Prof. Dr.
İBRAHİM CANAN

Kütüb-i Sitte

MUHTASARI TERCÜME VE ŞERHİ

AKÇAĞ

11

Kütüb-i Sitte

AKÇAĞ

AKÇAĞ YAYINLARI: 116

Hadis : 3/11

ISBN 975-338-054-2 (Takım)
ISBN 975-338-065-8 (11. CİLT)

Editör : *Ahmet Hikmet Ünalmış*
Tashih : *İsmail Karakaya, Ömer Parlak*
Ahmet Tülek

Baskı : *Feryal Matbaası 223 36 96*
Baskı Yeri : *Ankara 1995*
Cilt : *Balkan Cilt Sanayii*
Film Montaj : *Ekspress Basım Hizmetleri*

Prof. Dr.
İBRAHİM CÂNAN

Kütüb-i Sitte

MUHTASARI TERCÜME VE ŞERHİ

11. CİLT

Basım Yayım Pazarlama A.Ş.
Tuna Cad. No. 8/1 06420 Kızılay-Ankara
Tel: 0. (312) 432 17 98-433 86 51 Fax : 432 28 52

BİRİNCİ FASIL
CENABETTEN GUSÜL
(Devamı)

3785 ٥٣ــ وَعَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [أُقِيمَتِ الصَّلاَةُ وَعُدِّلَتِ الصُّفُوفُ قِيَاماً فَخَرَجَ إِلَيْنَا رَسولُ اللّٰهِ ﷺ فَلَمَّا قَامَ مُصَلاَّهُ ذَكَرَ أَنَّهُ جُنُبٌ. فَقَالَ لَنَا: مَكَانَكُمْ. ثُمَّ رَجَعَ فَاغْتَسَلَ. ثُمَّ خَرَجَ إِلَيْنَا وَرَأْسُهُ يَقْطُرُ. فَكَبَّرَ وَصَلّٰى فَصَلَّيْنَا مَعَهُ] أخرجه الستة إلا الترمذى، وهذا لفظ البخارى.

53. **(3785)**- *Hz. Ebu Hüreyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Namaza kalkılıp saflar düzlenmişti ki Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm geldi, namazgâhına geçti. O anda cünüb olduğunu hatırladı. Bize:* **"Yerinizde durun!"** *deyip, hemen ayrılıp yıkanmaya gitti. Gusledip dönünce başından henüz su damlıyordu. Tekbir getirdi, namaza durdu, beraber namaz kıldık.."*

3786 ٥٤ــ وعن أبى بكرة رضى اللّٰه عنه. [أنَّ رسولَ اللّٰهِ ﷺ دَخَلَ فِى صَلاَةِ الفَجْرِ فَأَوْمَأَ بِيَدِهِ أَنْ مَكَانَكُمْ، ثُمَّ جَاءَ وَرَأْسُهُ يَقْطُرُ فَصَلّٰى بِهِمْ].

54. **(3786)**- *Ebu Bekre radıyalluha anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselam, sabah namazını kıldırmak üzere (mescide) girmişti. Eliyle* **"Yerinizde durun!"** *diye işaret buyurdu (ve çıktı). Sonra başından su damladığı halde geri geldi ve cemaate namazlarını kıldırdı."*

3787 ٥٥ــ وفى رواية [فَلَمَّا قَضَى الصَّلاَةَ قَالَ: إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ، وَإِنِّى كُنْتُ جُنُباً]. أخرجه أبو داود.

55. **(3787)**- Bir rivayette: *"...Namazı tamamlayınca:* **"Ben de bir insanım. (İlk geldiğimde) cünübtüm"** *buyurdu"* denmiştir. [Buharî, Gusl 17, Ezân 24. 25; Müslim, Mesâcid 157, (605); Muvatta, Tahâret 79, (1, 48); Ebu Dâvud, Tahâret 94, (234, 235); Nesâî, İmamet 14, (2, 81, 82).]

AÇIKLAMA:

1- Yukardaki rivayetlerde, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın sabah vaktinde cünüb olduğunu unutarak, cemaate namaz kıldırmak üzere camiye gelip namazgâhına kadar geçtiğini görmekteyiz. Namaza duracağı sırada durumunu hatırlıyor; cemaate beklemelerini işaret buyurarak, hemen gidip yıkanıp dönüyor ve namazı kıldırıyor. Namazdan sonra, özrünü belirterek durumu tavzih ediyor. Ülemâ, bu hadîsten peygamberlerin ibadet hususunda *unutma*larının câiz olduğu hükmünü çıkarmıştır.

2- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI FAYDALAR:

Hadîs, zaruret halinde, ikamet okunduktan sonra bile mescidden çıkılabileceğine delildir. Çünkü bir hadîste *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*, ezandan sonra mescidden çıkmış olan bir kimse için: أمَّا هَـذَا فَقَدْ عَصَى أبَا الْقَـاسِمِ

"Şu var ya Ebu'l-Kasım'a âsi oldu" buyurarak, namaz sırasında camiden çıkmayı yasaklamıştı. Şu halde bu yasak zaruret dışı çıkmalarla ilgilidir.

★ Mâ-i müsta'mel (abdestve gusülde kullanılmış su) temizdir.

★ İkametle namazın arasını ayırmak câizdir. Çünkü rivâyet, ikâmetin yenilenmediğini göstermektedir. Bazı âlimler bunu *"zaruret"*le kayıtlamışlardır. *İmam Mâlik, "İkametten sonra tahrim tekbiri getirilecek olursa, ikâmet yenilenmelidir"* diye hükmetmiştir, yeter ki çıkma bir özre mebni olmasın.

★ Dinî meselelerde haya olamaz. Ancak abdestsizlik gibi bir durumun farkına varan kimsenin mevhum bir özür izhâr etmesi muvafık olur: Meselâ burnu kanamış intibâını vermek üzere eliyle veya mendille burnunu tutarak namazdan ayrılması gibi...

★ Cemaat, gerektiği durumda, imamı ayakta bekleyebilir, bu câizdir. Bu, bazı hadîslerdeki yasaklanmış olan kıyam değildir.

★ Mescidde uyurken ihtilâm olan kimsenin mescidden çıkmazdan önce teyemmüm etmesi gerekmez. Bu hususu şârihler bilhassa belirtirler, zira *Süfyân-ı Sevrî* ve *İshak İbnu Râhûye* ve bazı Mâlikîlerden rivayet edildiğine göre onlar

böyle bir hükümde bulunmuşlardır. Ancak hadîs, bu hükmün merdûd olduğu hususunda sarihtir.

★ İkametle namaz arasında konuşmak câizdir.

★ Cünüb, yıkanmayı hadesin vaki olduğu andan tehir edebilir, câizdir.

3788 ٥٦ـ وعن سليمان بن ياسر. [أن عمر رضى اللّه عنه: صَلّى بِالنَّاسِ الصُبْحَ ثُمَّ غَدَا إلى أَرْضِهِ بِالْجُرُفِ فَوَجَدَ فِي ثَوْبِهِ اِحْتِلاَمَا. فَقَالَ: إنَّا لَمَّا أَصَبْنَا الْوَدَكَ لاَنَتِ الْعُرُوقُ فَاغْتَسَلَ وَغَسَلَ الاحْتِلاَمَ مِنْ ثَوْبِهِ وَعَادَ لِصَلاَتِهِ].

56. **(3788)**- *Süleyman İbnu Yesâr rahimehullah* anlatıyor: *"Hz. Ömer radıyallahu anh halka sabah namazını kıldırdı ve arkadan Curuf nâm mevkideki arazisine gitti. Orada, elbisesinde meni bulaşığı gördü.*

"Biz dedi, yağlı yeyince, damarlarımız gevşedi (bu yüzden ihtilâm olduk)."

Derhal yıkandı ve elbisesinde gördüğü meni bulaşığını da yıkadı. Sonra, namazını iade etti."

3789 ٥٧ـ وفى رواية بعد قوله احتلاماً فقال: [لَقَدِ ابْتُلِيتُ بِالاِحْتِلاَمِ مُنْذُ وُلِّيتُ أَمْرَ النَّاسِ، فَاغْتَسَلَ وَغَسَلَ مَارَأى فِي ثَوْبِهِ مِنَ الاِحْتِلاَمِ، ثُمَّ صَلّى بَعْدَ ارْتِفَاعِ الضُّحى مُتَمَكِّناً]. أخرجه مالك.

57. **(3789)**- Bir başka rivayette *"meni"* kelimesinden sonra şu ibare yer alır: *"Halkın işini üzerime alalıdan beri ihtilâm olmaya başladım" dedi. Derhal yıkanıp elbisesinde gördüğü bulaşığı yıkadı. Sonra kuşlukta güneş tam olarak yükselince namazını kıldı."* [Muvatta, Tahâret 80, 81, 82, (1, 49).]

1- *Curuf,* Medine'ye Şam istikametinde üç mil mesafede bir yer adıdır.

2- Meni diye çevirdiğimiz kelime ihtilam şeklinde gelmiş, *ihtilam eseri* demektir, *meni* maksuddur.

3- Meninin *Hz. Ömer* nazarında necis olduğu anlaşılmaktadır. Bazı âlimle-

re göre, aslı itibariyle temiz sayılsa da bevl, mezi ve vedî yolundan çıktığı için necis addedilmesine kâfidir.

4- *Hz. Ömer*'in: *"Halkın işini üzerime aldığım günden beri ihtilam olmaya başladım"* sözünün Zürkânî' de şöyle açıklandığını görürüz: *"Doğruyu Allah bilir ya, bu hal, onun devlet işleriyle gece gündüz meşgul olup kadınlarını ihmâl etmesinden ileri gelmiştir. Bu sebeple ihtilam olma hadisesi artmıştır."*

5- Bazı âlimler, imam ve diğer memurların kendi dünyevi işlerine de zaman ayırması câizdir hükmünü çıkarmıştır.

6- *Zürkâni*, hadîsi şerhederken *Hz. Ömer*'le ilgili olarak şunları kaydeder: *"Dendi ki, Hz. Ömer Medine'ye gelen heyetlere yemek veriyor ve gönüllerini hoş etmek için oturup onlarla kendisi de yiyordu. Ancak, ondan gelen meşhur habere göre, halife olunca önceki yaşayış tarzını değiştirmemişti, o da herkes gibi yiyor, husûsî yemek yaptırmıyordu. Böyle davranışı onlara örnek olup, israf yapmamayı öğretmek içindi. Muhtemelen, halk bundan önce, darlık içindeydi, bu sebeple yağ ve tereyağı gibi şeyleri yemiyordu. Bu davranışıyla, az istihlâkte diğer müslümanlar gibi olmayı hedefliyordu."* Bu maksadla, tereyağı pahalı kaldığı müddetçe zeytinyağı yemeye azmedip, halk tereyağı yiyinceye kadar tereyağı yemekten imtina ettiğini belirten *Zürkâni, Hz. Ömer*'in halk zenginleşip tereyağı ve benzeri kıymetli yağlar yemeye başladıktan sonra onlardan yemeye başladığını kaydeder.

7- *Zürkânî*, hadîsten şu hükmü de çıkarır: *"Hz. Ömer' in namazı tek başına iade etmesi gösterir ki, imam unutarak yanlışlıkla cünüb veya abdestsiz olarak namaz kıldırır, cemaat de onun bu hâlini bilmeyerek namaz kılarsa, hatırlayınca imam iade etse de cemaate iade gerekmez, onların namazları sahihtir. Tabii ki, durumu bilirlerse onların namazı da bâtıl olur."*

İmam Şâfi'î ve *İbnu Nâfi* der ki: *"İmama uyanlar bilmedikleri takdirde iki cihetinki de sahihtir. Zira cemaat, imamın halini bilmekle mükellef değildir. Sehv' de değil, taammüdde imam günahkâr olur."*

Ebu Hanîfe: "Her iki tarafın (yani hem imamın hem de cemaatin) namazı da bâtıldır. Çünkü cemaatin namazı imamın namazına bağlıdır" demiştir.

İKİNCİ FASIL

HAYIZLI VE NİFASLI KADINLARIN YIKANMASI

3790 ١ــ عن عائشة رضى اللّه عنها: [أَنَّ امْرَأَةً مِنَ الأَنصَارِ سَأَلَتِ النَّبِىَّ ﷺ عَنْ غُسْلِهَا مِنَ المَحِيضِ: فَأَمَرَهَا كَيْفَ تَغْتَسِلُ. ثُمَّ قَالَ: خُذِى فِرْصَةً مِنْ مِسْكٍ فَتَطَهَّرِى بِهَا. قَالَتْ: كَيْفَ أَتْطَهَّرُ بِهَا؟ قَالَ: تَطَهَّرِى بِهَا. قَالَتْ: كَيْفَ؟ قَالَ سُبْحَانَ اللّٰهِ! تَطَهَّرِى. فَاجْتَذَبْتُهَا إِلَىَّ. فَقُلْتُ تَتَبَّعِى بِهَا أَثَرَ الدَّمِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

1. **(3790)**- *Hz. Aişe radiyallahu anhâ* anlatıyor: *"Ensârdan bir kadın, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a hayızdan nasıl yıkanacağını sordu. Bunun üzerine, Aleyhissalâtu vesselâm da nasıl yıkanacaksa öyle emretti ve dedi ki:*

"Miske bulanmış bir (bez, pamuk vs.) parçası al. Onunla temizlen!"

"Onunla nasıl temizleneceğim?" diye kadın tekrar sordu. Resûlullah: **"Onunla temizlen!"** *buyurdu. Kadın tekrar etti: "Nasıl?"*

Resûlullah:

"Sübhânallah! temizlen!" *dedi. (Baktım ki anlamıyor;) kadını kendime çektim ve: "O parçayı, kan bulaşığına tatbik et" dedim.."* [Buharî, Hayz 13, 14 İ'tisam 24; Müslim, Hayz 60, 61, (332); Ebu Dâvud, Tahâret 122, (314, 315, 316); Nesâî, Tahâret 159, (1, 135 - 137).]

3791 ٢ــ وفى أخرى: [خُذِى فِرْصَةً مُمَسَّكَةً فَتَوَضَّئِى ثَلاَثاً ثُمَّ إِنَّ النَّبِىَّ ﷺ اسْتَحْيَا وَأَعْرَضَ بِوَجْهِهِ]. وهذا لفظ الشيخين.

2. **(3791)**- Diğer bir rivayette: **"...misklenmiş bir parça al, üç kere yıka!"** *buyurdu. Sonra Aleyhissalâtu vesselâm utanarak yüzünü çevirdi"* denmiştir. [Bu Sahiheyn'in metnidir.]

3792 ٣ــ ولمسلم فى أخرى: [أَنَّ أَسْمَاءَ، وَهِىَ بِنْتُ شَكَلٍ رضى اللّٰه عنها: سَأَلَتِ النبىّ ﷺ عَنْ غُسْلِ الْمَحِيضِ. فَقَالَ: تَأْخُذُ إِحْدَاكُنَّ مَاءَهَا وَسِدْرَهَا فَتَطَهَّرُ فَتُحْسِنُ الطَّهُورَ فَتَصُبُّ عَلَى رَأْسِهَا فَتَدْلُكُهُ دَلْكاً شَدِيداً حَتَّى تَبْلُغَ شُؤُنَ رَأْسِهَا. ثُمَّ تَصُبُّ عَلَيْهَا الْمَاءَ. ثُمَّ تَأْخُذُ فِرْصَةً مُمَسَّكَةً فَتَطَهَّرُ بِهَا. قَالَتْ أَسْمَاءُ: وَكَيْفَ أَتَطَهَّرُ بِهَا؟ قَالَ سُبْحَانَ اللّٰهِ! تَطَهَّرِى بِهَا. قَالَتْ عَائِشَةُ رضى اللّٰهُ عَنْهَا: كَأَنَّهَا تُخْفِى ذٰلِكَ: تَتَبِّعِى بِهَا أَثَرَ الدّمِ، وَسَأَلَتْهُ عَنْ غُسْلِ الْجَنَابَةِ فَقَالَ: تَأْخُذُ مَاءً فَتَطَهَّرُ فَتُحْسِنُ الطَّهُورَ أَوْتَبْلُغُ الطَّهُورَ، ثُمَّ تَصُبُّ عَلَى رَأْسِهَا فَتَدْلُكُهُ حَتّٰى يَبْلُغَ شُؤُنَ رَأْسِهَا، ثُمَّ تُفِيضُ عَلَيْهَا المَاءَ. فَقَالَتْ عَائِشَةُ رضى اللّٰهُ عنها: نِعْمَ النِسَاءُ الأَنْصَارِ، لَمْ يَكُنْ يَمْنَعُهُنَّ الْحَيَاءُ أَنْ يَتَفَقَّهْنَ فِى الدِّينِ].

«الفِرصةُ» بكسر الفاء: القطعة من صوف أو قطن أو غيرهُ.

و«شئونُ الرأسِ» مواصل فتائل القرون وملتقاها، والمراد إيصال الماء إلى منابت الشعر مبالغة فى الغسل.

3. **(3792)**- Müslim'in diğer bir rivayetinde metin şöyledir: *"Esma -ki Bintu Şekel'dir- radıyallahu anhâ, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a, hayızdan nasıl yıkanacağını sormuştu. Şöyle cevap verdi:*

"Sizden biri, suyunu ve sidresini alır, sonra temizlenir, ve temizliğini de güzel yapar. Sonra başına suyu döker, başını şiddetli şekilde eliyle ovalar, tâ ki su saçın diplerine kadar ulaşsın. Sonra üzerine su döker. Sonra misklenmiş bir (bez) parçası alır, onunla temizlenir!"

Esmâ: "Onunla nasıl temizlenir?" diye sordu. *Aleyhissalâtu vesselâm:* **"Sübhânallah! Onunla temizlen!"** *dedi. Hz. Aişe radıyallahu anha -sanki sö-*

zünü gizlemek isteyerek (fısıldayarak)- kadına: "Onu kan bulaşığına tatbik et" dedi. Esmâ der ki:"Cenâbetten yıkanma hususunda da sordum. Bana: **"Su al, temizlen ve temizliği güzel kıl veya temizliği mübalağalı yap, sonra başına su dök ve onu ovala, ta su saç diplerine varıncaya kadar. Sonra üzerine su dök!"** *dedi. Aişe radıyallahu anhâ devamla der ki: "Ensar kadınları ne iyi kadınlardı, haya onların dinlerini öğrenmelerine mânî olmadı."* [Müslim, Hayız 61, (332).]

3793 ٤ــ وعن أمية بن أبى الصلت عن امرأة من بنى غفار قد سماها. قالت: [أَرْدَفَنِ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ عَلَى حَقِيبَةِ رَحْلِهِ قَالَتْ: فَوَ اللّٰهِ لَنَزَلَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ إِلى الصُّبْحِ فَأَنَاخَ، وَنَزَلْتُ عَنْ حَقِيبَةِ رَحْلِهِ فَإِذَا بِهَا دَمٌ مِنِّى، وَكَانَتْ أَوَّلَ حَيْضَةٍ حِضْتُهَا: قَالَتْ: فَتَقَبَّضْتُ إِلَى النَّاقَةِ وَاسْتَحْيَيْتُ. فَلَمَّا رَأَى رسولُ اللّٰهِ ﷺ مَابِى، وَرَأَى الدَّمَ. قَالَ: مَالَكِ لَعَلَّكِ نَفستِ؟ قُلْتُ: نَعَمْ. قَالَ: فَأَصْلِحِى مِنْ نَفْسِكِ. ثُمَّ خُذِى إِنَاءَ مِنْ مَاءٍ فَاطْرَحِى فِيهِ مِلْحاً. ثُمَّ اغْسِلِى مَا أَصَابَ الْحَقِيبَةَ مِنَ الدَّمِ. ثُمَّ عُودِى لِمَرْكَبِكِ. قَالَتْ: فَلَمَّا فَتَحَ رسولُ اللّٰهِ ﷺ خَيْبَرَ رَضَخَ لَنَا مِنَ الفَىْءِ قَالَتْ: وَكَانَتْ لاَ تَطَّهَّرُ مِنْ حَيْضَةٍ إِلاَّ جَعَلَتْ فِى طَهُورِهَا مِلْحاً، وَأَوْصَتْ بِهِ أَنْ يُجْعَلَ فِى غُسْلِهَا حِينَ مَاتَتْ]. أخرجه أبو داود.

«نفستِ المرأةُ» بضم النون وفتحها مع كسر الفاء: إذا ولدت، وبفتح النون فقط: اذا حاضت:

«وَالرَّضْخُ» العطاء القليل.

«وَالْفَىْءُ» ما يحصل للمسلمين من أموال الكفار وديارهم بغير قتال.

4. (**3793**)- *Ümeyye İbnu Ebi's-Salt, Benî Gıfârlı* -isminde zikrettiği- bir kadından nakleder ki, kadın şöyle demiştir: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, beni devesinin döşüne serilen örtünün üzerine bindirdi."* Kadın devamla der ki: *"Allah'a yemin olsun, sabahleyin indi ve deveyi ıhtırdı. Ben de terkiden indim.. Örtüde benden bulaşan kan vardı. Bu benim ilk hayız kanım idi. Görünce deveye doğru sıçradım ve utandım.. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bendeki bu hâli farkedip, kanı da görünce:*

"Neyin var? Belki de hayız oldun?" *buyurdular. Ben "Evet! " dedim. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm:* **"Öyleyse (hayız görenlerin tedbirlerine başvurarak) kendine çekidüzen ver. Sonra da bir su kabı al, içerisine tuz at. Sonra örtüye değen kanı yıka, sonra bineğine dön! "** *ferman buyurdular.*

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Hayber'i fethettiği zaman ganimetten bize de bağışta bulundu.

(Ümeyye Bintu Ebi's-Salt) der ki: *"(Gıfarlı Sahabiyye), suyuna tuz katmadan hayız kanını yıkamazdı. Öldüğü zaman cenazesinin yıkanacağı suya da tuz atılmasını vasiyet etmiştir."* [Ebu Dâvud, Tahâret 122, (313).]

AÇIKLAMA:

1- Son hadîsle ilgili olarak *Hattâbî* der ki: *"Hadîste, elbisenin yıkanmasında ve kan bulaşığının temizlenmesinde suya tuz atıldığı görülmektedir. Halbuki tuz, bir gıda maddesidir. Öyleyse, bir çamaşıra sabun iyi gelmezse onun bal ile yıkanması câiz olur. Keza mürekkep değen bir şey de sirke ile yıkanabilir."* *Hattabî* bu misâlleri zikrettikten sonra temizlik maddesi olarak, gerekiyorsa her çeşit gıda maddesinin kullanılabileceğine dair bir netice çıkarır.

2- Hadîste geçen *hakîbe,* devenin semerden sonra gelen arka kısmına serilen bir nevî çuldur. *Resûlullah,* kızı bunun üzerine oturtmuştur. Bunun üzerine oturanın normal havıd (semer) üzerinde oturanla teması mümkün değildir.

ÜÇÜNCÜ FASIL

CUMA VE BAYRAM GUSLÜ

3794 ١ـ عن أبي سعيد رضى الله عنه قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: غُسْلُ الْجُمُعَةِ وَاجِبٌ عَلَى كُلِّ مُحْتَلِمٍ، وَأَنْ يَسْتَنَّ، وَأَنْ يَمَسَّ طِيباً إِنْ وَجَدَ] أخرجه الستة إلا الترمذى.

1. **(3794)-** *Ebu Sa'îd radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Cuma guslü her muhtelime (büluğa erene) vâcibtir. Misvaklanması, bulduğu taktirde koku sürünmesi de öyle."** [Buharî, Cuma 2, 3, 12, Ezan 161; Şehâdât 18; Müslim, Cuma 5, (846); Muvatta, Cuma 4, (1, 102); Ebu Dâvud, Tahâret 129, (341); Nesâî, Cuma 6, 8, (3, 92 - 93).]

3795 ٢ـ وعن أبي هريرة رضى الله عنه أنه كان يقول: [غُسْلُ الْجُمُعَةِ وَاجِبٌ عَلَى كُلِّ مُحْتَلِمٍ كَغُسْلِ الْجَنَابَةِ]. أخرجه مالك.

2. **(3795)-** *Hz. Ebu Hüreyre radıyallahu anh* derdi ki: *"Cuma günü gusletmek, her muhtelim'e (büluğa ermiş kimseye) tıpkı cenabet guslü gibi vâcibtir."* [Muvatta, Cuma 2, (1, 101).]

3796 ٣ـ وعن البراء بن عازب رضى الله عنه قال: [قال رَسُولُ اللهِ ﷺ حَقاً عَلَى المُسْلِمِينَ أَنْ يَغْتَسِلُوا يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَلْيَمَسَّ أَحَدُهُمْ مِنْ طِيبِ أَهْلِهِ فَإِنْ لَمْ يَجِدْ فَالْمَاءُ لَهُ طِيبٌ]. أخرجه الترمذى.

3. **(3796)-** *Bera İbnu Azib radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Müslümanların cuma günü yıkanmaları, üzerlerine hak olmuştur. Her biri âilesinin kokusundan sürünsün. (Koku) bulamazsa, su onun sürünme maddesi olsun. Yani hem yıkansın hem koku sürünsün, koku yoksa, artık, su (yıkanma) ile yetinsin."** [Tirmizî, Salât 381, (525).]

3797 ٤ــ وعن ابن السباق: [أَنَّ رسولَ اللّهِ ﷺ قَالَ فِى جُمْعَةٍ مِنَ الْجُمَعِ: يَامَعْشَرَ الْمُسْلِمِينَ؟ إِنَّ هٰذَا يَوْمٌ جَعَلَهُ اللّهُ تَعَالى عِيداً فَاغْتَسِلُوا. وَمَنْ كَانَ عِنْدَهُ طِيبٌ فَلاَ يَضُرُّهُ أَنْ يَمَسَّ مِنْهُ، وَعَلَيْكُمْ بِالسِّوَاكِ]. أخرجه مالك.

4. (3797)- *Ubeydullâh İbnu's-Sebbâk rahimehullah*'tan gelen bir rivayette, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* cumalardan birinde şöyle buyurmuştur: **"Ey müslümanlar! Bu öyle bir gündür ki, Allâh Teâla Hazretleri onu (sizlere) bayram kılmıştır, öyleyse yıkanın. Kimin yanında bir tîyb (sürünme maddesi) varsa ondan sürünmesinde bir zarar yoktur. Size misvâkı da tavsiye ediyorum."** [Muvatta, Tahâret 113, (1, 65-66); İbnu Mâce, İkâmetu's-Salât 83, (1098). (İbnu Mace'de rivayet mevsuldür).]

3798 ٥ــ وعن ابن عمر وأبى هريرة رضى اللّه عنهما قالا: [بَيْنَا عُمَرُ رضى اللّه عنه يَخْطُبُ النَّاسَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ إِذْ دَخَلَ عُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ فَنَادَاهُ عُمَرُ: أَيَّةُ سَاعَةٍ هٰذِهِ؟ فقَالَ إِنِّى شُغِلْتُ الْيَوْمَ فَلَمْ أَنْقَلِبْ إِلى أَهْلِى حَتّى سَمِعْتُ التَّأْذِينَ، فَلَمْ أَزِدْ على أَنْ تَوَضَّأْتُ فقَالَ عُمَرُ رضى اللّه عنه: وَالْوُضُوءُ أَيْضاً، وَقَدْ عَلِمْتَ أَنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ كَانَ يَأْمُرُنَا بِالْغُسْلِ]. أخرجه الستة إلا النسائى.

5. (3798)- *İbnu Ömer* ve *Ebu Hüreyre radıyallahu anhüm* anlatıyorlar: *"Cuma günü, Ömer İbnu'l-Hattâb hutbe verirken, Osman İbnu Affân mescide girdi. Ömer radıyallahu anh minberden ona seslendi: "Vaktin farkında mısın, (niye cumaya geçiktin!)"*

Hz. Osman:

"Bugün meşguliyetim vardı. Eve gelir gelmez ezanı işittim. Abdest almanın dışında bir oyalanmam da olmadı!" açıklamasında bulundu.

Hz. Ömer radıyallahu anh:

"Keza abdest(le yetinmen de bir eksiklik). Biliyorsun, Resûlullah aleyhis-

salâtu vesselâm bize yıkanmayı da emretmişti."

3799 ٦ــ وفى حديث أبى هريرة رضى اللّٰه عنه: [أَلَمْ تَسْمَعْ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ إذَا جَاءَ أَحَدُكُمُ الْجُمُعَةَ فَلْيَغْتَسِلْ].

6. **(3799)-** *Ebu Hüreyre*'nin bir hadîsinde: *"(Hz. Ömer, Hz. Osman'a:) "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın:* **"Biriniz cumaya giderken yıkansın"** *dediğini duymadın mı?"* demiştir. [Buharî, Cuma 4; Müslim, Cuma 3, (845); Muvatta, Cuma 3, (1,101, 102); Ebu Dâvud, Tahâret 129, (340); Tirmizî, Salât 255, (493).]

AÇIKLAMA:

1- Cuma günü müslümanın haftalık bayram ve tâtil günüdür. O günün daha önce açıkladığımız[1] pekçok faziletleri vardır. Bunlardan biri cemaatle kılınan *cuma namazı*'dır. Bu namaz hutbeye bağlıdır. Münferid kılınamadığı için müslümanlar o vesile ile büyük cemâatler hâlinde bir araya gelirler. Bu toplanmada birbirlerini hiç bir sûrette rahatsız etmemelidirler. *Resûlullah* bu maksadla, en yeni, en temiz elbiselerin giyilmesini irşad buyurmuş, güzel koku sürülmesini tavsiye etmiş ve *cuma guslü'nü* emretmiştir. Bu irşadlara riayet edildiği takdirde, nezafet yönüyle cemaatten hâsıl olabilecek rahatsızlıklar asgariye düşecektir. *İbnu Hacer* der ki: *"Cuma günü gusül ve nezafetin emredilişindeki hikmetin cemaati kötü kokularla rahatsız etmemek olduğu anlaşılınca, namaza kadar gün boyu kirlenmekten korkan kimselerin, guslü, namaza gitme anına kadar te'hir etmeleri uygun olur. Nitekim, İmam Malik gusülle camiye gitme arasına fâsıla girmemesi şartını bu mülahaza ile koymuş olmalı. Böyle yapılınca gusül ile hâsıl olan temizlik bozulmadan camiye gitme garantilenmiş olur."* *İbnu Abdilberr* guslü namazdan sonra yapan kimsenin cuma guslü yapmış sayılmayacağı, bu gusülle hadisteki emrin yerine gelmiş olmayacağı hususunda ülemânın icma ettiğini söyler. Kaydedilen hadîslerde görüldüğü ve müteakip bir kısım hadislerde de görüleceği üzere *Aleyhissalâtu vesselâm efendimiz* cuma günü yıkanma işine ayrı bir ehemmiyet atfetmiştir. Buna göre, her insan haftada en az bir sefer yıkanmalıdır, bunu da cuma gününe rastlatmalıdır (3806). Bazı hadîslerde bu guslün, *cenabetten temizlenme guslü* gibi olması şeklinde ifâde edilmiş, bâzı âlimler, buna dayanarak, o gün temasta bulunmanın müstehab ola-

1) 3042-3052 numaralı hadislere bakınız.

cağını belirtmiştir. Bu irşâd-ı nebevî, bir bakıma, cuma günü yıkanmayı garantilemeye yönelik bir tedbir olarak değerlendirilebilir.

2- Cuma guslünün, ehemmiyetini duyurma, fiiliyatını garantileme husûsunda *Resûlullah*'ın yer verdiği bir başka tedbir, guslün hükmüyle ilgilidir. Yukarıda kaydedilen ilk iki hadîste görüldüğü üzere, birçok hadîslerde *vâcib* kelimesiyle ifâde edilmiştir. *Vâcib*, dini bakından, yapılmadığı takdirde günahı gerektiren kesin bir emri ifâde eder, tıpkı *farz* gibi ... Nitekim 3798 numaralı hadîste, *Hz. Ömer*'in *Hz. Osman* gibi Ashab'ın önde gelen bir büyüğüne bu sebeple nasıl çıkıştığını gördük. Keza 3800 numaralı hadîste, Sahâbe'nin cuma guslü farz mı değil mi münakaşasını yaptığını göreceğiz. Birkısım fakihlerin farz mânasında *vâcib* olduğuna hükmetmiş olması da *cuma guslü*'nün ehemmiyetini göstermeye yeterlidir. Ancak şunu belirtelim ki, ekserî ülemâ *cuma guslü*'ne *"müstahab"* demiştir. Bunlar hadîslerde gelen emir sîgasını *nedb'e*, vücûb sigasını *te'kid'e* hamlederek tevilde bulunurlar. *Resûlullah*'ın bu husustaki beyanları ve ısrarları çok da olsa, sâdece nassların zahirini esas alan Zâhirîler ile *Ahmed İbnu Hanbel* gibi bazıları bu gusle *farz* derken, diğer imamlar *sünnet-i müekkede* demiştir.

3- Ülemâ cuma guslünün cuma namazına katılanlar hakkında teşrî edildiğini belirttikten sonra kadın ve çocuğa da gerekip gerekmediğini münakaşa etmiştir. *İbnu Hacer*, kadın ve çocuğa cuma farz değil ise de, cumanın faziletinden istifâde maksadıyla cuma namazına katılacak olanların kim olursa olsun, cumanın diğer âdabları meyanında *cuma guslü*'ne de riayet etmeleri gereğini kaydeder. Namaza sâdece *tesâdüfen* katılmış bulunanlardan bu gereğin düşeceğini belirtir. Ancak -*İbnu Hacer*'e göre zayıf addedilse de- bir kısım ülemâ *cuma guslü*'nün namaza değil, güne tâbi olduğu kanaatindedir. Bunlara göre, o güne eren herkes gusletmelidir, namaza gitse de gitmese de, cuma namazı kendine farz olsa da olmasa da.

4- Yukarıda 3798 numarada kaydedilen rivayette, cuma hutbesi okuduğu sırada mescide giren *Hz. Osman'a*, *Hz. Ömer'in* *"Niçin geciktin?"* manasındaki hitabı basit bir sual olmayıp, bu davranışı reddetme, bu davranıştan dolayı *Hz. Osman'ı* tevbîh etme, sigaya çekme manasında ciddi bir tavır almadır. Halife sıfatıyla *Hz. Ömer'in* izhar ettiği bu hal, cuma meselesinin şeriatteki ehemmiyetini anlama noktasında üzerinde durulması gereken bir husustur. Unutmayalım ki *Hz. Osman*, ashab arasında sıradan biri değil, ileri gelenlerden, itibarlı biridir. Farklı rivayetlerde gelen ziyadeler meseleyi daha vâzıh hale getirmektedir. Bir rivayette Halife-i zi-şân: *"Namaza niye vaktinde gelmiyorsunuz?"* diye sormuş-

tur. Bir diğer rivayette: مَابَالُ رِجَالٍ يَتَأَخَّرُونَ بَعْدَ النِّدَاءِ *"Şu erkeklere ne oluyor ki namaza ezandan sonra geliyorlar?"* demiştir.

Muhtemelen *Hz. Ömer,* bunların hepsini söylemiştir, ancak râviler, hatırlayabildiklerini rivayet etmişlerdir. Bir rivayette *Hz. Osman*'ın cevabı şöyledir: اِنْقَلَبْتُ مِنَ السُّوقِ فَسَمِعْتُ النِّدَاءَ *"Çarşıdan dönmüştüm ki ezanı işittim.."* Sadedinde olduğumuz rivayetteki : *"Abdest alma dışında bir oyalanmam olmadı"* açıklaması *Hz. Osaman*'ın, evde oyalanmayıp, abdesti alıp mescide hemen geldiğini ve hutbenin bidayetlerinde içeri girdiğini gösterir. Ancak *Hz. Ömer* buna rağmen sîgaya çekmiştir.

Şunu da belirtelim ki: *Hz. Ömer, Hz. Osman*'ın cevabında ikinci bir hata daha tesbit etmiştir: Cumaya gelirken abdestle yetinmesi. Yani gerekli olan cuma guslünü terketmiş olması. *Hz. Ömer,* keza *"abdest!"* sözüyle: *"Gecikmekte mazursun ama ya guslü terketmen? Sen sadece erken gelme faziletini kaybetmekle kalmadın, guslü de terkedip abdestle yetindin. burada da kayba uğradın"* demek istemiştir.[2] Rivâyetler *Hz. Osman*'ın ne cevap verdiğini belirtmez. Belki de sükût ederek vakit hususundaki gafletini beyan etmekle bu ikinci suale de aynı şekilde özür beyan etmiş olduğuna hükmetmiştir. Zîrâ guslün terki de vakti bilememe husûsundaki gafletin bir neticesi olmuştur. Önceki cevabında ezanı işitince gusül yaparak hutbeye yetişme şıkkından ikincisini tercih etmiş olduğunun beyanı da mevcuttur. Esasen hadîslerde hem hutbeye yetişme ve hem de gusletme her ikisine de teşvik edilmiştir. *Hz. Osman* bunlardan hutbeye yetişmeyi tercih etmiş olmaktadır.

5- *İbnu Ömer hadîs*inden (3798) çıkarılan FAYDALAR'dan bazıları:

★ Hutbe okurken minberde ayakta durulur.

★ İmam, raiyyetinin durumuyla ilgilenir, onlara faydalı olan şekli hatırlatır, emreder. Faziletli hususu ihlal edenlere müdâhale eder.

★ Hutbe esnasında emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkerde bulunma hutbe edebine aykırı değildir, hutbeyi ifsad etmez.

★ Hutbe sırasında hatibin müdâhalesine muhatap olan kişi, hatibe ceva

---

2) Cuma guslü vacib değil diyenler bu hadisi delil gösterir. Ancak vâcib diyenler *Hz. Osman*'ın sabahleyin gusletmiş olabileceğini söylerler ve delil olarak *"Hz. Osman radiyallahu anh'ın her gün gusletti*ği" ifade eden rivayetleri gösterirler. Zira bazı rivayetler onun her gün mutlaka guslettiğini beyan etmekted
إِنَّ عُثْمَانَ لَمْ يَكُنْ يَمْضِي عَلَيْهِ يَوْمٌ حَتَّى يُفِيضَ عَلَيْهِ الْمَاءَ

verebilir.

★ Yetkiliye, özür beyan edilir.

★ Cuma günü, ezandan önce meşguliyet mubahtır, hatta *"namaza erken gelme"*, *"cuma guslü yapma"* gibi faziletleri terke müncer olsa bile. Çünkü *Hz. Ömer radıyallahu anh* bu vak'adan sonra cuma günleri çarşının kapanmasını emretmemiştir. Hatta *İmam Mâlik* bu rivâyete dayanarak cuma günü, ezandan önce çarşının kapatılamayacağı hükmünü vermiştir. Çünkü demiştir, *"Hz. Ömer zamanında açıktı, ve Hz. Osman gibi birisi çarşıya gitmiştir."*

★ Faziletli insanlar da çarşıya gidebilir, ticâret yapabilir.

★ Cumaya erken gitme fazileti ezandan önceki gelmede hasıl olur.

3800 ٧ ـــ وعن عكرمة قال: [جاءَ نَاسٌ مِنْ أَهْلِ الْعِرَاقِ إِلى ابنِ عَبَّاسٍ رضى اللّه عنهما فَقَالُوا: أَتَرى الْغُسْلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَاجِباً؟ قَالَ: وَلٰكِنَّهُ أَطْهَرُ وَخَيْرٌ لِمَنِ اغْتَسَلَ، وَمَنْ لَمْ يَغْتَسِلْ فَلَيْسَ عَلَيْهِ بِوَاجِبٍ، وَسَأُخْبِرُكُمْ كَيْفَ بَدَأَ الْغُسْلُ؟ كَانَ النَّاسُ مَجْهُودِينَ يَلْبَسُونَ الصُّوفَ وَيَعْمَلُونَ عَلى ظُهُورِهِمْ، وَكَانَ مَسْجِدُهُمْ ضَيِّقاً مُقَارِبَ السَّقْفِ، إِنَّمَا هُوَ عَرِيشٌ فَخَرَجَ رسولُ اللّهِ ﷺ فِي يَوْمٍ حَارٍّ وَعَرِقَ النَّاسُ فى ذٰلِكَ الصُّوفِ حَتّى ثَارَتْ مِنْهُمْ رِيَاحٌ آذَى بِذٰلِكَ بَعْضُهُمْ بَعْضاً، فَلَمَّا وَجَدَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ تِلْكَ الرِّيحَ قَالَ: أَيُّهَا النَّاسُ، إِذَا كَانَ هٰذَا الْيَوْمُ فَاغْتَسِلُوا، وَلْيَمَسَّ أَحَدُكُمْ أَفْضَلَ مَا يَجِدُ مِنْ دُهْنِهِ وَطِيبِهِ. قَالَ ابن عباس: ثُمَّ جَاءَ اللّٰهُ تَعَالَى بِالْخَيْرِ وَلَبِسُوا غَيْرَ الصُّوفِ وَكُفُوا الْعَمَلَ وَوُسِّعَ مَسْجِدُهُمْ، وَذَهَبَ بَعْضُ الَّذِى كَانَ يُؤْذِى بَعْضُهُمْ بَعْضاً مِنَ الْعَرَقِ]. أخرجه الشيخان وأبو داود، وهذا لفظه.

7. **(3800)**- *İkrime rahimehullah* anlatıyor: *"Iraklılardan bir grup kimse İbnu Abbâs radıyallahu anh'a gelerek: "Cuma günü gusletmek vâcib midir ne dersin" diye sordu. İbnu Abbâs şu açıklamayı yaptı: "[Farz değil), ancak te-*

mizliğe çok uygundur ve gusleden için pek hayırlıdır. Yıkanmayan üzerine de vacib değildir. Ben size guslün nasıl başladığını anlatayım: "İnsanlar meşakkatli işler yapıyorlar ve yünlü elbiseler giyiyorlardı. Çalışmaları çoğunlukla sırtlarında yük taşımak şeklinde oluyordu. Mescidleri dardı ve tavan alçaktı, yani arîş (denen üzeri hurma dallarıyla örtülmüş çardak) şeklindeydi. Sıcak bir günde Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (minbere) çıktı. Cemaat yün elbiselerin içinde terlemişti. (Terleri sebebiyle) onlardan çıkan kokular ortalığı sardı ve herkesi rahatsız etti. Koku Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a da uzanınca: **"Ey insanlar, bu gün gelince yıkanın. Ayrıca herkes, bulabildiği en güzel kokuyu sürünsün!"** *buyurdular."*

İbnu Abbâs açıklamasına devam etti: *"Bilahare Cenab-ı Hakk'ın lütfu yetişti (bolluk arttı), herkes yünlüden başka elbiseler giydiler, çalışmaları hafifledi, mescidleri genişletildi. Birbirlerini rahatsız eden terlerin bir kısmı ortadan kalktı."*

3801 ٨ــ وَلَفْظُ الشيخين عن طاوس قال: [قلت لابن عباس: ذَكَرُوا أَنَّ النبىَّ ﷺ قال: اغتَسِلُوا يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَاغْسِلُوا رُءُوسَكُمْ وَإِنْ لَمْ تَكُونُوا جُنُباً، وَأَصِيبُوا مِنَ الطِّيبِ. قال ابن عباس: أَمَّا الْغُسْلُ فَنَعَمْ. وَأَمَّا الطِّيبُ فَلاَ ادْرِى].

8. **(3801)**- Sahîheyn'in *Tâvus'tan kaydettikleri rivayette, Tâvus* der ki: *İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ'ya sordum: "Halk, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın:* **"Cuma günü yıkanın, başlarınızı da yıkayın, cünüb olmasanız dahi!. Ayrıca koku da sürünün!"** *buyurduğunu söylüyorlar, (ne dersiniz, doğru mudur?)"*

İbnu Abbâs şu cevabı verdi: "Guslü emretmesi doğrudur. Kokuya gelince, o hususta bir şey bilmiyorum!" [Ebu Dâvud, Tahâret 130, (353); Buharî, Cuma 6; Müslim, Cuma 8, (848).]

AÇIKLAMA:

1- Hadîsin Sahîheyn'den kaydedilen vechinde yer alan **"cünüb olmasanız dahi cuma günü yıkanın!"** emri şöyle açıklanmıştır: *"Cuma günü, cünübseniz yıkanın, cünüb değilseniz cuma için yıkanın."*

2- Bu hadîsten bazı âlimler şu hükmü çıkarmıştır: *"Cuma günü cena-*

bet'ten yıkanmak, cuma guslü'nün de yerine geçer, cuma guslü'ne niyet etmiş olsa da olmasa da." Bunu şu sebeple kaydediyoruz: Bazı âlimler, başka rivayetlerden hareketle, cenabet'ten temizlenmek için yapılan guslün *cuma guslü* sayılamıyacağı, cuma için müstakil bir gusül gerektiği hükmünü çıkarmıştır.

Bu mesele münakaşalı ise de, ülemâ umumiyetle şu hususta müttefiktir: "*Fecir doğmazdan önce yapılan gusül cuma guslü sayılmaz.*"

3- **"Cuma günü yıkanın"** emrini, **"başlarınızı da yıkayın"** emrinin takip etmesinin mübalağa ve te'kid için olacağı ifade edilmiştir. Yani "*Vücudunuzu tam olarak yıkayın, başa su döküp geçmek kâfi değil, şayet örgülü ise saçlarınızı da açarak yıkamayı tam yapın, cuma guslü için de böylesi bir gusül mûteberdir*" denmek istenmiştir.

4- *Cuma guslü'nün* emredilişi ile alakalı olarak *İbnu Abbâs radıyallahu anh*'ın yaptığı açıklama cuma guslü'nün mâhiyet ve gâyesini anlamada mânidardır. Birkısım âlimler, buna dayanarak cuma guslü'nün vacib olmamaktan öte, koku sürünerek, ter vs. kokusunu bastırmanın da bu guslün yerine geçebileceğini söylemiştir. Ancak bu çeşit aşırı iddialar reddedilmiştir.

Bir kısım hadisler, yıkanmayı emretmekle kalmamış, koku sürünmeyi de emretmiştir. Öyleyse birinin, diğerinin de yerini tutması mâkul olamaz. Dinde esas olan, maslahatı sebebin yerine ikâme etmek değil, o işin asıl sebebi olan *emr*'i yerine getirmektir. Öyleyse *Resûlullah*'tan vârid olan emir, cuma günü gusletmektir, bunu bu niyetle yapan, sünnete uyarak ibadet yapmış olma ecrini alacaktır. "*Ben zaten nazifim*" düşüncesiyle koku sürünmekle iktifa eden kimse, bu ibadeti terketmiş ve faziletinden mahrum kalmış olur. Sırat-ı müstakim münferid fetvalarda değil, cumhûrun fetvalarındadır.

5- *İbnu Abbâs radıyallahu anh*'ın cuma günü koku da sürünme hususuyla ilgili soruyâ "*Bilmiyorum!*" diye cevap vermesi, ne kadar büyük de olsa Ashabtan bazılarının sünnette gelen her meseleyi bilmediğini, bilmeyince de hiç çekinmeden "*Bilmiyorum!*" dediğini, böyle bilmemelerin onların yüceliğine nâkisa olmadığını gösterir.

3802 ٩ــ وعن سمرة بن جندب رضى اللّه عنه. [أنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ قَالَ: مَنْ تَوَضَّأَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَبِهَا وَنِعْمَتْ، وَمَنِ اغْتَسَلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَالْغُسْلُ أفْضَلُ]. أخرجه أصحاب السنن.

قوله «فبها ونِعمتْ» أى فبهذه الخصلة، يعنى الوضوء ينال الفضل. وقيل فبالسنة أخذ ونعمت السنة هذه.

9. **(3802)-** *Semüre İbnu Cündeb radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Cuma günü kim abdest alırsa bunun-la (o, sünneti yerine getirmiş, fazilete ermiş) olur ve (sünneti yapmış olma) nîmetine erer. Ama cuma günü kim de guslederse (bilsin ki) gusül daha faziletlidir."** [Ebu Dâvud, Tahâret 130, (354); Tirmizî, Salât 357, (497); Nesâî, Cuma 9, (3, 94).]

AÇIKLAMA:

Bu hadîs, cuma guslü'nün vâcib olmadığını, abdest almanın da onun yerine geçebileceğini ifade eden hadislerden biridir. Bazı âlimler فبها deki zamiri *Sünnet* olarak te'vil edip فبها ifadesini *"Sünneti işlemiş olur"* diye açıklığa kavuşturmuştur. *İbnu'l-Esir,* aynı ifadeyi *"Abdestle fazilete erer"* diye yorumlamıştır. Zamirin müennes olması göz önüne alınarak *sünnet, haslet, fiil* (amel) gibi mânâlara da te'vil edilmiştir.

Hadîsin son cümlesi olan **"Cuma günü kim de guslederse (bilsin ki) gusül daha faziletlidir"** ifadesini değerlendiren *Hattâbi: "Burada çok açık olarak abdestin cuma için kifayet edeceği beyan edilmiştir"* der ve devamla: *"Yine açıktır ki cuma guslü bir fazîlettir, farîza değil"* diye hükmeder. Tirmizî de aynı görüştedir.

"Bu hadîs, cuma guslü'nün, kişiye vâcib olmaksızın fazîlet taşıdığına delâlet eder" buyurur.

Bu rivâyet birçok tarîkten gelmiştir.

3803 • ١٠ ـ وعن يحيى بن سعيد. [أنّه بلغه رسولَ اللّهِ ﷺ قال: مَا علَى أحدِكُمْ لَو اتَّخَذَ ثَوْبَيْنِ لِجُمُعَتِهِ سِوَى ثَوْبَى مِهْنَتِهِ] أخرجه مالك

«المُهنةُ» بفتح الميم وسكون الهاءِ: العمل والخدمة، وروى بكسر الميم.

10. **(3803)**- *Yahya İbnu Saîd rahimehullah* anlatıyor: *"Bana ulaştığına göre, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm şöyle buyurmuştur:* **"Sizler, günlük iş takımınızdan hâriç bir de cuma takımınız olsa ne kaybedersiniz?"** [Muvatta, Cuma 17, (1, 110); Ebu Dâvud, Salât 219, (1078); İbnu Mâce, İkametu's-Salât 83, (1095).]

AÇIKLAMA:

1- Hadîste iki parçalı elbise mânâsına *sevbeyn* tabiri geçmektedir. Günümüzde altlı üstlü takım dediğimiz elbiseyi ifade eder. Bu *kamis* ve *rida'* veya *cübbe* ve *rida*'dan ibarettir.

2- Görüldüğü üzere, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*, müslümanın haftalık bayramı olan cuma günlerinde giymek üzere husûsî bir elbise tavsiye etmektedir. Cuma ile ilgili olarak sâdece yıkanmak, koku sürünmek, dişleri misvaklamak gibi bazı işler üzerinde durulmamış, bir de hususi takım tavsiye edilmiştir. Ülemânın da belirttiği gibi, bu tavsiye bir vecibe değil, imkanı olanlara bir irşaddır, istihbab ve tahsîsdir. Bu tavsiye sadece cumalara değil, bayramlara da şâmildir. Rivayetler, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın cuma ve bayramlarda en güzel elbiselerini giydiğini, sarık sarıp koku süründüğünü belirtir.

3804 ١١ـــ وعن نافع أن ابن عمر رضى اللّه عنهما: [كَانَ لاَيَرُوحُ إلى الْجُمُعَةِ إلاَّ ادْهَنَ وَتَطَيَّبَ إلاَّ أَنْ يَكُونَ حَرَاماً].

11. **(3804)**- *Nâfi' rahimehullah* der ki: *"İbnu Ömer radıyallahu anhüma ihramlı olmadıkça yağlanıp kokulanmadan cumaya gitmezdi."* [Muvatta, Cuma 17, (1, 110).]

AÇIKLAMA:

Önceki hadîste, *Resûlullah*'ın tavsiye buyurduğu husûsun Ashab tarafından tatbik edildiğine *İbnu Ömer*'den bir örnek görmekteyiz. Yağlanma ve kokulanmayı beraberce yapması, bu davranışının cuma günü tezeyyün gayesini güttüğünü ifâde eder. *Selman-ı Farisî radıyallahu anh* der ki: *"Kişi, cuma günü yıkanır ve elinden geldiğince paklanır, yağından yağ, evindeki kokudan koku sürünür çıkıp gider, iki kişinin arasını açmaksızın farz olan namazını kılar, imam konuşunca sessizce dinlerse bu cuma ile diğer cuma arasındaki (küçük) günahları mutlaka affedilir."*

3805 ١٢ـــ وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما. [أَنَّهُ كَانَ يَغْتَسِلُ يَوْمَ الفِطْرِ قَبْلَ أَنْ يَغْدُوَ إِلى المُصَلّى].

12. **(3805)**- *İbnu Ömer radıyallahu anhüma'nın, Fıtır bayramında, musallaya gitmezden önce yıkandığı rivâyet edilmiştir.* [Muvatta, Iydeyn 2, (1, 177).]

3806 ١٣ـــ وعن جابر رضى اللّه عنه قال: [قال رَسُولُ اللّهِ ﷺ: على كُلِّ رَجُلٍ مُسْلِمٍ فِى كُلِّ سَبْعَةِ أَيَّامٍ غُسْلُ يَوْمٍ؛ وَهُوَ يَوْمُ الْجُمُعَةِ]. أخرجَ الثلاثة مالك.

13. **(3806)**- *Hz. Cabir radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Her müslüman yedi günde bir kere yıkanmalıdır, bu gün de cuma günü olmalıdır."** [Nesâî, Cuma 8, (3, 93).]

DÖRDÜNCÜ FASIL

ÖLÜNÜN YIKANMASI VE ÖLÜ YIKAYANIN YIKANMASI

3807 ١ــ عن أم عطية الأنصارية رضى اللّٰه عنها قالت: [دَخَلَ عَلَيْنَا رسولُ اللّٰهِ ﷺ حِينَ تُوُفِّيَتِ ابْنَتُهُ فَقَالَ: اغسِلْهَا ثَلاثاً، أَوْ خَمْساً، أَوْ أَكْثَرَ مِنْ ذٰلِكَ، إِنْ رَأَيْتُنَّ ذٰلِكَ، بِمَاءٍ وَسِدْرٍ. وَاجْعَلْنَ فِى الْآخِرَةِ كَافُوراً. فَإِذَا فَرَغْتُنَّ فَآذِنَّنِى. فَلَمَّا فَرَغْنَا آذَنَّاهُ فَأَعْطَانَا حَقْوَهُ. فَقَالَ: أَشْعِرْنَهَا إِيَّاهُ: يَعْنِى إِزَارَهُ].

وزعم ابن سيرين. أن الأسيرين. أن الأشعار، ألفقنها فيه. وكذلك كان ابن سيرين يأمر المرأة أن تُشْعَرَ وَلاَ تُؤَزَّرُ.

1. (3807)- *Ümmü Atiyye el-Ensâriye radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, kızı (Zeyneb radıyallahu anhâ) vefat ettiği zaman yanımıza girdi ve:* **"Onu sidreli su ile üç veya beş veya** -gerek görürseniz- **daha fazla yıkayın. Sonuncu yıkamaya kafûr koyun. Yıkama işini bitirdiniz mi bana haber verin!"** *buyurdu. İşimiz bitince Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ı çağırdık. Bize kendi izârını verdi ve:* **"Ona, önce bunu sarın!"** *dedi."*

3808 ٢ــ وفى أخرى: [اغسلْنَهَا وِتْراً ثَلاَثاً، أَوْ خَمْساً، أَوْ سَبْعاً، أَوْ أَكْثَرَ مِنْ ذٰلِكَ وَابْدَأْنَ بِمَيَامِنِهَا وَمَوَاضِعِ الْوُضُوءِ مِنْهَا. وَفِيهَا قَالَتْ أُمُّ عَطِيَّةَ: إِنَّهُنَّ جَعَلْنَ رَأْسَ بِنْتِ النَّبِىِّ ﷺ ثَلاَثَةَ قُرُونٍ، نَقَضْنَهُ ثُمَّ غَسَلْنَهُ ثُمَّ جَعَلْنَهُ ثَلاثَةَ قُرُونٍ. قال سُفْيَانُ: نَاصِيَتَهَا وَقَرْنَيْهَا].

2. (3808)- Bir diğer rivâyette: **"Onu üç, beş, yedi ve daha fazla olmak üzere tek olarak yıkayın. Sağ tarafından ve abdest uzuvlarından yıkamaya başlayın"** *buyurdu"* denmiştir. Aynı rivayette *Ümmü Atiyye radıyallahu anhâ: "Yıkayan kadınlar, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın kızının başına üç örgü yaptılar. (Şöyle ki): Önce saçının örgülerini bozdular sonra yıkadılar, en sonda tekrar üç örgü yaptılar."*

Süyfan der ki: *"Örgünün ikisi yanda biri alnında idi."*

3809 ٣ـ وفى أخرى: [فَضَفَرْنَا شَعْرَهَا ثَلاثَةَ قُرُونٍ وَأَلْقَيْنَاهَا خَلْفَهَا]. أخرجه الستة وهذا لفظ الشيخين.

3. (3809)- Bir diğer rivayette: *"Biz saçına üç örgü yaptık ve örgüleri arkasına koyduk"* denmiştir. [Buharî, Cenâiz 12, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 17; Müslîm, Cenâiz 36,(939): Muvatta, Cenâiz 2, (1, 222); Ebu Dâvud, Cenâiz 33, (3142, 3143, 3144, 3145, 3146); Tirmizî, Cenâiz 15, (990); Nesâî, Cenâiz 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, (4, 28- 32).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyetlerde zikri geçen kimsenin ismi müphem olarak gelmişti, *"Resûlullah'ın bir kızı"* şeklinde. Ancak bazı rivayetlerde *Ebu'l-As İbnu'r-Rebî' radıyallahu anh*'ın hanımı olan *Zeyneb radıyallahu anhâ* olarak tasrîh edilmiş ise de bazı rivayetlerde *Hz. Osman radıyallahu anh*'ın zevcesi olan *Ümmü Külsüm radıyallahu anhâ* olduğu belirtilmiştir. Ancak Müslim'in rivayetinde *Zeyneb'in* ismi geçer, bunun *Zeyneb* olması daha çok kabul görmüştür. *İbnu Hacer: "... Ümmü Atiyye radıyallahu anhâ her ikisinin cenazesinde hazır bulunmuş olabilir"* diyerek rivayetleri cem etmenin mümkün olduğunu söyler. Bu te'lifi makul kılan bir husus şudur: *İbnu Abdîlberr*, bu hadîslerin yegâne râvisi durumundaki *Ümmü Atiyye*'nin cenâzeleri yıkamayı meslek edinmiş birisi olduğunda cezmeder. Öyleyse her ikisinin de cenazesinde meslek icabı bulunmuş olmaktadır.

2- Cenazenin en az üç kere yıkanacağı, tek kılmak şartıyla beş, yedi şeklinde -duyulan ihtiyaca göre- daha fazla sayıda da yıkanabileceği belirtilmiştir.

3- Cenazeyi yıkamada su tek başına kâfi geldiği halde, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm sidre* ile yıkanmasını, sonuncu defa da suya kâfur konmasını emretmiştir.

Sidre (cem'i *sidr* gelir), bir ağaç olup, kurutulup dövülen yaprakları yıkanmalarda sabun gibi temizlik maddesi olarak kullanılır.

Kâfûr: Hindistan'da yetişen bir ağacın zamkından yapılan beyaz renkli, kokulu bir maddedir. Cenazenin sonuncu defa bununla yıkanması, kokusu sebebiyledir.

Kadı İyaz, sidrenin kullanılmasının, cenazedeki bazı pisliklerin giderilmesi için birinci yıkamada kifayet edeceğini, müteakip yıkamalarda sidre kulanılmasına gerek olmadığını kaydeder. Sidrenin ayrıca, cenazenin bozulmasını geciktirme, şayet varsa bazı haşereleri izâle etme gibi başka faydalarına da dikkat çeker. *İbnu'l-Hümâm* der ki: *"Hadîs cenazeyi yıkarken temizlikte değil nezafette mübâlağa etmenin matlûb olduğunu ifade eder."* Ona göre sadece su, tek başına temizlik için yeterlidir. Suyun ısıtılması, sidre ve kâfûr'un kullanılması gibi hususlar daha ziyade şer'an matlub olan nezâfet ve nezâketin artırılmasına yöneliktir.

Bazı âlimler, cesedin önce saf su ile yıkanıp kaba pisliklerinin giderilmesinin, sonra sidreli su ile yıkanıp temizliğin tamamlanmasının, en sonunda da kafûrlu su ile yıkayıp kokulanmasının uygun olacağını söylemiştir. El-Hidâye'ye göre evla olanı ilk iki yıkamayı su ve sidre ile yapmaktır.

Şunu da belirtelim ki, bazı âlimler, hadîsten her yıkamada sidreli su kullanma gereğini anlamıştır.

4- *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* kendi izârını teberrüken veriyor ve bunun *Hz. Zeyneb*'in cesedine ilk sarılan şey olmasını söylüyor. Gerçi hadîste **"bunu ona şiâr yapın"** denmektedir. Şi'ar, Arapçada bedene ilk giyilen şey mânâsına gelir. Dilimizde *"iç gömlek"* tabiriyle karşılayabiliriz. Hadîsteki: **"Ona şiar yapın"** ifadesini, *"Ona önce bunu sarın"* diye çevirdik. *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'* ın kendi izarını kefenin altına şiar kılınmak üzere vermesi, kızı *Zeyneb*'e bereket ulaşması gayesine mâtuf olmalıdır.

5- Hadîste *Hz. Zeyneb radıyallahu anha*'nın saçının üç örgü halinde tanzim edilip arka tarafına salındığı belirtilmektedir. *Kurtubî,* bu ameliyenin *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın emriyle mi, yoksa *Ümmü Atiyye*'nin şahsen istihsan ederek mi yaptığının rivayetlerde tasrîh edilmediğini, iki halin de muhtemel olduğunu söyler. Netice olarak ülemâ, bu hususta ihtilâf etmiştir. Bazıları kadının saçlarının örülmesine karşı çıkmış, diğer bazıları da sadedinde olduğumuz hadîsi esas alarak örülmesi gereğine hükmetmiştir. *Evzâ'i* ve Hanefîlere göre kadının saçının bir miktarı yüzüne, bir miktarı da arkaya salınır.

Nevevî, Ümmü Atiyye'nin muamelesine *Resûlullah*'ın muttali bulunmuş ve takrîr etmiş olması gereğine hükmeder. *İbnu Hacer* ise *Saîd İbnu Mansur*'un bir rivayetini kaydederek, meselenin *Resûlullah*'ın emrine dayandığını belirtir: عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ قَالَتْ: قَالَ لَنَا رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اِغْسِلْنَهَا وِتْراً وَاجْعَلْنَ شَعْرَهَا ضَفَائِرَ **"Onu üç kere yıkayın, saçını da örgüler halinde tanzîm edin."**

3810 ٤ ـ وعن أم قيس بنت محصن رضى اللّٰه عنها قالت: [تَوَفِّي ابْنِي فَجَزِعْتُ عَلَيْهِ فَقُلْتُ لِلَّذِى يُغَسِّلُهُ: لاَتُغَسِّلِ ابْنِي بِالْمَاءِ الْبَارِدِ فَيَقْتُلُهُ، فَانْطَلَقَ عُكَاشَةُ ابنُ مُحْصَنٍ إلى رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ فَأَخْبَرَهُ بِقَوْلِهَا. فَتَبَسَّمَ ثُمَّ قَالَ: مَا قَالَتْ، طَالَ عُمْرُهَا؟ فَلاَ نَعْلَمُ امْرَأَةً عَمَّرَتْ مَا عَمَّرَتْ]. أخرجه النسائى.

4. **(3810)**- *Ümmü Kays Bintu Mihsan radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Oğlum ölmüştü. Bu sebeple çok üzüldüm. Onu yıkayan kimseye: "Oğlumu soğuk su ile yıkama, oğlumu öldüreceksin!" dedim. Bunun üzerine Ukkâşe İbnu Mihsan radıyallahu anh hemen Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a gidip benim söylediklerimi haber verdi. Resûlullah tebessüm buyurup:* **"Böyle mi söylüyor! Onun ömrü uzadı."** *Biz, onun gibi uzun yaşayan bir başka kadın bilmiyoruz" dedi."* [Nesâî,Cenâiz 29, (4, 29).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyetin son kısmını, *İbnu Hacer*, el-İsabe'de biraz farkla kaydeder. Buna göre *" Biz, onun gibi uzun yaşayan bir başka kadın bilmiyoruz"* cümlesi *Hz. Peygamber*'in sözü değildir, râvinin sözüdür. Halbuki yukarıdaki rivayette bu cümle, sanki *Hz. Peygamber*'in **"Böyle mi söylüyor, onun ömrü uzadı"** ifadesinin devamıdır ve hepsi *Hz. Peygamber*'in sözüdür. Ama, İsâbe'de araya konan قَالَ *(dedi ki)* kelimesi ile, sözün devamı râviye ait olmakta, böylece hadis hem daha net bir mâna kazanmakta, hem de *Sindî*'nin dediği gibi *Resûlullah*'ın bir mucizesi ortaya çıkmaktadır.

2- *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın *Ukkâşe*'ye dediği **"Böyle mi söylüyor...?"** ifadesi taaccüp ifade eden bir istifhamdır. Dolayısiyle soğuk su ile cenaze yıkanmasını yadırgamamış, normal karşılamış olmaktadır. Ülemâ bunu cevâza hamletmiştir.

3811 ٥ــ وعن أبي هُرَيْرَةَ رضى اللّه عنه: [أنَّ رسولَ اللّهِ ﷺ قَالَ: مَنْ غَسَّلَ المَيِّتَ فَلْيَغْتَسِلْ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

وزاد: [وَمَنْ حَمَلَهُ فَلْيَتَوَضَّأْ]

5. **(3811)**- *Hz. Ebu Hüreyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm:* **"Kim ölü yıkarsa, yıkansın"** *buyurdular."* Ebu Dâvud'un rivâyetinde: **"Kim de cenaze taşırsa abdestlensin"** ziyadesi mevcuttur. [Ebu Dâvud, Cenâiz 39, (3161); Tirmizî, Cenâiz 17, (993).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, cenâze yıkayan kimseye gusletmeyi, taşıyana da abdest almayı emretmektedir. Hadis, muhtelif tariklerden de gelmiştir. Âlimler, hadîsin sıhhatini mazbut bulmadıkları için hükmüyle amel husûsunda ihtilâf etmişlerdir.

Hadîsle ilgili olarak *Tirmizî* şu açıklamayı yapar: *"Hadîs hasendir. Ebu Hüreyre radıyallahu anh'tan mevkuf (kendi sözü) olarak da rivâyet edilmiştir. Ölüyü yıkayan kimse hakkında ülemâ ihtilâf etmiştir. Ashab ve daha sonra gelenlerden bir kısım ilim ehli: "Ölü yıkayana gusletmesi gerekir" demiştir, bazıları da, "Abdest gerekir" demiştir. İmam Mâlik: "Ölü yıkayanın gusletmesini müstehab addederim, bunu vâcib görmüyorum" demiştir. Şâfi'î'nin hükmü de böyledir. Ahmed İbnu Hanbel: "Kim ölü yıkarsa ona gusletmesinin vâcib olmayacağını ümid ediyorum. Abdeste gelince, hakkında söylenebilecek şeyin en azıdır." İshak İbnu Râhûye: "Abdest gereklidir" derken, Abdullah İbnu Mübârek de: "Ölü yıkamaktan dolayı ne gusül, ne de abdest vardır" demiştir."*

Bu görüşte olanlar, *Beyhakî*'nin *İbnu Abbas* tarikinden kaydettiği bir rivâyete daha dayanırlar. Orada *Resûlullah:* **"Ölülerinizi yıkama sebebiyle size gusletmek gerekmez. Ölüleriniz, tâhir olarak ölür, necis değillerdir. Ellerinizi yıkamak size kâfidir"** buyurmaktadır. *İbnu Hacer,* bu rivayetle *Ebu Hüreyre* rivâyetinin arasını şöyle te'lif eder: *"Ebu Hüreyre hadîsindeki emir vücub değil, nedb ifâde eder, veya gusül ile, İbni Abbas hadîsinde tasrîh edildiği üzere ellerin yıkanması kastedilmiştir."*

3815 numarada kaydedilecek bir Muvatta rivâyetine göre, *Hz. Ebu Bekr radıyallahu anh* vefat edince, hanımı *Esmâ Bintu Umeys* onu yıkar ve işi bitin-

ce etrafındaki muhâcirlere sorar: *"Bugün çok soğuk bir gün, ben oruçluyum da. Bana gusletmem gerekir mi?"* Orada bulunanlar: *"Hayır!"* derler.

Şu halde, bu şekilde cenaze yıkayan kimseye gusül emrinin vücub değil, istihbab ifâde ettiğine delalet eden rivayetler mevcuttur. Öte yandan *Abdullah İbnu Mübârek* gibi, bazı büyükler de bunun müstehab bile olmayacağına kâil olmuşlardır.

Sadedinde olduğumuz hadîsin mensuh olduğunu söyleyenler de çıkmıştır. Bazı âlimler nesh iddiasını reddederler. *"Zanla nesh sübut bulmaz"* derler ve hadîsin ihticaca elverişli sıhhatte olmadığnı söylerler.

Bu mevzuyu *İbnu Ömer*'den kaydedilen bir rivayet de aydınlatır: *"Biz ölüyü yıkardık. (İşi bitince) bazılarımız yıkanırdı, bazılarımız yıkanmazdı."*

Hattabi der ki: *"Ölü yıkamaktan gusül yapmanın veya taşımaktan dolayı da abdest almanın vacib olduğuna hükmeden tek fakih bilmiyorum. Bu meseledeki emir, istihbab için beyan edilmişe benziyor. Şu da mümkündür: Yıkayan kimseye yıkantı suyundan sıçramalar olmuştur, ölünün bedeninde yeri bilinmeyen bazı necaset bulaşığı vardır, böylece yıkayan kimseye pis su isabet eder, bu sebeple tam olarak arınmak için tepeden tırnağa bir gusülde bulunmak muvafık olur."*

Hattâbî, taşıyanın abdest almasıyla ilgili emrin de şöyle bir açıklamaya dahi tâbi tutulduğunu kaydeder: *"Taşıyan abdestli olmalıdır, ta ki cenaze namazına katılabilsin."*

3812 ٦ـــ وعن ناجية بن كعب. [أَنَّ عَلِياًّ رضى اللّٰهُ عَنْهُ قال: لَمَّا مَاتَ أَبُو طَالِبٍ أَتَيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ فَقُلْتُ: إِنَّ عَمَّكَ الشَّيْخَ الضَّالَّ قَدْ مَاتَ فَقَالَ: اذْهَبْ فَوَارِ أَبَاكَ، ثُمَّ لاَ تُحْدِثَنَّ شَيْئاً حَتَّى تَأْتِيَنِى فَوَارَيْتُهُ فَأَتَيْتُهُ فَأَمَرَنِى فَاغْتَسَلْتُ فَدَعَا لِى] أخرجه أبو داود والنسائى.

«الْمُواراةُ» الستر، وأراد به الدفن.

6. **(3812)-** *Nâciye İbnu Ka'b* anlatıyor: *"Hz. Ali radıyallahu anh dedi ki: "Ebu Tâlib ölünce Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a gelip: "Dalâletteolan ihtiyar amcan öldü" dedim. Bana:* **"Git babanı göm! Sonra, bana gelir**

ceye kadar hiçbir şey yapma!" *buyurdular. Ben de gidip gömdüm ve Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a gelip haber verdim. Bunun üzerine bana yıkanmamı emir buyurdular ve yıkandım.. Sonra bana dua ediverdi [ancak duayı ezberleyemedim]."* [Ebu Dâvud, Cenâiz 70, (3214); Nesâî, Tahâret 128, (1, 110), Cenâiz 84, (4, 79).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, *Hz. Ali radıyallahu anh*'ın babası ve *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın da amcası olan *Ebu Tâlib*'in defniyle ilgilidir. Rivayet müşrik olarak öldüğünü tasrîh eder ve yıkanmaksızın ve üzerine namaz kılınmaksızın defnedildiğini belirtir.

2- Rivâyet, *Resûlullah*'ın *Hz. Ali*'ye, definden sonra yıkanmayı emrettiğini ifade etmektedir. *"Yıkanma işinin kâfir cenazesinin defniyle alakalı bir emir olabileceği ihtimaline temas edilmiştir."* Değilse, önceki hadîste belirttiğimiz üzere müslüman cenazeye yapılan muamelelerden herhangi birisi sebebiyle kesin bir yıkanma emri vârid olmamıştır.

3- Hadîsin sonunda köşeli parantez içerisinde kaydettiğimiz ziyade *Nesâ'î*'nin rivayetinde mevcuttur.

3813 ٧ـ وعن عائشة رضى اللّه عنها قالت: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يَغْتَسِلُ مِنْ أرْبَعَةٍ: مِنَ الْجَنَابَةِ، وَلِلْجُمُعَةِ، وَمِنَ الْحِجَامَةِ، وَمِنْ غُسْلِ الْمَيِّتِ]. أخرجه أبو داود.

7. **(3813)-** *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Resûlullah, dört şeyden dolayı guslederlerdi: Cenabet, cuma, hacâmat, ölü yıkamak."* [Ebu Dâvud, Cenâiz 39, (3160).]

AÇIKLAMA:

Bu hadîs, hükümleri farklı olan dört ayrı yıkanmayı, aynı hükmü, aynı vasfı taşıyor intibaını verecek şekilde beraber zikretmiş durumdadır:

★ Cenabetten yıkanmak farzdır.

★ Cuma guslü'nü *Resûlullah*'ın yaptığını, istihbab olarak emir buyurduğunu daha önce belirttik.

★ Hacamat(kan aldırma)tan sonraki gusül temizlik içindir. Hacamat olan kimsenin üzerine kan sıçramaları olabilir, bundan emin olunamaz. Bu sebeple,

vâcib olmaksızın nezâfet maksadıyla istihbab olarak yıkanmak söylenmiş olabilir.

★ Ölü yıkama sebebiyle de yıkanmanın vâcib olmayacağı hususunda ülemânın ittifakını yukarıda kaydettik.

Bu hadîsin zayıf olduğuna da dikkat çekilmiştir.

3814 ٨ ـ وعن نافع. [أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رضى اللّه عنهما: حَنَّطَ ابْناً لِسَعِيدِ بْنِ زَيْدٍ رضى اللّه عنه وَحَمَلَهُ. ثُمَّ دَخَلَ الْمَسْجِدَ وَصَلَّى وَلَمْ يَتَوَضَّأْ]. أخرجه البخارى فى ترجمة ومالك.

8. (3814)- *Nâfi* anlatıyor: *"İbnu Ömer radıyallahu anhümâ, Saîd İbnu Zeyd'in bir oğlunu mübaşereten tahnît yaptı ve (kabre) taşıdı. Sonra mescide girip, abdest almaksızın namaz kıldı."* [Buharî, Cenâiz 8. Bab başlığında senetsiz olarak rivâyet etmiştir. Muvatta, Tahâret 18, (1, 25).]

AÇIKLAMA:

1- Ölüyü tahnît etmek. Ölüyü kokulamak maksadıyla hanût (veya hınat) tatbik etmek. *Hanût:* Ölünün kefen ve bedenine konulan kokulu maddedir. *Resûlullah*'a hangi hanûtu daha çok seversiniz? diye sormuşlar da, **"Kâfûr!"** diye cevap vermiş. Bir başka rivâyette Semud kavminin, haklarında azabın geleceğine kanaatleri hâsıl olunca, hemen Cife'ye dönüp pis kokmamak için kefenlenip *sabır otu*yla tahnîtlendikleri belirtilir.

Şu halde *hanût,* ölüyü kokulamak ve hatta cesedin bozulmasını geciktirmek için ölüye tatbik edilen her çeşit koku maddesine denmiştir.

2- *Mübâşereten* demek, *eli ölünün cesedine değerek* demektir. *İbnu Ömer* tahnît işini, koku maddesini eliyle cesede sürerek yapmış olmalı. Âlimler, müslümanın ölümle necis olmayıp bilakis cesedinin temiz kaldığı husûsundaki kabullerine, bu hadîsi de delil kılarlar. *"Şayet ceset temiz olmasaydı, İbnu Ömer elini değmekten sakınırdı veya değdikten sonra yıkardı"* demişlerdir. Bu kanaatte olan âlimlere göre, *"Ölüyü yıkamaktan maksad temizlik değil, teabbüddür, yani yıkama emrini yerine getirmek sûretiyle kulluk yapmak, ibadet ifâ etmektir. Eğer ölünün cesedi necis olsaydı ne su, ne sidre ile ne de tek başına su ile yıkamakla temizlenmiş olmazdı."*

Şu halde bu rivâyet 3811 numarada geçen hadîsin zayıf olduğunu, hük-

müyle amel edilemiyeceğini ifâde eder. Zira Buharî ve Muvatta'da yer almakla senet yönünden üstünlüğü açıktır.

3815 ٩ـ وعن عبد اللّٰه بن أبى بكر بن محمد بن عمرو بن حزم.

[أَنَّ أَسْمَاءَ بِنْتَ عُمَيْسٍ امْرأَةَ أَبِى بَكْرٍ رضى اللّٰهُ عنهما: غَسَّلَتْ أَبَا بَكْرٍ حِينَ تُوُفِّىَ. ثُمَّ خَرَجَتْ فَسَألَتْ: مَنْ حَضَرَهَا مِنَ الْمُهَاجِرِينَ، فَقَالَتْ: إِنِّى صَائِمَةٌ، وَإِنَّ هٰذَا يَوْمٌ شَدِيدُ الْبَرْدِ فَهَلْ عَلَىَّ مِنْ غُسْلٍ؟ فَقَالُوا: لاَ]. أخرجه مالك.

9. **(3815)**- *Abdullah İbnu Ebî Bekr İbni Muhammed İbni Amr İbni Hazm* anlatıyor: *"Hz. Ebu Bekr'in hanımı Esmâ Bintu Umeys radıyallahu anhümâ vefat ettiği zaman Hz. Ebu Bekr'i yıkadı. Sonra (dışarı) çıkıp, cenazenin yanında hazır bulunan muhacirlere: "Ben oruçluyum. Şu gün de, çok soğuk bir gün. Bana gusül gerekir mi?" diye sordu. Hepsi birden, "Hayır!" dediler."* [Muvatta, Cenâiz 3, (1, 223).]

AÇIKLAMA için 3811 numaralı hadîse bakılsın.

BEŞİNCİ FASIL

MÜSLÜMAN OLUNCA GUSÜL

3816 ١ـ عن قيس بن عاصم رضى اللّه عنه قال: [أَتَيْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ أُرِيدُ الْإِسْلاَمَ. فَأَمَرَنِى أن أغْتَسِلَ بِمَاءٍ وَسِدْرٍ]. أخرجه أصحاب السنن.

وفى رواية الترمذى والنسائى: [أَنَّهُ أَسْلَمَ فَأَمَرَهُ].

1. **(3816)**- *Kays İbnu Asım radıyallahu anh* anlatıyor: *"Müslüman olmak arzusuyla Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a gelmiştim. Bana su ve sidre ile yıkanmamı emir buyurdu."* [Ebu Dâvud, Tahâret 131, (355); Tirmizî, Salât 429, (605); Nesâî, Tahâret 127, (1, 109).]

Tirmizî ve Nesâî'nin bir rivayetinde: *"(Kays) müslüman oldu, (Resûlullah) ona yıkanmayı emretti"* denmiştir.

3817 ٢ـ وعن عُثيم بن كثير بن كليب. عن أبيه عن جده. [أَنَّهُ جَاءَ رسولَ اللّهِ ﷺ فقَالَ: قَدْ أَسْلَمْتُ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: أَلْقِ عَنْكَ شَعَرَ الْكُفْرِ. يَقُولُ: إِحْلِقْ قَالَ: فَأَخْبَرَنِى آخَرُ أَنَّ النَّبِىَّ ﷺ قَالَ لِآخَرَ مَعَهُ: أَلْقِ عَنْكَ شَعَرَ الْكُفْرِ وَاخْتَتِنْ]. أخرجه أبو داود.

2. **(3817)**- *Useym İbnu Kesîr İbni Küleyb* an ebîhi an ceddihi'nin anlattığına göre (ceddi Küleyb), *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'*a gelerek: *"Müslüman oldum!" der. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm:* **"Üstünden küfür saçını at!"** *der ve traş olmasını söyler. Useym'in babası dedi ki: "Bana bir başka (sahabî)nin bildirdiğine göre Aleyhissalâtu vesselâm, beraberinde olan bir diğerine de:* **"Üzerindeki küfür tüyünü at ve sünnet ol!"** *buyurmuştu."* [Ebu Dâvud, Tahâret 131, (356).]

AÇIKLAMA:

Bazı âlimler bu hadîslerden hareketle yeni müslüman olan bir kimseye yıkanmayı emretmek gerektiğini, bu nebevî emrin vücub ifâde ettiğini söylemiştir. Ancak, *Hattabî: "Ülemanın çoğuna göre, bu yıkanmanın vâcib olmayıp müstehab"* olduğunu belirtir. *İmam Şâfi'î* merhum: *"Kâfir müslüman olunca, bir de yıkanması hoşuma gider, şayet yıkanmasa cünüb sayılmaz, abdest alıp namaz kılması ona kâfidir"* demiştir.

Ahmed İbnu Hanbel ve *Ebû Sevr*, hadîsin zâhirinden hareketle bir kâfir müslüman olduğu vakit öncelikle yıkanmasının vâcib olduğunu belirtirler. *"Çünkü* derler, *kâfirlik günlerinde, cima, ihtilam gibi yıkanmayı gerektiren hallerden uzak değildir. Ancak yıkanmaz, yıkansa bile ondan (bu yıkanma) sahih ve muteber olamaz. Zira cenabetten yıkanmak, dinin farzlarından bir farzdır. Bu da, namaz ve zekat gibi, ancak imandan sonra makbuldür. O ise bu guslü, henüz imana girmezden önce yapmıştır."*

İmam Mâlik de müslüman olunca kâfirin yıkanması gerektiği görüşünde idi.

Şirkten henüz çıkmamış iken abdest alıp sonra müslüman olan müşrikin durumunda ihtilâf edilmiştir. *Ashab-ı Re'y* 'den bazıları: *"Müşrikken aldığı abdestle namaz kılabilir, ancak müşrikken teyemmüm etmiş idiyse, müslüman olunca bu teyemmümle namaz kılması câiz olmaz, su bulamazsa müslüman olunca yeniden teyemmüm yapar. Bunlara göre, aradaki fark şundan ileri gelir: Teyemmümde niyet esastır. Müşrik'in ibadet niyeti ise sahih olmaz. Halbuki su ile temizlik niyete mütevakkıf değildir. Öyle ise, müşrikken temizlik yapmış ise, bu tıpkı müslüman kimsenin temizliği gibi sahîhtir."*

İmam Şâfi'î: "Bir kimse müşrikken abdest alsa veya teyemmüm yapsa sonra müslüman olsa, namaz için abdesti yenilemesi gerekir, teyemmüm de böyledir, aralarında fark yoktur." Ancak, müşrik cünüblükten yıkanıp müslüman olsa, bunun durumu hakkında *Şâfi'î*'nin ashâbı ihtilâf etmiştir. Bazıları, *"yeniden gusül yapması vacibtir, tıpkı abdestte olduğu gibi"* demiştir. Bu daha muvafık, daha doğru gözükmektedir. Bir kısmı da *"İkisi arasında fark görüp her halukârda abdesti tazelemesi gerekir, ancak guslü yenilemesi gerekmez"* demiştir. Hepsi şunu demekte ittifak eder: *"Müslüman olur ve kendisine kâfirken cünüblük isabet etmediğini yakînen bilirse, ona gusül gerekmez."*

"Müslüman olunca, kâfire yıkanması vacibtir" diyenlerin kavli, hadîsin zahirine uygundur. Çünkü emrin hakikatı, aksine bir hüküm ifâde ettiğini göste-

ren karîne olmadığı müddetçe, vücûb ifade eder.

2- İkinci hadîste saç kesilmesi mevzubahistir. Alimler, her müslüman olan kimseye yıkanma gereği gibi bir de saçını traş etme diye bir vecîbe yüklenmediğini, sadedinde olduğumuz hadîste geçen *"küfür saçı"*ndan muradın, küffâra alâmet olan bir saç olacağını belirtmişlerdir. Nitekim hadîste *"saçını da kes"* denmemiş, *"küfür saçını kes"* denmiştir. Saçın küfre nisbet edilmiş olması *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* 'ın muhatabında küfre alamet olan hususî bir saçın varlığını ifâde eder. Nitekim kâfirler, her beldede kendilerine has saç şekli tesbit etmişler, moda ortaya koymuşlardır. Mısır'da, Hindistan'da, saçın hiç kesilmeyen kısımları vardır. Zaman zaman traş olsalar bile, o hususî kısma dokunmazlar. Bu bir nevî onların dinlerinin, inançlarının bir gereğidir, milliyet sembolüdür. Şu halde böylesi bir kısım saç İslam'la küfür arasında bir alâmet-i fârika olmaktadır. Şu halde, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Üseym*'in ceddine ve yanındakilere, böylesi bir *alâmet saç*'ın kesilmesini emretmiş olmalıdır.

3- Hadîsin son kısmında **"sünnet ol!"** emri de yer almaktadır. Bazı âlimler buna dayanarak, müslüman olan kâfirlerin bir de sünnet olmalarının vâcib olduğu hükmünü çıkarmışlardır. Ancak hadîsin, zaaf sebebiyle, *vücub* tesbit edecek güçte olmadığı belirtilmiştir.

ALTINCI FASIL
HAMMAM HAKKINDA

3818 ١ـ عن عائشة رضى اللّه عنها. [أنَّ رسولَ اللّهِ ﷺ: نَهى الرِّجَالَ وَالنِّسَاءَ عَنْ دُخُولِ الْحَمَّامِ: قَالَتْ ثُمَّ رَخَّصَ لِلرِّجَالِ أَنْ يَدْخُلُوهُ فِى الْمَآزِرِ].

1. **(3818)-** *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm kadınları da erkekleri de hamama girmekten nehyetmişti. Sonradan, izarlarına sarınmış olarak erkeklerin girmesine izin verdi."*

3819 ٢ـ وفى رواية: [أَنْ عَائِشَةَ دَخَلَ عَلَيْهَا نِسْوَةٌ مِنْ نِسَاءِ أَهْلِ الشَّامِ فَقَالَتْ: لَعَلَّكُنَّ مِنَ الْكُورَةِ الَّتِى يَدْخُلْنَ نِسَاؤُهَا الْحَمَّامَاتِ؟ قُلْنَ: نَعَمْ. قَالَتْ: أَمَا إِنِّى سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَقُولُ: مَامِنِ امْرَأَةٍ تَخْلَعُ ثِيَابَهَا فِى غَيْرِ بَيْتِهَا إِلاَّ هَتَكَتْ مَا بَيْنَهَا وَبَيْنَ اللّهِ مِنْ حِجَابٍ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

«اَلْكُورَةُ» إِسْمٍ يَقَعُ عَلَى جِهَةٍ مِنَ الأَرْضِ مَخْصُوصَةً كَالشَّامِ وَالْعِرَاقِ وَفَلَسْطِينَ وَنَحْوَ ذٰلِكَ.

2. **(3819)-** Bir başka rivayette şöyle denmiştir: *"Hz. Aişe radıyallahu anhâ'nın yânına, Şamlı kadınlardan bir grup girmişti. Hz. Aişe: "Sizler herhalde, hanımları hamamlara giren bölgedensiniz!" dedi. Kadınlar: "Evet!" diye cevap verdiler. Hz. Aişe: "Ama ben Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın:* **"Elbisesini evinden hâriç bir yerde çıkaran her kadın, mutlaka Allah'la kendi arasındaki perdeyi yırtmış olur"** *dediğini işittim"* buyurdu. [Ebu Dâvud, Hammâm 1, (4009, 4010); Tirmizî, Edeb 43, (2803, 2804).]

3820 ٣ ـ وعن ابن عمرو بن العاص رضى اللّه عنهما. [أنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ قَالَ: سَتُفْتَحُ لَكُمْ أَرْضُ الْعَجَمِ، وَسَتَجِدُونَ فِيهَا بُيُوتاً يُقَالُ لَهَا الْحَمَّامَاتُ فَلاَ يَدْخُلَنَّهَا الرِّجَالُ إلاَّ بِالأُزُرِ، وَامْنَعُوا مِنْهَا النِّسَاءَ إلاَّ مَرِيضَةً أَوْ نُفَسَاءَ]. أخرجه أبو داود.

3. **(3820)-** *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **" Size Acem diyarının fethi müyesser olacak. Oralarda hammâm denen evlere rastlıyacaksınız. Sakın ola erkekler onlara izarsız girmesinler. Nifâs veya hastalık hâli dışında kadınların oralara girmesine izin vermeyin."** [Ebu Dâvud, Hammâm 1, (4011).]

3821 ٤ ـ وعن جابر رضى اللّه عنه. [أنَّ رسول اللّهِ ﷺ قال: مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ فَلاَ يَدْخُلِ الْحَمَّامَ بِغَيْرِ إزَارٍ، وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ فَلاَ يُدْخِلْ حَلِيلَتَهُ الْحَمَّامَ مِنْ غَيْرِ عُذْرٍ، وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ فَلاَ يَجْلِسْ عَلَى مَائِدَةٍ يُدَارُ عَلَيْهَا الْخَمْرُ]. أخرجه الترمذى والنسائى.

4. **(3821)-** *Hz. Câbir radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Allah ve ahiret gününe inanan kimse izarsız hammâma girmesin. Kim Allah'a ve âhirete inanıyorsa, bir özrü olmadan hanımını hammâma sokmasın. Kim Allah'a âhirete, inanıyorsa üzerinde içki bulunan sofraya oturmasın."** [Tirmizî, Edeb 43, (2802); Nesâî, Gusl 2, (1, 198).]

AÇIKLAMA:

1- Bu dört rivayet *"hammâm"* üzerine. Bu rivayetlerde hamamların *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* devrinde Araplarca pek bilinmediğini, Acemler (gayr-ı Araplar) tarafından bilindiğini görmekteyiz. Buralara gitmek önceleri erkek ve kadın bütün müslümanlara yasaklanmış olduğu halde, sonradan bazı kayıtlarla erkeklere serbest kılınmıştır: *İzarlarına sarınmış olarak gir-*

mek.. İzar, belden aşağıyı örten giyecek olduğuna göre, avret yerlerini açarak hamamlara gitmek yasaklanmış olmaktadır. Allah'a ve âhirete inanan her müslüman avret yerlerini hamamlarda bile açmamalıdır. Şu halde hadîsler, avret yerlerini açarak hamama gitmeyi kesin bir dille haram kılmaktadır.

2- Kadınların hamama gitmesi meselesine gelince, bazı hadîsler mutlak olarak tahrîm ederken (1, 2 ve 4. hadîsler), bir hadîste de (3. hadîs) tedâviye yönelik bir özre binâen kadınların da hamama gitmesine ruhsat tanıyor. Şu halde izarlı ve tesettürlü de olsa, kadınların hamama gitmeleri zaruret olmadıkça haram edilmiş olmaktadır.

Gazâlî'nin kaydına göre, Ashab, *Şam*'da hamamlara gidince, bir kısmı: *"Şu hammam denen evler ne iyi yerdir, orada bedeni kirden temizliyoruz"* demişlerdir. Bir kısmı da: *"Şu hammâm denen evler ne kötü yerdir, avretler açılıyor, haya gidiyor"* demiştir. *Gazali: "Afetinden kaçınıldığı takdirde, (temizlik, tedavi gibi bir) faide düşünerek gitmede bir beis yoktur"* der.

Bazı şârihler kadınlar hakkında yasaklanmasını şöyle izah etmiştir: *"Çünkü onların bedenlerinin her tarafı avrettir, örtülmesi farzdır, hiç bir yerlerinin zaruret olmadıkça açılması caiz değildir. Hastadır, tedavi için girer veya nifâstan çıkmıştır, temizlenmek için girer. Veya cünübtür, hava soğuktur, su ısıtma imkânı yoktur ve soğuk su kullanması halinde zarar göreceğinden korkulmaktadır. Bu gibi zarûretler karşısında kadınların avretlerini örtmeleri kaydıyla girmelerine izin verilmiştir."*

Görüldüğü üzere hamamlar, kadınlar hakkında da mutlak olarak haram kılınmamıştır.

DOKUZUNCU BÂB
HAYIZ HAKKINDADIR
(Bu babta iki fasıl var)

BİRİNCİ FASIL
HAYIZLI VE HAYIZLIYLA İLGİLİ HÜKÜMLER

İKİNCİ FASIL
MÜSTEHÂZE VE NİFAS HALLERİ

UMUMİ AÇIKLAMA

Hayz, kelime olarak *akmak* demektir. Örfte kadınların belli yerlerinden, muayyen vakitlerde kanlarının akmasıdır. Dilimizde *ay hâli* veya *aybaşı hali* veya *âdet hali* de denir. Hayız gören kadına Arapça olarak *hâiz* denilir. Aslında *hâiz*, ism-i fâil ve müzekkerdir. Ancak bu hal kadınlara mahsus olduğu için *hâize* denmeksizin, *hâiz*'le kadın kastedilir. Kur'an'da *mahîz* kelimesi *hayz* mânasında kullanılmıştır. Bu halle ilgili olarak âyette şöyle buyrulur: **"(Ey Muhammed!) Sana kadınların aybaşı hali (mahîz) hakkında da sorarlar. De ki: "O bir ezâdır. Aybaşı halinde iken kadınlardan uzak kalın, temizlenmelerine kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri zaman Allah'ın size buyurduğu yoldan yaklaşın." Allah şüphesiz dâima tevbe edenleri sever, temizlenenleri de sever"** (Bakara 222).

Hayız hâli, kadınlarda büluğ yaşı ile başlar ve yeis hâli denen hâmilelikten ümid kesilme devresine kadar devam eder.

Hayız (veya âdet) hali, kadınlarda en az dokuz yaşında görülmeye başlar. İstisnâî durumlarda da olsa altı yaşında da âdet hâlinin olabileceği kabul edilmiştir. Bu hal normal olarak elli veya ellibeş yaşına kadar devam eder. Daha evvel âdet hâlinin kesildiği de olur. Adet hâlinin kesilmesine *iyâs* denir. Bu maksadla iyas yaşı veya *sinn-i iyâs* tâbirleri kullanılır. Bu yaşa ulaşan kadına da *âyise* denir.

Adet müddeti, mezheplere göre farklı olabilir. Şâfi'îlere göre bu müddetin en az sınırı bir gün bir gece, en çoğu on beş gündür. Mâlikîlere göre ise, en azı, kanı görecek kadar zamandır. Bir saat bile olabilir. Adet müddeti Hanefîlere göre en az üç gün üç gece yani yetmişiki saat, en fazla on gün on gecedir, yani ikiyüzkırk saattir. Bu iki müddet arasında görülecek kanlar âdet kanı sayılır. Bu müddet esnasında kanın devamı şart değildir, zaman zaman kesilebilir. Sözgelimi bir kadın üç gün kan görüp sonra iki gün kesilse, sonra tekrar üç gün görse, bu sekiz günlük müddet onun âdet süresini teşkil eder. Kadının tekarrur eden müddetinden fazla kan gelecek olursa o kan âdet kanı sayılmaz. Meselâ bir ka-

dının mutad kan görme müddeti yedi olarak takarrur etti ise, sekizinci ve dokuzuncu... günlerde göreceği kan istihâze kanıdır, bir özre bağlı olarak gelmektedir.

Bazı kadınlarda âdet günleri sâbit değildir, devamlı değişir. Bunlar bir ay beş, bir başka ay altı veya daha fazla günlerde kanama görebilirler. Bu durumlarda ihtiyatla hareket edip, böyle bir kadın altıncı gün yıkanır, namazını kılar, çünkü bunun istihâze kanı olma ihtimali var. Müddet uzaması -veya kısalması- üst üste iki ay devam edince müddetin değiştiğine hükmedilir. Mutaddan fazla olan kanama on güne çıksa bunun âdet olması melhuzdur, on günü taşarsa âdet sayılmaz. Meselâ mutadı yedi gün olan bir kadının kanaması on gün devam etse bu hayz sayılır, onbir gün devam etse, yediden fazlası istihâze kanı sayılır. Böyle değerlendirmenin sebebi, hayz hâlinin on günden fazla olmayacağının kabul edilmesinden ileri gelir.

Hayız halinde namaz, oruç gibi ibadetler terkedilir, zevciyat muamelesi yapılamaz, Kur'an okunamaz, Mushaf'a el sürülemez, câmiye girilemez, Kâbe tavaf edilemez.

Görüldüğü üzere, hayz hâli ile ilgili bilinmesi gereken bir kısım ahkam vardır. Her müslüman erkek ve kadının bunları bilmesi gerekir. Teferruat için mutlaka ilmihal kitaplarına müracaat edilmelidir.

BİRİNCİ FASIL
HAYIZLI VE HAYIZLIYLA İLGİLİ HÜKÜMLER

3822 ١ـــ عن أنس رضى اللّٰه عنه. [أَنَّ الْيَهُودَ كَانُوا إِذَا حَاضَتِ الْمَرْأَةُ فِيهِمْ لَمْ يُؤَاكِلُوهَا وَلَمْ يُجَامِعُوهَا فِى الْبُيُوتِ فَسَأَلَ أَصْحَابُ النَّبِىِّ ﷺ النبىَّ ﷺ فَأَنْزَلَ اللّٰهُ تَعَالَى: وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ؟ قُلْ هُوَ أَذًى فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِى الْمَحِيضِ إلى آخر الآية. فقالَ رسولُ اللّٰهِ ﷺ: اصْنَعُوا كُلَّ شَىْءٍ إِلاَّ النِّكَاحَ. فَبَلَغَ ذٰلِكَ الْيَهُودَ. فقَالُوا: مَا يُرِيدُ هٰذَا الرَّجُلَ أَنْ يَدَعَ مِنْ أَمْرِنَا شَيْئاً إِلاَّ خَالَفَنَا فِيهِ فَجَاءَ أُسَيْدُ بنُ حُضَيْرٍ وَعَبَّادُ بنُ بِشْرٍ رضى اللّٰه عنهما. فقَالاَ يَارَسُولَ اللّٰهِ: إِنَّ الْيَهُودَ تَقُولُ كَذَ كَذَا، أَفَلاَ نُجَامِعُهُنَّ؟ فتَغَيَّرَ وَجْهُ رسولِ اللّٰهِ ﷺ حَتَّى ظَنَّا أَنَّهُ قَدْ وَجَدَ عَلَيْهِمَا فَخَرَجَا فَاسْتَقْبَلَتْهُمَا هَدِيَّةٌ مِنْ لَبَنٍ إلى رسول اللّٰه ﷺ فَأَرْسَلَ فِى آثَارِهِمَا فَسَقَاهُمَا فَعَرَفَا أَنَّهُ لَمْ يَجِدْ عَلَيْهِمَا] أخرجه الخمسة إلا البخارى، وهذا لفظ مسلم.

«وَجَدَ عليهِ» يجد موجدة إذا غضب.

1. **(3822)**- *Hz. Enes radıyalllhu anh* anlatıyor: *"Yahudilerin şöyle bir âdeti vardı: İçlerinde bir kadın âdet görmeye başlayınca, onunla beraber yiyip içmezler, evlerde berâber oturup kalkmazlardı. Bu durumu Ashab radıyallahu anhüm Resûlullah aleyhissalâtu vesselam'a sordular. Bunun üzerine Cenab-ı Hak şu âyeti inzal buyurdu. (Meâlen):* **"Ey Muhammed!) Sana kadınların aybaşı hâlinden sorarlar. De ki: "O bir ezâdır. Aybaşı hâlinde iken kadınlar-**

dan uzak kalın. Temizlenmelerine kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri zaman Allah'ın size buyurduğu yoldan yaklaşın..." (Bakara 222) *âyeti üzerine Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm:* **"Kadınlarınızla nikah (zevciyat muâmelesi) dışında her şeyi yapın!"** *buyurdu. Bu ruhsat yahudilere ulaşınca: "Bu adam ne yapmak istiyor? Bize muhalefet etmediği bir şey bırakmadı!" dediler. (Bu sözü işiten) Üseyd İbnu Hudayr ve Abbâd İbnu Bişr radıyallahu anhümâ gelerek: "Ey Allah'ın Resulü! yahudiler şöyle şöyle söylüyorlar" diye haber verdiler. "Biz kadınlarla beraber oturup kalkmıyacak mıyız?" dediler. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın rengi öylesine değişti ki, biz onlara kızdığını zannettik. Onlar da hemen çıkıp gittiler. Derken onlar yolda Resûlullah'a gönderilen hediye sütle karşılaştılar. Resûlullah o sütü hemen bunların peşisıra içmeleri için gönderdi. Böylece anladılar ki, Aleyhissalâtu vesselâm kendilerine gücenmemiştir."* [Müslim, Hayız 16, (302); Ebu Dâvud, Nikah 47, (2165); Tirmizî, Tefsir, Bakara, (2981); Nesâî, Tahâret 181, (1, 152).]

AÇIKLAMA:

1- Şârihler, Ashab'ın sualinin âyetin nüzulünden önceye ait olduğunu, bunu *"önceki şeriatler bizim de şeriatimizdir"* inancına binaen sormuş olabileceklerini belirtir.

Nevevî, âyette geçen birinci *mahîz*'den muradın kan olduğunu belirtir. İkincisi ihtilâflıdır. Umumiyetle hayız olduğu kabul edilmiştir. *Ferc* olduğunu, *hayız zamanı* olduğunu söyleyen alim de vardır.

Useyd ile *Abbâd radıyallahu anhümâ*'nın, *"Hayızlı kadınlarla beraber oturup kalkmıyalım mı?"* sözüyle neyi kastettiklerinde âlimler ihtilâf etmiştir. Bazıları, *"maksad, kadınlarla bir arada yaşamak, beraber yiyip içmek"* derken, bazıları da *"münâsebet-i cinsiyedir"* demiştir. Muhtemelen bunlar, yahudilere muhalefeti bu meselede de sürdürüp kadınlarla cinsî münâsebeti devam ettirme ruhsatı almak istemişler, ancak bu arzuları şeriat-ı İslâmiye'ye muhalif olduğu için *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın canı sıkılmış ve öfkesinden rengi değişmiştir.

Yine de *Aleyhissalâtu vesselâm,* Ensar'ın iki yüce şahsiyetinin gönüllerini hoş etmeyi ihmâl etmemiş, peşlerine gönderdiği sütle, haklarındaki iltifat-ı nebeviyenin devam etmekte olduğunu ihsas buyurmuştur.

3823 ٢ـــ وعَنْ أبِى هريرة رضى اللّهِ عنه. [أنَّ رسُولَ اللّهِ ﷺ

بَرِىءَ مِمَّا أُنْزِلَ عَلَى مُحَمَّدٍ ﷺ]. أخرجه الترمذى.

2. **(3823)-** *Hz. Ebu Hüreyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Kim hayızlının fercine veya bir kadının dübürüne (arka uzvuna) temas ederse veya kâhine uğrarsa Muhammed'e indirilenden teberri etmiş (yüz çevirmiş) olur."** [Tirmizî, Tahâret 102, (135); İbnu Mâce, Tahâret 122, (639).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm efendimiz,* bu hadîslerinde, dîn-i mübîn-i İslam'ın yasakladığı üç ameli şiddetli bir üslûbla reddetmektedir:

★ Hayızlı kadınla münasebet-i cinsiyye.

★ Kadınlara arka uzuvdan temas.

★ Gaybî umûru öğrenmek veya bir işe karar vermede yardımını te'min gibi bir maksadla kâhine müraacat etmek.

Bu ameller, hadîste, İslam'dan yüz çevirmek olarak tavsîf ediliyor.

Tirmizî: *"Bu hadîsin mânâsı tağliz (yani yasakta şiddetli bir üslûba yer vermek)tir"* dedikten sonra: *"Nitekim Resûlullah'tan şu hadîs rivâyet edilmiştir:* **"Kim hayızlı kadına temas ederse bir dinar tasadduk etsin"** der."

Sadedinde olduğumuz hadîsten maksadın *tekfir* değil, *tağlîz* olduğunu belirtme sadedinde *Tirmizî* der ki: *"Hayızlı kadına temas küfrü gerektiren bir amel olsaydı, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, bu günah için kefarette bulunmayı emretmezdi."*

2- Kadınlara arka uzvundan temas, bir nevî lûtiliktir. Dinimiz bunu şiddetle yasaklar. Bu davranış, münâsebet-i cinsiye âdabını tesbit eden âyete de aykırıdır: نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ اَنّٰى شِئْتُمْ **"Kadınlarınız sizin tarlanızdır, tarlanıza istediğiniz gibi gelin, (çocuk yaparak) istikbal için hazırlıklı olun, Allah'tan sakının (kadına bu âdaba uymayan temasta bulunmayın)"** (Bakara 223).

Resûlullah bir hadîslerinde: **"Hanımına arka uzvundan temas edenin yüzüne Allah bakmaz"** der. Böyleleri bazı hadîslerde *"...mel'un"* olarak tavsîf edilirken, bazılarında da *"... küçük lûtî"* olarak tavsîf edilmiştir.

3- Kâhin meselesi daha önce çok geniş şekilde geçmiş olmakla birlikte,

burada kısaca şu açıklamayı *Cezerî*'den kaydediyoruz: "*Kâhin, gelecek zamanda olacak hâdiselerden haber veren, gizli şeyleri (esrarı) bilme iddiasında bulunan kimsedir. Araplarda bu evsafta meşhur kâhinler vardı. Şıkh ve Satîh vs. gibi... Bunlardan bazıları emirleri altında cinnî ve düddâm bulunduğunu, kendilerine gaybtan haber getirdiğini iddia eder. Bir kısmı bazı ön işaretlerden hareketle, olacağı bildiklerini söylerler. Mesela soru sahibinin sözünden, davranışından, hâlinden hareketle sorulan şeyin yerini bildiklerini iddia ederler. Bunlara daha ziyade arrâf denir: Çalınan veya kaybedilen bir eşyanın yerini bildikleri hususundaki iddia sahipleri gibi.*" Sadedinde olduğumuz hadîs "*kâhine gelen*" demekle kâhin, arrâf, müneccim, falcı vs. gibi değişik adlar altında gaybi bilme iddiasında bulunan bütün insanları kasdeder.

4- *Tirmizî*'nin dediği gibi hadîste esas olan tağlîz ve teşdîd olmakla birlikte bazı şârihler şöyle demiştir: "*Helal addederek arka uzuvdan temas veya kâhinin söylediğini tastik maksadıyla ona gelmek bunların haramiyetini inkâr etmektir; bu durumda küfür (te'vil edilmez), zâhirine hamledilir.* "*Helal addetme*" ve "*tasdik etmek*" *olmadığı takdirde bu fiillerin hükmü küfran-ı nimet olarak tevil edilir.*"

3824 ٣ـ وعن عائشة رضى اللّه عنها قالت: [كَانَتْ إِحْدَانَا إِذَا كَانَتْ حَائِضاً وَأَرَادَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ أَنْ يُبَاشِرَهَا أَمَرَهَا أَنْ تَتَّزِرَ بِإِزَارٍ فِى فَوْرِ حَيْضَتِهَا ثُمَّ يُبَاشِرُهَا وَأَيُّكُمْ يَمْلِكُ إِرْبَهُ كَمَا كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يَمْلِكُ إِرْبَهُ]. أخرجه الستة، وهذا لفظ الشيخين.

وفى رواية أبى دواد. [فِى فَوْحِ حَيْضَتِهَا].

3. **(3824)**- *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: "*Bizden biri hayızlı olur, Resûlullah aleyhissalâtu ve vesselâm da onunla mübâşeret etmek dilerse, ona, hayız olur olmaz izarını bağlamasını emreder, sonra mubâşeret ederdi. Sizden hanginiz, nefsine, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın nefsine hâkim olduğu kadar hâkim olur?*"

Ebu Dâvud'un bir rivâyetinde, "*fevr*" (*evvelinde -ki "hayz olur olmaz" diye karşıladık-) yerine "fevh" denilmiştir (ki bu da "çoğunda" ve "evvelinde" mânasına gelir).*

3825 ٤ــ وفى رواية النسائى عن جميع بن عمير قال: [دَخَلْتُ عَلَى عائِشَةَ رضىَ اللّهُ عنها مَعَ أُمِّى وَخَالَتِى فَسَأَلَتَاهَا كَيْفَ كَانَ النّبىُّ ﷺ يَصْنَعُ إذَا حَاضَتْ إحْدَاكُنَّ؟ قَالَتْ: كَانَ يَأْمُرُنَا إذَا حَاضَتْ إحْدَانَا أَنْ تَأْتَزِرَ بِإزَارٍ وَاسِعٍ ثُمَّ يَلْتَزِمُ صَدْرَهَا وَثَدْيَيهَا].

4. (3825)- *Nesâî*'nin *Cümay' İbnü Ümayr*'dan kaydettiği bir rivâyette şöyle denmiştir: *"Ben, annem ve teyzemle birlikte Hz. Aişe radıyallahu anhâ'nın yanına girdim. Onlar Hz. Aişe'ye: "Hayızlı iken, sizlerle Aleyhissalâtu veselâm ne şekilde mübaşerette bulunurdu?" diye sordular. Aişe validemiz:*

"Hayız olduğumuz zaman bize, geniş bir izâr giymemizi emreder, sonra sine ve göğsümüze iltizâmda (temasta) bulunurdu."

3826 ٥ــ وعند مالك [أنَّ عُبَيْدَ اللّهِ بن عَبْدِ اللّهِ بنِ عُمَرَ، أَرْسَلَ إلَى عَائِشَةَ يَسْأَلُهَا: هَلْ يُبَاشِرُ الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ وَهِىَ حَائِضٌ؟ فَقَالَتْ: لِتَشُدَّ إزَارَهَا عَلَى أَسْفَلِهَا ثُمَّ يُبَاشِرُهَا إنْ شَاءَ].

5. (3826)- Muvatta'nın rivâyetinde şöyledir: *"Ubeydullah İbnu Abdillah İbni Ömer radıyallahu anhümâ, Hz. Aişe'ye göndererek -kişi, hayızlı olan hanımıyla mubâşerette bulunabilir mi?- diye sordurdu. Hz. Aişe radıyallahu anhâ: "Kadının alt kısmına izarını bağlatsın sonra onunla mubâşerette bulunsun" cevabını verdi."*

3827 ٦ــ وفى رواية لأبى داود والنسائى: [أنَّ رسولَ اللّهِ ﷺ كَانَ يُبَاشِرُ المَرْأَةَ مِنْ نِسَائِهِ وَهِىَ حَائِضٌ إذَا كَانَ عَلَيْهَا إزَارٌ إلَى أَنْصَافِ الْفَخِذَيْنِ وَالرُّكْبَتَيْنِ مُحْتَجِزَةً].

«فورُ حيضتهَا، وفوحُ حيضتِهَا» بالراء والحاء المهملتين: أى أوله ومعظمه.

و«الاحتجازُ» شد الإزار على العورة، ومنه حجزة السراويل، والحاجز الحائل بين الشيئين.

6. (3827)- *Ebu Dâvud* ve *Nesâî*'nin bir rivayetinde şöyle denmektedir: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm zevcelerinden bir kadınla hayızlı olduğu halde mubaşeret ederdi. Yeter ki, uyluklarının ortasına kadar izarı uzanmış olsun veya dizleri örtülü bulunsun."* [Buharî, Hayz 5; Müslim, Hayz 1, 4, (293, 295); Muvatta, Tahâret 95, (1, 58) ; Ebu Dâvud Tahâret 107, (267, 268, 273); Tirmizi, Tahâret 99, (132); Nesâî, Hayz 12,13, (1, 189).]

AÇIKLAMA:

1- Hemen belirtelim ki, bu hadîslerde geçen mubâşeret'ten maksat *derilerin biribirine değmesi*dir. *Beşere*, deri demektir. *Bâşere* ise, karşılıklı olarak derileri değdirmek. Öyleyse sadedinde olduğumuz hadîslerde, mübaşeretle cinsi münâsebet olmaksızın ellemek, öpmek gibi herhangi bir şekilde karı-kocanın birbirlerine bedenen değmeleri kastedilmektedir.

Sadedinde olduğumuz rivayetler, hayızlı kadınla göbekle diz arası hâriç başka yerleriyle mübâşeretin caiz olduğunu ifâde etmektedir.

2- Hayızlı kadınla mubaşeret meselesi muhtelif rivayetlerde farklı teferruatlarla ele alınmıştır. Bu teferruattan bir kısmını gördük, bir kısmı müteakip hadîslerde gelecek. Bu meseleyi Avnu'l-Mabud şöyle özetler:

"Hayızlı kadınla mubaşeret muhtelif kısımlara ayrılır:

★ *Onlara ferclerinden cima sûretiyle mübaşeret: Bu bi'l-icma haramdır. Bunun haram oluşu Kur'an ve sünnet'in nasslarıyla sabittir.*

★ *Göbekten yukarı ve dizlerden aşağıda kalan kısımlarla mübâşeret: Bu zekerle, elle, öpmekle vs. şekillerin hepsiyle olabilir, helaldir. Ülemâ bunun helal olduğunda ittifak etmiştir.*

★ *Ön ve arka uzva olmamak kaydı ile göbekten aşağısı ile de mübaşeret. Bu meselede Şafiî'ler üç görüş ileri sürmüşlerdir:*

★★ *"En meşhuruna göre haramdır. İmam Mâlik ve Ebu Hanîfe de bu görüştedir. Ülemânın ekseriyetinin görüşü budur.*

★★ *Mekruh olmakla beraber haram değildir. Nevevî der ki: "Bu delil açısından en kavî olan görüştür, muhtar olan da budur."*

★★ *Üçüncü görüşe göre, mübaşeret eden kimse, ferce temas etmekten nefsini tutabilecek güçte ise ve -ister şehvet yönüyle zayıflığı sebebiyle, isterse verâsının (dindarlığının) kuvveti sebebiyle- kendisine güveniyorsa caizdir; değilse câiz değildir. Bu cevâza kâil olanlar arasında İkrime, Mücâhid, Hasan Basrî, Şa'bî, İbrahim Neha'î, Süyfan-ı Sevri, Evza'î, Ahmed İbnu Hanbel, İmam Muhammed, Tahâvî; Mâlikîlerden Esbağ vs. var." Mübarekfurî der ki: "Bu, cemaatin kâil oduğu "Cima hâriç, hayızlı kadının bütün uzuvlarıyla mubâşeret etme cevâzı" sahih delillere muvafıktır."*

Ancak ihtiyata muvafık olanı göbek, diz kapağı arasına mubaşeretten kaçınmaktır. *Hz. Aişe* vâlidemiz, hiç kimsenin nefsine hâkim olmada *Resûlullah*'a yetişemiyeceğini noktaladıktan sonra *Resûlullah*'ın hayızlı hanımlarına izarlarını bağlatarak diz kapağı ile göbek arasını kapattırdığını bilhassa belirtir.

3828 ٧ـــ وعن زيد بن أسلم رضى اللّه عنه. [أنَّ رَجُلاً سَأَلَ النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَ: مَا يَحِلُّ لِي مِنَ امْرَأَتِي وَهِيَ حَائِضٌ؟ فقَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لِتَشُدَّ عَلَيْهَا إِزَارَهَا ثُمَّ شَأْنُكَ بِأَعْلاَهَا]. أخرجه مالك.

7. **(3828)**- *Zeyd İbnu Eslem radıyallahu anh* anlatıyor: *"Bir adam, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a sordu: "(Ey Allah'ın Resulü!) Hanımım hayızlı iken bana helal olan nedir?" Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm:* **"Üzerine izarını bağlasın, yukarısına istediğinde serbestsin."** [Muvatta, Tahâret 93, (1, 57).]

3829 ٨ـــ وعن معاذ رضى اللّه عنه قال: [قُلْتُ يَارسولَ اللّهِ ﷺ، مَا يُحِلُّ لِي مِنَ امْرَأَتِي وَهِيَ حَائِضٌ؟ قُلْتُ يَارسولَ اللّهِ ﷺ، مَا يُحِلُّ لِي مِنَ امْرَأَتِي وَهِيَ حَائِضٌ؟ قالَ: مَا فَوْقَ الإِزَارِ، وَالتَّعَفُّفُ عَنْ ذٰلِكَ أَفْضَلُ]. أخرجه رزين.

8. **(3829)**- *Hz. Mu'âz radıyallahu anh* anlatıyor: *"Ey Allah'ın Resûlü! dedim, hanımım hayızlı iken bana helal olan nedir?"* **"İzâr'ın yukarısı, ancak bundan da sakınsan daha iyi olur!"** *buyurdular."* [Rezin tahric etti. (Ebu Dâvud, Tahâret 83, (212, 213).]

٩ــ وعن عكرمة عن بعض أزواج النبى ﷺ. [أنَّ النَّبِى ﷺ كَانَ إِذَا أَرَادَ مِنَ الْحَائِضِ شَيْئاً أَلْقَى عَلَى فَرْجِهَا ثَوْباً]. أخرجه أبو داود.

9. **(3830)**- *İkrime, Resûlullah aleyhissalâtu vesselam*'ın zevcelerinden birinden naklen anlatıyor; *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, hayızlı hanımlarıyla bir mübaşerette bulunmak dileyince hanımının ferci üzerine bir şey örterdi.."* [Ebu Dâvud, Tahâret 107, (272).]

AÇIKLAMA:

Bu hadîslerle ilgili açıklama 3827 numarada geçti. *Nevevî*'nin orada kaydettiğimiz görüşü, bilahassa sonuncu rivayete müstenid olmalı.

3831 ١٠ــ وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما. [أنَّ رسولَ اللّهِ ﷺ قَالَ: إِذَا وَقَعَ رَجُلٌ بِأَهْلِهِ وَهِىَ حَائِضٌ فَلْيَتَصَدَّقْ بِنِصْفِ دِينارٍ]. أخرج أصحاب السنن.

10. **(3831)**- *İbnu Abbâs radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Kişi, hayızlı karısıyla cinsî münasebette bulunursa (hatasına kefâret olarak) yarım dinar tasadduk etsin."**

3832 ١١ــ وفى رواية قال: [إِذَا أَصَابَهَا أَوَّلَ الدَّمِ، وَالدَّمُ أَحْمَرُ فَدِينَارٌ. وَإِنْ أَصَابَهَا فِى انْقِطَاعِ الدَّمِ، وَالدَّمُ أَصْفَرُ، فَنِصْفُ دِينارٍ].

قَال الترمذى: قد روى هذا الحديث عن ابن عباس موقوفاً.

11. **(3832)**- Bir rivayette ise şöyle denmiştir: **"Kişi hayızlı hanımına, hayız halinin başlangıcında, kan kırmızı renkte iken temas ederse bir dinar tasadduk etsin. Kanın kesilmeye yüz tutup akıntının sarardığı zaman temas eden, yarım dinar tasadduk etsin."**

Tirmizî der ki: *"Bu hadîs İbnu Abbas radıyallahu anhümâ'dan mevkuf (kendi sözü) olarak da rivâyet edilmiştir."*

3833 ١٢ــ وفى رواية أبى داود [عن النبى ﷺ فى الّذى يأْتِى أهْلَهُ وَهِىَ حَائِضٌ. قَالَ: يَتَصَدَّقُ بِدِينَارٍ أَوْنِصْفِ دِينارٍ]. قَالَ أبو داود: هكذا الرواية الصحيحة.

12. (3833)- *Ebu Dâvud*'un bir rivâyetinde hayızlı karısına temas eden kimse hakkında *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın: **"Bir veya yarım dinar tasadduk etsin"** dediği kaydedilmiştir.

Ebu Dâvud der ki: *"Bu rivayet (yani İbnu Abbâs'ın "bir veya yarım..." diyerek yaptığı rivayet) sahîhtir, (diğer "...yarım dinar..." diyen rivayet bu kadar kavi değildir.)"*

3834 ١٣ــ وفى رواية قال: [إِذَا أَصَابَهَا فِى الدَّمِ فَدِينَارٌ، وَإِذَا أَصَابَهَا فِى انْقِطَاعِ الدَّمِ فَنِصْفُ دِينَارٍ].

13. (3834)- Bir rivâyette şöyle denmiştir: *"Kişi hanımına kanama hâlinde temasta bulunmuşsa bir dinar, kanın kesilme hâlinde temas etmişse yarım dinar tasadduk eder."* [Tirmizî, Tahâret 103, (136, 137); Ebu Dâvud, Tahâret 106, (264, 265, 266); Nesâî, Tahâret 182, (1, 153); İbnu Mâce, Tahâret 123, (640).]

AÇIKLAMA:

1- Kaydettiğimiz son dört rivayet, hayızlı hanımına hatâen temasta bulunmanın hükmü ve müeyyidesi üzerinedir. Hadîslerin hepsi aslında birdir ve mahreci *İbnu Abbas*'tır, ancak metinde ve isnadında ızdırab vaki olmuştur. Hadîs bazan merfu bazan mevkuf olarak rivâyet edilmiştir.

2- Hanımına hayızlı iken temas eden kimse hakkında ülemânın hükmü de farklı olmuştur. *Hattabî* der ki: *"Ülemânın ekserisi "bu kimseye bir şey gerekmez, Allah'a istiğfar eder" diye hükmetmiştir."*

Bunlar *"Bir şey gerekmez"* derken metindeki ızdırabı gösterirler, çünkü hadîsin muhtelif vecihlerinde farklı müeyyideler gelmiştir. Şöyle ki:

★ Bir rivayette: *"Bir dinar, yarım dinar"* diye tereddütlü gelmiştir.

★ Bir rivayette: *"Bir dinar tasadduk eder, bulamazsa yarım dinar"* denir.

★ Bir rivayette: *"Kanama hâli ile kanın kesilme haline göre bir veya yarım dinar"* tefrîki yapılır.

★ Bir rivayette: *"Kan kırmızı ise bir dinar, sarı ise yarım dinar"* denir.

★ Bir rivayette: *"Kan yeni ise bir dinar tasadduk eder, sarı ise yarım dinar..."* denir.

Ancak bazı âlimler, ızdıraba rağmen hadîsin bütün vecihlerinde bir müeyyidenin zikredilmiş olmasını gözönüne alarak: *"Bu hadîsler, hayızlı kadına temasta bulunan erkeğe kefaretin vacib olduğuna delildir"* demiştir. *Hattâbî,* bu hükme varanlar meyanında *Katâde, Ahmed İbnu Hanbel,* ve *İshâk İbnu Râhûye*'yi kaydeder. *İmam Şâfi'î* merhûm da kavl-i kadîminde bu görüşü ileri sürmüş, sonra kavl-î cedîdinde *"Bir şey gerekmez"* demiştir.

Bir şey gerekmez diyenlerin ileri sürdükleri bir fikirlerine göre, hadîs sahîh bir senetle merfu olarak rivayet edilmemiştir, mürsel veya *İbnu Abbas*'a göre mevkuftur, *"Kesin bir hüccet olmadıkça insanlar müeyyideden berîdir"* demişlerdir.

İbnu Abbas ise şöyle hükmediyordu: *"Kanamanın başında hanımına temas eden kimse bir dinar tasadduk eder, kanamanın sonlarında temas etmiş ise yarım dinar." Katâde: "Hayız halinde temas eden bir dinar, kadın yıkanmazdan önce temas eden yarım dinar tasadduk eder"* derdi. *Ahmed İbnu Hanbel*'in de: *"O kimse bir dinarla yarım dinar arasında muhayyerdir"* dediği rivayet edilmiştir. *Hasan Basrî hazretleri* ise: *"Bu kimseye, hanımına ramazan ayında temas eden kimseye tereddüp eden ceza terettüp eder"* demiştir.

3835 ١٤ ـ وعن عائشة رضى اللّه عنها قالت: [كُنْتُ أغْسِلُ رَأسَ النَّبِىِّ ﷺ وَأنَا حَائِضٌ]. أخرجه الستة.

14. **(3835)**- *Hz. Aişe radıyallahu anhâ "Ben hayızlı iken Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın başını yıkardım"* demiştir. [Buharî, Hayz 2, İ'tikâf 2, 3, 4, 19, Libâs 76; Müslim, Hayz 10, (297); Muvatta, Tahâret 102, (1, 60); Ebu Dâvud, Savm 79, (2467, 2468, 2469); Tirmizî, Savm 80, (804); Nesâî, Hayz 20, (1, 193).]

3836 ١٥ ـ وعنها رضى اللّه عنها قالت: [كَانَ النَّبِىُّ ﷺ يَتَّكِىءُ فِى حِجْرِى وَأنَا حَائِضٌ فَيَقْرَأُ الْقُرْآنَ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

15. **(3836)**- Yine *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhis-*

salâtu veselam, ben hayızlı iken kucağıma yaslanır ve Kur'an okurdu." [Buharî, Hayz 13, Tevhîd 52; Ebu Dâvud, Tahâret 103, (260); Nesâî, Hayz 16, (1, 191).]

3837 ١٦ ــ وعنها رضى اللّه عنها قالت: [قَال لى رسُولُ اللّهِ ﷺ نَاوِلِينِى الخُمْرَةَ مِنْ المَسْجِدِ فَقُلْتُ: إنِّى حَائِضٌ. فقَالَ: إنَّ حَيْضَتَكِ لَيْسَتْ فِى يَدِكِ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

«الخُمرة» حصير صغير من ليف أو غيره بقدر الكف، وهو الذى يتخذه الآن الشيعة للسجود.

«والحِيضَةُ» بكسر الحاء: الحالة التى تلزمها الحائض، وبفتحها الدفعة الواحدة من دفعات الحيض.

16. (**3837**)- Yine *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, (bir gün) bana (kendisi mescidde iken)* **"Humre'yi bana getiriver!"** *buyurdular.*

"Hayızlıyım" diye cevap verdim.

"Senin hayızın elinde değil ki!" *dediler."* [Müslim, Hayz 11, (298); Ebu Dâvud,Tahâret 104, (261); Tirmizî, Tahâret 101, (134); Nesâî, Hayz 18, (1, 192).]

3838 ١٧ ــ وعن ميمونة رضى اللّه عنها قالت: [كانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يَضَعُ رَأْسَهُ فِى حِجْرِ إحدَانَا فَيَتْلُوا القُرْآنَ وَهِىَ حَائِضٌ، وَتَقُومُ إحْدَانَا بِخُمْرَتِهِ إلى المَسْجِدِ فَتَبْسُطُهَا وَهِى حَائِضٌ]. أخرجه النسائى.

17. (**3838**)- *Hz. Meymune radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Resûlullah alehisselâtu vesselâm bizden biri hayızlı olduğu halde onun kucağına başını koyar, Kur'an okurdu. Bizden birimiz hayızlı iken Resûlullah'ın humrasını mescide taşır ve yayardı."* [Nesâî, Hayz 19, (1, 192).]

3839 ١٨ــ وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما. [أنَّ جَوَارِيَهُ كُنَّ يَغْسِلْنَ رِجْلَيْهِ وَيُعْطِينَهُ الْخُمْرَةَ وَهُنَّ حُيَّضٌ] أخرجه مالك.

18. (3839)- *İbnu Ömer radıyallahu anhümâ*'dan rivayete göre, "*câriyeleri hayızlı oldukları halde ayaklarını yıkarlar, humrasını kendisine verirlerdi.*' [Muvatta, Tahâret 88, (1, 52).]

AÇIKLAMA:

1- Kaydettiğimiz son beş rivayette hayızlı iken kadınların yapabileceği bazı işlerle, hayızlının yanında yapılabilecek bazı işlere örnek verilmektedir.

★ İlk rivâyette, *Hz. Aişe, Resûlullah*'ın başını yıkamıştır. Demek ki hayızlı bir kadın, başkasının başını yıkayabilmekte, bu çeşit temizlikler yapmasına hayız hali bir mânî teşkil etmemektedir.

★ Müteakip rivayette hayızlı olan *Hz. Aişe*'nin kucağına başını koyan *Resûlullah* Kur'an okumaktadır. Hatta *Nevevî*, bu rivâyete dayanarak: "*Kur'an-ı Kerim'i, yatarak, hayızlı kadına yaslanarak, necasete yakın bir yerde bulunarak okumaya cevaz vardır*" demiştir.

★ 3837 numaralı hadîste, hayızlı kadının mescidin hâricinde olduğu halde, mescidden bir şey alıp, bir başkasına verebileceğini göstermektedir. Bu başkası mescidin içinde veya dışında olması farketmez, her ikisi de caizdir.

2- Hadîste geçen *humra*, üzerine secde etmeye mahsus küçük bir seccâdedir. Onun humra diye tesmiyesi, namaz kılan kimsenin yüzünü yere karşı örtmesidir. Bazıları bunun yüzü isti'ab edecek büyüklükte, secde etmeye mahsus küçük bir örtü olduğunu söylemiş ise de üzerine oturulabilecek kadar büyük olana da *humra* dendiğini te'yîd eden rivayetler vardır. *Humra* hasır da olabilir, kumaş da. Günümüzde şiîler, Kerbelâ toprağından yapılmış avuç içi büyüklüğünde bir parçayı beraberlerinde taşıyarak namazda secdelerini onun üzerine yaparlar. Bu tatbikat *humra*'yı andırmaktadır.

Şunu da belirtelim ki, 3837 numaralı hadîs'te *Hz. Aişe humra*'yı mescidden mi getirecek, yoksa, mescidde olan *Resûlullah*'a dışarıdan mı uzatacaktı, ihtilâf edilmiştir. Hadîs, iki şekilde anlaşılmaya müsaittir. *Kadı İyaz, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın mescidde, itikafta olduğunu, hücresinde olan *Hz. Aişe*'ye oradan seslenerek *humra*'yı vermesini taleb ettiğini, *Hz. Aişe* hayızlı olması sebebiyle elini mescide uzatmaktan korktuğunu söyler. *Resûlullah* onun

endişesinin yersiz olduğunu belirtmek için: **"Hayız elinde değildir"** buyurur. Aynı görüşte olan *Nevevî* der ki: *"Hz. Aişe'ye mescide girip humrayı oradan getirmesini emretmiş olsaydı be-tahsis elini zikretmesinin bir mânası kalmazdı."*

Ancak, *Ebu Dâvud, Nesâî, Tirmizî, İbnu Mâce, Hattâbî* ve imamların çoğu, aksi kanaattedir. Yani, humra'nın mescidden getirilmesi istenmektedir. Hayızlı kadın bu durumda mescide girecek değildir. Humra'yı bir başkası mescidden ona uzatacak, o da mescidden eve getirecektir. Veya elini mescide uzatarak humra'yı (seccadeyi) alıp getirecektir. Hatta âlimler bir hadîse dayanarak demiştir ki: *"Bir kimse falan eve girmeyeceğim, falan mescide girmeyeceğim diye yemin etse, o eve ve o mescide gidip eliyle içeriden bir şey alsa hânis olmaz, çünkü, bir parçasının girmesi, kendisinin girmesi demek değildir."*

3840 ١٩ ـــ وعن أم سلمة رضى اللّه عنها قالت: [بَيْنَا أنَا مُضْطَجِعَةٌ مَعَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ فِى الخَمِيلَةِ إذْ حِضْتُ فَانْسَلَلْتُ فَأَخَذْتُ ثِيَابَ حَيْضَتِي فَلَبِسْتُهَا. فَقَالَ لِي رسولُ اللّهِ ﷺ: أَنَفِسْتِ؟ قُلْتُ: نَعَمْ فَدَعَانِي، فَاضْطَجَعْتُ مَعَهُ فِى الْخَمِيلَةِ]. أخرجه الشيخان والنسائى.

«الْخَمِيلَةُ» كِسَاءٌ لَهُ خَمَلٌ أوْ إزَارٌ.

19. **(3840)**- *Ümmü Seleme radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Ben, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm ile birlikte kadife bir örtünün altında yatıyordum. Ay hâlimin başladığını farkettim. Hemen örtünün altından kayıp hayız elbisemi bulup giyindim. Resûlullah aleyhissalâtu vesselam:* **"Hayız mı oldun?"** *buyurdular. "Evet!" dedim. Beni yanına çağırdı. Örtünün altında beraber yattık."* [Buharî, Hayz 4, 21, 22, Savm 24; Müslim, Hayz 5, (296); Nesâî, Tahâret 179, (1, 149, 150).]

AÇIKLAMA :

1- Bu rivayet, sarîh bir şekilde, ümmühâtu'l-mü'minîn'den her birinin bir hayız elbisesi olduğunu göstermektedir. Bunun, diğer elbiselere nazaran daha geniş olduğu önceki bir rivâyette (3825) geçmiş idi.

2- Bu rivayet, hayızlı kadınların kocalarıyla beraber aynı örtünün altında kalacaklarına bir başka delil olmaktadır. *Ebu Dâvud*'un bir rivayetinde *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* buna ters düşen bir beyanda bulunur: *"Ben ay hali olduğum*

zaman yataktan hasırın üzerine inerdim. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm da bana yaklaşmazdı. Ben de temizleninceye kadar ona yaklaşmazdım." Bazı âlimler bunun mensûh olduğunu kabul ederler, çünkü aksini ifâde eden rivayetler fazladır. Bazı âlimler de bunu tenezzüh ve ihtiyata hamletmiştir. *İbnu Abbas radıyallahu anhümâ,* ay hali başlayınca hanımından ayrı yatarmış. *Resûlullah*'ın zevcelerinden *Meymune radıyallahu anhâ* -ki *İbnu Abbas*'ın halasıdır- bunu işitince, haber göndererek: *"Sen Resûlullah'ın sünnetinden yüz mü çeviriyorsun? Allah'a kasem olsun, O aleyhissalâtu vesselâm, hayızlı kadınlarından biri ile yatar, aralarında dizleri geçecek kadar bir örtüden başka bir şey bulunmazdı"* demiştir. Müteakib hadîs de bu hususta muknî bir örnek olacaktır. Ayet-i kerimede gelen **"Hayız halindeki kadınlardan uzak kalın!"** (Bakara 222) emri, cimâ yapmayın mânasında anlaşılmıştır.

3841 ٢٠ ـ وعن عمارة بن غراب [أَنَّ عَمَّةً لَهُ حَدَّثَتْهُ أَنَّهَا سَأَلَتْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عنها فَقَالَتْ: إِحْدَانَا تَحِيضُ وَلَيْسَ لَهَا وَلِزَوْجِهَا إِلاَّ فِرَاشٌ وَاحِدٌ؟ فَقَالَتْ عَائِشَةُ: أُخْبِرُكِ مَا صَنَعَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: دَخَلَ لَيْلاً وَأَنَا حَائِضٌ فَمَضَى إِلَى مَسْجِدِه قَالَ أبو داود: يعنى مَسْجِدَ بَيْتِهِ فَلَمْ يَنْصَرِفْ حَتّٰى غَلَبَتْنِي عَيْنَايَ وَأَوْجَعَهُ الْبَرْدُ: فَقَالَ: أَدْنِي مِنِّي. فَقُلْتُ: إِنِّي حَائِضٌ. فَقَالَ: وَإِنْ، اكْشِفِي عَنْ فَخِذَيْكِ. فَكَشَفْتُ فَخِذَيَّ. فَوَضَعَ خَدَّهُ وَصَدْرَهُ عَلَى فَخِذَيَّ، وَحَنَيْتُ عَلَيْهِ حَتّٰى دَفِيءَ فَنَامَ]. أخرجه أبو داود.

«حَنَى عليه» يحنى إذا أنثنى عليه مائلا، وحنا عليه ياحنو إذا عطف عليه وأشفق.

20. **(3841)**- *Umâre İbnu Gurâb*'ın anlattığına göre, bir halası kendisine *Hz. Aişe radıyallahu anhâ*'dan şöyle sorduğunu anlatmıştur: *"Birimiz hayız olduğumuz zaman kocamızla ayrı yatmamız mümkün değil, tek yatağımız var."*

Hz. Aişe şu cevabı vermiştir: "Ben sana Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yaptığını anlatayım: "Bir gece eve girdi. Ben o sırada ay hali görüyordum. Mescidine geçti. -Ebu Dâvud der ki: *"Bundan maksad evindeki namazgâ-*

hıdır.- (Orada namaz kıldı), fakat bir türlü ayrılmadı. Derken benim gözlerim kapanmış, soğuk da onu üşütmüş. Gelip "Bana yaklaş!" dedi. Ben de: "Hayızlıyım!" dedim. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm: **"Öyle de olsa! Uyluklarını aç!"** *dedi. Uyluklarımı açtım. Göğüs ve yanağını uyluklarımın üzerine koydu. Ben de üzerine eğildim. Isınıp uyuyuncaya kadar böyle durduk."* [Ebu Dâvud, Tahâret 107, (270).]

3842 ٢١ــ وعن عائشة رضى اللّه عنها قالت: [كُنْتُ أَشْرَبُ مِنَ الْإِنَاءِ وَأَنَا حَائِضٌ ثُمَّ أُنَاوِلُهُ النَّبِىَّ ﷺ فَيَضَعُ فَاهُ عَلَى مَوْضِعِ فِىَّ].

أخرجه مسلم بهذا اللفظ.

21. **(3842)-** *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Ben hayızlı iken su içer, sonra kabı Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a verirdim, O da ağzını, ağzımın değdiği yere koyardı."*

3843 ٢٢ــ وأبو داود والنسائى، ولفظهما: [كُنْتُ أَتَعَرَّقُ الْعَرْقَ وَأَنَا حَائِضٌ فَأُعْطِيهِ رَسُولَ اللّهِ ﷺ فَيَضَعُ فَمَهُ فِى الْمَوْضِعِ الَّذِى وَضَعْتُ فَمِى فِيهِ].

22. **(3843)-** Ebu Dâvud ve Nesâî'de de şu rivayet gelmiştir: *"Ben ay halinde iken etli kemiği dişleyerek yer, sonra da Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a uzatırdım. O da ağzını, tam ağzımı koymuş bulunduğum yere koyar(ak yer)di."*

3844 ٢٣ــ وفى أخرى للنسائى: [أَنَّ شُرَيحَ ابْنَ هَانِىءٍ سَأَلَ عَائِشَةَ: هَلْ تَأْكُلُ الْمَرْأَةُ مَعَ زَوْجِهَا وَهِىَ طَامِثٌ؟ قَالَتْ: نَعَمْ، كَانَ رسولُ اللّهِ ﷺ يَدْعُونِى فَآكُلُ مَعَهُ وَأَنَا عَارِكٌ فَكَانَ يَأْخُذُ الْعَرْقَ فَيُقْسِمُ عَلَىَّ فِيهِ فَآخُذُهُ فَأَتَعَرَّقُ مِنْهُ وَيَضَعُ فَمَهُ حَيْثُ وَضَعْتُ فَمِى مِنَ الْعَرْقِ فَيُقْسِمُ عَلَىَّ فيه فَآخُذُهُ فَأَشْرَبُ مِنْهُ، ثُمَّ أَضَعُهُ فَيَأْخُذُهُ فَيَشْرَبُ مِنْهُ فَيَضَعُ فَمَهُ حَيْثُ وَضَعْتُ فَمِى مِنَ الْقَدَحِ].

«الطامِثُ» المرأة الحائض، وهى العارك.

و«العَرْق» العظم عليه بقية اللحم.

و«تعرَّقه» أكل اللحم الباقى عليه.

23. (3844)- *Nesâî*'nin bir diğer rivayeti şöyle: *"Şureyh İbnu Hâni, Hz. Aişe radıyallahu anhâ'ya: "Bir kadın hayızlı iken kocası ile birlikte yemek yer mi?" diye sordu. Hz. Aişe "Evet dedi, benim kanamam varken Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm beni çağırırdı, ben de onunla birlikte yerdim. (Bu sırada) etli kemiği alır, (bana uzatır, önce benim başlamam için) bana yemin verirdi. Ben de onu alır ve bir miktar dişler (sonra Resûlullah'a uzatırdım). O da ağzını, kemikte tam benim ağzımı koyduğum yere koyar(ak yemeye başlar)dı. İçecek bir şey istediği olur, getirince ondan önce benim içmem için bana yemin verirdi, bunun üzerine ben de kabı alır bir miktar içer, sonra bırakırdım. Bu sefer onu Aleyhissalâtu vesselâm alır, kabın tam benim ağzımı koyduğum yerine ağzını koyarak içerdi."* [Müslim, Hayz 14, (300); Ebu Dâvud, Tahâret 103, (259); Nesâî, Tahâret 177, (1, 148).]

3845 ٢٤ ـ وعن عبد اللّهِ بن سعد الأنصارى رضى اللّه عنه قال: [سَألْتُ النّبىَّ ﷺ عَنْ مُؤَاكَلَةِ الحَائِضِ فقَالَ: وَاكِلْهَا]. أخرجه الترمذى.

24. (3845)- *Abdullah İbnu Sa'd el-Ensârî radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a hayızlı kadınlarla beraber yemek hususunda sordum.* **"Onunla beraber yiyin!"** *buyurdular."* [Tirmizî, Tahâret 100, (133).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayetler, Ashab arasında hayızlı iken kadınlarla beraberlikler hususunda bazı tereddütlerin yaygın olduğunu ve hatta bunun sonradan devam bile ettiğini göstermektedir. Belki de yahudilerdeki tatbikat buna sebep olmuştur. Bahsin başında da geçtiği üzere yahudiler, hayız gören kadınları tam bir tecrîde tâbi tutuyor imişler. Ancak İslam, hayızlı kadını, onlarla cinsî münâsebette bulunma yasağı koyma dışında beşeri münâsebetlerden uzaklaştırmamıştır. Yeme, içme ve yatmada beraberliği esas aldığı gibi mübaşerette bulunmaya bile ruhsat

tanımıştır. İbâdet hususunda sınırlamaya sebep olan hades hâlinin, maddi değil, hükmî bir pislik olduğunu, kadının eli veya dudağıyla dokunması sebebiyle dokunduğu şeylere bu pisliğin geçmiyeceğini kabul eder. Bu sebepledir ki, *Resûlullah Hz. Aişe*'ye hayızlı halinde başını yıkatmış, su içtiği kaptan ağzını ağzının değdiği yere koyarak su içmiş, kemik üzerindeki etten ısırdığı yerden ısırarak yemiştir.

Bütün bunlar, hayızlı kadınla münasebetlerin nerelere kadar caiz olduğunu gösterir.

3846 ٢٥ ـ وعن عائشة رضى اللّه عنها [أنَّ امْرَأةً قَالَتْ لَهَا: أتُجْزِى إحْدَانَا صَلاَتُهَا إذَا طَهُرَتْ؟ فَقَالَتْ: أحَرُورِيَّةٌ أنْتِ؟ كُنَّا نَحِيضُ مَعَ النَّبىِّ ﷺ فَنُؤْمَرُ بِقَضَاءِ الصَّوْمِ وَلاَ نُؤْمَرُ بِقَضَاءِ الصَّلاَةِ]. أخرجه الخمسة.

«الحَرُورِيَّةُ» جماعة من الخوارج نزلوا قرية تسمى حروراء؛ وقولها أحرورية أنت؟ تريد أنها خالفت السنة وخرجت عن الجماعة كخروج أولئك عن جماعة المسلمين.

25. **(3846)**- *Hz. Aişe radıyallahu anhâ*'nın anlattığına göre, bir kadın kendisine: *"Temizlendiğimiz zaman kıldığımız mutad namaz bize yeter mi (hayızlı iken kılamadıklarımızın kazası gerekir mi?)" diye sormuş, o da şu cevabı vermiştir:*

"Sen Harûrîyye (Hâricî) misin? Biz Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'la beraberken ay hâli gördüğümüzde, tutamadığımız oruçları kaza etmemizi söylerdi, fakat namazların kazasını söylemezdi." [Buharî Hayız 20; Müslim, Hayız 67, (335); Ebu Dâvud, Tahâret 105, (262, 263); Tirmizî, Tahâret 97, (130); Savm 68, (787); Nesâî, Hayz 17, (1, 191, 192), Savm 64, (4, 191).]

AÇIKLAMA:

1- *Harurî* (müennesi: *Haruriyye*) Kufe'ye iki mil mesâfedeki *Harûra* köyüne mensup demektir. Burası, Hâricîlerden bir fırkanın *Hz. Ali*'ye karşı ilk defa bir araya gelip teşkilatlandıkları yer olduğu için, *Hâricî* mânasında *Harurî* denmiştir.

Hz. Aişe'nin, kendisine soru soran kadına: *"Sen Hurûrîye misin?"* demekle, *"sen sünneti terk mi ediyorsun, herkesin müşterek tatbikatından ayrı mı kalmak istiyorsun? Sünnete göre, hayız hâlinde kılınmayan namazların kazası yoktur!"* demek istemiştir. Haricî fırkaların hepsinde müşterek olan bir umde (prensip) Kur'an'da geleni esas alıp, sünnetin ilâve ettiklerini reddetmektir.

Hz. Aişe radıyallahu anhâ, kendisine soru tevcih eden kadına -ki bazı rivayetler *Mu'âze* diye tesmiyi eder- istifham-ı inkârî tevcih etmiş, sorusunun yersiz olduğunu belirtmiştir.

2- Yeri gelmişken şunu belirtelim ki, hayızlı kadının orucu kaza etmekle birlikte namazı kaza etmeyişini ülemâ şöyle izah eder: *"Namaz her gün tekerrür etmektedir, zorluk sebebiyle kazasına gerek yoktur. Halbuki oruç öyle değil, o hergün tekerrür etmez, senede bir aydır. Öyleyse onun kazası gerekir."*

Ancak *Hz. Aişe*, meseleyi: *"Resûlullah, ay hâlinde kılmadığımız namazların kazasını emretmedi"* diyerek, daha kestirmeden îzahla yetinmiştir.

3847 ٢٦ـ وعن أم بُسَّة واسمها مُسَّة الأزدية قالت: [حَجَجْتُ فَدَخَلْتُ عَلَى أُمِّ سَلَمَةَ رضىَ اللّهُ عنها. فَقلْتُ: يَاأُمَّ الْمُؤْمِنِينَ، إنَّ سَمُرَةَ بنَ جُنْدبٍ رضى اللّهُ عنه يأمُرُ النِّسَاءَ أنْ يَقْضِينَ صَلاَةَ الْمَحِيضِ. فَقَالَتْ: لاَيَقْضِينَ. كَانَتِ الْمَرْأةُ مِنْ نِسَاءِ رسولِ اللّهِ ﷺ تَقْعُدُ فِى النِّفَاسِ أرْبَعِينَ لَيْلَةً لاَيَأمُرُهَا النَّبِىُّ ﷺ بِقضَاءِ صَلاَةِ النِّفَاسِ] أخرجه أبو داود.

26. **(3847)**- *İsmi Müssetü'l-Ezdiyye* olan *Ümmü Büsse* anlatıyor: *"Hacc yapmıştım. Hacc sırasında Ümmü Seleme radıyallahu anhâ'ya uğradım. Kendisine, "Ey mü'minlerin annesi, Semüre İbnu Cündüb radıyallahu anh, kadınlara, hayız sırasında kılınmayan namazların kazasını emrediyor (ne dersiniz)?" diye sordum, şu cevabı verdi: "Hayır, kaza etmezler. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın kadınlarından biri, nifas sebebiyle kırk gece (namaz kılmadan) dururdu da, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm nifas namazını kaza etmesini emretmezdi."* [Ebu Dâvud, Tahâret 121, (312).]

AÇIKLAMA:

1- Hadîste geçen *"Resûlullah'ın kadınları"* tabiriyle zevcelerinin kastedilmediği belirtilir. *Kadınları* diye çevirdiğimiz *nisâ* kelimesi zevce dışındaki kızlar, câriyeler ve yakın akrabaları da içine alır.

2- *Tirmizî* der ki: *"Sahâbe, Tâbiîn ve daha sonrakilerden ehl-i ilim, nifas gören (doğum yapan) kadınların kırk gün namazı terkedeceklerinde icma etmişlerdir. Yeter ki, daha önce temizlik hasıl olmasın. Bu taktirde de kadın temizlendiğini farkedince yıkanır ve namazına başlar. Kırk günden sonra kan görmeye devam ederse, âlimler çoğunluk itibâriyle: "Kırktan sonra görülen kan sebebiyle namazı terketmez" demiştir. Süfyan Sevrî, İbnu'l-Mubârek, Şâfi'î, Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Râhûye hep böyle hükmetmiştir."*

Hasan Basrî'nin: *"Kan devam ederse elli gün namazı bırakır"* dediği, *Atâ* ve *Şa'bî*'nin *"altmış gün bırakır"* dediği rivayet edilmiştir.

Bu görüşlerin en doğrusu ve delili en kuvvetli olanı *kırk gün* diyendir. Ekalli (asgarî müddeti) için kesin rakam yoktur, temizlenir temizlenmez yıkanıp namaza başlar.

3848 ٢٧ـ وعن عائشة رضى الله عنها [أنَّهَا قَالَتْ: فِي المَرْأةِ الحَامِلِ تَرَى الدَّمَ: أنَّهَا تَدَعُ الصَّلاَةَ]. أخرجه مالك بلاغاً.

27. (3848)- *Hz. Aişe radıyallahu anhâ,* kanama gören hâmile kadın hakkında şunu söylemiştir: *"Böyle bir kadın namazı bırakır."* [Muvatta, Tahâret 100, (1, 60). *İmam Mâlik* bu rivayeti belâğ (senetsiz) olarak kaydetmiştir.]

AÇIKLAMA:

Hâmile kadının kan görmesini, *Hz. Aişe radıyallahu anhâ,* onun hayız olması ile yorumladığı için namazı terkedeceğine hükmetmiştir. *İbnu'l-Müseyyeb, İbnu Şihâb,* meşhur görüşünde *Mâlik,* kavl-i cedîdinde *Şâfi'î* ve başkaları hâmile kadının hayız göreceği görüşündedirler. Hepsi bu görüşte, *Hz. Aişe*'den yapılan sadedinde olduğumuz rivayete dayanır.

Ancak *Ebu Hanîfe* ve Ashâbı, *Ahmed İbnu Hanbel, Süfyan Sevri* hâmile kadının hayız olmayacağı görüşündedirler. Bunların en kuvvetli delilleri, câriyenin hayızla hamile olmadığının kabûl edilmesi. *"Eğer derler, hâmile kadın hayız görse idi, hayız haliyle onun hamile olmadığına (istibrasına) hükmedilmezdi."*

Aksi görüşte olanlar şu cevabı verirler: *"Hayız hâlinin, rahmin hâmilelikten berî oluşuna delaleti, gâlib duruma göredir. Hâmile kadının hayız görme hâli pek nâdir görülen bir vak'adır. Bu meselede nâdirin varlığı gâlible nakzedilemez."*

3849 ٢٨ ـــ وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما أنّهُ قالَ: [لاَتَقْرَأُ الحَائِضُ وَلاَ الْجُنُبُ شَيْئاً مِنَ الْقُرْآنِ]. أخرجه الترمذى.

28. **(3849)**- *İbnu Ömer radıyallahu anhüma: "Ne hayızlı kadın ne de cünüp kimse Kur'an'dan hiçbir şey okuyamaz"* buyurdu. [Tirmizî, Tahâret 98, (131).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet cünüb ve hayızlının Kur'an'dan az veya çok bir parça okuyamıyacağını ifâde etmektedir. Bu babta hepsi de zayıf olan bir kısım rivayetler gelmiştir. Ülemâ bunların birbirlerini desteklediğini ve ortaya çıkan hükümle amel etmek gerektiğini söylemiştir.

Tirmizi der ki: *"Sahâbe, Tâbiîn ve daha sonra gelen ehl-i ilmin çoğu bu görüştedir. Süfyan Sevri, İbnu'l-Mubârek, Şâfi'î, Ahmed ve İshâk: "Ne hayızlı, ne cünüb Kur'an'dan hiç bir şey okuyamazlar, sadece bir âyetin bir tarafını, bir harfi ve benzer bir şeyi okuyabilirler. Cünüb ve hayızlının tesbîh ve tehlil getirmesine ruhsat tanınmıştır"* demişlerdir.

2- Cünüb ve hayızlının Kur'an okumasına çoğunluğun haram dediği belirtildiğine göre, azınlık tarafından ileri sürülen bazı istisnâî görüşler olmalıdır. Onların da bilinmesi faydalıdır:

★ *İbrahim Nehaî*, cünüb kimsenin bir âyet okumasında bir beis görmezmiş.

★ *İbnu Abbas*'ın da cünübün Kur'an okumasında bir beis görmediği rivayet edilmiştir. Bunlar *Resûlullah*'ın bütün hallerinde Allah'ı zikrettiğine dair rivayeti esas alırlar. Ayrıca, hacc sırasında hayız olan *Hz. Aişe*'ye, *"tavaf dışında hacıların bütün yaptıklarını yapmasını"* emretmiştir. Hacıların yaptıkları arasında zikir, telbiye, dua, kıraat hepsi olduğuna göre, bunlar caiz olmalıdır demişlerdir. Tavafın yasaklanışı onun hususi bir namaz olması sebebiyledir.

Buharî de bu görüşü iltizam ettiğine imada bulunmuştur.

3- Mezhebimizde (Hanefî) esas olan şudur:

★ Cünüb ve hayızlı kimseler, gusletmedikce namaz kılamaz, Kur'an kasdıyla bir âyet bile okuyamaz. Ancak dua ve senaya dair âyetleri, Kur'an niyetiyle değil, dua ve sena niyetiyle okuyabilir, caizdir. Söz gelimi cünüb olan veya âdet gören bir kadın, dua niyetiyle Fatiha'yı okuyabilir.

Bu durumda çocuklara, kelime kelime Kur'an öğretmenin câiz olduğu da söylenmiştir.

★ Kur'an-ı Kerim'e bir, hatta yarım ayet olsun el sürülemez, Mushaf elle tutulamaz. Mushaf'a bağlı olmayan bir kılıf, bir havlu ile tutulabilir. Çanta veya sandıkta ise bu kaldırılabilir. Bunda beis yoktur.

★ Ka'be tavaf edilemez, zaruret olmadan mescide girilemez.

★ Ayet yazılı levha ve parayı da elle tutamaz.

4- Cünüb veya hayızlıya yıkanmadan önce mekruh olan işler:

★ Dinî kitapları elle tutup okumak.

★ Elini, ağzını yıkamadan yiyip içmek.

★ Elde tutulmayıp, yerde duran bir kağıda Kur'an yazmak.

Cünüb ve hayızlı kimse Kur'an'a bakabilir, bu mekruh değildir.

NOT: Bahsin sonuna yani 3865. hadîsten sonra hayız halinde temizlik üzerine bir açıklama koyacağız.

İKİNCİ FASIL
İSTİHÂZE VE NİFAS HAKKINDA

UMUMÎ AÇIKLAMA:

İstihâze, hayız kanı olmayan, bir özre binâen kadından gelen kana denir. İstihaze kanaması olan kadına *müstehâze* denir, bir bakıma özürlü demektir. *Hayızlı* ile *müstehâze*'nin dini bakımdan tâbi oldukları hükümler farklıdır. Önceki fasılda hayızlının ahkâmını gördük. Bu fasılda müstehâze ile ilgili bazı hususî durumları mevzubahis eden hadîsleri göreceğiz.

3850 ١ــ عن عائشة رضى اللّٰه عنها [أَنَّ أُمَّ حَبِيبَةَ بِنْتَ جَحْشٍ رَضِىَ اللّٰهُ عنها: اسْتُحِيضَتْ سَبْعَ سِنِينَ فَسَأَلَتْ رسولَ اللّٰه ﷺ. فَأَمَرَهَا أَنْ تَغْتَسِلَ، وَقَالَ هٰذَا عِرْقٌ. فَكَانَتْ تَغْتَسِلُ لِكُلِّ صَلاَةٍ]. أخرجه الخمسة، وهذا لفظ البخارى.

1. **(3850)**- *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Ümmü Habibe bintu Cahş radıyallahu anhâ tam yedi yıl boyu istihâze kanı gördü. Ne yapacağı hususunda Resûlullah'a sordu. Aleyhissalâtu vesselâm yıkanmasını emretti ve* **"Bu, damar (kanıdır)"** *dedi. Ümmü Habîbe her namazda yıkanırdı."*

3851 ٢ــ ولمسلم: [أَنَّ أُمَّ حَبِيبَةَ رضى اللّٰهُ عنها الَّتِى كانت تَحْتَ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ ابنِ عَوْفٍ رضىَ اللّٰهُ عنْهُ شَكَتْ إِلى رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ الدَّمَ. فَقَالَ لَهَا: امْكُثِى قَدْرَ مَا كَانَتْ تَحْبِسُكِ حَيْضَتُكِ ثُمَّ اغْتَسِلِى. فَكَانَتْ تَغْتَسِلُ عِنْدَ كُلِّ صَلاَةٍ].

2. **(3851)**- *Müslim*'in bir rivayeti şöyledir: *"Ümmü Habibe radıyallahu anhâ -ki Abdurrahman İbnu Avf'ın nikahı altında idi- Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a kanamasından şikâyet etti. Ona şu tavsiyede bulundu:* **"Hayız**

(müddetin normalde ne kadar devam ediyor ve) seni bekletiyor idiyse o müddetce bekle, sonra yıkan!" *Ümmü Habîbe her namazda yıkanırdı."*

3852 ٣ــ وله فى أخرى. قالتْ عَائِشَةُ رَضى اللّٰهُ عنها: [كَانَتْ تَغْتَسِلُ فِى مِرْكَنٍ فى حُجْرَةِ أُخْتِهَا زَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ رضى اللّٰه عنها حَتّى تَعْلُوَ حُمْرَةُ الدَّمِ المَاءَ].

3. **(3852)**- *Müslim*'in bir diğer rivayetinde şöyle gelmiştir: *"Hz. Aişe dedi ki: "Ümmü Habîbe, kız kardeşi Zeyneb Bintu Cahş'ın hücresinde bir leğenin içinde yıkanırdı. Kanın kızıllığı (bazan) suya galebe çalardı."*

3853 ٤ــ وعند النسائى: [أنَّ أُمَّ حَبِيبَةَ اسْتُحِيضَتْ لاَتَطْهُرُ، فَذُكِرَ شَأْنُهَا لِرَسولِ اللّٰهِ ﷺ فقَالَ: لَيْسَتْ بِالْحِيْضَةِ، وَلَكِنَّهَا رَكْضَةٌ مِنَ الرَّحِيمِ، لِتَنْظُرْ قَدْرَ أَقْرَائِهَا الَّتِى كَانَتْ تَحِيضُ بِهَا فَتَتْرُكَ الصَّلاَةَ ثُمَّ تَنْتَظِرُ بَعْدَ ذٰلِكَ فتَغْتَسِلُ عِنْدَ كُلِّ صَلاَةٍ].

4. **(3853)**- *Nesâî*'nin rivâyeti şöyledir: *"Ümmü Habîbe müstehâze idi (devamlı kanaması olurdu), hiç temiz olmazdı. Durumu Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a söylenmişti. Şöyle buyurdular:* **"Bu, hayız değildir, rahimin bir rahatsızlığıdır. Normal zamanda hayız kanının geldiği kirlilik müddetine baksın. (Her ay) o müddet boyunca namazını terketsin. Sonra bu müddet çıkınca her namaz vaktinde yıkansın."**

3854 ٥ــ وله فى أخرى: [أَمَرَهَا أَنْ تَتْرُكَ الصَّلاَةَ قَدْرَ أَقْرَائِهَا وَحَيْضَتِهَا وَتَغْتَسِلَ وَتُصَلِّى. فَكَانَتْ تَغْتَسِلُ عِنْدَ كُلِّ صَلاَةٍ].

5. **(3854)**- *Nesâî*'nin bir diğer rivayeti şöyle: *"Ümmü Habîbe radıyallahu anhâ'ya Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, (Her ayda) hayız olup kirli bulunduğu kadar namazı terketmesini, sonra yıkanıp namazını kılmasını emretti. O, her namaz vaktinde yıkanırdı."* [Buharî, Hayz 26; Müslim, Hayz 64, 66, (334); Ebu Dâvud, Tahâret 111, (288, 289, 290, 291); Tirmizî, Tahâret 96, (129); Nesâî, Hayz 2, 3, 4, (1, 181, 182).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyetlerde adı geçen istihâzeli kadın *Ümmü Habîbe Resûlullah aleyhisselâtu vesselâm*'ın baldızıdır. Yani, *ümmühâtu'l- mü'minîn* olma şerefine eren yüce validemiz *Zeyneb Bintu Cahş radıyallahu anhâ*'nın kız kardeşidir.

Rivayetten de sarîh olarak anlaşıldığı üzere müzmin bir kanama hâline dûçardır. Öyle ki yıkandığı zaman kanın rengi suyun rengini kızıla boyamaktadır.

2- Hadîslerde *Resûlullah*'ın tavsiyesi bazan **"her vakit için abdest al ve namaz kıl"** şeklindedir, bazı rivayetlerde ise **"... her vakit için yıkan ve namazı kıl"** şeklindedir.

Ayrıca *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın Ümmü Habîbe*'ye verdiği yıkanma emri bazı rivayetlerde mutlaktır. Bu çeşit emirden her namaz için yıkanma gereği anlaşılabildiği gibi, bazan yıkanmanın yeteceği de anlaşılabilir. Ebu Dâvud'da gelen bir rivayette yıkanma emri her namaz için olmaktadır.

Rivayetlerdeki bu farklılıklara tâbi olarak, fukaha da meseleyi farklı şekillerde hükme bağlamıştır:

★ Cumhûr, her namaz için yeni bir abdest almasına hükmetmiş, bu abdestle, eda veya kaza sadece bir namaz kılabileceğini söylemiştir. Aynı vakitte ikinci bir namaz için yeni bir abdest almalıdır.

★ *Hanefilere göre,* abdest, namaz vaktiyle ilgilidir. Öyleyse, vakit girince aldığı abdestle, hem o vaktin farzını hem de o vakit içinde dilediği kadar başka kaza namazları kılabilir.

★ *Malikîlere göre,* kadının her bir namaz için abdest alması müstehabtır, vacib değildir. Yeter ki kanama dışında bir başka hades vukûa gelmesin.

★ *Ahmed İbnu Hanbel* ve *İshak İbnu Râhuye* ise: *"Kadının, her namaz vaktinde gusletmesi ihtiyata uygundur"* demişlerdir.

3- Hadîs, bir kadının, kadınlıkla ilgili meselelerini bir erkekten bizzat sormasının câiz olduğunu göstermektedir.

4- Hadîste, kadının, hayız kanını istihâze kanından tefrîk edebildiği takdirde, bunu hayız itibar edeceğine, böylece hayız zamanının başlangıç ve bitme vaktine kendisinin karar verebileceğine delîl vardır. Böylece hayız müddeti bittikten sonraki kanamaları istihâze kanı sayılır ve mezhebine göre, yukarda açık-

lanan şekilde amel eder. Sözgelimi Hanefî ise, vakit girince abdestini tâzeler, o abdestle ikinci bir namaz vakti girinceye kadar özür kanaması sebebiyle abdesti bozulmamış sayılır ve dilediği kadar namaz kılabilir, Kur'an'a el sürebilir, câmiye girebilir vs. Yani abdestliye câiz olan amellerin hepsini yapabilir.

3855 ٦ـــ وعن حمنة بنت جحش رضى اللّهُ عنها قالت: [كُنْتُ
أُسْتَحَاضُ فِى بَيْتِ أُخْتِى زَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ رضىَ اللّهُ عنها. فَقُلْتُ
يَارَسُولَ اللّهِ: إنِّى أُسْتَحَاضُ حَيْضَةً كَثِيرَةً شَدِيدَةً، فَمَا تَرَى فِيهَا؟ قَدْ
مَنَعَتْنِى الصَّلاَةَ وَالصَّوْمُ. قَالَ: أَنْعَتُ لَكِ الكُرْسُفَ فَإِنَّهُ يُذْهِبُ الدَّمَ.
قَالَتْ: هُوَ أَكْثَرُ مِنْ ذٰلِكَ. قَالَ: فَاتَّخِذِى ثَوْباً. قَالَتْ: هُوَ أَكْثَرُ مِنْ
ذٰلِكَ. إنَّمَا أَثُجُّ ثَجاًّ. قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: سَآمُرُكِ بِأَمْرَيْنِ، أَيُّهُمَا
فَعَلْتِ أَجْزَأَ عَنْكِ مِنَ الآخَرِ، وَإنْ قَوِيتِ عَلَيْهِمَا فَأَنْتِ أَعْلَمُ. قَالَ لَهَا:
إنَّمَا هٰذِهِ رَكْضَةٌ مِنْ رَكَضَاتِ الشَّيْطَانِ، فَتَحَيَّضِى سِتَّةَ أَيَّامٍ أَوْسَبْعَةَ
أَيَّامٍ فِى عِلْمِ اللّهِ ثُمَّ اغْتَسِلِى حَتَّى إذَا رَأَيْتِ أَنَّكِ قَدْ طَهُرْتِ
وَاسْتَنْقَأْتِ فَصَلِّى ثَلاَثاً وَعِشْرِينَ لَيْلَةً أَوْ أَرْبَعاً وَعِشْرِينَ لَيْلَةً وَأَيَّامُهَا
وَصُومِى. فَإنَّ ذٰلِكَ يُجْزِئُكِ، وَكَذٰلِكِ فَافْعَلِى فِى كُلِّ شَهْرٍ كَمَا
تَحَيَّضُ النِّسَاءُ وَكَمَا يَطْهُرْنَ لِمِيقَاتِ حَيْضِهِنَّ وَطُهْرِهِنَّ، وَإنْ قَوِيتِ
عَلَى أَنْ تُؤَخِّرِى الظُّهْرَ وَتُعَجِّلِينَ الْعَصْرَ فَتَغْتَسِلِينَ وَتَجْمَعِينَ بَيْنَ
الصَّلاَتَيْنِ الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ، وَتُؤَخِّرِينَ الْمَغْرِبَ وَتُعَجِّلِينَ الْعِشَاءَ، ثُمَّ
تَغْتَسِلِينَ وَتَجْمَعِينَ بَيْنَ الصَّلاَتَيْنِ فَافْعَلِى، وَتَغْتَسِلِينَ مَعَ الْفَجْرِ فَافْعَلِى،
وَصُومِى إنْ قَدَرْتِ عَلَى ذٰلِكِ قَالَ رَسُولَ اللّهِ ﷺ: وهٰذَا أَعْجَبُ
الأَمْرَينِ إلَىَّ؛ وَبَعْضُ الرُّوَاةِ قَالَ: قالتْ حَمْنَةُ رَضِىَ اللّهُ عنها هٰذَا
أَعْجَبُ الأَمْرِينِ إلَىَّ، وَلَمْ يَجْعَلْهُ مِنْ قَوْلِ النَّبِىِّ ﷺ]. أخرجه أبو

داود واللفظ له، الترمذى بنحوه.

وعنده بدل قوله: «فَاتَّخِذِى ثَوْباً فَتَلَجَّمِى».

«الثَّجُّ» السيل، وأرادت أنه يجرى كثيراً.

و«الرَّكْضَةُ» الضربة والدفعة.

و«التلجم» كالاستثفار وهو أن تسدّ المرأة فرجها بخرقة عريضة توثق الدم.

6. (3855)- *Hamne Bintu Cahş radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Ben, kızkardeşim Zeyneb Bintu Cahş radıyallahu anhâ'nın yanındaydım, istihâze kanamam vardı. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a:*

"Ey Allah'ın Resulü! Ben çok şiddetli şekilde istihâze kanamasına mâruzum, bu hususta ne tavsiye edersiniz? Bu hal benim namaz ve orucuma mâni oluyor" dedim. Bana:

"Sana pamuğu vasfeyliyeyim: O, kanı gidericidir (fercine pamuk koy)" *buyurdular. Ben:*

"Ama akıntı pamuğun mâni olacağı miktardan çok fazla!" dedim. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm:

"Öyleyse bez kullan!" *buyurdular. Ben:*

"Akıntı bezin durduracağı miktardan da fazla! Şarıl şarıl akıyor" dedim. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm dedi ki:

"Sana iki şey söyleyeceğim, hangisini yaparsan, diğerinin de yerine geçer. İkisini de yapabilecek durumdaysan birini seçmek sana ait, dilediğini seç! Bu kanama, şeytanın tekmelerinden bir tekme(si yani zarar vermesi)dir. Sen kendini Allah'ın ilminde altı yedi gün hayızlı bil (orucu ve namazı terket). Sonra yıkan ve kendini hayızdan temizlenmiş bil ve yirmiüç veya yirmidört gece ve gündüz namaz kıl, (bu esnada farz veya nafile) oruç tut. Bu, sana yeterlidir. Kadınların her ay hayız görmeleri, hayızlı ve temizlik günlerinin olması gibi, bu şekilde senin de hayız ve temizlik günlerin olacak. (Bu, sana söyleyeceğim iki şeyden birincisidir. İkinci [illegible] ce, o da [illegible]

meye gücün yeterse öğle ile ikindiyi birleştir. Keza akşamı geciktirip yatsıyı tâcil etmek, sonra da gusletmek suretiyle de bu iki namazı birleştir. Sabah için de ayrıca guslet. Bu şekle gücün yeterse orucunu da böylece tutarsın."

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, (birini seçmede beni muhayyer bıraktığı bu iki tarzı zikrettikten sonra ilaveten dedi ki: **"Bu, (ikincisi, zikrettiğim) tarzın, benim daha çok hoşuma gidenidir."**

Ravilerden biri dedi ki: "Hamne radıyallahu anhâ dedi ki: "Bu, iki tarzdan benim daha çok hoşuma gidenidir. Ravî böylece, bu sözün Resûlullah'a ait olmayıp Hamne'ye ait olduğunu ifâde etmiş oldu." [Ebu Dâvud, Taharet 1100, (287); Tirmizî, Tâharet 95, (125).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hâdis, önceki hadîste ismi geçen *Ümmü Habîbe*'nin kardeşi *Hamne*'nin de istihâzeli bir kadın olduğunu göstermektedir. Bâzı şârihler rivâyetlerde gelen bilgilere dayanarak *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* zamanında müstehâze olan kadınların isimlerini tadâd eder: *Ümmü Habîbe Bintu Cahş* ve bunun iki kız kardeşi: *Zeyneb* ve *Hamne; Resûlullah*'ın zevcelerinden *Meymune*'nin anne bir kızıkadeşi *Esmâ, Fatıma Bintu Ebî Hubeyş, Sehie Bintu Süheyl, Sevde Bintü Zema'a (Resûlullah'ın zevcesi), Zeynep Bintu Ümmü Seleme, Esmâ el-Hârisiyye* ve *Bâdiye Bintu Gaylân.* Bunlardan bazılarıyla ilgili rivayet gelecek.

2- *Şârih Hattabî,* hadîste geçen *"altı-yedi gün"* tabirini *Resûlullah*'ın tahdîd maksadıyla zikretmeyip, emsâlinin durumuna göre itibar etmesine bir işaret olarak zikrettiğini belirtir. Bu sebeple *"... altı veya yedi..."* şeklinde olması gereken tercümeyi *altı-yedi* şeklinde yapmayı uygun bulduk. Yani kadın, normal hayız müddetini hatırlıyabilirse onu esas alacaktır. Bu müddetin, Hanefîlere göre 3 ile 10 gün arasında değiştiğini belirtmiş idik. Hatırlıyamazsa -ki böylelerine fıkhen *mütehayyire* denir- âilesindeki, kendi yaşındaki emsallerine göre takdir edecektir. *Resûlullah* bu takdire telmihan 6-7 demiş olmalıdır. Hanefiler mütehayyire'nin zann-ı gâiible hareket edeceğini, daha da olmazsa ihtiyaten azami müddet olan 10 günü esas alıp, kendini her ay on gün hayızlı addedeceğini söyler.

3- *"Allah'ın ilminde ..."* ifâdesi ile *"senin altı gün mü yedi gün mü hayızlı olduğunu Allah bilir. Bu müddet seninle Allah arasındadır, O senin ne miktar tayin edeceğini bilir"* veya *"Allah'ın hükmünde yani sana emrettiğim Allah'ın*

hükmüyledir", "Allah sana kadınlarının âdetini bildirmektedir: Altı veya yedidir" şeklinde farklı manaların kasdedilmiş olduğuna şârihler dikkat çekmiştir.

4- Hiç kesilmeyen kanamaya (istihâzeye) mâruz kalan kadına *Resûlullah* iki yol tavsiye etmektedir ki, kadın bunlardan birini tercihte muhayyerdir:

1) Her ayda muayyen günlerde kendini hayızlı addedip diğer günlerde temiz bilmek ve temizlik günlerinde önceki hadîste açıklandığı şekilde, kendini özürlü addederek özürlülerin tâbi olacağı şartlara göre namazını kılıp, orucunu tutmaktır.

2) Kendini her gün,bazı kayıtlarla, ibâdet yapacak şekilde temiz addetmektir: Yani öğle ile ikindiyi, ikindinin ilk vakti girerken; akşamla yatsıyı da yatsının ilk vakti girerken birleştirerek gusül üzerine kılmaktır. Bu şıkta meşakkat fazladır. Çünkü günde üç kere yıkanma mevzu bahistir:

1) Sabah namazı için yıkanmak,

2) Öğle-ikindi namazları için yıkanmak,

3) Akşam-yatsı namazları için yıkanmak.

Bu tarzda ayrıca ayın her gününde namaz kılma durumu da mevcuttur. Meşakkati fazla olduğu için *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* -veya *Hamne radıyallahu anhâ*- bu tarzın *"daha hoş"* olduğunu söylemiştir. Çünkü ücreti fazladır. Ücret meşakkat nisbetinde artar.

Hadîsin mânası yukarıda açıkladığımız şekilde olmakla birlikte, bu mânâ üzere amelde bazı tereddütler hasıl olmuştur. Hanefîler âdet görmeye başlayan müstehâze için, *Hz. Aişe*'den Müslim'de gelen ve 3851 numarada kaydedilen hadîste geçen اَمْكُثِى قَدْرَمَا كَانَتْ تَحْبِسُكِ حَيْضَتُكِ ثُمَّ اَغْتَسِلِى emr-i nebevisi esas kılmıştır. Yani önceki âdet müddetini esas alıp ona göre amel edecektir. Mütehayyire ise zann-ı gâlible hayız müddetini tesbit edecektir, zann-ı gâlibte bulunamazsa ihtiyatı esas alır ve azami hayız müddeti olan 10 güne göre kendini hayızlı bilir. Yeni hayız görmeye başlayan bir kız aynı zamanda istihâzeye de mâruz olursa, hayızla istihâze kanını ayırdedebiliyorsa, kendi hayız müddetini bu yolla tesbit eder. Zira hadîste: اِذَا كَانَ دَمُ الْحَيْضَةِ فَإِنَّهُ اَسْوَدُ يُعْرَفُ **"Kan, hayız kanı ise bu siyahtır, renginden bilinir"** buyrulmuştur. Âdetini tefrik edemiyecek durumda olan için sadedinde olduğumuz *Hamne hadîs*inde belirtilen 6-7 ile amel eder, zira bu kadınların çoğunluğunun durumunu dile getirmektedir diyen de olmuştur. *Şafi'î hazretleri*, böyle durumdaki kızın -şek ile namazın terki câiz olmaz kaziyesinden hareketle- hayız müddetinin en azı olan bir gece ve gündü-

zü esas alıp, ondan sonrasını temiz addetmesi, yıkanıp namazlarını kılması gereğine hükmetmiştir.

3856 ٧ ـ وعن أسماء بنت عميس رضى اللّه عنها قالت: [قُلْتُ يَارَسُولَ اللّٰهِ إنَّ فَاطِمَةَ بِنْتِ أَبِى حُبَيْشٍ اسْتُحِيضتْ مُنْذُ كَذَا وَكَذَا فَلَمْ تُصَلِّ. فقَالَ: سُبْحَانَ اللّٰهِ! هٰذَا مِنَ الشَّيْطَانِ، لِتَجْلِسْ فِى مِرْكَنٍ. فَإِذَا رَاَتْ صُفَرَةً فَوْقَ المَاءِ فَلْتَغْتَسِلْ لِلظُّهْرِ وَالْعَصْرِ غُسْلاً وَاحِداً، وَتَغْتَسِلْ لِلْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ غُسْلاً وَاحِداً، وَتَغْتَسِلْ لِلظُّهْرِ وَالْعَصْرِ غُسْلاً وَاحِداً، وَاَغْتَسِلْ لِلْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ غُسْلاً وَاحِداً، وَتَغْتَسِلْ لِلْفَجْرِ غُسْلاً وَاحِداً، وَتَوَضَّأُ فِيمَا بَيْنَ ذٰلِكَ. قال ابن عباس رضى الله عنهما لَمَّا اشْتَدّ عَلَيْهَا الغُسْلُ أَمَرَهَا أَنْ تَجْمَعَ بَيْنَ الصَّلاَتَيْنِ]

أخرجه أبو داود.

7. **(3856)**- *Esma Bintu Umeys radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Ey Allah'ın resulü! dedim. Fâtıma Bintu Ebî Hubeyş, şu şu kadar zamandan beri kanama geçiriyor, namazı bıraktı!" (Bu sözün üzerine Aleyhissalâtu vesselâm):*

"Sübhanallah! (hiç namaz bırakılır mı?) Bu şeytandan (bir oyun. Kapılmamalıydı. Söyleyin ona), bir leğene (su koyup içine) otursun. Eğer suyun üstünde (kanamadan hâsıl olan) bir sarılık görürse, öğle ve ikindi için tek bir gusül yapsın; akşam ve yatsı için de tek bir gusül yapsın. Sabah için de ayrı bir gusül yapsın. Bu arada (kılacağı namazlar için) abdest alsın" *buyurdular." İbnu Abbas radıyallahu anhümâ* der ki: *"(Her namaz için) gusletmek, kadıncağıza zor gelmeye başlayınca iki namazın arasını birleştirmeyi emretmişti."* [Ebu Dâvud, Tahâret 116, (296).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm,* kanaması olan *Fâtıma Bintu Ebî Hubeyş*'in, içerisinde su bulunan bir leğene oturmasını söylemesinin sebebi, kanamanın hayız kanaması mı, istihâze kanaması mı olduğunu tefrîk etmesi içindir. Çünkü, kan suyun üzerinde sarı renk hasıl ederse bu müstahâze kanıdır. Başkaca bir renk ise bu da hayızdır.

Bu muamele, kanamanın mâhiyetini tesbit içindir. Yıkanma işi bu suyun içinde olmaz. Zira su artık necis olmuştur, leğenin dışında yıkanmalı veya o suyu döktükten sonra leğeni temizlik âdabına uygun olarak bu maksadla kullanmalıdır.

2- **"Bu arada abdest alsın"**dan maksad, mesela öğle ile ikindi için yıkanmışsa, *"ikindi namazını kılmaya ayrıca abdest alsın"* demektir. Akşamla yatsı için yıkanmışsa, *"yatsı namazını kılmazdan önce abdest alsın"* demektir.

Bu meseledeki mezheplerin görüş farklılıklarını daha önce belirtmiştik (3854. hadîs).

3857 ٨ ــ وعن أم سلمة رَضِىَ اللّٰهُ عنها قالت: [إِنَّ امْرَأَةً كانتْ تُهَرَاقُ الدِّمَاءَ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ. فَاسْتَفْتَتْ لَهَا أُمُّ سَلَمَةَ رضى اللّٰه عنها النَّبِىَّ ﷺ. فقَالَ: لِتَنْظُرْ عَدَدَ الأَيَّامِ وَاللَّيَالِى الَّتِى كانتْ تَحِيضُ فِيهَا مِنَ الشَّهْرِ قَبْلَ أَنْ يُصِيبَهَا الَّذِى أَصَابَهَا فَلْتَتْرُكِ الصَّلاَةَ قَدْرَ ذٰلِكَ مِنَ الشَّهْرِ. فَإِذَا خَلَّفَتْ ذٰلِكَ فَلْتَغْتَسِلْ. ثُمَّ لِتَسْتَثْفِرْ بِثَوْبٍ ثُمَّ لِتُصَلِّ]. أخرجه الأربعة إلا الترمذى.

8. **(3857)**- *Ümmü Seleme radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm zamanında bir kadının kanaması vardı. Ümmü Seleme radıyallahu anhâ, onun adına, hükmü, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'dan soruverdi. Resûlullah:*

"İstihâze kanı başlamazdan önce, bir ay içerisinde, kaç gün ve gece hayız kanı gelmekte olduğuna baksın, her ay o kadar müddette namazı terketsin. Bu zaman çıkınca hemen yıkansın ve (fercine pamuk koyup) bir bezle sargı yaparak namazını kılsın." [Muvattâ, Tahâret 105, (1, 62); Ebu Dâvud, Tahâret 108, (274, 275, 276, 277, 278,); Nesâî, Hayz (1, 182).]

AÇIKLAMA:

1- en-Nihâye'de istisfâr (استثفار) için şu açıklama yapılır: *"Kadının, pamuk tıkadıktan sonra, fercini genişçe bir bezle sarıp bezin iki ucu üst üste kavuşunca ortasından bir şeyle bağlamasıdır. Böylece kanın akmasına mâni olur."*

2- Bu hüküm, özür (isitihâze) kanı başlamazdan önce ayın hangi günlerinde hayız gördüğünü bilen kadının hükmüdür. O müddet boyunca kendini hayızlı bilir, müddet dolunca yıkanır ve artık kanamaya rağmen temiz sayılır. Şu farkla ki her vakit için abdest tazeliyecektir, tıpkı diğer özür sahipleri gibi.

3- Bu hadîsi esas alan bazı âlimler: *"Adet görmekte olan bir kadın, istihâze kanamasına dûçar olunca, bu kanama sırasında, âdet kanamasını temyîz edebilse de edemese de, temyîzi âdetine tevafuk etse de etmese de, eski âdet durumuna göre hareket eder"* diye hüküm vermiştir.

3858 ٩ـ وعن سُمَيٍّ مولى بن أبى بكر بن عبد ارحمن: [إنَّ الْقَعْقَاعَ وَزَيْدَ بنَ أَسْلَمٍ أَرْسَلاَهُ إلى سَعِيدِ بنِ المُسَيِّبِ رَحِمَهُ اللّٰهُ يَسْأَلُهُ: كَيْفَ تَغْتَسِلُ المُسْتَحَاضَةُ؟ قالَ: تَغْتَسِلُ مِنْ ظُهْرٍ إلى ظُهْرٍ وَتَتَوَضَّأُ لِكُلِّ صَلاَةٍ فَإِنْ غَلَبَهَا الدّمُ اسْتَثْفَرَتْ بِثُوْبٍ]. أخرجه أبو داود.

قال: وكذلك: روى عن ابن عمر وأنس رضى اللّٰه عنهم، وهو قال سالم بن عبد اللّٰه والحسن وعاطاء رحمهم اللّٰه.

وقال مالك: أظن حديث ابن المسيب من طهر إلى طهر، إنما هو من ظهر إلى ظهر ولكن الوهم دخل فيه.

ورواه المسور بن عبد الملك فقال فيه: من طهر إلى طهر. فقلبها الناس من ظهر إلى ظهر. قلت: ذكر القاضى عياض أن رواية المعجمة سحيحة. واللّٰهُ أعلم.

9. **(3858)**- *Sümeyy Mevla İbnu Ebî Bekr İbni Abdirrahmân* anlatıyor: *"Ka'kâ ve Zeyd İbnu Eslem, beni, Sa'îd İbnu Müseyyeb rahimehullah'a gönderip müstehâzenin nasıl yıkanacağını sordular. Saîd şöyle açıkladı: "Müstehâze, öğleden öğleye yıkanır ve her namaz için abdest alır. Şayet kan galebe çalacak*

olursa bir bezle sargı yapar." [Ebu Dâvud, Tahâret 114, (301).]

(Ebu Dâvud) der ki: *"İbnu Ömer ve Enes radıyallahu anhüm'den de bu şekilde (yâni "öğleden öğleye yıkanır" diye) rivâyet edildi. Bu, aynı zamanda Sâlim İbnu Abdillah, Hasan Basrî ve Atâ rahimehumullah'ın görüşüdür."*

İmam Mâlik dedi ki: *"Zannım o ki, İbnu Müseyyeb'in hadîsi* مِنْ طُهْرٍ إِلَى طُهْرٍ **"temizlik vaktinden temizlik vaktine"** *olacaktı;* مِنْ ظُهْرٍ إِلَى ظُهْرٍ **"öğle vaktinden öğle vaktine"** *şeklinde gelmiştir. Herhalde buna bir vehim karışmış."*

Bu hadîsi *el-Misver İbnu Abdilmelik* de rivayet etmiştir. Onun rivâyetinde de مِنْ طُهْرٍ إِلَى طُهْرٍ **"temizlik vaktinden temizlik vaktine"** şeklinde gelmiştir. Şu halde raviler bunu مِنْ ظُهْرٍ إِلَى ظُهْرٍ **"öğleden öğleye"** diye çevirmiş olmalı. Derim ki:(3) *"Kâdî İyaz'ın zikrine göre,* مِنْ ظُهْرٍ إِلَى ظُهْرٍ *şeklinde noktalı rivayet sahîhtir. Doğruyu Allah bilir."*

AÇIKLAMA:

Bu rivayete göre, *İbnu Müseyyeb,* müstahâze'nin öğleden öğleye yıkanacağına fetva vermiştir. Hatta, *Ebu Dâvud, Abdullah İbnu Ömer* ve *Enes Hazretlerinden* de bu şekilde rivayet olduğunu, *Hasan Basri, Sâlim, Atâ* gibi tâbiîn büyüklerinin de bu görüşte olduklarını kaydeder.

Ancak ne var ki, *İmam Mâlik* bu rivayette bir tashif olacağı kanaatindedir. İmla noktasız olarak مِنْ طُهْرٍ إِلَى طُهْرٍ şeklinde olmalıdır. Bu durumda mânâ, müstehâze'nin temizlik vaktinden temizlik vaktine yıkanacağını ifâde eder. Bu ise hayzın inkıta vakti demektir. Yani yıkanma öğleden öğleye değil, hayız kanamasının kesilme anında yapılıp müteakip kesilme ânına kadar yapılmayacaktır, tıpkı, müstahaze olmayan normal kadındaki gibi. *Hattabi* de *İmam Malik*'in görüşüne katılır ve: *"Çünkü, müstehâzenin öğleden öğleye yıkanmasının bir mânası yoktur"* der. İlaveten hiçbir fakihin böyle bir kavline rastlamadığını belirtir ve doğrusunun مِنْ طُهْرٍ إِلَى طُهْرٍ olması gerektiğini te'yid eder.

Münâkaşaya dâhil olan *Ebu Bekr İbnu'l Arabî, Hattâbi*'ye katılmaz ve der ki: *"Onun istib'adı doğru değildir. Çünkü, müstehâze olan kadından, sebep olduğu meşakket sebebiyle her namazda yıkanmak düşecek olursa, hiç olsun günde bir sefer, öğlenin sıcak vaktinde yıkanır, bu da temizlik için uygundur."*

3) Bu sözün sahibi Teysir müellifi *İbnu Deybe*'dir.

3859 ١٠ ـ وعن علي رضى اللّهُ عنه قال: [المُسْتَحَاضَةُ إذَا انْقَضَى حَيْضُهَا اغْتَسَلَتْ كُلَّ يَوْمٍ وَاتَّخَذَتْ صُوفَةً فِيهَا سَمْنٌ أوْزَيْتٌ].

أخرجه أبو داود.

10. (3859)- *Hz. Ali radıyallahu anh* anlatıyor: "*Müstehâze, hayız müddeti sona erince her gün yıkanır. Üzerine tereyağı veya zeytinyağı sürülmüş bir yün kullanır.*" [Ebu Dâvud, Tahâret 115, (302).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, bir önceki rivayette gelen "*öğle*" kaydını kaldırmaktadır. Yâni, istihâzesi olan kadın her gün yıkanmalı, ancak hangi saatte yıkanacağı hususunda bağlayıcı bir kayıt mevcut değildir. *Hz. Ali radıyallahu anh*'ın şahsî fetvası olduğu anlaşılan bu rivayette, müstahâze olan kadınlara bir başka tavsiye daha yapılmaktadır: Ferclerinin üzerine tereyağı veya zeytinyağı sürülmüş bir yün parçası bağlamak . Şârihler, yağın, kanamaya sebep olan damarı yumuşatarak kanamayı durduracağını belirtirler.

3860 ١١ ـ وعن عبد اللّه بن سفيان قال : [سَألَتِ امْرَأةٌ ابنَ عُمَرَ رضى اللّهُ عنهما فقَالَتْ: إنِّي أقْبَلْتُ أُرِيدُ أنْ أطُوفَ بِالْبَيْتِ، حَتّى إذَا كُنْتُ عِنْدَ بَابِ الْمَسْجِدِ هَرَقْتِ الدِّمَاءُ فَرَجَعْتُ حَتّى ذَهَبَ ذلِكَ عَنِّي. ثُمَّ اغْتَسَلْتُ حَتّى إذَا كُنْتُ عِنْدَ بَابِ الْمَسْجِدِ هَرَقْتِ الدِّمَاءُ ثُمَّ جِئْتُ فَكَذلِكَ فَقَالَ: إنَّمَا ذلِكَ رَكْضَةٌ مِنَ الشَّيْطَانِ فَاغْتَسِلِي ثُمَّ اسْتَثْفِرِى بِثَوْبٍ، ثُمَّ طُوفِي] أخرجه مالك.

11. (3860)- *Abdullah İbnu Süfyân rahimehullah* anlatıyor: "*Bir kadın, İbnu Ömer radıyallahu anhümâ'ya şöyle sordu: "Kabe'yi ziyaret maksadıyla gelmiştim. Tam Mescid-i Haram'ın kapısına geldiğim sırada kanamam başladı ve derhal geri dönüp, kanama duruncaya kadar bekledim. Sonra yıkandım. Tekrar tavaf için geldiğimde, kapının yanında yine kan geldi. Aynı şekilde geri döndüm, size geldim." Abdullah şu cevabı verdi: "Bu şeytandan gelen bir zarardır. Bu durumda yıkan. Pamuk tıkayarak bir bez bağla, sonra da tavafını yap!.*" [Muvatta, Hacc 124, (1, 371).]

AÇIKLAMA:

Burada kadının sual sormasına sebep olan kanama hâdisesi, ay hali kanaması değildir. Şarihler, kanamanın, geri dönüp bekleme, yıkanıp ikinci sefer ziyarete gelme hâdiselerinin aynı gün içerisinde cereyan etmiş olacağını belirtirler. Nitekim bu çeşit âdet dışı kanamalar, hadislerde hep رَكْضَةٌ مِنَ الشَّيْطَانِ diye *şeytandan gelen bir zarar* olarak ifâde edilmişlerdir. *Rekza*, kelime olarak *darbe, tekme* gibi mânalara gelir. Kanamanın şeytan darbesi olarak tavsifi, ibadete mâni olması sebebiyledir. Ayrıca, bunun ibâdeti ibtâl edeceğine dâir verdiği vesvese sebebiyle de şeytana nisbet edildiği söylenmiştir.

İbnu Abdilberr, Abdullah İbnu Ömer'in *"yıkan"* fetvasını, kanamanın ne hayız kanı olduğu ne de müstehâze'nin Ka'be'yi ziyareti için yıkanmasının vacib olduğu kanaatine binaen vermediğini, bilakis onun *"Ka'be'yi ziyaretten önce yıkanmak mendubtur"* kanaatini taşıdığını, kadına olan *"yıkan, sonra da tavafını yap!"* emrini buna binaen verdiğini belirtir.

3861 ١٢ـ وعن. عكرمة قال: [كانت أُمُّ حَبِيبَةَ رضىَ اللّٰهُ عنها تُسْتَحَاضُ، وَكَانَ زَوْجُهَا يَغْشَاهَا. وَمِثْلُهُ عَنْ حَمْنَةَ بنت جحش رضى اللّٰه عنها]. أخرجه أبو داود.

12. (3861)- *İkrime rahimehullah* anlatıyor: *"Ümmü Habîbe radıyallahu anhâ müstehâze idi. Kocası ona temasta bulunurdu. Aynı hal Hamne Bintu Cahş radıyallahu anhâ için de mevzubahis idi."* [Ebu Dâvud, Taharet 120, (309).]

3862 ١٣ـ وعن أم عطية رضى اللّٰه. عنها قالَتْ: [كُنَّا لاَ. نَعُدُّ الْكُدْرَةَ وَالصُّفْرَةَ بَعْدَ الطُّهْرِ شَيْئاً]. أخرجه أبو داود والنسائى.

13. (3862)- *Ümmü Atiyye radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"(Hayız müddetimiz dolup) temizlik dönemi başladıktan sonra görülen bulanık ve sarı akıntıyı ciddiye almazdık.."* [Ebu Dâvud, Tahâret 119, (307, 308); Nesâî, Hayz, 7, (1, 186, 187).]

AÇIKLAMA:

1- *Dârimî*'nin rivayetinde *"...yıkandıktan sonra"* denmiştir.

2- *Hattabî* der ki: *"Ülema, temizlikten sonra gelen akıntı hususunda ihtilaf*

etmiştir."

★ *Hz. Ali*'den rivayete göre: "*Bu, hayız değildir, onun için namaz terkedilmez, abdestini alır, namazını kılar*" demiştir. *Süfyan Sevrî* ve *Evzâî*'nin görüşü de budur.

★ *Sa'îd İbnu'l-Müseyyeb:* "*Kadın böyle bir şey gördü mü, yıkanır sonra namaz kılar*" demiştir. *Ahmed İbnu Hanbel* de bu kanaattedir.

★ *Ebu Hanîfe*'nin "*Hayızdan ve kanın kesilmesinden sonra, kadın bir veya iki gün sarı ve bulanık akıntı görürse ve bu on günü aşmazsa, bu hayızdan kaynaklanır, saf beyaz akıntıyı görünceye kadar yıkanmaz*" dediği nakledilmiştir.

★ Bu mevzuda Şafi'î'ler farklı görüşler ileri sürmüştür. Mezhebin Ashab'ından meşhur olan görüş şöyledir: "*Kadın, eğer âdet kanının kesilmesini müteakip onbeş gün geçmeden sarılık veya bulanıklık görürse bu hayız kanıdır.*" Bazıları: "*Âdet günlerinde bunu gördü ise hayızdır, âdet günlerinin dışında gördü ise, itibar etmemelidir.*" Ancak, bu hal yeni hayız görmeye başlayan kızın başına gelmiş ve ilk defa kan görürken sarılık veya bulanıklık görmüş ise, bu halde -fakihlerin çoğuna göre- kız henüz adet görmeye başlamış sayılmaz. Bu görüş *Hz. Aişe* ve *Atâ*'dan da rivayet edilmiştir. *Şâfi'î*'nin Ashabından bazısı da: "*Hayza yeni başlayacak olan kızın gördüğü bulanıklık ve sarılığın hükmü hayız hükmüdür*" demiştir.

3863 ١٤ــ وعن مرجانة مولاة عائشة رضى اللّٰه عنها قالت: [كان النِّسَاءُ يَبْعَثْنَ إلى عَائِشَةَ بِالدُّرْجَةِ فِيهَا الْكُرْسُفُ، فِيهِ الصُّفْرَةُ مِنْ دَمِ الحَيْضِ يَسْأَلْنَهَا عَنِ الصَّلاَةِ فَتَقُولُ: لاَتَعْجَلْنَ حَتّٰى تَرَيْنَ الْقَصَّةَ الْبَيْضَاءَ. تَعْنِى الطُّهْرَ]. أخرجه البخارى فى ترجمة، ومالك.

«القَصةُ» اَلْجَصُّ، والمعنى أن تخرج الخرقة التى تحتشى بها المرأة بيضاء نقية، وقيل إن القصة كالخيط الأبيض تخرج بعد انقطاع الدم كله.

14. (3863)- *Mercâne Mevla Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: "*Kadınlar Hz. Aişe radıyallahu anhâ'ya içerisinde pamuk bulunan bez (veya kap) gönde-*

rirlerdi. Bu pamuklar hayız kanıyla sarı lekeler taşırdı. (Bu safhada) namaz kılınıp kılınmayacağını sorarlardı.

Hz. Aişe radıyallahu anhâ: "Beyaz akıntıyı görünceye kadar acele etmeyin!" diye cevap verirdi. Beyaz akıntıdan temizliği kastederdi." [Muvatta, Tahâret 97, (1, 59). Buharî, bunu bab başlığında senetsiz olarak kaydetmiştir. (Hayz 19).]

AÇIKLAMA:

1- Burada, hayız hallerinin sona erip ermediğinde tereddüde düşen hanımların başvurdukları değişik bir yol görmekteyiz: Akıntılarını tutmak üzere bağladıkları pamuğu *Hz. Aişe radıyallahu anhâ*'ya göndererek, akıntının pamuk üzerindeki renginden, bunun hayız akıntısı olup olmadığını teşhîs ettirmek.

Hz. Aişe, akıntı lekeli ve renkli olduğu müddetce namaza başlanılmasında acele etmemelerini söylüyor.

2- Rivayetten, müslüman kadınların hayız hallerini takipte eskiden beri pamuk kullandıkları görülmektedir. Beyazlığı ve rutubeti emici vasfı sebebiyle pamuk pratik olmalıdır. Ufak bir leke pamuk beyazlığında kendini hemen göstereceğinden hayız akıntılarının teşhis ve tahlilinde eskiden beri birinci derecede müracaat vasıtası yapılmıştır.

İmam Mâlik: "Beyaz akıntı hususunda kadınlara sordum. Gördüm ki, bu onlar nezdinde malum bir şeydir, o akıntıyı temizliğe erince görmektedirler " der.

3864 ١٥ ـ وعن ابنة زيد بن ثابت [أَنَّهُ بَلَغَهَا: أَنَّ نِسَاءَكُنَّ يَدْعِينَ بِالْمَصَابِيحِ مِنْ جَوْفِ اللَّيْلِ يَنْظُرْنَ إِلَى الطُّهْرِ. فقَالَتْ: مَا كَانَ النِّسَاءُ يَصْنَعْنَ هٰذَا، وَعَابَتْ عَلَيْهِنَّ]. أخرجه البخارى فى ترجمة، ومالك.

15. **(3864)**- *Zeyd İbnu Sâbit*'in kızından nakledildiğine göre, kulağına, bir kısım kadınların gece yarısı, temizliklerini kontrol için, lamba getirtir oldukları haberi ulaşır. O, bu davranıştan dolayı kadınları ayıplar ve: *"(Sahabe) kadınları böyle yapmazlardı!"* der. [Muvatta, Tahâret 98, (1, 59). Bunu Buharî bab başlığı olarak (senetsiz) kaydetmiştir. (Hayz 19).]

AÇIKLAMA:

1- Rivayet sahibi *Zeyd İbnu Sâbit*'in kızının ismi belli değildir. *Radıyalla-*

hu anh'ın *Hasene, Amra, Ümmü Külsûm vs. birçok kızı mevcuttur. Ancak bu rivayetin hangisine ait olduğu kesin olarak bilinememektedir. İbnu Hacer, Abdullah İbnu Ömer radıyallahu anhüma*'nın oğlu *Sâlim*'in zevcesi olan *Ümmü Külsûm*'e ait olabileceğini imâ eder, *"Ondan başkasının rivayetine hiç rastlamadım"* der. Ancak *Suyûtî,Ümmü Sa'd* olduğunu cezmen söyler.

2- *Zeyd İbnu Sâbit*'in kızının, temizliklerini kontrol için gece yarısı lamba getirten kadınları ayıplayışının sebebi -şârihlere göre- gereksiz bir külfete girmeleridir. *İmam Mâlik*'e göre, *"Kadınlara düşen, temizliklerine, uyuyacakları zaman veya sabah namazına kalktıkları zaman bakmaktır, gecenin yarısında değil." İbnu Battal* ve bir kısım ülemâya göre gece yarısı kontrol etme işi, dinde zorluk ve usanma getirir, bu ise mezmumdur. *İbnu Abdilberr* gece yarısının namaz vakti olmadığına da dikkat çeker.

Ancak *İbnu Hacer*, gece yarısının yatsı namazının vakti olduğunu belirttikten sonra, bu ayıplamada bir başka sebep arar: *"Muhtemelen, kontrolün gece yapılması sebebiyledir. Çünkü gecede hâlis beyazlık, diğer renklerden tam ayırdedilemez. Dolayısıyle, gece kontrolde bulunan kadınlar, temizlenmedikleri halde, kendilerini temizlenmiş sayabilirler ve temizlikten önce namaz kılarlar."*

3865 ١٦ـ وعن أم سلمة رضى الله عنها قالت: [كَانَتِ النُّفَسَاءُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللّهِ ﷺ تَقْعُدُ بَعْدَ نِفَاسِهَا أَرْبَعِينَ يَوْماً وَأَرْبَعِينَ لَيْلَةً، وَكُنَّا نَطْلِي عَلَى وُجُوهِنَا الْوَرْسَ تَعْنِي مِنَ الْكَلَفِ] أخرجه أبو داود والترمذى.

16. **(3865)**- *Ümmü Seleme radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm devrinde, nifas olan kadınlar nifaslarından sonra kırk gün kırk gece otururlardı. Biz yüzlerimize vers -yani kelef- olarak- sürerdik.."* [Ebu Dâvud, Tahâret 121, (311); Tirmizi, Tahâret 105, (139).]

AÇIKLAMA:

1- Hadîste, nifasla doğum kastedilmektedir. *Nifastan sonra kırk gün oturmak*'tan maksad, o esnada temiz sayılmamaları, temizken yapılması helal olan şeylerden uzak kalmalarıdır: Oruç tutmamak, namaz kılmamak gibi. *Tirmizi*, Sahabe, Tâbiîn ve daha sonra gelen selef ülemâsının, doğumdan sonra kadının tam kırk gün oruç tutmayıp, namaz kılmayacağında icma ettiklerini belirtir.

Nifas, doğumdan sonra gelen kandır. Bu kan kırk gün devam eder. Daha önceden kesilmesi hâlinde yıkanıp namaz ve oruca başlayabilir. Kırk günden sonra gelecek kanı, âlimlerin çoğu istihâze kanı addeder. Mezhebimizce de esas olan bu görüştür.

2- Hadîsin ikinci kısmında, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* devrinde kadınların kendi aralarında veya evlerinde kocalarına karşı bazı güzellik maddeleri süründükleri görülmektedir.

★ *Vers,* boyamada kullanılan sarı bir bitki. Kadınlar yüzlerine kırmızılık kazandırarak güzelleşmek için kullanırlarmış. Bitki Yemen'de yetişir.

★ *Kelef,* kızılla siyah arası bir renktir. Bu renk yüze sürülür. Yüzün rengine siyah ve kızıla çalan (esmerimsi) bir renk kazandırmaktadır. Rivayet, kadınların bu rengi elde etmede vers'i kullandıklarını ifâde etmektedir.

HAYIZ HALİNDE TEMİZLİK

Hayız hâli, kadınların temizliğe son derece titiz olmaları gereken bir devredir. Dinimiz bu sebeple mesele üzerinde ısrarla durmuş, pek çok teferruata yer vermiştir. Biz, kitabımızın yer verdiği hadisler ve onların gerektirdiği açıklamalar çerçevesinde meselenin tebellür etmesine çalıştık. Ancak açıklamaları, geçmiş asırlarda yazılmış kitbaplardan aktardık. Ehemmiyetine binaen, günümüz şartlarında hayız dönemi temizliğinin nasıl yapılması, hayız devresine giren kadınlarımızın nelere dikkat etmesi gerektiğiyle ilgili hususları, bu sahanın mütehassısı bir müslüman hekimden aynen aktarmayı uygun görüyoruz. Alacağımız pasaj, ta'lîmî (didaktik) bir maksadla hazırlandığı için okuyan, kolayca anlayabilecektir.

(CEMİYET VE TEMİZLİK YÖNÜNDEN)

AYBAŞI

Soru: ***"Memleketimizde genç kızlar, umûmiyetle hangi yaşta aybaşı görmeğe başlarlar?"***

Cevap: *"12- 13 yaşları arasında."*

Soru: ***"Genç bir kızın aybaşı görmeye başlayacağı, dış görünüşünden anlaşılabilir mi?"***

Cevap: *"Dikkatli ve anlayışlı bir anne, kızının vücûdundaki belli yerlerin serpilmeye başlamasından*

Soru: ***"12 yaşına yaklaşan bir kıza sâhip olan bilgili ve anlayışlı bir anneye, bu devrede düşen en mühim vazife nedir?"***

Cevap: *"Böyle bir devrede, bilgili ve anlayışlı bir anneye düşen en mühim vazife, kızını aybaşı mevzûunda aydınlatmaktır. Bunun için de, kızıyla bir arkadaş gibi konuşup, ona günün birinde idrar yolundan biraz kan geldiğini göreceğini, bunun gâyet normal bir hâdise olduğunu, bundan korkmaması gerektiğini; çünki anne olacak her genç kızda belli bir yaşdan itibâren bunun görüldüğünü ve görüleceğini; bunun adına* ***renkli*** *yâni* ***aybaşı*** *dendiğini; bunun, gebelik ve lohusalık durumları hâriç, 45- 50 yaşına kadar muntazaman ve her ay görüleceğini; çünki Allah'ımızın kadınları bu hilkatte ve bu fıtratta yarattığını; bunda, nice ilâhi gâyeler bulunduğunu ve aybaşılı devrede temizliğe bilhassa dikkat edilmesi gerektiğini söylemesi lâzımdır."*

Soru: ***"Anne bu vazifesini yapmazsa ne olur.?"***

Cevap: *"Câhilliğini, veya kızına karşı olan şefkatsizliğini isbât etmiş olur. Aynı zamanda kızının, hayatta çekingen, içli, kızgın, hiddetli ve soluk benizli olmasına sebep olmuş olur."*

Soru: ***"Ya anne, kızına öğüt verecek derecede bilgili değilse ne yapsın?"***

Cevap: *"Yüce Peygamberimiz bir hadîs-i şerifinde:* **"İlim istemek -bilgili olmak- müslüman olan her erkek ve kadın için farzdır"** *buyurdular. Bu hadîs-i şerife göre, müslüman her anne için, bu bilgileri öğrenmek mecbûrîdir. Fakat burada belirtmek yerinde olur ki, bu hususta kabâhatin çoğu, annelere, kız çocuklarına faydalı bilgileri öğretmeyen, onlara bu imkanları vermeyen ve hattâ onları okur yazar bile edemeyen; üstelik onların giyimlerine, iffetlerine, ibâdetlerine sataşan, vatan ve millet sevgisinden mahrum okul kaçkınlarının; veyâ gönlü ve midesi komünizme, kapitalizme, fâizci putperest izmlere bağlı diplomalı hâinlerin ve ahbesciler grubunundur."*

Soru: ***"Aybaşı denince akla ilk gelecek nedir?"***

Cevap: *"Temizlik."*

Soru: ***"Neden temizlik?"***

Cevap: *"Çünki bir kadının sıhhatli, huzurlu ve neş'eli olması, maddi bakımdan, aybaşı günlerinde riâyet edeceği temizlik derecesine ve dolayısiyle aybaşısının her ayın belli günlerinde başlayıp bitmesine, aybaşı kanının normal mikdarda ve ağrısız olarak gelmesine, yâni normal bir aybaşı görmesine bağlıdır."*

Soru: ***"Yâni kadınlar için temizlik mevzûu, erkeklerinkinden daha mı mühimdir? "***

Cevap: *"Çok daha mühimdir."*

Soru: ***"Kadınlar için temizlik mevzuû neden çok daha mühimdir?"***

Cevap: *"Çünki aybaşı, gebelik, doğum ve lohusalık gibi fizyolojik olaylar, hormonal faaliyetler, kadınların, temizlik konusunda çok daha dikkatli ve titiz olmalarını gerektirir.*

- Ayrıca, Kadınlarda cinsi organların bulunduğu yerin husûsiyeti, yâni iki abdest yolu arasında bulunması,

- Buradaki akıntılar ve döküntüler ile,

- Bu bölgede bol miktarda bulunan yağ bezlerinin meydana getirdiği ifrazlar,

- Bu bölgeye mahsus tüyler,

- Aybaşı hâlinde ve bundan sonraki günlerde sızıntı ve akıntıların çoğalması,

- Aybaşı kanının kendisine mahsus ağır kokusu,

- Gene aybaşı günlerinde kadınların vücutlarından, ter ve nefeslerinden, kasık aralarından, göğüs altlarından (Menotoksin) adı verilen zehirli bir kokunun etrafa yayılması... gibi sebepler; kadınların temizliğe ne derece ehemmiyet vermeleri gerektiğini anlatır sanırım."

Soru: ***"Aybaşı günlerinde kadınların ter ve nefeslerinden etrâfa zehirli bir koku mu yayılır?"***

Cevap: *"Evet; o günlerde her kadının ter ve nefesinden, etrâfa -az veyâ çok- böyle zehirli bir koku yayılır. Hattâ bu, bâzan o derece şiddetli olabilir ki, mayaların üremesini durdurabilir, çiçekleri soldurabilir, sirke ve konserveleri bozabilir. Nitekim bâzı uyanık kadınlar, bunun farkına vardıkları için, aybaşı günlerinde çiçek bakımı ile; maya, sirke ve konserve gibi işlerle yakından meşgûl olmazlar."*

Soru: ***"Temizliğin kadın için fevkalâde olan önemini anlamış olduk. Peki kadın, bu temizliği nasıl yapmalıdır?"***

Cevap: *"Her kadın ve genç kız, bu temizlik için:*

- Tülbendden kesilip dikilmiş yumuşak bir bezi, veyâ bir deniz süngerini,

bir de iyi kaliteli bir sabunu, el altında bulundurmalıdır.

- Gerek normal ve gerekse aybaşılı günlerinde günde en az bir defâ ılık sabunlu su ile tülbendi veya deniz süngerini ıslatarak kasık aralarını yıkayıp kurulamalıdır.

- Ayrıca geceleri yatarken dişlerini temizlemeli, ve ayaklarını -bilhassa ayak parmaklarının arasını- sabunla yıkamalıdır.

- Her kadın ve her genç kız, normal günlerinde -hiç olmazsa- gün aşırı, aybaşılı günlerinde ise hergün, mutlaka ılık su ile yıkamalıdır. Ve bu yıkanma esnâsında, kasık aralarını, göğüs ve koltuk altlarını, parmak aralarını, gene sabunlu bezle yıkamalıdır.

Temizliği böylesine yapmayan bir kadın, sosyetenin hangi koluna mensup olursa olsun, mesleği ne olursa olsun, isterse milyoner olsun, istediği kadar güzel ve giyimli bulunsun, isterse dudakları rujlu, tırnakları ojeli, gözleri rimelli olsun; piyasanın bütün parfüm ve deodorantlarını kullansın, ve istediği kadar naylonlar giysin, sırtında vizon kürk taşısın; kolunda, boğazında isterse piyasanın bütün altın ve pırlantalarını göstersin; değil mi ki gereken temizliği yapmamıştır, kim olursa olsun, böyle bir kadın mutlaka kirli ve mutlaka pistir.

Saçını berbere şu kadar liraya yapdırdığını iftiharla anlatan ve bunun bozulmaması için aybaşı günlerinde yıkanmaktan ve temizlenmekten kaçınan, gerektiği anda boy abdesti almaya yanaşmayan nice kadınlar vardır ki; onulmaz dertlerle hastahâne köşelerinde inim inim inlemişler, rahim veyâ meme kanserine tutularak hayattan göçüp gitmişlerdir.

Kadın ve erkek bütün insanlar, bekledikleri ve özledikleri huzur ve sıhhate, ancak îmânla, ibâdetle ve temizlikle kavuşabilirler."

Soru: ***"Bir kadın, aybaşı günlerinde yıkanıp temizlenirken, neden sıcak ve soğuk su değil de, ılık su kullanmalıdır?"***

Cevap: *"Çünkü soğuk su ile yıkanırsa, aybaşı sebebiyle vücûdunun ne de olsa yorgun ve halsiz olduğu bir devrede kendisini üşütmüş olur ki, bu hâl, bir çok tehlikeli hastalıklara yol açar.*

Kasık arası temizliğini soğuk su ile yaparsa, hem bu bölgeyi üşüterek mikropların faâliyetini artırmış olur; hem de soğuk su bâzı hassas kadın ve kızlarda aybaşının vaktinden önce ve âni kesilmesine sebep olur."

Soru: ***"Sıcak suyun mahzuru nedir?"***

Cevap: *"Aybaşı kanının artmasına sebeb oluşudur."*

Soru: *"Aybaşılı bir kadın, hangi cins bezleri tutunmalıdır?"*

Cevap: *"Aybaşılı bir kadının tutunacağı bezler:*

-Gâyet yumuşak; meselâ tülbendden kesilip dikilmiş,

-Mutlaka ütülenmiş,

-Kolaylıkla değiştirilebilen bezler olmalıdır."

Soru: *"Bu iş için pamuk kullanmayı tavsiye eder misiniz.?"*

Cevap: *"Düşük kaliteli ve kaba elyaflı pamukların kullanılmasını tavsiye etmem; çünki bu nevî pamuklar kanamayı artırırlar.*

Fakat; eczahânelerde satılan rule hâlinde veyâ dışı steril yâni mikropsuz gazlı bezle sarılı husušî pamuklar var ki, bunların kullanılmasını her bakımdan tavsiye ederim. Çünki bu sâyede hem ütü, hem de yıkama külfetinden kurtulunmuş olur. Gerektiği zaman bu pamuktan bir bez büyüklüğünde kesilerek kilotun içine yerleştirilir. Kirlenince de çekip atılır."

Soru: *"Parasından çekinmeyenler için aybaşı günlerinde kullanılmak üzere kilot ve bez olarak bilhassa neleri tavsiye edersiniz?"*

Cevap: *"Bunlar için kilot olarak tuhâfiye mağazalarında satılan ve husûsî sûrette aybaşı günleri için yapılmış olan özel kilotu; bez olarak da eczâhânelerde bulunan ve gene bu iş için yapılmış olan (Pak Band)ı tavsiye ederim.*

Bir defâ alınan kilot, seneler senesi kullanılacak sağlamlıktadır. Fakat pak band, bâzı âileler için fiatlı gelebilir. Çünki her bez, bir defa kullanılacaktır.

Bunun için en iyisi, manifaturacılarda pek ucuza satılan tülbentden birkaç metre alıp ütüleyerek el altında hazır bulundurmalıdır.

Gerekince rule pamuktan bir bez büyüklüğünde, yâni 5-6 cm. kadar bir makasla kesip, üzerine ütülenmiş tülbentden bir parça keserek kılıf şeklinde sarılmalı ve normal iç donunun içine veyâ husûsi yerine yerleştirmelidir.

Kirlenen kılıfların yıkanıp ütülenerek tekrar kullanılması da mümkündür. Bu sâyede masraf yalnız pamuk masrafından ibâret kalır."

Soru: *"Ne de olsa bu bir masraf değil midir?"*

Cevap: *"Sıhhat ve temizlik yönünden, sayılamıyacak kadar faydalar sağlayan şu tavsiyemiz, herhalde büyük bir masraf sayılmaz.*

Hem, kızlarına binlerce liralık çeyiz hazırlamadan çekinmeyen, ve bâzı Anadolu vilâyetlerinde olduğu gibi dünürlük işlerinde hayvan satarcasına pazarlığa girişen ve bu hareketleriyle, nice gençlerin kötü yollara gitmelerine sebebiyet veren anne ve babalar;

Nişan ve düğün merâsimlerini; lüks gazinolarda, meşhur otellerde bir gecede binlerce lira sarfiyle alkol buharları arasında yapanlar veyâ buna özenenler ve böylece ilâhi bir gâye ve mânâ taşıyan evlilik hayâtını ve bunun saâdetini, sarhoş çığlıkları arasında hemen ilk gününden lekeleyip kirletenler;

Kızlarının ve âilelerinin sıhhatleriyle ilgili şu tavsiyeler için, nasıl olur da israftır diyebilirler?"

Soru: ***"Aybaşılı bir kadın için başka tavsiyeleriniz var mıdır?"***

Cevap: *"Ilık su ile her gün bir defâ yıkanan, ılık sabunlu tülbent veya süngerle günde en az bir defâ kasık arasını temizleyip kurulayan bir kadın, ayrıca ev içinde güzel kokular da sürünmelidir."*

Soru: ***"Bunun için bir esans söyleyebilir misiniz?"***

Cevap: *"Bu bir zevk mes'elesidir; hattâ bu esansı çamaşırların arasında da bulundurmalıdır."*

Soru: ***"Yukarıda bahsettiğiniz temizlik, yalnız evli kadınlar için midir? Yoksa evli olmayan genç kızlar da bu temizliği aynı şekilde yapmaya mecbur mudurlar?"***

Cevap: *"Elbetde mecburdurlar. Bilhassa genç kızların bu temizliğe küçük yaştan alışmış olmaları, onların hayatları boyunca sıhhatli olmalarını sağlar.*

Bâzı kızlar, annelerinin de yanlış öğütlerine uyarak, kızlık zarının zedeleneceği düşüncesiyle kasık aralarını temizlemekten korkarlar; ve hattâ kızlık zarının eriyeceğini sanarak limon ve sirke gibi şeyleri yemekten çekinirler. Bütün bunlar, boş ve yanlış düşüncelerdir. Cinsel organların yapısını bilmemenin neticesidir.

Bahsedildiği şekilde ılık sabunlu tülbent veyâ süngerle kasık arasını temizlemekte genç kızlar için hiçbir tehlike yoktur."

Soru: ***"Aybaşı günlerinde kadınlar ve genç kızlar, başka nelere dikkat etmelidirler?"***

Cevap: *"Her türlü yorgunluktan sakınmalıdırlar. En güzel elbiselerini giyip, bilhassa tuvâletlerine emek çekmelidirler. Günlerini dâimâ dualı ve*

neş'eli geçirmelidirler. Annelerinden ve akrabâlarından aybaşı günlerini, sıkıntılı ve sinirlilikle geçirenleri örnek almamalıdırlar.

Sancıları varsa, kanamaları normalden çok veyâ az ise, hülâsa şikâyetleri mevcût ise, hiç vakit geçirmeden bir doktora mürâcaat etmelidirler.

Soğuk duşlardan, kendilerini ve bilhassa ayaklarını üşütmekten, uzun yol yürümekten, ata ve bisiklete binmekten, ayaklı dikiş makinesi kullanmaktan, ağır yük kaldırmaktan, uykusuzluktan sakınmalıdırlar.

Fenâ koku neşreden yiyeceklerden çekinmelidirler.

Genç kızlar bilhassa bu günlerinde; annelerine, babalarına ve kardeşlerine hürmet ve sevgide kusur etmemelidirler.

Evli kadınlar da kocalarına ve dolayısiyle erkekler de eşlerine, böyle günlerde daha fazla bir sevgi ve anlayış göstermelidirler. Çünki bir çok âile buhranları, kadınların aybaşılı günlerinde, eşlerin karşılıklı anlayışsızlıkları ve yersiz davranışları yüzünden olmaktadır."

Soru: ***"Vücûdun belli yerlerindeki tüylerin giderilmesi nasıl olur?"***

Cevap: *"Bunun için, ya tıraş bıçağı, ya mikropsuz özel -yapışkan- sökücü maddeler, yâhut da tahâret pudrası kullanılır. Tıraş bıçağı kullanılacaksa, bunun için iyi markalı bir tıraş bıçağı, tıraş makinesine yerleştirildikten sonra 3 dakika kadar çok sıcak bir su içinde tutulup mikropları kırılır. Soğuyunca kullanılır.*

Diğerleri için de, kutularındaki târifeye uymak doğru olur"[4]

4) Bu parça, Konyamızın muhterem doktorlarından, Dahiliye Mütehassısı *Dr. Ali Kemal Belviranlı*'nın İslam Prensipleri kitabından alınmıştır. Yazı aynı ta'lîmî üslûbla, soru-cevap şeklinde aybaşı halinin dîni yönlerini açıklayarak devam eder.

YİYECEKLER BÖLÜMÜ

(Bu bölümde beş bab var)

BİRİNCİ BÂB
YEME ADÂBI

★ YİYECEK ALETLERİ

★ BESMELE

★ YEMEK NE SURETLE YENMELİDİR?

★ EL VE AĞZIN YIKANMASI

★ ÇOK YEMENİN ZEMMİ

★ MÜTEFERRİK ÂDABLAR

İKİNCİ BÂB
MUBAH VE MEKRUH YİYECEKLER

(Bu babta iki fasıl var)

BİRİNCİ FASIL

HAYVANLARDAN MÜBAH VE MEKRUH OLANLAR

★ Keler ★ Tavşan★ Sırtlan ★ Kirpi ★ Toy ★ Çekirge ★ At

Pislik Yiyenler (Sadır Hayvanı)

★ Haşereler ★ Muzdar

★ Cizye ve Sadaka Devesi ★ Et

İKİNCİ FASIL
HAYVANÎ OLMAYAN MEKRUH YİYECEKLER
YABANCILARIN YEMEĞİ

ÜÇÜNCÜ BÂB
HARAM YİYECEKLER

DÖRDÜNCÜ BÂB
HZ. PEYGAMBER VE ASHABININ YEDİKLERİ VE BUNLARIN MEDHİ

BEŞİNCİ BÂB
BAZI VESİLELERLE YENEN YEMEKLER

★ DÜĞÜN ZİYAFETİ

★ AKİKA

★ FERE' VE ATİRE KURBANLARI

UMUMÎ AÇIKLAMA

İnsanların millî ve dinî şahsiyetlerinin tekevvününde temel teşkîl eden türel unsurları bazı ana esaslara irca etmek gerekirse bunlardan birini *mu* teşkil eder.[5] Mutfak deyince sadece yeme-içme maddelerini anlamıyoruz. nilmesi ve içilmesi helal olanlar, mübah ve mekruh olanlar, haram olanlar, ı kaddes olanlar, bunlarla ilgili âdablar, inançlar, tarzlar vs. hepsi *mutfak*'a dâl dir.

Evet her kültürün, her medeniyetin kendine has bir kıyafeti olduğu gibi l de mutfağı vardır. Dolayısiyle İslam'ın da husûsi bir mutfağı vardır. Müslüm kalmanın şartları arasında, İslam kıyafetinin muhafazası gibi mutfağının da k runması icâbeder. Kâmil mânâda müslüman olmak için İslam mutfağında yemek şarttır. Başka bir ifâde ile gayr-ı müslim mutfaktan beslenerek müsli man kalmak zordur. Veya kendi kendimizi aldatmadır.

Sözgelimi İslam mutfağında şarap, domuz, leş, yırtıcı hayvan eti, besmelesiz kesilmiş hayvan eti, böcek, haşerat yoktur.

Kur'an ve hadîs, bu kültürel müesseseye geniş yer verir. Sâdece temel meselelerini değil en tabiî meselelerine, en küçük âdabına varıncaya kadar her şeyini ele alır, kendi hükmünün şeklini eksiksiz verir, bir başka kültürden taklid ve iktisaba gerek bırakmaz. İslam'ın mensublarına, aynen ibadet gibi, inanç meseleleri, kıyafet ölçüleri gibi, bunları da öğrenip tatbik etmek, muhafaza etmek düşer.

Tekrar ediyoruz: İslam medeniyet dînidir. Bütün medenî müesseselere kendi ölçü ve şablonlarını vaz eder, mensubunu hiç bir hususta yabana muhtaç etmez.

İşte bu bahiste, İslam mutfağını ana ve ta'li meseleleriyle tanıtan hadisleri göreceğiz.

---

5) Diğer unsurların başlıcaları: İnanç, kıyafet, nikah, mesken, dil, eğlence...vs'dir.

Hadîslere geçmezden önce *"mutfak"*la ilgili bazı âyetleri kaydede Şimdiden şunu bilmemizde fayda var: Kur'an-ı Kerim'in en uzun sûrel birinin adı Mâide yani sofra'dır, ve baş tarafı yiyecekle ilgili temel me: vaz eder. Mâide sûresinin, Kur'an-ı Kerim'in ilk sûrelerinden biri olu sure) da mevzumuz açısından ehemmiyet taşır.

"... O peygamber onlara ma'rufu emreder, münkerden nehy temiz şeyleri helal, murdar şeyleri haram kılar..." (A'raf 157).

"Ey insanlar! Yeryüzündeki temiz ve helal şeylerden yiyin!..." (B ra 168).

"Leş, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına kesilenler, -canları madan önce kesmemişseniz, boğulmuş, bir yerine vurularak öldürülm düşüp yuvarlanmış, başka bir hayvan tarafından süsülmüş, yırtıcı hayv tarafından yenmiş olanları- dikili taşlar üzerine boğazlananlar... si haram kılındı... Açlıktan darda kalan günaha kaymaksızın yiyebilir... (l Muhammed!) sana, kendilerine neyin helâl kılındığını soruyorlar, de k "Size temiz olanlar helal kılındı, Allah'ın size öğrettiği üzere alıştırıp yeti tirerek öğrettiğiniz avcı hayvanların sizin için tuttuklarını yiyin ve üzerin Allah'ın adını anın... Bugün, size temiz olanlar helal kılındı. Kitap verilen lerin yemeği size helal, sizin yemeğiniz de onlara helaldir" (Mâide 3-5).

"Deniz avı ve onu yemek size de, yolculara da geçimlik olarak helal kılınmıştır. İhramlı bulunduğunuz sürece kara avı size haram kılınmıştır..." (Mâide 96).

"Aranızda mallarınızı haksızlıkla yemeyin; bildiğiniz halde günaha girerek insanların mallarından bir kısmını yemek için onu hâkimlere aktarmayın" (Bakara 188).

"Ey iman edenler! Faizi kat kat alarak yemeyin. Allah'tan sakının ki, başarıya eresiniz" (Ali İmrân 130).

"Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda haksızlıkla değil, karşılıklı rıza ile yapılan ticâretle yeyin, haram ile nefsinizi mahvetmeyin" (Nisa 29).

"Elde ettiğiniz ganimetleri temiz ve helal olarak yeyin..." (Enfal 69).

"Allah'ın âyetlerine inanıyorsanız, üzerine Allah'ın adı anılmış olan şeyden yeyin" (En'am 118).

"Üzeri-

bunu yapmak Allah'ın yolundan çıkmaktır" (En'am 121).

"Taze et yemeniz... için denizi size musahhar kılan O'dur" (Nahl 14).

"Ehlî hayvanlarda size ders vardır; onlardan çıkan sütten size içiririz... Onlardan yersiniz" (Mü'minun 21).

"Ey âdemoğulları!... Yeyin için fakat israf etmeyin. Çünkü Allah müsrîfleri sevmez" (A'raf 31).

Mevzumuzu ilgilendiren başka âyetler de var. Bu kadar nümûne sunmakla yetiniyoruz.

BİRİNCİ BÂB
YEME ÂDÂBI

★ YİYECEK ALETLERİ

3866 ١ ـ عن أنس رضى اللّه عنه قال: [مَا عَلِمْتُ النَّبِىّ ﷺ أَكَلَ عَلَى سُكُرُّجَةٍ قَطُّ، وَلاَ خُبِزَلَهُ مُرَقَّقٌ قَطُّ، وَلاَ أَكَلَ عَلَى خِوَانٍ قُطُّ، قِيلَ لِقَتَادَةَ: فَعَلاَمَ كَانُوا يَأْكُلُونَ؟ قَلَ عَلَى السُّفَرِ]. أخرجه البخارى والترمذى.

«السُّكُرُّجَةُ» بضم أوله وثانيه وثالثه وتشديده: إناء صغير يجعل فيه القليل من الأدم والكواميخ وهى فارسية.

1. **(3866)**- *Hz. Enes radıyallahu anh* anlatıyor: *"Ben Resûlullah aleyhissalatu vesselam'ın ne sükürrüce (denilen tahta sofra) üzerinde yemek yediğini, ne ona inceltilmiş (yufka) ekmek* (6) *yapıldığını ve ne de yemek masası (hıvân) üzerinde yemek yediğini hatırlamıyorum."*

Enes'in bu sözünü rivayet eden Katâde'ye "Pekiyi neyin üzerinde yemek yiyorlardı?" diye sorulmuştu, "Sofralar üzerinde" diye cevap verdi." [Buhari, Et'ime 8, 26, Rikak 17; Tirmizî, Et'ime 1, (1789).]

AÇIKLAMA:

Bu hadîs, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın yemek yediği sofra hakkında bilgi vermektedir. Buna göre, *sükkürce* ve *hıvân* denen sofraları kullanmamıştır.

Hıvân **(huvân da denmektedir), Arapçaya başka dilden girmiş (muarreb)**

---

6) İnceltilmiş (murakkah) ekmek deyince dilimizdeki yufka veya şebit de denen ev ekmeği hatıra gelir ise de pastamsı ekmekler de kastedilmiş olabilir.

bir kelimedir. *Aynî*'nin açıklamasına göre; *"Altında bitişik vaziyette bakırdan sehpası bulunan boyu bir zirâ uzunluğunda bakırdan büyük bir tepsidir. Üzerine tereffüh maddeleri konmuş olarak ehl-i keyf zenginin önüne en az iki ve daha fazla kimse tarafından taşınarak konur."* Bunun kullanımının aynı zamanda ihtişam, itibar, zenginlik ifâdesi olduğu anlaşılmaktadır. Nebevi ahlakın esası olan tevazu ve abdiyete aykırı olduğu izah gerektirmeyecek kadar açıktır.

Sükürrüce: en-Nihaye bunu, *"üzerinde az bir katık yenen küçük bir kabtır. İçerisine çoğunlukla iştah açıcı çerezler konur. Farsça bir kelimedir"* diye açıklar. *Irakî,* Şerhut-Tirmizî'de: *"Resûlullah bunda yemek yemeyi iki sebeple terketmiş olabilir: Ya o zaman bu Arabistan'da imal edilmiyordu, ya da bunu küçük bulmuştur. Çünkü Muhammed ailesinin adeti, sofrada bir araya gelip kalabalık halinde yemek yemekti. Yahut da bu, üzerine hazmettirici şeyler koymaya mahsus bir kap olarak biliniyordu. Halbuki Âl-i Muhammed doyuncaya kadar yiyemiyorlardı ve hazmettirici yeme ihtiyacı duymuyorlardı."* Dolayısıyla *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın asla bu şekilde yemek yemediği ifâde edilmiştir.

Sufer: Sofralar demektir, müfredi *sufre*'dir. *Sufre*, kök itibâriyle *sefer* (yolculuk) kelimesinden gelir ve yolcunun beraberinde taşıdığı yiyecek yâni azık demektir. Ancak, Araplar zamanla bu isimle, azığın içerisinde taşındığı bohçayı tesmiye etmişler ve azık bohçasına *sufre* demişlerdir. Adetlerine göre, bu bohça yuvarlak ve deriden mâmul idi. Ne var ki zamanla yemek konan her şeye deriden veya bir başka şeyden mâmul olup olmadığına bakılmaksızın *sofra* demek âdet olmuştur.

Şu halde *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* herkes tarafından teşkil edilen sofra tarzı çerçevesinde yemek yer, zengin ve tereffüh ehline mahsus sofra tarzına yer vermezmiş. Bu sebeple, rivâyette *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın ne *hivân*, ne de *sükürrüce*'de yemek yemeyip sofrada yediği ifâde edilmiştir.

Şu halde, bu rivâyet, sadece yiyip içitiğimiz gıda maddelerinin, İslam'ın derpiş ettiği *helal* ve *temiz* şeylerden olmasına dikkat etmemizin kâfi olmadığı, yiyecek maddelerimizin konduğu sofra malzemesine de dikkat etmemiz gerektiğini ifade etmektedir. Bu gereklilik, muhakkak ki bir vecîbe değil, ama ideal budur. İslam'da kemâli arayacak mü'minlerin dikkat edecekleri hususlardan biri olmalıdır.

3867 ٢ـــ وعن أبى حازم قال: [سَألْتُ سَهْلَ بنَ سَعْدٍ رضى اللّه

عنه: هَلْ أَكَلَ النبىُّ ﷺ النَّقِىَّ؟ فَقَالَ: مَارَأَى النبىُّ ﷺ النَّقِىَّ مُنْذُ ابْتَعَثَهُ اللّهُ تَعَالى حَتّى قَبَضَهُ فَقُلْتُ: هَلْ كَانَتْ لَكُمْ مَنَاخِلُ؟ فقَالَ: مَا رَأَى النبىُّ ﷺ مُنْخِلاً مِنْ حِينِ ابْتَعَثَهُ اللّهُ تَعَالى حَتّى قَبَضَهُ. قُلْتُ: كَيْفَ كُنْتُمْ يَأْكُلُونَ الشَّعِيرَ غَيْرَ مَنْخُولٍ؟ قال: كُنَّا نَطْحَنُهُ وَنَنْفُخُهُ فَيَطِيرُ مِنْهُ مَاطَارَ وَمَا بَقِىَ ثَرَيْنَاهُ فَأَكَلْنَاهُ]. أخرجه البخارى والترمذى.

«النَّقِىُّ» الطعام الأبيض الحوارى.

2. (3867)- *Ebu Hâzım rahimehullah* anlatıyor: *"Sehl İbnu Sa'd radıyallahu anh'a sordum: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm hiç (kepeksiz has undan yapılmış) beyaz ekmek yedi mi?" Bana şu cevabı verdi: "Hayır! Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Allah'ın O'nu peygamber olarak gönderdiği günden ölünceye kadar hiç beyaz ekmek görmedi." Ben tekrar sordum: "Elekleriniz var mıydı?"*

"Hayır!, dedi, Aleyhissalâtu vesselâm Allah'ın kendisini peygamber olarak gönderdiği günden ölünceye kadar hiç elek görmemiştir."

"Öyleyse, dedim, siz arpa ununu elemeden nasıl yiyebiliyordunuz?"

"Arpayı öğütüyorduk, sonra üflüyorduk, üfrüğümüzün tesiriyle uçabilen (kepek) uçuyor geri kalan kısmına su katıp [hamur yapıyor] ve yiyorduk" diye cevap verdi." [Buharî, Et'ime 22, 10; Tirmizî, Zühd 38, (2365).]

AÇIKLAMA:

1- *"Nakiy"*, *huvvârâ* da denen, birkaç kere elekten geçerek kepeği alınmış, beyaz hale gelmiş un demektir. Dilimizde *has un* diye ifâde ederiz.

2- Sadedinde olduğumuz hadîs, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* devrinde Araplar tarafından eleğin fazla bilinmediğini ve kullanılmadığını ifâde etmektedir. Bu sebeple, elenmeden yenmesi zor olan arpa ununun bile üfrükle uçurulabilen kaba kepeklerinin alınmasından sonra yemek yapıldığı belirtilmektedir.

Bu rivâyet, *Resûlullah*'ın şahsî sünnetinde unun kepekli olarak kullanılmasının esas olduğunu göstermekle beraber, elemenin mekruh olmadığını da ifâde

etmektedir. Zira *Sehl*'e sorulan sorudan, Ashab tarafından eleğin kullanılmaya başlandığı, önceden üflemekle yapılan kepek alma ameliyesinin artık elekle yapılmaya başlandığı anlaşılmaktadır.

Bilhassa arpa ununun üflemek gibi çok basit bir metodla kepeğinin alınması, arpanın temel beslenme vâsıtası olması, ***Resûlullah*** ve Ashab'ı zamanında beslenmenin gerçek mânada bir yaşama vasıtası olduğunu ifâde eder. Zira kepeği yeterince ayıklanmamış unun besleyici yönü fazla olduğu gibi, çok kepeğin, hele arpa ununun kepeklisinden yapılan ekmeğin sertliği ve *damak tadı* yönünden noksanlığı, onun zevk için, tereffüh için değil, hayatımızın devamı için gerekli olan *beslenmek* maksadıyla yendiğinin delili olmaktadır. Buradan çıkan netice şudur: *Resûlullah* ve Ashabı, yemeği, pek çok maddî ve mânevî hastalıkların, içtimâî marazların kaynağı olan *"zevk için değil"*, yaşamak için yemişler, hayatlarında *"iyi yemek"*, *"yiyerek tereffühte bulunmak"* gibi sakîl bir gayeye yer vermemişlerdir. *Beslenme*, belki de tarihte ilk defa geniş şekilde onların hayatında fıtrî ve yaratılış gayesine uygun kullanılma ortam ve imkânına kavuşmuştur.

3- *İbnu Hacer*, *Sehl'in* açıklamasında, bi'setten önceyi ifadesinin dışında tutmaya çalıştığına dikkat çeker. *"Çünkü der, o dönemde Aleyhissalâtu vesselâm Suriye'ye gitmiştir, dolayısiyle orada beyaz ekmeği ve eleği görmüş olabilir. Ama bi'set'ten sonra Mekke, Medine ve Tâif'ten dışarı çıkmamıştır. Buralar hep Arap memleketleridir, elek yok, beyaz un yoktur. Gerçi, Şam civarından sayılan Tebük'e kadar gitmiştir, ancak oraları fethetmemiş ve fazla kalmamıştır, dolayısiyle beyaz un ve eleği bu kısa ikameti sırasında görmemiştir."*

4- BİR SORU VE CEVABI:

Burada hatıra gelecek bir soru var: Bazı rivayetler *Resûlullah* ve Ashâbının günlerce aç kaldığını, açlıktan karınlarına taş bile bağladıklarını ifâde ederken, diğer bazı rivâyetler, bunların tam aksine *Resûlullah*'ın, ailesinin bir yıllık ihtiyacını ayırdığını, ganimetten gelen bir deveyi dört kişi arasında pay ettiğini, umresi sırasında yüz deveyi kurban edip fakirlere yedirdiğini, bir bedeviye bir koyun sürüsünün verilmesini emrettiğini vs, ifâde eder. Ayrıca bir kışım rivayetler de zengin, mal mülk sahibi ashabtan, bunların nefisleriyle birlikte mallarını da Allah yolunda harcadıklarından bahseder: *Hz. Ebu Bekr, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Talha* (*radiyallahu anhüm ecmaîn*) vs. gibi.. Sözgelimi *Resûlullah*, Ashabını Allah yolunda bağışta bulunmaya davet edince *Hz. Ebu Bekr* gelmiş, *bütün malını*; *Hz. Ömer* gelmiş *malının yarısını* bağışlamıştır. Yine O, askerle-

rin techîzini emretmiş, *Hz. Osman* bu maksadla bin deve vermiştir vs. Yani Ashabın zenginliğini ifâde eden örnek hadîsler var.

Bu iki zıt durum nasıl îzah edilebilir?

Şârihler bu meseleyi tahlil edip şöyle açıklığa kavuşturmuşlardır: *"Bu söylenenler, onların yaşadığı farklı devreleri ifâde eder. Maldan kaçınıp, darlığı tercih etme diye bir gâye yoktur. Bilakis bu rivayetler bazan ikram ifâde eder, bazan da çok yemenin, doyuncaya kadar yemenin mekruh olduğunu ifâde eder."*

İbnu Hacer bu hususa dikkat çektikten sonra der ki: *"Zenginliği mutlak olarak nefyetme mânasında çıkarılacak bir hüküm, kaydettiğimiz hadîsler muvacehesinde, çok su götürür. İbnu Hibbân* Sahîh'*inde, Hz. Aişe'den şunu kaydeder:* مَنْ حدَّثَكُمْ انَّا كُنَّا نَشْبَعُ مِنَ التَّمْرِ فَقَدْ كَذَّبَكُمْ فَلَمَّا افْتُتِحَتْ قُرَيْظَةُ اَصَبْنَا شَيْئاً مِنَ التَّمْرِ وَالْوَدَكِ

"Kim, size bizim hurmaya doyduğumuzu söylerse size yalan söylemiş olur. Kureyza fethedildiği zaman bir miktar hurma ve iç yağı ele geçirdik." Keza Hayber'in fethiyle ilgili bahiste geçtiği üzere *Hz. Aişe* der ki: *"Hayber fethedilince artık "Hurmaya doyacağız" dedi."* Yine *Hz. Aişe*'nin *-Kitâbu'l-Et'ime*'de geçen- bir rivayeti şöyledir: *"Resûlullah aleyhussalâtu vesselam, hurmaya doyduğumuz sırada vefat etti." İbnu Ömer radıyallahu anhümâ*'nın bir sözü şöyledir: *"Hayber fethedilince hurmaya doyduk."*

Bu rivayetleri kaydeden *İbnu Hacer* sözlerine şöyle devam eder: *"Gerçek şu ki, ashaptan pek çoğu Hicrettten önce Mekke'de iken büyük bir darlık içerisinde idi. Medîne'ye göçünce çoğunun durumu böyle idi. Ensâr, onlara ev ve emlak bağışladılar. Benî Nadir'in fethi ve bunu takip eden fetihlerden sonra, maddî durumu düzelen muhacirler, bağışladıkları mal ve mülklerini Ensâr'a iade ettiler. Resûlullah aleyihssalâtu vesselam'ın şu sözü de bu hususu açıklar:* **"Allah yolunda benim çektiğim korkuyu kimse çekmemiştir, Allah yolunda maruz kaldığım eziyete kimse mâruz kalmamıştır. Benim üzerimden öyle otuz gün ve gecenin geçtiği olmuştur ki, Bilâl'le ikimizin yiyeceği, Bilâl'in bir koltuğunun altında gizleyebileceği kadardan fazla değildi."** *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* bu durumu, dünyada bolluk ve genişlik hâsıl etme imkanına sahip olduğu halde, kendisi için iradi olarak seçmekte idi. Nitekim *Tirmizî, Ebu Ümâme*'den naklen kaydeder ki: عَرَضَ عَلَىَّ رَبِّى لِيَجْعَلَ لِى بَطْحَاءَ مَكَّةَ ذَهَباً فَقُلْتُ لاَ يَارَبِّ وَلَكِنْ اَشْبَعُ يَوْماً وَاَجُوعُ يَوْماً فَاِذَا جُعْتُ تَضَرَّعْتُ اِلَيْكَ وَاِذَا شَبِعْتُ شَكَرْتُكَ

"Rabbim, bana, Mekke kumlarını altına çevirmeyi teklif etti, ben: "Hayır! ey Rabbim. Ben bir gün tok, birgün aç olmayı diliyorum. Acıktım mı sana tazarruda bulunurum, doydum mu sana şükrederim" dedim."

★ BESMELE ÇEKMEK

3868 ١ــ عن حذيفة قال: [كُنَّا إِذَا حَضَرْنَا عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ عَلَى الطَّعَامِ لَمْ نَضَعْ أَيْدِينَا حَتّٰى يَبْدَأَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ فَيَضَعَ يَدَهُ. وَإِنَّا حَضَرْنَا مَعَهُ مَرَّةً طَعَاماً، فَجَاءَتْ جَارِيَةٌ كَأَنَّهَا تُدْفَعُ. فَذَهَبَتْ لِتَضَعَ يَدَهَا فِي الطَّعَامِ. فَأَخَذَ النَّبِيُّ ﷺ بِيَدِهَا ثُمَّ جَاءَ أَعْرَابِيٌّ كَأَنَّمَا يُدْفَعُ فَذَهَبَ لِيَضَعَ يَدَهُ فَأَخَذَ بِيَدِهِ. ثُمَّ قَالَ: إِنَّ الشَّيْطَانَ لَيَسْتَحِلُّ الطَّعَامَ أَنْ لاَ يُذْكَرَ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ، وَإِنَّهُ جَاءَ بِهٰذِهِ الْجَارِيَةِ لِيَسْتَحِلَّ بِهَا فَأَخَذْتُ بِيَدِهَا. فَجَاءَ بِهٰذَا الأَعْرَابِيِّ لِيَسْتَحِلَّ بِهِ، فَأَخَذْتُ بِيَدِهِ. وَالَّذِى نَفْسِي بِيَدِهِ إِنَّ يَدَهُ لَمَعَ يَدِهِمَا فِي يَدِى. ثُمَّ ذَكَرَ اسْمَ اللّٰهِ تَعَالَى وَأَكَلَ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

قوله «كَأَنَّهَا تُدفعُ» أى كأن وراءها من يدفعها إلى قدامها.

1. **(3868)**- *Huzeyfe radıyallahu anh* anlatıyor: *"Biz Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yanında yemeğe oturunca, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm yemeye başlamadıkça, kesinlikle elimizi yemeğe vurmazdık. Bir seferinde yine O'nunla yemeğe oturmuştuk. Derken bir câriye (küçük kız çocuğu) geldi, sanki arkasından bir iteni var gibi hemen elini yemeğe soktu. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm elinden tuttu. Arkadan bir bedevî geldi, sanki onun da arkasından iten biri vardı, alelacele o da elini yemeğe soktu. Aleyhissalâtu vesselâm onun da elinden tuttu. Ve şunu söyledi:*

"Şeytan, üzerine Allah'ın ismi zikredilmeyen yemeği kendine helâl addeder. Nitekim, sâyesinde yemeğimizi kendine helal kılmak için bu câriyeyi getirdi. Ben de elinden tuttum. Bunun üzerine şu bedeviyi getirip onunla yemeği kendine helal kılmak istedi, ben onun da elinden tuttum.

Nefsim elinde olan Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun şeytanın eli o ikisinin eliyle birlikte avucumdadır." *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, bunları söyledikten sonra besmele çekip yemeye başladı."* [Müslim, Eşribe 102, (2017); Ebu Dâvud, Et'ime 16, (3766).]

3869 ٢ـــ وعن عائشة رضى اللّه عنها قالت: [قال رَسُولُ اللّهِ ﷺ إذَا أكَلَ أحَدُكُمْ طَعَماً فَلْيَقلْ بِسْمِ اللّهِ. فَإنْ نَسِيَ فِى الأوَّلِ فَلْيَقلْ فِى الآخِرِ. بِسْمِ اللّهِ فى أوَّلِهِ وَآخِرِهِ] أخرجه أبو داود والترمذى.

2. **(3869)**- *Hz Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Sizden kim bir şey yerse "Bismillah (Allah'ın adıyla)" desin. Bidayette söylemeyi unutmuşsa, sonunda şöyle söylesin: "Bismillahi fî evvelihi ve âhirihi (başında da sonunda da Bismillah).**"[Ebu Dâvud, Et'ime 16, (3767); Tirmizi, Et'ime 47, (1859).]

3870 ٣ـــ وعنها رضى اللّه عنها قالت: [كان رَسُولُ اللّهِ ﷺ: يَأْكُلُ طَعَاماً فِى سِتَّةٍ مِنْ أصْحَابِهِ، فَجَاءَ أعْرَابِىٌّ فَأكَلَهُ بِلُقْمَتَيْنِ، فقال ﷺ: أمَّا إنَّهُ لَوْ سَمَّى لَكَفَاكُمْ]. أخرجه الترمذى.

3. **(3870)**- Yine *Hz. Aişe* demiştir ki:*"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, ashabından altı kişi içerisinde yemek yiyordu. Derken bir bedevî geldi. (Besmele çekmeksizin) iki lokmada yutuverdi. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm:* **"Eğer bu adam besmele çekseydi yemek hepinize yeterdi!** *buyurdu."* [Tirmizi, Et'ime 47, (1859).]

3871 ٤ـــ وعن وحشى بن حرب عن أبيه عن جده وحشى بن حرب الحبشى. [أنَّ أصْحَابَ رسُولِ اللّهِ ﷺ قالُوا: يَارسولَ اللّهِ إنَّا نَأْكُلُ وَلاَ نَشْبَعُ، قَالَ: فَلَعَلَّكُمْ. تَفْتَرِقُونَ؟ قَالُوا: نَعَمْ. قَالَ: فَاجْتَمِعُوا عَلَى طَعَامِكُمْ، وَاذْكُرُوا اسْمَ اللّهِ عَلَيْهِ يُبَارَكْ لَكُمْ فِيهِ]. أخرجه أبو داود.

4. **(3871)**- *Vahşî İbnu Harb an ebîhi an ceddihi Vahşî İbnu Harb el-Habeşî* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın Ashabı dediler ki: "Ey Allah'ın Resûlü! biz yiyoruz, ancak bir türlü doymuyoruz (ne yapalım)?" Bunun üzerine, Resûlullah:* **"Ayrı ayrı yemekte olmayasınız?"** *diye sordu. "Evet" dediler. Resûlullah da:* **"Öyleyse yemeğinizde toplanın (bir sofra kurarak hep beraber yiyin), yemeğe Allah'ın ismini zikrederek (Bismillahirrahmânirrahim diyerek) başlayın. Böyle yaparsanız yemeğiniz, hakkınızda mübârek kılınır."**[Ebu Dâvud, Et'ime 15, (3764); İbnu Mâce, Et'ime 17, (3286).]

3872 ٥ـ وعن أمية بن مخشى رضىَ اللّهُ عنهُ قال: [كاَ رسُولُ اللّهِ
ﷺ جَالِساً وَرَجُلٌ يَأْكُلُ فَلَمْ يُسَمِّ حَتّى لَمْ يَبْقَ مِنْ طَعَامِهِ إلاَّ لُقْمَةٌ.
فَلَمَّا رَفَعَهَا إلى فِيهِ. قَالَ: بِسْمِ اللّهِ أوَّلَهُ وَآخِرَهُ. فَضَحِكَ ﷺ. ثُمَّ
قَالَ: مازَالَ الشَّيْطَانُ يَأْكُلُ مَعَهُ فَلَمَّا ذَكَرَ اسْمَ اللّهِ اسْتَقَاءَ مَا فِي
بَطْنِهِ]. أخرجه أبو داود.

5. **(3872)**- *Ümmeyye İbnu Mahşiyy radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm otururken bir adam besmele çekmeden yemek yiyordu. Yemeğini yemiş, geriye tek lokması kalmıştı. Onu ağzına kaldırırken: "Bismillâhi evvelehu ve âhirehu" dedi. Bunun üzerine Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm güldü ve:*

"Şeytan onunla birlikte yemeye devam etti. Ne zaman ki Allah'ın ismini zikretti, karnındakileri hep kustu!" *buyurdu."* [Ebu Dâvud, Et'ime 16, (3768).]

3873 ٦ـ وعن جابر رضى اللّه عنه قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ:
إذَا دَخَلَ الرَّجُلُ مَنْزِلَهُ فَذَكَرَ اللّهِ عِنْدَ دُخُولِهِ وَعِنْدَ طَعَامِهِ. قَالَ
الشَّيْطَانُ: لاَمَبِيتَ لَكُمْ وَلاَ عَشَاءَ، وَإنْ ذَكَرَ اللّهَ عِنْدَ دُخُولِهِ وَلَمْ
يَذْكُرْهُ عِنْدَ عَشَائِهِ يَقُولُ: أَدْرَكْتُمُ العَشَاءَ وَلاَ مَبِيتَ لَكُمْ، وَإنْ لَمْ
يَذْكُرِ اللّهَ عِنْدَ دُخُولِهِ وَلاَ عِنْدَ عَشَائِهِ. قَالَ: أَدْرَكْتُمُ المَبِيتَ

وَالْعَشَاءَ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

6. (3873)- *Hz. Câbir radıyallahu anh* anlatıyor: "*Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Kişi evine döndüğü zaman içeri girerken ve yemek yerken Allah'ın adını zikrederse, şeytan (avanelerine): "Size burada gecelemek de yok akşam yemeği de yok!" der. Ama kişi, eve girerken Allah'ı zikreder fakat akşam yemeğini yerken zikretmezse, şeytan (avenelerine): "Akşam yemeğine kavuştunuz ama burada gecelemeniz mümkün değil!" der. Adam eve girerken ve yemeğe başlarken "Bismillah!" diyerek Allah'ı zikretmezse, şeytan (avanelerine): "Yemeğe de yetiştiniz, yatmaya da!" der."** [Müslim, Eşribe 103, (2018); Ebu Dâvud, Et'ime 16, (3765).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydedilen altı rivayetin hepsi de yemek sırasında *Tesmiye*'nin gereğini belirtmektedir. *Tesmiye*, 3869. hadîste tarif edildiği üzere, bismillah demektir. *Nevevî*'ye göre efdal olanı *bismillahirrahmanirrahim* demektir. Ancak zikri geçen hadîs *bismillah* demenin kifayet edeceğini, bu kadarının da sünnete uygun olduğunu ifade eder. Dilimizde zâten *tesmiye* kelimesinden ziyade *besmele*'yi kullanırız ve bununla *bismillahirrahmanirrahim* demeyi kastederiz. Rivayetlerden Besmele ile ilgili olarak şu âdabları tesbit edebiliriz:

★ Besmele, yemeğe başlarken çekilmelidir.

★ Unutulduğu zaman, hatırlanılan yerde besmeleye yer verilmelidir. Sonradan çekilen besmelenin *bismillahi evvelehu ve âhirehu* şeklinde olması müstehabtır. *Evveli* ile ilk yarısı, *âhiri* ile ikinci yarısının kastedilmiş olduğu söylenmiştir.

★ Besmele yemeğe bereket katmakta, yiyenlerin doymalarına katkıda bulunmaktadır.

★ Besmele çekilmeyince yemeğe şeytan da ortak olmakta, yemeğin bereketi kaçmaktadır.

★ Yemek imkan nisbetinde cemaat halinde yenmelidir. Aile ferdleri yemekte bir araya gelmeli, ayrı ayrı yememelidirler. Ayet-i kerimede gelen لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَأْكُلُوا جَمِيعًا اَوْ اَشْتَاتًا **"Beraber veya ayrı ayrı yemenizde bir beis yoktur"** (Nur 61) denmiş olması, ruhsata, kolaylığa hamledilmiştir: "*Kişi evde yalnızsa tek başına da yiyebilir...*" mânasında. İnsanların dünya telaşı, televizyon gibi sebeplerle, birbirlerine yabancılaştıkları günümüz şartlarında: sofra-

da bari bir araya gelmek daha da ehemmiyet kazanmıştır. Bu sünnet, şuurla ihya edilmelidir.

★ Eve girerken ve yemeğe başlarken çekilen besmele şeytanın evdeki nasibini kesmekte, gecelemesini önlemektedir.

★ Cemâat halinde yemek yerken, en azından ilk başlayanın besmele çekmesi gerekir. Aksi takdirde ilk başlayan besmeleyi terketse, şeytan o yemekten yeme imkanına kavuşmaktadır. Onun yemeği istihlal etmesi (kendine helal addetmesi), yeme imkanına kavuşması demektir. *Nevevî* cemaatten ilk başlayanlar besmele çektiği takdîrde, terkedenler de olsa şeytanın o yemekten yemeye muktedir olamıyacağını söyler. Nitekim 3868 numaralı hadîsin sonundan, *Resûlullah*'ın henüz yemeye başlamadan kız çocuğunu ve bedevînin besmelesiz girişiverdikleri anlaşılmaktadır.

2- ŞEYTAN'IN YEYİP İÇMESİ

Hadîste geçen, şeytanın yiyip içme meselesi hususunda âlimler bazı farklı yorumlara yer vermişlerdir. Konunun açıklığa kavuşması için kaydetmemizde fayda var: *Türbüştî*, sonradan çekilen besmele sebebiyle şeytanın yediğini kusması (3872.hadis) ile ilgili olarak der ki: *"Yani, şeytanın lehine olan hissesi besmele ile elinden alınarak aleyhine bir vebâle dönüşmüş oldu."* *Tîbî* der ki: *"Bu te'vîl, şeytanın yemekteki bereketi götürme hususunda bir nasîbi olduğuna hamledilir. Bu babta gelen hadîsler, yemek için besmele çekmenin meşruiyyetine ve unutan kimsenin yemek esnasında bismillahi evvelehu ve âhirehu demesinin gereğine delalet eder."* el-Hedy'de der ki: *"Sahîh olan, yeme sırasında besmele çekmenin vücûbudur. Bu hüküm, Ahmed İbnu Hanbel'in Ashabı nezdinde mevcut olan iki görüşten biridir. Besmeleyi emreden hadîsler sahîhtir ve sarîhtir, muârız bir rivayet olmadığı gibi, muhalefeti câiz kılan ve zâhirinden çıkmayı gerektiren bir icmâ da mevcut değildir. Besmeleyi içme ve yemede terkedene şeytan ortak olmaktadır."*

Neylü'l-Evtar'da denir ki: *"Selef ve halef'in muhaddis ve diğer ülemâsının cumhuru şu görüştedir: "Şeytanın yemekten yemesi zâhire hamledilir, (rivayetlerde geldiğine göre) şeytanın iki eli ve iki ayağı vardır, onların erkeği, dişisi vardır; (besmele çekerek) defedilmediği takdirde, gerçekten elleriyle yer. Ancak şu da söylenmiştir: "Onun yemesi mecaz ve istiâredir." Keza şu da söylenmiştir: "Onların yemesi koklama ve koku almadan ibarettir, yeme, içme diye bir*

şey olmamalıdır." es-Sahîh'de sabittir ki: "*Şeytan soluyla yer, soluyla içer.*" *Vehb ibnu Münebbih* demiştir ki: "*Şeytanın çeşitli cinsleri var. Hâlis cinler yeyip içmezler, nikahlaşmazlar, onlar bir nevî rîh'tır (rüzgardır). Bir cinsi de var ki bütün bu sayılanları yaparlar, ve doğumla dünyaya gelirler, bunlar es-Se'âlâ ve el-Gaylân ve benzerî cinsleridir.*"

Şeytanla ilgili münakaşada *Kelâbâzî* de şöyle der: "*Şeytan bir cisimdir. Onun sağ eli olabilir. Fakat sağ eliyle yemek yemez. Çünkü onun yaratılışı aksine çevrilmiştir. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm da onun yaptığı gibi yapmaktan men etmiştir. (Bunun mânası) insanın solu uğursuzdur denebilir. Buna delil, Resûlullah'ın, sol eli taharetlenmeye ayırması ve Kıyamet gününde kâfire kitabının solundan verilmesidir. Binaenaleyh şeytanın da her iki eli sol olabilir. Zira kendisi uğursuzdur. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm yemeğin bereketi gitmesin diye mü'mine sol eliyle yemesini yasak etmiştir.*"

Aynî, şeytanlar hakkında âlimlerin üç ayrı görüş ileri sürdüklerini kaydeder:

★ Şeytanların bir kısmı yer içer.

★ Bir kısım şeytanlar yiyip içmezler.

★ Bütün şeytanlar yiyip içerler.

Aynî, üçünücü görüşün sâkıt olduğunu söyler.

★ YEMEK NE SÛRETLE YENMELİDİR?

3874 ١ـــ عن ابن عمر رضى اللّٰه عنهما قال: [قال رسولُ اللّٰهِ ﷺ: لاَ يَأْكُلَنَّ أَحَدُكُمْ بِشِمَالِهِ وَلاَ يَشْرَبَنَّ بِهَا، فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَأْكُلُ بِشِمَالِهِ وَيَشْرَبُ بِهَا]. أخرجه مسلم ومالك وأبو داود والترمذى.

1. (3874)- *İbnu Ömer radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Sizden kimse sakın sol eliyle yiyip içmesin. Çünkü şeytan soluyla yer içer."** [Müslim, Eşribe 106, (2020); Muvatta, Sıfatu'n-Nebî 5, (2, 922, 923); Ebu Dâvud, Et'ime 20, (3776); Tirmizî, Et'ime 9, (1801).]

3875 ٢ـــ وعن سلمة بن الأكوع رضى اللّٰه عنه قال: [أَكَلَ رَجُلٌ عِنْدَ النبىِّ ﷺ بِسِمَالِهِ. فقَالَ لَهُ: كُلْ بِيَمِينِكَ. فقَالَ: لاَ أَسْتَطِيعُ، مَا مَنَعَهُ إلاَّ الْكِبْرُ فقَالَ ﷺ: لاَ اسْتَطَعْتَ. فَمَا رَفَعَهَا إلى فِيهِ بَعْدَ ذٰلِكَ]. أخرجه مسلم.

2. (3875)- *Seleme İbnu'l-Ekva' radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yanında bir adam*[7] *sol eliyle yemek yemişti.*

"Sağınla ye!" *ferman buyurdu.. Adam: "Yiyemiyorum!" dedi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu veselam:*

"Yiyemez ol! Onu böyle demeye kibri sevketti!" *buyurdular. Bundan sonra elini ağzına kaldıramadı."* [Müslim, Eşribe 107, (2021).]

3876 ٣ـــ وعن عمر بن أبى سلمة قال: [كُنْتُ غُلاَماً فى حِجْرِ النَّبِيِّ ﷺ، وَكَانَتْ يَدِى تَطِيشُ فِى الصَّحْفَةِ. فقَالَ لِى رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: يَاغُلاَمُ سَمِّ اللّٰهَ، وَكُلْ بِيَمِينِكَ وَكُلْ مِمَّا يَلِيكَ. فَمَا زَالَتْ تِلْكَ طُعْمَتِى بَعْدُ]. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

---

7) Bir rivayette bu Sahâbî'nin *Büsr İbnu Râ'î el-İr radıyallahu anh* olduğu belirtilir.

3. (3876)- *Ömer İbnu Ebî Seleme radıyallahu anh* anlatıyor: "*Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın terbiyesinde bir çocuktum. Yemekte elim, tabağın her tarafında dolaşıyordu. Resûlullah aleyhissalâtu vesselam bana ikazda bulundu:*

"Evlat! Allah'ın ismini an, sağınla ye, önünden ye! " *Bundan sonra hep böyle yedim.*" [Buharî, Et'ime 2, 3, Müslim, Eşribe 108, (2022); Muvatta, Sıfatu'n-Nebiyy 32, (2, 934); Ebu Dâvud, Et'ime 20, (3777); Tirmizî, Et'ime 47, (1858).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* bu üç hadîslerinde yemek âdabından bilhassa "*sağ elle yeme*" üzerinde durmaktadır. İslâmî âdabta Sağ elle yemek, solla yemek yememek mühim bir esastır. Bu husûsun ehemmiyeti hadîslerin muhtevasından, emrin te'kidli bir üslûbla ifâde edilmesinden anlaşılmaktadır. Şöyle ki:

★ Birinci rivâyette, **"sakın!"** kelimesiyle ifâde edebildiğimiz tekidlerle solla yemek yasaklanmaktadır.

★ İkinci rivâyette **"sağınla ye!"** emrine kibir göstererek *yiyemiyorum!* diyen kimse gadab-ı nebevî'ye sebep olarak **"Yiyemez ol!"** bedduasına mâruz kalmıştır. Solla yemek *Resûlullah'ın* nazarında basit bir mesele olsa, her halde böylesi bir bedduada bulunmazdı.

★ Üçüncü rivayette, çocuğun ikaz edildiği davranışlardan birinin, sağ eliyle yeme olduğunu görmekteyiz.

2- *Ömer İbnu Ebî Seleme, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın zevce-i pakleri *Ümmü Seleme*'nin önceki kocası *Ebu Seleme*'den -ki adı *Abdullah*'tır- oğludur. Yani *Resûlullah*'ın üvey oğludur. *İbnu Hacer*'e göre Hicretten iki yıl önce (Habeşistan'da) doğmuş olmalıdır. *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın nezâreti ve terbiyesi altında büyümüştür.

3- Hadîsler, yemeği sağ elle yemenin gerektiğini ifade ederler. Bunun hükmü ihtilaflıdır. Şafi'îlerden çoğu *mendub* demiştir. *Gazâli* ve *Nevevî* de böyle hükmetmiştir. Ancak *İmam Şâfi'î* er-Risale ve el-Ümm'de vâcib olduğuna hükmetmiştir. *İbnu Hacer* 3875 numarada *Seleme İbnu Ekva*'dan kaydedilen *Müslim rivayetin*de solla yeme hususunda gelen vaîd'i göstererek sağla yemenin vâcib olduğu görüşünü iltizam eder ve bunu te'yîd eden başka rivayetler kaydeder.

İbnu'l-Arabî de: *"Şeytana nisbet edilen bütün fiiller haramdır."* Kaidesinden hareketle sol elle yemenin haram olduğuna hükmeder.

Kurtubî, sağla yemenin mendub olduğuna hükmeder. Hadisteki emri *"sağı, sola teşrif etme"* kabilinden görür. *"Çünkü der, sağ el umumiyetle soldan daha kuvvetli, işe daha yatkın, her çeşit işi yapmada daha erken davranandır. Sağ (yemîn), yümn'den (uğur) müştaktir. Cenab-ı Hak da ehl-i cenneti sağa nisbet edip ashabu'l-yemîn (defteri sağından verilenler-sağcılar) diyerek sağ'ı şerefli kılmıştır..."*

★ Şeytan ve kâfirlerin amellerine benzetilen amelleri yapmaktan kaçınmak gerek.

★ Şer'î hükme muhalefet edene beddua caizdir.

★ Yeme halinde bile emr-i bi'l-maruf nehy-i ani'l-münker yapılmalıdır.

★ Yeme-içme âdabını öğretmek müstehabtır.

★ *Ömer İbnu Ebî Seleme radıyallahu anh,* emre imtisal ve gereğiyle amelde örnektir.

3877 ٤ـ وعن عبد اللّهِ بن عكراش بن ذؤيب عن أبيه قال: [بَعَثَنِى قَوْمِى بَنُو مُرَّةَ ابنِ عَبِيدٍ بِصَدَقتِ أَمْوَالِهِمْ إلَى رسولِ اللّهِ ﷺ فَقَدِمْتُ الْمَدِينَةَ فَوَجَدْتُهُ جَالِساً بَيْنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالأَنْصَارِ. فَأُتِينَا بِجَفْنَةٍ كَثِيرَةِ الثَّرِيدِ وَالْوَذْرِ. فَأَقْبَلْنَا نَأْكُلُ مِنْهَا فَخَبَطْتُ بِيَدِى فى نَوَاحِيهَا، وَأَكَلَ رسولُ اللّهِ ﷺ مِنْ بَيْنَ يَدَيْهِ فَقَبَضَ بِيَدِهِ الْيُسْرَى عَلَى يَدِى الْيُمْنَى ثُمَّ قَالَ: يَاعِكْرَاشُ كُلْ مِنْ مَوْضِعٍ وَاحِدٍ، فَإِنَّهُ طَعَامٌ وَاحِدٌ. ثُمَّ أُتِينَا بِطَبَقٍ فِيهِ أَلْوَانُ التَّمْرِ وَالرُّطَبِ فَجَعَلْتُ آكُلُ مِنْ بَيْنَ يَدَىَّ، وَجَالَتْ يَدُ رَسُولِ اللّهِ ﷺ فى الطَّبَقِ. فَقَالَ: يَاعِكْرَاشُ كُلْ مِنْ حَيْثُ شِئْتَ فَإِنَّهُ غَيْرُ لَوْنٍ وَاحِدٍ. ثُمَّ أُتِينَا بِمَاءٍ فَغَسَلَ يَدَهُ وَمَسَحَ بِبَلَلِ كَفِّهِ وَجْهَهُ وَذِرَاعَيْهِ وَرَأْسَهُ وَقَالَ: يَاعِكْرَاشُ: هٰذَا الْوُضُوءُ مِمَّا غَيَّرَتِ النَّارُ].

أخرجه الترمذى.

«الْوَذْرُ» جمع وذرة بسكون الذال: وهى القطعة من اللحم.

4. **(3877)**- *Abdullah İbnu İkrâş İbnu Züeyb* babasından nakilediyor: "*Kavmim Benî Mürre İbnu Abîd, benimle mallarının sadakasını Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a gönderdi. Medine'ye gelince O'nu aleyhissalâtu vesselâm Muhâcir ve Ensâr'ın arasında oturmuş buldum. Elimden tutup beni Ümmü Seleme radıyallahu anhâ'nın evine götürdü. Varınca:* **"Yiyecek bir şey var mı?"** *diye sordu. Bize, içerisinde bolca serîd ve (kuşbaşı) et parçaları olan bir tepsi getirildi. Ondan yemek için yanaştık. Ben elimle kabın her tarafını yokladım. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm önünden yedi. (Bir ara) sol eliyle sağ elimden tuttu ve:* **"Ey İkrâş! bir yerden ye. Çünkü (kabın içindeki yemek) tek bir yemektir. (Her taraf birdir)"** *buyurdu. Sonra bize, içerisinde taze ve kuru çeşitli hurmalar bulunan bir tabak getirildi. Bu sefer önümden yemeye başladım. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın eli ise, tabağın her tarafında dolaşıyordu. Bana da:* **"Ey İkrâş! Dilediğin yerinden (alıp) ye. Çünkü (tabağın içindekilerin hepsi) aynı çeşit değil"** *buyurdu. Sonra bize su getirildi. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm elini yıkadı elinin ıslaklığı ile yüzünü kollarını ve başını meshetti ve:* **"Ey İkrâş! Bu, ateşte pişenden (yenince alınması gereken) abdesttir"** *buyurdu.*" [Tirmizî, Et'ime 41, (1849); İbnu Mace, Et'ime 11, (3274).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayete göre, normalde çorba, pilav, fasulye vs. gibi her tarafı aynı olan yemeklerde kendi önünden yemek edeb iken, meyve gibi farklı kalite ve evsafta yiyecek maddesi ihtiva eden tabaklarda önden değil, seçerek yemek edeb olmaktadır. Bazı âlimler, bu hadîsten hareketle, tabak içerisindeki meyvenin aynı çeşit olması hâlinde, tıpkı yemekteki gibi, önden yenmesi, tabağın sağının solunun karıştırılmaması gerektiğini söylemiştir. Yine bu hadîsten hareketle, tabak içerisindeki yiyecek maddesi, her ne cinsten olursa olsun, çeşitlilik arzederse onda da eli dolaştırıp seçme yapmanın câiz olduğuna hükmedilmiştir. Ancak şunu da kaydedelim ki, müteakip hadîste yer alan **"kenarlardan yemek"** emri göz önüne alınınca, bu hadîste yer alan **"dilediği yerinden yemek"** ruhsatına, ortayı istisna kaydı konması gerekir. Çünkü orta kısım bereketin indiği yerdir.

2- Yemekten sonra *el yıkama işi, abdest*'le ifâde edilmiştir. Ancak bu, ıstılahî, dinî abdest değil, örfî abdesttir, yemekten sonra icra edilen *el yıkama* hâ-

disesidir. Hadîs, bu yıkamanın ateşte pişen yemek sebebiyle olduğunu belirtir. Şüphesiz ateşte pişen yemekler, meyve gibi çiğ yenenlere benzemez. Onların bulaşığı, koku vs. rahatsızlık yapabilir,yemekten sonra ellerin yıkanması meşrudur, mesnundur.

3878 ٥ ـ وعن ابن عباس رضى اللّهُ عنهما قال: [قال رَسُولُ اللّهِ ﷺ: تَنْزِلُ البَرَكَةُ وَسَطَ الطَّعَامِ فَكُلُوا مِنْ حَافَتَيْهِ وَلاَ تَأْكُلُوا مِنْ وَسَطِهِ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

5. **(3878)**- *İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Bereket yemeğin ortasına iner. Öyleyse kenarlardan yiyin, ortadan yemeyin."** [Tirmizi, Et'ime 12, (1806); Ebu Dâvud, Et'ime 18,(3772).]

3879 ٦ ـ ولفظ أبى داود: [إِذَا أَكَلَ أَحَدُكُمْ طَعَاماً فَلاَ يَأْكُلْ مِنْ أَعْلاَ الصَّحْفَةِ وَلْيَأْكُلْ مِنْ أَسْفَلِهَا، فَإِنَّ الْبَرَكَةَ تَنْزِلُ مِنْ أَعْلاَهَا].

6. **(3879)**- Ebu Dâvud'daki rivayet şöyledir: **"Sizden biri, bir yemek yeyince yemek kabının üstünden yemesin, aşağısından yesin. Zira, bereket üstünden iner."**

AÇIKLAMA:

Bu hadîs, yemeğin ortasından değil, kenarlarından yenmesini emretmektedir. Bu mânâyı te'yid eden başka rivayetler de mevcuttur. Hepsi, yemeğin önce kenarlarından yenilip orta kısmın en sona bırakılmasını emretmekte ittifak ederler. *Şâfi'î*, fâkihlerden *Râfi'î* ve başka bazıları: *"Serîd'in en üstünden ve tepsinin ortasından ve sofra arkadaşının önünden yemek mekruhtur. Ancak bu, meyvede olursa onda bir beis yoktur"* demiştir. Fakat, buradaki *"mekruh"* hükmü tenkid edilerek *Şâfi'î*'nin el-Ümm'de bu davranışa *haram* hükmünü verdiği gösterilmiştir. *Şâfi'î hazretleri haram* derken, sadedinde olduğumuz hadîste gelen nebevî nehiyle istidlâl etmiştir. *İmam-ı Gazâlî* de şöyle söyler: *"Keza kişi, çöreğin ortasından yemez, etrafından yer. Ancak ekmek az olursa ekmeği parçalar. Kenardan yeme emrinin sebebi, hadîste, bereketin yemeğin ortasına indiğinin bildirilmiş olmasıdır."*

3880 ٧ــ وعن ابن عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ: [نَهَى رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: أَنْ يَقْرِنَ الرَّجُلُ بَيْنَ التَّمْرَتَيْنِ إِلاَّ أَنْ يَسْتَأْذِنَ أَصْحَابَهُ]. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

7. **(3880)**- *İbnu Ömer radıyallahu anümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm kişinin arkadaşlarından izin almadan iki hurmayı birlikte yemesini yasaklamıştır."* [Buhari, Et'ime 44, Mezâlim14, Şirket 4; Müslim, Eşribe 151, (2045); Ebu Dâvud, Et'ime 44, (3834);Tirmizî, Et'ime 16, (1815).]

AÇIKLAMA:

1- *Kırân:* İki şeyin arasını birleştirmek mânâsında mastardır. *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* bu hadîslerinde, cemaat içinde olunduğu zaman, iki hurmayı bir defada yemeyi yasaklıyor. Müteakib açıklamalarda görüleceği üzere, hurmanın zikriyle ortaya konan yasak her çeşit yiyeceğe şâmildir. Yani başkalarıyla beraber iken, mevcut bir yiyeceğin mütesâniyen yenmesi prensibi vaz edilmektedir. Hangi şartlarda bir kimse kendisini tercih ederek fazla yiyebilir? Vaz edilen prensibe göre, kimsenin fazla yememesi gerekir. Ancak arkadaşlarından izin alırsa yiyebilir. Arkadaşlarından maksadın o hurmaya (veya yiyeceğe) iştirak edenler olduğunu bir Müslim rivayeti tasrih etmiştir. Onlar izin verirlerse. *kırân* yapması yani iki hurmayı birlikte yemesi câiz olur. Bu mesele, ilk nazarda basit gibi görülürse de ülemânın ciddiyetle durmasından da anlaşılacağı üzere, cemaat halinde yendiği takdirde uyulması gereken son derece mühim bir yemek edebini tesbit etmektedir. Bu durumlarda bencillik ve oburluğun din açısından nasıl çirkin addedildiğini göstermek gayesiyle mesele üzerine İslam ülemâsının nasıl hassasiyet gösterdiklerini görmede fayda mülahaza ediyor ve *İbnu Hacer*'den bazı özetlemeler yapıyoruz: *Nevevi* der ki: *"Bir kimsenin arkadaşlarına sormadan yemesinin yasaklığı hususunda ülemâ ittifak etmiş, "izin verirlerse kıran yapmasındahiç bir beis yoktur"*demişlerdir;fakat bu nehiy tahrime mi delâlet eder, kerâhet ve edebe mi delalet eder, ihtilâf etmişlerdir. *Kadı İyaz, "Zâhirilere göre tahrim ifâde ettiğini"* nakleder. *Zâhiriler*in dışındakiler *"Kerahet ve edeb ifâde eder"* demişlerdir.

Bazı âlimler: *"Doğru olanı, tafsildir"* dedikten sonra açıklar:

★ Eğer yiyecek maddesi aralarında ortak ise, bu durumda arkadaşlarının iznini, rızasını almadıkça *kırân* (ikişer yemek) haramdır. Rızaları, onların bunu

tasrih etmeleri veya tasrîh ifâde eden bir davranış, bir karine ve bir delil izhar etmeleri ile gerçekleşir, yeter ki bu karineler zannın ötesinde kesin bir şekilde rızalarına kanaat versin. Ne zaman ortakların rızasından şüphe hâsıl olursa, haram olur.

★ Yiyecek başkasının ise, veya sadece birinin ise ve bir tane yemeye rızası varsa, bu durumda rızası olmadan iki tane almak haramdır ve kendisiyle beraber yiyenlerden izin istemesi müstehabtır, vâcib değildir.

★ Yemek kendisinin ise, ona öbürlerini davet etmiş ise, (bu mal sahibinin onlarla yerken) fazla alması haram olmaz. Ancak yiyecek az ise, eşitliğin gerçekleşmesi için fazla almaması müstehabtır; yiyecek, hepsine yetip artacak şekilde çoksa, fazla almasında bir beis yoktur. Lâkin edeb odur ki, yemekte de teeddübte bulunsun, çok yeme hususunda hırsa, oburluğa yer vermesin. Şu kadar var ki, acelesi var ve bir işe yetişme durumunda ise, dilediği şekilde davranabilir, kınanmaz.

Hattâbi der ki: "*Hadîsteki hüküm, Ashâb devriyle, yiyeceğin dar olduğu zamanla ilgilidir. Günümüzde mal bolluğu sebebiye bu durumlarda izin istemeye gerek yoktur.*"

Nevevi hazretleri, bütün bu tahlilleri kaydettikten sonra *Hattâbi*'nin değerlendirmesine katılmaz. Der ki: "*Mesele onun söylediği gibi değildir. Gerçek, yukarıda belirttiğimiz gibidir, şartlara göre, ayrı ayrı hükme gitmek en uygun yoldur. Zîra, (hadîste gelen meseleleri değerlendirmede şâyet sebep sâbitse sebebin hususiliğine değil, lafzın umumiliğine itibar edilir, ya bir de sebep sâbit olmazsa, bu durumda, (Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, bir prensip vaz ediyor demektir) mutlaka lafzın ifâde ettiği hükmün umûmî mânasının esas alınması gerekir.*"

Mevzu ile alakalı olarak *İbnu Hacer*'in dermeyan ettiği açıklamalar şöyle devam eder: " *İbnu Şâhin*, en-Nâsih ve'l-Mensuh'*da şu hadîsi* -Müsned-i Bezzâr'dan naklen- kaydeder: كُنْتُ نَهَيْتُكُمْ عَنِ الْقِرَانِ فِى التَّمْرِ وَإِنَّ اللّٰهَ وَسَّعَ عَلَيْكُمْ فَاقْرِنُوا

"Sizi hurmada kırân (birleştirme) yapmaktan men etmiştim. Allah size şimdi bolluk verdi. Artık kırân yapabilirsiniz." *İbnu Hacer,* hadîsin senedçe zayıflığına dikkat çektikten sonra *Hâzîmî* nin şu mütalaasını kaydeder: "*Nehiy hadîsi daha sahih ve daha meşhurdur, fakat bu mesele, ibâdetlerle ilgili olmayıp, dünyevî maslahatlarla alakalı olduğu için fazla ehemmiyet taşıyan bir mevzu değildir. Dolayısiyle, böylesi hususlarda (cevaz için) kaydettiğimiz ka-*

darı ile iktifa edilebilir. Bunun cevazı hususunda vâki olan icma-ı ümmet de söyleneni destekler." İbnu Hacer der ki: *"Hâzimî'nin cevâz'dan muradı, kişinin mevzubahis olan yiyeceğe sâhip olma hâlinde olmalıdır, hattâ Nevevî'nin takrîr ettiği gibi, bu sahiplik, kendisine verilen izin yoluyla da tahakkuk etmiş olsa bile. Aksi takdirde, ülemâdan hiçbiri, başkasının malında onun izni olmadan, kırân yapmasını (kendini tercih edip öne almasını) tecvîz etmemiştir. Öyle ki, iki kişinin önüne ikram olarak yemek koyan kimsenin, bunlardan birinin diğerine kendisini tercîh etmesine râzı olmayacağına delalet eden bir karine bulunsa, birinin bilerek kendini tercih etmesi haramdır. Rızasına bir karîne ortaya çıksa, bu meselede birbirlerine karşı keremde övünme araya girer, (bu hoş olmayan bir şeydir)." Ebu Mûsâ el-Medînî,* Zeylü'l- Garîbîn'de *Hz. Aişe* ve *Câbir radıyallahu anhümâ*'dan, oburluk ve arkadaşına karşı âdice bir tamahkarlık bulunması sebebiyle *kırân*'ın kötülüğünü zikretmiştir. *İmam Mâlik* der ki: *"Kişinin, beraber olduğu arkadaşından daha fazla yemesi (mürüvvet açısından da) hiç hoş değildir."*

3881 ٨ـ وعن عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت: [قال رسول اللّهِ ﷺ: لاَ تَقْطَعُوا اللَّحْمَ بِالسِّكِّينِ، فَإنَّهُ مِنْ صُنْعِ الأعَاجِمِ وَانْهَشُوهُ نَهْشاً فَإنَّهُ أهْنَأُ وَأمْرَأُ]. أخرجه أبو داود.

8. **(3881)**- *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Eti bıçakla kesmeyin. Çünkü bu, yabancıların işidir. Siz dişlerinizle kemirerek yiyin. Çünkü bu, sıhhat ve afiyet için daha iyidir."** [Ebu Dâvud, Et'ime 21, (3778).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bu hadîslerinde pişmiş eti bıçakla kesmeyi yasaklamakta ve ön dişlerle kemirerek yemeyi tavsiye etmektedir. Sebep olarak yabancıların böyle yaptığı gösterilmiştir. Yani et yeme tarzında bile gayr-ı müslimlere benzememek istenmektedir.

Şârihler, etin bıçakla kesilmesini mütekebbir ve mütereffih olan İranlıların yaptığını, dolayısiyle bıçakla kesmede kibirlenme bulunduğunu belirtirler. Şârihler ayrıca pişmemiş eti bıçakla parçalamanın mekruh olmadığını da belirtirler. Nitekim Sahiheyn'de *Resûlullah*'ın bıçakla et kestiği rivayet edilmiştir. Bu, sadedinde olduğumuz hadîse muarız değildir, çünkü, *Resûlullah aleyhissa-*

lâtu vesselâm çiğ eti kesmiş ve ihtiyaç hâlinde etin bıçakla kesilebileceğini, bunun câiz olduğunu böylece göstermiştir. Nitekim *Beyhakî* der ki: *"Etin bıçakla kesilmesi ile alâkalı yasak, pişmesi mükemmel olan et hakkındadır."*

3882 ٩ــ وعن أبى جحيفة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ النَّبِىُّ ﷺ: لاَ آكُلُ مُتَّكِئاً]. أخرجه أصحاب السنن.

«الْمُتَّكِىءُ» المراد به هاهنا: المعتمد على الوطاء الذى تحته.

9. **(3882)**- *Ebu Cühayfe radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Ben dayanarak yemem."** [Buhâri, Et'ime13; Tirmizî,Et'ime 28, (1831); Ebu Dâvud, Et'ime 17, (3769); İbnu Mâce, Et'ime 6, (3262).]

AÇIKLAMA:

1- Burada *Resûlullah,* dayanarak yemek yemediğini ifâde buyurmaktadır. Hadîsin vürud sebebiyle ilgili bir açıklama, İbnu Mâce'nin, *Abdullah İbnu Büsr*'den kaydettiği bir kıssada geçer. Buna göre, *Abdullah* şöyle anlatır: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a koyun (eti) hediye etmiştim. Resûlullah yemek üzere hemen dizlerinin üzerine çöktü. Bir bedevi: "Bu oturuş da ne?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Allah beni kerim bir kul kıldı, anîd (inadcı) **olan cebbâr bir kul kılmadı!"** *cevabında bulundu."*

İbnu Battal, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yemek yerken diz çökmesini *"Allah'a karşı tevazu"* olarak yorumlar. Sonra *Zühri*'den şu mürsel rivayeti kaydeder: *"Daha önce hiç gelmemiş bulunan bir melek Resûlullah'a gelerek:* **"Allah Teâla Hazretleri, seni kul bir peygamber olmakla melek bir peygamber olmak arasında muhayyer bıraktı!"** *dedi. Resûlullah, müsteşarı durumundaki Cebrâil aleyhissalam'a baktı. Cebrail, mütevazi olmasını îmâ etti. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm:* **"Ben kul peygamber olmayı tercîh ediyorum!"** *buyurdular!"*

Râvî der ki: *"(Resûlullah) dayanarak hiç yemek yemedi."* Nesâî'de *İbnu Abbâs*'tan mevsul olarak geldiği belirtilen bu rivayetin son cümlesi Ebu Dâvud'da ufak bir farkla aynen gelmiştir: لاَ آكُلُ مُتَّكِئاً **"Ben dayanarak yemem."** Yine Ebu Dâvud'da *Amr İbnu'l-As*'tan gelen bir rivayette şöyle

denir: *"Resûlullah'ın dayanarak yemek yediği hiç görülmemiştir."* *İbnu Şâhin*, en-Nâsih adlı eserinde *Atâ*'nın mürseli olarak şöyle bir rivayet kaydeder: *"Cibrîl aleyhisselam Resûlullah'ı dayanarak yemek yerken görmüştü, Onu bundan yasakladı."* *Enes radıyallahu anh* 'tan gelen bir rivayet de bunu teyîd eder: " *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ı Cebrâil dayanarak yemekten menetmişti, bundan sonra dayanarak hiç yemedi."* Şu halde bu rivâyet, dayanarak yemekten *Resûlullah'ı Cebrail aleyhisselam* men etmiştir, bu edeb, ilahî bir menşe'ye dayanmaktadır.

2- *Dayanma (ittika)* nedir? Alimler bunu tavsîf ve ta'rîfte ihtilâf ederler:

★ Bazıları: Yemek için oturunca, herhangi bir surette bir yerlere tutunmaktır demiştir.

★ Bazıları: Bir tarafına meyletmesi (kaykılması) demiştir.

★ Bazıları da sol eli üzerine yere dayanmaktır demiştir.

★ *Hattabî* der ki: *"Halk, dayanan deyince bir tarafına yaslanarak yemek yiyeni anlar, ama aslında böyle değil, bilakis, ondan murad altındaki mindere iyice oturmak, mıhlanıp kalmaktır; öyleyse hadîsin mânâsı şöyle olmalıdır: "Ben yemek yerken mindere mıhlanırcasına oturup kalmam. Bu, çok yiyenlerin işidir. Ben, gıdama yetecek kadar yerim, bu sebeple (hemen kalkmaya hazır vaziyette) iğreti olarak otururum."*

★ Ancak şunu da belirtelim ki, zayıf bir senedle gelen bir rivayette: زَجَرَ النَّبِىُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَنْ يَعْتَمِدُ الرَّجُلُ عَلَى يَدِهِ الْيُسْرَى عِنْدَ الاَكْلِ *"Resûlullah yemek sırasında sol elinin üzerine dayanarak yiyen bir kimseyi bundan zecretti"* denir.

Şu halde bu rivayete göre dayanmaktan maksad, sol el üzerine dayanmak olmaktadır. *İmam Mâlik: "Bu tarz, dayanma çeşitlerinden biridir"* der.

İbnu Hacer, İmam Mâlik 'in bu sözünü şöyle yorumlar: *"Bu sözde, yemek yiyen hakkında "dayanmakta" olduğu hükmünü verdirebilecek her oturuş tarzının İmam Mâlik'ce mekruh addedildiğine bir işâret vardır."*

★ *İbnu'l-Cevzî*, dayanmaktan (ittikâ) muradın bir tarafa yaslanmak olduğunda kesin fikir beyan eder ve *Hattâbî*'nin inkârını kaale almaz.

★ en-Nihâye'de *İbnu'l-Esîr* der ki: *"Kim dayanmayı, bir tarafa yaslanmak olarak tefsir ederse, bunu tıb mesleğine uygun olarak te'vîl etmiş olur. Zira tıbbın iddiasına göre, yenen şey, bu durumda, sindirim yolunda kolayca*

hareket edemez ve kişiye âfiyet sağlayamaz, bilakis ezâya sebep olur."

3- Selef, yerken *dayanma* (ittikâ)nın hükmü hususunda da ihtilâf etmiştir:

★ *İbnu'l-Kâss*, dayanmadan yemenin *Resûlullah*'ın hasâisinden olduğunu zannetmiştir. *Beyhakî* buna katılmaz ve: "*Bu, başkası için de mekruh olabilir, zira bu büyüklenenlerin işidir ve asıl itibariyle Acem krallarından alınmadır*" der. *Beyhaki* devamla: "*Kişide dayanmadan yemesine mâni olan bir hal var ise, bu durumda onun dayanması mekruh değildir*" der ve bu suretle yiyen selef büyüklerinden örnekler verir. Böylece *Beyhakî* dayanarak yeme cevazını, onların zarurete hamlettiklerini söylemek ister. Ancak *İbnu Hacer*, bu te'vîle katılmaz ve *İbnu Abbâs, Hâlid İbnu'l-Velîd, Ubeyde es-Selmânî, Muhammed İbnu Sîrîn, Atâ, İbnu Yesâr ve Zührî* gibi büyüklerin, yerken dayanmayı mutlak olarak câiz gördüklerine dair *İbnu Ebî Şeybe*'nin rivayetinden örnek kaydeder ve der ki: "*İttika'nın mekruh olması veya önceki ihtilaf sâbit olunca, yemek yiyene müstehab olan oturuş tarzı şudur: Dizlerinin üzeriyle ayaklarının sırtı üzerine oturmalı veya sağ ayağını dikip sol ayağını yatırıp üzerine oturmalıdır.*"

Şu halde, dayanarak oturmak mekruh değil diyenler, "*hemen kalkacakmış gibi iğreti olan dışındaki oturmalara mekruh* diyen görüşe katılmıyorlar demektir.

★ *İmam Gazalî*, yatarak yemedeki kerâhetten sebze yemeyi hâriç tutmuştur.

4- Kerâhetin sebebi hususunda da ihtilâf edilmiştir. Bu hususta gelen en kuvvetli görüş *İbnu Ebi Şeybe*'nin, *İbrahim Neha'î* tarikinden kaydettiği görüştür: "*Selef, karınlarının büyüyeceği endişesiyle dayanarak yemeyi mekruh addetmiştir.*" *İbnu'l-Esir*'in tıb nokta-i nazarından kaydettiği de buna yakın bir mülahazadır.

3883 ١٠ ــ وعن أنس رضى اللّه عنهُ قال: [رَأَيْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ جَالِساً مُقْعِياً يَأْكُلُ تَمْراً]. أخرجه مسلم وأبو داود.

10. **(3883)**- *Hz. Enes radıyallahu anh* anlatıyor: "'*Resulullah aleyhissalâtu vesselâm'ı çömelir vaziyette durup hurma yerken gördüm.*" [Müslim, Eşribe 149, (2044); Ebu Dâvud, Et'ime, 17, (3771).]

AÇIKLAMA:

1- Önceki rivayet gibi, bu da *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın yemek

yerken yere bağdaş kurarak veya diz çökerek iyice yerleşip oturmadığını, dizlerini dikmek suretiyle, birkaç lokma alıp kalkacak kimsenin oturuşuyla iğreti oturduğunu göstermektedir.

2- Hadîste oturuş tarzı olarak zikredilen *mukiyy* şöyle tarif edilir: *"Kişinin kollarını yere değecek şekilde oturup bacaklarını dikmesi, elini de yere koymasıdır. Bu tarz oturuş namazda yasaklanmıştır. Namazda iki secde arasında ayaklar üzerine yapılan oturma ise sabit bir sünnettir."*

3884 ١١ـــ ولأبى داود فى أخرى: [أُتِىَ بِتَمْرٍ عَتِيقٍ، فجَعَلَ يُفَتِّشُهُ يُخْرِجُ مِنْهُ السُّوسَ].

«الإِقْعَاءُ»: فى الأكل.أن يجلس الآكل على وركيه مستوفزاً غير متمكن.

11. (3884)- Ebu Dâvud'da gelen diğer bir rivayette: *"Resûlullah'a bayat bir hurma getirilmişti. Kurtları çıkarmak için kontrol etmeye başladı."* [Ebu Dâvud, Et'ime 43, (3832, 3833).]

AÇIKLAMA:

Burada *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın bayat hurma getirilince kurtlu hurmaları tetkik edip, kurtlarını çıkartmaya çalıştığını görmekteyiz.

Alimler, hadîsten kurtlanmış olma ihtimali bulunan hurmaları kontrol etmeden yemenin mekruh olduğu hükmünü çıkarmışlardır. Hadîsten çıkarılan diğer bir hükme göre, kurtlanan meyve necis sayılmaz, onu yemek mekruh değildir, yeter ki kurdundan ayıklansın.

Aliyyu'l-Kâri der ki: *"İbnu Ömer'den Taberânî'nin hasen bir senetle kaydettiği bir rivayette Resûlullah'ın, hurmanın içindeki (kurdu) araştırmayı yasakladığı belirtilmektedir." Kâri,* bunu kaydettikten sonra: *"Buradaki yasaklama, vesveseyi defetmek için yeni hurmaya hamledilir veya, Resûlullah'ın tedkik etme fiili, cevazı beyan etmeye hamledilir. Bu durumda yasaklama kerâhet-i tenzihiye ifâde eder"* der.

3885 ١٢ـــ وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [قال رَسُولُ اللّهِ ﷺ: إِذَا أَكَلَ أَحَدُكُمْ طَعَاماً فَلاَ يَمْسَحْ يَدَهُ حَتّى يُلْعِقَهَا]. أخرجه

الشيخان وأبو داود.

«اللَّعْقُ»: اللحس.

12. **(3885)**- *İbnu Abbâs radıyallahu anhüma* anlatıyor: " *Resulullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Biriniz yemek yeyince, yalamadıkça veya yalatmadıkça elini (mendile) silmesin."** [Buharî, Et'ime 52; Müslim, Eşribe 129, (2031); Ebu Dâvud, Et'ime 52, (3847).]

3886 ١٣ـــ وعن جابر رضى اللّهُ عنه قال: [أَمَرَ رسولُ اللّهِ ﷺ بِلَعْقِ الْأَصَابِعِ وَالصَّحْفَةِ، وَقَالَ: إِنَّكُمْ لاَتَدْرُونَ فِي أَيِّ طَعَامِكُمُ الْبَرَكَةُ، فَإِذَا وَقَعَتْ لُقْمَةُ أَحَدِكُمْ فَلْيَأْخُذْهَا وَلْيُمِطْ مَا كَانَ بِهَا مِنْ أَذىً، وَلاَ يَدَعْهَا لِلشَّيْطَانِ، وَلاَ يَمْسَحْ يَدَهُ بِالْمِنْدِيلِ حَتَّى يَلْعَقَ أَصَابِعَهُ فَإِنَّهُ لاَ يَدْرِى فِي أَيِّ طَعَامِهِ الْبَرَكَةُ]. أخرجه مسلم والترمذى.

13. **(3886)**- *Hz. Câbir radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, parmakların ve kapların yalanmasını emretti ve dedi ki:* **"Siz, bereketin, yemeğinizin hangi (parça)sında olduğunu bilemezsiniz. Öyleyse, birinizin lokması düşecek olursa, onu alıp, bulaşan ezâyı temizlesin, sakın şeytana terketmesin. Parmaklarını yalamadıkça elini mendille de silmesin. Zira o, taâmınızın hangisinde bereket bulunduğunu bilemez."** [Müslim, Eşribe 136, (2034); Tirmizî, Et'ime 11, (1803).]

3887 ١٤ـــ وزاد رزين فى رواية عن أنس: [فَإِنَّ آنِيَةَ الطَّعَامِ تَسْتَغْفِرُ لِلَّذِى يَلْعَقُهَا وَيَغْسِلُهَا وَتَقُولُ: أَعْتَقَكَ اللّهُ مِنَ النَّارِ كَمَا أَعْتَقْتَنِى مِنَ الشَّيْطَانِ].

14. **(3887)**- Rezîn, *Hz. Enes radıyallahu anh*'tan yaptığı bir rivayette şu ziyâdeyi kaydetmiştir: *"Zira yemek kabı, kendisini yalayıp yıkayana istiğfarda bulunur ve: "Beni şeytandan kurtardığın gibi, Allah da seni ateşten kurtarsın" der."*

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah* bu rivayetlerde, israf olmaması için yemekten sonra parmak ve kaplarda bulaşık bırakılmamasını emretmektedir. Gıda olabilecek her parça insan vücudunda hayatî hizmete katkıda bulunabileceğine göre, onun israf edilmesi şeytana nisbet edilmeye layık bir zarardır.

2- Bazı âlimler, burada mevzubahis edilen mendilin, abdest aldıktan sonra elleri ve yüzü kurulamada kullanılan mendil olmayıp, bir kısım bulaşıkları silmek üzere kullanılan mendil olduğunu belirtirler. Biz zamanımızda bunlara *mendil* değil, *el bezi* diyoruz. Rivâyet, *el bezi* mahiyetindeki temizlik vasıtalarının *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* devrinde de kullanıldığını ifâde etmesi yönüyle de dikkat çekicidir.

3- Hadîslerde bazan elin, bazan parmakların yalanmasının zikri geçer. Nitekim, Müslim'de *Ka'b İbnu Mâlik*'ten gelen bir rivayette: كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْكُلُ بِثَلاَثِ اَصَابِعَ فَاِذَا فَرَغَ لَعِقَهَا *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm yemeği üç parmağıyla yer, yemekten kalkınca onları yalardı"* buyurularak, *Resûlullah*'ın üç parmağıyla yediği mevzubahis edilir. Şârihler *parmaklar*la *elin* veya *el* ile *parmakların* kastedilmiş olabileceğine, bunun Arap üslûbunda câri olduğuna dikkat çekerler. *Ebu Bekr İbnu'l-Arabi*, bazı yemeklerin elin tamamının iştirakiyle yenebileceğine, bir kısım parmaklarla yenmesinin mümkün olmayacağına dikkat çeker ve buna örnek olarak *Resûlullah*'ın etli kemiği kemirip, eti dişlediğine dair rivayeti hatırlatarak: *"Bu, elin tamamını kullanmadan yapılamaz"* der. Ancak, bazı âlimler *"Elin tamamını, yemek yerken kullanmak caiz ise de, sünnet olanı üç parmağı kullanmaktır"* diye *İbnu'l-Arâbî*'ye cevap vermiştir. *Kadı İyaz "üçten fazla parmakla yemek oburluktan, sû-i edebten, lokmayı büyük tutmaktan ileri gelir..."* der.

4- Hadîsin sonunda **"veya yalatmadıkça"** tâbiri de yer almaktadır. *Nevevî*, bundan muradın başkasına yalatmak olduğunu belirtir ve: *"Bundan iğrenmeyen başkalarına yalatmalıdır: Zevce, câriye, hizmetci, evlad ve bunlar mânasında herhangi bir yakın olabilir: Talebe gibi, yalamada bereket olduğuna îtikad eden biri"* der. Bu yalatma işini koyun gibi bir hayvana da yaptırmasının mümkün olduğunu belirtir.

Şurası muhakkak ki bu âdab, o devrin şartlarına muvafıktır. Günümüzde kaşık ve çatal gibi yemek vâsıtalarının yaygınlaşması, yalama veya yalatma ihtiyacını asgariye düşürmüş, bazı çevrelerde tamamen kaldırmıştır bile. Her hal

u kârda hadîsin hümki israftan kaçınmada titizliğin azamisini gösterme mânasında, geçerliliğini her devirde aynı şekilde muhâfaza etmektedir.

Şunu da belirtelim ki, bazı âlimler *"parmaklarını kendi ağzına yalatmadıkça"* diye de anlayarak *"yalatma"*yı *"yalama"* manasında te'kid olarak tekrara hamletmişlerdir.

5- Yalamaya farklı hadîslerde değişik illetler (sebepler) gösterilmiştir:

★ Bereketin zayi olmasını önlemek. **"Zira, bereketin taamın hangisinde olduğunu bilemezsiniz"** buyrulmuştur. Yani yediğiniz kısımda mı, parmakta kalan kısımda mı?

★ Bazı rivayetlerde parmağın iyice yalanmadan silinmesi halinde silme işinde kullanılacak mendilin fazla kirleneceği husûsu zikredilmiştir.

★ Bazı âlimler, bu emirden başka illetler de çıkarmışlardır: Mesela *Kadı İyâz: "Az bile olsa taamın küçük görülmemesi, hürmet edilmesi gayesini de güder"* der.

★ Bir rivâyette, dökülen, israf edilen artıkların şeytana nasîb olacağı belirtilmiştir.

Alimler, bir hadîste, sadece bir sebebin zikri başka sebep ve maslahatların varlığını nefyetmez derler. Sadedinde olduğumuz meselenin şeytana nisbeti, bunun pekçok maslahatlara şâmil olduğunun delilidir.

6- Sadedinde olduğumuz hadîslerde geçen *Bereket*'le ne kastedilmiş olabileceği hususunda *Nevevî* der ki: *" Bereket'ten murad, ondan hâsıl olan beslenmedir, sonun ezâdan selâmette kalmasıdır, kişinin yapacağı ibâdete güç vermesidir."*

7- *Parmak yalamak* meselesine gelince: Bu husus insan tabiatında iğrenme haşıl edebileceği için eskiden beri âlimler bu mesele üzerinde bazı açıklama yapma ihtiyacı duymuşlardır. *İbnu Hacer* der ki: *"Hadîste, parmak yalamayı iğrenç bulanlara red vardır. Evet, bunu yeme sırasında yaparsa iğrenme hâsıl olur. Zira, parmağının üzerinde tükrük bulaşığı olduğu halde, parmağını tekrar yemeğe sokmaktadır."* *Hattâbi* der ki: *"Tereffüh'ün akıllarını bozmuş bulunduğu bazıları bunu ayıpladılar ve parmakları yalamanın çirkin bir iş olduğunu zannettiler. Bu herifler sanki, parmak veya tabaktan yaladıkları taamın, yediklerinin bir parçası olduğunu bilmiyorlar. Öyleyse diğer parçaları iğrenç olmayan bir şeyin küçük bir parçası da iğrenç olamaz. Burada yaptığı iş, dudağının*

içiyle parmağını emmekten öte bir şey değildir. Hiç bir aklı başında olan kimse, bunda bir beis olmadığı hususunda şüpheye düşmez. Kişi bazan mazmaza yapar ve bu esnada parmağını ağzına sokarak dişlerini ve ağzının içini ovalar. Ama kimse buna iğrenç veya su-i edeb demez."

8- Hadîs, yemekten sonra eli meshetmenin müstehab olduğunu da ifade eder. *Kadı İyaz: "Eli silmenin münâsib olduğu yer, yıkamaya gerek olmayan durumlardır. Yıkamakla çıkabilecek bulaşıkların olmadığı durumlar gibi. Çünkü, başka hadîslerde yemekten sonra elin yıkanması teşvîk edilmiş, terkedilmemesi için uyarılmıştır."*

Sadedinde olduğumuz 3885 numaralı hadîs, yalanmadan önce elin yıkanmasını da, silinmesini de men etmeyi iktiza etmektedir. Zira bereketi elde etmek maksadıyla yıkama ve silmeden önce yalama husûsunda emir sarihtir. Sonra da, kokuyu gidermek için yıkamanın mendub olacağı anlaşılır. Yıkamaya işarette bulunan hadîsler de buna hamledilir. Nitekim bir Ebu Dâvud hadîsinde: **"Kim elinde yemek kokusu olduğu halde yıkamadan geceler ve kendisine bir (fenalık) isabet ederse kendinden başka kimseyi suçlamasın"** buyrulmuştur.

9- Hadîs, Allah'ın fazlından hiç bir şeyi ihmal etmemek gerektiğini de ifade etmektedir: Bu, örfçe hiç bir ehemmiyet taşımayan yiyecek ve içecek nev'inden azıcık bir şey bile olsa.

10- *Ka'b İbnu'l-Ucre*, yalamanın nasıl olacağını açıklamaktadır:

"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ı üç parmağıyla yemek yerken gördüm. Bunlar baş parmak, şehadet parmağı ve orta parmak idi. Sonra, silmezden önce bu üç parmağını yalarken gördüm. Şu sırayla yalamıştı: Orta parmak, sonra onu tâkib eden, sonra da baş parmak." Bazı âlimler bu sıralamayı şöyle açıklar: *"Bundaki sır şudur: "Sanki orta parmak öbür ikisine nazaran daha uzun oduğu için daha fazla bulaşığa maruzdur. Böylece ondan daha çok taam kalmıştır. Ayrıca o uzun olduğu için, diğerlerinden önce yemeğe banmaktadır. Yalayan kimsenin avucunun içi muhtemelen yüzüne doğru olur. Bu durumda, orta parmaktan başladı mı sağ cihetinde olan baş parmağa geçer, böylece ondan da sağda olan baş parmağa geçer."*

★ EL VE AĞZIN YIKANMASI

3888 ١ــ عن سلمان رضى اللّه عنه قال: [قَرَأْتُ فِى التَّوْرَاةِ إنَّ

بَرَكَةَ الطَّعَامِ الْوُضُوءُ بَعْدَهُ فَذَكَرْتُ ذٰلِكَ لِرَسُولِ اللّٰهِ ﷺ، فقَالَ: بَرَكَةُ الطَّعَامِ الْوُضُوءُ قَبْلَهُ وَالْوُضُوءُ بَعْدَهُ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

1. (3888)- *Hz. Selmân radıyallahu anh* anlatıyor: *"Tevrat'ta okudum:* **"Yemeğin bereketi, yemekten sonra (el ve ağzı) yıkamadadır"** *diyordu. Bunu Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a söyledim:*

"Yemeğin bereketi yemekten önce ve sonraki yıkamalardadır!" *buyurdular."* [Ebû Dâvud, Et'ime, 12, (3761); Tirmizî, Et'ime 39, (1847).]

3889 ٢ـ وعن أبى هريرة رضى اللّٰهُ عنهُ قال: [قال رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إنَّ الشَّيْطَانَ حَسَّاسٌ لَحَّاسٌ فَاحْذَرُوهُ عَلَى أَنْفُسِكُمْ مَنْ بَاتَ وَفِى يَدِهِ غَمَرٌ فَأَصَابَهُ شَىْءٌ فَلاَ يَلُومَنَّ إلاَّ نَفْسَهُ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

«حَسَّاسٌ»: شديد الحس والإدراك.

«لَحَّاسٌ»: كثير اللحس لما يصل إليه.

«وَالْغَمَرُ» بفتح الميم: ريح اللحم وزهومته.

2. (3889)- *Ebû Hüreyre radıyallahu anh* anlatıyor: " *Resulullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Şeytan muhakkak ki hassastır, cidden pek hassaştır. Kendinizi ondan sakındırın. Kim elinde et kokusu olduğu halde geceler, sonra da kendisine bir fenalık ulaşırsa sakın ha nefsinden başkasını suçlamasın."** [Tirmizî, Et'ime 48, (1861); Ebu Dâvud, Et'ime 54, (3852).]

AÇIKLAMA:

1- *Selman-ı Fârisî*, İslam'la şereflenmezden önce hristiyan olmuş bir zattı. Onun Tevrat'tan okuması o dönemde cereyan etmiş olmalıdır. ***Resûlullah aleyhissallâtu vesselâm***'a, Tevrat'tan okuduğu mesele hususundaki sorma işini *"yemeğin bereketi, yemekten sonra ellerin yıkanması mıdır?"* diye tahkik maksadıyla yapmış, *Resûlullah* da bunu yanlış değil, fakat eksik bularak, gerçek

durumu ifade buyurmuştur: **"Yemeğin bereketi, ellerin yemekten hem evvel ve hem de sonra yıkanmasıdır"** buyurmuştur.

Önceki yıkama *tekrîm*'dir, yani yemeğe, nimete hürmet etme, değer verme mânasına gelir, ni'met-i ilâhîye'ye bir nevi ta'zîm ifade eder. Meselenin temizlik ve dolayısiyle hıfzıssıhha yönü izaha gerek olmayacak kadar açıktır. Sonraki yıkama ise bulaşığın izâlesine, kokuların giderilmesine yöneliktir.

2- *Aliyyu'l-Kârî, "Resûlullah'ın cevabı, Tevrat'ın mâruz kaldığı tahrîfâta nebevî bir işâret olabileceği gibi, Muhammedî şerîatın, nimeti, ta'zîm ifade eden temizlikle karşılamak için yemekten önce el yıkamayı ziyâde ettiği mânasına da gelebileceğini"* söyler. Nitekim bu davranış بُعِثْتُ لِأُتَمِّمَ مَكَارِمَ اْلأَخْلَاقِ **"Güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim"** hadîsine pek muvâfık düşmektedir.

Bu hususta şöyle bir açıklama da yapılmıştır: *"Yemekten önce ellerin yıkanmasındaki hikmet şudur: Elleri yıkadıktan sonra yemek sıhhat ve âfiyete daha uygun olur, çünkü eller, iş sebebiyle kirlenmelerden hâlî kalmaz, öyleyse onları yıkamak temizlik ve paklık hâsıl eder. Çünkü, yemeden maksad ibadet ve kulluğumuzun îfasında güç elde etmektir. Öyleyse yeme işi de namazda olduğu gibi temizlik esasına bina edilmeye, elleri yıkayarak başlamaya ziyadesiyle layıktır.*

İkinci yıkamaktan maksad ise, ellerin ve ağzın bulaşıklardan temizlenmesidir."

Aliyyu'l-Kâri, **"yemeğin bereketi, yemekten önce ellerin yıkanmasıdır"** hadîsiyle ilgili şöyle bir açıklama daha yapıldığını kaydeder: *"Yemeğin bizzat kendisinde artma ve ziyadeleşmedir, yemekten sonraki yıkamadaki bereket ise, nefsin sükûnete ermesine ve istikrarını bulmasına sebep olmak, taatlara imkân hazırlayıp, ibadetlere kuvvet vermek gibi hizmetler sebebiyle yemeğin hâsıl edeceği fayda ve eserlerindeki artma ve ziyadeleşmedir. Resulullah aleyhissalâtu vesselâm hadîslerinde, mübâlağa kasdıyla yıkama işini, bereketin kendisi olarak ifâde etti. Aslında ise, esas kastedilen bereket "el yıkama" dan hasıl olan şeylerdir."*

El yıkamaya teşvik edici bir hadîste Efendimiz şöyle buyurur: **"Kim, Allah'ın, evindeki hayrı artırmasını seviyorsa yemek hazır olunca ve kalkınca ellerini yıkasın."**

3890 ٣ــ وعن ابن عباس رضى اللّهُ عنهما قال: خَرَجَ رسولُ اللّهِ ﷺ: يَوْماً مِنَ الخَلاَءِ فَقُدِّمَ إلَيْهِ طَعَامٌ، فقَالُوا: ألاَ نَأتِيكَ بِوَضُوءٍ؟ فقَالَ: إنَّمَا أُمِرْتُ بِالْوُضُوءِ إذَا قُمْتُ إلى الصَّلاَةِ. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

3. **(3890)**- *İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalatu vesselam bir gün helâdan çıkmıştı. Hemen kendisine bir yemek takdim edildi. (O da kabul buyurdu. Ashâbtan bazısı:)"Size abdest suyu getirmeyelim mi?" dediler. Onlara:* **"Namaza kalkınca abdest almakla emrolundum!"** *cevabını verdi.."* [Müslim, Hayz 118, (374); Ebu Dâvud, Et'ime 11, (3760); Tirmizî, Et'ime 40, (1848); Nesâî, Tahâret 101, (1, 85).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, yemekten önce el yıkamanın terkiyle ilgilidir. Nitekim hadîs, Tirmizi'de *"Yemekten önce el yıkamayı terketme bâbı"* adını taşıyan bir babta kaydedilmiştir.

Görüldüğü üzere, *Resûlullah aleyhissalasu vesselâm* kaza-yı hâcetten dönmüştür, henüz bir abdest tazeleme ameliyesi cereyan etmeden yenilecek bir şey ikram edilmiş, *Resûlullah* da bu ikramı kabul buyurmuşlardır. Ancak, yemekten önce, hep elini yıkadığını, helâdan sonra abdest tazelediğini görerek, bunu *vâcib* addeden Ashâbtan bazıları, atılarak: *"Abdest suyu getirmiyelim mi? Abdestinizi almayacak mısınız?"*, diye hatırlatmada bulunmuşlardır. *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*, çoğunlukla takip ettiği sünnet hep abdestli olmak, yemekten önce elleri yıkamak ise de, bunu bir vecîbe olarak yapmadığını, *abdest alma işinin* sâdece *namaz için kalkınca "vecîbe"* olduğunu beyan ederek, abdest almayı (ve ellerini yıkamayı) terkediyor.

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm burada abdestin her zaman vâcib olmadığını belirtmek istemiş, vacib olduğu hallerden en ziyâde karşılaşılanı zikretmiştir: *Namaz. Hakikat-ı halde* namaz dışında da bazı haller abdestli olmamızı vâcib kılar: Tilavet secdesi, Kur'an'a el değmek, Ka'be'yi tavaf etmek... gibi. Ancak *Resûlullah* o fırsatta ilmihal dersi vermiyordu ki, bütün teferruata yer versin. Belirtmek istediği husus, abdestsiz olunabileceği, el yıkamadan da yemek yenilebileceği idi. Bu çeşit fırsatlar olmayıp bu cevazlar beyan edilmese ve Ashâb'ın zannı üzere meseleler kalsaydı, arkadan gelen müslümanlar bir

kısım zorluklarla karşılaşabilirdi. Hakîm olan Rabbimiz, *Resûlü*'nü çok farklı şartlarda, değişik muhataplar içerisinde müteaddit ve mükerrer imtihanlara ibtila ederek şeriatının her yönünü açıklığa kavuşturmuştur. Bu, Rabbimizin bu *ümmet-i merhume*'ye büyük lütuf ve rahmetlerinden biridir.

Aliyyu'l-Kari, Resûlullah'ın, o sırada abdest almayı nefyetmesinde, abdestli de olmayı tecvize münafi bir durumun olmadığını, yemekten önceki veya başka biri olsun, farketmeksizin örfî yıkamanın istihbabından öte abdestli olmanın müstehab olduğunu da ifâde ettiğini belirtir. Ve devamla der ki: *"Gerçek şu ki, Aleyhissalâtu vesselâm, o sırada ellerini, cevazı beyan için yıkamadı. Ayrıca, Resûlullah'ın cevabından çıkarılacak vücub hükmünün nefyi de te'kidli olarak ifâde edilmiştir. Hülasa bu hadîs, yemekten önce ellerin yıkanması mutlak olarak nefyedilmiştir şeklinde hüküm çıkarmaya kesinlikle yeterli değildir. Zaten, Resûlullah'a vaz edilmiş suâlin içerisinde, Resûlullah'ın müste'mir âdetinin yemekten önce elini yıkamak olduğu görülmektedir. Hatta hadîsten, şer'î abdestin yani namaz için alınan abdestin nefyedilip, örfî abdestin yani sâdece elleri yıkama'nın bâki kaldığı hümkünü çıkarmak dahi mümkündür. Şu halde bu ihtimalin varlığı da, önceki istidlali(yani hadîsten, yemekten önce el yıkamanın nefyedildiği hükmünü) düşürür."*

Aliyyu'l-Kari burada selef arasında cereyan eden bazı ihtilâfa îmâda bulunmaktadır. Zira onlar arasında, yemekten önce ellerin yıkanmasına karşı çıkanlar olmuştur. Sözgelimi, *İmam Mâlik* ve *Süfyân-ı Sevrî*'den böyle bir kanaat rivayet edilmiş ve hattâ *Sevrî*'nin tutumu, *"onun, Acem âdeti"* olmasıyla îzah edilmiştir.

Ancak cumhur, hem yemekten önce ve hem de yemekten sonra el yıkamayı istihbab etmede ittifak eder.

★ ÇOK YEMEYİ ZEMM

١ــ عن أبى هريرة رضى اللّٰه عنه. قال: [أَضَافَ النَّبِىُّ ﷺ: ضَيْفاً كَافِراً، فَأَمَرَ لَهُ بِشَاةٍ فَحُلِبَتْ فَشَرِبَ حِلاَبَهَا، ثُمَّ أُخْرَى فَشَرِبَ حِلاَبَهَا، حَتّٰى شَرِبَ حِلاَبَ سَبْعِ شِيَاهٍ، ثُمَّ إِنَّهُ أَصْبَحَ فَأَسْلَمَ، فَأَمَرَ لَهُ بِشَاةٍ فَحُلِبَتْ فَشَرِبَ حِلاَبَهَا، ثُمَّ أُخْرَى فَلَمْ يَسْتَتِمَّهُ، فقَالَ ﷺ:

إنَّ الْمُؤْمِنَ لَيَشْرَبُ فِى مِعًى وَاحِدٍ وَالْكَافِرُ يَشْرَبُ فِى سَبْعَةِ أَمْعَاءٍ]. أخرجه الثلاثة والترمذى.

قوله «فى سَبْعَةِ أَمْعَاءٍ»: تمثيل لرضا المؤمن باليسير من الدنيا، وحرص الكافر على الكثير منها.

1. (3891)- *Hz. Ebu Hüreyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm kâfir bir misafir ağırlamıştı. Derhal onun için bir keçinin sağılmasını emretti. Keçi sağıldı. Kâfir sütünü içti. Sonra diğer bir keçinin daha sağılmasını emretti. (Adam doymadı). Bu sûretle tam yedi keçinin sütünü içti.*

Adam yatıp, sabah olunca müslüman oldu. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bir keçi sağılmasını emretti. Sütünü adam içti, sonra ikinci bir başka keçi daha sağıldı. Fakat bunun sütünü tamamen içemedi. Bunun üzerine Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm: **"Mü'min bir mîdeye içer, kâfir ise yedi mideye içer"** *buyurdular."* [Buharî, Et'ime 12; Müslim, Eşribe 186, (2063); Muvatta, Sıfatu'n-Nebî 10, (2, 924); Tirmizî, Et'ime 20, (1820).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadîs, muhtelif tarîklerden bazı farklı ziyade ve noksanlarla gelmiş bulunmaktadır. *İbnu Hacer* bu zâtın *Cahcah el-Gıfarî* olduğu kanaatindedir. *Nevevi* ve *Kadı İyâz'ın, Nadra İbnu Nadra* olabileceğini, bazılarının da *Sümâme İbnu Üsâl* olabileceğini söylediklerini belirtir. Zira bunlarla da ilgili olarak benzeri kıssalar rivayet edilmiştir. Bu hâdisenin birçoklarının başından geçmiş olması ihtimalden uzak değildir.

2- *İbnu Ebî Şeybe, Ebu Ya'la, Bezzâr* ve *Taberâni*'den naklen *Cahcâh el-Gıfârî*'nin hikâyesini *İbnu Hacer,* kendi ağzından naklettiğine göre, *"bu zat yakınlarından bir grupla birlikte müslüman olmak niyetiyle huzur-u risaletpenâhîye gelirler ve Resûlullah'la birlikte akşam namazında hazır olurlar. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm selam verince:* **"Herkes yanında oturanın elinden tutsun (yemeğe götürsün)"** *ferman buyurdu. Ben yalnız kalmıştım. Ben ise iri ve uzun boylu bir kimseydim. Kimse beni gelip almamıştı. Beni de Resûlullah kendi evine götürdü. Benim için bir keçi sağdı. Hepsini içtim. Benim için bir keçi daha sağdı, onu da içtim. Böylece tam yedi keçi sağdı, hepsini içtim (daha da*

doymamıştım). Sonra bana bir tencere yemek geldi, onu da bitirdim. (Resûlullah'ın hizmetcisi) Ümmü Eymen (dayanamayıp): "Resûlullah'ı aç bırakanı Allah aç bıraksın!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: **"Sus, ey Ümmü Eymen! O rızkını yedi, bizim rızkımız Allah'a aittir!"** *buyurdular. İkinci gece olup akşamı kılınca Aleyhissalâtu vesselâm önceki akşam yaptığını yaptı: Benim için bir keçi sağdı. Bu sefer içtim ve doydum. Ümmü Eymen radıyallahu anhâ (şaşırmıştı): "Bu (dünkü) misafirimiz değil mi?" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:* **"Bu gün, o mü'mindir, bir tek mîdeye yedi. Dün ise yedi mideye yemişti. Kâfir, yedi mîdeye yer, mü'min ise tek bir mîdeye yer"** *buyurdular."*

İbnu Hacer'in Cahcâh tarîkinden kaydettiği bu rivayetten daha kuvvetli olduğunu belirttiği *Ebu Gazvân* rivayeti de şöyle: *"Abdullah İbnu Amr* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a yedi kişi gelmişti. Ashâbtan her biri bir adam götürdü. Resûlullah da bir adam götürdü. Ona ismini sordu. Adam: "Ebu Gazvân!" dedi. Resûlullah onun için tam yedi keçi sağdı. O hepsini içti. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm:* **"Müslüman olmaz mısın ey Ebu Gazvan?"***buyurdular. Adam:*

"Evet!" dedi ve müslüman oldu. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm adamın göğsünü meshetti. Sabah olunca ona tek bir koyun sağıldı. Sütünü bitiremedi bile. Resûlullah sordu:

"Ey Ebu Gazvân neyin var? Niye tamamlamadın?"

"Seni peygamber olarak gönderen Zât'a yemin olsun doydum!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm da:

"Senin dün yedi mîden vardı. Bu gün ise tek miden var!" *buyurdular."*

3- Hadîsin manâsı husûsunda ülemâ ihtilaf etmiş, farklı mütâlaalarda bulunmuşlardır. Hem hadîsin anlaşılması hem de ülemânın bu çeşit hadîsleri izah etmede ne gibi ince tahlillere girdiğini göstermek için, bahsi *İbnu Hacer*'den takîp edeceğiz:

★ *Bazıları: "Hadîsten murad, zâhiri değildir: Bu, müslüman ve onun dünyadaki zühdü ile kâfir ve onun dünyaya olan hırsını göstermek için verilmiş bir temsildir" demiştir. Böyle düşünenlere göre: "Mü'min dünyevî şeylere kıymet vermemesi sebebiyle tek bir mideye yer, kâfir ise dünyevî şeylere rağbetinin şiddeti ve dünyalığı çok yığması sebebiyle yedi mideye yer. Burada ne gerçek mîdeler, ne de yeme hususu murad edilmektedir. Asıl kastedilen şey, dünyalığın iktisabında azlık ve çokluktur. Hadîste sanki, dünyalığı tamah yeme ile,*

dünyalığa götüren yollar da midelerle ifade edilmiş olunmaktadır. Kastedilen mâna ile zikredilen teşbih arasındaki alâka, izah gerektirmeyecek kadar açıktır. Hadîsi, dünyaya gösterilen rağbete hamledenler, "nasıl ki derler, falan kimse dünyayı hopur hopur yiyor denince onun dünyaya fazlaca rağbet ve hırs gösterdiği ifâde edilirse, mü'min tek bir mideye yer denmekle de dünyaya karşı hırsı yok, ondan yetecek kadar, az bir şeyin peşindedir denmek istenmiştir." Keza, "Kafir yedi mideye yer" sözüyle de dünyaya rağbet ediyor, çok şeylerin peşine hırsla düşüyor denmek istenmiştir."

★ Bazıları da şöyle demiştir: *"Bunun mânası şudur: "Mü'min helal yer, kâfir haram yer. Helâlin varlığı vücudca daha azdır, haram ise çoktur."*

★ Bazıları da demiştir ki: *"Hadîsten murad mü'mini az yemeye teşvîktir. Çünkü bilirse ki, çok yemek kâfire has bir sıfattır, mü'min az yemeyi esas alır. Zîrâ, mü'minin nefsi, kâfire mahsus sıfatla muttasıf olmaktan nefret eder. Çok yemenin kâfire has bir sıfat olduğu husûsuna Cenâb-ı Hakk'ın şu sözü delalet eder:* **"Durakları ateş olduğu halde, kâfirler zevklenirler ve hayvanlar gibi yerler"** (Muhammed 12).

★ Bazı âlimler ise: *"Hadîsin mânası zahiri üzeredir, te'vile hacet yoktur"* demiştir. Ancak zâhirini esas alanlar da farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

★★ **Birinci görüş:** Bazıları: *"Bu bir şahıs hakkında vârid olmuştur. El-Mü'min kelimesinin başındaki Lâm, ahdiyedir (yani kastedilen birini ifade eder), cinsiyye değildir (yani bütün mü'minleri ifâde etmek için kullanılmamıştır). İbnu Abdilberr* bu hususta cezmeder (kesin kanaatbeyan eder)ve şöyle der: *"Bunu umuma (bütün mü'minlere) hamletmeye imkân yoktur, zîrâ böyle bir iddiayı, müşâhede reddeder, kabul etmez. Nice kâfirler var ki mü'minlerden az yer ve nice mü'minler var ki kâfirden çok yer ve nice kâfir var ki müslüman olmuş da yeme miktarını değiştirmemiştir." İbnu Abdilberr* sözü sadedinde olunan hadîse getirerek: *"Ebu Hüreyre hadîsi, bunun muayyen bir zat hakkında vürûd ettiğine delalet eder."* Bu sebeple olacak ki *İmam Mâlik* bu hadîsi, mutlak bir hadîsin peşine getirmiştir.[8] *Buhari* de aynı şeyi yapar. Sanki *Buhari*, bu

---

(8) Burada *İbnu Abdilberr* şunu demek ister: *"İmam Mâlik bu hadîslerde muayyen bir şahsın kastedildiği kanaatinde oduğu için* **"Mü'min, bir mideye; kâfir ise yedi mideye yer"** *şeklinde mutlak gelen hadîsi kaydettikten sonra, hadîsin belli bir şahısla ilgili olarak rivayet edilen vechini peşine kaydetmiştir. Kaideten, mutlak mukayyede hamledilir. Öyleyse bu hadîsler muayyen şahıslarla ilgilidir, her mü'minle, her kâfirle değil."*

davranışıyla şöyle demektedir: *"Bu adam kâfirken yedi mîdeye yemekte idi, müslüman olunca, yedikleri özleştirilip hakkında mübârek kılındı. Böylece kâfir iken kendisine yeterli olan yedi kısımdan bir kısmı kifâyet eder hale geldi."*

Bu görüşü, *İbnu Abdilberr*'den önce *Tahâvî*, Müşkilü'l-Âsâr'da beyan etmiş ve: *"Bu hadîs, hususî bir kâfir hakkındadır yâni yedi koyunun sütünü içen kâfir hakkındadır"* demiştir. *Tahâvî*, ilaveten: *"Hadîsin, indimizde, söylediğimiz dışında bir başka veche hamli mevzubahis değildir"* açıklamasını yapar. Bu görüşe *Tahâvî*'den önce *Ebu Ubeyde*'nin yer verdiğini görmekteyiz.

Şunu kaydetmemiz de faydalıdır: Bu te'vilin *"Hadîsin râvisi olan İbnu Ömer, bundan husûs değil, umûm anlamıştır, bundan dolayı, çok yiyen kimseyi görünce, onu yanına girmekten men etti ve bu hadîsle ihticâc etti"* diye tenkid etmişlerdir. Bu kanaatte olan *İbnu Hacer* de şöyle der: *"Şu da var ki, daha önce kaydedildiği üzere hâdisenin mükerrer şahıslarla alakalı olarak bir çok vak'alarda cereyan ettiği kabûl edilince ve mezkûr hadîs, onlardan her bir vakanın arkasından, benzer hâdiseye mazhar olan kişi hakkında kaydedildikten sonra bunu tek bir şahsa hamletmek nasıl mümkün olur?"*

★★ **İkinci görüş şöyledir:** *"Hadîs ekseriyeti ifâde zımnında beyan olunmuştur, gerçek aded kastedilmemiştir."* Bunlara *yedi* denmiş olması çoklukta mübâlağa içindir. Nitekim ayet-i kerime'de وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ اَبْحُرٍ **"Eğer yeryüzündeki ağaçlar kalem olsa, denizler mürekkep olsa ve -yedi misli deniz de yedekte bulunup yazılsa- yine de Allah'ın sözleri bitmezdi"** (Lokman 27). Yani hadîsin mânası şudur: *"Mü'mine yakışan hususlardan (şe'n) biri de yeme işini az yapmasıdır, çünkü o, ibâdete müteallik amellerle meşguldür ve çünkü o, bilmektedir ki tâbi olduğu şeriat-ı garrâsı kendisine yemekten maksadın "açlığı örtmek", "hayatın devamını sağlamak" ve "İbâdete yardım etmek" olduğunu öğretmektedir, ve çünkü o, yemede üç noktada özetlenen bu maksadın dışına çıktığı takdîrde vereceği hesaptan korkmaktadır. Kâfir ise, bu söylenenlerin hilâfınadır. Zira o, şerîatın tayin ettiği maksadı tâkip edip o hududda durmaz, bilakis nefsin şehvetine tâbi olur, her hangi bir haram korkusu olmaksızın kendini arzularının peşine salıverir. Böylece mü'minin yiyeceği -zikrettiğimiz sebebe binaen- kâfirin yiyeceğine nisbet edilince, yedide biri kadar olur. Ancak bu söylenenden, her kâfir ve her mü'min hakkında aynı nisbetin câri olduğu hükmü çıkmaz. Bazan mü'minlerden çok yiyenler çıkar. Bu, bazan âdetten, bâzan hastalık gibi herhangi bir başka sebepten ileri gelir. Kâfirler arasında da az yiyen-*

ler olur, bu da onların, tabiblerin beyan ettiği sıhhatle ilgili tavsiyelerine uymalarından veya ruhbanların tavsiye ettiği riyâzete yer vermelerinden veya mi'de zaafı gibi bir başka sebepten ileri gelebilir."

Tîbî der ki: *"Bu hususta söylenenin hülasası şudur: Mü'minin şe'ni zühd hususunda hırs göstermesi, kâfirin hilafına, yaşamasına yetecek kadar yemekle iktifa etmesidir. Öyleyse bu vasfa uymayan bir mü'min veya kâfirin varlığı, hadîsi yaralamaz."* Cenâb-ı Hakk'ın şu sözü de bu hususu te'yid eder: اَلزَّانِي لاَ يَنْكِحُ اِلاَّ زَانِيَةً اَوْ مُشْرِكَةً **"Zina eden erkek ancak zina eden veya putperest bir kadınla evlenebilir"**(Nur 3). Nitekim, hür bir kadınla evlenen *zâni* ve hür bir erkekle evlenen *zâniye* mevcuttur.

★★ Üçüncü görüş: Bu hadîsteki *"mü'min"* den murad kâmil seviyedeki *tam bir imâna sâhip olan mü'min*dir. Zîrâ, kimin müslümanlığı güzel olur, imânı kemâle ererse onun fikri, ölüm ve ölüm sonrası ile ilgili şeylerle meşgul olur, böylece korkunun şiddeti ve düşüncenin kesâfeti ve kendi nefsine olan acıması, onu nefsânî arzuların peşine düşmekten alıkoyar. Nitekim *Ebu Ümâme*'nin yaptığı bir rivayette *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* şöyle buyurmuştur: مَنْ كَثُرَ فِكْرُهُ قَلَّ طَعْمُهُ وَمَنْ قَلَّ تَفَكُّرُهُ كَثُرَ طَعْمُهُ وَقَسَا قَلْبُهُ **"Kimin fikri fazlaysa yemeği azdır, kimin tefekkürü azsa yemeği çok, kalbi de katıdır."** *Ebu Sa'id* tarafından rivayet edilen bir başka hadîs de aynı şeye dikkat çeker: اِنَّ هٰذَا الْمَالَ حُلْوَةٌ خَضِرَةٌ فَمَنْ اَخَذَهُ بِاَشْرَافِ نَفْسٍ كَانَ كَالَّذِى يَاْكُلُ وَلاَ يَشْبَعُ **"Bu mal tatlı ve hoştur. Ama bilesiniz! kim onu nefsanî hırsla alırsa, yediği halde doymayan kimse gibi olur."**

Öyleyse bu hadîsler, *"mü'min"* den kastedilenin yeyip içmede orta yolu tutan kimse olduğuna delil olur. *"Kâfir"*le kastedilen de şe'ni oburluk ve hırs olan ve hayvanlar gibi çok yiyen yeme işini bünyesinin sıhhati gibi makul bir maslahata binaen yapmayan kimsedir. Bu görüşü kaydeden *Hattâbi* der ki: *"Selef büyüklerinin nicelerinden çok yedikleri rivayet edilmiştir, ancak bu hal, onların imanlarında bir noksanlık sebebi değildir."*

★★ Dördüncü görüş: Hadîsten murad *"mü'min, yemesi-içmesi sırasında besmele çeker, şeytan ona yeme-içmede ortak olmaz, böylece az bir yiyecek de ona kâfi gelir; kâfir ise, besmele çekmez, şeytan bu sebeple ona ortak olur"* denmiştir. Bu husûs daha önce geçti (3868-3873. hadîsler).

★★ Beşinci görüş: *"Mü'min yiyeceğe karşı az hırs gösterir, bu sebeple yiyeceği, hakkında mübarek kılınır, yiyecek de bereket kazanır böylece az bir yemekle doyar. Kâfir ise, yiyeceğe hayvan gibi tamahkar bir gözle bakar, az*

onu doyurmaz." Bu görüş öncekine dâhil edilebilir, ikisi tek bir cevap sayılabilir.

★★ **Altıncı görüş:** *Nevevî*'ye aittir, der ki: *"Muhtar olan şu ki, bundan murad bazı mü'minler tek bir mîdeye yerler, kâfirlerin çoğu yedi mideye yerler. Bundan, her yedi midenin birinin mü'minin midesi gibi olması gerekmez."*

Midelerin farklı oluşlarına, *Kadı İyaz*'ın ehl-i teşrih'den (ameliyat doktorlarından) kaydettiği husus delildir. Onlar demiştir ki: *"İnsan mideleri yedidir* [9]

1) Mide,

2, 3, 4) Buna bağlı üç mide daha: Bevvâb, sâim, rakîk. Bunlar incedirler.

5) A'ver (Kör barsak).

6) Kolon,

7) Müstakîm. Bunlar kalındırlar."

Böylece hadîsin mânası şöyle olur: Kâfir, hırsla yediği için, bu mîdelerin hepsi dolu olmayınca doymaz. Mü'mini ise bunlardan birinin dolması doyurur.

Kirmânî, tabiblerden, bu yedi mîdenin tesmiyesini nakleder. Buna göre: İlkine mide, sonra birbirine bitişik olan üçüne *rikâk (inceler)* ki bunlar onikiler (oniki parmak barsağı), sâim (ince barsak), kolon, sonra üç kalın: Fânifî, müstakim, a'ver(kör).[10]

★★ **Yedinci görüş:** *Nevevî*'ye aittir. Der ki: *"Kâfirdeki yedi ile, şu sıfatların kasdedilmiş olması da muhtemeldir: Hırs, oburluk, tûl-u emel, tamah, su-i tab' (kötü huy), haset, yağ sevgisi. Mü'mindeki tek şeyle de ihtiyacının örtülmesi kastedilmiştir."*

★★ **Sekizinci görüş:** *Kurtubî*'ye aittir. Der ki: *"Yemek şehveti yedidir: Tabiat şehveti, nefis şehveti, göz şehveti, ağız şehveti, kulak şehveti, burun şehveti ve açlık şehveti. Müslümanı yemeye sevkeden zarûrî şehvet bu sonuncusudur. Kâfir ise sayılanların hepsiyle yer." İbnu Hacer* der ki: *Kurtubî*'nin bu mütâlaasının aslını özet olarak *Kâdı Ebu Bekr İbnu'l-Arabî*'nin sözleri arasında

---

9) Burada, *mide* kelimesiyle sindirim borusunu anlamamız gerekecek. Sindirim borumuzun, şerhte mîdeden itibaren değişen kısımların nasıl sayıldığını görmekteyiz: Mide, oniki parmak barsağı, kör barsak, kalın barsak, kalın barsağın son kısmı.

(10) Bu ikinci sayımda kolon inceler sırasında zikredilmektedir. Önceki sayımda ise kalınlar sırasında zikredilmişti. Keza bu ikincide a'ver (kör barsak)de sıra itibâriyle farklı yerde gözükmektedir.

gördüm. Der ki: *"Hadîste geçen yedi mîde, beş duyu ile şehvet ve ihtiyâçtan kinâyedir."*

Ülemâ der ki: *"Hadîsten alınacak esas, dünyalık hususunda azlığa teşvik, bunda zühd, ve harama gitmeden elde edilene kanaat etmeye terğibtir. Gerek cahiliye devrinde ve gerekse İslam döneminde akıllı kimseler, hep açlığı övmüşler, çok yemeyi zemmetmişler..." İbnu't-Tîn* der ki: *"Yeme hususunda insanlar üç kısımdır: Bir grup var, her yiyeceği, ihtiyaç olsa da olmasa da yer. Bu, câhil takımının amelidir. Bir grup var, acıktığı zaman, açlığı örtecek kadar yer. Bir grup var ki, bunlar nefislerini açlığa mahkûm ederler, bu davranışlarıyla nefsin şehvetini kırıp, dizginlemek murad ederler. Bunlar yedikleri vakit ihtiyaçlarını örtecek kadar yerler."*

3892 ٢ــ وعن أبى هريرة رضى اللّٰه عنه قال: [قال رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: طَعَامُ الاِثْنَيْنِ كَافِى الثَّلاَثَةِ، وَطَعَامُ الثَّلاَثَةِ كَافِى اللأَرْبَعَةِ]. أخرجه الثلاثة والترمذى.

2. **(3892)**- *Ebu Hüreyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"İki kişinin yiyeceği üç kişiye de yeter. Üç kişinin yiyeceği de dört kişiye yeter."** [Buharî, Et'ime 11; Müslim, Eşribe 178, (2058); Muvatta, Sıfatu'n-Nebiyy 20, 52, 928); Tirmizi, Et'ime 21, (1821).]

3893 ٣ وفى أخرَى لمسلم والترمذى، عن جابر: [طَعَامُ الأثْنَيْنِ يَكْفِى الأَرْبَعَةَ، وَطَعَامُ الأَرْبَعَةِ يَكْفِى الثَّمَانِيَةَ].

3. **(3893)**- Müslim ve Tirmizi'de gelen bir diğer rivayet *Câbir*'den olup şöyledir: **"İki kişilik yiyecek dört kişiye de yeter, dört kişilik yemek sekiz kişiye de yeter."** [Müslim, Eşribe 179, (2059); Tirmizî, Et'ime 21, (1821).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyetlerde mutlak olarak az yiyeceğin çok kimseye yeteceği belirtilmektedir. Bazı âlimler bu hadîslere şöyle bir mâna vermişler: *"Bir kişiyi doyuracak miktardaki yiyecek, iki kişinin "kût" una (muhtaç olduğu gıdasına) yeterlidir; iki kişi de, dört kişinin "kût" u ile doyuma erer"* (11). *Mühelleb* de şunu söylemiştir: *"Bu hadîslerden murad mekârim-i ahlâka ve "kifayet" le yetinme-*

(11) *Kût*: Hayatın devamını sağlayacak miktardaki gıdadır (Nihaye).

ye[12] *teşvîktir. Yani, murad, kifayetin miktarını belirlemek değildir, murad yardımseverlik (muvâsât)dır, iki kişinin yiyeceğine bir üçüncüyü, duruma göre bir dördüncüyü de dâhil etmenin uygun olacağını takrirdir."* Nitekim İbnu Mace'de gelen bir rivayet şöyle: طَعَامُ الْوَاحِدِ يَكْفِى الْإِثْنَيْنِ وَاَنَّ طَعَامَ الْإِثْنَيْنِ يَكْفِى الثَّلاَثَةَ وَالْاَرْبَعَةَ وَاَنَّ طَعَامَ الْاَرْبَعَةِ يَكْفِى الْخَمْسَةَ وَالسِّتَّةَ **"Bir kişinin yemeği iki kişiye kâfidir. İki kişinin yemeği üç-dört kişiye kâfidir. Dört kişinin yemeği, beş-altı kişiye kâfidir."** *Resûlullah*'ın daha önce de geçen كُلُوا جَمِيعاً وَلاَ تَفَرَّقُوا فَاِنَّ طَعَامَ الْوَاحِدِ يَكْفِى الْإِثْنَيْنِ **"Birlikte yiyin, ayrı ayrı yemeyin, zira beraber olunca bir kişilik yemek iki kişiye de yeter"** mahiyetindeki *"beraber yemeye"* teşvîk edici hadîsleri, buradaki hadîsleri tamamlar. Bir başka ifâde ile bu hadîsler, beraber yemenin hikmetlerinden birini açıklamış olmaktadır: Yemek bereket kazanmaktadır. Hayatın devamı için gerekli olan zarurî beslenmeyi *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın müteakiben göreceğimiz üzere **"beli doğrultacak kadar üç beş lokma yemek"** şeklinde tarif ettiğini, kendisinin sofraya *"bir kaç lokma alıp kalkacak vaziyette iğreti oturduğunu"* (3882. hadîs) hatırlayacak olursak, sadedinde olduğumuz hadîslerde ortaya konan hakikatı anlayabiliriz: Örfen *bir kişilik* olarak tekerrür eden miktarın ortalama yarısı ihtiyaç dışıdır, yenmese de beslenme açısından bir eksiklik hâsıl olmayacaktır. Ne var ki, ilme, akla, sağ duyuya dayanmayan, temelini görgü ve an'aneden alan bir alışkanlıkla ihtiyaçtan fazla yenmektedir. Nitekim bazı müşâhedelerimiz de *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın irşadlarını te'yîd eder: Aynı sofradan yiyen insanların bir kısmı şişman bir kısmı zayıftır. Bazı kere, fakir muhitlerin çocukları daha canlı, daha kanlı, daha dolgun oldukları halde, zengin muhitlerin çocuklarının nisbî bir zayıflık ve hatta solukluk içinde olduklarına dikkat çeker.

2- HADÎSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜMLER:

★ Alimlerimiz, *Ebu Hüreyre hadîs*inden, yemekte beraber olmanın müstehab olduğu, kişinin yalnız yememesi gerektiği hükmünü çıkarmışlardır.

★ Hadîs, keza başkasına yardımcı olmanın, başkasını sofraya almanın bereketi artıracağını ve bu bereketin o sofraya iştirak edenlerin hepsine sirayet edeceğini ifâde etmektedir.

---

12) *Kifâyet:* Burada belli miktar demek değildir. Yeterliliğine hükmedilmesi gereken mevcuttur. *İbnu Hacer:* **"Birlikte yeyin, ayrı yemeyin. Zira beraber olunca, bir kişilik yemek iki kişiye de yeter"** *hadîsini yorumlarken: "Bu hadîsten anlarız ki,* **"kifâye"** *birlikte olmanın bereketinden neşet eder ve cemaat ne kadar çok olursa, bereket de ziyâdeleşir"* der.

★ Kişi, yanında mevcut olanı ehemmiyetsiz görerek başkasına ikramdan çekinmemelidir. Zira, bazan az bir şeyle, tam olarak doyulmaz ama açlık giderilir. Zarûrî ihtiyaç karşılanarak bedenî aktivite sağlanabilir. Sünnetin tavsiye ettiği beslenme de esasen budur.

3894 ٤ـــ وعن بن عمر رضى اللّٰه عنهما قال: [تَجَشَّأَ عِنْدَ النبىِّ ﷺ فقَالَ: كُفَّ عَنَّا جُشَاءَكَ، فَإِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ شِبَعاً فِى الدُّنْيَا أَطْوَلُهُمْ جُوعاً يَوْمَ الْقِيَامَةِ]. أخرجه الترمذى.

4. **(3894)**- *İbnu Ömer radıyallahu anhümâ* anlatıyor: "*(Bir zât) Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yanında öğürmüştü, ona:*

"Öğürtünü bizden uzak tut. Zira, dünyada insanların en çok doymuş olanları, Kıyamet günü en çok aç kalacak olanlardır" *buyurdular."* [Tirmizî, Kıyâmet 38, (2480); İbnu Mâce, Et'ime 50, (3350).]

AÇIKLAMA:

Öğürtü diye tercüme ettiğimiz *cüşâ*'yı, *Münâvî: "Doyma sırasında mîde den çıkan yel"* diye tarif eder. *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* burada öğür meyi takbîh etmekle onun sebebi olan çok yemeyi takbih etmiş olmaktadır. Ni tekim hadîsin devamında, dünyada çok yiyenlerin âhirette aç kalacakların haber veriyor. Şu halde hadîs, çok yemenin ölçüsü hususunda bir ip ucu ve mektedir: Yani öğürme hâsıl edecek kadar yememek lâzımdır, zira öğürme ço yemekten hâsıl olan bir hâdisedir. Aksi takdirde *Resûlullah* gayr-ı irâdî olara hasıl olan bir hâdiseden dolayı kimseyi takbîh etmezdi. Öğürme iradî değild ama, ona sebep olan çok yeme iradîdir.

Münâvî, hadîsi şu mânada açıklar: *"Esasen bu derece fazla yemek tıbb de yasaklanmıştır. Bu meselede tıbla şeriat birleşir. Mesele dinî tâbiratla: To luk kişiyi şeytana yaklaştırır, nefsi tehyîc eder ve tuğyana atar; açlık ise, şeyt nın yollarını daraltır, nefsin hâkimiyetini kırar. Böylece onların şerlerini ber raf eder. Tokluktan insanda menkûhât'a (kadınlara) karşı şiddetli arzu neş eder, bunu mevki, makam hırsı, lezzetli mallar elde etme hırsı takip eder. Bu şey mat'umât ve menkûhât imkânlarını artırır. Bunu, mal makam ve çeşitli hatlıkları artırma gayreti, bir çok hasis rekabetler, hasedleşmeler takip ed Bunlardan riyâ, tefâhur, çoklukla övünmek, ulülanmak gibi belalar, âfetler vellüd eder. Bunlar hasede, kine, adâvet ve buğza dâvetiye çıkarır. Artık bu*

sahibini her çeşit azgınlık, sapıklık ve fuhşu işlemeye iter, sınır, hudud tanımaz kılar. İşte bu onu Kıyamet günü açlığa götürür. Onun kurtuluşu artık Allah'ın merhametine kalmıştır, (imdad verecek hayır ameli hiç mi hiç yoktur)."

3895 ٥ــ وعن المقدام بن معدى كرب رضى الله عنه قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: مَامَلأ آدَمِىٌّ وِعَاءً شَرًّا مِنْ بَطْنٍ، بِحسَبِ ابنِ آدَمَ لُقَيْمَاتٌ يُقِمْنَ صُلْبَهُ، فَإنْ كَانَ لاَمَحَالَةَ فَاعِلاً، فَثُلُثٌ لِطَعَامِهِ، وَثُلُثٌ لِشَرَابِهِ، وَثُلُثٌ لِنَفَسِهِ]. أخرجه الترمذى.

5. **(3895)**- *Mikdâm İbnu Ma'dîkerb radıyallâhu anh* anlatıyor: "*Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Ademoğlu, mideden daha şerli bir kap doldurmaz. Ademoğluna belini doğrultacak birkaç lokmacık yeterlidir. Ancak [nefsinin galebesiyle] illa da (mîdeyi doldurma işini) yapacaksa bari onu üçe ayırsın: Üçte birini yemeğe, üçte birini suya, üçte birini de nefesine (tahsîs etsin, üçte birden fazlasına yemek koymasın)."** [Tirmizî, Zühd 47, (2381); İbnu Mâce, Et'ime 50, (3349).]

AÇIKLAMA:

Burada mîde, öncelikle bir kaba ve içerisine bir şeyler konan zarfa benzetilmekte, böylece değer itibâriyle düşünülmektedir. Zira kab ve zarf, gaye değil vasıtadırlar. Kendi zatları sebebiyle değil, içerlerine konan şeyler sebebiyle kıymet taşırlar. Öyle ise onlar değil; içlerine konan şeyler asıldır. Hadîs, mîde'yi ayrıca "*şerli*" sıfatıyla tavsîf ederek ikinci bir *tevhîn'e* (değerden düşürmeye) tâbi tutmaktadır. Yani sıradan bir kap değil, zarar veren, şer getiren bir kap. Mîdeyi çok doldurmanın dînî, tıbbî zararları var, zamansız doldurmanın zararları var, haram doldurmanın zararları var, muvazenesiz, kalitesiz... doldurmanın zararları var. *Münavi* der ki: "*Midenin dolması din ve dünyanın fesadına sebep olur... Çünkü kapların dolması, dünyaya gösterilen tamah ve hırstan hâlî olmaz. Her ikisi de fâili için zararlıdır. Ayrıca tokluk, insanı kötü yerlere düşürür ve sâhibini haktan uzaklaştırır. Tenbellik galebe çalar, ibâdetten alıkoyar. İçerisinde fuzulî maddeler artar, gadabı, şehveti artar, hırsı çoğalır, ihtiyacından fazlasını taleb etmeye sevkeder.*" Bazı büyükler şöyle demiştir: "*Tokluk nefiste şeytanı celbeden bir nehirdir, açlık ise ruhta, melekleri celbeden bir nehirdir.*" *Münavî, Gazalî*'den naklen hadîste geçen ve "*birkaç lokmacık*" diye tercüme ettiğimiz *Lukeymât* ifadesinin "*on*" dan azı ifade eden bir sîga olduğunu belirtir.

Şu halde bu hadîs, mîdeyi doldurma meselesinin ehemmiyetine dikkat çekiyor, rastgele, ilimsiz, şuursuz, dikkatsiz, ölçüsüz doldurmalara karşı uyarıyor. En başta uyarısı da çok yemeye karşı. Aynı hadîste, azlığı tavsiye etmekle birlikte, çok yeme durumunda kalanlara en az zararla kurtulabileceğimiz en fazla yeme hududunu gösteriyor:

Mîde'yi üçe bölüp, bunun üçte birini *"yemek"*le doldurup geri kalan ikisini *"su"* ve *"teneffüse (havaya)"* ayırmak.

Yine *Münavî* der ki: "Bu ölçüye uyulunca ruhî berraklık ve kalbî incelik hâsıl olur. Bu, yemede tercîh edilecek ölçüdür. Beden ve kalb için en faydalı olan da budur. Zira karın yemekle dolarsa su içmede sıkışıklığa uğrar. Su içilince teneffüs yapmada sıkışıklığa uğrar, sıkıntı ve ağırlık basar. İnsanda, *"arzî"*, *"mâyî"* ve *"havâî"* üç kısım bulunması hasebiyle[13], *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*, yiyecek, içecek ve nefes için de üçlü taksime yer vermiştir. Bu taksimde nârî (ateşe ait) unsura yer verilmemiştir. Çünkü, *İbnu'l-Kayyim*'in söylediğine göre tabiblerden bir grubun kavlince, bedende *nârî* kısım yoktur. *Kurtubî* der ki: *"Eğer Bokrat (Hipokrat* [14] *Resûlullah'ın beslenme ile ilgili bu taksimatını duysaydı bundaki hikmet karşısında hayran kalırdı."* *Gazali* der ki: *"Bu hadîs felsefecilerden birine zikredilmişti. "Ben, az yeme hususunda bundan daha hikmetli bir söz işitmedim" dedi. Resûlullah o üç şeyi bilhassa zikretti, çünkü hayvanî hayatın temeli onlardır."*

Münavî, bu açıklamalardan sonra TENBİH başlığı altında şunu ilâve eder: *"İbnu Arabî* der ki: *"Açlık iki kısımdır: Biri ihtiyârî olan açlıktır, bu sâliklerin (tasavvuf yoluna girenlerin) açlığıdır. Diğeri ise ızdırarî açlıktır. Bu muhakkik ülemânın açlığıdır. Zira, muhakkik kişi, nefsini açlığa mahkum etmez, bilakis yiyeceğini, ünsiyet makamında ise azaltır, heybet makamında ise artırır. Muhakkikler için yemenin çok olması, azamet halinde meşhudlarından kalblerine tecelli eden hakikat nurlarının satvetlerinin sıhhatine delildir. Az yemeleri de gördükleriyle ünsiyet halinde konuştuklarının sıhhatine delildir. Çok yeme, sâlikler için, Allah'tan uzaklıklarına ve Allah'ın kapısından uzaklıklarına, behîmî*

---

13) Arzî ile bedenin et-kemik gibi katı kısımlarını; mâyî ile bedendeki suyu; hava ile de oksijen vs. gibi havadan gelen kısımları kastetmiş olmalı. Burada eski hikmetin anlayışını görmekteyiz: Hayat dört aslî unsurdan meydana gelir: Toprak, su, hava, ateş...

14) İslam ülemâsının *Bokrat* dedikleri *Hipokrat*, eski yunan tabiplerinden meşhur bir zattır. Tabibler, tıb mesleğinin pîri bilirler ve tabib olunca *Hipokrat yemini* diye bir yeminde bulunurlar. Yunanlı da olmanın tesiriyle *Hipokrat* şöhretini hâla korumaktadır.

olan şehvânî nefsin bütün gücüyle üzerlerine olan hâkimiyetine delildir. Az yeme ise onlar için, cûd-i ilâhî'den kalplerine olan nefehâtin (üflemelerin) varlığına delîldir. Bu, onları cisimleriyle meşguliyetten alıkoyar. Açlık, her halukârda sâlik ve muhakkik için, sâlikîne mahsus büyük hallere ve muhakkikîne has esrâra nâil olmada dâhilî bir sebeptir, yeter ki, açlıkta ifrada gitmesin. Zira onun ifratı, hevese kaçar, aklın gitmesine ve mizacın bozulmasına sebep olur. Öyleyse, sâlik'in, istediği ahvâle ulaşması için matlub olan açlığa, şeyhinden bir emîr almadıkca girmemesi gerekir. Hele tek başına ise asla bu işe girişmemelidir. Ona düşen, yemeği azaltmak, oruca devam etmek, gece-gündüz dahil, günde bir kere yemeyi prensip edinmektir. Kendisine, halini tedbîr edecek bir şeyh buluncaya kadar katık olarak peş peşe yağ yememeli, haftada da iki kereden fazla katık almamalıdır."

★ MÜTEFERRİK ÂDABLAR

3896 ١ـ عن أنس رضى الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: تَعَشَّوْا وَلَوْ بِكَفٍّ مِنْ حَشَفٍ، فَإِنَّ تَرْكَ العَشَاءِ مَهْرَمَةٌ]. أخرجه الترمذى.

1. (3896)- *Hz. Enes radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Bir avuç çürük hurma ile de olsa akşam yemeği yeyin. Zira akşam yemeğinin terki ihtiyarlık sebebidir."** [Tirmizî, Et'ime 46, (1857).]

AÇIKLAMA:

Bu hadîste, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* akşam yemeğini terketmemeyi, ne olursa olsun bir şeyler yemeyi tavsiye etmektedir. Hadîste geçen *hoşef*, kalitesi olmayan âdi hurma demektir. Bununla her ne olursa olsun bir yiyecek kastedilmiş olmaktadır. Akşam yemeğinin terkedilmesi insanın erken yaşlanmasına sebep olacağı belirtilmektedir. *Münâvî*, bunu tıbbî bir açıklamaya kavuşturur: *"Akşam yemeğini terk zayıflık ve ihtiyarlığa sebep olur, çünkü boş mide ile uyku, hazmetmede işe yarayan aslî rutûbetin (mide asitlerinin) çözülmesine sebep olur." Zeynüddin el-Irakî* der ki: *"Hadîs, şâyet hüccet olmaya elverişli ise, akşam yemeğinin mendub olduğuna delâlet eder, çünkü terkinde ihtiyarlık vardır. Hadîs ayrıca, ihtiyarlığa götürecek işlere girmemek gerektiğini ifade etmektedir. Çünkü ihtiyarlık insanı ibadetten alıkoyar."*

Askerî der ki: *"Sakın bu hadîsten Resûlullah'ın çok yemeye teşvik ettiği mânâsı çıkarılmasın! Bu büyük bir hata olur. Zira kişinin doymanın fevkinde yemesi, haramdır. Resûlullah haram yemeyi nasıl emreder? Hadîsin mânası şudur: O zaman bazıları az yiyorlar ve normal gıdalarını da almıyorlar ve bunu da birbirlerine tavsiye ediyorlardı, (bunun üzerine Resûlullah akşam yemeklerini ihmal etmemelerini hatırlattı)."*

3897 ٢ـ وعن أبي هريرة رضى اللّه عنه قال: [مَا عَابَ النبىُّ ﷺ طَعَاماً قَطُّ، كانَ إذَا اشْتَهَاهُ أَكَلَهُ، وَإِنْ كَرِهَهُ تَرَكَهُ]. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

2. (3897)- *Ebu Hüreyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm hiçbir vakit herhangi bir yemeğe laf etmedi, iştah duyduğu bir yemekse yerdi, hoşuna gitmeyen bir yemekse terkederdi, (yemezdi)."* [Buharî, Et'ime 21; Menâkıb 23; Müslim, Eşribe 187, (2064); Ebu Dâvud, Et'ime 14, (3763); Tirmizî, Birr 84, (2032).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın herhangi bir yiyeceği ayıplamaması helal olan yiyeceklerle ilgilidir. Haram olanları zemmeder, ayıplar, onların yenmesini yasaklardı. Bazı âlimler *"Ayıplama, hilkati sebebiyle olursa mekruhtur, yapılış sebebiyle olursa mekruh değildir, zira Allah'ın san'atı ayıplanmaz, insanların san'atı ayıplanabilir"* demiştir.

Bazıları, yemeği yapanın kalbini kırmamak için yapılış cihetinden de olsa yemeğe laf etmemek gerektiğini, hadisin zâhirinde bu âmm hükmün esas olduğunu söylemiştir. *Nevevî* der ki: *"Taamla ilgili mühim âdabtan biri yemeğin "tuzludur", "ekşidir", "tuzu az olmuş", "sert olmuş", "ince olmuş", "çiğ olmuş" gibi sözlerle tenkid edilmemesidir."*

İbnu Battâl der ki: *"Resûlullah'ın hoşlanmadığı yemek olunca ses etmeksizin yememesi, güzel ahlaktandır. Zira, yemek vardır biri hoşlanmaz ama bir başkası hoşlanır. Şeriatımızın, yenmesi için izin verdiği yiyeceklerin hiç birinde (herkesçe kabul edilecek) bir kusur yoktur."*

3898 ٣ـ وعنه رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسولُ اللّهِ ﷺ: إذَا

سَقَطَ الذُّبَابُ فِى إِنَاءِ أَحَدِكُمْ فَامْقُلُوهُ، فَإِنَّ فِى أَحَدِ جَنَاحَيْهِ دَاءً، وَفِى الآخَرِ شِفَاءً، وَإِنَّهُ يَتَّقِى بِجَنَاحِهِ الَّذِى فِيهِ الدَّاءُ]. أخرجه البخارى وأبو داود.

«أمْقُلُوهُ» أى اغمسوه.

3. **(3898)**- Yine *Ebu Hüreyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Sizden birinizin (yemek) kabına sinek düşecek olursa, onu iyice batırın. Zira onun bir kanadında hastalık, diğerinde şifa vardır. O, içerisinde hastalık olan kanadıyla korunur."** [Ebu Dâvud, Et'ime 49, (3844); Buharî, Tıbb 58, Bed'ü'l-Halk 14; İbnu Mâce, Tıb 31, (3504, 3505); Nesâî, Fera'11 (7, 178).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, *Resûlullah*'ın, vahye dayanarak konuştuğu hususunda, müslüman olmayan biyoloji alimlerini dahi ikna edecek mahiyette mucizevî hadîslerden biridir. Zira, Fahr-i Kainat Efendimiz, mikro-biyoloji ilminin hiç olmadığı bir devirde, Arabistan gibi hiçbir tabiat ilminin mevzubahis olmadığı bir diyarda, bugünkü ilmin sadece bir terminoloji farkıyla ifade ettiği mühim bir vak'ayı eksiksiz ifade buyurmuştur: Sinekte, insan sağlığı için zararlı ve faydalı maddeler var, bu maddeler dengeli bir şekilde yer almaktadır: Bir kanadında zararlısı, bir kanadında faydalısı.

2- Hadîs muhtelif tarîklerden gelmiştir. İbnu Mâce'de, *Ebu Saîdi'l-Hudrî radıyallahu anh*'tan yapılan rivayette **"Sineğin iki kanadının birinde zehir, diğerinde şifa vardır. Eğer bir yemeğe düşerse, onu içine iyice batırın [sonra çıkarıp atın]. Çünkü o, önce zehirli (kanadını banar), şifa(lı kanadı) geri bırakır"** buyrulmuştur.

Bu rivayetten anlaşılacağı üzere, tamamını batırma emri, sineğin dışta kalan kanadındaki şifanın yemeğe geçmesi içindir. Çünkü hadîs, zehirli kanadı üzerine düşerek öncelikle onu yemeğe batırdığını, diğer kanadı dışarıda kaldığı için o kanattan geçen zehiri zararsız kılacak şifanın (panzehirin) gerideki kanatta kaldığını belirtmektedir. Tamamı batırılınca dışarıda kalan kanattaki panzehir de yemeğe geçeceği için öbürünün vereceği zarar bertaraf edilmiş olmaktadır.

Bezzar'ın bir rivayetine göre, *Enes radıyallahu anh*'ın kabına sinek düşer.

Enes sineği parmağıyla üç kere batırır ve *"Bismillah"* der, sonra da: *"Resûlullah bize böyle yapmamızı emretti!"* açıklamasında bulunur.

3- Sineğin zehirli kanadı hangisi? *İbnu Hacer,* bunu tasrîh eden rivayete rastlamadığını, ancak bazı âlimlerin teemmül ederek: *"Sineğin, sol kanadıyla korunduğunu, dolayısıyla bunun zehirli kanat olduğunu, şifânın da sağ kanadında bulunması gerektiğini söylediğini"* belirtir. *Ebu Saîd hadîsinde* de zehirli kanadın (korunma vs. işlerde) tekaddüm edip, şifalı kanadın teahhur ettiği belirtilmiştir.

4- Bu hadîsten hareketle sinek ve benzeri akan kanı olmayan küçük hayvanların az suyu kirletmiyecekleri (tencis etmeyecekleri) hükmüne varılmıştır. *"Çünkü denmiştir, Resûlullah, içinde öldüğü zaman suyu kirletecek olan bir şeyin suya batırılmasını emretmezdi."* Bu görüşe muhalefet edip: *"Sineğin suya batırılması onun ölmesini gerektirmez. Nitekim hafifce batırılınca ölmez, dirisi de içine düştüğü suyu kirletmez"* diyen olmuştur. *Beğavî* de hadîsten böyle bir hüküm çıkarmıştır. *Ebu't-Tayyib et-Taberî* de şöyle söyler: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bu hadîsle necaset ve tahâreti beyân etmeyi kasdetmemiş aksine sineğin hâsıl edeceği zararın nasıl bertaraf edileceğini beyan etmeyi murad etmiştir."* *İbnu Hacer;* *"Bu doğru bir söz ama, bu, hadîsten bir başka hükmün daha istinbat edilmesine mâni değildir"* der ve sineğin batırılma işinin farklı şekillerde yapılabileceğini belirtir:

★ Sineği, öldürmeyecek şekilde, dikkatle batırmak.

★ Ölüp ölmeyeceğine aldırmadan batırmak. Ancak bu durumda yemek sıcaksa sineğin öleceği, soğuksa ölmeyeceği söylenebilir. Hadîste kayıd olduğu için, hükmün âmm olmasına hükmedilir. Ancak bu hüküm su götürür, çünkü mutlak bir hadîs bu suretle tasdîk edilir, şayet, bilâhare muayyen bir sûrete bir delil ikâme edilirse buna hamledilir.

5- *Hattabî* der ki: *"Bazı nasipsizler, hadîsin aleyhinde konuşarak: "Bir sineğin iki kanadında zehir ve panzehîr nasıl bir araya cem olabilirler? Bunu da sinek nasıl bilebiliyor ki, şifalı kanadını önce kullanıyor?* [15] *Sineği bu işe iten nedir?" gibi şeyler sordular. Fakat bunlar cahil veya mütecahil (cahil görünen) kimselerin sorusudur. Zira pek çok hayvan, zıd sıfatları nefislerinde cem ederler. Allah aralarını te'lîf etmiş ve onların bir arada bulunmalarını takdîr buyurmuş, onlardan hayvanî kuvvetleri ortaya çıkarmıştır. Nitekim Allah arıya, acib*

15) Önceden geçen açıklamaya göre, şifalı kanat, teahhur eden (geride kalan) kanattır.

bir san'at olan peteklerini yapmayı ve içerisinde bal yapmayı ilham etmiştir. Karıncaya da ihtiyaç zamanı için gıdasını biriktirmeyi, çimlenmemesi için de buğdayı ortadan ikiye bölmeyi ilham etmiştir. Onlara bu ilhamları yapan Zât, sineğe de kanadının birini önce kullanıp diğerini de geride tutmayı ilham etmeye kâdirdir."

İbnu'l-Cevzi der ki: *"Bu kimsenin söylediğinde bir gariplik yok. Zira, arı, baş kısmıyla bal toplar, aşağı kısmıyla da zehir alır. Zehiri öldüren yılanın eti, zehrin tedâvisinde kullanılan ilaca katılmaktadır. Sinek de gözün parlatılması için ismid (denen sürme çeşidiyle) birikte ezilir."* Bâzı hâzık tabibler: Sinekte bir zehirleme kuvveti bulunduğunu, buna da sokması durumunda hâsıl olan kaşıntı ve şişliğin delâlet ettiğini, bu kuvvenin onun silahı mesabesinde olduğunu, sinek kendisine eza veren bir şeye tesâdüf edince onu silahı ile karşıladığını, şâri Aleyhissalâtu vesselâm'ın da, bu zehir kuvvesine, Allah Teâla hazretlerinin, onun diğer kanadına koyduğu panzehirle karşı koymayı emrettiğini, böylece iki maddenin birbirine mukabele edip Allah'ın izniyle zararı ortadan kaldırdığını söylerler.

6- Hadîsin bir vechinde geçen **"... sonra çıkarıp atın"** ibaresinden, bazı fakihler *"sinek suyun içinde ölmüşse o suyu kirletir"* hükmünü çıkarmışlardır. *Şâfiî* 'nin iki kavlinden esahh olanı böyledir. Ancak, *Ebû Hanîfe* ve diğer bazı fakihler, sinek ölse de suyu kirletmez diye hükmetmişlerdir.

3899 ٤ — وعَنْ جابر رضى اللّه عنه قال: [أَخَذَ النَّبِىُّ ﷺ بِيَدِ مَجْذُومٍ فَوَضَعَهَا مَعَهُ فِى الْقَصْعَةِ، وَقَال: كُلْ ثِقَةً بِاللّهِ وَتَوَكُّلاً عَلَيْهِ].
أخرجه أبو داود والترمذى.

وزاد رزين فقال: [وَفَعَلَ ذٰلِكَ أَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ رضىَ اللّهُ عَنْهُمَا، وَقَالاَ مِثْلَ ذٰلِكَ].

4. **(3899)**- *Hz. Câbir radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselam cüzzamlı bir kimsenin elinden tuttu ve kendisiyle birlikte elini tabağa koydu, sonra da:*

"Allah'a güvenerek ve O'na tevekkül ederek ye!" *buyurdu."* [Ebu Dâvud, Tıbb 24, (3925); Tirmizî, Et'ime 19, (1818); İbnu Mâce, Tıbb 44, (3542).]

Rezîn şunu ilave etti: "*Bunu Ebu Bekr ve Ömer radıyallahu anhümâ da yaptılar ve aynı şeyleri söylediler.*"

3900 ٥ـ وعن الشريد بن سويد رضى اللّه عنه قال: [كَانَ فِي وَفْدِ ثَقِيفٍ رَجُلٌ مَجْذُومٌ، فَأَرْسَلَ إِلَيْهِ النبىُّ ﷺ إِنَّا قَدْ بَايَعْنَاكَ فَارْجِعْ].

أخرجه مسلم.

5. **(3900)**- *Şerîd İbnu Süveyd radıyallahu anh* anlatıyor: "*Sakîf hey'eti arasında bir de cüzzamlı vardı. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm ona bir haber göndererek:*

"Biz seninle bey'atımızı yaptık, sen hemen geri dön!" *buyurdular.*" [Müslim, Selâm 126, (2231); İbnu Mace, Tıbb 44, (3544).]

AÇIKLAMA:

1- Bu iki rivâyet *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın cüzzamlılarla olan münâsebetini göstermektedir. Birinci rivayette cüzzamlıya karşı tevekkül edip kaçmadığını, ikincide bilakis kaçtığını, cüzzamlıyı kendisine yaklaştırmadığını görmekteyiz.

Resûlullah aleyhissalâtu vessalâm'ın cüzzamlılarla olan münasebetini tesbit eden başka rivayetler de var. Daima bu iki rivayette görülen farklı durumların varlığı söylenebilir.

2- Burada zikri geçen cüzzamlının *Mu'aykîb İbnu Ebî Fatıma ed-Devsî* olduğu bilinmektedir.

3- Bu rivayette *Resûlullah*'ın iki ayrı cihetten tevekkül ettiği belirtilir:

★ Cüzzamlının elinden tutması,

★ Onunla bilirikte aynı kaptan yemek yemesi.

Tahavî, hastalarla birlikte yeme hususunda *Ebu Zerr*'den şu rivâyeti nakleder: كُلْ مَعَ صَاحِبِ الْبَلاَءِ تَوَاضُعًا لِرَبِّكَ وَإِيمَانًا **"Rabbine karşı tevazu ve iman icabı her bir bela sahibiyle birlikte yemek ye!"**

Sadedinde olduğumuz rivâyette, *Resûlullah (Hz. Câbir'e)* şu manada hitapta bulunmuştur:

"Ye benimle! Ben Allah'a olan itimadım ve işimi ona tefvîz etmem hasebiyle hastalık geçirmeyeceği hususunda güven sahibiyim."

Beyhaki demiştir ki: *"Resûlullah aleyhisalâtu vesselâm'*ın cüzzamlının elinden tutup tabağa koyması, onunla birlikte yemek yemesi, hoş olmayan (mekruh) şeye sabretme halinde olanla,(kader ve) kaza'nın hükmettiği şeylerde ihtiyarı terkedenler hakkında örnektir. Diğer taraftan *Aleyhissalatu vesselâm:* فِرَّ مِنَ الْمَجْزُومِ كَمَا تَفِرُّ مِنَ الأَسَدِ **"Cüzzamlıdan aslandan kaçar gibi kaç"** buyurmuştur ve ayrıca yukarıda kaydettiğimiz hadîste (3900) gördüğümüz üzere Sakîf heyetinde bulunan cüzzamlıya yaklaşmamış ve geri dönmesini emretmiştir. *Resûlullah aleyhisalâtu vesselâm* bu sünnetiyle de hastadan kötülük gelme endîşesi karşısında sabır ve tevekkül göstermede acze düşmekten korkan kimselere, muhtelif sakınma tarzları arasında şeriatce câiz olan sakınma tarzının örneğini göstermiş olmaktadır. *Nevevî*'nin kaydına göre, *el-Kâdî, "Cüzzamlı ile ilgili kıssada Resûlullah'tan yapılan rivâyetlerin, aralarında ihtilaf ettiklerini söylemiş ve yukarıda kaydettiğimiz iki hadîsin yani cüzzamlıdan kaçmayı emreden hadîsle Sakîf heyetindeki cüzzamlıdan bahseden hadîsin sâbit olduğunu belirtmiştir."*

Hz. Cabir'in bir rivayetine göre de bir cüzzamlı ile birlikte yemek yiyen *Resûlullah,* kendisine de: *"Allah'a güvenip tevekkül ederek yemesini emretmiştir."* Keza *Hz. Aişe*'den gelen bir rivayette demiştir ki: *"Bizim cüzzamlı bir azadlımız vardı. Benim tabaklarımdan yer, benim kadehlerimden içer, benim yatağımda uyurdu."*

el-Kâdî bu örnekleri kaydettikten sonra der ki: *"Hz. Ömer başta, seleften bir çoğu cüzzamlı ile yemek yemiştir. Onlar, cüzzamlıdan kaçma emrinin neshedildiğine inanıyorlardı. Ancak çoğunluğun söylediği gerçek şudur: "Ortada nesh mevcut değildir, hadîslerin arasını çem etmek gerekmektedir: Cüzzamlıdan sakınmayı, kaçmayı emreden hadîsler istihbaba ve ihtiyata hamledilir, vücûba değil. Onunla beraber yemeyi haber veren hadîsler de cevâza hamledilir."*

Ülemâ böyle bir neticeye bağlamamış olsa idi, bulaşıcı hastalıklara yakalananları hasta sâhiplerinin de terketmesi veya bu hastalıklara karşı hiçbir koruyucu tedbire yer vermemek gerekecekti. İkisi de yanlış olurdu. Biri insanlığın, mürüvvetin sükûtuna, diğeri de salgın hastalıkların daha da yaygınlaşmasına müncer olurdu. Rehber-i Ekmelimiz olan *Allah Resûlü,* ihtilaflı gibi görünen sünneti ile insanî olan, takip edilmesi gereken, sıhhat şartlarına da uyan en doğru yolu göstermiştir: Hastalarla belli bir ölçü, belli bir dikkat, ve ihtiyat tedbirleri çerçevesinde belki sınırlandırılmış olarak beşeri münâsebetler devam et-

tirilecek, onlara gerekli hizmetler, en azından yakınları tarafından verilecek, fakat onlar asla terkedilmeyecek, insanî alâkalardan tecrîd edilmeyecek, kaderiyle baş başa bırakılmayacak.

Resûlullah'ın Müslim'de gelen لاَعَدْوَى **"Sirayet(bulaşma)yoktur.."** hadîsi de söylediğimiz mânâda anlaşılmıştır. Çünkü bulaşıcı hastalıklara karşı tarihte ilk karantina emri veren de *Resûlullah* olmuştur.

3901 ٦— وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [كان النبىُّ ﷺ إذا أُتِىَ بِأَوَّلِ الثَّمَرَةِ قَالَ اللّهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِى مَدِينَتِنَا، وَفِى ثِمارِنَا، وَفِى مُدِّنَا، وَفِى صَاعِنَا بَرَكَةً، مَعَ بَرَكَةٍ ثُمَّ يُعْطِيهِ أَصْغَرَ مَنْ يَحْضُرُهُ مِنَ الْوِلْدَانِ] أخرجه مسلم.

6. **(3901)**- *Hz. Ebu Hüreyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm kendisine, ilk çıkan turfanda meyve getirilirdi de, o zaman şöyle dua ederdi:* **"Allah'ım Medîne'mizi bizim için mübarek kıl, meyvelerimizi, müdd'ümüzü, sâ'mızı mübârek kıl, bereketlerini kat kat artır."**

Bu duadan sonra, getirilen meyveyi orada hazır bulunan çocukların en küçüğüne verirdi." [Müslim, Hacc 474, (1373).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, Ashâb'ın yılın ilk meyvesi çıktığı zaman *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'a getirerek dua ettirdiklerini göstermektedir. Böylece, Allah'ın bir nimetine ilk mazhar olunca, bunu bir şükür ve dua ile karşılamanın, bir merasimle istikbal etmenin cevazı anlaşılmaktadır.

Bu fırsatlarda *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın, çocukları ihmal etmeyip onlara ikramda bulunması mânidar bir husustur. Bu *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın, çocuklara olan şefkatinin derecesini gösterdiği gibi, bu çeşit merasimlere onların katılmalarını teşvîk mânâsı da taşır. Çocuğun girdiği yer neşe ve hayattır. Öyleyse, turfanda meyvenin *Resûlullah*'a takdimi hoş bir merasim fırsatıdır. Bu meseleye temas eden rivayetler birden fazladır. Bazılarında *"yılın ilk turfandası"*, bazılarında *"Her şeyin turfandası"* geldiği zaman, Efendimizin dua edip, üç defa sağ, üç defa sol gözüne sürerek öptüğünü, sonra cemaatteki en küçüğe verdiğini belirtir.

3902 ٧ـ وعن عائشة رضى اللّه عنها: [أَنَّهُمْ ذَبَحُوا شَاةً قَالَتْ: فَجَاءَ سَائِلٌ فَأَعْطُوهُ، فَجَاءَ آخَرُ فَأَعْطُوهُ، فَجَاءَ آخَرُ فَأَعْطُوهُ فَبَقِىَ مِنْهَا، فقَالَ ﷺ: مَا بَقِىَ مِنْهَا؟ قَالُوا مَا بَقِىَ مِنْهَا إِلاَّ كَتِفُهَا قال بَقِىَ كُلُّهَا إِلاَّ كَتِفَهَا]. أخرجه الترمذى.

7. **(3902)**- *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Ashâb bir koyun kesmişti. Bu sırada bir dilenci geldi. Etten bir miktar verdiler. Derken başka gelenler oldu, onlara da verdiler. Geriye yine de et kaldı. Resulullah aleyhissalâtu vesselâm sordu:* **"Koyundan geri ne kaldı?"** *"Sadece omuzu kaldı!" dediler. Aleyhissasaltu vesselâm ise:* **"Omuzu hâriç geri tarafı kaldı!"** *buyurdular."* [Tirmizî, Kıyamet 34, (2472).]

AÇIKLAMA:

Burada koyunu kesen *Hz. Aişe*'nin ailesi mi, Ashâb mı? Rivayet bu hususta biraz mübhem. Rivayetten, omuz hâriç her tarafının isteyenlere dağıtıldığı anlaşılmaktadır.

Resûlüllah aleyhissalâtu vesselâm: **"Omuzu hâriç geri tarafı (bize) kaldı"** buyurmakla Allah yolunda verilen kısmın uhrevî hayat için tam bir yatırım olduğunu ifâde buyurmuştur. Böylece bağışlanan kısım ebediyete mazhar olmuş, ebedî sâhipliğine erişilmiş olmaktadır. Zira âyet-i kerimede مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ بَاقٍ **"Sizin yanınızda olanlar tükenir ama Allah katında olanlar ebedîdir"** (Nahl 96). Allah yolunda bağışlananlar bu âyete binâen ebediyete mazhar olmuştur. Hadîs de, Allah yolunda harcayınca, harcadığı şeye hakîkî ve ebedî sahiplik kazandığını beyan ediyor. Bu Rabbimizin büyük bir fazlıdır.

İKİNCİ BÂB

BİRİNCİ FASIL
HAYVANLARDAN MÜBAH VE MEKRUH OLANLAR

★ KELER

3903 ١- عن ابن عباس رضى اللّٰه عنهما: [أَنَّ خَالِدَ بنَ الْوَالِيدَ رَضِىَ اللّٰهُ عنهُ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ دَخَلَ مَعَ النبىِّ ﷺ عَلَى مَيْمُونَةَ زَوْجِ النبىِّ ﷺ، وَهِىَ خَالَتُهُ وَخَالَةُ ابنِ عَبَّاسٍ رضىَ اللّٰهُ عَنْهُمْ فَوَجَدَ عِنْدَهَا ضَبّاً مَحْنُوذاً، قَدِمَتْ بِهِ أُخْتُهَا حُفَيْدَةُ بِنْتُ الْحَارِثِ مِنْ نَجْدٍ، فَقَدَّمَتْهُ إِلَيْهِ، وَكَانَ قَلَّمَا يُقَدَّمُ بَيْنَ يَدَيْهِ طَعَامٌ حَتّٰى يُحَدَّثَ بِهِ، وَيُسمَّى لَهُ، فَأَهْوَى بِيَدِهِ إِلَيْهِ، فَقَالَتِ: امْرَأَةٌ مِنَ النِّسْوَةِ الْحُضُورِ، أَخْبِرْنَ رسُولَ اللّٰهِ ﷺ: بِمَا قَدمْتُنَّ لَهُ، فَقُلْنَ: هُوَ الضَّبُّ فَرَفَعَ يَدَهُ، فقالَ خَالِدٌ رضىَ اللّٰهُ عنهُ: أَحَرَامٌ هُوَ يَارسولَ اللّٰهِ؟ قال: لاَ، وَلٰكِنَّهُ لَمْ يَكُنْ بِأَرْضِ قَوْمِي، فَأَجِدُنِى أَعَافُهُ قَالَ خَالِدٌ: فَاجْتَرَرْتُهُ فَأَكَلْتُهُ، وَرَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يَنْظُرُ فَلَمْ يَنْهَنِى]. أخرجه الستة إلا الترمذى.

1. **(3903)**- *İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Hâlid İbnu'l-Velid radıyallahu anh'ın bana bildirdiğine göre, Hâlid, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm ile birlikte, Resûlullah'ın zevceleri Meymûne radıyallahu anhâ'nın yanına girerler. -Meymune hem onun ve hem de İbnu Abbâs'ın teyzeleri idi.- Meymûne'nin yanında kızartılmış bir keler görürler. Bunu, Necid'den, kız kardeşi Hufeyde Bintu'l-Hâris getirmişti. Meymûne radıyallahu anhâ keleri Resûlullah aleyhisalâtu vesselâm'ın önüne sürdü. Önüne bir yemek çıkarılıp da ondan bahsedilmeyip ve isminin de zikredilmediği durum nâdirdi.*[16]

---

16) Bu ibare Buharî'deki vechinde daha açık: *"Resulullah aleyihssalatu vesselam, hakkında konuşulup, ismi söylenmeyen bir yemeğe pek nâdir elini uzatırdı."*

[Resûlullah aleyhisalâtu vesselâm kelere elini uzatmıştı ki,] orada hazır bulunan kadınlardan biri:

"Resûlullah aleyhissalatu vesselâm'a takdim ettiğiniz şeyden haber verin, ne olduğunu söyleyin!" dedi. Bunun üzerine:

"O kelerdir!" dediler. Bunun üzerine Resûlullah (uzatmış olduğu) elini derhal geri çekti. Hâlid radıyallahu anh:

"Bu haram mıdır, ey Allah'ın Resulü?" dedi. Resûlullah:

"Hayır, ancak o benim kavmimin diyarında bulunmuyor. Bu sebeple (onu yemeye alışkın değilim), içimde tiksinme hissediyorum!" *buyurdular. Halid radıyallahu anh der ki: "Ben keleri (önüme) çekip yedim. Resûlullah bakıyor fakat beni yasaklamıyordu."* [Buharî, Et'ime 10, 14, Zebâih 33; Müslim, Sayd 43, 44, 45, (1945 , 1946 , 1948); Muvatta, İsti'zân 10, (2, 968); Ebu Dâvud, Et'ime 28, (3793 , 3794), Eşribe 21, (37); Nesâî, Sayd 26, (7, 198, 199).]

3904 ٢ـ وعن أبى سعيد رضى اللّٰهُ عنه: فقَالَ: إِنِّى فِى غَائِطٍ مُضِبَّةٍ، وَإِنَّهُ عَامَّةُ طَعَامِ أَهْلِى، فَلَمْ يُجِبْهُ، فقُلْنَا: عَاوِدْهُ فَعَاوَدَهُ فَلَمْ يُجِبْهُ ثَلاَثاً، ثُمَّ نَادَاهُ رسولُ اللّٰهِ ﷺ فِى الثَّالِثَةِ، فقَالَ يَا أَعْرَابِىُّ: إِنَّ اللّٰهَ لَعَنَ، أَوْغَضِبَ عَلَى سَبْطٍ مِنْ بَنِى إِسْرَائِيلَ، فَمَسَخَهُمْ دَوَابَ يَدِبُّونَ فِى اْلأَرْضِ فَلاَ أَدْرِى، لَعَلَّ هٰذَا مِنْهَا، فَلَسْتُ آكُلُهَا وَلاَ أَنْهٰى عَنْهَا]. أخرجه مسلم.

«الْغَائِطُ» المكان المطمئن من الأرض.

و «الْمُضِبَّةُ» بضم الميم، وكسر الضاد المعجمة وتشديد الموحدة: الكثيرة الضباب.

2. (3904)- *Ebu Sa'îd radıyallahu anh* anlatıyor: *"Bir bedevî Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a gelerek:*

"Ben keleri bol olan bir bölgede yaşıyorum. Keler ailemin yiyeceğinin

eksriyetini teşkil ediyor (bunun bir mahzuru var mı; ne buyurursunuz?" diye sordu. Ama Resûlullah cevap vermedi. Biz: "Tekrar sor!" dedik. O tekrar sordu. Resûlullah cevap vermedi. Adam üçüncü sefer sordu. Üçüncüde Resûlullah adama seslenip yanına çağırdı ve:

"Ey bedevi! *dedi,* **Allah, Benî İsrâil'den bir boya lâ'net etti veya gadab etti. (Ceza olarak) onları yeryüzünde yürüyen hayvanlar haline çevirdi. Bilemem, ola ki bu, o lânete uğrayan meshe uğrayan kimselerdendir. Bu sebeple ondan ne yerim ne de yiyenleri men ederim!"** [Müslim, Sayd 51, (1951).]

AÇIKLAMA:

1- Birinci hadîste geçen *Hâlid İbnu'l-Velid*'in annesinin adı *Lübâbetu's-Suğra*'dır. *İbnu Abbâs*'ın annesinin adı *Lükâbeti'l-Kübrâ*'dır Ancak *Ümmü'l-Fadl* diye, oğlu *Fadl İbnu Abbâs*'ın adıyla künyeleniyordu. Her ikisi de mü'minlerin anası *Meymune radıyallahu anhâ*'nın kız kardeşi idiler.

2- Önceki hadîs, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın kendisine bir yemek ikram edildiği zaman, bunun mahiyetini ve ismini sorduğunu belirtmektedir. Hatta *Buharî*, bu hadîse şöyle bir bab başlığı koymuştur: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, (bir şeyi) ismi söylenip ne olduğunu öğrenmedikce yemezdi."* Şârihler bunu: *"Araplar, yiyecek maddelerinin azlığı sebebiyle, ne bulurlarsa yerler, hiç bir şeyden tiksinmezlerdi. Halbuki Aleyhissalâtu vesselâm bazı yiyeceklerden tiksinirdi"* diyerek açıklamışlardır. *İbnu Hacer*, bu hususta daha tatminkar bir açıklama sunar: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın bunu sorma sebebi, muhtemelen, O'nun (şehirden) bâdiyeye*[17] *çok az çıkması sebebiyle, bir çok hayvanı tanımakta olması veya, şeriat'ın bazı hayvanları helal kılarken diğer bazılarını haram kılmasıydı. Halbuki câhiliye Arapları, haram kılınan şeyleri haram addetmeyip yiyorlardı. Bazan da onlar etleri, pişmiş veya kızartılmış olarak getiriyorlardı, bu sebeple, birbirinden tefrîki ancak sormak suretiyle yapılabiliyordu."*

Bu hususu daha da aydınlatacak bir rivayet *Buharî*'nin el-Edebü'l Müfred'inde zikredilmiştir: *"Bedevî'nin biri, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a bir tavşan getirip hediye etmişti. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, getirilen hediyeden, hediye sâhibine ondan yemesini emretmedikçe yemezdi. Bunu, Hay-*

---

17) *Bâdiye*, çöl, kır, köy... gibi kelimelerin sadece biriyle karşılanması, dilimiz açısından mahzurlu olsa gerek. Yerine göre hepsi bu kelime ile ifâde edilebilmektedir.

ber'de kendisine hediye edilen zehirli koyun sebebiyle yapıyordu..."

3- Hadîste, sofradaki etin mahiyetini açıklayan kadının kim olduğu müb-hemdir. Ancak rivayetin başka vecihlerinde *Meymûne radıyalllahu anhâ* olduğu belirtilmiştir. Keza, başka rivayetlerde gelen tasrîhte, *Resûlullah*'ın, sofrada bulunan diğer hediye yiyeceklerden -keş, süt gibi- yediği belirtilmiştir.

4- Bazı şârihler, *Resûlullah*'ın **"Keler benim kavmimin diyarında bulunmuyor"** sözüne takılarak: *"Burada vak'a ile bir tezad var, çünkü Hicaz'da keler çokça bulunur"* demiş ise de, *Resûlullah*'ın *Hicaz*'ı değil, sadece *Mekke ve yakın çevresini* kastetmiş olacağı belirtilerek cevaplandırılmıştır.

5- *İbnu Hacer*, hadîsin farklı vecihlerini tahlil ederek *Resûlullah*'ın keleri yememesine iki sebep gösterilebileceğini söyler: 1- Tiksinme; 2- Keler etinde bulunan pis koku.

6- HADİSTEN ÇIKARILAN FAYDALAR:

★ Keler eti, kaydedilen hadîslerde câiz görünüyor ise de ülemâ arasında bazı ihtilaflara da sebep olmuştur. *Tahâvî*, Şerhu Mâ'ani'l- Asâr'da *Ebu Hanîfe, Ebu Yûsuf* ve *İmamı Muhammed rahimehümullah* her üçünün de mekruh addettiğini belirtir. Bu hususta *İmam Muhammed*'in delili bir başka rivayettir: *Hz. Aişe* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a bir keler hediye edilmişti. Yemedi. Derken bir dilenci geldi. Aişe, dilenciye bu keleri vermek istedi. Resûlullah kendisine:* **"Sen yemediğin şeyi mi vermek istiyorsun?"** *diye müdahale etti."* Keza Ebu Dâvud'da kayda yer verilmeden *"Resûlullah'ın keler yemeyi nehyettiği"* rivayet edilmiştir. Hülasa, *İmam Muhammed* gibi bâzı Hanefiler, kerahetin tahrimî olduğuna hükmetmiş ise de çoğunluk tenzihî olduğuna meyleder ve şöyle derler: *"Resûlullah'ın sofrasında, huzurunda yenmiş olduğu halde müdâhele etmemesi, bunun mübah olduğuna delildir. Kerâhet ise, kerahet-i tenzihiyedir."*

Görüldüğü üzere keler eti meselesi oldukça münâkaşa edilmiş bir husustur. Daha ziyâde Hanefiler, kesin bir üslubla *"helal"* demekten kaçınmışlardır.

★ Hadîste şu husus da görülmektedir:

Bir meselenin hükmüne açıklık kazandırmak için, şüphe edilen cihetin açıklanması gerekir. *Resûlullah* öyle yapmıştır: Keler etinden yememiş, yemeyiş sebebini açıklamıştır.

★ Yemekten nefret ve onu hoş bulmamak, o yemeğin tahrîmini gerektirmez.

★ Yemeklerden tiksinme hususunda herkes bir değildir. Bazılarının sevdiğinden diğerleri nefret duyabilir.

★ Bir et kokmuş ise, bunun yenmesi haram olmaz. Bu halde yiyebilecek kimse çıkabilir, yenmesi haram değildir.

★ Kadının akrabaları eve girebilir, yeter ki koca rıza göstersin, izin versin.

★ Akrabanın, hısımın, dostun evinden yemek yenir, bu caizdir.

★ *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* Ashâbıyla birlikte yemek yer, fırsat düştükçe et de yerdi.

★ *Resûlullah*, gaybı Allah bildirmedikçe bilmezdi. Sorarak öğrenmeyi tercih ederdi.

★ *Hz. Meymûne* akıllı ve tedbirli bir kadındı ve *Resûlullah* hakkında fevkalâde hayırhâhtı. Zira o, zekası ile, kelerden *Resûlullah*'ın hoşlanmıyacağını derhal kavramış, bilmeden yiyip sonradan rahatsızlık izhar etmesine gönlü razı olmamış, haberdar etmiştir. Gerçekten de feraseti onu yanıltmamıştır.

★ Birinin bir şeyden tiksineceği melhuz ise, bu saklanmamalı, kendisine haber verilmelidir, ta ki ondan bir zarara mâruz kalmasın. Bu hal bazılarında görülür, muziplik olsun diye çevresi gizleyebilir. Sünnet bunu tasvîb etmiyor.

7- İkinci hadîste, temas edilmesi gereken husus *Benî İsrail*'den bir kavmin meshedilmesi meselesi.

Mesh: Bir canlının fıtratının değiştirilmesi, bir başka canlıya döndürülmesidir. Bununla daha ziyade, canlının daha aşağı, daha çirkin bir hâle çevrilmesi ifâde edilir. Nesh ilahî bir ceza çeşididir. Kur'an-ı Kerîm, yahudilerden bir cemaatin mesh cezasına çarptırılarak maymunlara dönderildiklerini belirtir: **"İçinizden cumartesi günü azgınlık edenleri elbette biliyorsunuz. Onlara "aşağılık birer maymun olunuz" dedik. Bunu, muasırlarına ve sonradan geleceklere bir ceza örneği ve Allah'a karşı gelmekten sakınanlara öğüt olsun diye yaptık"** (Bakara 65-66). Keza Maide sûresinde de bir kısım insanların Allah'ın gadabına uğrayarak **"Maymunlar ve domuzlara çevrileceklerine temas edilmiştir"** (60. âyet).

Şu halde Cenab-ı Hakk, bir ceza çeşidi olarak târihen bazı insanlara neshi uygulamış, insanken maymun ve domuz hâline çevirmiştir.

Sadedinde olduğumuz rivayette, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın keleri yemeyişi, İsrailoğullarından bir neslin keler şeklinde meshedilmiş olması sebebiyle, sofradaki kelerin onların devamı olma endişesinden ileri geldiği ifâde edilmektedir. Ancak bu husus ülemânın büyük çoğunluğuyla vârid görülmemiştir. Çünkü meshe uğrayan kimselerin neslinin devam etmeyeceği, yine hadîslerde açıklanmıştır. *Taberî* der ki: *"Esasen hadîste, o kelerin meshedilenlerden olduğu hususunda Resûlullah'ın cezm'i (kesin iddiası) mevcut değildir. Aleyhissalâtu vesselâm; bunun onlardan olmasından korktuğunu beyan etmiş ve yemekten geri durmuştur. Resûlullah, bunu da Cenab-ı Hakk'ın, Resulüne, meshe uğrayanların neslinin devam etmiyeceğini bildirmesinden önce söylemiş olmalı."* *Tahavî* de, meseleye böyle bir yaklaşımla cevap vermiş ve arkadan *İbnu Mes'ud*'dan yapılan şu rivayeti kaydetmiştir: سُئِلَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وسَلَّمَ عَنِ الْقِرَدَةِ وَالخَنَازِير اَهِىَ مِمَّا مُسِخَ قَالَ: اِنَّ اللّٰهَ لَمْ يُهْلِكْ قَوْماً اَوْيَمْسَخْ قَوْماً فَيَجْعَلْ لَهُمْ نَسْلاً وَلاَ عَاقِبَةً *"Resûlullah aleyhisselam'a: "Şu maymun ve hınzırlar meshedilen yahudilerden kalma mıdır?" diye soruldu. Aleyhissalâtu vesselâm:* **"Allah bir kavmi helak veya meshetti mi artık onlara bir nesil ve devam kılmaz!"** *diye cevap verdi."*

İslam'da âyet ve hadîslerle sâbit olan insanın maymun, domuz, keler gibi hayvan olması inancı ile insanlığın maymundan geldiğini söyleyen evrimci iddialar arasında hiçbir irtibatın olmadığını belirtelim. Biri, insanlığın aslını, tesadüflerle tekâmül denen maymuna bağlarken, öbürü, şımaran ve azan insanın ilahî irade ve ilahî kudretle, bir ceza olarak tenzilen maymuna, domuza, kelere çevrildiğini belirtir. Birinde tesadüfî tekâmül, öbüründe irâdî tenzil vardır, bu bir cezadır.

Keza *mesh*'i, tenasuhcuların iddiası ile de karıştırmamak gerekir. Onlar hiç bir ciddî delile dayanmadan, insan ruhunun hayvan cesetlerinde yeniden dünyaya geleceğini iddia ederler. İslamiyet, ölen kimsenin bir daha dünya hayatına dönmeyeceğini kesin bir üslubla söyler.

★ TAVŞAN

3905 ١ـــ عن خالد بن الحويرث قال: [صَادَ رَجُلٌ أَرْنَباً فَجَاءَ بِهَا إلى عَبْدِ اللّهِ ابنِ عُمَرَ رضى اللّهُ عَنْهُمَا فقَالَ: مَا تَقُولُ؟ فقَالَ قَدْ جِىءَ بِهَا إلى رسولِ اللّهِ ﷺ وَأَنَا جَالِسٌ مَعَهُ فَلَمْ يَأْكُلْهَا وَلَمْ يَنْهَ عَنْ أَكْلِهَا، وَزَعَمَ أَنَّهَا تَحِيضُ]. أخرجه أبو داود.

1. **(3905)**- *Hâlid İbnu'l-Huveyris radıyallahu anh* anlatıyor: *"Bir adam bir tavşan avladı ve Abdullah İbnu Ömer radıyallahu anhüma'ya gelip: "Ne dersiniz (bunun eti yenir mi?)" diye sordu. Abdullah: "Tavşan Resulullah aleyhissalâtu vesselâm'a da (böyle avlanıp) getirilmişti. Ben de o sırada yanında oturuyordum. Ondan ne yedi ne de onun yenmesini yasakladı, tavşanın hayız gördüğüne inanıyordu" dedi."* [Ebu Dâvud, Et'ime 27, (3792).]

3906 ٢ـــ وعن أنس رضى اللّه عنه قال: [مَرَرْنَا فَانْفَجْنَا أَرْنَباً بِمرِّ الظَّهْرَانِ فَسَعَوْا فَلَغِبُوا قال: فَسَعَيْتُ حَتّى أَدْرَكْتُهَا فَأَخَذْتُهَا، وَأَتَيْتُ بِهَا أَبَاطَلْحَةَ رضىَ الله عنهُ، فَذَبَحَهَا بِمَرْوَةٍ، فَبَعَثَ مَعِي بِفَخِذِهَا إلَى رَسُولِ الله ﷺ فَأَكَلَهُ قِيلَ لَهُ: أَكَلَهُ؟ قَالَ: قَبِلَهُ]. أخرجه الخمسة.

«أَنْفَجْنَا»: أثرنا.

2. **(3906)**- *Hz. Enes radıyallahu anh* anlatıyor: *"Yürüdük ve Merri'z-Zahrân'dan bir tavşan kaldırdık. Arkadaşlarımız peşinden koştular ve (sonunda yakalamaktan) âciz kaldılar. Bu sefer ben koştum, yetiştim ve yakaladım. Onu (babalığını) Ebu Talha radıyallahu anh'a getirdim. O, tavşanı keskin bir taşla kesti. Budunu benimle Resûlullah'a gönderdi. Resûlullah onu yedi."*

Enes'e: "Yedi mi, (gördün mü yediğini?)" diye sorulmuştu. Yani kabul etti" dedi." [Buharî, Sayd 32, 10, Hibe 5; Müslim, Sayd 53, (1953); Ebu Dâvud, Et'ime 27, (3791); Tirmizi, Et'ime 2, (1790); Nesâî, Sayd 25, (7, 196).]

AÇIKLAMA:

1- *Câhız*, tavşan hakkında devrinin bilgilerini bize şöyle aktarır: *"Tavşan*

pek korkak bir hayvan olarak bilinir. Şehvetine çok düşkündür. Bir yıl erkek, bir yıl dişi olur. Ayrıca hayız görür. Gözleri açık uyur."

Merr-i Zahrân: Mekke'den bir merhale uzak bir yerin adıdır.

2- Tavşan etinin yenip yenmiyeceği hususunda bazı ihtilaflı rivayetler gelmiştir. Sadedinde olduğumuz iki rivayette de bu ihtilaflı durum gözükmektedir. Mesela *Ebu Hüreyre radıyallahu anh*'tan gelen bir rivayet: *"Bir bedevî, kızartılmış vaziyette bir tavşanı Resûlullah'a getirmişti. Kendisi yemedi, Ashâbına yemelerini söyledi"* der. Alimler çoğunluk itibâriyle tavşan etinin mübah olduğunu söylemiş, kaydedilen hadîslerden yenmesinin câiz olduğu hükmüne ulaşmıştır. Ancak şunu da belirtelim ki Ashâbtan *Abdullah İbnu Ömer radıyallahu anhümâ,* Tâbiînden *İkrime,* fukahadan *Muhammed İbnu Ebi Leyla* tavşan etinin mekruh olduğuna kanîdirler. Bunlar *Huzeyme İbnu Cezî*'in rivayetine dayanırlar. Bu rivayette der ki: *"Ey Allah'ın Resûlü dedim, tavşan hakkında ne dersiniz?"*

"Onu ne yerim ne de haram kılarım" *buyurdular. Ben: "Öyleyse., dedim, siz haram kılıncaya kadar ben onu yiyeceğim. Siz niye (yemiyorsunuz)?" Bana şu cevabı verdi:*

"Onun hayız gördüğü bana bildirildi."

İbnu Hacer bu hadîsin senedce zayıf olduğunu belirttikten sonra: *"Şâyet senedce sahih olsa, yine de burada kerâhete delil mevcut değildir"* der.

Bu manayı sadedinde olduğumuz bâbın birinci hadîsi (3905) de teyîd eder.

Hülasa, *Nevevî: "Tavşan eti, İmam Mâlik, Ebu Hanîfe, Şâfi'î, Ahmed İbnu Hanbel ve diğer pekçok ulemâ nezdinde helâldir"* der.

3- Hadîs av hayvanının kaldırılıp, ürkütülmesinin câiz olduğunu gösterir. Keza avı kovalamanın câiz olduğu da anlaşılmaktadır. *"Avın peşine düşen gaflete düşer"* mealindeki hadîs, bu söylenene muhalif sayılmamıştır, çünkü bu ikinci hadîs, fuzulî yere avcılıkla fazla uğraşan, av takibederken, bir kısım maslahat ve vecibelerini ihmal eden kimselere mahsustur.

4- Hadîs, avı yakalayanın, bir başkasının ortak olmasına imkan olmayacak şekilde ona sahip olduğunu gösterir. Öyle ki, o avı onunla kovalayanlar dahi hak iddia edemezler, yakalayan ona sâhip olur.

5- Hadîs, avla elde edilenin hediye edilebileceğine, bu hediyenin kabul edilmesi gerektiğine, mevkii ve makamı yüce bile olsa, onun razı olacağı bilin-

diği takdirde basit bir şeyin bile hediye edilebileceğine delîl kılınmıştır.

6- Hadîste, çocuğun velisinin, çocuğun mâlik olduğu şeylerde çocuğun lehine tasarrufta bulunabileceği gözükmektedir.

★ **SIRTLAN**

3907 ١ـ عن عبد الرحمن بن أبى عمار قال: [قُلْتُ لِجَابِرٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ: الضَّبُعُ، أَصَيْدٌ هُوَ؟ قال: نَعَمْ. قُلْتُ: آكُلُهَا؟ قَالَ: نَعَم قُلْتُ: عَنْ رسولِ اللّهِ ﷺ؟ قَال: نَعَمْ]. أخرجه أصحاب السنن، وصححه الترمذى.

1. **(3907)**- *Abdurrahman İbnu Ebî Ammâr rahimehullah* anlatıyor: *"Hz. Câbir radıyallahu anh'a: "Sırtlan av mıdır?" diye sordum.. "Evet!" dedi. Ben tekrar: "Etini yiyeyim mi?" dedim. "Evet!" dedi.*

"Bu cevap Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'dan mıdır?" dedim. "Evet!" dedi.."

3908 ٢ـ وعند أبى داود: [قَالَ جَابِرٌ رَضِىَ الله عنهُ: سَأَلْتُ رَسُولَ الله ﷺ عَنِ الضَّبُعِ، فقَالَ: هُوَ صَيْدٌ، وَيُجْعَلُ فِيهِ كَبْشٌ إِذَا صَادَهُ الْمُحْرِمُ].

2. **(3908)**- *Ebu Dâvud*'un rivayetinde şöyle gelmiştir: *"Hz. Câbir radıyallahu anh der ki: "Resusullah aleyhissalâtü vesselam'a sırtlandan sordum. Bana:*

"O, av (hayvanı)dır, ihramlı avlayacak olursa koç da aynı hükme dâhil edilir." [Tirimizî, Et'ime 4, (1792); Ebu Dâvud, Et'ime 32, (3801); Nesâ'î, Sayd 27, (7; 200).]

3909 ٣ـ وعن خزيمة بن جزء رضى اللّه عنه قال: [سَأَلْتُ رسولَ اللّهِ ﷺ عَنِ الضَّبُعِ، فَقَالَتْ: أَوَيَأْكُلُ الضَّبُعَ أَحَدٌ؟ وسَأَلْتُهُ عَنْ أَكْلِ الذِّئْبِ، فقَالَ: أَوَ يَأْكُلُ الذِّئْبَ أَحَدٌ فِيهِ خَيْرٌ]. أخرجه الترمذى.

3. **(3909)**- *Huzeyme İbn Cez'î radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a sırtlan hakkında (eti helal mi?)" diye sordum.*

"Sırtlanı yiyen biri de var mı?" *dedi. Bunun üzerine kurdun etinin yenmesini sordum.*

"Kendisinde hayır olup da kurdu yiyen biri var mı?" *diye cevap verdi."* [Tirmizî, Et'ime 4, (1739).]

AÇIKLAMA:

Yukarıda kaydedilen rivâyetler sırtlan etinin yenip yenmiyeceği ile ilgilidir. Önceki iki rivayette yenebileceği, helal oduğu söylenmiş ise de sonuncu rivayete göre helal değildir, yenmemesi gerekir.

Rivâyetlerden de anlaşılacağı üzere sırtlan eti hususunda ülemâ ihtilaf etmiştir. *Hattâbî*'nin açıklamasına göre, *Sa'd İbnu Ebi Vakkâs, İbnu Abbâs, Atâ, İshâk, Ebu Sevr, İmâm Sâfi'î* ve *Ahmed İbnu Hanbel* sırtlanın etinin câiz olduğuna hükmetmiştir.

Ancak ülemânın çoğunluğu da haram oduğunu söylemiştir: *Süfyan Sevrî, Ashâb-ı Re'y* ve *İmam Mâlik, Sa'îd İbnu Müseyyeb,* bunlar arasındadır. Bunlar haram derken, sırtlanın vahşî bir hayvan olduğunu, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın vahşilerden köpek (parçalayıcı) dişi olanların etini yemeyi nehyettiğini belirtmişlerdir. Helal olduğunu söyleyenler, yukardaki ilk iki rivayeti gösterirler ve üçüncü rivâyetin amel edilemiyecek kadar zayıf olduğuna dikkat çekerler.

Sırtlanın helal olduğunu söyleyen ülemaya hak vermeye çalışan *İbnu'l-Kayyim*'in açıklamaları meyanında şu sözleri dikkate değer: *"Resûlullah'ın haram kıldığı hayvanlarda iki vasıf beraber var:*

1- *Hayvanın köpek (parçalıyıcı) dişinin bulunması,*

2- *Tab'ı itibâriyle normal vahşilerden olması: Aslan, kurt, kaplan, gelincik gibi. Sırtlanda ise, bu iki vasıftan sadece biri var: Köpek dişi var, ama normal vahşilerden değil. Şurası muhakkak ki, vahşîler parçalayıcı diş sâhibi olan hayvanlardan daha farklıdır. Vahşi hayvan, kendisinde bulunan vahşîlik kuvvesi sebebiyle haram kılınmıştır. Zira, vahşi hayvanı yiyen bu kuvvenin bir benzerini tevarüs ederek ruhen vahşîleşir. Çünkü bir şeyi yiyen, yediği şeye benzer. Şu husus da herkesçe bilinmektedir: Kurtta, aslanda, kaplanda ve gelincikte bulunan vahşilik kuvvesi sırtlanda mevcut değildir. Öyleyse haramlıkta bu, öbür-*

lerine eşit olmamalı, ne lügat ne de örf yönüyle sırtlanla öbürleri arasında bir eşitlik olmamalıdır."

★ **KİRPİ**

3910 ١ـ عن نملة الأنصارى قال: [سُئِلَ ابْنُ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عنهُمَا عَنْ أَكْلِ القُنْفُذِ، فَتَلاَ: قُلْ لاَأَجِدُ فِيهَا أُوحِىَ إِلَىَّ مُحَرَّماً عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ. الآيةَ، فقَالَ شَيْخٌ عِنْدَهُ: سَمِعْتُ أَبَاهُرَيْرَةَ رضىَ اللّٰهُ عَنْهُ يَقُولُ: ذُكِرَ القُنْفُذُ عِنْدَ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ فقَالَ خَبِيثَةٌ مِنَ الخَبَائِثِ، فقَالَ ابنُ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عنهُمَا: إِنْ كَانَ قَالَ هٰذَا رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ فَهُوَ كَمَا قَالَ مَا لَمْ نَدْرِ]. أخرجه أبو داود.

1. **(3910)**- *Nemletü'l-Ensârî* anlatıyor: *"İbnu Ömer radıyallahu anhümâ'ya kirpiden sorulmuştu. (Cevâben) şu âyeti okudu. (Meâlen):*

"(Ey Muhammed) de ki: "Bana vahyolunanda leş, akıtılmış kan, domuz eti -ki pistir- ve günah işlenerek Allah'tan başkası adına kesilen hayvandan başkasını yemenin haram olduğuna dair bir emir bulamıyorum. Fakat darda kalan, başkasının payına el uzatmamak ve zaruret miktarını aşmamak üzere bunlardan da yiyebilir. Doğrusu Rabbim bağışlar ve merhamet eder" (En'am 146).

Ancak, yanında bulunan bir yaşlı dedi ki: "Ben Ebu Hüreyre radıyallahu anh'ı dinledim, demişti ki: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yanında kirpinin zikri geçmişti:

"O habislerden bir habistir (eti) yenmez" *buyurdular."*

Bunun üzerine İbnu Ömer radıyallahu anhümâ: "Eğer bunu Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm söyledi ise, bu (kirpinin hükmü), biz bilmesek de O'nun dediği gibidir" dedi." [Ebu Dâvud, Et'ime 30, (3799).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın bu beyanlarında kirpi habîs olarak tavsîf buyrulmuştur. Habîs şeyler, Kur'ân-ı Kerîm'in nassı ile haramdır. Ancak kirpinin durumu ihtilâflıdır. Es-Sübülü's-Selam'da şu açıklama yapılmıştır:

"Râfi'î der ki: "Kirpi hususunda iki görüş var: Birine göre haramdır. Ebu Hanîfe ve Ahmed İbnu Hanbel bu görüştedir. Bunlar hadîste kirpinin "habîs" olarak tavsîf edilmesini esas almışlardır. Diğer görüşe göre helaldir. İmam Mâlik ve İbnu Ebi Leyla bu görüştedirler."

★ TOY

3911 ١ ـ عن سفينة رضى اللّهُ عنه قال: [أَكَلْتُ مَعَ رَسولِ اللّهِ ﷺ لَحْمَ حُبَارَى] أخرجه أبو دواد.

«الحُبَارَى»: هو الحبرج.

1. **(3911)**- *Sefîne radıyallahu anh* anlatıyor: *"Ben, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm ile birlikte toy (denen kuş)un etini yedim."* [Ebu Dâvud, Et'ime 29, (3797); Tirmizi, Et'ime 26, (1829).]

AÇIKLAMA:

"Toy" uzun boyunlu, iri bir av kuşudur, göçmen kuşlardandır, çok hızlı uçar, boz renklidir. Eti tavuk ve kaz eti arasındadır. Hadîs toy etinin helal olduğunu beyan buyurmuştur, bu hususta ülemanın ihtilafı yoktur.

★ ÇEKİRGELER

3912 ١ ـ عن ابن أبى أوفى رضى اللّه عنهما قال: [غَزَوْنَا مَعَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ وَكُنَّا نَأْكُلُ مَعَهُ الْجَرَادَ]. أخرجه الخمسة.

1. **(3912)**- *İbnu Ebî Evfa radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm ile beraber [altı veya yedi sefer] gazveye çıkmıştık. Gazve esnasında Aleyhissalâtu vesselâm'la birlikte çekirge yedik."* [Buharî, Sayd 13; Müslim, Sayd 52, (1952); Tirmizî Et'ime 22, (1822,1823); Ebu Dâvud, Et'ime 35, (3812);Nesâî, Sayd 37, (7, 210).]

3913 ٢ ـ وعن سلمان رضى اللّه عنه قال: [سُئِلَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ عَنِ الجَرَادِ فقَالَ: أَكْثَرُ جُنُودِ اللّهِ، لاَ آكُلُهُ وَلاَ أُحَرِّمُهُ]. أخرجه أبو داود.

2. **(3913)**- *Selman radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a çekirgeden sorulmuştu:*

"Onlar, Allah'ın en kalabalık ordularıdır. Onu ne yerim ne de haram kılarım" *buyurdular."* [Ebu Dâvud, Et'ime 35, (3813); İbnu Mace, Sayd 9, (3219).]

3914 ٣ــ وفى رواية رزين رحمه اللّه عن جابر: [دَعَا النَّبِيُّ ﷺ عَلَى الجَرَادِ فقَالَ: اللَّهُمَّ أَهْلِكِ الجَرَادَ، اقْتُلْ كِبَارَهُ، وَأَهْلِكْ صِغَارَهُ، وَاقْطَعْ دَابِرَه، وَخُذْ بِأفْوَاهِهَا عَنْ مَعَايِشِنَا وَأَرْزَاقِنَا إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ، فَقَالَ رَجُلٌ يَارَسُولَ اللّهِ: كَيْفَ تَدْعُو عَلَى الجَرَادِ، وَهُوَ جُنْدٌ مِنْ جُنُودِ اللّهِ؟ فقَالَ: إِنَّهُ نَثْرَةُ حُوتٍ فِى البَحْرِ].

3. **(3914)**- *Rezîn rahimehullah Hz. Câbir radıyallahu anh*'tan naklediyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm çekirgelere beddua etti ve dedi ki:*

"Allah'ım! Çekirgeleri helak et, büyüklerini öldür, küçüklerini helâk et, nesillerini kes, ağızlarını geçimliğimiz ve rızkımızdan (uzak) tut. Sen duaları işitensin."

(Orada bulunan) bir adam:

"Ey Allah'ın Resûlü! Çekirgelere nasıl böyle beddua ediyorsunuz, onlar ki Allah'ın ordularından bir ordudur" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm da cevaben:

"Çekirge, denizdeki bir balığın hapşırığıdır" *buyurdular."* [Tirmizi, Et'ime 23, (1824); İbnu Mâce, Sayd 9, (3221).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayetler, çekirgeler hakkındadır. İlk ikisi sarîh olarak çekirgelerin yenmesinin helal olduğunu ifâde etmektedir. Nitekim *Nevevî: "Müslümanlar, çekirge yemenin mübah olduğu hususunda icma etmiştir"* der. Ayrıca, *Ebu Hânife, Şâfi'î, Ahmed İbnu Hanbel* ve bir çok *Cemâhîr*'in *"Çekirge tezkiye sûretiyle (başı kesilerek) veya müslüman yahut mecûsî herhangi bir kimsenin avlaması sûretiyle veya kendiliğinden veya bir kısmı koparılarak yahut bir başka sebeple de ölse helaldir"* dediklerini belirtir. *İmam Mâlik*, kendisinden meşhur olan kavle, -*Ahmed İbnu Hanbel* de bir kavle- göre: *"Bir kısmı koparılmak*

veya diri olarak (sıcak suya) atılıp haşlanmak veya ateşte kızartılmak gibi bir sebeple öldürülürse helaldir, kendiliğinden veya bir kap içerisinde ölmüş kalmışsa yenmesi helal olmaz" demişlerdir.

2- Çekirgenin Allah'ın en kalabalık askeri olarak ifade edilmesi, kuş taifesi içerisinde sayıca en çok olması sebebiyledir. Hadîslerde geldiği üzere, Allah'ın en kalabalık mahluku meleklerdir. Melekler hakkında ayette de: **"Rabbinin ordularını kendisinden başka kimse bilmez"** (Müddessir 31) buyrulmuştur. Çekirgeye Allah'ın ordusu denmesi hikmetli bir ifadedir. Onların başı boş olmadığını, Cenab-ı Hakk'ın, onları, gadab ettiği yerlere musibet olarak gönderip cezalandırdığını ifâde eder. Kur'an bu hususu, *Firavun*'a karşı diğer âfetler zımnında çekirgenin de gönderildiğini belirterek haber verir (A'raf 133). Çekirgeler girdikleri yerlerin otlarını, ekinlerini, ağaçlarını yerler ve kıtlığa sebep olurlar. Öyle ki zaman olur, insanlar yiyecek bir şey bulamayarak birbirlerini yiyip toptan helak olurlar (*Kârî*).

3- Üçüncü hadîste (3914) çekirgenin balık hapşırığına benzetilmesiyle ilgili yeterli açıklama daha önce geçtiği için burada tekrar etmiyeceğiz. (Kitabımızın 5. cilt, 365-368. sayfaları arasında yer alan 1249, 1250, ve 1251 numaralı hadîslere ve bunların şerhlerine bakılmalıdır).

★ **AT**

3915 ١ــ عن أسماء بنت أبي بكر رضى اللّهِ عنهما قالت: [نَحَرْنَا عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللّهِ ﷺ فَرساً، وَنَحْنُ بِالْمَدِينَةِ فَأَكَلْنَاهُ]. أخرجه الشيخان والنسائى.

1. **(3915)**- *Esmâ Bintü Ebî Bekr radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Biz, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm zamanında bir at kestik. O zaman Medine'de idik. Hepimiz onu yedik."* [Buharî, Sayd 24, 27; Müslim, Sayd 36, (1942); Nesâi, Dahâyâ 33, (7, 231).]

3916 ٢ــ وعن جابر رضى اللّه عنه قال: [أَكَلْنَا زَمَنَ خَيْبَرَ الْخَيْلَ، وَحُمُرَ الْوَحْشِ ونَهَا رَسُولُ اللّهِ ﷺ عَنِ الْحُمُرِ الأَهْلِيَّةِ، وَأَذِنَ فِى الْخَيْلِ]. أخرجه أصحاب السنن، واللفظ لغير الترمذى، وصححه

2. **(3916)**- *Hz. Câbir radıyallahu anh* anlatıyor: *"Hayber(in fethi) zamanında at ve vahşi eşek (eti) yedik. Resulullah aleyhissalâtu vesselâm ehlî eşek (etin)i yasakladı ve ata müsaade etti."* [Ebu Dâvud, Et'ime 26, (3788); Nesâî, Sayd 32, (7, 205); Tirmizî, Et'ime 5, (1794).]

AÇIKLAMA:

1- Bu iki rivayetin her ikisi de at etinin yenmesini mübah îlân etmektedir. Ancak başka rivayetler muvâcehesinde tezekkür edince ülemâ ihtilâf etmiştir. Bahsi, *Nevevî rahimehullah* şöyle özetler: *"Alimler, at etinin mübah olması hususunda ihtilâf etmiştir:*

★ *Şâfi'î ve Cumhurun mezhebine göre bu muübahtır ve hiçbir kerâhet yoktur. Ahmed İbnu Hanbel, İshâk, Ebu Yusuf, İmam Muhammed, muhaddislerden bazı cumhurlar da bu görüştedir.*

★ *İbnu Abbâs, İmam Mâlik, Ebu Hanîfe gibi bazı âlimler ise,* **"Sizin için atları, katırları ve merkebleri binek ve süs hayvanları olarak yarattık...."** (Nahl 8) *meâlindeki âyet-i kerîme'yi esas alarak atın yenmesini mekruh addetmişlerdir. Onlara göre bu âyette yemekten bahsedilmiyor, halbuki daha önceki âyette hayvanların yenilmesinden bahsedilmektedir. Atı mekruh addeden ülemâ, âyetten başka, Hâlid İbnu'l-Velid tarafından rivâyet edilen şu hadîsi de esas alırlar:* أَنَّ النَّبِىَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ لُحُومِ الْخَيْلِ *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm at etini yasakladı."*

At etini mekruh addedenlerin bir diğer delilleri, atın cihad vasıtası olmasıdır. Ancak önceki hadîste geçen *"O zaman Medîne'de idik"* ibaresi, at etinin *Resûlullah*'ın huzurunda ve cihad emrinin gelmesinden sonraki devreye ait olduğuna delîl kılınmıştır. Bilindiği üzere, Mekke döneminde cihada müsaade yoktu, ve o sırada atın cihad vâsıtası olması mevzubahis değildi. Yine önceki hadîste, etin *Resûlullah* devrinde kesilip yenmesinin ifâde edilmesi, *Resûlullah*'ın bundan haberdâr olduğuna dikkat çekme gayesini güder. Usulcüler bu çeşit ifadeleri hep ref'e nisbet etmiştir, yani bunlardan *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın haberi vardır ve sükütuyla te'yid etmiş ve takrîr buyurmuştur, öyleyse hadîs merfudur.

★ **PİSLİK YİYENLER (CELLÂLE)**

3917 ١ــ عن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال: [نَهَى رَسُولُ اللّهِ ﷺ عَنْ جَلاّلَةِ الإِبِلِ أَنْ يُرْكَبَ عَلَيْهَا، أَوْ يُشْرَبَ مِنْ أَلْبَانِهَا] أخرجه أبو داود والترمذى.

1. **(3917)**- *İbnu Ömer radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhis-salâtu vesselâm pislik yiyen (cellâle) deveye binmekten ve sütünü içmekten men etti."* [Ebu Dâvud, Et'ime 25, (3785, 3787); Tirmizî, Et'ime 24, (1825).]

3918 ٢ــ وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [نَهَى رَسُولَ اللّهِ ﷺ عَنْ أَكْلِ الْمُجَثَّمَةِ: وَهِيَ الْمَصْبُورَةُ لِلْقَتْلِ، وَعَنْ أَكْلِ الجلاَّلَةِ، وَشُرْبِ لَبَنِهَا، وَعَنِ الشُّرْبِ مِنْ فِي السِّقَاءِ]. أخرجه أصحاب السنن، واللفظ للترمذى وصححه.

2. **(3918)**- *İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resulullah aleyhis-salâtu vesselâm öldürülmek için hedef ittihaz edilmiş (ve mücesseme denilen) hayvanın yenilmesini, pislik yiyen (ve cellâle denen) hayvanın yenilmesini, sütünün içilmesini ve su tuluğunun ağzından su içilmesini yasakladı."* [Ebu Dâvud, Et'ime 25, (3786); Tirimizi, Et'ime 24, (1826); Nesâî, Dahâya 44, (7, 240).]

3919 ٣ــ وعن زهدم بن مضرب قال: [أُتِيَ أَبُو مُوسَى رَضِيَ اللّهُ عنهُ بِدَجَاجَةٍ فَتَنَحَّى رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ، فقَالَ: مَا شَأْنُكَ؟ فقَالَ: إِنِّي رَأَيْتُهُ يَأْكُلُ شَيْئاً فقَذِرْتُهُ فحَلَفْتُ أَنْ لاَ آكُلَهُ، فقَالَ أَبُو مُوسَى: ادْنُ فَكُلْ، فَإِنِّي رَأَيْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَأْكُلُهُ، وَأَمَرَهُ أَنْ يُكَفِّرَ عَنْ يَمِينِهِ]. أخرجه الشيخان والنسائى.

3. **(3919)**- *Zehdem İbnu Mudrib* anlatıyor: *"Ebu Mûsâ radıyallahu anh'a bir tavuk getirilmişti. Cemaatten birisi ayrıldı. (Ebu Musa): "Neyin var?" diye sordu. Adam:*

"Ben onu (pis bir şeyler yerken gördüm ve tiksindim ve yememeye yemin ettim" cevabını verdi . Bunun üzerine Ebu Musa:

"Yanaş ve ye! Zira ben, Resulullah aleyhissalâtu vesselâm'ı (cellâle'yi) yerken gördüm" dedi ve adama, yemini için kefarette bulunmasını emretti." [Buhâri, Zebâih 26, Humus 15, Megâzî 74, 78, Eymân 1, 4, 18, Kefâret 9, 10, Tevhid 56; Müslim, Eymân 9, (1649); Nesâî, Sayd 33, (7, 206).]

AÇIKLAMA:

Bu üç hadîste aslen eti helal olan hayvanlardan besleniş ve öldürülüş tarzları sebebiyle yenmesi yasaklanan hayvanlar mevzu bahis edilmektedir.

1- *Cellâle:* Pislik yiyen hayvanların müşterek adıdır. Sığır, davar, deve veya kümes hayvanı olmuş farketmez. Hepsine şer'î ıstılahta cellâle denmiştir. Ülemâ bunlar hakkında farklı görüşler ileri sürmüştür. Bazı âlimler yiyeceğinin çoğu temiz olan hayvanı cellâle addetmemiştir. Umumiyetle az miktarda pislik yemiş olanlar cellâle kabûl edilmez. *Nevevi, "Azlığa çokluğa bakılmaz, kokusu esas alınır, yediği pisliğin rengi, kokusu eti veya suyunda galebe çalma halinde cellâle sayılacağını"* söyler.

2- *Hattabi*'nin açıklamasına göre *cellâle*'nin sütünden ve etinden istifade için başlıca görüşler şöyledir:

★ "Ashâb-ı Re'y (Hanefiler), *Şâfi'î* ve *Ahmed İbnu Hanbel*'e göre mekruhtur, kesilmezden önce bunlar bir müddet hapsedilmeli, temiz yemle beslenip ondan sonra kesilmelidir. Hapis müddeti de ihtilaflıdır:

★★ Bazı rivâyetlerde sığırın kırk gün. Tavuğun üç gün hapsedildikten sonra yenilmesi tavsiye edilmiştir.

★★ Fakihler umumiyetle tavuklar için üç, koyunlar için dört, sığır ve develer için on gün hapsedilmelerini fetvaya bağlamışlardır.

★ *Hasan Basri, İmam Mâlik* gibi bazı âlimler de cellâlenin etini yemekte bir beis görmemişlerdir.

★ *İshâk İbnu Râhûye*'nin de: *"Cellâlenin etini iyice yıkadıktan sonra yemede bir beis yoktur"* dediği rivayet edilmiştir.

★ Domuz sütü ile beslenen bir kuzunun eti yenilebilir, bir mahzur yoktur, çünkü süt istihlak edilmiştir.

3- *Mücesseme:* Ok vs. atışlarında hedef yapılan hayvandır. *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* hayvanların tâlim vs. maksadlarla yapılacak atışlarda he-

def yapılarak öldürülmesini şiddetle yasaklamış, bunu yapanlara lânet etmiştir. Bu tarzda öldürülen hayvanın yenmesini *Resûlullah* nehyetmiştir. Bu suretle avlanıp, ölmeden kesilecek olursa helaldir. Ancak, atış yapılır, fakat kesilmeden kendiliğinden ölürse, yenmesi câiz olmaz. Zira bu durumda mevkûze (vurularak öldürülmüş) olmuş olur.

★ HAŞERELER

3920 ١ — عن الهلقام بن تلبّ عن أبيه قال: [صَحِبْتُ النَّبِيَّ ﷺ فَلَمْ أَسْمَعْ لِحَشَرَةٍ مِنَ الأَرْضِ تَحْرِيماً]. أخرجه أبو داود.

1. **(3920)**- *Hilkâm İbnu Telib rahimehullah* babasından nakılediyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'la arkadaşlık yaptım, yeryüzündeki haşerelerden herhangi birini haram ettiğini hiç işitmedim."* [Ebu Dâvud, Et'ime 30, (3798).]

AÇIKLAMA:

1- Burada haşerâtla küçük hayvanlar kastedilmektedir. Şârihler bunu açıklarken kertenkele, kirpi, araptavşanı[18] ile örneklendirirler. Şu halde dilimizde kullandığımız haşere mânasında değildir.

2- *Hattabî*, hadîsi açıklarken der ki: *"Bu hadîste, haşerâtın mübah olduklarına delil de yoktur. Çünkü, ravinin "... işitmedim" sözü, ondan başkasının da işitmediğine delil olmaz, bir başkasının işitmiş olması câizdir. Hadîs bize bir başka mâna daha ilham etmektedir, o da şu: Bu sözle, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm zamanında, Arapların, haşeratı mübah addetme âdetleri vardı, Resûlullah da onların bu âdetlerini bilmekte idi. Onları haşere yemekten men etmedi."*

Hattabi açıklamasına devam ediyor: *"Alimler, eşyada asıl olan ibâhe mi, mahzur mu olduğu hususunda ihtilaf etmiştir. Bu, usul-ı fıkhın büyük problemlerinden biridir. Bazı âlimler "İbâhe"ye hükmederken, bazıları da "mahzûr"a hükmetmiştir. Bu meyanda bir kısmı da "mutlak olarak "ibâhe" veya "mahzur"a hükmetmek yanlıştır, bazıları için "mubah"ın, bazıları için "mahzur"un esas olduğunu söylemek daha uygundur" demiştir..."*

---

18) *Yerbû'* olarak geçen bu kelimeye lügatlerde *Afrika tarla faresi* de denmektedir.

Nitekim âlimler araptavşanı ve vebr [19] gibi haşerât hakkında ihtilaf eder. *Urve, Atâ, Şâfi'î, Ebu Sevr* araptavşanının yenebileceğini söylemiş, *İmam Mâlik "Vebr'in yenmesinde bir beis yok"* demiştir. *Şafi'î* de aynı kanaattedir. *Atâ, Mücâhid* ve *Tâvus*'tan bu görüş rivayet edilmiştir. *İbnu Sîrin, Hammâd, Ebu Hanife* ve Ashâbı da *vebr'i* mekruh addetmiştir.

Ebu Hanife ve Ashâbı kirpiyi mekruh addeder. Kirpi hakkında *İmam Mâlik*'e sorulunca *"Bilmiyorum"* der. *Ebu Sevr* ise bir mahzur görmezdi. Aynı görüş *Şafi'î*'den de hikaye edilmiştir. Buna *İbnu Ömer*'in de ruhsat verdiği rivayet edilmiştir. *Ebu Dâvud* haram olduğuna dair bir rivayet kaydetmiş ise de senedi zayıftır. Şâyet hadîs sâbitse, kirpi haramdır.

★ MUZDAR

3921 ١ــ عن جابر بن سمرة رضى الله عنه: [أنَّ رَجُلاً نَزَلَ الحَرَّةَ وَمَعَهُ أَهْلُهُ وَوَلَدُهُ، فقَالَ رَجُلٌ: إنَّ نَاقَةً لِي ضَلَّتْ، فَإِنْ وَجَدْتَهَا فَأَمْسِكْهَا، فَوَجَدَهَا وَلَمْ يجِدْ صَاحِبَهَا فَمَرِضَتْ، فقَالَتِ أمْرَأَتُهُ: انْحَرْهَا فَأَبَى، فَنَفَقَتْ، فقالَتْ: اسْلُخْهَا حَتَّى نُقَدِّدَ لَحْمَهَا وَشَحْمَهَا وَنَأْكُلَهُ، فقَالَ: حَتَّى أَسْأَلَ رسولَ اللهِ ﷺ فَأَتَاهُ فَسَأَلَهُ، فقَالَ: هَلْ عِنْدَكَ غِنًى يُغْنِيكَ؟ قال: لاَ قَالَ: فَكُلُوهَا قال: فَجَاءَ صَاحِبُهَا فَأَخْبَرَهُ الخَبَرَ، فقَالَ: هَلاَّ كُنْتَ نَحَرْتَهَا؟ قال: اسْتَحْيَيْتُ مِنْكَ]. أخرجه أبو داود.

1. **(3921)**- *Câbir İbnu Semüre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Bir adam beraberinde ailesi ve çocukları olduğu halde Harra'ya indi. Bir adam: "Bir devem kayboldu, onu bulacak olursan yakalayıver" dedi. Adam onu buldu ama sahibini bulamadı. Deve hastalandı. Adamın karısı: "Onu kes (de mundar ölmesin)" dedi. Ama erkek kabûl etmedi. Deve öldü. Kadın bu sefer: "Derisini soy da etini, yağını kadîd yapalım (güneşte kurutalım) ve yiyelim" dedi.*

Adam: "Hele, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a bir soralım (da söyle-

19) Dört ayaklı, kısa kuyruklu, çokca tüyü olan bir hayvan olarak tarif edilir.

diklerini sonra yapalım!)" dedi. Ona gelip sordu. Aleyhissalâtu vessselâm:

"Seni ondan müstağnî kılacak bir zenginliğin var mı?" *diye sordu. Adam: "Hayır! yok" dedi. Resûlullah da:*

"Öyleyse onu yiyin" *buyurdu. Ravi* der ki: *"Sonra devenin sâhibi geldi. Durum kendisine anlatıldı.*

"Deveyi kesmedin mi?" dedi. Adam: "Senden utandım!" cevabında bulundu." [Ebu Dâvud, Et'ime 37, (3816).]

AÇIKLAMA:

1- *Harra*: Medine'nin çevresinde siyah taşlarla kaplı olan kısım.

2- Harra'ya inen âilenin muzdar olduğu belirtilmiştir. *Resûlullah*, bu maddi sıkıntı içinde olan aileye kendiliğinden (tezkiyesiz=kesilmemiş) ölen hayvanı yemelerine izin vermiştir. Bazı âlimler: *"Muzdar kalan kimsenin meyteyi yiyebileceğine bu hadîste delil var"* demiştir.

3922 ٢ — وعن الفجيع العامرى رضى الله عنه قال: [قُلْتُ يَارسُولَ اللهِ ﷺ: مَا يَحِلُّ لَنَا مِنَ المَيْتَةِ؟ قالَ: مَا طَعَامُكُمْ؟ قُلْنَا: نَغْتَبِقُ وَنَصْطَبِحُ. قَالَ أَبُو نُعَيْمٍ مَوْلى عُقْبَةَ: فَسَّرَهُ لِى عُقْبَةُ: قَدَحٌ غُدْوَةً، وَقَدَحٌ عَشِيَّةً قالَ: ذَاكَ؛ وَأَبِى الجُوعُ، فَأَحَلَّ لَهُمُ المَيْتَةَ عَلَى هٰذِهِ الحَالِ]. أخرجه أبو داود.

2. **(3922)**- *el- Fucey' el-Âmirî radıyallahu anh* anlatıyor:

"Ey Allah'ın Resûlü dedim, meyteden bize helal olan (miktar) nedir?"

"Yiyeceğiniz ne (miktarda)dır" *diye sordu. Biz: "Akşam ve sabah yiyoruz" diye cevap verdik."*

Ebu Nuaym Mevlâ Ukbe der ki: *"Ukbe bana bu ifâdeyi açıkladı: "Bir bardak sabahleyin, bir bardak da akşam vakti demektir." Dedi ki: "Durum bu, babamın hayatına yemin olsun bu yetmez!" Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm mezkur durumda meyteyi yemelerine ruhsat tanıdı."* [Ebu Dâvud, Et'ime 37, (3817).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadîs de, meyte'nin yenmesine ruhsat tanıyacak fakirlik derecesini

belirtiyor: *Hattabi* der ki: *"Sabahleyin bir kadeh, akşamleyin bir kadeh (süt), bedeni, yeterince beslemese, tam bir doyum sağlamasa da açlığı örter ve kişinin belini doğrultur. Resûlullah bu miktar imkâna rağmen meyteden alıp yemelerine ruhsat tanıdı. Böylece hadîs, nefsin gıda ihtiyacını meyteden almasını mübah kılmaktadır. İmam Mâlik ve iki görüşünden birinde Şâfi'î bunu iltizam etmiştir." Şevkani* der ki: *"Şafi'î indinde râcih görüş, açlığı örtecek kadarla yetinmektir. Ebu Hanîfe ve iki kavlinden birinde Mâlik de bu görüştedir."*

Ayet-i kerime de meyteyi haram kılmış fakat muzdar kalma hâlini istisna etmiştir: **"Açlıktan darda kalan, günaha kaymaksızın yiyebilir"** (Maide 3). Ancak zaruret hâli kalkınca meytenin yenmesi helal olmaz. Açlığın örtülmesi, zarureti ortadan kaldırır (daha fazla yemeyi helal kılmaz). Ancak bazı âlimler: *"Muzdar kimse ızdırar halinde, ızdırarın olmadığı zamandaki mutadı ne ise o miktarda yiyebilir"* demişlerdir.

İbnu Hacer der ki: *"Ayetin ıtlakına göre, bu râcih görüştür. Ülemâ, ızdırâr deyip, meytenin yenmesini helal kılacak halin tavsifinde ihtilâf etmiştir."*

★ Cumhur'a göre, bu açlığın helak etme noktasına veya helaka götürecek hastalığa ulaşma noktasına gelmesidir.

★ Bazı Mâlikilere göre, *"Açlığın üç gün devam etmesidir."*

★ CİZYE VE SADAKA DEVESİ

3923 ١ـــ عن أسلم قال: [قُلْتُ لِعُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عنهُ: إنَّ فى الظَّهْرِ فَاقَةً عَمْيَاءَ، فقالَ: ادْفَعْهَا إلى أَهْلِ بَيْتٍ يَنْتَفِعُونَ بِهَا قُلْتُ: وَعَمَى عَمْيَاءُ؟ قَالَ: يَقْطُرُونَهَا بِالإِبِلِ. فَقُلْتُ: وَكَيْفَ تَأْكُلُ مِنَ الأَرْضِ؟ فقَالَ: أَمِنْ نَعَمِ الْجِزْيَةِ أَمْ مِنْ نَعَمِ الصَّدَقَةِ؟ قُلْتُ بَلْ مِنْ نَعَمِ الْجِزْيَةِ، فَقَالَ: أَرَدْتُمْ وَاللّٰهِ أَكْلَهَا، فَقُلْتُ: إنَّ عَلَيْهَا وَسْمُ نَعَمِ الْجِزْيَةِ، فَأَمَرَ بِهَا عُمَرُ رَضِىَ اللّٰهُ عنهُ فَنُحِرَتْ، وَكَانَ عِنْدَهُ صِحَافٌ تِسْعٌ، فَلاَ تَكُونُ فَاكِهَةٌ، وَلاَ طَرِيفَةٌ إلاَّ جَعَلَ مِنْهَا فِى الصِّحَافِ فَيَبْعَثُ بِهَا إلى أَزْوَاجِ النَّبِىِّ ﷺ، وَيَكُونُ الَّذِى يُبْعَثُ بِهِ إلى حَفْصَةَ ابْنَتِهِ مِنْ آخِرِ ذٰلِكَ، فَإِنْ

كَانَ فِيهِ نُقْصَانٌ كَانَ مِنْ حَظِّهَا، فَجَعَلَ فِى تِلْكَ الصِّحَافِ مِنْ لَحْمِ تِلْكَ الْجَزُورِ فَبَعَثَ بِهَا إِلى أَزْوَاجِ النَّبِىِّ ﷺ، وَأَمَرَ بِمَا بَقِىَ مِنْ لَحْمِ تِلْكَ الْجَزُورِ، فَصُنِعَ فَدَعَا عَلَيْهِ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ]. أخرجه مالك.

1. (3923)- *Eslem Mevlâ Ömer İbnu'l-Hattâb radıyallahu anh* anlatıyor: *"Hz. Ömer'e: "Binekler arasında kör bir deve var!" dedim. Bana: "Onu bir aileye ver, ondan istifade etsinler" dedi. Ben "O kör olduğu halde (ondan istifade mi olur)?" dedim. "Onu deve sürüsüne katsınlar (otlamaya sürsünler)" dedi. Ben: "İyi ama arazide nasıl yayılacak?" dedim. "Bu hayvan cizye devesi mi sadaka devesi mi?" diye sordu. Ben, "cizye devesi!" deyince: "Vallahi siz bunu yemek istiyorsunuz " dedi. Ben de: "Üzerinde cizye devesi mührü var?" dedim. Bunun üzerine Ömer radıyallahu anh devenin kesilmesini emretti ve kesildi. Hz. Ömer'in yanında dokuz adet tabak vardı. Meyve, çerez her ne olsa ondan bu tabaklara koyup Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın zevcelerine gönderirdi. Bu gönderdiklerinin en sonuncusu, kızı Hafsa'ya gönderdiği olurdu. Eğer bunda eksiklik olursa, kendi hissesinden tamamlardı.*

İşte bu devenin etinden de o tabaklara koydu ve Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın zevcelerine gönderdi. Bu devenin etinden artà kalanın yemek yapılmasını emretti. Sonra Muhacir ve Ensar'ı ondan yemeye davet etti." [Muvatta, Zekât 44, (1, 279).]

AÇIKLAMA:

1- Rivayet, sadaka devesi ile cizye devesi arasında tefrikte bulunmaktadır. Çünkü sadaka devesinden sadece fakirler istifade edebilir, cizye devesi olunca, ondan zengin-fakir herkes istifâde edebilir. *Eslem*, bu hususu belirtmek için cizye devesi olduğunu, üzerinde cizye mühürü bulunduğunu belirtir.

2- *Hz. Ömer radıyallahu anh, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın vefatından sonra, kendi hilafeti sırasında, *Ezvâc-ı Muttahharât*'a ilgi ve saygısını hiç kesmemiş, onları memnun kılmayı hep birinci plana almıştır. Onlar arasında, kendi kızı olan *Hafsa* vâlidemizi en son düşünmüştür. Zira vukûu muhtemel bazı aksamalar sebebiyle kızının kendisine darılmayacağını, öbürlerini, babasının kendisine takdim etmesine gönül koymayıp râzı olacağını bildiği için böyle davranmıştır. Bu hal, *Hz. Ömer*'in, diğer *ümmühâtü'l-mü'minîn*'e: *"Ömer kızı*

nı kayırıyor" diye bir hissin gelmesinden bilhassa kaçındığını da gösterir. Yeri gelmişken şu hususu belirtelim: *Hz. Ömer*, hilâfeti sırasında, ikramlarda sâdece *Ezvâc-ı mütahharata* imtiyazlı davranmamış, Ashâb'ın diğer ferdlerine de *Resûlullah*'a olan yakınlıkları, *Resûlullah*'ın sevgisine mazhariyetleri ölçüsünde farklı davranmıştır. *Resûlullah*'ın sevgi ve takdirlerine mazhar olanlara fey'den daha çok pay ayırmıştır. *Hz. Osman* da böyle yapmıştır. *Hz. Ebu Bekr* ve *Hz. Ali radıyallahu anhümâ* ise, herkese eşit davranmıştır. *Hz. Ebu Bekr: "Üstünlükleri sebebiyle sevabları âhirettedir, dünyada maişete olan ihtiyaçta hepsi eşittir"* demiştir. Allah hepsinden razı olsun.

3- Bu rivayetten, *Hz. Ömer*'in Muhâcir ve Ensar'ı zaman zaman ziyafetlerde bir araya getirdiğini, böylece onların gönüllerini hoş edip rızalarını kazandığını görmekteyiz. Alimler, buna dayanarak: *"İmam'ın çevresindeki ileri gelenleri yemekte bir araya getirmesi sünnettir"* demiştir. Bu değerlendirme de gösterir ki, *"beraber yeme"*nin karın doyurmadan öte pek çok fonksiyonları, ictimâi ve siyâsî yönleri, mânâları vardır.

4 - *Hz. Ömer radıyallahu anh*'ın yanında cizye ve harâc malından meyveler, çerezler, turfanda değişik yiyecekler mevcuttur, o bunlardan ileri gelenlere ikram etmektedir, bu mallardan ikram, zenginlere bile mübahtır.

★ ET

3924 ١ـ عن عمر رضى اللّه عنه قال: [إيَّاكُمْ وَاللَّحْمَ، فَإِنَّ لَهُ ضَرَاوَةً كَضَرَاوَةِ الْخَمْرِ، وَإِنَّ اللّهَ يُبْغِضُ أَهْلَ الْبَيْتِ اللَّحِمِيِّنَ].

أخرجه مالك.

«الضَّرَاوَةُ»: العادة.

1. (3924)- *Hz. Ömer radıyallahu anh* anlatıyor: *"Etten sakının. Çünkü onun hamr(içki) gibi tiryâkiliği var. Ayrıca Allah, eti çok yiyen aile halkına buğzeder."* [Muvatta, Sıfatu'n- Nebî 36, (2, 935).]

3925 ٢ـ وعن جابر رضى اللّه عنه قال: [أَدْرَكَنِى عُمَرُ رَضِىَ اللّهُ عنهُ، وَأَنَا أَجِىءُ مِنَ السُّوقِ وَمَعِى حَمَّالُ لِحَمٍ، فقَالَ: مَا هٰذَا؟ فَقُلْتُ:

قَرِمْنَا إِلى اللَّحْمِ فَاشْتَرَيْتُ بِدِرْهَمٍ لَحْماً. قَالَ: أَوَكُلَّمَا اشْتَهَيْتَ شَيْئاً اشْتَرَيْتَهُ؟ حَسْبُ أَحَدِكُمْ مِنَ السَّرَفِ أَنْ يَأْكُلَ كُلَّ مَا اشْتَهَى].

أخرجه مالك.

«قَرِمَ إِلَى الشَّيْءِ»: أشتهاه ومالت نفسه إليه.

2. **(3925)**- *Hz. Câbir radıyallahu anh* anlatıyor: *"Ben, çarşıdan et almış hamala vermiş eve dönüyordum. Hz. Ömer radıyallahu anh yolda bana yetişip: "Bu da ne?" diye sordu.*

"Canımız et çekmişti, gidip bir dirhemlik et satın aldım" dedim. Bunun üzerine: "Canın bir şey çektikçe gidip ondan alıyor musun? Herkese, israf olarak, canının her istediğini yemesi yeter!" diye çıkıştı." [Muvatta, Sıfatu'n-Nebi 36, (936).]

AÇIKLAMA:

Bu iki hadîs, çok et yememeyi tavsiye etmektedir. Bu rivâyetlerden hareketle *"et yemek mekruhtur"* diye bir hükme gidilmemiştir. *Resûlullah* ve Ashâb'ın eti yedikleri bilinmektedir. Ancak her şeyin çoğu gibi etin de çoğu mahzurludur.

Hadîsin Muvatta'daki aslında bazı ziyâdeler var. Hadîsin sonunda *Hz. Ömer*: *"Şu ayet sizlere hitabetmiyor mu?"* der ve hatırlatır: **"İnkar edenler, ateşe sunuldukları gün, onlara: "Dünyadaki hayatınızda sizin için güzel olan her şeyi harcadınız, onların zevkini sürdünüz, ama bugün, yeryüzünde haksız yere büyüklük taslamanızın ve yoldan çıkmanızın karşılığında alçaltıcı bir azab göreceksiniz" denir"** (Ahkâf 20).

İKİNCİ FASIL
HAYVANÎ OLMAYAN MEKRUH YİYECEKLER

3926 ١ـ عن جابر رضى اللّٰه عنه قال: [قال رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ، مَنْ أَكَلَ ثُوماً، أَوْ بَصَلاً فَلْيَعْتَزِلْنَا، أَوْ لِيَعْتَزِلْ مَسْجِدَنَا، وَلْيَقْعِدْ فِى بَيْتِهِ، وَإِنَّهُ أُتِىَ بِقِدْرٍ فِيهِ خَضِرَاتٌ مِنْ بُقُولٍ، فَوَجَدَ لَهَا رِيحاً فَسَأَلَ، فَأُخْبِرَ بِمَا فِيهَا مِنَ الْبُقُولِ، فقَالَ: قَرِّبُوهَا إِلَى بَعْضِ أَصْحَابِهِ كَانَ مَعَهُ، فَلَمَّا رَآهُ كَرِهَ أَكْلَهَا. قَالَ: كُلْ فَإِنِّى أُنَاجِى مَنْ لاَتُنَاجِى]. أخرجه الخمسة.

1. **(3926)**- *Hz. Câbir radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Kim sarımsak veya soğan yerse bizden uzak dursun -veya mescidimizden uzak dursun- evinde otursun."**

Bazan Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a içerisinde yeşil sebzeler bulunan tencere getirilirdi de onda koku bulur ve (ne olduğunu) sorardı. Kendisine sebze nev'inden ne olduğu haber verilince, tencereyi, beraberindeki arkadaşlarından birini göstererek ona vermelerini söylerdi. Aleyhissalâtu vesselâm, onun yemekten çekindiğini görünce:

"Sen bana bakma, ye! Zira ben senin gibi değilim, senin konuşmadığın (meleklerle) konuşuyorum" *derdi."* [Buharî, Et'ime 49, Salât 160, İ'tisâm 24; Müslim, Mesâcid 73, (564); Ebu Dâvud, Et'ime 41, (3822); Tirmizî, Et'ime 13, (1807); Nesâî, Mesâcid 16 (2, 43).]

3927 ٢ـ وعن علىّ رضى اللّٰه عنه قال: [نُهِينَا عَنْ أَكْلِ الثُّوْمِ إِلاَّ مَطْبُوخاً]. أخرجه أبو داود والترمذى.

2. **(3927)**- *Hz. Ali radıyallahu anh* anlatıyor: *"Biz, çiğ olarak sarımsak yemekten yasaklandık."* [Ebu Dâvud, Et'ime 41, (3828); Tirmizi, Et'ime 14, (1809).]

3928 ٣ـ وعن أبى زياد خيار بن سلمة قال: [سَأَلْتُ عَائِشَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا عَنِ الْبَصَلِ؟ فَقَالَتْ: إِنَّ آخِرَ طَعَامٍ أَكَلَهُ رسول ﷺ كَانَ فِيهِ بَصَلٌ]. أخرجه أبو داود.

3. (3928)- *Ebu Ziyâd Hıyâr İbnu Seleme* anlatıyor: "*Hz. Aişe radıyallahu anhâ'ya soğan hususunda sordum. Şu cevabı verdi: "'Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın en son yediği yemekte soğan vardı.*" [Ebu Dâvud, Et'ime 41, (3829).]

AÇIKLAMA:

1- Sarımsak veya soğan yeme meselesine hadîslerde birçok kereler temas edilir. Bunların sıkca ele alınmış olması onların yenilmesinin mekruh olmasından ileri gelmez.

2- Bu iki sebze insanları rahatsız edecek pis bir koku neşrettikleri için çiğ halde yenilmesi hoş karşılanmamıştır. Bunlardan biri yenildiği takdirde, mescide gidilmeyip evde kalınması tavsiye edilmektedir (3926. hadîs). Zira mescidler müslümanların toplandığı, rahmet meleklerinin indiği yerdir. Pis koku meselesinde melekler de nazar-ı dikkate alınmalıdır, çünkü -yine *Resûlullah*'ın açıkladığı üzere- onlar insanların rahatsız olduğu her şeyden rahatsız olmaktadırlar.

3- Şu hususu da belirtelim: Bazı âlimler, bu yasağın Mescid-i Nevevî ile ilgili olduğunu, diğer mescidlerin bu yasağın dışında kaldığını söylemiştir. Ancak Çumhur, ittifakla bu yasağın bütün mescidlere şâmil olduğunu söyler ve delîl olarak bazı hadîslerde gelen: ... فَلاَ يَقْرَبَنَّ مَسَاجِدَنَا **"Soğan -veya sarımsak- yiyen mescidlerimize yaklaşmasın"** ibaresini gösterirler. Burada ibâre herhangi bir mescidi kastetmiyor, bütün mescidlere âmm bir hüküm veriyor.

4- İlk hadîste, kokulu sebze bulunan tencerenin kime gönderildiği belli değildir. Bazı rivâyetlerde bu sahabî'nin *Ebu Eyyub el-Ensârî* olduğu tasrîh edilmiştir.

5- Yine birinci hadîste **"senin konuşmadığınla konuşurum"** derken kastettiği kimse meleklerdir. İbare: **"Senin gizlice konuşmadığınla ben gizlice konuşurum"** demektir, zira necve gizli konuşmak, fısıldaşmak, hususî konuşmak gibi mânalara gelir.

6- İkinci rivayet, *Aliyyu'l-Kârî*'nin belirttiği üzere, sarımsak ve soğan yemekle ilgili olarak başka rivâyetlerde mutlak gelen nehyi kayıtlamaktadır. Yani, yasak sarımsak ve soğanın çiğ olarak yenmesine râcidir, pişince yasak kalkmaktadır.

7- Üçüncü rivayetimiz (3928) *Resûlullah*'ın da (pişmiş halde) soğan yediğini ifâde etmektedir. *İbnu'l-Melek*, bâzı âlimlerin bu hadîsten hareketle: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm ömrünün sonunda soğanı, mezkûr nehiyin tahrimî değil, tenzihî olduğunu göstermek için yemiştir"* demiştir.

8- Âlimler, bu konuda şöyle bir neticeye varırlar: *"Sarımsak ve soğanla ilgili hadîslerin tamamından çıkan hükme göre, "Bunların çiğ olarak yenmesi, mescide gelecek veya herhangi bir cemaate katılacaklar için tenzihen mekruhtur. Evinde kalacaklara çiğ de olsa yemesi mekruh değildir."*

9- Fukaha, hadîste zikri geçen sarımsak ve soğana, aynı şekilde fena koku neşreden turp gibi diğer sebzeleri de dâhil etmiştir.

★ YABANCILARIN YEMEĞİ

3929 ١ – عن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لاَ يَحْلُبَنَّ أحَدُكُمْ مَاشِيَةَ أخِيهِ إلاَّ بِإذْنِهِ، أيُحِبُّ أحَدُكُمْ أنْ تُؤْتَى مَشْرُبَتُهُ فَتُكْسَرَ خِزَانَتُهُ فَيُنْتَقَلَ طَعَامُهُ، إنَّمَا تَخْزُنُ لَهُمْ ضُرُوعُ مَوَاشِيهِمْ أطْعِمَتَهُمْ]. أخرجه الثلاثة، وأبو داود.

«المَشْرُبَةُ» بضم الراء وفتحها: الغرفة.

1. **(3929)**- *İbnu Ömer radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Kimse kardeşinin hayvanını, iznini almadan sağmasın. Sizden kim, odasına başkalarının girip hazînelerini kırmasından, yiyeceklerini saçıp dağıtmasından hoşlanır? Tıpkı bunun gibi, hayvanlarının memeleri de onlar için yiyeceklerinin hazîneleri durumundadır. Öyleyse kimse izin almadan başkasının hayvanını sağmasın."** [Buharî, Lukata 8; Müslim, Lukata 13, (1726); Muvatta, İsti'zân 17, (2, 971); Ebu Dâvud, Cihâd 95, (2623).]

AÇIKLAMA:

1- Hadîste geçen *mâşiye*'yi burada sağmal hayvan olarak anlamak daha muvafık Bu kelime ile çoğunlukla davar kastedilir ise de deve ve sığır da kastedilmiştir. Bu hadîste ise, bütün sağmal hayvanların kastedildiği açıktır.

2- *Meşrube*: İçme yeri mânasını taşır, daha ziyade tenezzüh odasıdır. Her zaman uğranılmadığı için, orada, yiyecek maddeleri ve diğer maddeler bir nevi kiler gibi muhafaza altına alınmış olur.

3- *İbnu Abdilber* der ki: "*Bu hadîs müslümanın, bir diğer müslümanın izni olmadan herhangi bir şeyini almayı yasaklamaktadır. Burada be-tahsis süt'ün zikredilmesi, süt hususunda insanların gevşek davranmaları sebebiyledir. Böylece sütten daha evlâ olan mala karşı onunla uyarıda bulunmuştur. Cumhur bu hükmü esas almıştır. Ancak bu meselede hususî izinle umumî izin arasında fark görmemişlerdir. Seleften birçoğu hayvan sâhibinin gönül rızasıyla vereceğinin bilinmesi durumunu istisna kılmış, bu durumda hususi veya umumî bir izninin olması şart koşulmaz*" *demiştir.*

Seleften bir çoğu da: "Gönül rızasının varlığının bilnmesi ile bilinmemesi arasında fark görmeden yeyip içmenin mutlak olarak cevâzına hükmetmiştir." Bunlar, mezkur görüşlerine Tirmizi ve Ebu Dâvud'da gelen bir rivayeti delîl kılarlar. Bu rivayet müteakiben 3930 numarada kaydedilecektir. Görüleceği üzere, o esnâda açlığını giderecek miktarda sağmaya izin vermekte, beraberinde götürmeyi tecvîz etmemektedir. Ancak şimdiden belirtelim ki, bu muhtevaya katılmayan alimler şöyle itiraz ederler: "*Bu meselede nehiy hadîsi daha sahîhtir ve kendisiyle amel hususunda evladır. Ayrıca, mukabil görüş, müslümanın malını, izni olmadan tasarruf etmeyi haram kılan temel kaideye de muârız düşmektedir, öyleyse buna iltifat edilemez.*"

Fakat, bu iki hadîsi te'lif edip aralarındaki zıtlığı çeşitli şekillerde kaldıranlar da var. Şöyle ki:

★ Bazıları: "*İzin, mal sâhibinin gönül rızasının bilinmesine, nehiy ise rızanın bilinmemesine hamledilir*" demiştir.

★ Bazıları: "*İzin yolculara hastır, yolcu olmayanlara değil, veya muzdar olana veya çaresiz şekilde aç kalmış olana mahsustur*" demiştir.

★ Bazıları, iznin *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın devriyle ilgili olduğunu, nehiy hadîsinin de, *Aleyhissalâtu vesselâm*'dan sonra çıkacak olan cimriliğe ve yardımlaşmanın terki gibi durumlara işaret ettiğini söylemiştir.

★ Bazıları: "*Nehiy hadîsi, mal sahiblerin, yolcudan daha muhtaç olma du-*

rumuyla ilgilidir" demiştir. Bunu te'yid eden bir rivayet *Ebu Hûreyre*'den gelmektedir: *"Biz bir seferde Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm ile beraberdik. Sağmal bir deve gördük. (Sütünden istifâde etmek üzere) ona doğru atıldık. Aleyhissalâtu vesselâm bize mâni oldu ve:* **"Bu deve müslüman bir âileye aittir ve bu onların yegane geçimlikleridir. Siz azık bohçalarınıza gidib onu boş bulmaktan memnun olur musunuz?"** *dedi. Biz: "Hayır!" deyince:* **"Sizin bu yapacağınız iş de öbüründen farksızdır"** *buyurdular."*

★ Bazıları: *"İzin, mal sahibinin muhtaç olmadığı duruma; nehiy hadîsi de mal sâhibinin zenginlik aradığı duruma hamledilir"* demiştir.

★ Bazıları izni, devenin, musarrât (yani memesi yavruya karşı bağlanmış) [20] olmasına; nehyi de, memesi bağlanmamış deveye hamletmiştir. Ancak, *Ahmed İbnu Hanbel*'in Müsned'inde gelen bir hadîste şu ibareye de yer verilmiştir "... **Mutlaka yapmak zorunda iseniz, için, fakat berâber götürmeyin."** Bu rivayet iznin sadece memesi bağlı olmayan develere ait olmayıp, âmm olduğunu, sütü bekletilen ve bekletilmeyen hepsine şâmil bulunduğunu gösterir.

İbnu'l-Arabî, âdete hamledilmesini tercih eder ve der ki: *"Hicaz, Şam vs. beldelerde halkın âdeti, bu meselede, bizim beldenin hilafına, müsâmaha idi." İbun'l-Arabî* devamla der ki: *"Bazıları, bir daha dönmeyeceği, hiç uğramıyacağı bir yolda bile olsa, yolcuya ondan almak câiz olur."* Bu hadîste, ruhsatın sadece muhtaçlara hasredilmesine bir işaret vardır. *Ebu Dâvud*, Sünen'de, bunun gazvede olan yoculara mahsus bir ruhsat olduğuna işâret eder. Diğer ülemâ, izinin sâdece ehl-i zimmenin malına; nehyin de müslümanların malına mahsus olduğunu söylemiştir. Bu husus, Sahâbe'nin sulh akdi sırasında ehl-i zimme'ye müslümanları ağırlama şartını koymuş olması durumuyla delillendirilmiştir. Bu, *Hz. Ömer*'in bir tatbikatıdır. *İbnu Vehb, İmam Mâlik*'in *"Yolcu, zımmîye misafir olur. Ancak, izni olmadan hiçbir şey almaz"* dediğini kaydeder.

İmam Mâlik'e: *"Peki onlara vazife kılınan ağırlama ne oldu?"* denilmiş, o da: *"O zaman, bu ağırlama vazifesi sebebiyle (devlete karşı vergi borçları) hafifletiliyordu, ama şimdi böyle bir şey yok"* cevabını verdi.

Bazı âlimler izn'in neshedildiği görüşüne meyletmiştir. Bu husustaki rivayetleri, bu âlimler, zekâtın vâcib olmazdan önceki zamana hamlederler. Der-

---

20) *Musarrât:* Sağmal hayvanların, yavrularıyla beraber olmamaları halinde, yavrunun anneyi emmesi istenmezse, memeye bir kılıf geçirilir. buna *musarrât* denmektedir.

ler ki:*"Ağırlama işi, o zaman (ehl-i zimme'ye) vâcib idi, sonra bu, zekat farzedilince neshedildi."* Burada zekâtı *"vergi"* mânasında anlamamız gerekir.

Nevevi der ki: *"Ülema, bir bahçeye veya ekine veya dağda otlayan sürüye uğrayan şahıs hakkında ihtilaf eder."*

★ Cumhur der ki: *"Böyle bir şahsa ondan bir şey alması câiz olmaz. Zaruret varsa alır, fakat Şâfiî ve cumhura göre mal sâhibine borçlanır. Seleften bâzısı ise: "Bu alma mukabili, mal sâhibine herhangi bir ödeme yapmaz" demiştir."*

*Ahmed İbnu Hanbel'*den gelen iki rivayetten esahına göre: *"Bahçenin etrafında duvar yoksa, buraya uğrayana taze meyvelerden yemesi câiz olur, hatta buna muhtaç olmasa bile."* Diğer rivayette: *"Adam muhtaçsa her iki halde de adama zemân (tazminât) gerekmez"* denmiştir.

4- Hadîsten, bir kısım meselelerin anlaşılmasını kolaylaştırmak için darb-ı mesel yapmanın, hafî (kapalı) olanı açıkla temsîl etmenin câiz olduğu anlaşılmaktadır.

5- Hadîste hükmü illetiyle zikretmek, illeti de zikrettikten sonra, te'kiden ve takriren hükmü tekrar etmek örneği vardır.

Hadîsten, kıyasın sıhhati için fer'in asl'a her hususta müsavâtı şart olmadığı hükmü de çıkar. Bilakis, bazan asıl'da bir meziyet bulunur ki, düşmesi -her ikisinin, sıfatın aslında müşterek olmaları halinde- fer'e zarar vermez. Zîrâ hayvanın memesi, korumada hazine ile aynı ayarda değildir, tıpkı memenin yavrusundan korunması için bağlanması,kilitlemeye müsâvi olmadığı gibi. Buna rağmen, *Şâri Aleyhissalâtu vesselâm* bağlanmış hayvan memesini, hükümde, kilitlenmiş hâzineye dâhil etti ve her ikisinden de sahibinin izni olmadan bir şey almayı haram îlân etti.

6- Hadîste, yiyeceği, ona ihtiyaç duyulma anına kadar depolamanın mübah olduğu görülmektedir. Halbuki aşırılığa kaçan zühd ehli (kendi hevâlarından hareketle) yiyecek depolanmasını yasak addetmişlerdir.

7- Hadîste süte *"yiyecek"* tesmiye edilmiştir. Böylece, bir kimse, süt sağmayı niyet ederek *"yiyecek almayacağım"* diye yemin etse hânis (yeminine uymamış) olur.

3930 ٢ — وعن سمرة بن جندب رضى اللّٰه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ

اللّهِ ﷺ إذَا أتَى أحَدُكُمْ عَلَى مَا شِيَةٍ، فَإنْ كَانَ فِيهَا صَاحِبُهَا فَلْيَسْتَأْذِنْهُ، فَإنْ أذِنَ لَهُ فَلْيَحْلُبْ وَلْيَشْرَبْ، وَإنْ لَمْ يَكُنْ فِيهَا فَلْيُصَوِّتْ ثَلاَثاً، فَإنْ أجَابَهُ فَلْيَسْتَأْذِنْهُ وَإلاَّ فَلْيَحْلُبْ وَالْيَشْرَبْ]. أخرجه أبو داود والترمذى وصححه.

2. **(3930)**- *Semüre İbnu Cündüb radıyalllahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Biriniz bir sürüye uğradığınızda., sahibi başında ise izin alsın, izin verirse süt sağıp içsin, sâhibi orada yoksa, üç sefer seslensin, cevap verirse izin istesin, cevap vermezse sağsın ve içsin."** [Ebu Dâvud, Cihâd 93, (2619); Tirmizî, Büyû 60, (1296).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, ihtiyaç içerisinde olarak sağmal hayvana uğrayan kimseye oldukça gerçekçi bir yol tavsiye etmektedir: Hayvanın sâhibi orada ise onun rızasını alarak istifâde etmek, görünmüyorsa seslenip çağırmak. Ola ki, bir kuytuda istirahat etmektedir, sesini duyunca çıkıp gelecektir. Hayvan sâhibi ortalıkta yoksa, yine de ihtiyacını gidermek.

Hadîs tek başına alındığında, ondan çıkan mâna bu. Ancak, önceki hadîste de görüldüğü üzere, aynı meseleye temas eden başka rivayetler de var. *Hattabî*, bu ruhsatın muzdar kalıp, ihtiyacını giderecek bir şey bulamayan ve helak olmaktan korkan kişi hakkında olduğunu belirtir. Mala tecavüzü en büyük cürümlerden (hudûd) ilan edip, el kesmek gibi çok ağır bir müeyyide koyan İslâm'ı böyle bir ruhsat vermeye sevkeden ikinci bir perensip daha var: Hayatın korunması. Hayatın konuması prensibi muzdar kalanlara pek çok haramı mübah kılar. Zaruretlerin haramları helal kılması,dinimizin küllî kaidelerinden biri olarak Mecelle'de yer almıştır.

2- Şunu da belirtelim: Bâzı muhaddisler, bu hadîse dayanarak, *muzdar kişi*'nin, hayvandan sağdığı bu süt için: *"Bu Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın ona bir temlikidir içtiği sütün kıymetini mal sâhibine vermesi gerekmez"* demiştir. Ancak fakihler ekseriyetle: *"Onun kıymetini vermesi gerekir, ödemeye muktedir olunca ödemesi gerekir, zira Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm:* لاَيَحِلُّ مَالُ امْرِىءٍ مُسْلِمٍ اِلاَّ بِطَيِّبَةِ نَفْسٍ مِنْهُ **"Müslüman kimsenin malı, onun rızası olmadan kimseye helal olmaz"** *buyurmuştur"* demişlerdir.

3931 ٣ـ وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال: [قالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ دَخَلَ حَائِطاً فَلْيَأْكُلْ، وَلاَ يَتَّخِذْ خُبْنَةً]. أخرجه الترمذى

«الْخُبْنَةُ»: ما يأخذه الإنسان فى طرف ثوبه وأسفل إزاره.

3. **(3931)**- *İbnu Ömer radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhis-salâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Kim bir bahçeye girerse (meyvesinden) yesin. Ancak berâberinde götürmesin."** [Tirmizî, Büyû 54, (1287).]

AÇIKLAMA:

Bu hadîs de muhteva itibâriyle önceki hadîse benzemektedir. Dolayisiyle bunun hakkında da önceki söylenenler aynen mûteberdir: Bazı ihtilaflı görüşler mevcut ise de Cumhur, sadece muzdar olanın borçlanmak kaydıyla sâhibinin gıyabında malından alabileceğini söylemiştir.

Bu mal, sadedinde olduğumuz hadîste olduğu üzere meyve olabilir, veya ekin olabilir, ihtiyaç hâline göre bir başka şey de olabilir. Belirtilen hüküm hepsi için câridir.

Osmanlı askerlerinin fetihler sırasında gayr-ı müslimlerin bağlarından topladıkları meyvelere mukabil, ağaçlara para bağlamaları, bu kaide gereğince olmalıdır.

3932 ٤ـ وعن رافع بن عمرو رضى اللّه عنه قال: [كُنْتُ أَرْمِى نَخْلَ الأَنْصَارِ فَأَخَذُونِى وَذَهَبُوا بِى إِلَى رَسُولِ اللّهِ ﷺ فقَالَ يَارَافِعُ: لِمَ تَرْمِى نَخْلَهُمْ؟ قُلْتُ: الْجُوعُ يَارسولَ اللّهِ، فقَالَ: لاَتَرْمِ وَكُلْ مَا وَقَعَ، أَشْبَعَكَ اللّهُ وَأَرْوَاكَ]. أخرجه أبوداود والترمذى وصححه.

4. **(3932)**- *Râfi İbnu Amr radıyallahu anh* anlatıyor: *"Ben [küçükken] Ensâr'ın hurmalarını taşlıyordum. Beni yakalayıp Resûlullah aleyhisssalatu vesselâm'a götürdüler.*

"Ey Râfi' niye başkasının hurmalarını taşlıyorsun?"*dedi.*

"Açlık sebebiyle ey Allah'ın Resûlü!" dedim.

"Taşlama, kendiliğinden [dibine] düşeni ye!" *[deyip] başımı okşadı ve:*

"Allah seni (hurmaya) doyursun ve suya kandırsın!" *buyurdu."* [Tirmizî, Büyû 54, (1288); Ebu Dâvud, Cihâd 94, (2622); İbnu Mâce, Ticârât 67, (2299).]

3933 ٥ ـ وعن عباد بن شرحبيل قال: [أَصَابَتْنِي سَنَةٌ فَدَخَلْتُ حَائِطاً مِنْ حِيطَانِ المَدِينَةِ ففَرَكْتُ سُنْبُلاً فَأَكَلْتُ وَحَمَلْتُ فِي ثَوْبِي: فَجَاءَ صَاحِبُهُ فَضَرَبَنِي وَأَخَذَ ثَوْبِي، وَأَتَى بِي إِلَى رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ فَذَكَرَ ذٰلِكَ لَهُ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَا عَلَّمْتَ إِذَا كَانَ جَاهِلاً، وَلاَ أَطْعَمْتَ إِذْ كَانَ جَائِعاً، فَأَمَرَهُ فَرَدَّ عَلَى ثَوْبِي وَأَعْطَانِي وَسْقاً، أَوْ نِصْفَ وَسْقٍ مِنْ طَعَامٍ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

«الوَسْقُ»: ستون صاعاً، والصاع أربعة أمداد، والمدرطل وثلث، أو رطلان على اختلاف المذهبين.

5. **(3933)**- *Abbâd İbnu Şurahbîl* anlatıyor: *"Kıtlığa uğradım. Bunun üzerine Medine bahçelerinden birine girdim. Başak ovup hem yedim hem de torbama aldım. Derken sâhibi gelip beni yakaladı, dövdü, torbamı elimden aldı ve beni Resûlullah'a getirdi. Durumu ona anlattı. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm mal sâhibine:* **"Câhilken öğretmedin, açken de doyurmadın!"** *dedi. Sonra emri üzerine, torbamı saldı. (Sonra Resûlullah) bana bir veya yarım sa' miktarında yiyecek verdi."* [Ebu Dâvud, Cihâd 93, (2620, 2621); Nesâî, Kudât 20, (8, 240); İbnu Mâce, Ticârât 67, (2298).]

AÇIKLAMA:

Hattabî der ki: *"Bu hadîs, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın meyveyi taşıma hususunda, çocuğu cehaleti sebebiyle mâzur addettiğini, bahçe sâhibini de acıktığı zaman doyurmadığı için levmettiğini gösterir."*

Hadîsin Nesâî'deki vechinde, ifâdeler biraz daha farklı. Mesela sadedinde olduğumuz vechinde elbise (sevb) kelimesine mukabil, Neseî'de kisâ kelimesi geçer, tercümede bu vechi korumayı tercih ettik, daha vâzıh olduğu için. Ayrıca oradaki vechinde *Abbâd, Resûlullah*'a, muamelesi sebebiyle sâhibinden şikâyetcidir, yardımını talebetmektedir. *Resûlullah* bu şikâyet üzerine mal sahibini huzuruna celbetmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÂB

HARAM YİYECEKLER

3934 ١ ـ عن أبى ثعلبة الخشنى رضى اللّه عنه: [أنّ رَسُولَ اللّه ﷺ نَهى عَنْ أكْلِ كُلِّ ذِى نَابٍ مِنَ السِّبَاعِ]. أخرجه الستة.

زاد مسلم وأبو داود والنسائى فى رواية عن ابن عباس: «وَكُلِّ ذِى مِخْلَبٍ مِنَ الطَّيْرِ».

1. **(3934)**- *Ebu Sa'lebe el-Huşenî radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm vahşî hayvanlardan kesici diş (köpek dişi) taşıyanların hepsini yasakladı."*

Müslim, Ebu Dâvud ve Nesâî, *İbnu Abbâs*'tan gelen bir rivayette şu ziyadeyi kaydederler: **"Her bir pençe sahibi kuşu da..."** [Buharî, Zebâih, 29; Müslim, Sayd 12-16 (1932 , 1933); Tirmizi, Et'ime 1, (1477, 1478, 1479); Ebu Dâvud, Et'ime 33, (3802, 3803, 3805); İbnu Mâce, Sayd 13, (3232, 3234); Nesâî, Sayd 30, 31, (7, 202, 204).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadîste, *Aleyhissalâtu vesselâm* vahşi hayvanlar ve vahşî kuşlardan eti yenmeyecekler hakkında bir ölçü vermektedir.

Hayvanlarda, insanlardaki köpek dişi dediğimiz, parçalamaya mahsus kesici dişi olanlar ki bu dişe *nâb* denir. Aslan, kurt, kaplan, fil, maymun gibi hayvanlar bu gruba girer. Bu dişle kuvvet kazanırlar ve avlanırlar.

Kuşlarda pençeli olanlar. *Mihleb,* diğer hayvanlardaki tırnağa tekabül eder, dilimizde pençe deriz. Bu tırnağa nazaran çok daha güçlü, çok daha sert ve keskindir. *Mihleb* (pençe), vahşi hayvanlardaki nâb denen köpek dişine tekabül eder. Kartal, akbaba, şâhin, doğan gibi kuşlar bu gruba girerler. Tirmizi'de kaydedilen bir *Câbir radıyallahu anh hadîsi* şöyle der: *"Resûlullah aleyhissalâ-*

tu vesselâm ehlî eşeklerin, katırların, vahşi hayvanlardan parçalayıcı dişi olanların, kuşlardan da pençesi olanların etlerini haram kıldı."

Fukaha, hadîsle amel hususunda ihtilaf etmiştir. Yenmesi haram olan,parçalayıcı dişi olan vahşiler hangileridir?

Ebu Hanife'ye göre, etle beslenen bütün hayvanlar vahşidir, fil, keler, araptavşanı (tarla fâresi), kedi... de buna dahildir.

Şâfi'î Hazretlerine göre, insana saldıran hayvan vahşidir: Aslan, kaplan, kurt gibi... Sırtlan ve tilki ise insana saldırmadıkları için etleri helâldir.

3935 ٢ — وعن أبى عباس رضى اللّه عنهما قال: [كَانَ أهْلُ الْجَاهِلِيَّةِ يَأْكُلُونَ أشْيَاءَ، وَيَتْرُكُونَ أشْيَاءَ تَنَذُّراً، فَبَعَثَ اللّهُ تَعَالَى نَبِيَّهُ ﷺ، وَأنْزَلَ كِتَابَهُ، وَأحَلَّ حَلاَلَهُ، وَحَرَّمَ حَرَامَهُ، فَمَا أحَلَّ فَهُوَ حَلاَلٌ، وَمَا حَرَّمَ فَهُوَ حَرَامٌ، وَمَا سَكَتَ عَنْهُ فَهُوَ عَفْوٌ، وَتَلاَ قَوْلَهُ تَعَالَى: قُلْ لاَأجِدُ فِيمَا أُوحِىَ إلَىَّ مُحَرَّماً عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إلاَّ أنْ يَكُونَ مَيْتَةً الآيَةَ].

أخرجه أبو داود.

2. **(3935)**- *İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Cahiliye halkı,birçok şeyi (helal addedip) yiyor, birçoğunu da pis addederek yemiyordu. Allah Teâla hazretleri Resûlünü gönderdi, kitabını indirdi, helalini helal, haramını da haram kılar. Helal kıldığı helaldir, haram kıldığı da haramdır, sükut buyurduğu da aff(edilmiş)dir."*

İbnu Abbas, sonra şu ayet-i kerîmeyi okudu: **"(Ey Muhammed!) De ki: "Bana vahyolunanda, leş, akıtılmış kan, domuz eti, -ki pistir- ve günah işlenerek Allah'tan başkası adına kesilen hayvandan başkasını yemenin haram olduğuna dair bir emir bulamıyorum. Fakat darda kalan, -başkasının payına el uzatmamak ve zaruret miktarını aşmamak üzere- bunlardan da yiyebilir. Doğrusu Rabbin bağışlar ve merhamet eder"** (En'ân 145). [Ebu Dâvud, Et'ime 31, (3800).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, câhiliye Araplarının herhangi ilâhi bir temele dayanmaksızın heva ve şehvetlerine tâbi olarak, bazı şeyleri lezîz addedip yediklerini, bazı şey-

leri de pis addedip yemediklerini ifâde eder. İslâmiyet ise, tamamen ilâhî irşadla bir kısım yiyecekleri helâl, bir kısmını da haram ilan etmiş, bazıları hakkında da hüküm beyan etmemiştir. Bunlar müeyyide dışıdır.

İbnu Abbâs radıyallahu anhüma, bu hususu belirttikten sonra, Kur'an-ı Kerîm'de haram yiyecekleri beyan eden bir âyeti okuyor. Şârihler, bu okuyuşta câhiliye davranışını redd yattığını belirtirler. Yâni onların yedikleri şeylerde de, yemedikleri şeylerde de hevayı esâs aldıkları için yanıldıklarını göstermek, İslam'ın getirdiği helal-haram ölçülerinin esas alınması gerektiğini belirtmek maksadıyla ayet-i kerimeyi okumuş olmaktadır. Nitekim Araplar bahîre, sâibe, vasîle, hâm vs. adı altında değişik vasıftaki develeri haram addedip yemezlerdi. *Resûlullah aleyhissalatu vessalam* bu inançların Kur'an'da olmadığını insanlara duyurmakla emrolundu. Âyet ise haram olanları birer birer saymıştır. Ayet, bu sayılanlar dışında kalanların haram olmadığını ifâde etmekte ve **"Siz Allah'ın haram etmediği şeyi neye dayanarak haram kılıyorsunuz?"** manasında muâheze yoluyla onları reddetmektedir.

Ancak âyet hususunda ülemâ üç ayrı görüş ileri sürerek ihtilaf etmiştir:

1) Ayet sünnetle mensuhtur. Zira, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* **ehlî** eşek etini, pençeli vahşi kuşların etini, kesici dişi olan vahşilerin etini haram kılmıştır.

2) Bu âyet muhkemdir, âyette zikredilenler dışında haram yoktur. *Hz. Aişe* böyle söylemiştir.

3) *Zühri* ve iki kavlinin birinde *Mâlik: "Âyet muhkemdir ancak buna sünnette gelen haramlar da ilâve edilmelidir"* demiştir. Bazı teferruat daha önce geçti.

3936 ٣ــ وعن قبيصة بن هلب الطائى عن أبيه قال: [سَأَلَ النّبىّ ﷺ، فقَالَ: إِنَّ مِنَ الطَّعَامِ طَعَاماً أَتحَرَّجُ مِنْهُ، فقَال: لاَ يَتَخَلَّجَنَّ فى صَدْرِكَ شَيْءٌ ضَارَعْتَ فِيهِ النَّصْرَانِيَّةَ]. أخرجه أبوداود والترمذى.

«التَّحَرُّجُ» النأثم.

وقوله «لاَيَتَخَلَّجَنَّ»: يروى بالمعجمة وغير المعجمة، ومعناهما

متقارب، ومعناه: لايدخل فى قلبك منه ريبة، أو لايتحرك فيه شيء من الشك، والاختلاج الحركة.

وقوله «ضَارَعْتَ»: أى شابهت وماثلت.

3. **(3936)**- *Kabîsa İbnu Hülb* babası *radıyallahu anh*'tan anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a bir adamın şöyle sorduğunu işittim: "Bazı yiyecekler var, onları yemekte zorluk çekiyor, (günah mıdır diye korkuyorum)?"*

Resulullah aleyhissalâtu vesselâm da cevaben: **"İçinde hiç bir şey sıkıntı olmasın, aksi halde hristiyanlara benzersin."** [Ebu Dâvud, Et'ime 24, (3784); Tirmizi, Siyer 16, (1565).]

AÇIKLAMA:

Hadîs, Ashâb'tan birinin, dînen helal olan bazı yemekler husûsunda *"Acaba yersem günaha mı girerim?"* diye tereddüd içinde kaldığını, durumu *Resûlullah*'a arzettiğini, *Aleyhissalâtu vesselâmın* da, bu tereddüdün yersizliğini belirttiğini göstermektedir. *Hattâbî*, hadîsi: *"Sakın içine şüphe düşmesin"* şeklinde anlar. Hadîsin devamı: *"(Şayet şekke düşecek olursan) bu halinle ruhbanlara benzersin. Senin şekke düşmen için bir sebep yok. Zira sen kolaylık, genişlik üzerine müesses Hanîflik üzeresin. Böylesi sebepsiz şüphelere yer vererek kendini zorluğa, sıkıntıya atın mı hristiyanların ruhbanlarına benzersin"* demek olmaktadır.

3937 ٤ــ وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: كُلُّ ذِى نَابٍ مِنَ السِّبَاعِ فَأَكْلُهُ حَرَامٌ] أخرجه مسلم ومالك وأبوداود والنسائى.

4. **(3937)**- *Hz. Ebu Hüreyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Vahşîlerden, kesici dişi olan her bir hayvanın yenmesi haramdır."** [Müslim, Sayd 15, (1933); Muvatta, Sayd 14, (2, 496); Tirmizî, Sayd 3, (1479); Nesâî, Sayd 28, (7, 200).]

3938 ٥ــ ولأبى داود فى أخرى: [نَهَى عَنْ أَكْلِ كُلِّ ذِى نَابٍ مِنَ

السِّبَاعِ، وَكُلِّ ذِى مِخْلَبٍ مِنَ الطَّيْرِ].

5. **(3938)**- Ebu Dâvud'un bir diğer rivayetinde şöye gelmiştir: "... *vahşilerden kesici dişi olan her bir hayvanın, ve pençesi olan her bir kuşun yenmesini yasakladı.*" [Ebu Dâvud, Et'ime 33, (3802); Buhârî, Sayd 29, Tıbb 57; Müslim, Sayd 12, (1932); Muvatta, Sayd 13, (2, 496); Nesâî, Sayd 28, (7, 201).]

AÇIKLAMA:

3934 numaralı hadîste geçti.

3939 ٦ـ وعن خالد بن الوليد رضى اللّهُ عنه قال: [نَهَى رَسُولُ اللّهِ ﷺ عَنْ أَكْلِ لُحُومِ الخَيْلِ وَالْبِغَالِ وَالْحَمِيرِ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

6. **(3939)**- *Hâlid İbnu'l-Velîd radıyallahu anh* anlatıyor: "*Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, at, katır ve eşek etini yemeyi yasakladı.*"

3940 ٧ـ ولأبى داود فى أُخرى: [غَزَوْتُ مَعَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ يَوْمَ خَيْبَرَ، فَأَتَتِ الْيَهُودُ إِلى رَسُولِ اللّهِ ﷺ فَشَكَوا أَنَّ النَّاسَ قَدْ أَسْرَعُوا إِلى حَظَائِرِهِمْ، فَقَالَ ﷺ: لاَتَحِلُّ أَمْوَالُ الْمُعَاهِدِينَ إِلاَّ بِحَقِّهَا، وَحَرَامٌ عَلَيْكُمْ حُمُرُ الأَهْلِيَّةِ وَخَيْلُهَا وَبِغَالُهَا، وَكُلُّ ذِى نَابٍ مِنَ السِّبَاعِ، وكُلُّ ذِى مِخْلَبٍ مِنَ الطَّيْرِ]. المراد بالمعاهدين هنا: أهل الذمة.

7. **(3940)**- Ebu Dâvud'un bir diğer rivayetinde şöyle denir: "*Hayber fethi sırasında gazvede, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm ile birlikte ben de vardım. Bir grup yahudi, Aleyhissalâtu vesselâm'a gelerek, askerlerin ahırlarına hücum ederek (mallarını yağmalamalarından) şikâyet ettiler. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, bunun üzerine (müslümanlara yönelerek):* **"(Olamaz!) anlaşma yapılan kimselerin malı onların izni olmadan helâl değildir. Ayrıca size ehlî eşekler, onların atları, katırları, vahşi hayvanlardan herbir kesici dişi olan, kuşlardan da herbir pençeleri olan haramdır!"** *buyurdular.*" [Ebu Dâvud, Et'ime 26, (3790), 33, (3806); Nesâî, Sayd 30, (7, 202).]

AÇIKLAMA:

Bu hadîs, at etini de haramlar arasında zikretmekle, daha önce geçen sahîh hadîslere muhalefet eder. At etinin durumu hakkında yeterli bilgi daha önce geçti (3915, 3916. hadîsler).

DÖRDÜNCÜ BÂB
RESÛLULLAH VE ASHABININ YEDİĞİ YEMEKLER VE ONLARIN MEDHİ

3941 ١ ـ عن جابر رضى اللّه عنهُ: [أنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ سَأَلَ أَهْلَهُ الْأُدْمَ، فَقَالُوا: مَا عِنْدَنَا إلاَّ الخَلُّ فَدَعَا بِهِ، فَجَعَلَ يَأْكُلُ وَيَقُولُ: نِعْمَ الْإِدَامُ الخَلُّ. نِعْمَ الْإِدَامُ الْخَلُّ. نِعْمَ الْإِدَامُ الْخَلُّ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

1. **(3941)**- *Hz. Câbir radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm ailesine katık sormuştu. "Yanımızda sirkeden başka bir şey yok!" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm onu istedi ve gelince yemeye başladı. Hem yiyor, hem de:* **"Sirke ne iyi katık! Sirke ne iyi katık! Sirke ne iyi katık!"** *diyordu."* [Müslim, Eşribe 166, (2052); Ebu Dâvud, Et'ime 40, (3820, 3821); Tirmizî, Et'ime 35, (1843); Nesâî, Eymân 21, (7, 14).]

AÇIKLAMA:

Hadîste *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* katık olarak sirkeye kanaat etme örneği vermektedir. Hattâ *Hattâbi*, burada sirke için ifâde edilen övgünün iktisadlı davranışa övgü olduğunu, hadîste, nefsi lezzetli yemekten men etme mânası bulunduğunu ve hadîsin sanki: *"Sirkeyi ve onun gibi te'mini kolay ve külfetsiz olan diğer şeyleri katık yapın, şehevâta tâbi olmayın, çünkü bu, dini ifsad eder, sıhhati de bozar"* dediğini belirtir. Ancak, *Nevevi*, *Hattâbi*'ye katılmaz ve burada *Resûlullah*'ın bizzat sirkeyi övdüğünü söyler, ilaveten der ki: *"Yiyecekte iktisad ve şehevâtın terki meselesi zaten başka kaidelerden ma'lumdur."*

3942 ٢ ـ وعن عمر وأبى أسيد رَضِيَ اللّهُ عنهما قالا: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: كُلُوا الزَّيْتَ وَادَّهِنُوا بِهِ، فَإِنَّهُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ]. أخرجه الترمذى.

2. **(3942)**- *Hz. Ömer ve Ebu Esîd radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Zeytinyağını yeyin ve onunla yağlanın. Zira o, mübarek bir ağaçtandır."** [Tirmizî, Et'ime 43, (1852, 1853).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* bu hadîslerinde, katık olarak, ekmekle birlikte zeytinyağının yenmesini tavsiye buyurmaktadır. Ayrıca zeytinyağının başa sürülmesini de tavsiye buyurmaktadır. Hadîs, emir sigasıyla gelmiş olmakla birlikte, tavsiye olarak ifâde ediyoruz. Zira ülemâ bunu, gücü yetenlere ve mizacına uyanlara *"ibâhe"* ve *"nedb"* olarak tevîl eder, aksi takdirde vecîbe olması gerekirdi. *Zeynu'l-Irakî* der ki: *"Yağlanmaktan murad, onunla saçı yağlamaktır." Bir rivayettte "saçı yağlamak" diye kayıtlanmıştır. Arapların âdeti, saçlarını yağlamaktı. Bunu, saçlar dağılmasın diye yaparlardı. Bunun emredilmesini, saçın çoğalması veya azalmasına hamletmemeli, sadece dağılmaması ile yorumlamalıdır."*

İbnu'l-Kayyim, yağın sıcak memleketlerde bedene faydalı olduğu halde, soğuk memleketlerde zararlı olduğunu, buralarda başa fazla yağ sürmenin göz için muhâtaralı (riskli) olduğunu söyler.

2- Zeytinyağının mübarek olması, faidelerinin çokluğundandır. Fevkalâde bir beslenme kaynağı olmaktan öte, insanlığı aydınlatma işinde tarihin en eski devirlerinden beri hizmet etmiş, kandillerin yakıtı olmuş, Allah'ın müstesna bir nimetidir. Elde edilmesindeki kolaylık ve ucuzluk onu geçmiş devirlerde bu sâhalarda rakipsiz kılmıştır. Ancak, yetiştiği beldenin mübarek kılınmış mukaddes bir yer olması sebebiyle de *"mübarek"* diye tavsîf edildiği söylenmiştir. Ağacın mübarek olması, ondan elde edilen yağın da mübarek olmasını gerektirir

Zeytinyağı üzerine el-Câmi'u's-Sağir'de iki hadîs daha kaydedilir: كُلُوا الزَّيْتَ وَادَّهِنُوا بِهِ فَإِنَّهُ طَيِّبٌ مُبَارَكَةٍ **"Zeytinyağını yiyin ve onunla yağlanın, çünkü hoştur, mübârektir.** كُلُوا الزَّيْتَ وَادَّهِنُوا بِهِ فَإِنَّ فِيهِ شِفَاءً مِنْ سَبْعِينَ دَاءً مِنْهَا الْجُزَّامُ **"Zeytinyağını yiyin ve onunla yağlanın, zira onda yetmiş derde şifa var. Bunlardan biri de cüzzâmdır."**

3943 ٣ــ وعن أنس رضى اللّهُ عنهُ: [أَنَّ خَيَّاطاً دَعَا رَسُولَ اللّهِ ﷺ لِطَعَامٍ صَنَعَهُ لَهُ فَذَهَبْتُ مَعَهُ، فَقَرَّبَ خُبْزاً مِنْ شَعِيرٍ وَمَرَقاً فِيهِ

دُبَّاءٌ وَقَدِيدٌ، فَرَأَيْتُهُ ﷺ يَتَتَبَّعُ الدُّبَّاءَ مِنْ حَوَالِى الْقَصْعَةِ، فَلَمْ أَزَلْ أُحِبُّ الدُّبَّاءَ مِنْ يَوْمَئِذٍ]. أخرجه الستة إلا النسائى.

«الْقَدِيدُ»: اللحم المطبوخ الميبس.

3. **(3943)**- *Hz. Enes radıyallahu anh* anlatıyor: *"Bir terzi, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ı onun adına hazırladığı bir yemeğe davet etti. Beraberinde ben de gittim. (Ev sâhibi sofraya) arpa ekmeği, içerisinde kabak bulunan bir çorba ve kadid (kurutulmuş et) getirdi. Ben, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın tabağın etrafından kabağı araştırdığını gördüm. O günden beri kabağı sevmeye devam ediyorum."* [Buharî, Et'ime 33, 4, 25, 35, 36, 37, 38,Büyû 30; Müslim, Eşribe 144, (2041); Muvatta, Nikâh 51, (2, 546, 547); Ebu Dâvud, Et'ime 22, (3782); Tirmizî, Et'ime 42, (1850, 1851).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadîs, *Resûlullah*'ın yemek içerisindeki kabağı seçerek yediğini ifâde etmektedir. Ancak bu hadîs, daha önce geçen ve herkesin kendi önünden yemesini teşri eden hadîslere (3876, 3877) muhalefet etmektedir. Şârihler, aradaki muhalefeti bertaraf etmek için çeşitli yorumlar yapmışlardır:

★ *Buharî*: *"Beraberinde yiyenler razı olursa tabağın her tarafından, dilediğini alabilir."*

★ *Kirmanî*: *"Yemek sırf Resûlullah için hazırlanmıştı"* der. Ancak *Hz. Enes* 'in varlığı düşünülünce, bu iddianın isabetsizliği anlaşılır.

★ *İmâm Mâlik* der ki: *"Aile ve hizmetçisine müvekkil olan kimseye, onların tiksinmiyeceklerini bildiği takdirde, dilediği yerden seçerek alabilir. Onların iğreneceklerini bilirse önünden yer. Resûlullah'ın elini tabağın her tarafında dolaştırması, beraberindekilerin, bu davranışından asla rahatsız olmayacaklarını bildiği içindir. Zira, Ashâbı, Resûlullah'ın elinin ve tükrüğünün değmesi ile teberrük ediyorlar, bunu bilhassa istiyorlardı. Dahası, yere balgam atacak olsa onu toplayıp, bedenlerine sürüyorlardı. Aynen bunun gibi, yemekte elini dolaştırmasından tiksinme duyulmayan kimsenin, elini yemek esnasında kabın içerisinde dolaştırması câizdir."*

★ *İbnu't-Tîn* de şunları söyler: *"Kişi hizmetçisi ile beraber yiyorsa ve sofrada da tek çeşit yiyecek varsa, onu yalnız yemesi câizdir."* *Resûlullâh*'la ilgili

olarak da: *"Resûlullah öyle hareket etmiştir. Çünkü yalnız başına idi."* der.Fakat ev sahibi, bir rivayettte gelen sarahate göre, yemeği koyup, işine devam etmiştir, kendisi yememiştir.

2- HADÎSTEN ÇIKARILAN BAZI FAİDELER:

★ Hadîs, şerefli kimsenin, dûnundaki kimsenin davetine icabet edip yemeğinden yemesine örnek sunmaktadır. Ayrıca, hizmetcinin efendisiyle beraber yemesine de örnektir.

★ Rivayet *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın mütevazi olup, Ashâbının davetine icabet, onları ziyaret, onlarla beraber yemek gibi mürüvvete müteallik vasıflarını göstermektedir.

★ Yemek az da olsa davete icabet edilir.

★ Ev sahibi, misafirle birlikte yemeğe iştirak etmeyebilir. Zira, terzi işine devam etmiştir. *Resûlullah*'ın takririnden bunun cevâzı anlaşılır. Bunu yemeğin azlığına hamletmek, müsâfirini kendine tercih ettiğini söylemek mümkündür. Yahut tek olduğu veya oruçlu bulunduğu veya işinin acele bitmesi gerektiği vs. de söylenebilir.

★ Hadîs, hayır ehline benzeme hususunda hırs ve onları yedirme vs. hususlarında da taklid etmeye örnektir.

★ *Hz. Enes*'in sünnete uymadaki gayretine güzel bir örnek görmekteyiz. Öyle ki zevkini, hissini bile sünnete göre yönlendirmektedir. Bir rivayette *Enes*'in bu hâdise sebebiyle kabağı sevdiği tasrih edilir.

★ Hadîsin bazı vecihlerinde, *Hz. Enes*'in yemekteki kabak parçalarını *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın önüne koyduğuna dair gelen açıklamayı gözönüne alan şârihler*"yemekte beraber olan kimselerin, aynı yemekten de olsa birbirlerine ikram etmelerinin matlûb olacağı"*nı belirtirler.

3944 ٤ــ وعن أبن عمر رضى اللّٰهُ عنهما قال: [أُتِىَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ بِجُبْنَةٍ فِى تَبُوكَ مِنْ عَمَلِ النَّصَارَى. فَدَعَا بِسِكِّينٍ فَسَمَّى وَقَطَعَ وَأَكَلَ]. أخرجه أبوداود.

4. (3944)- *İbnu Ömer radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Tebük'te Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a hrıstiyanların yaptığı peynir (kalıbı) getirilmişti. Bir bıçak istedi. Besmele çekip kesti ve yedi."* [Ebu Dâvud, Et'ime 39, (3819).]

AÇIKLAMA:

Alimler, peynirin kuzu yavrusunun midesinden alınan bir madde ile yapılmış olması sebebiyle bu maddenin temiz olduğuna hükmedildiğini belirtirler. *"Eğer o pis olsaydı, peynir de pis olurdu, zira peynir onsuz elde edilmez"* derler.

3945 ٥ ــ وعن يوسف بن عبد اللّهِ بن سلام رضىَ اللّه عنهما قال: [أَخَذَ رسولُ اللّهِ ﷺ كِسْرَةً مِنْ خبز شَعِيرٍ، فَوَضَعَ عَلَيْهَا تَمْرَةً، وَقَالَ: هٰذِهِ]. أخرجه أبوداود.

5. **(3945)**- *Yusuf İbnu Abdillah İbni Selâm radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, bir miktar arpa* [ekmeği] *aldı. Üzerine bir hurma koydu ve:* **"Bu şuna katıktır!"** *buyurdu."* [Ebu Dâvud, Et'ime 42, (3830).]

AÇIKLAMA:

Burada hurma, ekmeğe katık olarak takdîm edilmektedir. *Tîbî* der ki: *"Hurma, Arap örfünde katık değil, müstakil bir yemek bilinegelmiş olması sebebiyle, Aleyhissalâtu vesselâm, bu hadîsleriyle, onun iyi bir katık da olabileceğini haber vermiş olmaktadır."*

3946 ٦ ــ وعن عائشة رضى اللّهُ عنها قالت: [كانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يَأْكُلُ الْبِطِّيخَ بِالرُّطَبِ وَيَقُولُ: نَكْسِرُ حَرَّ هٰذَا بِبَرْدِ هٰذَا، وَبَرْدَ هٰذَا بِحَرِّ هٰذَا]. أخرجه أبو داود، وهذا لفظه والترمذى.

6. **(3946)**- *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm kavunu taze hurma ile yer ve:* **"Bunun hararetini şunun serinliğiyle, şunun serinliğini de bunun hararetiyle kırıyoruz!"** *buyurdu."* [Tirmizî, Et'ime 36, (1844); Ebu Dâvud, Et'ime 45, (3836).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadîs, yiyeceklerin dengelenmesine bir örnektir. Müteakip bazı rivayetlerde de görüleceği üzere, *Aleyhissalâtu vesselâm*, yiyecekler arasında dengeleme işine ehemmiyet vermiştir. Hurma tatlıdır, hararet vericidir, onu harareti kırıcı mahiyette kavun (veya karpuzla) dengelemektedir.

2- *Bıttîh,* kavun ve karpuz için kullanılır. Umumiyetle kavun kastedilir. Karpuz kastedilince yeşil karpuz mânasında *bıttîhandar* denmektedir. Keza kavun için de *bıttîh asfar* (sarı karpuz) denmektedir.

Burada mevzubahis olan karpuz mu, kavun mu ihtilaf edilmiştir. Bazı âlimler *"yeşil olan (yani karpuz)"* derken, bazıları *"sarı olan (yani kavun)" kastedilmektedir"* demiştir. *"Karpuz"* diyenler *"Kavunda da hurmada olduğu gibi hararet var"* derler. *İbnu Hacer*, Nesâî'de gelen bir hadîse dayanarak bunun *"sarı karpuz"* olduğunu ileri sürer, zira mevzubahis rivayette خربز (karpuz) tabiri geçmektedir, üstelik bu, yeşil olanın hilafına Hicaz arazisinde bol bulunur der, öbür görüş sahiplerine şöyle cevap verir: *"Sarı olanda taze hurma'ya nisbeten serinlik vardır, her ne kadar tadı sebebiyle harareti olsa da."*

Hattabî der ki: *"Hadîste tıb ve ilac'ın meşruiyyeti, zararlı bir şeye tabiat icabı onun zıddı ile mukabele etme prensibi mevcuttur. Nitekim tıb ve tedavide esas da böyledir."*

Hattabî, hadîsten *"yiyecekler hususunda geniş davranmanın ve mubah lezzetlere yer vermenin meşru olduğu"* hükmünü de çıkarır. *Nevevî, "bu hususta ülemâ ihtilaf etmemiştir"* der. Ve ilave eder: *"Seleften bunun hilafına yapılan rivayet dinî bir maslahat olmadan bol yemeye ve tereffühe alışmaktan men etmek düşüncesine dayanan kerâhete hamledilir."*

3947 ٧ ـ وللشيخين وأبي داود عن عبد اللّه بن جعفر رضى اللّه عنهما قال: [رَأيْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَأكُلُ القِثَّاءَ بِالرُّطَبِ].

7. (3947)- Sahiheyn ve Ebu Dâvud'da, *Abdullah İbnu Ca'fer radıyallahu ahümâ*'nın şöyle dediği gelmiştir: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ı salatalıkla birlikte taze hurma yerken gördüm."* [Buharî, Et'ime 39, 45, 47; Müslîm, Eşribe 147, (2043); Ebu Dâvud, Et'ime 45, (3835); Tirmizî, Et'ime 37, (1845).]

AÇIKLAMA:

Burada da iki ayrı şeyin birlikte yenmesine örnek var. Bunun keyfiyetini açıklayan bir rivayet *Taberânî*'nin Mu'cemü'l-Evsat'ında gelmiştir: Yine *Abdullah İbun Ca'fer* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın sağ elinde salatalık, sol elinde de taze hurma gördüm. Aleyhissalâtu vesselâm bir keresinde birinden, bir keresinde öbüründen yiyordu."*

Ebu Nu'aym'ın et-Tıbb'ında *Hz. Enes radıyallahu anh* da, *Resûlullah*'ın sağ eline taze hurma, sol eline kavun alıp hurmayı kavunla birlikte yediğini belirtir ve *"Resûlullah'ın en çok sevdiği meyve taze hurmaydı"* der. Nesaî'de de *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın *hırbız* (kavun) ile taze hurmayı birlikte yediği rivayet edilmiştir. Müteakiben, birini kaydedeceğimiz üzere *İbnu Mâce*, Nesâî ve *Ebu Nuaym*'ın Et Tıbb'ında gelen bazı rivayetler, *Hz. Aişe*'nin *Resûlullah*'la evlenmezden önce biraz şişmanlaması için *-Resûlullah*'ın tavsiyesi ile- hususi bir beslenme rejimi uyguladığını göstermektedir: فَأَطْعَمُونِى القِثَّاءَ بِالتَّمْرِ فَسَمِنْتُ عَلَيْهِ كَأَحْسَنِ الشَّحْمِ *"Bana salatalık ve hurma yedirdiler. Bunun üzerine ben en iyi şekilde şişmanladım."*

Kurtubî, bu rivayetlere dayanarak der ki: *"Hadîste, yiyeceklerin sıfatlarını ve tabiatlarını gözönüne alarak hareket etmek, tıbbî kâideye uygun olarak onları tabiatlarına uygun şekilde kullanmanın cevazı vardır. Zira, taze hurmada hararet, salatalıkta ise serinlik var. İkisi birlikte yenilirse her ikisi de mûtedil olur. Bu ise mürekkep ilaçlarda mühim bir esastır."*

3948 ٨ـــ ولأبى داود عن عائشة رضى اللّه عنها قالت: [أَرَادَتْ أُمِّى أَنْ تُسَمِّنَنِى لِدُخُولِى عَلَى رَسُولِ اللّهِ ﷺ فَلَمْ أَقْبِلْ عَلَيْهَا بِشَىْءٍ مِمَّا تُرِيدُ حَتّى أَطْعَمَتْنِى الْقِثَّاءَ بِالرُّطَبِ، فَسَمِنْتُ عَلَيْهِ. كَأَحْسَنَ السِّمَنِ].

8. **(3948)**- *Ebu Dâvud, Hz. Aişe radıyallahu anhâ*'dan şunu kaydeder: *"Annem, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'la evleneceğim zaman beni şişmanlatmak istedi. Ancak bana hurma ile birlikte salatalık yedirinceye kadar arzu ettiği diğer şeylerden (ilaçlardan) hiçbirine icâbet edemedim. O ikisinden (muntazaman yemeye devam edince) güzel bir şişmanlık kazandım."* [Ebu Dâvud, Tıbb 20, (3903); İbnu Mâce, Et'ime 37, (3324).]

Açıklama için önceki hadîse bakılsın.

3949 ٩ـــ ومن ابنى بسر السُّلَمِيِّيْنَ رَضى اللّه عنهما قالا: [دَخَلَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللّهِ ﷺ فَقَدَّمْنَا إِلَيْهِ زُبْداً وَتَمْراً، وَكَانَ يُحِبُّ الزُّبْدَ وَالتَّمْرَ]. أخرجه أبوداود.

9. **(3949)**- *Büsr es-Sülemî*'nin iki oğlu *radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm yanımıza girdi. Biz kendilerine tereyağı ve hurma ikrâm ettik. Aleyhissalâtu vesselâm yağla hurmayı severdi."* [Ebu Dâvud, Et'ime 45, (3837); İbnu Mace, Et'ime 43, (3334).]

AÇIKLAMA:

1- *Büsr*'ün iki oğlu *Atiyye* ve *Abdulllah*'dır.

2- Bu hadîs, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın hurma ile tereyağını beraber yediğini ifade etmektedir.

3950 ١٠ ـــ وعن عائشة رضى اللّه عنها قالت: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يُحِبُّ الْحَلْوَى وَالْعَسَلَ]. أخرجه الترمذى.

10. **(3950)**- *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm helva ve balı severdi."* [Tirmizî, Et'ime 29, (1832).]

AÇIKLAMA:

Hadîste *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın tatlıları ve balı sevdiği ifâde edilmektedir. Hadîste geçen helvâyı *"tatlı"* diye çevirmemiz daha uygundur. Çünkü dilimizde helva dedik mi muayyen hammaddelerden yapılmış belli bir tatlıyı anlarız. Arapçada ise, insan emeğinin, san'atın girdiği her çeşit tatlıya denir. *Nevevî* der ki: *"Helva'dan burada murad tatlı olan her şeydir."* *Nevevî* devamla der ki: *"Arkadan balın zikri, onun şeref ve meziyyetine dikkat çekmek içindir, âmmdan sonra hass'ın zikri bâbındandır."* *İbnu Battal* der ki: *"Helva ve bal, şu âyette mezkur olan tayyibâta dahildir:* كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ **"Size verdiğimiz rızkın temizlerinden yiyin..."** (Tâ-Hâ 21).

Alimler, helva ve bala benzeyen bütün lezîz yiyeceklerin, hadîsin mânâsına dâhil olduğunu belirtirler. *Hattâbi* der ki: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın tatlılara olan sevgisi onlara fazla iştiha göstermesi, nefsinin onları şiddetle çekmesi mânâsında değildir. Sofrasında bulunduğu takdirde tatlıdan normal şekilde alırdı. Böylece onun bunu sevdiği anlaşılırdı."*

3951 ١١ ـــ وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [كَانَ أَحَبُّ الطَّعَامِ إِلَى رَسُولِ اللّهِ ﷺ الثَّرِيدَ مِنَ الْخُبْزِ، وَالثَّرِيدَ مِنَ الْحَيْسِ].

أخرجه أبو داود.

11. **(3951)**- *İbnu Abbas radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın en çok sevdiği yiyecek ekmekten yapılan tirid ve hays'dan yapılan tirid idi."* [Ebu Dâvud, Et'ime 23, (3783).]

AÇIKLAMA:

1- *Tirid,* ekmeğin elle ufalanmasından sonra üzerine et suyu dökülerek elde edilen yemeğe Araplar tirîd der. Aynı kelime dilimize tirid olarak girmiş durumda . Biz de biraz bayatlayan ekmek parçalarını biriktirip küçük küçük parçaladıktan sonra üzerine et suyu veya yağ, salça, baharat vs. katkı maddeleri ile terbiyelenen suyu dökmek suretiyle elde ettiğimiz yemeğe tirid deriz. Belki de sünnetten geldiği ve *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* severek yediği için halkımız tarafından zevkle yenen, yapılması kolay bir yemek çeşididir. Bayatlayan ekmek parçalarını değerlendirerek israfı önlemesi bakımından ayrı bir ehemmiyeti olan bu yemeğin *Resûlullah*'ın takdirine mazhar olması ona ayrı bir lezzet katmaktadır. Tiridin sünnet olduğunu, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın övgüsüne, sevgisine mazhar olduğunu bilen âileler, onu bir sünnetin ihyası olarak, bir başka niyetle, bir başka hazla yerler. Afiyet ve nûr olsun, Kıyamete kadar mutfaklarımızdan eksik olmasın.

Efendimiz, tiridi o kadar severmiş ki, bazan bir başka şeye olan sevgisinin büyüklüğünü ifâde için tiride atıf yaptığı olmuştur. Meselâ *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* validemizin üstünlüğünü şöyle ifâde buyurmuşlardır: فَضْلُ عائِشَة عَلَى النِّساءِ كَفَضْلِ الثَّرِيدِ عَلَى سَائِرِ الطَّعَامِ. **"Aişe'nin başka kadınlara üstünlüğü tiridin diğer yemeklere üstünlüğü gibidir."** *Aleyhissalâtu vesselâm* burada, her ikisini de yüceltmiş, her ikisine de ayrı bir muhabbeti olduğunu belirtmiş olmaktadır.

2- *Hays*: *İbnu'l-Esîr*, Hays'ı: *"Hurma, keş ve yağ veya keşe bedel un veya ekmek ufağı katılarak yapılan yemek"* diye tarif eder.

İbnu Raslân da şöyle tarif eder: *"Hays'ın sıfatı, hurma alınır, içerisinden çekirdeği ayıklanır, yağ veya benzeri bir şeyle birlikte yoğrulur. Sonra serîd gibi oluncaya kadar elde ovulur, bazan da içerisine kavud katılır."*

Şu halde, ekmek tiridi deyince et suyuna ekmek parçaları katarak elde edilen tiridi; hays tiridi deyince de hurma, bal, keş ve benzeri şeylere ekmek parçalarını katmakla elde edilen yemeği anlayacağız. Bu katkılı yemeklerin kesin değişmez belli bir terkîbi olmasa gerek. Mutfağın imkanlarına göre et suyu, yağ, bal, hurma, peynir gibi farklı katıklar, un, ekmek, kavud gibi ana madde

lere katılarak bunları daha lezzetli, daha yenilir hâle getirmektedir. İşte bu sûretle elde edilen yemeklere serîd (tirid) denmektedir. Serîd, asıl itibariyle batırmak, ıslamak mânasından gelir.

3952 ١٢ ـ وعن عبد اللّهِ المزنى رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: إِذَا اشْتَرَى أَحَدُكُمْ لَحْماً فَلْيُكْثِرْ مَرَقَتَهُ، فَإِنْ لَمْ يَجِدْ لَحْماً أَصَابَ مَرَقاً وَهُوَ أَحَدُ اللَّحْمَيْنِ]. أخرجه الترمذى.

12. (3952)- *Abdullah el-Müzenî radıyallahu anh* anlatıyor: "*Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Biriniz et satın alınca suyunu biraz fazla kılsın. (Yemek sırasında) yiyenlerin çokluğu sebebiyle ete rastlamayıp suya rastlasa (bu ona yeterlidir), zira su da, iki etten biri olmuştur."** [Tirmizî, Et'ime 30, (1833, 1834).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah burada, et suyunun da etin kendisi kadar besleyici ve yemeğe tad verici olduğuna dikkat çekiyor. Bu sebeple et pişerken suyunun fazla konmasını tavsiye ediyor. Bilhassa kalabalık ailelerde, pişen etten herkesin kaşığına rastlamayabilir. Şu halde suyun fazla kılınması herkese oldukça eşit bir nasib sağlayabilecektir. Çünkü etteki bir kısım faydalı ve besleyici hasseler suyuna geçecektir.

Hadîsin Müslim'de *Ebu Zerr radıyallahu anh* tarafından rivayet edilen bir benzeri şöyledir: اِذا اشْتَرَيْتَ لَحْماً اَوْ طَبَخْتَ قِدْراً فَاكْثِرْ مَرَقَةُ وَاغْرِفْ لِجَارِكَ مِنْهُ **"Bir et satın aldın (veya pişirdin mi, suyunu artır ve ondan komşuna da bir miktar ver."**

2- *Resûlullah* bu hadîsle etin suda pişirilerek yenmesini, bu tarzın kızartılarak yenmesinden daha iyi olduğunu irşad etmiş olmaktadır. Hem herkese isabet edecek bir bereket kazanmakta ve hem de -bazı şârihlerin dikkat çektiği üzere- kızartmadan hâsıl olacak bir kısım tıbbî zararlar bertaraf edilmiş olmaktadır.

3- Hadîsin, kaydettiğimiz *Ebu Zerr* vechi de nazar-ı dikkate alınınca, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın aynı sofraya oturanlar olsun, diğer komşular olsun, kardeşler arasında bir dayanışma, bir yardımlaşma, bir diğergamlık hislerinin teşkilini, te'sisini de gaye edindiği anlaşılmaktadır. Komşuların birbirlerine bu çeşit

ikramları, aralarındaki muhabbeti artırır, dargınlıkları izâle eder, dargınlığa götürecek zemîn bertaraf edilmiş olur.

4- Bu hadîsin bir diğer yönü, insandaki cimrilik damarının kırılmasına, bencilliğin izalesine, fakirlik korkusunun dağıtılmasına bakar, şeytanın bu paraleldeki iğvalarını bertaraf eder.

Rehber-i ekmel olan Efendimizin her tavsiyesi, anlamak ve keşfetmekten aciz kaldığımız nice maslahatlar, menfaatler ve dünyevî faideler taşır.

3953 ١٣ـ وعن أبي هريرة رضى اللّه عنه قال: [أُتِىَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ بِلَحْمٍ فَرُفِعَ إِلَيْهِ الذِّرَاعُ، وَكَانَتْ تُعْجِبُهُ فَنَهَسَ مِنْهَا]. أخرجه الترمذى.

«النَّهْسُ» بمهملة ومعجمة: الأكل بمقدم الأسنان، وقيل إنه بالمعجمة: الأكل بالأضراس.

13. (3953)- *Hz. Ebû Hüreyre radılallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a bir et parçası getirilmişti. Kendisine bunun bud kısmı sunuldu. Aleyhissalâtu vesselâm budu severdi. Bu bud gelince hemen ondan ısırarak yedi."* [Tirmizî, Et'ime 34, (1838); İbnu Mace, Et'ime 28, (3307); Buhari, Enbiya 3, Tefsir, İsra 5; Müslim, İman 327.]

AÇIKLAMA:

Zira' koyunun kol kısmıdır, ön bud da denir. Kâmus'da: *"Dirsekten orta parmağa kadar olan kısım"* diye tarif edilir. Hadîs, *Resûlullah*'ın koyun budunu sevdiğini göstermektedir.

İmam Nevevî, Resûlullah'ın kolu sevmesini, çabuk pişmesi, çabuk hazmedilmesi ile îzah eder. Isırarak yemesi, tevazuya yorulmuştur. Gerçi ısırarak yemenin sıhhat ve âfiyete daha uygun olduğu da söylenmiştir.

3954 ١٤ـ وعن ابن مسعود رضى اللّه عنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ تُعْجِبُهُ الذِّرَاعُ، وسُمَّ فِي الذِّرَاعِ، وَكَانَ يَرَى أَنَّ الْيَهُودَ سَمُّوهُ]. أخرجه أبو داود.

14. **(3954)**- *İbnu Mes'ud radıyallahu anh* anlatıyor: *"Koyunun ön budu Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın hoşuna giderdi. (Bir defasında) ön buda zehir konuldu. Bu zehiri yahudilerin koyduğu görüşündeydi."* [Ebu Dâvud, Et'ime 21, (3781); Buharî, Megâzi 41, Hıbe 28; Müslim, Selam 45, (2190); İbnu Mâce, Tıb 45, (3546).]

AÇIKLAMA:

Bu hâdise, Hayber'in fethi sırasında cereyan eden hâdiseye ima etmiş olmalıdır. Zira *İbnu İshak*'ın daha tafsilatlı olarak kaydettiğine göre, fetih tamamlanınca *Zeyneb Bintu'l-Hâris* adında bir yahudi kadını *Resûlullah*'ın koyunun neresini sevdiğini sorar ve bud kısmı olduğunu öğrenince oraya çokca zehir koyarak, kızartılmış halde ikram eder. *Resûlullah* bir mucize olarak suikastın farkına varıp lokmasını yutmadan tükürür. Ashâbtan *Bişr İbnu'l-Bera* yutar ve zehirin tesiriyle şehid olur. *Resûlullah* **"niye yaptın?"** diye kadına sorunca: *"Peygambersen sana bildirilir, değilsen halk senden kurtulur diye yaptım"* der, müslüman olur. *Resûlullah* cezalandırmaz.

3955 ١٥ — وعن سهل بن سعد رضى اللّه عنه قال: [كُنَّا نَفْرَحُ بِيَوْمِ الْجُمُعَةِ، كَانَتْ لَنَا عَجُوزٌ تَأْخُذُ أُصُولَ السِّلْقِ فَتَطْرَحُهُ فِي الْقِدْرِ، وَتُكَرْكِرُ عَلَيْهِ حَبَّاتٍ مِنْ شَعِيرٍ، وَاللّٰهِ مَا فِيهِ شَحْمٌ وَلاَ وَدَكٌ، فَإِذَا صَلَّيْنَا الْجُمُعَةَ انْصَرَفْنَا، فَنُسَلِّمُ عَلَيْهَا فَتُقَدِّمُهُ لَنَا، وَكُنَّا نَفْرَحُ بِيَوْمِ الْجُمُعَةِ مِنْ أَجْلِهِ]. أخرجه الشيخان.

«تُكَرْكِرُ»: أى تطحن.

15. **(3955)**- *Sehl İbnu Sa'd radıyallahu anh* anlatıyor: *"Biz cuma günü olunca sevinirdik. Çünkü bizim yaşlı bir kadın akrabamız vardı. Pazı kökü bulur, tencereye koyar, üzerine de arpa öğütüp ilavede bulunurdu. Vallahi, bunun içinde ne kuyruk yağı ne de iç yağı olurdu. Cuma namazını kıldık mı, mescidden ayrılır, o ihtiyar kadına selam verip hânesine girerdik. O da mezkur yemeği önümüze koyardı. İşte bu sebeple biz cuma olunca sevinirdik."* [Buharî, Et'ime 17, Cuma 40, 41, Hars 21, İsti'zân 16, 39; Müslim, Cuma 30, 32, (859, 860).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayetin Buharî'deki vechinde bazı ziyadeler hadîsi daha vâzıh kıl-

maktadır: *"Bizden bir kadın, tarlasındaki dört evleklik kısma pazı ekerdi. Cuma günü olunca, pazı köklerinden söker, bir tencereye koyar, üzerine bir avuç çekilmiş arpa ilâve eder pişirirdi. Pazı kökleri, yemeğin âdeta etli kemiği yerine geçerdi. Biz cuma namazından çıkar, kadına selam verir, yanına girerdik. O da önümüze bu yemekten getirirdi, biz de yerdik. Biz cuma günlerini bu yemek sebebiyle iple çekerdik."*

Hadîsin bir vechinde, cuma günleri (namaza erken gidebilmek için) sabah yemeği ve kaylûleyi namazdan sonraya bıraktıkları da belirtilir.

2- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI FAYDALAR:

★ Kadına selam vermek câizdir.

★ Ne kadar değersiz bile olsa bir şeyler ikram etmek müstehabtır.

★ Sahâbelerin kanaatkârlıkları, geçimdeki darlıkları, namaza olan heyecanlı koşuşları gözükmektedir.

★ *Ahmed İbnu Hanbel* bu hadîse dayanarak Cuma'nın zevalden önce kılınabileceğini, bunun câiz olduğunu söylemiştir. Ancak *Zeyn İbnu'l Münîr*, aksine, hadîsten cumanın zevalden sonra kılındığı hükmünün çıkarılması gerektiğini söyler. *"Çünkü der, kaylûleden (gündüz uykusu) âdetleri zevâlden önce yapmak idi. Sahâbî, cuma günleri, cuma için hususi hazırlıkla meşgul olmaları sebebiyle kaylûleyi cuma namazından sonraya te'hir ettiklerini haber vermektedir."*

3956 ١٦ ـ وعن جابر رضى اللّه عنه قال: [لَقَدْ رَأَيْتُنَا مَعَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ بِمَرِّ الظَّهْرَانِ نَجْنِي الْكَبَاثَ: وَهُوَ ثَمَرُ الأَرَاكِ. وَيَقُولُ: عَلَيْكُمْ بِالأَسْوَدِ مِنْهُ، فَإِنَّهُ أَطْيَبُ، فَقُلْتُ: أَكُنْتَ تَرْعَى الْغَنَمَ؟ فَقَالَ: وَهَلْ مِنْ نَبِيٍّ إِلاَّ رَعَاهَا]. أخرجه الشيخان.

16. (3956)- *Hz. Câbir radılallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'la birlikte Merri'z-Zahrân'da erâk ağacının kebâs denilen meyvesinden topladığımızı hatırlıyorum. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm o zaman bize:* **"Siyahlarını toplayın, onlar daha iyidir!"** *tavsiyesinde bulunmuştu. Ben kendilerinden "Siz koyun da güttünüz mü?" diye sordum.* **"Hiç koyun gütmeyen peygamber var mı?"** *cevabında bulundu."* [Buharî, Et'ime 50; Enbiya 29; Müslim, Eşribe 163, (2050).]

AÇIKLAMA:

1- *Merrü'z-Zahrân*, Mekke'ye bir merhale mesafede bir yer adıdır.

2- Şârihler, *"Koyun güttün mü?"* sorusunun *"Koyun güttün mü ki kebas denen meyvenin siyahının daha iyi olduğunu biliyorsun?"* takdirinde olduğunu belirtirler. Bu ifâdeden *kebâsın* ziraatının yapılmayıp, pazarlarda satılmadığı, dağlarda hüda-yı nâbit olarak bittiği ve çobanlar tarafından bilinip istifade edildiği anlaşılmaktadır. Mâmafih, lügatciler *kebâs*'ı insan, deve ve hatta koyunların da yediğini belirtirler.

3- Alimler, bu hadîsten, dağlarda sâhipsiz olarak yetişen ağaçların meyvelerinden yemenin mübah olduğu hükmünü çıkarmışlardır.

4- Alimler, peygamberlerin, nübüvvetten önce çobanlıktan geçmelerindeki hikmetler sadedinde şu açıklamayı yaparlar: *"Koyun gütmek, ümmetlerinin işlerini yürütme hususunda temrîn yapmak, tecrübe kazanmak içindir. Çünkü koyunlarla haşir neşir olmakla hilm, şefkat gibi duygular gelişir. Zira, koyunları güdüp, onları kırda dağılmalarından sonra toplamaya, bir otlaktan diğerine sevketmeye, canavar, hırsız gibi koyun düşmanlarından onları korumaya sabrettiler, onların tabiatlarındaki farklılıkları, zayıflıklarına ve beraberliğe olan ihtiyaçlarına rağmen şiddetli tefrikalara düştüklerini öğrendiler mi, bu suretle, ümmete karşı sabırlı olmaya alışırlar ve onların akılca aralarındaki seviye farklarını, tabiatlarındaki çeşitlilikleri anlarlar. Böylece kırgınları barıştırırlar, zayıflara merhametli olurlar, onlarla muamelelerinde iyi davranırlar. Neticede bu işlerin meşakkatlerine tahammülleri, aynı işlere çobanlık yapmaksızın birden bire verilme durumuna kıyasla çok daha kolay olur. Halbuki bu erdem, koyun çobanlığıyla tedricen kazanılmıştır. Bu işte, bilhassa koyun zikredilmiştir. Zira o diğerlerine nazaran daha zayıf, dağılmaları da deve veya sığırın dağılmasından daha fazladır. Büyüklerin bağlanması, alışılan âdet üzere, daha çok imkan dahilindedir. Ne var ki koyunlar, onlara nazaran daha çok dağılsa da, toplayıp zabt u rabt altına alınmaları öbürlerinden daha sür'atlidir."*

BEŞİNCİ BÂB
BAZI VESİLELERDE YENEN YEMEKLER

★ DÂVET YEMEĞİ

3957 ١ـ عن أبن عمر رضى اللّه عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: أَجِيبُوا هٰذِهِ الدَّعْوَةَ إِذَا دُعِيتُمْ، وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ يَأْتِى الدَّعْوَةَ فِى الْعُرْسِ وَغَيْرِهِ وَهُوَ صَائِمٌ]. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

1. (3957)- *İbnu Ömer radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtü vesselâm buyurdular ki:* **"Davet edildiğiniz zaman bu davete icâbet edin."** [*Nafi* der ki:] *"İbnu Ömer, oruçlu bile olsa, düğün ve diğer davetlere mutlaka icâbet ederdi."*

3958 ٢ـ وفى أخرى لأبى داود: [مَنْ دُوعِىَ وَلَمْ يُجِبْ، فَقَدْ عَصَى اللّهَ وَرَسُولَهُ، وَمَنْ دَخَلَ عَلَى غَيْرِ دَعْوَةٍ دَخَلَ سَارِقاً وَخَرَجَ مُغِيراً].

«الْمُغِيرُ»: الناهب.

2. (3958)- *Ebu Dâvud*'un diğer bir rivayetinde: *"Kim davet edildiği halde icâbet etmezse, Allah ve Resûlüne isyan etmiş olur. Kim de, dâvetsiz olarak bir sofraya oturursa, hırsız olarak girer. Yağmacı olarak çıkar"* denilmiştir. [Buharî, Nikâh 71, 74; Müslim, Nikâh 103, (1429); Tirmizî, Nikâh 11, (1098); Ebu Dâvud, Et'ime 1, (3736, 3737, 3738, 3739).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadîste *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*, yapılan dâvetlere icâbet edip katılmayı emretmektedir. Hadîs bu haliyle mutlaktır. Hangi çeşit dâvet olursa olsun davete icabet etmek gerekmektedir. 3977 numaralı hadîsten sonra yer vereceğimiz DAVETLERİN ÇEŞİTLERİ VE HAYATIMIZDAKİ YERİ başlığıyla sunacağımız tahlilde görüleceği üzere, dâvetin birçok çeşitleri vardır.

Ülemâ, bu davetlerin hepsini bir tutmamıştır. Daha çok düğün için yapılan dâvete icabet etmenin vâcib olduğunda ittifak etmiştir. *İbnu Hazm* bu hükmün Sahâbe ve Tâbiîn'in cumhurunun görüşü olduğunu söylemiştir. Bazı Şâfi'îlerin hükmü de böyledir. Ancak Mâlikiler, Hanefîler, Hanbeliler ve Şâfi'îlerin cumhuru, düğün dışındaki davetlere icâbetin vâcib olmadığına hükmetmişlerdir.

Başta *İbnu Hacer*, bir kısım ülemâ, düğün dâvetine icebeti de mutlak bir vecîbe kabûl etmezler, bâzı şartlar tahtında vâcib olacağını söylerler. O şartları şöyle özetliyebiliriz:

★ Dâveti yapan mükellef, hür, reşîd olmalıdır.

★ Dâvet sâdece zenginlere yapılmış olmamalı, fakirlere de şâmil olmalıdır.

★ Sevgi veya korkunun sevkiyle muayyen bir şahsa sevgi izhar etmek maksadıyla olmamalıdır.

★ Esahh görüşe göre davetçi, müslüman olmalıdır.

★ Meşhur görüşe göre ilk güne has olmalıdır.

★ Bir başka dâvet öne geçmemeli. Hangi davet önce yapılmışsa ona icabet edilmelidir.

★ İki ayrı dâvet aynı anda gelirse, esahh görüşe göre, kan yönünden daha yakın olan, komşuluk yönünden yakın olana tercîh edilir, eşitseler kur'a çekilir.

★ Münker vs. sebebiyle, huzuruyla rahatsız olacaklar bulunmamalıdır.

★ (Mâkul) bir mâzereti olmamalıdır.

★★ Oruçlu olmak mâzeret değildir. Bazı rivayetlerde oruçlu olanın da olmayanın da katılması; oruçlu ise -bir rivayette- açması, bir başka rivayette öbürleri yerken onun namaz kılması, ama mutlaka katılması emredilir.

2- Bazı kaynaklarda: اَلْوَلِيمَةُ اَوَّل يَوْمٍ حَقٌّ وَالثَّانِى مَعْرُوفٌ وَلثَّالِث رِيَاءٌ وَسُمْعَةٌ **"Birinci gün dâvet haktır, ikinci gündeki mâruftur, üçüncü gündeki riya ve desinler diyedir"** şeklinde bir rivâyet gelmiş ise de muhaddisler bunun zayıf olduğunu belirtirler, ve *Resûlullah*'tan ziyafet günlerini tahdîd eden bir beyan intikal etmediğini, aksine Sahâbe ve Tâbiinden bunun aksini ifade eden bir kısım rivayetlerin ve tatbikâtın geldiğini örneklerle belirtirler. Yani imkân nisbetinde, ziyafeti birkaç gün boyunca devam ettirmenin bir günahı yoktur.

Ancak bazı âlimler: *"Eğer ziyafet üç gün sürmüşse, üçüncü günkü ziyafete*

icabet mekruhtur; ikinci günkü icabet ise birinci gündeki gibi asla müstehab değildir" demiştir.

Bunun mekruh oduğunu söyleyenler, daha ziyâde aynı şahısların her üç günde de çağrılmasını esas almışlardır. Ama davet edilenlerin çokluğu sebebiyle, her gün bir başka grubun çağrılması hâlinde, dâvetin birkaç gün devamında bir kerâhet olmaması gerektiğini söylerler. *Kadî İyâz* Mâlikilerin: *"Hali vakti yerinde olanların bir hafta boyu ziyafet vermesinin müstehab olduğunu"* söylediklerini kaydeder.

Her hâl u kârda, bazı âlimler ihtiyatı elden bırakmayarak: *"Şartlar bir günden fazla sürecek ziyafette riya olmayacağı hususunda kesin kanaat veriyorsa câizdir, değilse caiz değildir"* demişlerdir.

3- Ziyafet bahsinde bilinmesi gereken bir husus, ziyafet mahallinde haram veya mekruh bir şeyin bulunması; içki, kadın, gayr-ı meşru eğlenceler gibi. Bilhassa zamanımızda, İslâmî âdab'a uygun nezîh ziyâfetlerin azaldığı söylenebilir.Bu çeşit ziyafetlere katılmalı mı katılmamalı mı, hükmü nedir?

Alimler bu meseleyi, Ebu Dâvud ve başka hadîs kitaplarında gelen, *Hz. Ali*'nin *Resûlullah*'ı yemeğe davet ettiği zaman yemek için şeref buyurdukların-da kapının üzerinde nakışlı bir örtünün gerili olduğunu görünce içeri girmeden geri dönmesiyle ilgili rivayetin izahı sırasında ele alırlar. Bazıları örtüdeki nakış sebebiyle geri döndüğünü söylerken; bazıları da: *"Duvara perde örtmek, halı germek cebâbire'nin israf nev'inden bir işidir, bu sebeple geri dönmüştür"* der. Alimler her ne kadar perdedeki işlemeler sebebiyle geri dönmüş olmasını esas almışlarsa da, bunu, kerâhet bulunan eve girilmeyeceği hususuna delil kılmışlardır.

Mirkat'da: *"Hadîste, içerisinde münker bulunan dâvete icâbet edilmeyeceği hususunda delil vardır"* denir. *İbnu Hacer* de: *"Bir evde münkerin varlığı, o eve girmeye mânidir"* der.

İbnu Battâl da şöyle cezmeder: *"Hadîste, içerisinde Allah ve Resûlünün yasakladığı haramlar bulunan ziyafete katılmak câiz değildir, çünkü burda münkere rıza mânası vardır, ancak, böyle bir durumda haram olan şey var, fakat izâle edecek durumda ise, izale eder ve katılır. Bu takdirde gelmesinde bir beis yok. İzâle edemezse oradan ayrılır gider."*

Hanefîlerden Hidâye sâhibi der ki: *"Kendisi örnek alınan biri değilse, böyle bir sofraya oturup yemesinde bir beis yok. Münker varsa değiştirecek güçte değilse çıksın gitsin, çünkü o sofrada dine hakâret var, günah kapısını*

açma var. Bu mütâlaalar, sofrada hazır bulunduktan sonraya ait. Önceden biliyor ise, icâbet etmesi gerekmez."

3959 ٣ــ وعن حميد بن عبد الرحمن الحميرى عن رجل من
أصحاب رَسولِ اللّهِ ﷺ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلم:
إِذَا اجْتَمَعَ دَاعِيَانِ فَأَجِبْ أَقْرَبَهُمَا بَاباً، فَإِنَّ أَقْرَبَهُمَا بَاباً أَقْرَبُهُمَا جِوَاراً،
وَإِنْ سَبَقَ أَحَدُهُمَا فَأَجِبِ الَّذِى سَبَقَ]. أخرجه أبو داود.

3. **(3959)**- *Humeyd İbnu Abdirrahmân el-Hımyerî*'in ashâbından bir kimseden naklettiğine göre, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* şöyle buyurmuşlardır: **"İki kişi birden dâvet ederse kapı itibariyle hangisi yakınsa ona icâbet et. Çünkü kapısı daha yakın olan komşulukta daha yakındır. Bunlardan biri önce davet etmiş ise, önce davranana icâbet et!"** [Ebu Dâvud, Et'ime 9, (3756).]

AÇIKLAMA:

Burada aynı günde cereyan edecek birden fazla ziyafet veya merasim için davetli olan kimsenin hangisine icabet etmesi gerekeceği hususunda şer'î ölçü verilmektedir. Bu ölçüyü *Alkame* şöyle izah eder: *"Hadîste, birinin önceliği mevzubahis olmadan iki kişi tarafından aynı anda dâvet edilen kimsenin, kapı itibâriyle kendisine en yakın olanın dâvetine uyacağına delil vardır. Eğer kapıları eşit uzaklıkta ise, ilim, diyânet ve salâhat yönüyle üstün olana icâbet eder. Bu hususlarda da eşit olurlarsa kur'a çeker."*

Belki de böyle bir durum hiç vâki olmamıştır, olmayabilir de. Ama buna rağmen böyle bir ölçünün konması, herhalde boşa değildir. Bununla, beşerî münâsebetlerde insanları kırmamak, belli objektif ve dinî ölçülerle aralarında silsile-i merâtip (hiyerarşi) kurmak imkân nisbetinde şahsi ve rencide edici ölçüler koymaktan kaçınmak, komşuluk, akrabalık haklarını ihmal etmemek gibi dersler, umumî prensipler verilmektedir. İçtimâî hayatta hepsinin yeri var.

3960 ٤ــ وعن أبى مسعود الأنصارى رضى اللّه عنه قال: [كَانَ
رَجُلٌ مِنَ الأَنْصَارِ يُقَالُ لَهُ أَبُو شُعَيْبٍ، وَكَانَ لَهُ غُلاَمٌ لَحَّامٌ، فَرَأَى
النَّبِىَّ صلى اللّهُ عليه وسلم فَعَرَفَ فِى وَجْهِهِ الْجُوعَ فَقَالَ لِغُلاَمِهِ:
وَيْحَكَ اصْنَعْ لَنَا طَعَاماً لِخَمْسَةِ نَفَرٍ، فَإِنِّى أُرِيدُ أَنْ أَدْعُوَ

صلى اللّٰهُ عليه وسلم خَامِسَ خَمْسَةٍ، فَدَعَا رسولَ اللّٰهِ صلى اللّٰهُ عليه وسلم خَامِسَ خَمْسَةٍ، فَاتَّبَعَهُمْ رَجُلٌ فَلَمَّا بَلَغَ الْبَابَ قَالَ صلى اللّٰهُ عليه وسلم: إِنَّ هٰذَا اتَّبَعَنَا، فَإِنْ شِئْتَ تَأْذَنْ لَهُ، وَإِنْ شِئْتَ رَجَعَ. قَالَ: بَلْ آذَنُ لَهُ يَارَسُولَ اللّٰهِ،[أخرجه الشيخان والترمذى

4. **(3960)**- *Ebu Mes'ud El-Ensârî radıyallahu anh* anlatıyor: *"Ensar'dan Ebu Şu'ayb adında bir zât vardı. Bunun et satışı yapan bir kölesi vardı. (Bir gün) Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ı gördü ve yüzünden acıkmış olduğunu anladı. Kölesine: "Bize beş kişilik yemek hazırla! Ben Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ı da beşin beşincisi olarak dâvet etmek istiyorum!" dedi. Gerçekten de Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ı beşin beşincisi olarak davat etti. Onları bir kişi daha tâkib etti. Kapıya geldiklerinde Resûlullah aleyhissalâttü vesselâm (ev sâhibine):* **"Bize bu da uydu, istersen ona da izin ver, istersen dönsün!"** *buyurdular. Adam: "Ey Allah'ın Resûlü, ona da izin veriyorum!" dedi."* [Buharî, Et'ime 57, 34, Büyû' 21, Mezâlim 14; Müslim, Eşribe 138, (2036); Tirmizî, Nikah 12, (1099).]

AÇIKLAMA:

1- Burada, öncelikle dâvetsiz olarak ziyafete katılmama gereği ifâde edilmektedir. *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* peşine takılan kimsenin girmesi hususunda ev sâhibine hatırlatmada bulunarak kabûl edip etmeyeceğini sormuştur. Keza dâvetli de, ev sahibinin sarîh bir emri veya âmm bir izni veya razı olacağına dair bir bilgisi olmadan bir başkasını beraberinde getirmeye yetkisi yoktur. *Resûlullah* bile, kendisinde öyle bir yetki görmemiş, durumu ev sahibine arz etmiştir.

2- Birisine yemek hazırlayan, evine onu çağırabilir. Yemeği de gönderebilir. Ülema çağırmalı mı, yemeği mi göndermeli? ihtilaf etmiştir. *İmam Mâlik*'e göre göndermelidir, zira ev halkı da istifade eder.

3- Davetlinin peşine takılanları davetliler geri çevirmemelidir, ev sâhibi onları da kabul edebilir. Ancak, izinsiz girmemelidirler.

4- *İbnu Hacer* der ki: *"Bu hadîsten şu da anlaşılmaktadır: "Ev sahibi, davetlinin beraberinde getirdiği kimseyi kabûl etmemesi halinde, davet edilmiş olan, icâbetten vazgeçemez."*

5- Kasaplık, *Resûlullah* devrinde mevcut, meşru bir meslektir.

6- Bir kimseyi yemeğe çağıranın, onun yakınlarını da çağırması müstehabtır.

7- Kaç kişi çağıracaksa ona göre yemek hazırlamalıdır. **"Bir kişilik yemek iki kişiye de yeter"** hadîsiyle istidlal etmemeli, davetsizlerin de katılabileceğini düşünerek misafirine karşı geniş davranmalıdır, hazırlıklı olmalıdır. Nitekim kasab müteakip hadîste görülecek İranlının hilafına bu şekilde davranmış, fazla tereddüde düşmeden davetsiz misafiri hemen kabul etmiştir.

3961 ٥ ـ وعن أنس رضى اللّهُ عنه: [أنَّ جَاراً لِرَسُولِ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلم فَارِسِياً وَكَانَ طَيِّبَ المَرَقِ فَصَنَعَ لِرَسُولِ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلم طَعَاماً، ثُمَّ جَاءَ يَدْعُوهُ، فَقَالَ رسولُ اللّهِ صلى اللّه عليه وسلم: وَهٰذِهِ لِعَائِشَةَ؟ فقَالَ: لاَ، فَقَالَ رسولُ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلم: لاَ، فَعَادَ يَدْعُوهُ، فَقَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: وَهٰذِهِ؟ فَقَالَ: نَعَمْ، فَقَامَا يَتَدَافَعَانِ حَتّٰى أَتَيَا مَنْزِلَهُ]. أخرجه مسلم والنسائى.

5. **(3961)**- *Hz. Enes radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın İranlı bir komşusu vardı, güzel et yemeği yapardı. (Bir gün) Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm için yemek hazırladı. Sonra davet etmeye geldi. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Aişe'yi göstererek:* **"Şunun için de dâvet var mı?"** *diye sordu. Adam: "Hayır!" deyince, Aleyhissalâtu vesselâm da:* **"Hayır, (davetinizi kabul etmiyorum)!"** *cevabını verdi. Adam dönüp, dâvetini tekrarladı. Resûlullah da:* **"Ya şu?"** *diye Hz. Aişe için de izin istedi. Adam: "Hayır!" dedi. Resûlullah da:* **"Hayır!"** *cevabını verdi. Sonra adam tekrar davet etmeye geldi. Resûlullah da:* **"Ya şu!"** *diye ısrar etti. Adam bu sefer: "Evet (o da dâvetli)!" dedi. (Resûlullah ve Hz. Aişe) ikisi birlikte kalkıp birbirleriyle şakalaşarak davet sâhibinin evine geldiler."* [Müslim, Eşribe 139, (2037); Nesâî, Talâk 23, (6, 158).]

AÇIKLAMA:

Burada, *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'ın dâvete icabet etmede kendisini mecbur hissetmediğini göstermektedir. Halbuki az yukarıda geçen *İbnu Ömer hadîs*inde (3957, 3958) dâvete icâbetin vecîbe olduğu ifâde

edilmişti. Aradaki teâruzu âlimler bazı ihtimaller üzerinde durarak gidermişlerdir:

★ Bu dâvet, düğün ziyafeti için yapılmış bir dâvet olmayıp, hususî bir davet olması muhtemeldir. Bu sebeple tek kişilik yemek hazırlamış, *Hz. Aişe* de geldiği takdirde yemeğin yetmeyeceği endişesine düşmüş olabilir.

★ *Nevevî*, vücubu ortadan kaldıracak bir mazeretin olabileceğine dikkat çeker ve: *"Bu özür sebebiyle Resûlullah gidip gitmemekte muhayyerdi. O da iki câizden birini seçti, Hz. Aişe'ye de izin verilmeseydi gitmeyecekti"* der.

★ Bazı âlimler, *Hz. Aişe*'nin bizzat o yemeğe olan ihtiyacının *Resûlullah* tarafından bilinmiş olabileceğini, *Hz. Aişe*'nin kendisiyle ondan yemesini arzu ettiği, zira yemeğin taze olduğu... ihtimalini belirtir.

★ Bir başka hadîste, yani *Ebu Talha*'nın bir dâvetinde, *Resûlullah*'ın, *Ebu Talha*'dan izin almadan yanındaki Ashâb'a **"Kalkın!"** diyerek hepsini yemeğe götürür. Bu meselenin ortaya koyduğu teâruza *Mâzirî* şöyle açıklık getirir: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, Ebu Talha'nın müsaade edeceğini bilmiş olabilir. Ama Ebu Şuayb'ın rızasını bilmediği için, izin istemiştir. Ayrıca, Ebu Talha'nın ziyâfetinde mucizeye mazhar olunmuş, Resûlullah'ın olması üzerine az yemek çok kimseye yetmiştir. Orada yenilenin nerdeyse tamamı, Ebu Talha'nın hazırladığının dışında, bereketin ikramı idi, öyle ise ondan izin isteme ihtiyacı duymadı."*

★ **DÜĞÜN YEMEĞİ** (VELÎME)

3962 ١ـ عن أنس رضى اللّهُ عنه قال: [رَأى النَّبِىُّ ﷺ عَلَى يَدِ الرَّحمٰنِ ابْنِ عَوْفٍ أثَرَ صُفْرَةٍ، فقَالَ: مَا هٰذَا؟ قالَ: تَزَوَّجْتُ امْرَأةً عَلَى وَزْنِ نَوَاةٍ مِنْ ذَهَبٍ، فقَالَ: بَارَكَ اللّهُ لَكَ، أوْلِمْ وَلَوْ بِشَاةٍ].

أخرجه الستة، وتقدم فى كتاب الصداق مطوّلاً.

1. (3962)- *Hz. Enes radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Abdurrahmân İbnu Avf radıyallahu anh'ın elbisesinde bir sarılık görmüş idi.* **"Hayrola, bu da ne?"** *diye sordu. Abdurrahman: "Bir kadınla, bir nevat ağırlığında mehir ödeyerek, evlendim!" açıklamasını yaptı. Aleyhissalâtu vesselâm:* **"Allah (evliliği) sana mübarek etsin, ancak bir koyunla da olsa**

bir ziyafet var!" *buyurdular."* [Buharî, Nikâh 68, 69; Müslim, Nikah 87, (1428); Ebu Dâvud, Et'ime 2, (3743); Tirmizî, Nikah 10, (1094); Nesâî,Nikah 67; Muvatta, Nikah 47).]

Hadîs, Mehir bölümünde 3460 numarada geniş olarak geçti.

AÇIKLAMA:

1- Hadîs Mehir bahsinde daha önce geçmiş ve mehri alakadar eden yönü açıklanmıştır. Burada hadîsin düğün yemeği ile ilgili kısmına temas edeceğiz.

2- *Velîme* [21] kelimesi ile, *Şâfi'î* ve Ashâbı: *"Nikah, sünnet vesâire gibi hâdiselerin sürûrunu yaşamak maksadıyla tertiplenen davet yemekleri anlaşılır"* demiş ise de, çoğunluk bununla sadece düğün ziyafetlerinin kastedildiğini kabûl etmiştir. Herhangi bir kayıt olmadan *velîme* diye mutlak kullanıldımı düğün yemeği anlaşılır. *Maverdî* ve *Kurtubî* bu hususta cezmederler. *Resûlullah*'ın icâbet etmeyi vâcib kıldığı davet de bu dâvettir. Nitekim bu hususları 3958 numaralı hadîste açıkladık.

3- *Resûlullah* bu hadîsin Taberânî'de gelen *Vahşi İbnu Harb* rivayetinde: الْوَلِيمَةُ حَقٌّ **"Düğün ziyafeti (fakir-zengin herkese şâmil) bir haktır"** buyurmuştur. Müslim'in bir rivayetinde شَرُّ الطَّعَامِ طَعَامُ الْوَلِيمَةِ يُدْعَى الْغَنِيُّ وَيُتْرَكُ الْمِسْكِينُ **"En kötü yemek, sâdece zenginlerin çağrılarak fakirlerin terkedildiği düğün yemeğidir"** buyrulmuştur. Bir *Ebu Hüreyre* rivayetinde: الْوَلِيمَةُ حَقٌّ وَسُنَّةٌ فَمَنْ دُعِيَ فَلَمْ يُجِبْ فَقَدْ عَصَى **"Düğün yemeği haktır, sünnettir. Kim çağrılır da icabet etmezse âsi olmuştur"** buyrulmuştur.

İbnu Hacer burada *"hak"* tan muradın vâcib olmadığını, burada, ziyâfetin batıl olmadığının, mendub olduğunun takrîr edildiğini, faziletli bir sünnet olduğunun ifade edildiğini belirtir. *İbnu Battal*'ın *"Hiç kimse, ziyafet (vermeyi) vâcib addetmemiştir"* dediğini kaydeder.Sonra da *Kurtubî*'nin vâcib olduğuna dâir naklettiği rivayeti görmemiş olduğunu belirterek hükmünün yanlışlığına dikkat çeker. Ziyafet verildiği takdirde ona icâbet vâcib ise de, düğün vesîlesiyle ziyafet vermek bir vecibe değildir. Ancak Şafi'îlerden bazısı *Resûlullah*'ın *Abdurrahman İbnu Avf*'a *"ziyafet ver"* diye emretmiş olması ile, ziyafet davetine icabetin vâcib olmasını gözönüne alarak ziyafet vermenin de vâcib olduğunu söylemiştir.

---

21) *Velîme* kelimesi, kök olarak cem etmek manasına gelen velem' den gelir. *İbnu'l-Arabî,* bunun aslının bir şeyi tamam etme, toplama mânasına geldiğini söyler.

Şarihler, ziyafete oruçluların da katılmasını gerekli görürler. Bazı rivayetlerde oruçlunun katılıp *"orucunu açması"*; bazı rivayetlerde, katılıp *"namaz kılması"* tavsiye edilir. Ashâbtan gelen örneklerde, oruçluların katılıp *"namaz kıldığı"*, ev sahibine *"bereket duasında (tebrîk) bulunduğu"* gözükmektedir.

İbnu Hacer, ziyafete katılmada şu maslahatların hâsıl olacağını da hatırlatır:

★ Davetli ile teberrük etmek (berekete ermek).

★ Çağıranlar, gelenlerle şereflenirler, itibar kazanırlar.

★ Bazı irşadlarından istifade ederler.

★ Gelmediği takdirde siyâneti (koruması) olmayan dâvet sâhibi onun huzuruyla siyanete erer. Davete icabet edilmese bunlar sâkıt olur. Ayrıca davet eden kimse, gelmeyen hakkında *"niye gelmedi?"* diye bir kısım kuruntulara düşer.

Dâvetli, yemekten yemek zorunda değildir. Yani dâvete icâbet, yemekten yemek için değildir. Bereket duası, tebrik de yeterlidir. Hattâ Müslim'in *Ebu Hüreyre radıyallahu anh*'tan kaydettiği bir rivayette إذَا دُعِيَ أحَدُكُمْ فَلْيُجِبْ فَإنْ كَانَ صَائِمًا فَلْيُصَلِّ **"Biriniz davet edilince icabet etsin. Oruçlu ise namaz kılsın"** buyrulmuştur. Buna göre, oruçlu davetli de icabet edip, namaz kılıp dua ederek berekete vesîle olacak. Ancak oruçlu kimse, nâfile tutuyorsa açması bazı hallerde müstehab ise de vecîbe değildir. Ev sahibi gücenmeyecek ise, orucu tamamlaması efdaldir. Bazı âlimler, oruçlu durması ev sâhibini üzecekse açması efdaldir demiştir. Ancak Müslim'de gelen bir rivayette: إذَا دُعِيَ أحَدُكُمْ إلَى طَعَامٍ فَلْيُجِبْ فَإنْ شَاءَ طَعِمَ وَإنْ شَاءَ تَرَكَ **"Sizden biri davet edilince icabet etsin. Yemekten dilerse yer, dilerse yemez"** buyrulmuştur. Bunu esas alan bazı âlimler, oruçsuz olsa bile yemekten yemenin bir vecîbe olmadığını, dileyenin yemeye bileceğini söylemiştir. Hanbelilere göre yemek vâcib değildir. Zâhirîlere göre vâcibtir. *Nevevî* de vâcib olacağı kanaatindedir. Ancak farz bir oruç tutuyor ise, bunu bozması caiz değildir denmiştir.

3963 ٢ — وعنه رضى اللّه عنه قال: [مَا أوْلَمَ النَّبِىُّ ﷺ عَلَى أحَدٍ مِنْ نِسَائِهِ مَا أوْلَمَ عَلَى زَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهَا، أوْلَمَ بِشَاةٍ].

وفى رواية: «أَطْعَمَهُمْ خُبْزاً وَلَحْماً حَتَّى تَرَكُوهُ». أخرجه الشيخان وأبو داود.

2. **(3963)**- Yine *Hz. Enes radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Zeyneb Bintu'l-Cahş'ın düğününde verdiği ziyâfeti, diğer zevcelerinin hiç birinin düğününde vermemiştir. Bu düğünde bir koyun kesti."* [Buharî, Nikah 68, 69; Müslim, Nikâh 87, (1428); Ebu Dâvud, Et'ime 2, (3743).]

Bir rivayette şöyle der: *"(Zeyneb'in düğününe gelenlere doyarak sofrayı) terketmelerine kadar ekmek ve et yedirdi."*

3964 ٣ـ وعنه رضى اللّٰه عنه قال: [أَوْلَمَ النبىُّ ﷺ عَلَى صَفِيَّةَ بِنْتِ حُيَيٍّ بِسَوِيقٍ وَتَمْرٍ]. أخرجه أبو داود والترمذى

3. **(3964)**- Yine *Hz. Enes* demiştir ki: *"Safiyye Bintu Huyeyy'in nikahında Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm sevîk ve hurma ile ziyafet verdi."* [Ebu Dâvud, Et'ime 2, (3744); Tirmizî, Nikah 10, (1095).]

3965 ٤ـ وللبخارى رحمه اللّٰه: [عَنْ صَفِيَّةَ بِنْتِ شَيْبَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ: أَوْلَمَ النبىُّ ﷺ عَلَى بَعْضِ نِسَائِهِ بِمُدَّيْنِ مِنْ شَعِيرٍ].

4. **(3965)**- *Buharî* merhumun kaydettiğine göre: *"Safiyye Bintu Şeybe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, hanımlarından birinin düğününde iki müdd miktarında arpa(dan yapılan yemek) ile ziyâfet verdi."* [Buharî, Nikah 70.]

AÇIKLAMA:

1- Önceki hadîste *Hz. Zeyneb radıyallahu anhâ*'nın farklı bir muâmeleye mazhar olduğu, onun düğün ziyafetinde koyun kesildiği belirtilmiştir. *İbnu Battâl*, bunun bir maksada makrûn olmadığını, *Resûlullah*'ın hanımlar arasında bu meselede bir fark düşünmeyeceğini, şartlar icâbı o düğün esnasında koyun bulduğu için koyun kestiğini, diğer düğünlerde koyun bulamadığını, insanların en cömerdi olması sebebiyle, bulmuş olsa her bir hanımı için koyun keseceğini, aslında *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın dünya işlerinde mübâlağaya kaçmayıp, her şeyi normal ve tabiî seyrine bıraktığını söyler. Ancak *Kirmânî* der ki: *"Ziyafet işinde Zeyneb'i diğerlerinden tafdil etmesinde şöyle bir sebep olabilir: Zeyneb'i*

Cenab-ı Hakk'ın vahiyle nikahlamış olmasıyla mazhar olduğu nimetin şükrünü eda etmektir." (22)

Ancak *İbnu Hacer, Hz. Enes*'in beyanını, *"Bildiğine göre..."* diyerek kayıtlamanın daha uygun olacağını veya bir tek koyun ve ekmekle çok sayıda müslümanın doymasıyla hâsıl olan bereketi kastetmiş olacağına hamletmenin gerekeceğini söyler ve ilave eder: *"Zira görünen o ki, Umretu'l-Kazâ esnasında Mekke'de Meymûne Bintu'l-Hâris'le evlendiği zaman verdiği ziyafet bir koyundan fazla olmalıdır. Zira, bu yemeğe Mekkelilerden de çok kimsenin katılmasını istemişti. Üstelik o günki şartları fazlaca kesmeye imkan tanıyacak durumda idi, bolluğa kavuşmuştu. Zira bu hâdise Hayber'in fethinden sonra vukûa gelmiştir. Nitekim oranın fethinden itibaren Allah mü'minlere bolluk nasîb etmişti."*

2- İkinci hadîs, *Resûlullah*'ın *Hz. Safiyye radıyallahu anhâ*'nın düğün yemeğinin mütevâzi olduğunu, üçüncü rivayet bu tevazu ve sâdeliğin iki müdd arpadan yapılan yemeğe kadar dayandığını ifade eder. Hangi hanımının ziyafetinde iki müdd arpanın kullanıldığını rivayetler tasrîh etmez. *İbnu Hacer* bunu teyid eden en yakın rivayetin *Ümmü Seleme* ile ilgili olduğunu belirtir. İbnu S'ad 'da yer alan bir rivayet, *Ümmü Seleme radıyallahu anhâ*'nın evleniş hikâyesini anlatır. Burada *Ümmü Seleme*, düğün yemeğini kendi eliyle öğüttüğü bir miktar arpadan hazırladığını belirtmektedir.

3- *Hz. Safiyye radıyallahu anhâ*'nin düğününde verilen ziyafetle ilgili Sahiheyn rivayetinde hurma, keş ve tereyağından mâmul hays ikram edildiği belirtilmiştir.

Aliyyu'l-Kâri, Mirkât'da bu iki farklı rivayeti şöyle te'lif eder: *"Safiyye'nin ziyâfetinde her iki yemek de mevcuttur, râvilerden her biri kendi gördüğü yemeği anlatmıştır."*

3966 ٥ــ وعن ابن مسعود رضى اللّٰهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: طَعَامُ الْوَلِيمَةِ اَوَّلَ يَوْمٍ حَقٌّ، وَالثَّانِى شُنَّةٌ، وَالثَّالِثُ سُمْعَةٌ، وَمَنْ سَمَّعَ سَمَّعَ اللّٰهُ بِهِ]. أخرجه الترمذى.

---

22) *Kirmânî*, bu ifâdesiyle, *Resulullah*'ın *Zeyneb*'le izidivacını ilan eden Ahzâb suresinin 37. âyetindeki زَوَّجْنَاكَهَا **"Onu seninle biz evlendirdik"** ibaresini kasteder. Bu vahiy üzerine *Zeyneb*'le evlenen Resulullah, nikah kıydırma ihtiyacı duymamıştır. Hattâ *Hz. Zeyneb, Resulullah*'ın diğer zevcelerine karşı: *"Sizin nikahınızı insanlar, benim nikahımı Allah kıydı"*, diyerek tefahurda bulunurdu.

5. **(3966)**- *İbnu Mes'ud radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Düğün yemeği, düğünün birinci günü haktır, ikinci günü sünnettir, üçüncü günü desinler içindir. Kim desinler için iş yaparsa Allah da ona göre muamele yapar."** [Tirmizî, Nikâh 10, (1097).]

AÇIKLAMA:

Bu hadîs, düğün ziyafetinin iki gün devamı etmesini tecvîz etmekte, daha fazlasının *süm'a* (desinler) için olduğunu belirtmektedir.

Birinci günkü yemeğe hak denmesi onun sabit meşru olduğunu, hem yapılmasının hem de icâbetin gerekli olduğunu ifade eder. Yukarıda da kaydettiğimiz üzere ülemâdan bir kısmı bunun vâcib olduğuna bile hükmetmiştir. Hele dâvete icabet, buna vâcib demeyen yok gibidir. Vâcib demeyenlere sünnet-i müekkede demiştir. Bu hadîs vâcib diyenlerin delillerinden biridir.

İkinci gün sünnet olması, umumiyetle takip edilen bir örf, normal sayılan bir davranış olmasıdır. Bir rivâyette sünnet yerine *ma'ruf* denmiştir ki *"münker değildir"*, yadırganmaz demektir.

Üçüncü günün *süm'a* olması başkasına duyurmak, riya için mânasına gelir ki, desinler için diye tercümeyi uygun bulduk. Ebu Dâvud'un bir rivayetinde üçüncü günün ziyafetine süm'a ve riya denilmiştir.

Desinler için iş yapana Allah'ın uygun muamele yapması, Kıyamet günü riyasının mahşer ahalisine teşhir edilmesidir. Yani övünmek için kendisinin kerem sâhibi olduğunu göstermeye çalışan kimsenin yalancı ve riyâkâr olduğunu Cenab-ı Hak Kıyamet günü, Arasat halkı arasında teşhir edecektir. *Tîbî* der ki: *"Allah bir kuluna nimet verince, onu şükürle yâd etmesi üzerine vâcib olur. Aynı şeye, birinci gündeki eksiklikleri tamamlamak üzere, ikinci gün devam etmek de müstehab olur, zira sünnet, vâcibin tamamlayıcısıdır. Ancak üçüncü gün bu artık riya ve gösterişten başka bir şey değildir. Dâvetlinin de birinci gün icabeti vacib, ikinci gün müstehab, üçüncü günü mekruh hatta haram bile olur." Aliyyü'l-Kârî, "Bu hadîste, ziyafetin yedi gün devamı müstehabtır" diyen İmam Mâlik'in ashâbına sahîh bir red var"* der.

Şafi'îler ve Hanbelîler bu hadisle amel etmişlerdir.

3967 ٦ـــ وعن الأعرج عن أبي هريرة رضى الله عنه: [أنّ النبىّ ﷺ كَانَ يَقُولُ: شَرُّ الطَّعَامِ طَعَامُ الْوَلِيمَةِ، يُدْعَى لَهَا الأَغْنِيَاءُ، وَتُتْرَكُ

الْمَسَاكِينُ، وَمَنْ لَمْ يَأْتِ الدَّعْوَةَ فَقَدْ عَصَى اللّٰهَ وَرَسُولَهُ].

وفى أخرى «يُمْنَعُهَا مَنْ يَأْتِيهَا، وَيُدْعَى إِلَيْهَا مَنْ يَأْبَاهَا». أخرجه الثلاثة وأبو داود.

6. **(3967)**- *A'rac, Ebu Hüreyre radıyallahu anh*'tan naklen anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm diyordu ki:* **"En şerli yemek, sâdece zenginlerin çağrılıp fakirlerin çağrılmadığı yemektir. Kim de dâvete icabet etmez, yemeğe gelmezse, Allah ve Resûlüne âsi olmuştur."**

Bir diğer rivayette: *"(Yemeğin kötüsü) gelene verilmeyen, ona gelmeyeceklerin dâvet edildiği yemektir"* denilmiştir. [Buharî, Nikah 72; Müslim, Nikah 107-110, (1432); Muvatta, Nikah 50, (2, 546); Ebu Dâvud, Et'ime 1, (3742).]

AÇIKLAMA:

Bu hadîs, davet edildiği zaman mutlaka gelecek olan ve esasen dâvet edilmeleri de lazım ve gerekli olan fakirlerin dâvet edilmeyerek, sadece zenginlerin çağırıldığı yemekleri *"en kötü yemek"* olarak tavsif etmektedir.

Hadîs, bir bakıma gelecekle ilgili bir ihbardır. *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* kendisinden sonra, davet yemeklerine zenginlerin çağrılacağını, zenginlere itibar edileceğini, fakirlere ise itibar edilmeyip ihmal edileceğini, onların davet edilmeyeceklerini haber vermiş olmaktadır.

Bir kısım izahlar için 3962 numaralı hadîsin açıklama kısmına bakılmalıdır.

★ **AKİKA**

3968 ١ـ عن سمرة بن جندب رَضِيَ اللّٰهُ عنهُ قال: [قَالَ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ: كُلُّ غُلاَمٍ رَهِينَةٌ بِعَقِيقَةٍ تُذْبَحُ عَنْهُ يَوْمَ سَابِعِهِ، وَيُحْلَقُ رَأْسُهُ وَيُسَمّٰى]. أخرجه أصحاب السنن.

1. **(3968)**- *Semüre İbnu Cündeb radayıllahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Her çocuk, akîka kurbanı ile rehinelenmiştir. Bu kurban, (doğumunun) yedinci günü, onun adına kesilir. (O**

gün) saçı da traş edilir ve çocuğa isim de verilir." [Ebu Dâvud, Edâhî 21, (2837, 2838); Tirmizî, Edâhi 23, (1572); Nesâî, Akîka 5, (7, 166).]

AÇIKLAMA:

1- Akika kelimesinin aslı, *el-Esmâ'î*'nin açıkladığı üzere, doğduğu sırada çocuğun başındaki saç mânasına gelir. Çocuk için kesilen koyun da akîka diye isimlendirilmiştir. Zira, kurbanın kesilmesi sırasında bu saç traş edilir. *Ebu Ubeyd* der ki: *"Bu bir şeyin, beraber olduğu veya sebebiyle olduğu bir başka şeyle isimlendirilmesi nev'inden bir isimlendirmedir."* Bazı alimler de: *"Akika, kesilen kurbandır, kurban bu ismi almıştır. Zira, koyun vs.'nin kesimi bir bölme, parçalama işidir.* عقّ *lügatte saklama, bölme, kesme manasına gelir"* demiştir. *Ahmed İbnu Hanbel, el-Esma'î* ve diğerlerinin *"akîka çocuğun saçıdır"* gibi açıklamalarını reddeder ve bunun kesilen kurbanın kendisi olduğunu söyler. *İbnu Abdilberr* bu açıklamayı daha muvafık bulur.

2- Bu hadîs, çocuğun doğumunun yedinci gününde çocuk adına akîka kurbanı adıyla bir kurban kesilmesini irşad buyurmaktadır. Bunun gereği, çocuğun rehineye benzetilmesi suretiyle ifade edilmek istenmiştir. Çocuğun rehinelenmesi ne demek? *Hattâbi*, bu hususta farklı yorumlar ileri sürüldüğünü söyledikten sonra, en güzel açıklamayı *Ahmed İbnu Hanbel* merhumun yaptığını belirterek kaydeder: *"Bu şefâattedir. Demek ister ki: Çocuk için akîka kurbanı kesilmez, çocuk da çocuk iken ölürse, ebeveynine şefaatçi olmaz."* en-Nihaye'de *İbnu'l Esîr el-Cezerî* der ki: *"Akîka çocuk için mutlaka gereklidir. Bu sebeple, akîkanın çocuğa olan gereği ve çocuğun ondan kurtarılmayışını mürtehinin (rehin malı yanında tutan kimsenin) elinde olan bir rehîneye benzetmiştir."* Yani borç ödenmezse, rehin olarak bırakılan şey kurtarılamaz. Öyle ise, çocuk da buna benzer, kurban mukabilinde kurtarılabilecektir.

Türbüştî der ki: *"Yani çocuk, sanki rehin bırakılmış bir şey gibidir. Çocuk bu rehinelik halinden kurtarılmadıkça çocuktan istifade etmemiz mümkün değildir. Nitekim bir nimete mazhar olan kimse, vazîfesini ve o nimetin şükrünü eda etmedikçe, bu nimet tamamlanıp kemâlini bulmaz. Bu nimetin gerektirdiği şükr ise Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın sünnet kıldığı şeydir."* Yani Allah'a şükür ve çocuğun selametini taleb maksadıyla onun adına kurban kesmektir. Muhtemelen, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm,* bu hadîsleriyle çocuğun selametinin ve güzel bir hal üzere büyümesinin akîka kurbanı ile rehinelenmiş olduğunu söylemek istemiştir.

3969 ٢ــ وعن زيد بن أسلم عن رجل من بنى ضمرة عن أبيه رضى اللّٰهُ عنه: قال: [سُئِلَ رَسُولُ اللّٰهِ صلى اللّٰهُ عليه وسلم عَنِ الْعَقِيقَةِ، فَقَالَ: لاَأُحِبُّ الْعُقُوقَ، كَأَنَّهُ كَرِهَ الْاِسْمَ. قَالَ: وَمنْ وُلِدَلَهُ وَلَدٌ فَأَحَبُّ أَنْ يَنْسُكَ عَنْهُ فَلْيَفْعَلْ]. أخرجه مالك.

2. **(3969)**- *Zeyd İbnu Eslem, Benî Eslem*'den bir adamdan, o da sahabî olan babası *radıyallahu anh*'tan naklediyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a akîkadan sorulmuştu. Şu cevabı verdiler:* **"Ben ukûku (isyanı) sevmem!"** *Böyle demekle, sanki akîka ismini kullanmaktan hoşlanmadığını ifade etmişti. Şunu ilave ettiler:* **"Kimin bir evladı olur da, ona bedel kurban kesmek isterse, bunu yapsın."** [Muvatta, Akîka 1, (2, 500).]

AÇIKLAMA:

1- Ukûk, kelime olarak kesmek, bölmek, koparmak gibi mânalara gelir. Evlâdın anne ve babasına karşı itaatsizlikleri, kafa tutmaları ukûk olarak ifade edilmiştir. Zira anneye, babaya karşı gösterilmesi gereken itâat, saygı koparılmış, hürmet kırılmış olmaktadır. Şu halde ukûk Allah hakkında kullanıldığı takdirde isyân mânasında yani Allah'ın emirlerine isyan etmek olarak anlamak gerekir. Burada *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm:* **"Ben ihsanı terkedip isyan etmek manasına gelen "ukuk"u sevmem"** demek istemiştir. Akîka kurbanını sevmemesi mevzubahis olamaz. Zira birçok hadîslerinde buna teşvîk buyurmuştur. *Zürkânî* der ki: *"Fesâhet ilminin kesinleşen bir prensibi şudur: "İki mânaya gelip bunlardan biri kötü olan kelimelerin mutlak olarak kullanılmasından kaçınılmalıdır."*

Resûlullah'ın bu hadîste isyân mânasına da gelen akîka ismini sevmediğini izhar ettikten sonra *nüsük* kelimesini kullanarak, doğan çocuk için kurban kesmeye teşvîk buyurması, çocuk için kesilen kurbanı sevdiğini ve bunu yapmanın müstehab olacağını ifade eder. Zira *nüsük*, farz olan hacc adâbıyla ve orada kesilen kurbanla ilgili bir kelimedir.

İbnu Abdilberr der ki: *"Bu hadîs, mânası çirkin olan isimleri kullanmanın mekruh olduğunu da ifâde etmektedir. Nitekim Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, güzel isimleri severdi.*[23] *Bu durumda hadîsin zâhirine göre, çocuk için ke-*

23) *Resûlullah*'ın güzel isim koymaya teşvikleri, kötü isimlerden zecr etme ve hatta isimleri değiştirmeleriyle ilgili hadisler 113-142 numaralı hadisler arasında geçti.

silen kurbana nesîke denmesi ve akîka denmemesi gerekir. Ancak bu söylenene meyleden ve böyle bir hüküm beyan eden tek âlim bilmiyorum. Bana öyle geliyor ki ülemâ bu hadîsle amel etmeyi terketti. Bunun da sebebi, akîka kelimesinin geçtiği ve Resûlullah'ın mezkur kurbana akîka dediğini gösteren hadîslerin onlar nezdinde daha sahîh bulunmuş olmasıdır." *Zürkanî, İbnu Abdilberr*'in bu açıklamasına şunu ilâve eder: *"İbnu Abdilberr, burada müçtehidleri kastetmiş olmalı, aksi takdirde, İbnu Ebi'd-Dem, bazı Şâfi'î alimlerinin: "Çocuk için kesilen kurbana zebîha veya nesîke demenin müstehab, akîka demenin, -yatsı namazına atame demenin mekruh olması gibi- mekruh olduğunu"* söylediklerini kaydeder.

Zürkanî açıklamasına devamla şunları söyler: *"Bazıları* Muvatta *hadîsine bağlanarak, hadîste, akîka kurbanının meşruiyyetine hüccet yoktur, meşrûiyyetini nefyettirecek bir şey de yoktur, kurban bayramı sırasında kesilen kurbanın vâcib kılınmasıyla akîka kurbanı neshedilmiştir"* demiştir. *İmam Muhammed* bu iddiadadır. Ancak, bu hüküm isabetli değil. Nitekim hadîsin sonu, akîka kurbanını sâbit kılmaktadır. Hadîsin gayesi, bu kurbanın akîka diye değil nesîke diye isimlendirilmesinin evlâ olacağını bildirmektir.

3970 ٣ـ وعن أم كرز رضى اللّهُ عنها قالت: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ: يَقُولُ: عَنِ الْغُلاَمِ شَاتَانِ مُكَافِئَتَانِ، وَعَنِ الجَارِيَةِ شَاةٌ، وَلاَ يَضُرُّكُمْ ذُكْرَاناً كُنَّ أَمْ إِنَاثاً] أخرجه أصحاب السنن.

وقوله «مُكَافِئَتَانِ»: بكسر الفاء: يريد شاتين مسنتين تجوزان فى الضحايا لاتكون إحداهما مسنة والأخرى غير مسنة.

3. **(3970)**- *Ümmü Kürz radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın şöyle söylediğini işittim:* **"Oğlan çocuğu için birbirine denk iki kurban, kız çocuğu için bir kurban kesmek gerekir. (Kurbanlığın) erkek veya dişi olması farketmez."** [Ebu Dâvud, Edâhî 21, (2834, 2835, 2836; Tirmizî, Edahî, 17, (1516); Nesâî, Akîka 3, (7, 165).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadîs, çocuk için kesilecek akîka kurbanının erkek ve kız çocuklar için farklı olmasını âmirdir: Erkek çocuğa iki kurban, kız çocuğa bir kurban. Ayrıca, oğlan için kesilecek kurbanlardan her ikisinin de kurbanda aranan şartla-

rı hâiz olması, birinin tam kurbanlık, diğerinin gerekli şartlardan nâkıs olmaması istenmektedir. Her ikisi de normal kurbanlık hayvandan olmalıdır.

2- Bu hadîsle amel ederek, oğlan için iki koç kesilmesine hükmeden ülemâ, rivayetlerin de dışına çıkarak bazı delillerle kendi görüşlerini takviye ederler. Ezcümle derler ki: *"Şeriatımız, mirasta, şehâdette, diyânette, ıtk bahsinde kadınlara yarım hükmeder. Ebu Ümâme ve başka bir kısım sahâbelerden yapılan bir rivayette Aleyhissalâtu vesselâm der ki:* **"Müslüman bir kimse, müslüman bir erkek köleyi azad ederse, ateşten çıkmasına vesile olur: Köleden her bir uzuv onun bir uzvunu ateşten kurtarır. Müslüman bir kimse, iki müslüman kadın köleyi azad ederse, bu da ateşten kurtulmasına vesile olur. Kadınlardan ikisinin iki uzvu onun bir uzvunu ateşten kurtarır."** *Bu durumda, akîkanın hükmü de bu kaideye muvafık düşmektedir."*

3- Hadîsin zâhiri akîka kurbanı kesmeyi vâcib ifade ediyorsa da, İslam ülemâsı, mevzu üzerine gelen başka rivayetleri de esas alarak *"Vâcib"* dememiştir. Sâdece Zâhiriye mesleğinde gidenler akîka'ya vâcib diye hükmetmiştir. Şâfiî, Hanbelî ve Mâlikî mezhepleri bunun sünnet olduğuna, Hanefîler ise mübah ve nihâyet mendub olduğuna hükmetmişlerdir. Terkine hiç bir şey terettüp etmez. Ülemânın çoğunlukla benimsediği hükme göre, kız ve erkek için birer kurban yeterlidir. Nitekim müteakip iki rivayet, başta sünnete harfi harfine uymakla tanınan *Abdullah İbnu Ömer* olmak üzere pekçok büyükler erkek ve kız için birer koyun kestiklerini göstermektedir. Bazıları, sadedinde olduğumuz rivayeti esas alarak erkekler için iki kurbanın kesilmesine kâil olmuştur. Akîka için kesilecek hayvanda, kurbanlığın bütün şartları eksiksiz bulunmalıdır: Hasta, topal, kör, kulaksız, körpe vs. olmamalıdır. Akîkaya temas eden hadîslerde hep koyunun mevzubahis edilmesi sebebiyle bazı âlimler, akîka kurbanının koyun olması gereğinden bahsetmiştir. Ancak cumhur, deve ve sığırın da bu maksadla kesilebileceğini söylemiştir. Mâmafih Taberânî 'nin bir rivayetinde deve, sığır ve davarla akîka kesilebileceği belirtilmiştir.

Kastalânî, İrşâdu's-Şârî'de der ki: *"Akîka kurbanı da diğer ziyâfetlerde olduğu gibi pişirilir. Sadece ayağı pişirilmez. Ayak, Hâkim'in bir rivayeti mucibince, çiğ olarak, çocuğun ebesine verilir."* Akîka kurbanının kemikleri kırılmaz, mafsallardan ayrılır ve öylece pişirilir. Böyle yapmakla çocuğun sıhhat ve selametine tefe'ül edilir. Mâmafih çocuğun tevazuuna, ihtiraslardan, beşerî kabalıklardan nezâhete ermesine tefe'ülen kemiklerin kırılması müstehab diyen de olmuştur. Akîka'nın etinden kurban sahipleri de yiyebilir.

3971 ٤ـ وعن نافع: [أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عنهما لَمْ يَكُنْ يَسْأَلُهُ أَحَدٌ مِن أَهْلِهِ عَقِيقَةً إلاَّ أَعْطَاهُ إِيَّاهَا، وَكَانَ إِنَّمَا يُعَقُّ عَنْ وَلَدِهِ بِشَاةٍ شَاةٍ، عَنِ الذُّكورِ وَالإِنَاثِ، وَكَذٰلِكَ كَانَ يَفْعلُ عُرْوَةُ بنُ الزُّبَيْرِ رَحِمَهُ اللّٰهُ. قَالَ مَالِكٌ: وَبَلَغَنِى أَنْ عَلِيَّ بنَ أَبِى طَالِب كَانَ يَفْعَلُ ذٰلِكَ]. أخرجه مالك.

4. **(3971)**- *Nâfi rahimehullah* anlatıyor: *"İbnu Ömer radıyallahu anhümâ'ya ehlinden her kim bir akîka istemiş ise, ona mutlaka bir akîka vermiştir. Kız ve erkek, her çocuğu için birer koyun kurban ederdi. Urve İbnu'z-Zübeyr merhum da böyle yapardı."*

İmam Mâlik der ki: *"Bana ulaştığına göre, Ali İbnu Ebî Tâlib radıyallahu anh da böyle yaparmış."* [Muvatta, Akîka 4, (2, 501).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, akîka kurbanının kız ve erkek çocuklar için birer koyun olacağına delil olmaktadır. Çünkü *İbnu Ömer, Urve, Hz. Ali* gibi büyüklerin böyle yaptıklarını haber vermektedir.

Bu husustaki nihâî hükmü önceki hadîsin açıklama kısmında kaydettik.

3972 ٥ـ وعن ابن عباس رضى اللّٰهُ عنها: [أَنَّ النَّبِىَّ ﷺ عَقَّ عَنِ الْحَسَنِ وَالْحُسَيْنِ كَبْشاً كَبْشاً]. أخرجه أبو داود والنسائى

ولفظ النسائى: «بكبشين كبشين».

5. **(3972)**- *İbnu Abbâs radıyllahu anhüma* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin için, akîka olarak birer koyun kurban etti."*

Hadîsin Nesâî'deki vechinde: *"...ikişer koyun kurban etti"* denmiştir. [Ebu Dâvud, Edâhî 21, (2841); Nesâî, Akîka 4, (7, 166).]

AÇIKLAMA:

Kız ve erkek çocuklar için birer kurban kesileceği kanaatinde olanlar bu rivayeti esas almışlardır. Ancak, hadîsin Nesâî'deki vechinden başka Ebu Dâ-

vud'da *Amr İbnu Şu'ayb an ebîhi an ceddihi* tarikinden benzer bir rivayet de erkek çocuklar için iki koyunun kesilmesini ifade etmektedir. *İbnu Hacer: "Ebu Dâvud'un bu rivayetinin sâbit olduğunu farzetsek bile, hadîs, erkek için iki kesileceğini beyan eder ve hadîsleri hükümden azletmemizi gerektirmez, bilakis, bir kurbanın da kesilebileceğinin câiz olduğuna delâlet eder. Aded şart değil, müstehabtır"* der.

3973 ٦ـ وعن علىّ رضى اللّهُ عنه: [أنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ عَقَّ عَنِ الحَسَنِ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ بِشَاةٍ وَقَالَ يَافَاطِمَةُ: احْلِقِي رَأْسَهُ وَتَصَدَّقِي بِزِنَةِ شَعْرِهِ فِضَّةً، فَوَزَنَّاهُ فَكَانَ وَزْنُهُ دِرْهَماً، أَوْ بَعْضَ دِرْهَمٍ]. أخرجه الترمذى.

6. (3973)- *Hz. Ali radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalatu vesselam, Hz. Hasan radıyallahu anh için akîka olarak bir koyun kurban etti ve:*

"Ey Fâtıma!" *dedi,* **"Çocuğun başını tıraş ettir ve saçının ağırlığınca gümüş tasadduk et!"**

Bu emir üzerine, saçı tarttık, ağırlığı bir dirhem veya buna yakın bir şeydi." [Tirmizî, Edahî 20, (1519).]

3974 ٧ـ وعن جعفر بن محمد عن أبيه عن فاطمة رضى اللّهُ عنها: [أنَّهَا وَزَنَتْ شَعْرَ الحَسَنِ وَالحُسَيْنِ، وَزَيْنَبَ، وَأُمِّ كُلْثُومٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُمْ، وَتَصَدَّقَتْ بِزِنَةِ ذلِكَ فِضَّةً]. أخرجه مالك.

7. (3974)- *Ca'fer İbnu Muhammed* babasından, o da *Hz. Fâtıma radıyallahu anhâ*'dan rivayet ettiğine göre, *"Hz. Fâtıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in, Zeyneb'in, Ümmü Külsüm radıyallahu anhüm'ün saçlarını tarttı. Bunların ağırlığınca gümüş tasadduk etti."* [Muvatta, Akîka 2, (2, 501).]

AÇIKLAMA:

1- Bu iki rivâyet *Hz. Fâtıma radıyallahu anhâ*'nın, dört çocuğu için, *Resûlullah*'ın emriyle tatbik ettiği başlarını traş ettirme hâdisesini nakletmektedir. Önceki rivayette *Hz. Hasan* ve *Hz. Hüseyin radıyallahu anhüma* için

Resûlullah'ın emir buyurduğu ifâde edilmiş ise de *Ümmü Külsüm* ve *Zeyneb* için emir verdiği sarîh değil. Şârihler, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın bu torunlarının da vefatından önce doğmuş olmaları haysiyetiyle, onların başlarının traş edilmesini de *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın emretmiş olabileceğini söylerler. Ancak, böyle bir emir olmasa bile, *Hz. Fâtıma radıyallahu anhâ*'nın kıyas yoluyla da yapmış olması muhtemeldir.

2- Görüldüğü üzere, yeni doğan çocuğa İslam âdabına göre, tatbîk edilmesi müstehab olan muamelelerden biri de başındaki *ana tüyü* denen doğuştan getirdiği saçları traş edip ağırlığınca gümüş tasadduk etmektir. İmkanı olanın gümüş yerine altın tasadduk etmesi efdaldir. *İbnu Abdilberr: "Ülemâ, Hz. Fatıma radıyallahu anhâ'nın akîka ve diğer yaptıkları şeyleri yapmayı müstehab addetmiştir"* der. *Ebu'l-Velîd el-Bâcî* dahi: *"Traş edilen saç ağırlığınca tasaddukta bulunmak hoştur ve iyi amellerdendir"* der. Buharî'de مَعَ الْغُلاَمِ عَقِيقَةٌ فَأَهْرِيقُوا عَنْهُ دَماً وَأَمِيطُوا عَنْهُ الأَذَى **"Oğlan çocuğu için akîka vardır. Ona bedel kan akıtın (kurban kesin). Ezâ'yı da temizleyin"** buyrulmuştur. "Ezâ'yı tem*izleme"* yi bir kısım âlimler baştaki ana tüylerinin traş edilmesi olarak anlamıştır. Ancak, *Taberânî*'de gelen bir rivâyette: وَيُمَاطُ عَنْهُ الأَذَى وَيُحْلَقُ رَأْسُهُ

"Ondan eza temizlenir ve başı da traş edilir" diyerek *"eza'nın temizlenmesi"* ile, *"saçın tıraş edilmesini"* iki ayrı fiil olarak ifâde eder. Bu durumda *"eza'nın temizlenmesi "*ni daha umumî bir mânada anlamak gerekir.

★ FERE' VE ATÎRE

3975 ١ـ عن نبيشة الهذلى رضى اللّٰه عنه قال: [نَادَى رَجُلٌ يَارَسُولَ اللّٰهِ كُنَّا نَعْتِرُ عَتِيرَةً فِي الْجَاهِلِيَّةِ فِي رَجَبٍ، فَمَا تَأْمُرُنَا؟ فَقَالَ: اذْبَحُوا لِلّٰهِ فِى أَىِّ شَهْرٍ كَانَ، وَبِرُّوا لِلّٰهِ وَأَطْعِمُوا لِلّٰهِ قَالُوا: إنَّا كُنَّا نَفْرَعُ فَرَعاً فِي الْجَاهِلِيَّةِ، فَمَا تَأْمُرُنَا؟ قَالَ: فِى كُلِّ سَائِمَةٍ فَرَعٌ تَغْذُوهُ مَاشِيَتُكَ حَتّٰى إذَا اسْتَحْمَلَ لِلْحَجِيجِ ذَبَحْتَهُ فَتَصَدَّقْتَ بِلَحْمِهِ عَلَى ابْنِ السَّبِيلِ. قِيلَ لأَبِى قِلاَبَةَ: كَمِ السَّائِمَةُ؟ قَالَ: مِائَةٌ]. أخرجه أبوداود والنسائى.

1. (3975)- *Nübeyse el-Hüzelî radıyallahu anh* anlatıyor: *"Bir adam sordu:*

"Ey Allah'ın Resulü! Biz, câhiliye devrinde, Receb ayında atîre kurbanı kesiyorduk. Şimdi ne yapmamızı emir buyurursunuz?"

Resûlullah şu cevabı verdi:

"Hangi ayda olursa olsun, Allah için kesin ve Allah için hayır hasenatta bulunun, Allah için yedirip içirin." *Yine sordular: "Cahiliye devrinde Fere' kurbanı kesiyorduk, şimdi ne yapmamızı emredersiniz?"*

Resûlullah aleyhissalatu vesselam dedi ki:

"Kırda otlayan her bir sürü için bir fere' kurbanı vardır. Bu o yıl doğan ve hacılara yük taşıyacak güce gelinceye kadar diğerleriyle birlikte beslediğin bir hayvandır. O safhaya gelince kesip etini yolculara tasadduk edersin."

Ebu Kılâbe'ye dendi ki:

"Bir fere' kurbanı gerektiren sürü ne miktar olmalıdır?" "Yüz (baş hayvan)" diye cevap verdi." [Ebu Dâvud, Edâhî 20, (2830); Nesâî, Fere' 7-8, (7, 169, 171).]

AÇIKLAMA:

1- *Fere'* ve *atîre*, câhiliye Araplarının putları adına kestikleri iki kurban çeşididir. Bunlardan *fere'* bir sürü içerisinde ilk doğan yavrudur. Bunu, mallarına bereket kazandırmak maksadıyla putlarına kurban ederlerdi. Bundan kendileri ve aile efradı yemezdi. Fere' için bazıları şu açıklamayı yapmıştır: *"Cahiliye devrinde bir adamın develerinin sayısı yüze ulaştı mı, henüz doğum yapmamış birisini putu için keserdi ve buna fere' denirdi." Atîre* ise, Receb ayının ilk on gününde put adına kesilen bir nevi nezir kurbanı idi. Kişi: *"Malım şu miktara ulaştı mı her onbeşten birini Receb'te keseceğim"* diye nezrederdi. Buna recebiyye de denirdi. İslam'ın başında bu iki kurbana müslümanların da yer verdiği, ancak sonradan neshedildiği söylenmiştir. Bazı âlimler fere' ve atîre kurbanlarını kesmede bir mahzur olmadığını söylemiş لاَ فَرَعَ وَلاَ عَتِيرَةَ **"Fere' de atîre de yoktur"** hadisini de *"vacîb değildir"* veya *"Vacib olan kurban gibi bu kurbanlarla Allah'ın yakınlığını (takarrüb) kazanmak yoktur"* diye **te'vil etmişler,** *"Etle ve onu fakirlere dağıtarak yapılan tekarrüb sadakadır, hayırlı ameldir"* demişlerdir.

2- *Resûlullah aleyhissalâtu vessellâm* Allah adına kesip, Allah rızası için

hayır yolunda bağışlanmak kaydıyla, yılın herhangi bir ayında kurban kesilebileceğini tecvîz etmektedir.

Gerek *fere'* ve gerek *atîre* hakkında başka izahlar da gelmiştir, teferruat mühim değil.

3976 ٢ـــ وفى أخرى للنسائى عن الحارث بن عمرو: [أَنَّهُ سَأَلَ رَسُولَ اللّهِ ﷺ عَنِ الْعَقَائِرِ وَالْفَرَائِعِ، فقَالَ: مَنْ شَاءَ عَتَرَ، وَمَنْ شَاءَ لَمْ يَعْتِرْ، وَمَنْ شَاءَ فَرَعَ، وَمَنْ شَاءَ لَمْ يَفْرَعْ، وَفِى الْغَنَمِ أُضْحِيَتُهَا، وَقَبَضَ أَصَابِعَهُ إِلاَّ وَاحِدَةً].

2. (3976)- Nesâî'nin *Hârîs İbnu Amr*'dan kaydettiği bir diğer rivâyetinde geldiğine göre, *"Hârîs İbnu Amr, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a atîre ve fere' kurbanları hakkında sormuş, Resûlullah da kendisine:*

"Dileyen atîre kurbanı kessin, dileyen de kesmesin; dileyen fere' kurbanı kessin dileyen de kesmesin. Davarın bir kurban hakkı vardır!" *diye cevap vermiş, parmaklarının hepsini kapayıp sadece birini yummayarak onu göstermiştir."* [Nesaî, Fere' 1, (7, 168, 169).]

3977 ٣ـــ وللخمسة عن أبى هريرة رضى اللّهُ عنه: [أَنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ قَالَ: لاَفَرَعَ، وَلاَ عَتِيرَةَ].

و«الْفَرَعُ»: أول النتاج كانوا يذبحونه لطواغيتهم.

«وَالْعَتِيرَةُ»: الذبيحة فِى رَجَب

3. (3977)- *Ebu Hüreyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"[İslam'da] fere' kurbanı da yok, atîre kurbanı da yok."** [Buharî, Akîka 4; Müslim, Edâhî 32, (1976); Ebu Dâvud, Edâhî 20, (2831, 2832); Tirmizî, Edâhî 15 (1512); Nesâî, Fere' 1, (7, 167).]

AÇIKLAMA:

En son kaydettiğimiz *Ebu Hüreyre* rivayeti *atîre* ve *fere'* kurbanı kesmeyi sarîh bir üslubla yasaklamaktadır. Ancak Ebu Dâvud'un bir rivayetinde الْفَرَعُ

ﷺ **"Fere' haktır"** buyrulmuştur. *Şâfi'î Hazretleri: "Kesim Allah için olmuşsa fere' câizdir"* diyerek hadîsleri te'lîf eder.

Şu halde, bir câhiliye adeti olarak reddedilmiş olan bu kurbanlar, Allah rızası için, tamamen İslamî bir muhtevada icra edilecek olursa buna ruhsat tanınmış olmaktadır. Nitekim, Nesâî'nin bir rivayetinde *Hz. Muâz, İbnu Avn'ı* Receb ayında atîre kurbanı keserken gözleriyle gördüğünü ifâde eder. Bu kurbanlar hakkında yeterli açıklama yukarıda geçti.

DAVET ÇEŞİTLERİ, EĞLENCE, EĞLENCENİN HAYATIMIZDAKİ YERLERİ

★ ZİYAFETLER

İslam'da davetlerin ayrı bir yeri ve ehemmiyeti vardır. Dâvetler bir bakıma, meşru eğlence fırsatlarıdır. Bunlar dışında *Resûlullah* ayrı bir eğlence programı tavsiye etmemiş, hatta: **"Eğlenmek için yaratılmadık"** demiştir. İşte, *"meşru eğlence fırsatları"* olarak değerlendirdiğimiz doğum, sünnet düğünü, karşılama, hatim, temel atma, meslekte hazâkat, turfanda meyve merasimleri umumiyetle bir kısım ziyâfetle noktalanmaktadır. Bundan başka merasimi olmayan ziyâfetler de mevcuttur. Bu sebeble, ziyâfetlere ayrıca dikkat çekmemizde fayda var. Mevzu üzerinde duran âlimlerimiz, hadîslere dayanarak, ziyâfetle ilgili pek çok âdâbı belirtmişlerdir. Bazı lüzumlu teferruâtı *"düğün"*le ilgili açıklamalara bırakarak, âlimlerimizin sünnete uygun gördükleri ve müstakil isim taşıdıklarını belirttikleri sekiz çeşit ziyâfeti kaydedeceğiz:

1- Sünnet (hıtan) ziyâfeti.

2- Doğum ziyâfeti.

3- Akîka ziyâfeti.

4- Kadının boşanmadan kurtulma ziyâfeti.

5- Yolcunun seferden dönüş ziyâfeti.

6- Yeni meskene girme ziyâfeti.

7- Musibetten kurtuluş ziyâfeti.

8- Herhangi bir sebeb olmaksızın verilen ziyâfet.

Düğün vesilesiyle verilen ziyâfet üzerinde ayrıca duracağız.

★ DÜĞÜN

Tıpkı bayramlar gibi, düğünler de muayyen şartlar ve belli ölçüler çerçevesinde eğlenmenin câiz olduğu fırsatlardır. Hattâ cevazın ötesinde *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın teşvîkleri vardır. Bir hadîste **"Helâl ile haramın arasını ayıran, evlenme sırasında çalınan defle söylenen türküdür"** buyurarak, evlenmelerin gizlilikten çıkarılıp alenî yapılmasını emreder. Bu hadîs, evlenmelere alenîlik kazandırılmasında en mûteber yolun **"davul ve şarkının"** da yer alacağı eğlence olduğunu tebâruz ettirmektedir. *Hz. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın bu mevzudaki kararlılığını *İbnu Abbâs*'tan gelen bir başka rivâyet de te'yîd eder : Rivâyete göre, *Hz. Âişe radıyallahu anhâ* Medîneli bir yakınını evlendirir. Düğün yerine gelen *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*: **"Kızı zevcinin evine gönderdiniz mi?"** diye sorar. "*Evet*" cevabını alınca **"Kızla birlikte türkü söyleyecek birini de gönderdiniz mi?"** der. *Hz. Âişe*'nin "*Hayır*" diye cevap vermesi üzerine de: **"Ensâr (Medîneliler) arasında (bu çeşit fırsatlarda) eğlence geleneği vardır. Keşke kızla birlikte şarkı söyleyecek birisini gönderseydiniz de onlara şöyle söyleyiverseydi:**

"Size geldik, size geldik.

Bize şenlik, size şenlik."

Keza, *Ebû Leheb*'in kızının evlenmesi sırasında hazır bulunan *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* yine **"Eğlence yok mu?"** diye sormuştur. *Rübeyyi' Bintu Muavviz* de, *Resûlullah*'ın kendi düğününde hazır bulunduğunu, def çalarak Bedir savaşıyla ilgili (hamâsî) şarkılar söyleyen iki câriyeyi dinlediğini, câriyelerden birinin: "*Aramızda, yarın ne olacağını bilen bir de peygamber var*" demesi üzerine nağmelerini keserek : **"Bırak o sözü, önceki söylediklerine devam et, gaybı ancak Allah bilir"** diye müdâhale ettiğini anlatır.

Bir evden kulağına gelen def ve başkaca çalgı sesleri üzerine *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* evde ne olduğunu sorar. "*Düğün*" cevâbını alınca: **"Bu nikâhtır, sifâh (zinâ) değildir"** diyerek takdir ifâde eder.

Düğün vesîlesiyle başkaca eğlenceli sahnelerin de cevâzını ifâde eden bir rivâyeti daha kaydediyoruz: *Muâz İbnu Cebel*'in anlattığına göre, kendisi *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* ile birlikte Ensâr'dan birinin düğününde bulunur. *Hz. Peygamber* kızı isteyip nikâhı kıydıktan sonra: **"Allah iyi geçim, hayırlar ve uğurlar nasîb etsin, rızkınıza bolluk bereket versin, sizi mübârek kılsın"** diye dua eder. Âdet veçhile dâmadın başı üzerinde def çalınmasını

söyler, çalarlar. Sonra içerisinde meyve ve şekerlemeler bulunan çerez sepetleri getirilir. *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* üzerine serper. Fakat halk bunlardan kapışmak üzere harekete geçmez, olduğu yerde durur. *Resûlullah* hayretle: **"Niçin yağmalamıyorsunuz?"**der. Cevâben: *"Ey Allah'ın Resûlü, siz falanca günler tekrarla bizi yağmacılıktan men ettiniz"* derler. Bunun üzerine: **"Ben sizi ganimet mallarını yağmalamaktan men ettim, düğün yağmasından men etmedim, haydi yağmalayın"**der. *Muâz* der ki: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın onu da, bizi de bu yağmaya teşvik ettiğini gördüm."*

Evlenmeler vesîlesiyle **"bir tek koyun keserek de olsa"** ziyâfet verilmesini tavsiye eden *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* : **"Düğün ziyâfetine çağrıldığınız zaman mutlaka icâbet edin. Kim dâvete icâbeti terkederse Allah ve Resûlüne isyan etmiştir"** gibi mükerrer beyanlarıyla düğün, ziyâfet ve bu vesîle ile eğlenme müessesesini yerleştirme arzusunu ifâde etmiştir.

Şu rivâyet Ashâb arasında bunun yeterince benimsendiğini gösterir: *Âmir İbnu Sa'd* anlatıyor: *"Bir düğün sırasında Ashâb'tan Karaza İbnu Ka'b ile Ebû Mes'ûd el-Ensârî'ye uğramıştım. Yanlarında şarkı söyleyen câriyeler (ve çalgı âletleri) vardı. Kendimi tutamayarak : "Siz Hz. Peygamber'in sahâbesinden ve üstelik Bedir ashâbından olun da yanınızda böyle şeyler yapılsın (ve siz de dinleyin)" dedim. Bana: "İstersen otur ve bizimle dinle, istemezsen çek git. Düğünlerde eğlenmeye (ve cenâze sırasında ağlamaya) bize ruhsat verildi" dediler."*

Âlimler def çalmanın, evlenme ile alâkalı merasimlerin her safhasında: Nikâh akdi esnasında, gerdek gecesinde, düğün ziyâfeti vaktinde vs. meşru olacağını belirtmiştir.

Görüldüğü üzere, yıllık ve haftalık bayramlara ilâveten yukarıda kaydedilen merasim, ziyâfet ve düğün fırsatları hakkıyla değerlendirildiği takdirde, bu çeşit meşru eğlence imkânları, insanın keyifli hevesâta olan ihtiyâcını karşılayacak kadar çoktur. İçtimâî kaynaşmayı beraberinde getirip beşerî râbıtaları da kuvvetlendirecek olan bu eğlenceler dışında ferdî veya gayr-i meşrû hududuna giren eğlenceler aramaya ciddî bir hâcet kalmayacaktır.

★ MÛSİKİ

Eğlenme ve boş vakti işgal etme vâsıtalarından belki de en mühimmi, en önce geleni mûsikidir. Önceki bahislerde dinin mûsiki karşısındaki tutumu kısmen geçmiş de olsa, ehemmiyetine binâen, müstakillen ele alınmasında fayda var.

Yukarıda kaydedildiği üzere, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'dan yapılan bir kısım rivâyetler, mûsikinin bazı kayıt ve şartlarla cevâzını ifâde ederken, diğer bir kısım rivâyetler de tahrimini ifâde etmektedir.

1- Ebu Dâvud'da gelen bir rivâyet aynen şöyle: *"Nâfi anlatıyor : "Abdullah İbnu Ömer, bir çalgı sesi işitmişti ki, derhal kulaklarını parmaklarıyla tıkayarak yoldan uzaklaştı." Bana:"Ey Nâfi, kulağına hâlâ ses geliyor mu?" diye sordu. "Hayır" dedim. Bunun üzerine parmaklarını kulaklarından kaldırdı ve ilâve etti: "Bir defasında Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm'la beraberdim. Böyle bir ses işitti ve aynen benim davrandığım şekilde davrandı."*

Ebu Dâvud'un müteâkip rivâyetinde, bu çalgıyı çalanın bir çoban olduğu, *Nâfi*'nin de (bu yolculuk esnâsında) *İbnu Ömer radıyallahu anh*'ın terkisinde bulunduğu açıklanır.

2- Keza *İbnu Ömer,* bir başka sefer çarşıda dolaşırken rastladığı şarkı söyleyen bir kız çocuğu için: *"Şâyet şeytan, yerine birisini bıraksaydı bunu bırakırdı"* demiştir.

Bir diğer hadîste de: *"Gınâ (şarkı-türkü) kalpte nifakı yeşertir"* denmektedir. *İbnu Abbâs* bu hadîsi şöyle açmıştır: *"Şarkı kalpte nifakı yeşertir, suyun ekini yeşerttiği gibi. Zikir dahi kalpte imanı yeşertir, tıpkı suyun da ekini yeşerttiği gibi."*

3- Bir başka hadîs de şöyle: **"Dünyada da, âhirette de mel'ûn (ahmak ve fâcir) iki ses vardır: Ni'mete mazhar olunca çalgı, mûsibete mâruz kalınca inleme."**

4- Mûsikinin tahrimini ifâde eden bir rivâyet, *Resûlullah* devrinde çalıp-söylemeyi kendine meslek edinmiş câriyelerle ilgili olarak konan yasaktır: **"Allah, şarkıcı câriyelerin (kaynat'ın) alım-satımlarını, bedellerini ve onların dinlenmelerini haram kıldı."**

5- Mûsikinin, en azından kısmî ve kayıtlı olarak tahrimini ifâde eden bir rivâyet de şöyle: *Hz. Enes* anlatıyor: *""el-Berâ İbn-i Mâlik güzel sesli bir kimse idi. Bir sefer sırasında Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselam kendisine:* **"Cam şişeler (gibi hassas yapılı olan kadınlar)dan sakın"** *buyurdu. Berâ da okumaktan vazgeçti."*

Hadîsi kaydeden *el-Hâkim,* hocası *Muhammed İbnu İsâ el-Attâr*'ın şu açıklamasını da ekler: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Berâ'nın sesini kadınların işitmesini istememiştir."* Ayrıca, çalgıcı câriyelere mâni olmama hâdi-

sesini de: *"Çünkü onlar kadın değil, bülûğa ermemiş kız çocukları idi"* diye açıklamışlardır.

6- Bu çeşit rivâyetlere dayanarak, mûsikinin haram olduğuna hükmeden bir kısım âlimler, hükümlerine Kur'ân'dan da şu âyeti delil olarak göstermişlerdir: **"İnsanlar içinde, bilgisizce, Allah yolundan saptırmak, onu bir eğlence edinmek için boş lâfa müşteri çıkan nice adam vardır."**

Âyette geçen **"boş lâf"**'tan muradın mûsiki ve benzeri şeyler olduğuna dâir *Hasan-ı Basri* ve *İbnu Abbâs*'tan rivâyetler gelmiştir.

Yukarıda kaydedilen delillerden hareket eden âlimler, mûsiki hakkında verilecek hüküm mevzuunda ihtilâf ederler:

1- Fakîhlerden bir kısmı *"mutlak haram"* olduğuna, dinlemenin de bir ma'siyet (Allah'a isyan ve günah) bulunduğuna hükmetmiştir. Bunlara göre, âni işitmenin bir günahı yoktur.

2- Bazıları kafiye ve fesâhat mizânını kavramada mûsikiden faydalanmanın günah olmayacağını söylemiştir.

3- Bir kısmı tek başına olan kimsenin, yalnızlığı defetmek gâyesiyle şarkı söylemesini câiz addetmiştir, ancak *"eğlenmek gayesiyle olmamasını"* şart koşmuştur.

4- Okunan şiir (güfte) hikmetler, ibretler, fıkıh (gibi faydalı bilgiler) ihtiva ediyorsa bunda da beis görmezler.

5- Bâzı âlimler, bayramlarda (ve düğünlerde) def çalmada da bir mahzur görmezler.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: Mûsikiye, mutlak olarak *"haram"* veya *"helâl"* demek mümkün değildir. Cevaz ifâde eden sahih rivâyetleri, hadîs ilminin objektif ve rasyonel prensiblerine mutabık düşmeyen tekellüflü (zorlamalı) te'vîl yollarına başvurarak, mensûh addedip mûsikinin mutlak şekilde haram olduğunu söylemek câiz değildir. Öte taraftan, bir kısım zaaftan hâlî olamasa bile, mûsikiyi yasaklayan rivâyetleri de görmemezlikten gelmek mümkün değildir. Hadîs ilminin umûmî kaidelerinden birine göre, bir babta birden fazla zayıf hadîs gelmiş ise, bunlar birbirlerini kuvvetlendirerek, sahih bir asla dayandıklarını ifâde ederler. Kaldı ki, yukarıda paragrafta el-Müstedrek'ten naklettiğimiz hadîsin kesinlikle sıhhatine hükmedilmiştir.

Lehte ve aleyhte gelen rivâyetler arasında ciddi bir ihtilâf görerek *nesh*

veya *tercih* imkânları araştırmak da gereksizdir. Her iki gruba giren rivâyetler de tahsis yoluyla cem edilebilecek ve herbiriyle amel edilebilecek durumdadır. İslâm âlimleri, çoğunluk itibariyle, bu yolu tercih ederek lehte ve aleyhte mutlak hükümden kaçınmışlar, helâl veya haram olmasının şartlarını belirtmişlerdir.

Mûsiki mevzuunda burada kayda değer, tamamen orijinal bir değerlendirme *Bediüzzaman Said Nursî* merhuma âittir. O, mes'eleyi Eslâf âlimlerinin yaptığı gibi nasslar açısından ele almaksızın, nassların ifâde ettiği nihâî hükmün, insan fıtratına ve hâricî vâkıaya mutabakat hikmeti açısından ele alarak son derece cesur ve orijinal bir yorum getirir. Ona göre mûsikiye insan ruhunun belli bir ölçüde ihtiyacı vardır. Şöyle der: *"Evet, beşer hakikata muhtaç olduğu gibi, bazı keyifli hevesâta da ihtiyâcı var. Fakat bu keyifli hevesât, beşte birisi olmalı."* (24)

Ashâb'tan *Ebu'd-Derdâ*'nın *"Hak şeylerin talebinde daha şevkli, daha gayretli olabilmek için kalbimi hak olmayan şeyle dinlendiriyorum"* sözü böylece daha iyi anlaşılmaktadır.

Şu halde her şeyinde, her şe'ninde zikir ve huzur arayarak, hangi nev'inden olursa olsun -buna münâfi bulduğu için- mûsikiye mutlak olarak *"hayır"* diyecek bir mânevî mertebe ve doygunluğa ulaşan kimselerin bir bakıma saygıdeğer olan şahsi meşreblerini umûmi bir hüküm şeklinde değerlendirerek mûsikiye karşı çıkmaları, büyük çoğunluğun fıtratına uygun şekilde hüküm koyan Şâri'e ve şer'in temel espirisine aykırıdır.

★ EĞLENCE MEVZUUNDA RESÛLULLAH'IN ŞAHSÎ SÜNNETİ

Eğlence ile alâkalı açıklamaları bitirirken, şu hususu da kaydedelim: *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın belirtilen meşrû fırsatlar dışında, eğlence için husûsi vakit ayırdığına dâir ne siyer kitaplarında bir bahse, ne de herhangi bir rivâyete rastlamadık. Aksine *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'ın çocukken bile, hıfz-ı ilâhî ile, câhiliye eğlence ve lehviyâtından korunduğunu ifâde eden rivâyetler vardır. Bunlardan birini *Hz. Ali radıyallahu anh* nakleder: *"Resûlullah şöyle buyuruyor:*

---

24) Nûr Âleminin Bir Anahtarı, s. 18. Müellif İşâratu'l-İcâz'da da şu açıklamaya yer verir: *"Evet ulvi hüzünleri, Rabbâni aşkları iras eden sesler helâldir. Yetimâne hüzünleri, nefsâni şehevâtı tahrik eden sesler haramdır. Şeriatın tâyin etmediği kısım ise, senin ruhuna, vicdanına yaptığı te'sire göre hüküm alır"* (s. 78).

"Câhiliye devri insanlarının arzu ettikleri eğlenceleri hayatımda iki sefer arzu ettim. Her ikisinde de Allah beni onlara bulaşmaktan korudu. Bir gece, benimle, Mekke'nin yukarı sırtlarında koyun güden Kureyşli arkadaşıma: "Benim koyunlarıma da nezâret ediver de bu gece, gençlerle birlikte Mekke'de şenlik seyredeyim" diye teklifte bulundum, o da kabûl etti. Oradan ayrılarak şehre indim. Mekke'nin en yakın evlerinden birine yaklaşmıştım ki, davul zurna ve türkü sesleri kulağıma geldi. "Bu eğlence neyin nesi?" diye sordum. "Falan, Kureyş'ten falanın kızıyla evleniyor" dediler. Bu eğlenceyi seyretmek, mûsikiyi dinlemek istedim. Ancak uyku bastırdı. Ertesi sabah, tepemi pişiren güneşin hararetiyle uyandım. Hemen arkadaşımın yanına döndüm. Bana, "ne yaptın?" diye sordu. Olup biteni anlattım.

Bir başka gece, aynı teklifte bulundum, yine kabûl etti. Şehre indim. Yine bir eğlence işittim. Sebebini sorunca, yine öncekine benzer bir cevap aldım. Bu def'a da eğlenceyi dinlemek arzu ettim. Yine uyku bastırdı. Tekrar ertesi günü güneşin hararetiyle uyandım. Arkadaşımın yanına döndüm. "Ne yaptın?" diye sordu. "Hiçbir şey yapmadım" diye cevap verdim."

Hz. Ali, Resûlullah aleyihssalâtu vesselâm'ın sözlerini şöyle tamamladığını belirtir: **"Allah'a kasem olsun, bundan sonra, Allah bana peygamberlik verinceye kadar câhiliye devri insanlarının işledikleri kötülüklerden hiç birine arzu duymadım."**

TIB VE RUKYE BÖLÜMÜ

(Bu bölümde iki bâb var.)

BİRİNCİ BÂB

TIB HAKKINDA

TEDAVİNİN CEVAZI

TEDAVİNİN MEKRUHLUĞU

RESÛLULLAH'IN VASFETTİĞİ İLAÇLAR

İKİNCİ BÂB

RUKYE VE TEMAİM

BİRİNCİ FASIL

RUKYENİN CEVAZI

İKİNCİ FASIL

RUKYENİN NEHYİ

ÜÇÜNCÜ FASIL

TAUN VE VEBA

DÖRDÜNCÜ FASIL

GÖZ DEĞMESİ

İ'TİZÂR

Okuyucularımız, TIB BÖLÜMÜ'nün tanzimini, diğer bölümlere nazaran biraz farklı ve mevzuun dışına taşmış bulacaklar. Zira normal olarak bölümler, -ihtiyaca göre uzun veya kısa olan- bir UMUMÎ AÇIKLAMA kısmından sonra hadîsler ve hadîslerle ilgili açıklamalardan meydana gelir.

Burada ise, iki ilâvede bulunduk: Birinci ilavemiz UMUMÎ AÇIKLAMA-I'dir. İkinci ilâvemiz en sona koyduğumuz TIBB-I NEBEVÎ 'dir.

Niye böyle yaptık? Özrümüzü beyan edelim:

1- Bu bölümü de mutad şekilde hazırladıktan sonra, günümüzde Batı tipi -mikrop, irsiyet, bulaşma, münhasıran maddî müdahale ile, tedavi gibi belli başlı esaslara dayanan- tababete karşı *alternatif tıb* adı altında gelişen ve halk tababeti, akapunktur, telkinle, oruçla tedavi gibi insanlığın binlerce yıllık tedavi metodlarına da yer veren yeni tıb anlayışlarının rağbet görmeye başlaması, münâkaşa ve tatbik safhasına konması karşısında, TIBB-I NEBEVİ'yi derli toplu olarak sistematik şekilde vermeyi uygun gördük. Bu sebeple, bölümde mevcut hadîsler ve onlarla ilgili açıklamalardan sonra, buralarda oldukça dağınık ve insicamsız olarak geçen meseleleri özetleyerek ve bazı yeni ilavelerde bulunarak sistematize etmeyi faydalı ve gerekli bulduk. Böylece görülecek ki, *Tıbb-ı Nebevi,* Batı tıbbına reaksiyon olarak günümüzde ortaya çıkan *alternatif tıp* telakkisine çok yakın bir mâhiyet arzetmektedir. Çünkü nebevî tıp sirayete inanarak karantina ve ilaca yer verdiği gibi, dua, telkîn, ibadet ve kıraat-ı Kur'an ve hatta sabır ve tevekküle varıncaya kadar çok değişik metodlarla tedaviye yer vermektedir. İlâveten İslam dışında kalan insanlığın tecrübesine kapıyı açık bırakarak zamanla ortaya çıkabilecek her çeşit tıbbî metodu sinesinde barındıracak bir mahiyette olduğu görülecektir. Şu halde bu durumları belli bir sistemle topluca gösterme gereği, bizi, TIBB-I NEBEVÎ başlığı altında bir *özet-sonuç* kısmı ilavesine sevketti.

2- Hadîslerin açıklanmasında eski ülemânın bir tavrı dikkatimizi çekti: Hemen hemen bütün şârihler, müellifler hadisleri açıklarken, *Tıbb-ı nebevî* adlı kitaplarını tanzim ederken, devirlerinde tıp âlemine hâkim olan görüşleri, bazı zaruri ihtiyatlar dışında aynen benimsemişler, hadîs-i şerifleri, doktorlar arasında câri ve müsellem mefhumlara göre açıklamışlar ve bu işi yaparken tıbbî tabirleri kullanmışlardır. Sözgelimi *hılt, ahlât, sevda, safra*...gibi tabirlere yer vermişlerdir. Hadislerin hep bu tabirlerle açıklandığı görülecek. Bu tabirler ise

hemen hemen müslüman müelliflerce *Bokrat* diye anılan *Hipocrat*'ın tıbbına ait tercüme kelimelerden ibâret.

Kısacası, hadîsle ilgili bir kısım açıklamaları anlayabilmek içen *eski tıp* diyeceğimiz, geçmiş devirlere hakim olmuş tıp anlayışının temel mefhumlarını anlamamız gerekmektedir. Okuyucularımıza da bu hususta yardımcı olmak, hadîslerin geçmiş asırlarda anlaşılmasında şârihlere müessir olmuş, onları yönlendirmiş belli başlı mefhum (kavram) ve telakkileri müstakillen kaydetme gereğini duyduk. Eski tıb hakkındaki açıklamalarımızdan sonra günümüz tıbbı hakkında da kısaca bir bilgi sunduk. Böylece, kitabımızın tıb bölümüne girerken, karşılaşacağımız UMUMÎ AÇIKLAMA-I ortaya çıktı. Bu kısmı yaptık diye önceden hazırlamış olduğumuz ve esasını *İbnu Hacer*'in Buhari Şerhi'nden aldığımız UMUMÎ AÇIKLAMA'ya hiç dokunmadık, sadece II diye numaraladık.

★ Yeri gelmişken şunu belirtmek isteriz: Bilhassa bu ilk kısmın hazırlanması eski tıbbı tanıtıcı kaynaklara müracaat gerektirdi. Esefle belirtelim ki, yeni tıp tedrisatımız eski tıp anlayışını tanıtıcı mevzulara müfredat ve programında hiç yer vermemektedir. Halbuki insanlığa en az ikibin yıl boyu hâkim olmuş bir tıp anlayışının tamamen terki büyük bir eksiklik. Bugün bir doktorumuz merak sâikasıyla bunu anlamak istese pek çok müşkille karşılaşacak demektir: Herşeyden önce eskiyi anlatan kitaplar eski yazı ile yazılmış, okuyamaz. Yazı işini halletse dil değişmiş, anlayamaz. *Hipokrat*'dan da evvele dayanıp asırların tecrübeleriyle zenginleşen bu tıbbın özetle tanıtılması, en azından insanlığa ve insanlık tarihine saygının bir gereği idi. Kaldı ki, bizzat *Dr. Süheyl Ünver* gibi bir kısım mütehassısların ifade ettiği üzere, bu tıbbın pek çok telakkîleri hâla muteberliğini muhafaza etmektedir. *Alternatif tıb*cılar ise son zamanlarda bunu bir doktrin haline getirmiş, *iddia* eder olmuşlardır. Meseleye hangi açıdan bakılırsa bakılsın *eski tıbb*'ın günümüz tabiblerinin anlayacağı üslûbta açıklanması gereğine inanıyoruz. İslamî çevreler için bu, iki kere ehemmiyetlidir. Zira, eski tıpla *tıbb-ı nebevi*'nin pek çok meselede -tâbir caizse- izdivacı mevzubahis. Bu yoldan, hadîs şerhlerine İslamî olmayan bazı unsurların girmiş olma riski var. Nitekim herhangi tıbbî bir hadîsi anlamak için şerhlere müracaat etmek zorundayız. Şerhlerde yer eden ve belli dönemin tıb anlayışını aksettiren bu unsurlar, bizim, hadîsteki gerçek mesajı yakalayıp kavramamızı zorlaştıran ve hatta engelleyen bir kısım sisler, puslar, perdeler teşkil edebilir. Nazarlarımızın bu sislerden korunması şerhlerdeki tıbbî unsurların temyizine bu da -söylediğimiz gibi- *eski tıbb*ın bilinmesine bağlıdır.

Bunu söylemekle ülemâmıza olan güveni terkedelim demiyoruz. İslam ülemâsı belki de olması gerekeni yapmıştır. Elbette hadisleri, devirlerinin umumî telakkileri, anlayışları çerçevesinde açıklayacak idiler, bu onların vazifesidir. Her devrin farklı bir anlayışı, hadîsten kendine has bir hissesi vardır. Halbuki hadîsler, bütün insanlığa, bütün asırlara ve çağlara yönelik bir hitaptır, onda herkesin hissesi vardır. Önceki açıklamalara giren belli devir ve mekanların anlayış unsurları bilinmelidir, onlar hadîsin kendisine mal edilmemelidir.

Bu söylediğimiz hususlara dikkat edilmediği takdirde, hadîslere dil uzatma vak'alarına da rastlanabilir. Halbuki hadîslerin vahye dayandığı ülemâca kabul edilen temel prensiplerden biridir. Ona dil uzatmak hem cehalet olur, hem de dil uzatanın mânevî kaybına sebep olur.

Öyleyse efrâd-ı ümmetin bu vartalardan korunması için yeni çalışmalara ihtiyaç var. Bunlardan biri de eski tıbbın esaslarının, günümüz insanının anlayacağı ölçüde açıklanmasıdır.

Şu halde bizim yer verdiğimiz UMUMÎ AÇIKLAMA-I kısmında kaydedeceğimiz bazı açıklamalar bu çerçevede kabul edilmelidir.

TEŞEKKÜR

Kitabımızın *Tıb Bölümü*'nü okuyarak bazı hususlarda lutfettiği kıymetli açıklamalarıyla elimizdeki son şeklin daha mükemmel olarak ortaya çıkmasında katkıda bulunmuş olan Erzurum Tıp Fakültesi Araştırma Hastanesi Göz Hastalıkları Bölüm Başkanı ve aynı zamanda 17 yıllık kapı komşum olan *Prof. Dr. Zeki Çıkman*'a teşekkürü bir borç biliyor, Allah râzı olsun diyorum (Ekim 1990).

(BİRİNCİ İLAVE)

UMUMÎ AÇIKLAMA -I

A- ESKİ TIP

Bu tıp milattan dört-beş asır öncelere dayanır. Batı'da tıp sahasında gerçekleştirilen yeni keşiflere yani 19. asrın başlarına kadar hakimiyetini devam ettirmiştir. [25]

İnsanlığa ikibin yıldan fazla bir müddet boyunca hizmet eden bu tıb, aynı zamanda cihanşümul olmuş, dünyanın her tarafında itibarını korumuştur. İslam dünyasının da resmî tıbbı olmuştur. Bu tıbbı eski Yunan tabiblerinden *Hipokrat* ve *Galinos* temsil eder. Esas dayanağını da *ahlât-ı erba'a* nazariyesi teşkîl eder. Bu nazariye feylesofların *anâsır-ı erba'a* (su, hava, ateş, toprak); *keyfiyyât-ı erba'a* (hararet, bürûdet, yubûset ve rutûbet) gibi başkaca felsefi akidelerinden de istifâde etmesini bilmiştir.

Şimdi kurucularından başlayarak belli başlı meselelerini kısaca tanıyalım:

1- HİPOKRAT: Müslüman tabiblerce *Bokrat* diya anılan bu zat, bütün tababetin en büyük maruf üstadı bilinir. Böyle bir insanın yaşamadığı bile ileri sürülecek derecede hayatı efsaneleşmiş ise de, *İstanköy*'de doğduğu, M.Ö. 460-377 yılları arasında yaşadığı umumiyetle kabul edilmiştir. Eski Tıbbın babası kabul edilir. Bu ilmi hiç yoktan ortaya koymuş değildir. Kendinden önceki dağınık bilgileri felsefî bir usül çerçevesinde terkib etmiş olması kesindir, dolayısiyle bu ilmin kurucusu vasfına layık görülmüştür. Ellibeş parçadan müteşekkil

---

25) Bugün *Batı*'da hâkim olan yeni tıbbın tekevvününde rol oynayan belli başlı keşifleri şöyle hatırlatabiliriz:

1895'te *Wilhelm Konrad Röntgen*. rontgen ışınını bulldu.

1895'te *Henri Becquerel* radyoaktiviteyi buldu.

1878'te *Pastör* mikrobu buldu ve mikrob tâbiri ilim diline girdi. Bilhassa bu, tıpta bir inkılab yapmıştır.

Vefatı 1793 olan Hollandalı A. *Leewenhock*, 300 kere büyüten mıkroskop yapmayı başardı. 1934'te *Marton* 300.000-500.000 kere büyüten elektron mikroskobunu yaptı.

1894'te bugünkü anlayışa uygun Sezaryan ameliyatı yapılır.

bir mecmua ona isnad edilir. Bunlar arasındaki farklılıklar bidayetten beri, hepsinin ona nisbetinde şüphe uyandıracak kadar büyük ise de, arkadan gelen *Galinos*'un bunları terkib ederek bir sistem ortaya koymasına mâni olmamıştır.

Onun eserlerinde yer alan *ahlât-ı erba'a* nazariyesi bu tıbbın temel dayanağını teşkil eder.

Ahlât-ı Erba'a'nın ne olduğunu açıklamaya geçmeden önce şunu belirtmede fayda var: Araştırıcılar *ahlat -ı erba'a* nazariyesini *Hipocrat*'ın keşfetmediğini, kendisinden önce yaşamış olan *Anaksagor*'un hastalıkları *ahlat-ı erba'a*'nın biri olan *safra*'ya hamlettiğini belirtirler. *Dr. Galip Ata,* Tıp Tarihi adlı kitabında, bizzat *Hipokrat*'ın, Tıbb-ı Atik adlı kitabının baş kısmında, kendinden evvelki tabiblerin *keyfiyyât-ı erba'a* (harâret, bürûdet, yübûset ve rutûbet) nazariyesinde ifrat ettiklerini gösteren deliller serdederek okuyucusunu ahlât-ı erba'a nazariyesine çekmeye çalıştığını belirtir. Demek oluyor ki, *Hipokrat* daha önce feylesoflar arasında mevcut olan fikirleri belli bir terkibe kavuşturmuş olmaktadır.

Hipokrat, tedavide, tabiatın serbest hareket etmeye bırakılmasına dayanan basit bir muamele taraftarıydı.

SIHHAT, ona göre, *ahlât-ı erba'a-i asliye*nin yani *kan* ile *balgam, safra* ile *sevda*'nın gerek keyfiyet, gerek nisbet itibariyle tam bir tevâzün (uygunluk) halinde bulunmalarıyla ortaya çıkıyordu. Buna *tevâzün-i ahlat* (hıltların uygunluğu) deniyordu. Bu tevâzün bozulunca hastalık zuhur ediyordu.

Tevazünün bozulması ise, *ahlat*'tan birinin, kemiyet (miktar) itibariyle diğerlerine tekaddüm etmesinden, yahut evsafının (yani tatlılık, ekşilik, acılık gibi vasıflarının) tegayyüründen, vücud içerisinde bâzı noktalarda birikmesinden, mevkiini tebdil etmesinden ileri gelebilirdi.

TEDAVİ de, *Hipokrat*'a göre bozulmuş olan bu muvazenenin iadesi ile sağlanırdı.

2- GALİNOS: *Eski tıp* deyince, *Galinos*'un da ağırlıklı bir yeri olduğunu belirtmek gerek. *Galinos* da eski Yunan tabiblerindendir, M.Ö. 201-210 yıllarında vefat etmiştir. *Galinos,* hastalıkların tekevvünü (oluşması) hususundaki *Hikpokrat*'ın ahlat nazariyesini, felsefede âlemin tekevvünü (oluşması) hususundaki nazariyelere istinad ettirerek bu nazariyeyi daha genişletmiş ve sistemleştirmiş idi. O Yunan tababetinin en yüksek noktası kabul edilmiş, sonradan yapılan tenkidlerin ortaya koyacağı üzere bazı müellifler ölçüsüz bir mübâlağa

ile *Hâtemu'l-Etibba-i'l- Kibâr* (büyük tabiblerin sonuncusu) diye tavsif etmiştir. *Dr. Galip Ata* onun eski tıptaki yerini ve anlayışını şöyle özetler:(26) *"Galinos, İlel-i Gâiye (Causes Finales) mezhebinin kat'î taraftarı idi. Ve kendisinin söylediği üzere, tabiatın gayesiz hiç bir iş görmeyeceğine kanaat getirmiş olduğundan insandaki uzuvlar ile onların vazifeleri arasında da mutabakat bulunduğunu ve azayı anlamakla vazifelerini de bilmenin kâbil olacağını isbat için çok vakit kaybetmiş ve çok zahmet sarfetmişti.*

Teşrih eylediği hayvanatta tesadüf eylediği uzuvları insana da teşmîl ettiğinden, o mezhep ve kanaatin tatbikatında müteaddid vahim hatalara düşmüştür.

Halefleri, Galinos'un sözlerine gözleri kapalı inanmışlardı. Üstadın fikirleri de yanlış olduğu için Galinos'tan sonra fizyoloji pek uzun asırlarda yerinde saymıştır. Bundaki mesuliyetin kısm-ı azamı Galinos'a aittir. Hayvanlar zincirinde farklı tipler olduğunu anlayamamıştı." (27)

3- AHLAT-I ERBA'A: (28) Eski tıbbın esasını *ahlât-ı erba'a* nazariyesi'nin teşkil ettiğini söylemiştik. Öyleyse nedir bu *ahlat-ı erba'a?* Hemen belirtelim ki, eski tıp nazariyesi, o devrin düşüncesine, kainatın mahiyeti hakkında hâkim olan temel görüşlerden ayrı ve müstakil değildir. Tıbba göre sağlık, hastalık, tedavi, ilaçların tesiri gibi ana meseleler, o devrin feylesoflarınca benimsenmiş umumî felsefi telakkilerle imtizac ve izdivaç halindedir. Sözgelimi feylesoflar âlemin varlığını dört ana unsurla izah etmektedirler: Su, ateş, toprak ve hava. Şu halde ahlat-ı erba'a, bu temel telakkiler çerçevesinde anlaşılmalıdır.

Ahlat, Arapçada *hılt* kelimesinin cem'idir (çoğulu). *Hılt,* bir terkîbe giren unsurlardan birine denir. *Erba'a* da *"dört"* olduğuna göre *ahlât-ı erba'a* kısaca insan mizacını teşkil eden dört temel unsur demektir. Bunlar *kan, safra, balgam, sevda'* dır.

Şimdi bunlar hakkında özet bir açıklamayı *Dr. Osman Şevki*'den takip edelim:

1) Kan: Et, yumurta gibi iyi gıdalardan hâsıl olup tabiatı hâr (sıcak) ve

---

26) Bazı kelimeleri sadeleştirdik.

27) Kur'an ve hadîslerdeki tıbbî pasajların, bir kısım aşırılık ve hatta yanlışlara oturan bu tıbba sıkı bağlı olan bir espiri ile izah edilmesinin melhuz olduğu muhâtaralar (riskler) gözükmektedir.

28) Günümüzün tıp anlayışı ile bu anlayışın hiç bir ilgisi yoktur. Bu anlayışa dayanan bazı tâbirler dinî kitabiyata da girdiği için, bilinmesi gereklidir. Bu sebeple bu bahse yer verdik.

râbıt (yaş)dır. İyisinin rengi kızıl ve kokusu iyi, lezzeti tatlı olmalıdır.

2) Safra: Tatlı yemeklerden hasıl olur. Tabiatı hâr, yâbis (kuru)dur.

3) Balgam: Tabiatı soğuk ve yâbistir. Balık, yoğurt ve soğuk yemişler gibi maddelerin yenmesinden hâsıl olur.

4) Sevda: Bârid (soğuk) ve yâbis (kuru)dur. Sarımsak gibi kuru gıdalardan hâsıl olur.

Ahlât-ı erba'a'nın sükûnet hâli ve muvâzeneti (dengeli hâli) sıhhati teşkîl eder. Bunlardan biri gâlip olursa hastalığa sebep olur.

Kan gâlib gelirse: Çok uyku, gerinmek, esnemek gelir, kan alınması icabeden mahaller kaşınır, vücud ağırlaşır, ağızda acılık peydah olur. Vücudda sivilcelerin ve çıbanların çıkması, burun kanaması, çehre ve lisanın kızarması, rüyada kırmızı şeyler görülmesi, kan galebesi demektir.

Safra gâlib gelirse: Ağızda acı bir lezzet peydah olur, susama hissi artar, uyku gelmez, iştiha zaafiyet kesbeder. Çehre sararır. Rüyada sarı renkler görülür.

Balgamın galebesi hazmın zâfiyetine, vücudün ağırlaşmasına, çok uykuya, rüyada su, yağmur ve soğuk görmeye sebep olur. Vücud ısınmaz ve soğuk bulunur.

Sevdâ gâlib geldiği takdirde, şahıs zayıf olup, iştahı kavi olur, uyku gelmez, şahsı fena fikirler istîla eder. Kan siyahlaşır ve koyu olur. Vücudda çok kıllar zuhur eder. Uykuda ölü ve korkulu şeyler, karanlıklar ve uçurumlar görülür. Mecnunlarda, sevda gâlib addolunurdu. Kara sevda isminin çıkmasına sebep, bu nazariye olduğu zannolunur. Çünkü sevda'nın miktarı aklın muvazenetini (dengesini) gösterirdi.

4- ASIRLARCA HER YERDE AYNI İNANÇLAR:

İşte tabâbette asırlarca hüküm süren ahlât-ı erba'a'nın hakîki mâhiyeti bunlardan ibâretti. Bu eski kanaatin sarsılmaz nazariyeleri her memleketin tababetinde esas idi. Bütün cihân tıbbı bunlara istinad ediyordu.[29] Kitaplar bu nazariyeleri uzun uzadıya tafsîl ediyorlar, tabibler de muâyene ettikleri hastalar üzerinde evvela ahlât-ı erba'a'dan hangisinin müessir ve gâlib olduğunu kestirı-

29) *Dr. Gâlib Ata*, bu hususu, *"Zaten bunlar biraz ihtilaf ile Şark akvamı tababetinde dahi görülür"* diye ifade etmiştir.

yor, tedavisine ona göre başlıyordu. Mâristanlarda (hastahanelerde) dahi şâkirdlere bu esaslar vâdisinde ders veriliyordu.

Tababette esas bunlar olunca, kitaplarda da aynı meselelerin aynı lisan ile tafsîl ve münâkaşa olunacağı tabiîdir. Anâsır ve ahlât-ı erba'a hakkındaki satırlar, bir klişe hâlinde eski bir kitaptan yenisine aynen naklolunuyordu. O derecede ki, bu noktalar hakkındaki meşrûhâtın, hattâ ibâre ve cümleleri bile tebdil olunmuyordu.

5- TASHÎH DEĞİL TEVSÎ (GENİŞLETME):

Malum olan hastalıklar hakkında yeni kanaatlerle tebdil olunanlara nâdir olarak tesadüf olunuyordu. Yapılan tedkikler eski malumatın tashihinden ziyade tevsiine aitti.

Tıp kitaplarına her gün yeni hastalıklar ilave ediliyordu. Fakat mâlum olan hastalıklar hakkındaki kanaatler, eskisi gibi devam ediyordu. Yeni keşifler hemen hemen yoktu. Bundan dolayı tababet de terakkî etmiyor, fakat eskiden kurulmuş esaslar dâhilinde ufak tefek tebeddüllere mâruz kalıyordu.

6- TEŞHİS VE TEDAVİ:

Hastalıklara hangi *"hılt"*ın galebesi sebep olmuş ise onunla mücadele etmek icab ederdi. *Hılt*lardan birisi tabiî haddini tecâvüz etti mi *FASİD* addolunurdu ve fasid *hılt*lardan husule gelen hastalıkların tedâvisi için marazın tahvîli lâzımdı. Marazı birden *kökünden kesmek* muvafık değildi. Çünkü maraz, *kökleşmiş, pekişmiş* olabileceği için muzır addolunurdu. Bütün bu sebeplerden dolayı evvelâ fâsid olan hılt'ı *pişirmek* icabederdi.

Tahvîl edilecek fâsîd hılt *rakîk* (cıvımış) ise *galîz* etmeli (koyulaştırmalı ki, kusturmak veya ishâl ile *hılt*ın çıkması kolaylaşsın Fakat maraz kökleşmi ve pekişmiş değilse tahvîline lüzum olmayıp tedavi için yalnız istifrâğ veya ten kiye kâfi idi (istifrağ= kusturma, ishal gibi yolla dışarı çıkarmak, tenkiye= ame liyat yoluyla temizlemek).

Şu halde istifrâğ ve tenkiye, fâsid *hılt*ın tardı ve bununla berâber hastalı tedâvi etmek itibariyle en mühim bir tedavi düsturu idi.

Bozulmuş olan ahlatın tabiî halete dönmesi inhilâl (coction) suretiyle olu Bozulmuş olan ahlât mâyi ve müteharrik halden yavaş yavaş kurtularak tekâs ederler ve nihayet muhtelif ifrağ tarikleriyle hârice çıkarılırlar. Bu inkılab husûle geldiği zaman buhrân (crise) zamanıdır. Buhran, bozulmuş fakat inhil (çözülme) hâline gelmiş olan ahlât'ı boşaltmak için sarfedilen cehd (effort) d

mektir. Buhran iyi veya tam olmaz ise, bundan bir kısım marazi haller husule gelir. Buhranı önceden hesaplamak mümkündür. *Hipokrat*, buhranın her hastalıkta muayyen günlerde zuhur edeceğine kanaat getirmişti. Hastalığın tedavisinde gaye, **fâsid ahlâtın inhilâlini (çözülmesini) teshîl etmektir.** Ahlatın inhilâli olmayan hastalıklar, tedâvisi kabul olmayan hastalıklar demektir.

7- NABIZ VE MUAYENE:

Muayene basit idi. Hastanın çehresine bir nazar, birkaç sualden sonra nabzın teftişi muayenenin esasını teşkil ediyordu. Nabız bilmek tabibler için büyük bir şart idi. Cihan tababeti de bu devirlerde *nabız devri* yaşıyordu.

Nabzın hali dört unsura göre mütehavvildi. Birçok hastalıkların teşhisinde yalnız nabza bakmak ile kâfi istihraçlarda bulunuluyordu: Nabzın sür'ati hararete; betâeti (yavaşlığı) bürûdete (soğukluğa); vüs'ati rutûbete ve madde çokluğuna; rakîk (ince) oluşu yübûsete (kuruluğa) ve madde azlığına; kuvveti, yani parmaklara katı katı dokunması mizacın kuvvetine delalet ederdi.

Nabz muayene olunmazdan evvel hasta heyecanlanmış, korkmuş, kötü sevinmiş, açlıktan hafiflemiş, tokluktan ağırlaşmış, sür'atle hareket etmiş olmamalı idi.

8- ESKİ TIB SAFSATA MI?

En büyük kusuru, müşâhede ve araştırmaya yer vermeyip ilk üstadların görüşlerini kesin bir nass gibi benimseyerek aynen tekrar etmeye dayanan bu eski tıp artık bir safsatalar manzumesi mi kabul edilmiştir?

Hayır. Bilhassa bugün tıb, geçmişe daha mülayim bir gözle bakmaktadır. Laboratuvar çalışmalarının başlayıp ard arda yeni keşiflerin elde edilmeye başlandığı heyecanlı devrelerde *"sadece gördüğü ve tesbit ettiği bulgulara inanmayı"* prensip edinen *Claude Bernard* gibi düşünenler eski tıbba merhametsiz nazarlarla bakmış, safsataya bile nisbet etmiş olabilir. Ancak şimdilerde birçok tıbbî telakki ve tatbikatta yer yer yobazlığa varan bu katılığın terkedilip rukye, telkin ve ilaca varıncaya kadar sinesinde insanlık tecrübesinin faydalılığını ortaya çıkardığı her çeşit tedavi metoduna yer veren *tıbb-ı nebevî* espirisine dönüldüğü görülmektedir. *Dr. Süheyl Ünver*, Tıb Tarihi'nin başlangıç kısmında bunların çeşitli örneklerini kaydeder. Hele 5000 yıl eskilere dayandığı kabul edilen Akapunktur'la tedavi metodunun 1970'li yıllarda Batı'da dahi müessir bir tedavî metodu olarak kabul edilmiş olması, şifalı otlarla tedavinin dünyanın her tarafında yeniden rağbete mazhar olması, eski tıbbı da bir kalemde atmamak ge-

rektiğini ifade eder. Daha enterasan olanı, *Littre*'nin yaptığı bir araştırmadır. *Dr. S. Ünver*'in kaydettiği üzere *Littre,* bu son asırlar tabiblerinin buluşlarıyla, mühim bir kısmı *Hipokrat*'a ait külliyâttaki tarifleri karşılaştırdı. Orada bu hastalıkların tam ve hakiki tariflerini buldu. Yeni buluşlar, *Hipokrat* zamanı külliyatındaki tariflerin ve müşâhedelerin doğru olduğunu gösterdi. Bugün bu havâlide (Akdeniz havzasında) mevcut hastalıkların eşkâli ta2,5 asır evvel *Hipokrat* ve haleflerinin yazdıklarının aynıdır. Ve bu külliyat bu noktadan pek ehemmiyetlidir. Bu mahaller ve kitaplar hâla ehemmiyetini kaybetmemiştir.

B- GÜNÜMÜZÜN TIP ANLAYIŞI

Dünya Sağlık Teşkilatı, sağlık durumunu daha önce kaydettiğimiz eski anlayıştan farklı anlar ve *Sağlığı "yalnız hastalık ve sakatlığın olmayışı değil, bedence, ruhca ve ictimâî yönden tam bir iyilik halidir"* diye tarif eder.

Bu tarif, ferdi ruh ve bedeniyle bir bütün kabul edip içinde bulunduğu çevre şartlarını da değerlendirmektedir. *Hipokrat* telakkisinde sağlık, *"insanı teşkil eden ahlatın muvazenesi"* olarak anlaşılmıştı. Bunun eksikliği açıktır.

Bugünkü tıpta sağlık hizmetleri şöyle şematize edilmektedir:

★ Rehabilitasyon.

★ Koruyucu hekimlik.

★ Tedavi edici hekimlik.

REHABİLİTASYON

Bu,sakat ve iş gücünü kaybedenlere, iş gücü ve çalışma imkanı sağlama, iş bulma, işe uyum sağlama gibi hizmetleri içine alır.

KORUYUCU HEKİMLİK

Ferdlerin maddî ve mânevî her çeşit hastalıktan korunmasıdır. Bu, tedaviden çok daha ucuzdur. Koruyucu tedbirler iki kısımdır:

1- Çevreye yönelik tedbirler.

2- Ferde yönelik tedbirler.

Ferde yönelik tedbirleri şöyle sayabiliriz:

★ Yeterli beslenme.

★ Bağışıklık kazandırma (aşı vs. yoluyla).

★ Ferdî hijyen (temizlik, bulaşmalardan sakınma).

★ Sağlık eğitimi.

★ Erken teşhis.

★ Kemoproflaksi: Salgın hallerinde veya ameliyat öncesi koruyucu olarak hastalığa uygun ilacın alınmasıdır.

HASTALIĞIN SEBEPLERİ

Bugün hastalıkların şu sebeplerden biri ile ileri geldiği kabul edilir:

★ Bünyevi sebepler: Gen, hormon ve metabolizma bozuklukları.

★ Çevreyle ilgili sebepler:

★★ Fizikî sebepler: Hararet, soğuk, ışınlar ve travmalar.

★★ Kimyevi sebepler: Zehirler, kanserojenler.

★★ Esasî madde eksikliği: Vitamin, esasî amino asitler, yağ asitleri, minareller.

★★ Biyolojik etkenler: Mikroorganizmalar, parazitler, mantarlar.

★★ Psikolojik sebepler: Stres.

★★ İctimaî sebepler: Kültür ve ekonomik sebepler.

BUGÜNKÜ TIBTA TEDAVİ YOLLARI

★ İlaçlar.

★ Ameliyatlar.

★ Radyoterapi.

★ Fizyoterapi.

★ Akapuhktur.

★ Perhiz.

★ Karantina.

★ Telkîn (ruhi hastalıklar için).

Günümüzde tıbba ayrıca şifalı otlarla tedavi gibi değişik metodlar da gir-

miş durumda.

C- İSLAM TIBBI [30]

1- ESKİ TIBBIN DEVAMIDIR

İslam tıbbı (tıbb-ı nebevi demiyoruz) esas itibariyle eski Yunan tıbbıdır. *İbn-i Sîna, Hâkim Râzi* gibi bir kısım müslüman âlimler tıb sâhasında isim yapmış iseler de Tıp tarihi araştırıcıları bunların eski Yunan tıbbından temelden ayrı orijinal bir sistemlerinden bahsedilemiyeceğini söylerler.[31] *Zehebî*'nin Tıbb-ı Nebevî'sinin baş kısmından kaydedeceğimiz nazariyat kısmında görüleceği üzere, *ahlat-ı erbaa* telakkisi ve diğer bir kısım temel mefhumlar, müslüman tabiblerce aynen benimsenmiştir.Dahası إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ **"Biz insanı karışık bir sudan yarattık"** (İnsan 2) ayetinde geçen أَمْشَاجٍ (karışık) kelimesini eski tıbbın kilit kelimesi *ahlât*la te'vil ederek bu tıbbı âdeta kudsî ve Kur'anî bir cilaya kavuşturmuşlardır. Bu durum, sadece tıb ve felsefe yönü ağır basan tabiblere değil müfessir, muhaddis ve fakih olmak üzere diğer branşlardaki âlimlere de tesir etmesine sebep olmuş, onlar da kendileriyle ilgili âyet ve hadîsleri o tıbbın esaslarına uygun olarak açıklamaktan, ıstılahlarını aynen kullanmaktan çekinmemişlerdir. Şârihlerin amellerine birçok örneği az ileride hadîslerin açıklama kısmında göreceğiz. Burada vermek istediğimiz enterasan bir örnek eski tıbta geçen (كَيْلُوس) *keylos* kelimesiyle ilgili. Kelimenin aslı Latincedir: *Chylus.* Bu tabir midede vukubulan bir kısım hazım hâdisesini ifâde eder. Şöyle ki: Muhtelif gıdaların, hazmolmak üzere mîdede kalma müddetleri farklı ise de ortalama iki saatte *keylos*'un tamamlandığı kabul edilir. Ebced hesabıyla, kelimenin Arapça imlasında mevcut beş harfin sayı değeri 126'dır. Yani iki saat altı dakika. Tam tamına eski tıpta midedeki hazım müddeti kabul edilen iki saatlik zaman dilimine tekabül eden değer.[32] Sistemin bir parçası

---

30) *İslam tıbbı* deyince, *tıbb-ı nebevî*'yi kastetmediğimizi peşinen belirtmek isteriz.

31) Bilhassa *İbnu Sina*'nın yunan menşeli tıbbı sistematize ederek daha anlaşılır hale getirmesi, bu tıbbın Batı'ya tanıtılması yönüyle hizmeti asla küçümsenemez. Biz, onun da *ahlat-ı erba'a nazariyesin*den dışarı çıkamamakla eski an'aneyi devam ettirdiğini, şahsi katkılarının bu çerçeve içerisinde cereyan ettiğini söylüyoruz.

32) Günümüz tıbbı, sindirim hadisesinin yenilen gıdanın cinsine tabi olarak daha uzun zamanda tamamlandığını ortaya çıkarmıştır.

olan *keylos* kelimesinin ızhar ettiği bu tevafuk da, sistemin bütününün nazarlarda kudsileşmesinde rol oynamış olmalıdır. Bu tıbbın değerleri, tabirleri, böylece zaman içinde halkın dili durumunda olan şâir ve san'atkarlara kadar intikal edecektir. İşte vücudda artan *sevda* maddesini tevzînde yani normal haline getirmede kullanılan *eftîmûn* adlı ilaçla ilgili bir şiir:

"Cünûnumdan sarıldım zülf-i dilâraya

Ben, eftîmûnla buldum ilacı, def-i sevdâya."(33)

Fıkıh kitaplarına tesiriyle ilgili örneği Türkçemizde hâlen tedavülde olan ve pek kıymetli bir müracaat kaynağımızı teşkîl eden en son Osmanlı yâdigarlarından merhum *Ömer Nasuhi Bilmen*'in Istılahât-ı Fıkhiye Kamusu'ndan vereceğim: *"Cüzzâm, bedenin içerisinde sevdâ'nın intişarından mütehaddis bir illettir ki, âzanın mizâc ve heyetini ifsad, mahv ve sükutunu intaç eder, ârız olduğu uzuv, evvela kızarır, daha sonra koparak dökülür.... Beres: Mizacın fesadından nâşî bedenin zâhirinde zuhur eden şiddetli bir beyazlıktır ki, âzanın demeviyetini izâle eder, kendisiyle teşâüm olunur bir illettir..."* (2.cilt s.347).

Bu iktibas edilen pasajda geçen sevda, mizâc, hey'et, ifsad, demeviyet tâbirleri tamamen eski tıbba ait ıstılahlardır.

Bu kaydettiklerimiz, eski tıbba ait değer ve tâbirlerin tabîb, edîb, müfessir, şâir, fakih her sınıf müslümanlarca ne derecede benimsendiğini göstermekle kalmaz, kültürümüzün her sahasına giren bu metinleri hakkıyla anlayabilmek için, bu tıb telakkisini tabirleriyle birlikte öğrenme ve öğretme gereğini, ilgili kelimeleri lügatlarda açıklama gereğini de ifade eder.

Tekrar edelim, bu tedrisatın tabiblerimizin tedrisatından bile çıkarılmış olması gerçekten büyük bir kayıptır.

2- ZEHEBÎ'NİN TIBB-I NEBEVÎSİNİN BAŞ KISMI

Yukarda, mühim esaslarını ve belli başlı tâbirlerini kısaca belirttiğimiz Eski Yunan Tıbbı'nın Tıbb-ı Nebevî yazarlarınca da aynen benimsendiğini göstermek maksadıyla, *Zehebî*'nin yazdığı et-Tıbbu'n- Nebî adlı kitabının baş kısmında yer verdiği umumi şemayı aynen kaydetmeyi uygun bulduk.

33) Mana şudur: *"Deliliğim sebebiyle, gönül alan sevgilinin zülfüne sarıldım. Ben, vücudumda artarak sıhhatimi bozan sevda maddesinin fazla kısmını bertaraf etme çâresini eftimunla sağladım."* Sevdanın tıbbî manasını bilmeyen, bu ifadeden yine de fazla bir şey anlayamaz.

Müellif, tıbbı, *ilmî* ve *amelî* diye ikiye ayırdıktan sonra şöyle devam eder:

A) AMELÎ TIB

Bu dört kısma ayrılır:

1- Tabiî umurun ilmi.

2- İnsan bedeninin ahvalinin ilmi.

3- Sebebler ilmi.

4- Alametler ilmi.

TABİÎ UMUR NEDİR?

Zehebî bunların yedi olduğunu belirtir:

BİRİNCİSİ ERKAN'dır (rükünler). Bunlar da dörttür:

1) Nâr (ateş): Vasfı, harr ve yâbis (sıcak ve kuru) olmaktır.

2) Hava: Vasfı, ratb ve harr (yaş ve sıcak) olmaktır.

3) Su: Vasfı, bârid ve ratb (soğuk ve yaş) olmaktır.

4) Toprak: Vasfı, yâbis ve bârid (kuru ve soğuk) olmaktır.

İKİNCİSİ: MİZÂC'dır. Mutedil mizac sekiz kısımdır, önce müfred ve mürekkep olmak üzere ikiye ayrılır:

A) Müfred olanlar; bu da dört kısımdır:

1) Harr (sıcak)

2) Bârid (soğuk).

3) Ratb (yaş).

4) Yâbıs (kuru).

B)Mürekkeb olanlar. Bunlar da dörttür:

1) Harr-yâbis (sıcak-kuru).

2) Harr-ratb (sıcak-yaş).

3) Bârid-yâbis (soğuk-kuru).

4) Bârid-ratb (soğuk-yaş).

EN MÜKEMMEL MİZAC: *Zehebî*, mizacın sekiz çeşidini kaydettikten sonra, bir paragraf açarak, en mükemmel mizac kimin mizacıdır ve niçin en mükemmeldir, bunu belirtir:

"Canlılar içerisinde en mutedil mîzac insan mizacıdır. İnsan mizaclarının en mûtedili mü'minlerin mîzacıdır, mizacca mü'minlerin en mûtedili nebîlerin mizacıdır. Mizacca en mutedil nebiler, Resullerin mizaçlarıdır; mizacca en mudedil Resuller ulü'l-azm olanların mizaclarıdır. Mizacca en mutedil ulü'l-azm Hz. Muhammed aleyhissalâtu vesselâm'ın mizacıdır.(34)

Derim ki: Resûlullah'ı mizacca, mahlukatın en mutedili yapan sebebe gelince, bu şundandır: Tabiblerin kaidelerine göre, nefsin ahlâkı bedenin mizacına tabidir, nefsin ahlakı ne kadar kâmilse bedenin mizacı da o derece mutedil ve nefsin ahlakı da o derece mükemmel olur."

Bu bilinince, şu husus anlaşılacaktır:

Hak Teâla Hazretleri *Resûlullah*'ın büyük bir ahlak (huluk-u azîm) üzerine olduğuna şehadet etmektedir. Nitekim *Hz. Aişe radıyallahu anhâ"Resûlullah'ın ahlakı Kur'an'dır"* buyurmuştur. Bu durum, Efendimizin mizacının, mizaçlarin en mutedili ve ahlakının da en mükemmel ahlak olduğuna delalet eder.

Nitekim *Buhari* Sahih'inde: كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَحْسَنَ النَّاسِ وَجْهاً وَاَحْسَنَهُمْ خُلْقاً *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm yüzce ve ahlakca insanların en güzeli idi"* diye rivayet etmiştir. Tirmizi' nin bir rivayetinde *Hz. Enes* der ki: *"Ben Resûlullah'a on yıl boyunca hizmet ettim. Bana bir kere bile* **"öf be!"** *demedi, yaptığım bir şey için:* **"Bunu niye yaptın"**; *ne de yapmadığım bir şey için:* **"Bunu niye yapmadın?"** *demedi."*

İbnu Ömer der ki: *"Resûlullah ne kaba konuşur, ne de çirkin söze yer verirdi. Der di ki:* **"Sizin en hayırlılarınız, ahlakca en güzel olanlarınızdır."**

Zehebî, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın ahlakî kemalini aksettiren bir kısım hadîsler daha zikrettikten sonra devam eder:

"Gençler en mutedil (mizaca sahiptirler).Çocuklar en rutubetli (mizaca sahiptirler). Olgunlar ve yaşlılar en bârid (mizaca sahiptirler). Mizacca en mutedil aza, şehâdet parmağının uç derisidir. Sonra diğer parmak uçlarının derisi gelir. Azaların en hararetlisi kalbtir, bunu karaciğer, bunu da et takib eder. En bârid (soğuk) olanı kemiktir, sonra sinir, sonra omurilik, sonra dimağ gelir. En

---

34) İfadeyi aynen koruduk. Cümlelerdeki ikinci "mîzac" kelimelerinin fazlalığı dikkatten kaçmıyor.

yabis (kuru) olanı kemik, en rutubetli olanı da yağdır."

TABİÎ UMURUN ÜÇÜNCÜSÜ: AHLAT-I ERBA'A

Tabiî umurun üçüncüsü ahlat-ı erba'a'dır. Bunlar:

1) *Kan:* En efdalidir, ratb-hâr (yaş-sıcak)dır, faydası bedeni beslemektir. Tabiî olanı tatlıdır, kokusuzdur.

2) *Balgam:* Bu ratb-barid (yaş-soğuk)dur. Faydası, beden gıda kaybedince kana dönüşmek hareketin kurutmaması için azaları rutubenlendirmektir. Bunun tabii olanı kana dönüşmeye yakın olanıdır, gayr-ı tabiîsi de tuzlu olup harârete meyledeni, ekşi olup berde (soğuga) meyledenidir. İlik ise hâlis berd'dir.

3) *Safra:* Bu har-yâbistir (sıcak-kuru). Yukarısı öd'dür, kanı yumuşatır ve dar mecralara nüfûz etmesini sağlar. Ondan bir cüz barsaklara gider, ağız kokusunun çıkışını uyarır. Onun tabiî olanı hafifdir, kırmızıdır. Gayr-ı tabiî olanı, ilik renginde, al renkte, pas renginde ve yanık rengindedir. Pas renginde olan al renkte olandan daha kavidir. Bu sebeple o ölümü haber verir ve mürretü's Safrâ diye isimlendirilir. Ondan bir cüz de midenin ağzında yer alır.

4) *Sevda:* Bu kuru-soğuktur, kanı katılaştırır. Dalak ve kemiği besler. Ondan bir cüz midenin ağzında yer alıp ekşiliği sebebiyle açlığı tenbih eder. Onun tabiî olanı kötü kanlıdır, gayr-ı tabiî olanı mürretü's sevda denen herhangi bir hılt'ın yanmasıyla hâsıl olur.

DÖRDÜNCÜSÜ: ASLÎ A'ZALAR'dır. Bunlar meniden tevellüd eder.

BEŞİNCİSİ: RUHLAR'dır.

ALTINCISI: KUVVELER'dir. Bunlar üçtür:

1) Tabiî kuvvet.

2) Hayvanî küvvet.

3) Nefsânî kuvvet.

YEDİNCİSİ: FİİLLER'dir: Bunlar cezb (çekme) ve def (itme)dir.

B) İLMÎ TIB

Zehebî yukarıda gösterildiği şekilde amelî tıbbın şemasını sunduktan sonra ilmî tıbba geçer ve insan bedeninin ahvaliyle ilgili bilgileri sunmakla işe başlar. Arkadan İlmî Tıbbın şubeleri olarak nazarî tıb başlığı altında mevzuyu tamamlayan sebepler ve alâmetler adıyla iki ayrı meseleye daha yer verir.

İNSAN BEDENİNİN AHVALİYLE İLGİLİ İLİM: Bu üçtür. Sıhhat, hastalık, -ihtiyarlık ve nekâhet'de olduğu üzere- sıhhat ve hastalık üzere olmayan hal.

1) SIHHAT: Fiillerin selamette olduğu beden halidir. Afiyet. Allah'ın insana İslam'dan sonra verdiği en efdal nimetidir. Çünkü insan, onsuz ne iyi bir tasarrufta bulunabilir ne de Rabbine ibadet edebilir. *Sıhhat* kadar ehemmiyet taşıyan başka birşey yoktur. Kişi bunun kıymetini bilip şükrünü eda etmeli, nankör olmamalıdır.

Nitekim *Aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz:* نِعْمَتَانِ مَغْبُونٌ فِيهِمَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ
الصِّحَّةُ وَالْفَرَاغُ **"İki nimet vardır ki insanların çoğu onlarda aldanma içindedir: Sıhhat ve boş vakit"** buyurmuştur (Buhari).

Resûlullah bir başka hadîslerinde: **"Allah'ın bazı kulları vardır, Allah onları katl ve hastalıktan korur, âfiyet içerisinde yaşatır, âfiyet içerisinde ruhlarını kabzeder, onlara şehidlere has mertebeler verir"** buyurmuştur.

Ebu'd-Derdâ radıyallahu anh:

"Ey Allah'ın Resulü! dedim, âfiyette olup Allah'a şükretmemi, hasta olup sabretmeme tercih ederim." Aleyhissalâtu vesselâm: **"Allah da, senin gibi âfiyeti sever"** *buyurdular."*

Tirmizi'nin rivayetine göre, *Aleyhissalâtu vesselâm* şöyle buyurmuştur: **"Kim bedenen âfiyet içinde sabaha çıkar, nefsini emniyette bulur ve günlük gıdasına da sahip olursa, dünya ona verilmiş gibidir."**

Yine *Tirmizî*'nin bir rivayetinde *Aleyhissalâtu vesselâm* şöyle buyurur: **"Kişinin, Kıyamet günü hesaba çekileceği ilk şey nimettendir ve şöyle denilecektir: "Senin cismine sıhhat vermedim mi, sana soğuk su içirmedim mi?"**

Resûlullah bir başka rivayette şöyle buyurur: **"Ey Abbâs! Allah'tan dünyada da âhirette de sıhhat vermesini iste!"**

Resûlullah der ki: **"Allah'tan af ve âfiyet isteyiniz. Zira hiç kimseye imânî yakînden sonra âfiyet kadar büyük nimet verilmemiştir"** (Nesâî).

Ebu Hüreyre diyor ki: *"Resûlullah aleyhissâlatu vesselâm, kendisine âfiyetten daha sevgili olan bir başka şey taleb etmedi"* (Tirmizî).

Bir bedevî *Resûlullah aleyhissâlatu vesselâm*'a sordu: *"Ey Allah'ın Resûlü! Namazdan sonra Allah'tan ne istiyeyim?"* **"Allah'tan âfiyet iste!"** buyurdu.

Hz. Dâvud'dan bir hikmet: **"Afiyet gizli bir saltanattır, bir anlık gam ve ihtiyarlık bir senedir."**

Dendi ki: *"Âfiyet, sıhhatli kimselerin başında bir taçtır, ancak bunu sadece hastalar görebilir."*

Dendi ki: *"Âfiyet, kıymeti bilinmeyen bir nimettir."* Seleften biri: *"Her sâhih damarın altında Allah'ın ne nimetleri var! Allahım! bize dinde, dünyada, âhirette âfiyet ver! Hastalık, sağlığa zıt olan bir halettir. Her hastalığın bir başlangıcı vardır, artar, sonra geriler ve sona erer."*

Hastalık sağlığa zıt olan bir halettir. Her bir hastalığın gittitkçe gelişen bir başlangıcı, bir gerilemesi ve bir de sonu vardır.

C) NAZARÎ TIB:

SEBEBLER: Bunlar altıdır:

1) HAVA: Ruhun itidali için ona ihtiyaç vardır. Hava, pis kokulardan kötü gazlardan uzak ve saf olduğu müddetce sıhhati korur. Bu hal değişirse hükmü de değişir. Her mevsim, kendine has bir hastalık getirir ve aksi olanı izale eder. Şöyle ki: Yaz safrayı kabartır ve onun hastalıklarını gerekli kılar; (zıddı olan soğuk) bârid hastalıkları tedavi eder. Diğer mevsimlerin durumunu buna kıyas et.

Soğuk hava bedeni güçlendirir ve takviye eder, hazmı iyileştirir. Sıcak hava zıddını yapar. Havanın değişmesinde veba olur. Bunu ilerde açıklayacağız.

2) YENİLEN VE İÇİLEN ŞEYLER: Eğer sıcak iseler bedende sıcaklık tesiri yaparlar. Aksi ise aksi.

3) BEDENİN SÜKÛN VE HAREKETİ: Hareket bedende ısınma tesiri yapar, sükun da zıddı.

4) NEFSİN SÜKÛN VE HAREKETİ: Ferahlık ve darlanma, keder, gam, utanma hallerinde olduğu gibi. Bu haller ruhun ister bedenin dahilinde ve isterse haricine olan hareketiyle hâsıl olur. Bu hususta da inşaallah açıklama gelecek.

5) UYKU VE UYANIKLIK: Uyku ruhu bedenin içerisine gönderir, dışı soğutur, bu sebeple uyuyan örtüye muhtaçtır. Uyanıklık bunun zıddıdır.

6) BOŞALTMA VE TUTMA: Bunlardaki itidal faydalıdır, sıhhati koruyucudur.

D) NAZARİ TIB:

ALAMETLERİ: Saç ve bedenin siyahlığı hararete delalet eder. Bunun zıddı soğukluğa (bürûdete) delalet eder. Bedenin şişmanlık ve zayıflığı da böyledir.

★ Fazla et hararete ve rutubete delalet eder.

★ Fazla yağ da rutûbet ve bürûdete delalet eder.

★ Fazla uyku rutubete delalet eder.

★ Az uyku yübûsete (kuruluğa) delalet eder.

Bunların mutedil olması da (sağlığın) mutedil olmasına delalet eder.

Uzuvların görünüşü de böyle... *Azaların genişliği* hararete delildir, aksi de aksine.

Rüyalar da böyle: *Sarı, kırmızı renkler ve ateş görmek* hararete delalet eder. Aksi, aksine.

Nabzın durumu da böyle: *Nabzın büyüklüğü, sür'ati* hararete delalet eder. Aksi, aksine.

Küçük ve büyük abdestler de böyle: Keskinliği, kızıllığı, ateşli oluşu hararete delalet eder. Zıddı, zıddına.

Kokusu da hararete delalet eder. Kokusuz oluşu bürûdete delalet eder.

★ AHLAT NAZARİYESİNİN KUR'ÂN'A TATBİKİ

İslam âlimlerinin tıb ve tedavi ile ilgili görüşleri, insanın mâhiyeti hakkındaki telakkileri ile yakınen ilgilidir. Onlar *Hipokrat tıbbı*nın temel meselelerinden biri olan *ahlât* telakkisini aynen insana tatbîk ederler. Söz gelimi *Zehebî*'nin et-Tıbbu'n-Nebevî'sindeki şu pasaja dikkat edelim:

"Kişi nefsinin siyânet ve korunması esası üzerine yaratılmıştır (mecbûldür). Beden ise muhtelif emşâc'tan yaratılmıştır. Nitekim ayet-i kerîme'de إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ **"Biz insanı karışık bir damla sudan yarattık"** (İnsan 2) *buyurulmuştur. Buradaki emşâc "ahlât" demektir. Onun kıvamı ve muhâfazası mizacının itidal üzere tutulmasıyla gerçekleşir. Bu da faydalı olanı kullanmak, zararlıyı da defetmekle sağlanır. İşte bu tıbbın gayesidir.*

Hastalık, insanın yaratıldığı aslî rutubetleri çözer ve onları kokuşturur. Tıb san'atı ise kokuşmayı önler ve rutubeti çabuk çözülmekten korur."

Tamamen eski Yunan tıbbını aksettiren bu mülahazaları *Zehebî*, Tirmizî'nin bir rivayetiyle şâhidler: مُثِّلَ ابْنُ آدَمَ وَإِلَى جَنْبِهِ تِسْعَةٌ وَتِسْعُونَ مَنِيَّةِ إِنْ أَخْطَأَتْهُ الْمَنَايَا وَقَعَ فِى الْهَرَمِ حَتَّى يَمُوتَ *"Ademoğlunun benzeri, etrafını doksandokuz felâketin çevirdiği birisi gibidir. Bunların getireceği âcil bir ölümden kurtulsa bile ihtiyarlığa yakalanır ve artık ölüme kadar ondan kaçamaz."*

İbnu Mesud'un, yine merfu bir rivayetinde şöyle denir: "... *Belanın birinden kurtulsa diğeri yakalar, berikinden kurtulsa öbürü parçalar."*

Şu halde ölüm kesindir. Ancak tıb, hayatta oldukça, hastalıklara karşı tedavi eder.

Bir hakîm kişi demiştir ki: *"Ölüm cesetlerde bizzat mevcuttur. Tıbbın işi, mühlet günlerini güzelleştirme gayretidir. Tıb, sıhhatlinin sağlığını korur, hastaya da imkan nisbetinde sıhhati iadeye çalışır..."*

TABÎB: Müslümanlarda ahlat nazariyesine dayanan tıb anlayışına uygun bir tabîb tarifi vardır. Onu da *İbnu'l-Cevzî*'den kaydediyoruz: *"Tabib o kişidir ki, bedende toplanması zararlı olan maddeyi dağıtır veya dağılması zararlı olan maddeleri insanda toplar veya fazlası ona zarar veren şeyi eksiltir veya eksikliği zarar veren şeyi artırır, böylece kaybolan sıhhati celbeder veya asli hali üzere muhafaza eder, mevcut illeti (hastalığı) zıddıyla ve karşıtıyla defeder, onu bedenden ya çıkarır, ya da koruyucu tedbirlere başvurmak suretiyle daha çıkmadan önler."*

★ EBTER (GÜDÜK) KALAN İSLAMÎ KEŞİFLER

Bu açıklamalar müslümanların tıp sahasında yaptıklarını işittiğimiz bazı keşifleri inkar şeklinde anlaşılabilir. Bu yanlıştır. İslam âlimleri, gerçekten diğer sahalarda olduğu gibi tıbda da mühim keşiflerde öncülük yapmışlardır. Hatta kaydedeceğimiz birkaç iktibastan anlaşılacağı üzere, bugünkü Batı tıbbını ortaya çıkaran bir kısım temel keşifleri önce müslümanların gerçekleştirdiğini söyleyenler olmuştur. Ancak bu keşifler, makul bir izahı henüz yapılmayan sebeplerle inkişaf kaydedememiş, gittikçe gelişen bir sistem meydana getirememiştir. Herbirinin hayatiyet ve ömrü, ya sâhip ve kâşifinin hayatına bağlı kalmış, onun ölümüyle sona ermiş, yahud da kitapların sayfaları arasında unutulmaya mahkum olmuştur.

Ortaya konan keşifleri tâdad burada uzun kaçar. Ancak, yine de özet bir bilgi vermek üzere, *Müslüman İlim Öncüleri Ansiklopedisi*'nin, GİRİŞ kısmın-

da yer verilen tıbla ilgili bir paragrafı kaydedeceğiz, sonra da mikroptan ilk bahseden Türk âlimini tanıtacağız.

"Meselâ tıbbı ele alalım. Doktorların sultanı olarak tanınan İbni Sînâ (980-1037)'nın tıbba bir çok yenilikler getiren Kanun *adlı tıp kitabı, İslam dünyasında olduğu kadar, Avrupa'da da tıbbın temel kitabı olmuştur. "Tıbbın İncil'i" ünvanını kazanması, 600 sene Avrupa üniversitelerinde ders kitabı olarak okutulması bunun en büyük delilidir. İbni Sînâ tıp dahil, 29 ayrı konudaki keşifleriyle Avrupalı ilim adamlarına öncülük yapan büyük bir âlimdir.*

Bazı bilginlerce İbni Sînâ ayarında bir doktor olarak kabul edilen Râzi (864-925), çiçek ve kızamık hastalıklarını keşfetmiş, bu konuda ilk eseri veren ilim adamı olmuştur.

Fatih Sultan Mehmed'in hocası Akşemseddin (1389-1459) mikrobu (bazılarına göre İbni Sînâ) keşfetmiş, İbni Cessâs (?-1009) günümüzden 1000 sene önce, cüzzamın sebep ve tedâvilerîni göstermiş, ilmî yollarla vebanın bulaşıcı bir hastalık olduğunu İbni Hatip (1313-1374) ortaya koymuştur. Bazı kaynaklara göre verem mikrobunu da Kambur Vesîm (?-1761) bulmuştur.

Gözle ilgili çalışmalarıyla da müslüman doktorlar ilim dünyasına asırlarca önderlik yapmışlardır. Gözdeki retina tabakasının fonksiyonundan ilk bahseden İbni Rüşd (1126-1198)'dür. 11. yüzyılda yaşayan ünlü göz doktoru Ali Bin İsâ'nın gözle ilgili yazdığı Tezkire *adlı eser, sahasında yüzyıllarca tek kitap olarak kalmıştır (19.y y. ortalarına kadar).*

Huneyn Bin İshak (809-873)'ın bu sahada yaptığı çalışmalar da 18. yüzyıl ortalarına kadar kaynak olma hususiyetini korumuştur.

Ammar ise günümüzden 9 asır önce kendine has bir metodla göz ameliyatını yapmayı gerçekleştirmiştir. Ali Bin Abbas da (?-994) aynı şekilde çağımızın modern ameliyatlarına uygun bir tarzda kanser ameliyatı yapmayı başarmıştır. Kaleme aldığı Kitâbü'l Melikî *adındaki tıp ansiklopedisi günümüzde bile hayranlıkla incelenmektedir.*

Ebû'l-Kasım ez-Zehravî (963-1013), cerrahlığı bağımsız bir ilim hâline getirmiş, 200 kadar ameliyat âletinin resimlerini çizmiş, neye yaradıklarını, kullanış şekillerini Tasrif *adındaki eseriyle ilim dünyasına armağan etmiştir.*

İbni Sînâ başta olmak üzere Râzî, Zehravî, İbni Zuhr v.s. müslüman âlimlerin eserleri devamlı kaynak olagelmiş, Avrupa üniversitelerinde ders kitabı olarak okutulmuş, kitaplarına müracaat edilmeden tedaviye cesaret edilmemiş

ve yüzyıllarca onlardan daha değerli eserler vücûda getirilememiştir.

Küçük kan dolaşımını Avrupalılardan 300 sene kadar önce İbnü Nefs (1210-1288) isimli bir müslüman keşfetmiş, İbni Sînâ'nın Kanun'*una yazdığı şerh (yorum)da bunu detaylarıyla anlatmıştır.*

Müslümanlar bütün bunları Avrupa'da doktorun büyücü, hastanın ise şeytana tutulmuş, günahkâr ve suçlu sayıldığı bir devirde gerçekleştiriyorlardı. Daha 706'da Şam'da bir bîmâristan (hastahane) yapmışlardır. 978'de bu hastahanede 24 doktordan meydana gelen bir uzman ekip vazife görüyordu. 11. yüzyılda Kahire'de "Tabibler Odası" başkanlığını yapan Ali Bin Rıdvân (?-1067)'ın uyguladığı tedavi metodları tamamen modern usullere uyuyordu."

★ MİKROBU HABER VEREN İLK ÂLİM

AKŞEMSEDDİN: Modern tıbbın en mühim tremplenlerinden biri olan mikrobun keşfi meselesinde müslümanların öncülüğü, kendi tarihimizi de ilgilendiren bir bahistir. Zira bu şeref, *Fatih Sultan Mehmed*'in hocası ve İstanbul'un mânevî fâtihi *Akşemseddin*'e aittir. Bu sebeple, burada hususi bir paragraf açmayı faydalı görüyoruz. Beş Buçuk Asırlık Türk Tabâbet Târihi'nde, müellif Dr. Osman Şevki şu bilgiyi dermeyan eder:

"Akşemseddin'in tabâbete ettiği en birinci hizmet, şimdiki tababetin istinad ettiği mikrob, sirayet (bulaşma), veraset (kalıtım) hakkındaki nazariyeleri, herkesten evvel çok nâfiz bir nazarla görmesi idi. Bundan dolayı mağfûr şeyh kendisine atfedilen Lokman-ı Sâni (İkinci Lokman) lakabına hakkıyla liyâkat kesb etmişti.

Sıtmaların nöbeti hakkındaki eski bâtıl fikir ve nazariyelere şiddetle hücum etmişti, şöyle diyordu:

"Mâlum ola ki, etibba (tabibler), bu nöbetlerde ve bu devirlerde olan beynleri (35) *bilmediler de adüvvlere (düşmanlara) ve bazısı harekât-ı kamere (ayın hareketlerine) ve bazı kuvvet-i dâfia'ya nisbet etti."*

Bu hücumlar Akşemseddin'in lisanında hakiki ve devr-i tababetiyle mütenâsib olmayacak bir allâmelik idi. Sıtma, bir müessirin (etkenin) hâsıl ettiği alelâde bir hastalıktı ve nöbetlerin tekessüründe necmiyyûn mesleği (müneccimlik) saliklerinin müddeaları gibi şüphesiz adüvvlerin, kuvve-i dâfia'ların harekât-ı

35) *Beyn* burada *ara* demektir, yani sıtma nöbetlerindeki aralar, fâsılalar.

kamerin tesiri olamazdı. Akşemseddin, nazarlarının nüfûzunu bundan başka tababeti en gizli bir köşesine kadar îsal etmişti. Zamân-ı Tabâbetine göre bu, Osmanlı Türkleri için şeref ve iftiharları mûcib bir meziyyet idi. Şeyh diyor:

"Cümle marazların, sûret-i neviyyesi hasebiyle tohumları ve asılları vardır. Ot tohumu gibi, ot kökü gibi. Zira babadan, anadan irsle intikal eden marazlardan bâzı kisar'a ve nekrîs ve cüzzâm gibi bunlar, kâhîce (bâzan), delâletten (göründükten) yedi yıldan sonra yine zuhur eder, me'kul ve meşrûb'dan (yenilip içilen şeylerden) hâsıl olan marazların tohumu tîz bitip büyür."

Bu sözler, layık olduğu nazarla tedkîk edilmeğe şâyandır. Beş asır evvel, Osmanlı Türk tabiblerinin fennî kanaatlerinde sirâyet ve verasetin lüzûmu kadar yer tutmuş olduğunu görmek, eski tababetimizin tuttuğu yolun selâmetini göstermeğe pekâla kâfidir. Cümle marazların tohumları olduğunu tababet, asırların mürurundan (geçmesinden) sonra isbat etmiştir. O vaktin yegâne kusuru henüz bu tohumları keşif ve mütâla'a edebilecek vâsıtalara mâlik olmaması idi. Ancak akılların hükmettiği bir zamanda ve vâsıtaların da noksanlığı ve hattâ fıkdanı (yokluğu) içinde bir hastalığın husûlü için tohum aramak ilk defa bir Türk hekiminin nâfiz gözleri tarafından görülmüş bir nazariye idi..."

Müellif eski tabiblerimize dil uzatan yeni yetme cahillere şöyle cevap verir:

"Eski tabiblerimizin müdâfa'asını deruhde eden zâtların bu satırları görmediklerine hükmetmek zaruridir. Cin ve peri hikayelerinin yeni tabiblerimiz tarafından seleflerimizin nazarlarına göre, mikrob şeklinde gösterilmesi pek mânasız ve esassız bir tevcîh ve isnâddır. Hiçbir tıb kitabının cin ve periden bahsetmediğine göre, bunları başka yerlerde ve başka maksadlar dairesinde aramak ve eski tabiblerimize böyle malumât atfetmemek icâb eder."

Müellifin kaydettiği ikinci bir keşif örneği, yine *Fatih* devrine ait *Altuncuzâde*'nin idrar tutukluğuna uyguladığı sonda metodu. Müfredât-ı tıb tetkiklerini pek ziyâde ileri götüren bu doktorumuzun, hususi şekilde imal ettiği ince kalay çubuğuyla, idrar tutukluğunu açmak için tarihte ilk defa ihlîlden müdâhalede bulunarak nasıl tedavide bulunduğunu açıklar ve bununla tabâbetimizin kadrini fevkalade yücelttiğini belirtir.

Öncü örnekler çok. Fakat sorumuz hep cevapsız kalıyor: *"Bunlar niye münferîd ve güdük kaldı, her biri inkişâf edip gelişen bir silsilenin ilk halkası veya semeredar bir meyve gibi neşvü nema bulan bir kısım ağaçların tohumları olamadılar ve İmam Şafiî'nin, kendinden sonraki asırlar için dahi muteber*

olan: "Müslümanlar, ilmin üçte biri olan tıb ilmini elden kaçırıp onu yahudi ve hristiyanlara kaptırdılar" diyerek hayıflanmasına sebep oldular.?"

İslam âlemi, bu sorunun gerçek cevabını verecek hakiki araştırıcı ve âlimlerini bekleyedursun, bizi sistemsizliğe atıp tecrübe birikiminin eslaftan ahlâfa artarak devam ve terakkisini sağlayacak müesseseleşmeye mani olan ve *egoizm* denen mühim bir marazın teşhisine nabız olabilecek tıbba müteallik bir serencamı *İbnu Hacer*'in ed-Dürerül-Kamine'sinden veriyoruz. Yorumu okuyucu yapacak.

"İbrahim İbnu Abdillah el-Hılâtî eş-Şerîf ed-Düreydi el-Lâzurdî, takrîben 720 (miladi 1320) yılında doğdu. Birçok fenlerde mahâret kesbetti. Haleb'e gelip bir zâviyeye yerleşti. Halk kendisine çoklukla geldiler. Güçlü şahsiyete sahip birisiydi. İdareciler nazarında itibarı büyüktü. Tıbta ve başka fenlerde pek başarılı çalışmaları biliniyordu. Şöhreti Melik Zâhir'e kadar ulaştı. Melik onu Haleb'ten (merkeze) celbetti ve mevkiini yüceltti. Kimya sahasında da söz sahibi idi. Lâzûrd sanatını[36] *icra ederdi. Ondan çok para kazandı. Sultan zaman zaman yanına gider, onu evinde görür, atının üstünden inmeden onunla konuşurdu. O da bu esnada, bir kemerden başını uzatırdı. Halk da sıkca ona uğrardı. O ise evinden pek nâdir çıkardı. 799 Cemâdiyelulâ'da vefat etti. Cenazesine büyük kalabalık iştirak etti. Terekesi (bıraktığı miras, eşyalar) arasında pek çok kimya âletleri vardı. Lâzûrd hususunda bildiklerini kimsenin öğrenmesine müsamaha etmemişti."*

KAYNAKLAR

1) Bu bahsin hazırlanmasında şu kaynaklardan istifade ettik:

Abdulbâki, (Şâir-i Meşhur *Abdulbâki*): Me'âlimu'l-Yakîn, Mevâhibu Ledünniyye Tercemesi, Hanımlara Mahsus Gazete Matbaası, İstanbul 1322/1904. Eser 1008/1599 yılında Türkçeye çevrilmiştir.

Ata, Dr. Galib: Tıp Târihi, Yeni Matbaa, İstanbul 1341/1925.

Bilmen, Ömer Nasuhi, Istılâhât-ı Fıkhiyye Kamusu.

İbnu Hacer el-Askalânî, Şihabuddin Ebu'l-Fazl (852/1448): ed-Dürerü'l-Kâmine fi A'yânil-Mieti's-Sâmine, Dâru'l-Kütubi'l-Hadisiyye, Mısır, 1385/1966.

36) *Lâzûrd*, Farscadan girme bir kelimedir. Süs eşyası yapılan laciverd bir taşın adıdır.

İbnu'l-Kayyim, Şemseddin Muhammed İbnu Ebi Bekr el-Cevziyye (V. 751/ 1350): et-Tıbbu'n- Nebevî, Tahkîk: Abdü'l-Ganî Abdü'l- Hâlık, Kâhire, 1377/1958.

Nasuhioğlu, İlham: Tıp Tarihine Kısa bir Bakış, 2. baskı, Diyarbakır Tıp Fakültesi Yayını, 1975.

en- Nesimî, Mahmûd Nâzım: et-Tıbbu'n-Nebevî ve'l-İlmu'l-Hadîs, Dimeşk 1404/1984.

Şevki, Osman: Beş Buçuk Asırlık Türk Tabâbeti Tarihi, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1341/1925.

Uzluk, Feridun Nafiz: Genel TıpTarihi I. Güzel İstanbul Matbaası, Ankara 1958.

Ünver, Ahmed Süheyl: Tıp Tarihi I, Matba'a-i Ebuzziya, İstanbul 1938.

Velicangil, Sıtkı: Halk Sağlığı Bilimi, İstanbul 1985.

Zehebî, Şemseddin Ebu Abdillah Muhammed İbnu Ahmed, (v. 748/1347): et-Tıbbu'n-Nebevî.

2) Aşağıda kaydedilen eserler Tıbb-ı Nebevî üzerine tarih boyunca te'lif edilmiş bulunan eserlerdir.

Bunlardan birkısmı matbudur, birkısmı da gayr-ı matbudur. İsmen bilindiği halde, kütüphane kayıtlarına giremediği için *kayıp* olduğu kabul edilenler de var. Biz burada, *Dr. Mahmud Nâzım en-Nesefi*'nin et-Tıbbu'n-Nebevî ve'l İlmü'l-Hadîs adlı kıymetli çalışmasında kaydettiği kaynakları -açıklayıcı bilgileri atarak- üç kısım hâlinde ismen sunmayı faydalı mütâlaa ediyoruz.

BİRİNCİ KISIM: MATBU OLANLAR

1- Kitâbu'l-Erba'îni't-Tıbbiyye el-Müstahrace min Sünen-i İbni Mâce, Şerhu'l-Bağdâdî (557-629). *Fas*'ın Tanca şehrinde basılmıştır.

2- el-Ahkâmu'n-Nebeviyye fi's-Sınâ'ati't-Tıbbiyye, müellifi *el- Kehhâl İbnu Tarhân* (650-720), Kahire'de basılmıştır.

3- et-Tıbbu'n-Nebevî, müellifi *Şemsüddin Zehebî* (673-748), Kahire'de basılmıştır.

4- et-Tıbbu'n-Nebevî, müellifi *İbnu'l-Kayyim* (691-751),Haleb'de basılmıştır.

5- et-Tıbbu'n-Nebevi, müellifi: *Celâleddin Suyûtî* (849-911).

İKİNCİ KISIM: HENÜZ TAB EDİLMEYENLER

1- et-Tıbbu'n-Nebevî, müellifi: *Ebu Nu'yam el-İsfehânî* (336-430).

2- et-Tıbbu'n-Nebevî, müellifi: *Ebu Ca'fer el-Müstağfirî* (350-432).

3- et- Tıbbu'n-Nebevî, müellifi: *Ziyâeddin el- Makdisî* (569-643).

4- eş- Şifâ fi't-Tıbbîl-Müsned Ani's-Seyyidi'l-Mustafa, müellifi: *Ahmed İbnu Yûsuf et-Tîfâşî* (508-651).

5- et-Tıbbu'n-Nebevî, müellifi:*Şemseddin Bâlî* (645-709).

6- Tezkire fi't-Tıbbu'n-Nebevi, müellifi: *Bedr İbnu Cemâ'a* (vefatı 733).

7- et-Tıbbu'n-Nebevî, müellifi: *Cemaleddin İbnu Davud* (?)

8- Tıbb-ı Nebevi Fi Menâfi'i'l-Me'kûlât, müellifi *Abdurrezzâk İbnu Mustafa el-Antâkî* (?)

9- el- Mesâbîhu's-Seniyye fi Tıbbı'l-Beriyye.

Not: Müellif son iki eserin *tıbb-ı Nebevi* cümlesinden sayılmaması gerektiğini belirtir.

ÜÇÜNCÜ KISIM: KAYIP OLANLAR

1- Risâle müştemile alâ't-Tıbbı'n-Nebevî: el-*Me'mun el-İmam Ebu'l Hasen Ali İbnu Musa* için yazılmış, yazarı belli değil.

2- et-Tıbbu'n-Nebevî, müellifi: *Abu'l-Melik İbnu Habîb el-Endülüsî* (174-238).

3- et-Tıbbu'n-Nebevî, müellifi: *Ebu Bekr İbnu's-Sünnî* (vefatı 364).

4- et-Tıbbu'n-Nebevî, müellifi: *el-Humeydî* (420-488).

5- et-Tıbbu'n-Nebevî, müellifi: *Abdü'l-Hak el-İşilî* (510-581).

6- et-Tıbbu'n-Nebevî, müellifi: *Hâfız Sehâvî* (831-902).

7- et-Tıbbu'n Nebevî, müellifi: *el-Habîb en-Neysâburî.* Müellif bu isimleri başta Keşfu'z-Zünun olmak üzere muhtelif kaynaklardan derlemiştir.

UMUMİ AÇIKLAMA II

Tıbb, kelime olarak Arapçada ezdâddandır, hem tedavi ve hem de dâ' (hastalık) mânâsına gelir. *Tabîb*, hâzık demektir, yani her şeyde hâzık, ancak örfte hastaları tedâvide hâzık olanlar için kullanılmış ve bu mânada hususiyet kazanmıştır.

İbnu Hacer, kendi devrinin tıbb telakkisini şöyle anlatır: *"Tıbb iki çeşittir:*

1- *Bedenle meşgul olan tıbb (Tıbbu cesed);*

2- *Kalble meşgul olan tıbb (Tıbbu kalb). Bilhassa bu ikinci kısım, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın Rabb'inden getirdikleri yardımıyla kalbin tedavisi ile meşgul olur.*

Bedenle meşgul olan tıbb ise, bunun malzemesini hem Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'dan menkûl olan şeyler, hem de onun dışından gelen şeyler teşkil eder. Çoğu da tecrübeye râcidir.

Beden tıbbı, ayrıca iki nev'e ayrılır: Bir nevi var ki fikre ve muhakemeye muhtaç değildir. Cenab-ı Hakk, fıtrî olarak canlılarda onun bilgisini yaratmıştır; açlık ve susuzluğun giderilmesi gibi. Bir diğer tıbb çeşidi vardır ki, bu, fikre **ve muhâkemeye muhtaçtır. Sözgelimi bedende hâsıl olup bedenin itidalini bozan durumun giderilmesi gibi. İtidal de ya harâret (sıcaklık) veya bürûdete (soğukluğa) râcidir. Bu iki şeyden her biri de rutubet (yaşlık) veya yübûset (kuruluk) yahut da bunların her ikisinden terekküp eden hâle râcidir. Bunlardan her biri çoğunluk durumunda zıddıyla birlikte vardır.**

Onu defetmek ise bedenin hâricinden veya dâhilinden olur. Dâhilinden olan daha zordur. Onun çıkarılmasını bilme işi sebeplerini ve alâmetlerini ortaya çıkarmaya bağlıdır.

Hâzık tabib, toplanması bedene zarar veren şeyleri dağıtmaya, ayrı olanları, zarar veren şeyleri de cemetmeye çalışan ve de fazlası bedene zarar veren şeyi azaltmaya veya azı zarar veren şeyi de çoğaltmaya çalışan kimsedir. Bu işin temeli de üç esasa dayanır:

★ *Sıhhatin korunması.*

★ *Eza veren şeylerden sakınma.*

★ *Fâsid maddeleri çıkarıp atma.*

Kur'an'da da bu esasların herbirine işaret eden ayetler vardır: Birinciye temas eden âyetlerden biri şudur: وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ **"(Ramazan ayında)... hasta veya yolculukta olan, tutamadığı günlerin sayısınca diğer günlerde tutsun"** (Bakara 185). *Bu sıhhati korumaya râcidir, zira, sefer (yolculuk), yorgunluk sebebidir, bu ise sıhhati değiştiren âmillerden biridir. Yorgunluğa bir de oruç dahil olursa, daha da artar. Öyleyse bedenin sıhhatini korumak için orucun yenmesi mubah kılınmıştır. Hastalık için de aynı şeyler söylenebilir.*

İkinciye temas eden âyetlerden biri şudur: وَلَا تَقْتُلُوا اَنْفُسَكُمْ **"(Ey iman edenler!) Nefsinizi öldürmeyin!"** (Nisa 29). *Bu ayetten, soğuk suyu kullanmaktan* ***korkulması hâlinde teyemmüm etmenin cevazı istinbat edilmiştir.***

Üçüncüye temas eden âyetlerden biri şudur: اَوْ بِهِ اَذًى مِنْ رَاْسِهِ فَفِدْيَةٌ **"(... İçinizde hasta olan veya) başından rahatsız bulunan varsa fidye olarak ya oruç tutması, ya sadaka vermesi ya da kurban kesmesi gerekir"** (Bakara 196).

Burada, ihrama giren kişiye yasaklanmış olan baş traşının, başta tutulan buhar sebebiyle hâsıl olan ezadan kurtulması için, cevazına işâret edilmiştir. İmam Mâlik, Muvatta*'da Zeyd İbnu Eslem'den şu mürsel hadîsi kaydetmiştir: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm iki kimseye:* **"Hanginiz daha tabibsiniz?"** *diye sordu. Onlar: "Ey Allah'ın Resûlü! Tıbda bir hayır var mı?" diyerek cevap verdiler. Aleyhissalâtu vesselâm:* **"Allah, devasını indirdiği hastalığı indirmiştir"** *buyurdular."*

İbnu Hacer, bir yerde *Hattâbî*'den naklen şu kıymetli bilgileri de dermeyan eder: Onbeşinci miladî asrın telakkisini öğrenmek maksadıyla kaydediyoruz: *"Tıbb iki çeşittir: Yunan tıbbı, bu mukâyeseye dayanır. Arap ve Hind tıbbı, bu tecrübeye dayanır (yani ampirik demek istiyor). Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın hastalara tavsiyelerinin çoğu Arap tıbbının metoduna dayanır.* ***Bunlardan bir kısmına vahiyle muttali olmuştur..."*** **Burada şunu belirtmek isteriz:** Bu çeşit ifadeler, ülemânın böylesi vecîz üslubunu anlamayan günümüzün sığ kişilerini, hadîsler konusunda cesur ve cüretkâr değerlendirmelere itebilmektedir. Sözgelimi, *"Resûlullah'ın tıbba müteallik beyanları o devir tıb bilgi ve anlayışının ifâdesidir. O bilgilerde, o anlayışlarda yanlışlık olabilir. Öyleyse, maddî hayatımızla ilgili hadîsleri "hadîs" olarak tahdîs etmek gerekmez...vs."* iddiasında olanlar var. Bu, gerçekten açık bir cehâletin ifâdesidir. İslam üleması ve hususen muhaddisler, *"hadîs"* veya *"sünnet"*i tarif ederken kesinlikle böyle

bir ayırım yapmazlar. *Aleyhissalâtu vesselâm*, her ne söylemiş ve yapmış ve de yanında yapıldığı, söylendiği halde sükût buyurmuş, müdâhale etmemişse, bu bizim için *sünnet*tir, *hadis*'tir.

Ülemâ *tıbb-ı nebevî*'nin bir kısmı vahye dayanır derken, *"Bunun dışındakiler o devrin Arap folklorüdür"* demiyor. Üstelik *"Şunlar vahiydir, şunlar değildir"* diye bir ayırım da yapmıyor. Ama bir kısmının behemahal vahye dayandığını söylüyor.

Ayrıca, İslam *"Her şeyi yeniden getirdim, benden önce insanlık her şeyinde mutlak bir cehâlet ve bâtıl içerisindeydi"* diye bir iddiaya da sahip değil. Bilakis İslam açısından yaratılışın başından beri insanlık her devirde, her yerde peygamberlerden feyiz almış, her sahada sağlıklı bilgiler, tecrübeler edinmiştir. Öyleyse kalblerin, gönüllerin ve bedenlerin tabîb-i hâzıkı olan *Resul-i Ekrem aleyhissalâtu vesselam*'ın lisanına girme şerefine eren o devir mâlûmatı doğruluğu, muteberliği hususunda O'nun onayını, te'yidini ve vizesini almış olmaktadır. Onun reddine uğrayanlar bâtıllığa mahkum edilmiş demektir. Red veya kabul şeklinde onun lisanına girmeyenler ise zaten mevzumuzun dışında kalır.

Öyleyse *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın usûl-i hadîs ülemasının ölçülerine göre muteber addedilme şerefine eren her rivayet bizim için makbuldür ve tıbba müteallik ise tıbb-ı nebevi eczahâne-i nuranîsinin şifabahş bir ilacıdır. Ümmet-i merhumeyi bu ilaçtan mahrum etmeye hiçbir cüretkâr haddini bilmezin yetki ve selâhiyeti yoktur.

TIBBIN EHEMMİYETİ

Resulullah'ın tedavi olmaya teşvîk edici beyanları çoktur. Bunlardan bir kısmı müteakiben gelecek. Şahsî fiilleri meyanında ilaç almak, doktor çağırmak, kan aldırmak, rukye yapmak, dua etmek gibi tıbbî ameliyenin hemen her çeşidi mevcuttur. Bazı kitaplarda اَلْعِلْمُ عِلْمَانِ عِلْمُ الاَبْدَانِ وَعِلْمُ الاَدْيَانِ **"İlim ikidir, biri beden ilmi diğeri din ilmi"** buyurduğu rivayet edilmiştir. *Zehebî*, bu sözün *İmam Şâfi'î* merhuma ait olduğunu belirtir. Bazı araştırmacılar Kur'an-ı Kerim'de 40'tan fazla ayetin tıbba müteallik olduğunu tesbit etmiştir. İslam'ın verdiği dersle *Şâfi'î Hazretleri: "İki sınıf vardır ki, insanlar onlardan müstağni olamazlar: Âlimler ve tabibler. Âlimler dinleri, tabibler bedenleri için lazımdır"* der. Yine *Şâfi'î*'ye göre: *"Helal ve haramı bildiren ilim'den sonra tıbdan daha asaletli bir ilim yoktur."* Alimler *Şâfiî*'nin fıkıhta imamlığıyla beraber tıbbı da iyi bildiğini belirtirler. Şunu da belirtelim ki, tıbba layık olduğu ehemmiyeti atfeden *Şâfiî Hazretleri*, tıb sahasında müslümanların, öncülüğü yahudî ve hristiyanlara kaptırdığından hayıflanmış ve böylece ilmin üçte birini onlar le-

hine zayi ettiklerini söylemiştir. İkinci hicrî asırda söylenen bu söz, maalesef günümüzde hâla muteber.

BİRİNCİ BÂB
TEDAVİNİN CEVAZI

NOT: Müteakiben 3990 ve 3996 numaralı hadîslerin açıklamasında maddî ve müşahhas örneklerle gösterilip daha açık olarak izah edileceği üzere, **tıbbî hadîsleri tek başına alıp amel etmek mahzurludur. Alimlerin açıklamasını bilmek, onlar ışığında hadîslerden istifade etmek esastır.** Esasen söylediğimiz **bu husus, sâdece tıbbî hadîsler için değil, fıkha, akîdeye, haram ve helâl'e giren hadîsler için de temel bir prensiptir.** *Resûlullah* **muhatabın farklı şartlarına göre değişik beyanlarda bulunmuştur. Bu mevzuya girerken ehemmiyetine binaen bu hususun hatırlatılmasını gerekli bulduk.**

3978 ١ – عن أبى الدرداء رضى اللّه عنه قال: [قال رسول اللّه ﷺ: إنّ اللّه تَعَالَى أَنْزَلَ الدَّاءَ وَالدَّوَاءَ، وَجَعَلَ لِكُلِّ دَاءٍ دَوَاءً، فَتَدَاوَوْا وَلاَ تَتَدَاوَوْا بِحَرَامٍ]. أخرجه أبو داود.

1. **(3978)-** *Ebu'd Derda radıyallahu anh* anlatıyor: "*Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Allah Teâla Hazretleri hastalığı da ilacı da indirmiştir. Ve her hastalığa bir ilaç varetmiştir. Öyleyse tedavi olun. Ancak haram olan şeyle tedavi olmayın."** [Ebu Dâvud, Tıbb 11, (3874).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*, her hastalık için meşru ve helâl olan bir ilacın da mevcudiyetine parmak basmaktadır. Hiçbir hastalık için "*Bunun dermanı yoktur*" deyip kesip atmamalıdır. İnsanlığın henüz bazı hastalıklara tedavi metodu geliştirmemiş, ilaç bulamamış olması mümkündür. Ama, İslamî inanca göre, bu değişmez bir kader değildir. Tedavi aramaya devam etmek esastır, mutlaka her hastalığa bir ilaç bulunabilecektir. Şu halde günümüzde ortaya çıkan AİDS hastalığı hakkında bazı çevrelerde "*İlacı olmayacaktır!*" gibi sözler sarfedilmesi cehaletin eseridir. Cenab-ı Hakk'ın şifa hazînesinde onun da ilacı olacağını, *Resulün*ün yukarıda kaydedilen ve benzeri nice beyânatlarına istinâden kesin bir üslubla söyleyebiliriz.

2- Sadedinde olduğumuz hadîs, ilacın dinimizin haram kılmadığı, asıl itibariyle tâhir ve helâl maddelerden yapılmasını âmirdir. Öyleyse hadîsi şöyle anlayabiliriz: *"Her hastalığın temiz ve helâl maddelerden elde edilebilecek bir de ilacı vardır."*

Yeri gelmişken şu hususu belirtelim: *"Haram olan şeyden ilaç yapılır mı yapılmaz mı, müskir (sarhoşluk veren alkolik maddeler) tedavide kullanılır mı kullanılmaz mı?"* münâkaşa edilen bir mevzudur. *Beyhakî* der ki: *"Bu ve diğer pis şeylerden ilaç yapmayı yasaklayan başka hadîsler şâyet sahîh iseler, bunlar müskir ve haramla, zaruret olmadıkca, tedavinin yasaklığına hamledilir. Meseleyi böyle değerlendirince bu hadîsler ile deve sidiğinin tedavide kullanımını tecvîz eden Ureynelilerle ilgili hadîsin arası da cemedilmiş olur." İbnu Raslân,* Şerhu's-Sünen'de meseleyi şöyle açar: *"Şâfi'î mezhebinde sahîh olan görüşe göre,* Sahîheyn'*de yer alan Ureynelilerle ilgili hadîs sebebiyle, müskir hâriç bütün necîs (piş) şeylerle tedâvi câizdir. Ureynelilerle ilgili hadîste, Aleyhissalâtu vesselâm, onlara tedavi maksadıyla deve sidiğinden içmelerini emretmiştir." İbnu Raslan,* sözlerine devamla der ki: *"Sadedinde olduğumuz hadîs, necîs şeyden yapılan ilacın yerini tutup ondan müstağni kılacak temiz bir ilaç olduğu durumda, ona ihtiyaç kalmama hâline hamledilir." Şevkâni* bu te'vili tabiî bulmaz ve tekellüflü, zorlamalı bulur. Ona göre, deve sidiği hakkında *Aleyhissalâtu vesselâm*'dan hususi bir ruhsat geldiği için onu *"haram"* ve *"necis"* olarak tavsif etmek câiz değildir. Bize düşen, âmm olan *"haramla tedâvi yasağı"* hükmünü, hass olan *"deve sidiği ile tedavi ruhsatı"*nı cemetmektir. Şöyle diyerek bu cem işi sağlanır: *"Deve sidiği hâriç, bütün haramlarla tedavi haramdır."*

Haramla tedavi meselesini tavzîh eden bir diğer rivayet kurbağalarla ilgili. Ebu Dâvud'da gelen rivayete göre, bir tabîb, *Aleyhissalâtu vesselâm*'a gelerek, yaptığı ilacın içerisine kurbağa etinden katma hususunda sorar. *Resûlullah*, kurbağanın öldürülmesine müsâade etmez. Yani, öldürülüp etinin ilaç olarak kullanılmasını yasaklamış olmaktadır. Alimler bu hadisten: *"Kurbağanın ilaçta kullanılması onun öldürülmesine bağlıdır, halbuki öldürülmeleri haram kılınmıştır, öyleyse öldürülmesi haram olan hayvanların tedavide kullanılmaları da haramdır"* hükmünü çıkarmalarına müncer olmuştur. Bu, onların *"necis"* olmasından yahut *"tiksindirici"* bulunmasındandır.

Kurbağanın ilaç olarak kullanılmasını yasaklayan hadîs ile alakalı olarak *Hattâbî* der ki: *"Bu hadîste, kurbağayı yemenin haram olduğuna ve onun mubah kılınan su hayvanlarına dâhil olmadığına delil vardır. Bu, iki sebepten ileri gelmektedir: Ya insan gibi bizzat haram olmasındandır, yahut hüdhüd, sured (sarı ve yeşil renkli ağaç kakan kuşu) ve benzeri eti haram edilenlerden*

olmasındandır. Eğer kurbağa, insan gibi zatı itibâriyle haram olanlardan değilse, onun hakkındaki yasak bir başka sebebe hamledilebilir: Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm yemekten başka maksadla hayvanın kesilmesini yasaklamış olmaktadır."

Pis şeylerle tedavi hususunda *Hattâbî* devamla şunları söylemiştir: *"Kötü ilacın pisliği bazan iki cihetten ileri gelir:*

1- Necâset pisliğinden. Bu da ilaca hamr (alkol) ve eti yenmeyen hayvanların eti gibi haram edilmiş bir şeyin katılmasıyla olur. Tabibler, bazı hayvanların bevl ve kazuratlarını bazı hastalıklara tavsiye ederler. Halbuki, bütün bunlar pistir, murdardır, alınması haramdır. Bu umumî yasaktan, sadece, sünnetce belirtilen deve bevli istisna tutulmuştur. Aleyhissalâtu vesselâm, bir grup Ureyneliye o hususta ruhsat vermiştir. Sünnet yolu sünnette mevcut her şeye hakkını vermek, yerli yerinde kullanılmaktır, birini diğerine karıştırmamaktır. İlacın kötülüğü bazan da tad ve lezzet yönünden ileri gelir. Bu kerahetin, insan tabiatına verdiği meşakkatten, insan nefsinin ondan tiksinmesinden ileri geldiği açıktır. Ne var ki, ilaçların çoğu, tad itibariyle kerihtir, ancak, hepsi bir olmayıp, bazısı bazısından daha iyi, daha tahammül edilir haldedir."

Hanefi mezhebine göre de, *"Helal ve temiz olmayan şeylerle tedavide bulunmak esas itibariyle caiz değildir."* Ancak bazı fakihlere göre başka bir ilaç bulunmadığı takdirde müslim, âdil bir tabibin göstereceği lüzum üzerine câiz olabilir. Şöyle ki, bir hastalığın veya bir hastalığa sürükleyecek bir zaafiyetin tedâvisi için mubah bir ilaç bulunmazsa böyle bir tabibin *"şifa ümîdi vardır"* diye tavsiyesi üzerine li-aynihi haram bir şey ile zaruret miktarı tedavi câiz olur. Fakat mücerred zâhiri bir menfaat mülahazasıyla, mesela, yalnız temizlemek arzusuyla böyle bir ilacı kullanmak câiz değildir. Zira bunda tedâvi mahiyeti yoktur. Bunun haram olduğunda ittifak vardır. Esasen müslüman ve hâzık bir doktor böyle bir tavsiyede bulunmaz, bulunacak olsa, ya müslümanlığında veya hazâkatında bir eksiklik var demektir. Unutmayalım ki, bir ucu dine dayalı tıbbî meselelerde dinimiz *"tabîb-i müslim-i hâzık"*ın tavsiyesine uymayı emreder. Bu çeşit meselelerde doktor tavsiyesine uyarken müslüman kişinin, doktorunda bu evsafı araması gerekir. Burada müslim vasfı, müslüman olduğunu söylemekle birlikte namazını kılmayan, haramlardan kaçınmayan kimsede tahakkuk etmiyeceği kanaatindeyiz.

3979 ٢— وللبخارى عن أبى هريرة رضى اللّٰه عنه قال [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَا أَنْزَلَ اللّٰهُ مِنْ دَاءٍ إلاَّ أَنْزَلَ لَهُ دَوَاءً].

وَلأبِى داود والترمذى بمعناه، وزاد: إلاَّ دَاءً وَاحِداً. قِيلَ: وَمَا هُوَ؟ قَالَ: الْهَرَمُ].

2. **(3979)**- *Ebu Hüreyre*'nin Buharî'de gelen bir rivayetinde *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm şöyle buyurmaktadır:* **"Şâfi-i Kerîm Allah Teâla Hazretleri, her ne hastalık indirmişse onun devasını da indirmiştir."** [Ebu Dâvud ve Tirmizî'de şu ziyade var: **"Tek bir hastalığın ilacı yoktur"** *dedi. Kendisine: "O hangi hastalıktır?" diye soruldu da:* **"İhiyarlık!"** *cevabını verdi."* [Buharî, Tıbb 1, Ebu Dâvud, Tıbb1, (3855); Tirmizî, Tıbb 2, (2039); İbnu Mâce, Tıbb 1, (3436).]

3980 ٣ـ وعن جابر رضى اللّهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: إنَّ لِكُلِّ دَاءٍ دَوَاءً، فَإذَا أُصِيبَ دَوَاءُ الدَّاءِ بَرَأَ بِإذْنِ اللّهِ تَعَالَى]. أخرجه مسلم.

3. **(3980)**- *Hz. Câbir radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Her hastalığın bir devası vardır. Hastalığın ilacına rastlanırsa Allah Teâla'nın izniyle hastalıktan şifa bulur."**

AÇIKLAMA:

1- Buhari'de de gelmiş olan önceki hadîs, her hastalık için mutlaka bir tedavi, bir ilaç olduğu hususunda insanları, inananları ikna etmeye yönelmiştir. Hadîsin muhtelif vecihleri var: يَاأَيُّهَا النَّاسُ تَدَاوَوْا **"Ey insanlar tedavi olun!"** اِنَّ اللّهَ حَيْثُ خَلَقَ الدَّاءَ خَلَقَ الدَّوَاءَ فَتَدَاوَوْا **"Allah nerde (veya ne zaman) hastalık yaratmışsa tedâvi de yaratmıştır öyleyse tedâvi arayın."** تَدَاوَوْا يَا عِبَادَ اللّهِ فَاِنَّ اللّهَ لَمْ يَضَعْ دَاءً اِلاَّ وَضَعَ لَهُ شِفَاءً اِلاَّ دَاءً وَاحِداً اَلْهَرَمُ وَفِى رِوَايَةٍ اِلاَّ السَّامَ **"Ey Allah'ın kulları tedavi arayın. Zira Allah Teâla hazretleri bir tanesi hâric tedavisiz hastalık yaratmamıştır: İhtiyarlık** -bir rivayette **ölüm.-"** *Ebu Hüzâme*'nin babasından yaptığı bir rivayette denir ki: *"Ey Allah'ın Resûlü! dedim, tedavi için rukye yaptırıp ilaç almamıza ne dersiniz, bununla Allah'ın kaderinden bir şey geri çevrilir mi?" Bana:* **"Bunlar da Allah'ın kaderindendir"** *buyurdular."*

Hz. Câbir hadîsi dikkat çekicidir: Ona göre tedavi sadece ilacın isabetine bağlı değil, Allah'ın iznine de bağlıdır. Şu halde mü'min, elinden geldikçe tedavi yollarını arayacak, ancak bilecek ki, şifa Allah'ın iznine bağlıdır. Öyleyse, şifaya kavuşan mü'min, bunu ilaçtan değil, Allah'tan bilip hamdini ziyâdeleşti-

recektir. Bu husus hatıra şunu da getirmektedir: İlacın her ne kadar, şifa vermesi esas ise de onu kullananın mizacı,ilacın miktarı,kullanılış tarzı, hastadan hastaya farklı neticeler hâsıl edebilir. Bazan hakiki şifa verirken bazan kısmî şifa verir, bâzan da hastalığı artırır, hatta yan etkiyle bir başka rahatsızlığı tahrîk edebilir. Bu durumu bilen mü'min, *"Allah'ın şifabahş izni"*ni istihsal için ilaç alırken de Rabbine ilticadan geri durmayacaktır. Hadîslerin maksadı arasında mü'mine bu prensibi de vermek olduğu gözükmektedir.

2- Bu hadîsler ilaçların tesirine inanmayı takrir etmektedir. Öte yandan, mü'minin her şeyi Allah'tan bilip tevekkül etmesi de bir başka imânî edebtir ve bu iki prensip arasında bir tearuz ortaya çıkmaktadır. Bu hususta şârihler şu açıklamayı kaydeder: *"Bu hadîslerin hepsi, tedavide sebeplerin yerini tesbit etmektedir, bu doğrudur. Ancak yine hadîs gereği, te'sirin, ilacın zâtı icabı değil, Allah'ın onda takdîr ettiği hâsiyetler ve Allah'ın izni sebebiyle hasıl olacağına, Allah'ın dilemesi ve takdiriyle ilacın hastalık dahi hâsıl edebileceğine itikad eden kimse için Allah'a tevekküle mâni bir durum ortaya çıkarmaz"* derler. Ayrıca bunu yemek ve içmek suretiyle açlık ve susuzluğun defedilmesiyle insanı helâke götürecek başka şeylerden kaçınılması durumlarıyla da kıyas edip, *"onlar tevekküle mani olmadığı gibi bu da değildir"* derler.

3- Bazı rivâyetler *"ihtiyarlık"* ve *"ölüm"* hastalığı dışında her hastalığın şifası olduğunu ifâde eder. Bu durum her hastalığın mutlaka bir şifası olduğunu vurgulayıp tabii geleni araştırmaya teşvikkar olmakta, devasız sanılan derde düşenlere de bir ümîd, bir teselli kaynağı sunmaktadır. Hadîste, *"İhiyarlık"* ve *"ölüm"*'ün de bir nevi hastalık sonucu hâsıl olduğuna dikkat çekilmektedir. Bu irşâd-ı nebevî, ihtiyarlığı ortaya çıkaran hâdiseyi daha yakından tahlil edip daha ilmî izahlar yapmaya imkân olduğu kanaatini vermektedir. *Bediüzzaman*'ın aşağıda kaydedeceğimiz bir notu da, mü'min doktorlara, orijinal neticeler vaadeden ciddi araştırmalara kapı aralamakta, teşvîk unsuru olmaktadır:

"Şu âlemde cism-i zî-hayatın inkıraza ve mevte mahkûmiyeti ise, vâridat ve masârifin muvâzenesizliğindendir. Çocukluktan sinn-i kemâle kadar ziyadeleşir, muvâzene kaybolur, o da ölür. Âlem-i ebediyyette ise, zerrât-ı cisim sâbit kalıp terkîb ve tahlîle mâruz değil veyahud muvazene sabit kalır, varidat ile masarif muvazenettedir. Devr-i daimî gibi cism-i zi-hayat; telazzüzât için, hayat-ı cismaniyye tezgahının işlettirilmesiyle beraber ebedileşir."

Merhum, bu bahse, cennetteki ölümsüzlüğü ve gençliğin bekasını açıklama sadedinde girer.

TEDAVÎNİN MEKRUHLUĞU

3981 ١ — عن عقبة بن عامر رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لاَتُكْرِهُوا مَرْضَاكُمْ عَلَى الطَّعَامِ وَالشَّرَابِ، فَإِنَّ اللّهَ تَعَالَى يُطْعِمُهُمْ وَيَسْقِيهِمْ]. أخرجه الترمذى.

1. **(3981)**- *Ukbe İbnu Âmir radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Hastalarınızı yeyip içmeye zorlamayın. Zira Allah Teâla hazretleri onlara yedirir içirir."** [Tirmizî, Tıb 4, (2041); İbnu Mâce, Tıbb 4, (3444).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, **burada hastalara, onların iştahları olmadıkça bir şey yiyip içme hususunda zorlamamayı tavsiye etmektedir. Bu hususta ikna için** *"Onlara Allah'ın yedirip içirdiğini"* **beyan buyurur.**

Tababete giren bu hadîsi de *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın mucizelerinden biri sayabiliriz. Zira günümüz tababeti de iştahı kesilen hastaya zorla yedirmenin ona fayda değil, zarar vereceğini belirtir. Bir Batılı, oruçla tedavi metodu geliştiren *Dr. Dewey*'in çalışmalarını anlatırken der ki: *"O zamandan beri hayatî kimya (biokimya) ortaya çıkarmıştır ki, vücut harareti 38 dereceyi aşar aşmaz, sindirim sistemindeki guddeler enzim (sindirim mayası) salgısını durdurmakta ve taze sıkılmış meyve suyu dışındaki bütün gıdalar, hazmı sağlayacak hiçbir enzim ile karşılaşmamaktadır. Binnetice bu halde alınan gıdalar barsaklarda çürüdüğü için zehirlenme hasıl etmekte* [37]*, herhangi bir fayda te'mîn etmemektedir. Dewey isbatladı ki, ateşli hastaların kilo kaybı, onları aç bıraktığımız zaman, zorla yedirdiğimiz zamana nisbetle daha fazla değildir. Üstelik hazım*

---

37) 1966'da tâb edilmiş Lejeun adlı kitaptan aldığımız bu ifadeyi doktorlar günümüzde biraz ihtiyatla karşılıyorlar: Ateşli hastanın iştahı kesilince aldığı gıdanın fayda değil, zararlı olacağını te'yîd etmekle beraber *"Bağırsakta çürüme" diye bir hadise olmaz, ateş halinde mîde kabul etmez. Etse bile bağırsaklara salmaz, saldığı takdirde, bağırsaklardan dışarı atılır"* derler.

ameliyesinin gerektirdiği muayyen enerji sarfı, bünyenin, hastalığa karşı mücadele edebilmek için muhtaç olduğu hayatî gücü o nisbette azaltmaktadır."

Yazının devamında, içtiği asit sebebiyle sindirim sisteminde ciddî yaralar hasıl olan ve bu yüzden hiçbir gıda alamayan bir çocuğun 75, diğerinin de 90 gün yaşadığı zikredilir. Yani, gıda alınmadığı takdirde, vücud, daha önceden depoladığı ihtiyatları kullanmakta, hayati fonksiyonlarda, gıdasızlık sebebiyle bir gerileme meydana gelmemektedir. İşte vücuddaki bu ihtiyatların bünye tarafından kullanılma hâdisesi, gayb-âşina olan lisan-ı nübüvvette *RabTeâlâ' nınyedirip içirmesi* olarak ifâdeye dökülmüş bulunmaktadır. Hadîsi, İslam âlimlerinin izahı da şöyle: *"Yani, yeme içme yerine geçecek bir şeyle Allah hastaya imdâd eder, açlık ve susuzluk elemine karşı sabırla rızıklandırır. Nitekim, gerçekte hayat ve kuvvet Allah'tandır, ne yiyecekten, ne içecekten ne de sıhhatten."* *el-Kâdı*'nin izahı da şöyle: *"Allah, hastaların kuvvelerini hıfzeder, yeme ve içmenin ruhun muhâfazası ve bedenin kıvamını bulması için hâsıl ettiği fâideleri sağlayacak şeyle onlara imdâd eder..."*

3982 ٢ـ وعن عائشة رضى اللّهُ عنها قالت: [لَدَدْنَا رسولَ اللّهِ ﷺ فِى مَرَضِهِ، فَجَعَلَ يُشِيرُ إلَيْنَا أنْ لاَ تَلُدُّونِى، فَقُلْنَا: كَرَاهِيَةُ الْمَرِيضِ لِلدَّوَاءِ، فَلَمَّا أفَاقَ قَالَ: ألَمْ أنْهَكُمْ أنْ تَلُدُّونِى؟ قُلْنَا: كَرَاهِيَةُ الْمَرِيضِ لِلدَّوَاءِ، فَقَالَ: لاَ يَبْقَى أحَدٌ فِى الْبَيْتِ إلاَّ لُدَّ، وَأنَا أنْظُرُ إلاَّ الْعَبَّاسَ، فَإنَّهُ لَمْ يَشْهَدْكُمْ]. أخرجه البخارى.

«اللُّدُودُ» سقى المريض الدواء فى أحد جانبى فمه، وإنما أمر ﷺ أن يلدّ كل من فى البيت عقوبة لهم على فعل ذلك به بغير إذنه بعد نهيه عنه.

2. **(3982)**- *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a hastalığı sırasında ağzından ilaç içirdik. Bize içirmememizi işaret etti. Ancak biz (itirazını) hastalarda ilaca karşı görülen nefret (diye) değerlendirmiş (ve içirmiştik). Kendine gelince:* **"Bana ilaç vermeyin demedim mi?"** *diye bizi payladı. Biz, davranışınızın sebebini: "(Herhalde) hastaların ilaca gösterdikleri nefret olarak değerlendirdik " diye açıkladık. (Resûlullah, buna rağmen öfke izhâr edip, herkesi cezalandırmak üzere):* **"İlaçtan içmedik kimse**

kalmayacak!" *emretti ve:* **"Abbâs hariç hepinizi göreceğim, zira o (bana zorla ilaç içirirken) yanınızda değildi"** *buyurdu."* [Buhârî, Tıbb 21, Megâzî 83; Müslim, Selâm 83, (2213).]

AÇIKLAMA:

Bu hadîs, *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'a hasta iken, arzusu hilafına (rağmen) içirilen ilacın hikayesini anlatmaktadır. *Ledûd "ağzın bir tarafından ilaç içirmek"* mânasına gelmektedir.

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm kendine gelince kendisine, arzu etmemesine, içirmeyin diye işâret buyurmasına rağmen emrinin hilafına şahsi yorumlarıyla zorla içirenlere ceza olarak aynı ilaçtan birer parça içiriyor.

Resûlullah'ın bu davranışı için *"kısas"*tır, *"intikam"*dır gibi bazı değerlendirmeler yapılmıştır.

İbnu Hacer: "Bana öyle geliyor ki Aleyhissalâtu vesselâm bununla te'dibde bulunmak istedi, tâ ki bir daha benzer harekette bulunmasınlar" diye yorumlar. Şöyle yorum yapan da olmuştur: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, tedaviye başvurduğu halde, burada ilaç almak istemedi, zira bu hastalığında vefat edeceğini anladı. Artık öleceği kesinleşen kimsenin ilaç alması mekruhtur." İbnu Hacer*, bu yoruma katılmaz ve der ki: *"Bana görünen şudur: Bu hâdise, tahyîr* (38) *ve tahakkuktan önce idi. Tedaviyi hoş karşılamadı, zira, bu hastalığına uygun değildi. Zira yanındakiler, Aleyhissalâtu vesselâm'ın zâtulcenb olduğunu zannetmiş idiler ve verdikleri ilaç buna uygundu. Halbuki, haberin siyakından da anlaşılacağı üzere, onda bu hastalık yoktu."*

3983 ٣ـــ وعن عبد اللّهِ بن عمرو بن العاص رضى اللّه عنهما قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: مَا أُبَالِي مَا أَتَيْتُ إِنْ أَنَا شَرِبْتُ تِرْيَاقاً، أَوْ تَعَلَّقْتُ تَمِيمَةً، أَوْ قُلْتُ الشِّعْرَ مِنْ قِبَلِ نَفْسِي]. أخرجه أبو داود.

«التِّرْيَاقُ» هو الدرياق. وهو معروف ولا بأس بشربه ما لم يكن فيه حرام ولا نجس.

38) *Tahyir*, bazı hadîslerde geldiği üzere, *Resûlullah*'ın Rabbine dönme veya dünyada uzun müddet kalma hususunda muhayyer bırakılması, fakat O'nun dönmeyi tercihi hâdisesidir.

«وَالتَّمِيمَةُ» إحدى التمائم: وهى خرزات كانت العرب تعلقها على أولادهم يتقون بها العين فى زعمهم، فأبطلها النبىّ ﷺ

3. (3983)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-As radıyallahu anlüma* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Benim tiryak içmem, temîme (muska) takınmam, içimden gelen şiiri okumam aldırmazlık olur."** [Ebu Dâvud, Tıbb 10, (3869).]

AÇIKLAMA:

1- Hadîsin ifâde ettiği mânayı âlimler biraz farklı anlamışlardır: Bâzıları: *"Tiryak içmeme, temîme takmama, içimden gelen şiiri okumama aldırmam, bu üç fiili normal karşılarım"* şeklinde anlarken, bazıları da: *"Bu üç fiilden biri benden sudûr edecek olsa ben, iyi veya kötü meşru veya gayr-ı meşru ne yaptığına dikkat etmeyen kimselerden biri olurum"* şeklinde anlamıştır. Birinci anlayışta mezkur üç şeye cevaz mânası mevcut iken ikinci anlayışta bu üç şey kötülenmiş olmaktadır.

2- *Tiryâk:* Zehirin zararını gidermek maksadıyla alınan ilaçtır, dilimizde buna bedel daha ziyâde *panzehir* kelimesini kullanırız.

Hadîsi menfi mânada anlayanlardan *İbnu'l-Esîr* der ki: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm tiryakı mekruh addetmektedir. Zira içerisine engerek eti ve hamr katılmaktadır. Bunlar haram ve necistir. Ancak tiryâk'ın çeşitleri var. Şayet bu çeşit maddeler, katılmayan çeşidi ise onu kullanmakta bir beis yoktur. Bazı alimler: "Hadîs mutlaktır, ama hepsinden ictinab evladır" demiştir."*

3- *Temîme,* cahiliye devri muska ve afsunlarının adıdır. Bunlar Allah'ın isimlerini ve Allah'ın kelimelerini ihtiva ederse cevaz verilmiştir. *İbnu'l Esir* der ki: *"Bu, cahiliye devri Araplarının inançlarınca, göz değmesinden korumak için çocuklarına taktıkları boncuklardır. İslam bu inancı kaldırmıştır."* Hadîste اَلتَّمَائِمُ وَالرُّقَى مِنَ الشِّرْكِ **"Muskalar ve rukyeler şirktendir"** denmiştir. Bir başka hadîste: مَنْ عَلَّقَ تَمِيمَةً فَلاَ أَتَمَّ اللّٰهُ لَهُ **"Kim (dünyevî bir maksadla) muska takarsa Allah maksadına erdirmesin"** denmiştir. Alimler hadîsi: *"Onlar sanki bunun ilaç ve şifa vereceğine inanırlardı. Resûlullah bunları şirk ilan etti, çünkü onlar kendilerine yazılmış bulunan "takdîr"i bunlarla defedeceklerini zannediyorlar, kendilerine gelecek ezânın defedilmesini, asıl defedecek olan Allah'tan değil, gayrından talebediyorlardı"* diye açıklarlar.

Sindî der ki: *"Burada kastedilen muskalar, cahiliye muskalarıdır; bir kısım boncuklar, vahşî hayvanların tırnak ve kemikleri gibi. Ama Kur'an'dan ve*

Allah'ın isimlerinden yazılarak tanzîm edilen muskalar bu yasağın dışındadır, hatta bunlar câizdir."

Sindî, muskanın cevazına kâni ise de meseleye daha farklı yaklaşan âlimler de mevcuttur ve bu mesele ihtilaflıdır. Söz gelimi, *Ebu Bekr İbnu'l-Arabî*, Tirmizî Şerhi'nde der ki: "*Kur'an'dan muska yapıp takmak sünnet yolu değildir. Bu hususta sünnet, Kur'an'ın okunmasıdır, tâlîk edilmesi değil.*" *İbnu Hacer* de şunu söyler: "*Hadîsin yasakladığı muska, içerisinde Kur'an ve benzeri müsbet bir şey bulunmayan muskalardır. Fakat içerisinde Allah'ın zikredildiği muskalarda bir beîs yoktur. Zira bu Allah'ın isimleri ve zikriyle teberrükte ve taavvüzde (kötülüklerden korunma talebi) bulunmak maksadıyla yapılır. Keza zînet maksadıyla bunları takmak da nehyedilemez, yeter ki gurura ve israfa kaçmasın.*"

Bu meselede *Hattâbî* de benzer şeyler söylemiştir: "*Tedavi için tiryak içmek mekruh değildir. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm tedavi ve ilacı pek çok hadîste mubah kılmıştır. Ancak içine konan yılan eti sebebiyle tiryak haramdır. Temîme, cahiliye Araplarının âfatı kendilerinden defedeceği düşüncesiyle taktıkları boncuktur. Buna inanmak cehâlettir, dalâlettir, çünkü felaketi Allah'tan başka defedip mani olacak yoktur. Kur'an'la taavvüz, teberrük ve istişfa (şifa talebi) bu yasağa girmez. Çünkü o kelamullah'tır, onunla istiaze, Allah'la istiâze demek olur. Zira kelamullah Allah'ın zâtî sıfatıdır... Bazı âlimler mekruh olan muskanın, içerisinde Arapca olmayan, bu sebeple mânası da anlaşılmayan şeyler yazılmış bulunan, hatta yasaklanmış olan sihir ve benzeri şeyler bulunan muskalardır" demişlerdir.*"

Görüldüğü üzere, âlimler, mutlak olarak "*muska haramdır*" demiyorlar, muhtevasına, malzemesini Kur'ân'î tabiratın teşkil edip etmemesine bakıyorlar. Müsbet mana taşıyan elfaz, dua, esma yazılmış ise bunun câiz olduğunu söylüyorlar.

İslam âlimlerinin -sünnete dayanan- bu yaklaşımlarını takdir etmemek mümkün değil. Bazı insanlarda bulunan zayıf bir damar bu çeşit şeylerle meşguliyetten kendini alamamaktadır. Hayatlarını ilim ve mâkulâtla tanzîm iddiasında bulunan Batı toplumunda ve onları taklidi esas alan memleketimizin sosyetik çevrelerinde bile bu çeşit kesin bir yasağa tam uyacak sayı oldukça azalacaktı. Mesele tamamen meşruiyyet dışına atılınca, konu daha da istismar mevzuu yapılabilirdi Öyleyse bunun makul hududunu tayin ederek meşruiyet tanımak daha gerçekçi bir tavır olmaktadır.

3984 ٤ — وعن المغيرة بن شعبة رضى اللّهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: مَنِ اكْتَوَى أَوِ اسْتَرْقَى، فَقَدْ بَرِىءَ مِنَ التَّوَكُّلِ]. أخرجه الترمذى وصححه.

4. (3984)- *Muğîre İbnu Şu'be radıyallahu anh* anlatıyor: *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Kim vücudunu dağlatır veya rukye yaptırırsa tevekkülü terketmiş olur."** [Tirmizî, Tıbb 14, (2056); İbnu Mace, Tıbb 23, (3489).]

AÇIKLAMA:

1- *Rukye*, dilimizde *afsunlama* veya *okuma* dediğimiz usûlle icra edilen tedavidir. Sünnette humma, sara hatta yılan sokuğu gibi her çeşit âfete karşı rukye yaparak tedavi çaresine başvurulmuştur.

Keyy, dağlamadır. Yani, ateşte kızdırılan demiri bazı hastalıklı uzuvlara tatbîk etmek suretiyle başvurulan bir tedâvi metodu.

Gerek *rukye* ve gerekse *keyy* cahiliye devrinde dahi bilinen ve başvurulan tedavi metodlarıdır. Sadedinde olduğumuz hadîs, bu iki tedavi metodunu yasaklamaktadır. Ancak çoğu durumda olduğu üzere burada da tek bir hadîsle mevzu hakkında nihâî hükme gitmek usül bakımından mahzurludur. Zira, bu mevzu üzerine *Resûlullah*'tan vârid olan başka rivayetler de mevcuttur. Nihaî hüküm hepsini görerek ortaya çıkarılmalıdır. Söylediğimiz şekilde hareket eden İslam üleması 4002, 4019, 4023, 4031, 4034 vs. numarada gelen ve bunlara ruhsat veren hadîsleri de gözönüne alarak *rukye*'nin cevazına hükmetmiştir. Buradaki nehyin, *rukye* ile tedaviye tevessül eden kimsenin neticeyi, te'siri Allah'tan beklemeksizin, sırf bu tedavi tarzına dayananlara baktığı belirtilmiştir. Dağlama ile tedavi de son derece tehlikeli bir metoddur. Bu metodda yeterince bilgi ve mahâret kazanmayanların buna tevessülünü önlemek, başka tedavi yolları varken buna başvurulmasına meydan vermemek için bu yasağın beyan edildiği belirtilmiştir. Müteakiben bazı açıklamalar daha kaydedilecektir.

RESULULLAH'IN VASFETTİĞİ İLAÇLAR

3985 ١ــ عن أبي سعيد الخدريّ رضى اللّه عنه قال: [جَاءَ رَجُلٌ إلى النَّبيِّ ﷺ فقَالَ: إنَّ أخِي اسْتَطْلَقَ بَطْنُهُ، فقَالَ: اسْقِهِ عَسَلاً فَسَقَاهُ، ثُمَّ جَاءَهُ فقَالَ: إنِّي سَقَيْتُهُ عَسَلاً، فَلَمْ يَزِدْهُ إلاَّ اسْتِطْلاَقاً ثَلاَثَ مَرَّاتٍ، فَقَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: صَدَقَ اللّهُ وَكَذَبَ بَطْنُ أخِيكَ، فَسَقَاهُ فَبَرِأ]. أخرجه الشيخان والترمذى.

1. **(3985)**- *Ebu Sa'îdi'l-Hudrî radıyallahu anh* anlatıyor: *"Bir adam Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a gelerek: "Kardeşim ishal oldu (ne yapayım?)" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm:* **"Ona bal (şerbeti) içir!"** *ferman buyurdu. Adam içirdi. Bilahare aynı şahıs tekrar gelip: "Ben bal (şerbeti) içirdim. Ancak, bu onun ishalini artırmadan başka bir şeye yaramadı" dedi. (Adam bu gidip gelmeleri) üç kere tekrar etti. Sonunda Aleyhissâlatu vesselâm:* **"Allah doğru söyledi. Kardeşinin karnı yalan söyledi (hata etti)"** *buyurdu. Sonra bir kere daha içirdi. Bu sefer kardeşi iyileşti."* [Buharî, Tıbb 4, 24; Müslim, Selam 91, (2217); Tirmizî, Tıbb 31, (2083).]

AÇIKLAMA:

1- Buradaki hâdisenin kahramanları rivayetlerde tasrîh edilmemiştir. Hadîsin başka vecihlerinde adamın, *Resûlullah*'a üç sefer gidip geldiği, her seferinde, bal (şerbeti) içirmiş olmasına rağmen ishalin geçmeyip arttığını söylediği, *Resûlullah*'ın da her seferinde **"Bal şerbeti içir"** tavsiyesini tekrar ettiği belirtilir. Müslîm'in bir rivayetinde adamın dördüncü gelişinde *Resûlullah*'ın ilâveten **"... Allah doğru söyledi..."** dediği tasrih edilir.

Bu husus başka rivayetlerde de tasrîh edilmiştir. Netice olarak, ishalli kimsenin dördüncü seferden sonra ishalden kurtulduğu anlaşılmaktadır.

2- Hadîsi şerh eden âlimler, rivayette geçen: **"Kardeşinin karnı yalan söyledi"** ifadesinde geçen *"kizb"*i, *hata* ile te'vil ederler. Yani, kelimenin *hata*

etti mânasında kullanıldığına dikkat çekerler ve Hicâz ahâlisinin *kizb* kelimesini bu mânada da kullandıklarını başka misallerle gösterirler. Bu durumda "كَذَبَ بَطْنُهُ **(Karnı yalan söyledi)**" ibâresi *karnı şifâyı kabul etmeye sâlih olmadı, hataya düştü* mânasını ifâde etmiştir.

3- Hadîsle ilgili olarak *İbnu Hacer*'in yaptığı bir tahlili faydalı bulduğumuz için aynen kaydediyoruz:

"Bazı mülhidler: "Bal müshildir, nasıl olur da ishal olanlara bal tavsiye edilir?" diyerek hadîse dil uzattılar. Buna cevabımız şudur: Bu söz, söyleyenin cehâletini ortaya kor. Onların bu davranışı şu âyetin şümûlüne girer: **"Onlar, ilmini kavrayamadıkları ve henüz yorumu da kendilerine bildirilmemiş olan şeyi yalanladılar..."** (Yunus 39). *Şurası malum ki, tabibler, aynı hastalığın ilacının yaşa, âdete, zamana, alışılan gıdaya, tedbîre, kişi tabiatının gücüne göre değişeceğinde ve ishâlin birçok çeşidi bulunduğunda ittifak ederler. Mesela bu çeşitlerden biri, kusmayı da beraberinde getiren şiddetli bir ishaldir ki hazımsızlıktan husule gelir. Doktorlar şu hususta da müttefiktir: Bu çeşit ishalin tedâvisi kişinin tabiatını ve onun fonksiyonunu terketmesiyle olur, böylece, insan tabiatı muayyen bir müshile muhtaçsa, hastada kuvvet oldukça ona yardım edilir. İmdi, mezkur hasta sanki hazımsızlıktan husule gelen ishâle musâbtı. Resûlullah da ona, mîde ve barsaklarında toplanmış olan fuzulî maddeleri boşaltması için bal tavsiye etti. Zira balda mideye ârız olan ve gıdanın midede kalmasını engelleyen yapışkan karaşımlardan mürekkep fuzuliyatı sürüp tahliye edici hassa vardır. Mîdede, havlularda görülen tüyler gibi tüyler mevcuttur. Bu tüylere yapışkan karışımlar takılacak olsa, mîdeyi fesada verir ve mideye ulaşan gıda maddelerini de fesada uğratır. Şu halde bunun tedavisi, bu karışımları mideden sürüp çıkaracak bir maddenin kullanılmasıyla gerçekleşir. Bu maksadla istimal etmeye, baldan daha müessir bir şey yoktur, hususan sıcak su içerisinde eritilip şerbet yapılırsa. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın tatbîkinde bal, ilk seferinde müessir olmadı, zira tedâvi, hastalığa göre, belli bir müddet ve belli bir miktar ilaca bağlı olmaktadır. Bu müddet kısa tutulursa fuzuliyat tamamen sürülüp atılmamış olur, normal zamanı taşacak olursa kuvveti zayıflatır ve başka bir zarar hâsıl eder. Sanki adam, birinci seferde baldan hastalığın mukavemetini kırmaya yetecek miktarda içmemiştir. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm da içmeye devam etmesini emretmiştir. Adam, hastalık maddesinin gereğine uygun olarak içmelerine devam ettikçe Allah'ın izniyle iyileşti.*

Resûlullah'ın: **"Kardeşinin karnı yalan söyledi"** *sözünde, "bu ilacın faydalı olduğuna, hastalığın devam etmesinin, ilaçtaki kusurdan ileri gelmeyip, fâsid maddenin çokluğundan husül bulduğuna bir işâret vardır. Bundan dolayı Aleyhissalâtu vesselâm bu maddenin boşaltılması için bal içmeye devamı emret-*

miştir. Nitekim, öyle oldu. Ve Allah'ın izniyle adam iyileşti."

Onbeşinci miladî asrın ortalarında yapılan bu ilmî açıklama karşısında hayran kalmamak mümkün değil. İsabetli beyan vahye mazhar *Resûl-i gaybâşina*'ya has değil, ona ihlasla tâbi olan ümmet-i merhûmesine de imtiyaz, ne mutlu onlara! Balın iyi bir dezenfektan (mikrop öldürücü) olduğu bilinmektedir. İçerisinde mikrop ve mantar üremez. Sıcak bal şerbetinin karındaki sancıları kestiği de bilinir.

3986 ٢ — وعن أبي هريرة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: مَا مِنْ دَاءٍ إلاَّ فِي الْحَبَّةِ السَّوْدَاءِ مِنْهُ شِفَاءٌ إلاَّ السَّامَ]. أخرجه الشيخان والترمذى.

قال ابن شهاب «وَالْحَبَّةُ السَّوْدَاءُ»: الشونيز.

«وَالسَّامُ»: الموت.

2. **(3986)**- *Ebu Hüreyre radıyallahu anh* anlatıyor:"*Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Ölüm dışında hiçbir hastalık yoktur ki çörek otunda onun için bir deva bulunmasın."** [Buharî, Tıbb 7; Müslim, Selam 89, (2215); Tirmizî, Tıbb 5, (2042), 22, (2071).]

AÇIKLAMA:

Bu hadîste, dilimizde *çörek otu* dediğimiz *siyah habbe*'nin ölüm dışında bütün hastalıklara şifa vereceği beyan edilmektedir. Hadîs muhtelif vecihlerde gelmiştir. *İbnu Hacer*, hadîsin bir vechinde yer alan -çok hapşırma ile gelen nezleye nasıl kullanılacağı hususundaki- bir açıklamayı merfu rivayetten bulduğunu kaydeder: *"Çörek otu ayıklanır incecik dövülür, zeytin yağıyla karıştırılıp burna üçer damla damlatılır."* Bir diğer rivayetin açıklaması hangi hastalık için olduğu tasrîh edilmeden yapılmaktadır. Şöyle denir: *"Dendi ki: "Siyah habbe nedir?" Şu cevabı verdi: "Şûnîz'dir" Tekrar sordu: "Onu nasıl kullanacağım?" Dedi ki: "Yirmibir adet çörek otu tanesi alırsın, bir beze bağlarsın. Sonra bir suya koyup bir gece bekletirsin. Sabah olunca burnun sağ deliğine bir damla, sol deliğine iki damla damlatırsın. Ertesi günü sağ burun deliğine iki damla, sol deliğe bir damla. Üçüncü gün sağ deliğe bir, sol deliğe iki damla damlatırsın."* *İbnu Hacer* açıklamasına devam eder: *"Bu beyandan varılan sonuç şudur: "Çörek otunun her derde deva olmasının mânası, her hastalık için tek başına aynı şekilde kullanılması demek değildir. Aksine, bazan olur tek başı-*

na kullanılır, bazan olur mürekkep olarak kullanılır, bazan dövülüp inceltilmiş, bazan da dövülmemiş olarak kullanılır. Zaman olur yenilerek, içilerek, damlatılarak ve sarılarak vs. çeşitli şekillerde kullanılır."

2- Hadîste geçen *"her hastalığa"* tâbirini bazı âlimler pek mutlak bularak *"onunla tedavi kabul eden..."* diye kayıtlamak istemişler ve: *"Çünkü o, soğuk hastalıklara iyi gelir, hararetli hastalıklara değil..."* demişlerdir.

Hadîs şarihleri burada teferruatına girmeyeceğimiz bir kısım açıklamalar yaparak, hadîsin bütün hastalıklara şâmil olan âmm hükmünü *"bir kısım hastalıklara"* diye tahsîs etmeyi uygun görürler. Hatta *Ebu Bekr İbnu'l-Arabî* bile bu görüşe katılır ve der ki: *"Tabîbler nezdinde bal, bütün hastalıklara şifa olma yönüyle çörek otundan çok ileride yer alır, buna rağmen öyle hastalıklar var ki, onlara yakalananlar bal yiyecek olsalar ondan zarara uğrarlar. Bal hakkındaki* فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ **"Onda insanlara şifa vardır"** (Nahl 69) *ayetinden murad, ekserî ve gâlib durum olursa, çörek otu hakkında gelen mutlak ifadeyi de "ekseri durum" diye te'vil etmemiz evla olur."*

Hadîsin âmm olan hükmünü bu şekilde tahsîs taraftarı olmayanlardan *İbnu Ebî Cemre* de şunu söyler: *"Alimler bu hadîs hakkında ileri geri konuşup, âmm hükmünü tahsîs ettiler ve hadîsi tıbb ve tecrübe ehlinin sözleriyle izaha yeltendiler. Bunu yapanların hatası açıktır. Zira biz, tabiblerin sözlerini tasdîk edecek olursak, ilimlerinin temelini zann-ı gâlibe dayanan tecrübe teşkil eden kimseleri esas almış oluruz. Şurası muhakkak ki, hevâdan konuşmayan Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ı tasdîk etmek, onların kelamını kabulden evlâdır."*

İbnu Hacer, bu farklı görüşleri kaydettikten sonra münâkaşayı şöyle bağlar: *"Çörek otunu tek başına, tek tarzda değil, farklı terkîbler ve çeşitli şekillerde almanın kastedilmiş olacağını göstererek, mânasının âmm olmasının esas olduğunu belirttik. Hadîsin mânasına böyle yaklaşmanın herhangi bir mahzûru yoktur, hadîsin zahirinden çıkma da mevzubahis değildir."*

Esasen *Resûlullah*, hiçbir ilacın hiçbir hastalığa kesin deva vereceğini vaadetmiyor, daha önce de geçtiği üzere *"Allah'ın izni"*yle kayıtlıyor. Sadedinde olduğumuz çörek otunun dahi, -*İbnu Hacer*'in de belirttiği gibi dozajını, terkibini, alınış tarzını tesbit edebildiğimiz takdirde- bu çeşit ifadelerde te'kîd maksadı da bulunmakla beraber *"Bütün hastalıklar için"* demede bir mahzur olmamalıdır. Mâdem hadîs *âmm*'dır, öyleyse ülemânın belirttiği kayıtlar çerçevesinde bütün hastalıklar için çörek otunun az veya çok tedavi edici bir tesirinin varlığını kabul etmemiz daha uygundur. Zira o *Aleyhissalâtu vesselâm*, her ne söylemişse haktır, gerçektir, mübalağa ve mücâzefeden berîdir.

3987 ٣ — وعن سعد بن أبى وقاص رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: مَنِ اصْطَبَحَ كُلَّ يَوْمٍ سَبْعَ تَمَرَاتٍ مِنْ عَجْوَةٍ لَمْ يَضُرَّهُ سُمٌّ، وَلاَ سِحْرٌ ذلِكَ الْيَوْمَ إلَى اللَّيْلِ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

3. (3987)- *Sa'd İbnu Ebi Vakkâs radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Kim her sabah acve hurmasından yedi tane yerse o gün geceye kadar ona ne zehir ne de sihir zarar verir."** [Buharî, Tıbb 52,56, Et'ime 43; Müslim, Eşribe 154, (2047); Ebu Dâvud, Tıbb 12, (3875, 3876).]

AÇIKLAMA:

1- *Acve*, Medîne'de yetişen en kaliteli en yumşak hurmadır. *İbnu'l- Esir* bunu şöyle tarif eder: *"Sayhânî çeşidinden daha büyük, bir hurma çeşididir. Rengi siyaha çalar. Bu, Aleyhissalâtu vesselâm'ın Medîne'ye kendi eliyle diktiği hurma çeşididir."*

2- *İbnu Hacer*, Medîne'nin Necid cihetine düşen Medîne'ye en yakın kısmı üç, en uzak kısmı sekiz mil olan Âliye nâm mevkiinde yetişen hurmaların şifabahş olduğunu te'yîd eden başka rivayetler de kaydeder. Bazı rivayetlerde *"şifa,"* bazılarında *tiryâk* (panzehir) olduğu ifade edilmiştir. *Nesâî*'nin bir rivayetinde: **"Acve cennettendir, o zehre karşı şifâdır"** denir.

3- Hadîste gelen **"geceye kadar"** tabiri acve'nin tesirini gündüzle sınırlamaktadır. Yani şer'an gündüz güneşin doğumundan batmasına kadarki mühlettir. Güneşin batmasıyla gece başlar. Rivâyetlerde gece hakkında bilgi verilmemiştir. Yani, gecenin başında hurma yiyen gece boyu zehir ve sihre karşı emniyette midir? tasrîh gelmemiştir.

Hattâbî, acvedeki şifabahş hâsiyetin, ***Resûlullah aleyhissâlatu vesselâm***'ın duasıyla hâsıl olduğunu, aslında değişik bir hususiyet olmaması gerektiğini söyler. *İbnu't-Tîn*, bu hâssenin o zaman mevcut olan şimdi ise bilinmeyen hususî bir ağaca ait olma ihtimalinden bahseder.

Bazı alimler, hurma sayısının yedi kılınması, Medîne hurması ile sınırlandırılmış bulunması gibi tıbta izahı olmayan kayıtlara bakarak bu durumun *Resûlullah* devriyle ilgili bir imtiyaz olup daha sonraki devirlerde müessir olmayacağı yorumuna gitmiştir. Hatta bu mesele üzerinde âlimler birbirlerinin ithamına müncer olan farklı değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Teferruata gir-

meden, hadîsin zâhiri varken fazla yoruma gitmeye hacet olmadığını söyleyen görüşlerin esas alınmasının muvafık olacağı kanaatimizi belirtmek isteriz.

3988 ٤ـــ وعن عائشة رضى اللّهُ عنها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: إنَّ فِى عَجْوَةِ الْعَالِيَةِ شِفَاءً، وَإنَّهَا تِرْيَاقٌ أوَّلَ الْبُكْرَةِ]. أخرجه مسلم.

4. **(3988)**- *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"(Medîne'nin Necd cihetinde yer alan) Âliye acvesinde şifa vardır. O sabahın ilk vaktinde (yenirse) panzehirdir."** [Müslim, Eşribe 156, (2048).]

Açıklama, önceki hadîste geçti.

3989 ٥ـــ وعن سعيد بن زيد رضى اللّهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: الْكَمْأةُ مِنَ الْمَنِّ، وَمَاؤُهَا شِفَاءٌ لِلْعَيْنِ]. أخرجه الشيخان والترمذى.

5. **(3989)**- *Saîd İbnu Zeyd radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Mantar kudret helvası cinsindendir. Suyu göze şifalıdır."** [Buharî, Tıbb 20, Tefsîr, Bakara 3; Müslim, Eşribe 157, (2049); Tirmizî, Tıbb 22, (2068).]

3990 ٦ـــ وفى أخرى للترمذى عن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عنه أنهم قالوا: [الْكَمْأةُ جُدَرِىُّ الأرْضِ، فقَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: الْكَمْأةُ مِنَ الْمَنِّ، وَمَاؤُهَا شِفَاءٌ لِلْعَيْنِ، وَالْعَجْوَةُ مِنَ الْجَنَّةِ، وَهِىَ شِفَاءٌ مِنَ السُّمِّ. قَالَ أبُو هُرَيْرَةَ: فَأخَذْتُ ثَلاَثَ أكْمُوءٍ، أوْخَمْساً، أوْسَبْعاً فَعَصَرْتُهُنَّ فِى قَارُورَةٍ، وَكَحَلْتُ بِهِ جَارِيَةً لِى عَمْشَاءَ فَبَرَأتْ].

6. **(3990)**- Tirmizî'de *Ebu Hüreyre radıyallâhu anh*'tan gelen bir rivayete göre, Halk: *"Mantar toprağın çiçek hastalığıdır"* demiştir. *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm şöyle söylediler:* **"Mantar (Allah'ın Benî İsrâil'e in'am ettiği kudret helvası denen) menn'dendir. Suyu göz için şifadır.** Acve (denen

hurma cinsi) **cennettendir ve zehire karşı şifâdır."** *"Ebu Hureyre* ilave eder: *"Ben üç veya beş veya yedi mantar aldım, onları sıkıp suyunu bir şişeye koydum. Gözü hasta olan bir câriyeme tatbîk ettim. İyileşti."* [Tirmizî, Tıbb 22, (2068, 2069, 2070).]

AÇIKLAMA:

1- Hadîs üzerine, *İbnu Hacer*'in sunduğu uzun tahlilden genişçe kaydedeceğiz. Dikkatle okunmalı, çıkaracağımız sonuca kadar hükme gitmede acele edilmemelidir.

2- *Kem'e* Arapçada mantar demektir. *İbnu Hacer*'in: *"Kem'e yaprak ve sapı olmayan bir bitki olup, ekimi yapılmaksızın yerde bulunur"* diye yaptığı tarife bakınca her çeşit mantar bu kelime ile ifâde edilmiş olmaktadır. Kâmustaki açıklama da böyle. Bu sebeple tercümemizi *kem'e mantarı* şeklinde değil, doğrudan *mantar* şeklinde yapmayı uygun gördük. İkinci hadîsimizi biraz daha vazıh hale getiren bir rivayet Taberi'de gelmiştir. Orada *Hz. Câbir radıyallahu anh*'ın anlattığına göre, *Resûlullah* devrinde çokca mantar çıkmış, halk: *"Bu, "yer" in çiçek hastalığı"* diyerek yemekten imtina etmiştir. Bu hal *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a* ulaşınca: **"Mantar yerin çiçeği değildir. Bilesiniz, mantar kudret helvası cinsindendir"** buyurmuştur. Mantarın, gök gürlemesiyle çokca ortaya çıkması sebebiyle Araplar mantara *"benâtu'r-ra'd"* yani *gök gürültüsünün kızları* da demiştir.

Arapların mantar için *"Arzın çiçek hastalığı"* demesinin, onun da insandaki çiçek gibi yerin içinden çıkmasından ileri geldiği belirtilmiştir.

3- Mantarla kudret helvası (menn) arasında kurulan irtibat ve benzerliğe gelince, kendiliğinden hâsıl olmasıyla izah edilmiştir. Nitekim bir hadîste اَلْكَمْأَةُ مِنَ الْمَنِّ الَّذِى اَنْزَلَ عَلَى بَنِى اِسْرَائِيلَ **"Mantar Beni İsrâil'e indirilen kudret helvasındandır"** buyrulmuştur.[39]

Hadîste geçen ve *kudret helvası* manasına gelen *menn* kelimesi aynı zamanda *nimet, vergi* manalarına da geldiği için bazı âlimler: *"Allah mantarı herhangi beşerî bir muamele olmaksızın lutfedip, kullarına nimet kıldığı için Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm böyle ifâde buyurmuştur"* diye açıklamıştır.

Yapılan üçüncü bir açıklamaya göre Cenab-ı Hakk'ın İsraîloğullarına gökten indirdiği *menn (kudret helvası)*, tek çeşit yani sadece ağaçların üzerine inen maruf tatlı madde değildir, bunun bir çok çeşidi vardır. Bir çeşidi ağaca inmiş ise, bir başka çeşidi de yerden çıkmıştır, mantar yerden çıkandır. Muhte-

39) İsrailoğullarına indirilen kudret helvası ile ilgili ayetler: Bakara 57, A'raf 160.

meldir ki, İsrailoğullarına inen bu *"menn"*in (nimetin, lütfun) arasında mantar da vardır. Şu halde Hak Teâla Hazretleri Tîh çölünde onlara ekmeğin yerini tutmak üzere de mantarı lutfetmiştir. Bu durumda âyette zikri geçen *selva (bıldırcın)* da katıklarını teşkîl etmiş olmalıdır. Onların helvalarını da ağaç üzerine inen ve *tall* denen çisenti teşkil etmiş böylece maişetleri *mantar-bıldırcın-çisenti* üçlüsüyle temin edilmiştir. *İbnu Hacer*'in kaydına göre, bu duruma, bir ihtimal olarak ilk defa *Hattâbî* dikkat çekmiş, ancak sonradan *el-Muvaffık Abdu'l-Latîf el-Bağdadî* ve ona uyanlar cezmederek kesin bir ifadeye dökmüşlerdir. Onlara göre *menn*, lügat açısından *"nimet"*, *"lütuf"* *"vergi"* gibi mânalara gelmekle insanların emeği, zahmeti olmaksızın mantarın çıkması, ağaç üzerine tatlı çisentinin düşmesi ve avlamaksızın bıldırcınların gelmesi hâdiselerini ifâde eder. Hadîste *"mantar'ın "menn'den olması"*nın ihbarı da bu söyleneni te'yîd eder. Ayette İsrailoğullarının **"Ey Musa bir çeşit yemeğe dayanamıyacağız"** (Bakara 61) demelerinin, *menn*'in çeşitliliğini cerhetmiyeceği, buradaki tek çeşitlikten (vahdet) muradın zikredilen şeylerin hiçbir değişikliğe uğramadan aynı tarza devamı olduğu belirtilmiştir. Bu te'vilin doğruluğuna âyet şehadet eder. Çünkü, *"menn"* ve *"selvâ"* diye iki ayrı yiyeceğe rağmen *"tek çeşit"*e dadayanamayacaklarını söyler.

4- Mantar suyunun göze şifa olmasına gelince: *Hattâbî* der ki: *"Mantar bu fazîletle mümtaz kılınmıştır, çünkü o, mutlak olarak helal olan bir bitkidir, onun iktisabına hiçbir şüphe girmemiştir. Buradan şu hüküm çıkarılabilir: Mutlak helal olan şey gözü parlatır, aksi de bilakisdir."*

***İbnu'l-Cevzi* der ki: Mantarın göze şifa olması meselesinde iki görüş var:**

1) Hadîste kastedilen şey hakikaten mantarın suyudur. Ancak bu görüşte olanlar, onun göz için çık'la (sırf) kullanılmayacağını söylerler. Fakat nasıl kullanılacağı hususunda iki görüşte ihtilaf ederler:

a) Göze sürme çekmede kullanılan ilaçlara katılır. Bu görüşü, *Ebu Ubeyd*'in naklettiği birkısım tabiblerin *"Mantar yemek gözleri parlatır"* sözü tasdik eder.

b) Mantar alınır, ortadan ikiye bölünür, ateş korunun üzerine konulup suyu kaynayıncaya kadar tutulur. Sonra bir mil alınıp bu kaynayan parça üzerine bir müddet konup sonra çekilir, mil soğuyunca mantar suyu göze çekilir. (Bu faydalıdır.) Çünkü ateş onu soymuş, faidesiz fazlalıklarını gidermiş, geriye işe yarayan kısım kalmıştır. Mil, pişen mantarın suyuna soğumuş ve kurumuş haldeyken konulmamalıdır, tesiri olmaz. *İbrahim el-Harbî, Ahmed İbnu Hanbel*'in oğulları *Sâlih* ve *Abdullah*'tan rivayet eder ki: *"Bunların gözlerinde rahatsızlık husule gelmişti. Mantarı alıp suyunu sıkarak sudan gözlerine çektiler Ancak rahatsızlıkları daha şiddetlendi."* *İbnu'l-Cevzî* der ki: *"Şeyhimiz*

Bekr İbnu Abdi'l- Bakî anlattı ki: "Bazı kimseler mantarın suyunu sıkıp gözlerine sürdüler ve gözleri kör oldu."

2) İkinci görüşe göre mantarın suyundan murad, mantarı bitiren sudur. Çünkü, (baharda) yere düşen ilk yağmurla (sürme maddeleri= ekhâl) büyürler. Ancak bu görüşün zayıf olduğu belirtilmiştir.

İbnu Hacer, İbnu'l-Cevzî'nin mantarın göz tedâvisinde çık'la (yani bir başka madde ile karıştırılmaksızın) kullanılmayacağına dair iddiasını tıbbî uygulamaya muvafık bulmaz ve gerekçe olarak *Kadı İyaz*'ın bazı doktorlardan yaptığı nakli kaydeder: "*Gözdeki harareti teskîn için tedavi uygulanacaksa mantar suyu tek başına kullanılır. Başka çeşit bir tedavi güdülüyorsa mürekkeb (karıştırılmış) şekilde kullanılır.*" *İbnu'l-Arabî* de bu görüşe cezmeder ve der ki: "*Sahîh olan şu ki, (mantar suyu) bir halde aslî hâliyle fayda verir bir başka halde karışımıyla. Bu tecrübe edildi ve doğru bulundu.*" *İbnu Hacer* devamla der ki: "*Evet Hattâbî, İbnu'l-Cevzî'nin söylediği hususta cezmeder ve der ki: "Onunla (bahar yağmuruyla) sürme maddelerinden olan tûtiya taşı büyür." Ve der ki: "(Mantar suyu) çık'la kullanılmaz zira bu, göze zarar verir." el-Gâfikî,* el Müfredât'ta der ki: "*Mantar suyu, ismid'le macun yapılıp göze çekildiği takdirde göz için ilaçların en sâlihi olur. Çünkü, göz kapaklarını takviye eder ve görme gücünü keskinlik ve kuvvet yönleriyle artırır ve gelecek ârazları bertaraf eder.*" *Nevevî rahimehullah* der ki: "*Bu meselede doğru olanı şudur: "Mantarın suyu, göz için "mutlak" şifadır. Mantar sıkılır, suyundan göze tatbik edilir.*" Der ki: "*Ben ve zamanımda başkaları hep gördük ki gözünü kaybetmiş, görmez olmuş olan bir zât gözüne sırf mantar suyu çekmiş, şifa bulmuş ve tekrar görür olmuştur. Bu zât, eş-Şeyhu'l-adl el-Emîn el-Kemâl İbnu Abdi'd-Dımeşkî*'dir, *hadîste rivâyet ve salâh sâhibi bir kimsedir.* [40] *O, mantar suyunu, hadîs-i şerife inanarak teberrük için kullanmıştı, Allah da onunla kendisini faidelendirmiştir.*" *İbnu Hacer*, bu naklinde *Nevevî*'yi biraz ihtiyatsız bularak der ki: "*Bunu, sözünün sonunda işâret ettiği üzere, "kendinde hadîsin sıhhati ve onunla amel* **hususunda itikad gücünü bulan''la kayıtlaması gerekirdi. Bu sözü, daha önce** *kullandığı "mutlak" kelimesine aykırıdır. Tirmizi* Câmi'*inde, Katâde'ye kadar sahih bir senetle kaydeder ki Katâde şöyle demiştir: "Bana rivayet edildi ki, Ebu Hüreyre radıyallahu anh dedi ki: "Üç veya beş veya yedi mantar aldım. Onları sıkıp suyunu bir şişeye koydum. (Gözünden hasta olan) câriyemin gözüne ondan çektim, o da iyileşti." İbnu'l-Kayyim* der ki: "*Büyük tabibler, mantar*

---

40) Bu zat, *İbnu Hacer*'in verdiği bilgiye göre, *İbnu Abd* diye bilinen *Kemâleddin İbnu Abdi'l-Mü'min İbni'l-Hıdır el-Hârisî ed-Dımeşkî* dir. Kendisinden birçokları hadîs dinlemiştir, 83 yıl yaşamıştır, 672'de *Nevevî*'den dört yıl önce vefat etmiştir.

suyunun gözü parlattığı hususunda itirafta bulunmuşlardır. Bunlar arasında el-Mesîhî ve İbnu Sîna ve başkaları da var. Bu ihtilaftaki müşkilatı izâle eden husus, mantar ve diğer mahlukatın asıl itibariyle, zararlı şeylerden selîm olarak yaratılmış iken, sonra onlara, Cenab-ı Hakk'ın iradesine tabi olarak, mücâveret, imtizâc vs. gibi sebeplerle âfetlerin ârız olmuş olmasıdır. Mantar,Allah'tan olma gibi bir vasıfla mümtaz olması sebebiyle asıl itibariyle faydalıdır. Ona zararlı maddeler mücâveret (başka maddelere yakınlık, komşuluk) sebebiyle ârız olmuştur. Sünnette gelen her şeyle sıdk ile amel etmek onu kullanana fayda verir, Allah ondan, niyeti sebebiyle zararı defeder. Aksi bilakistir. Doğruyu Allah bilir."

SONUÇ: Bu vesile ile bir kere daha hatırlatmak faydalıdır: Hadîslerde rastladığımız, gerek ahkam-ı feriyye ve itikadiyye olsun ve gerekse sadedinde olduğumuz rivayetlerde olduğu üzere tedaviyle veya ziraat, ticaret gibi başka şeylerle ilgili bir meselede olsun, hadîsle amelde ferdî hareket etmemek esastır. O hadîs, diğer hadîsler, ayetler, selef büyüklerimizin anlayış ve amelleri arasında nasıl bir yer tutmaktadır, bunun araştırılması gerekir. Bir başka ifâde ile hem ayetler ve hem de hadîsler, muhatapları olan insanın gerek mizaç gerekse coğrafi ve teknik şartlarının farklı oluşları sebebiyle çoğu kere birbirlerini tamamlayıcı mahiyette olarak aynı konuda birden fazla gelmiştir. Bunların terkip ve tahlil edilmesi gerekmektedir. Bir başka ifade ile önümüze çıkan herhangi bir hadisin hatta ayetin zahiri ile amel etmek doğru değildir. Ayet ve hadîslerin ifade edilen işlemlerden geçmesi gerekir. Sadedinde olduğumuz hadîs, mantar suyunun göz için faydalı olduğunu ilan etmektedir. Bu, bir hakikatın ilanı olmaktadır. Ancak görüldüğü üzere, onun nasıl faydalı olacağı, insanların farklı tabiatları, şartları, göze ârız olan hastalıklar adedince farklı görüşlerin ileri sürülmesine sebep olmuştur. Ülema-i kiramın hiçbirisini *"yanılmak"* la, *"hata etmek"* le itham etmemiz mümkün değil. Bilakis her biri meselenin bir yönünü, mantar suyunun farklı şartlara göre, bir kullanılış tarzını beyan etmiştir. Allah hepsinden razı olsun.

Şu halde tıbla ilgili diğer hadîsleri de aynı ihtiyatla karşılamamız, tabib veya en azından aklı başında tecrübe sahibi kimselerin tavsiyesinden hâriç, kendi kendimize onlarla amel etmekten kaçınmamız gerekmektedir.

Bu örnek de gösteriyor ki, tıbb-ı nebevî'nin günümüz insanının anlayacağı şekilde yeniden tedvîn edilmesi şarttır.

3991 ٧ــ وعن امرأة كانت تخدم بعض أزواج النبّى صلى اللّهُ عليه وسلم واسمها سلمى رضى اللّهُ عنها قالت: [مَا كَانَ يَنَالُ رَسُولَ اللّهِ

ﷺ قَرْحَةٌ، وَلاَ نَكْبَةٌ إِلاَّ أَمَرَنِى أَنْ أَضَعَ عَلَيْهَا الْحِنَّاءَ]. أخرجه الترمذى

7. **(3991)**- *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın zevcelerinden birine hizmet eden *Selma* adında bir kadın anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a bir yara veya bir bere gelecek olsa, bana emrederdi, onun üzerine kına koyardım."* [Tirmizî, Tıbb 13, (2055).]

AÇIKLAMA:

Ülemâ, kınanın hâsıl edeceği bürûdet (soğukluk) ile, yaranın hâsıl edeceği harâretin tahfif edileceğini söyler.

3992 ٨ــ وعن أسماء بنت عميس رضى اللّهُ عنها قالت: [قَالَ لِى رَسُولُ اللّهِ ﷺ بِمَ تَسْتَمْشِينَ؟ قُلْتُ: بِالشُّبْرُمِ. قَالَ: حَارٌّ جَارٌّ. قَالَتْ: ثُمَّ اسْتَمْشَيْتُ: بِالسَّنَا فقَالَ ﷺ: لَوْ أَنَّ شَيْئاً كَانَ فِيهِ شِفَاءٌ مِنَ الْمَوْتِ كَانَ فِى السَّنَا]. أخرجه الترمذى.

قوله «تَسْتَمْشِينَ»: أى بم تستطلقين، وبأىّ دواء تسهلين بطنك، وكنى عن ذلك بالمشى لاحتياج الإنسان فيه إلى التردد بالمشى إلى الخلاء.

«وَالشُّبْرُمُ»: حبٌّ صغار يشبه الحمص يتخذ فى الأدوية.

وقوله «حَارٌّ جَارٌّ»: اتباع.

و«السَّنَا»: نبت معروف يتداوى به

8. **(3992)**- *Esmâ Bintu Ümeys radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bana:* **"Ne ile (barsaklarını) yumuşatıyorsun?"** *diye sordu. Ben: "Şübrüm ile!" dedim.*

"Harâret de harâret!" *buyurdu. Bunun üzerine ben, sonra senâ otunu müshil olarak kullandım. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (bunu öğrenince):*

"Eğer ölüme karşı şifa taşıyan bir şey olsaydı bu, mutlaka sena'da

olurdu" *buyurdu"* [Tirmizî, Tıbb 30, (2082).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadîs, *Resûlullah aleyhissâlatu vesselâm*'ın Ashab'la sağlık meselelerine varıncaya kadar alakalandığını göstermektedir. *Esmâ radıyallahu anhâ*'ya, barsaklarındaki inkıbaz hâlini gidermek üzere yumuşatıcı ve müshil olarak hangi maddeyi kullandığını sormaktadır. Ancak bunu sorarken kinayede bulunur: *"Ne ile gitme imkanı arıyorsun?"* der. Gitmeden maksad, helâya gitmektir. İshal halinde helaya sıkça gidildiği için, gitme ile kinaye yapmıştır. *Esmâ, şübrüm* denen otu kullandığını söyler. *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* bunu, ishali çok artırıcı bulduğunu söyler. Ancak bunu değişik bir üslûbla ifâde eder: *Hârrun cârrun*.. Bu ifade, iki ayrı şekilde mânalandırılmıştır:

1) Şiddetle ishal yapar demektir.

2) İkinci kelime birinciyi te'kiden kullanılmıştır.

Şöyle ki: Dilimizde, sözgelimi odun modun, sandık mandık, kilim milim dediğimiz zaman ikinci kelimeler birincileri te'kiden kullanılır, tek başlarına mâna ifade etmezler. Arapçada da buna benzer *itbâ'* denen bir kullanış vardır. Mesela *kesîr besîr* gibi, *habîs nebîs* gibi, hasen besen gibi. Şu halde burada da *harr (sıcak)* kelimesine *cârr* kelimesi ile itbâ' yapılmış, mâna ve lafız tekîd edilmiş olmaktadır. Hadîs, bazı vecihlerinde *harr yârr* diye de geldiği için bu ikinci te'vîl daha sahih bulunmuştur. Böylece mâna: *"Şübrüm çok harâret yapar, ishâli artırır"* olur.

2- *Esma, Resûlullah*'ın ikazı üzerine *sena* denen ve daha ziyade tedâvide kullanılan bir bitkiyi kullanmaya başlar. *Aleyhissalâtu vesselâm* bunu işitince tasvib eder ve otu takdirkar ifâdede bulunur. Şârihler, *sena* denen otun Hicaz'da yetiştiğini, tedavide değerli bir yeri olduğunu, mûtedil bir tesir hasıl etmesi sebebiyle emniyetle kullanıldığını, *sıcak ve kuru* tabiatlı olduğunu, safrayı teshîl edip kalbi kuvvetlendirdiğini belirtir. Senâ'nın insana hâsıl ettiği pek çok faydalar arasında vesveseyi önlemesi, adaleleri açması, saçları büyütmesi, baş ağrısı, basur, sara gibi hastalıklara şifa vermesi vs. sayılır. Kaynatılıp suyunun içilmesi, dövülerek içilmesinden daha iyi olduğu belirtilir. İçilecek miktarı yüz dirhemden beş dirheme, üç dirheme kadar olabilir. Onun menekşe çiçeği ve siyah kuru üzüm ile kaynatılması daha faydalıdır.

3993 ٩ــ وعن أم قيس بنت محصن رضى اللّهُ عنها قالت: [دَخَلْتُ
بِابْنٍ لِى عَلَى رَسُولِ اللّهِ ﷺ، وَقَدْ أَعَلَقْتُ عَلَيْهِ مِنَ الْعُذْرَةِ، فَقَالَ:

عَلاَمَ تَدْغَرْنَ أَوْلاَدَكُنَّ بِهٰذَا الْعَلاَقِ، عَلَيْكُنَّ بِهٰذَا الْعُودِ الْهِنْدِىِّ، فَإِنَّ فِيهِ سَبْعَةَ أَشْفِيَةٍ، مِنْهَا ذَاتُ الْجَنْبِ، يُسْعَطُ بِهِ مِنَ الْعُذْرَةِ، وَيُلَدُّ بِهِ مِنْ ذَاتِ الْجَنْبِ].

قَالَ الزُّهْرِى رَحِمَهُ اللّٰهُ تَعَالَى: بين لنا اثنتين و لم يبين لنا خمساً.

أخرجه الشيخان وأبو داود.

و«الْعُوْدُ الْهِنْدِىُّ». هو القسط

قوله «عَلاَمَ تَدْغَرْنَ» الدغر: علاج العذرة برفع لهاة الصبى المعذور بالإصبع.

و«الْعَلاَقُ»: كَذَا فِي بعض الروايات، والمعروف الإعلاق.

و«الْعَذْرَةُ»: وجع يعرض فى الحلق من الدم.

9. (3993)- *Ümmü Kays Bintu Mihsan radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Ben küçük bir oğlumla birlikte Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın huzuruna girdim. (O sırada boğazındaki hastalığı sebebiyle çocuğa (i'lâk denen) tedâvi uygulamıştım.*

"Çocuklarınızın boğaz hastalığını niye i'lak usulüyle (elle sıkarak) tedavi ediyorsunuz? Size şu ûd-u Hindî'yi (Kust-u Hindî) tavsiye ederim. Zira onda yedi türlü şifa vardır. Zatü'l-cenb'in ilacı ondadır. Boğaz hastalığına karşı burna damlatılır. Zatü'l-cenb'e karşı ağızdan verilir."

Zührî merhum der ki: *"(Resûlullah) bize (ilacın fayda vereceği) iki şeyi açıkladı, ama beşini açıklamadı."* [Buharî, Tıbb 10, 21, 26; Müslîm, Selam 139, (1214); Ebu Dâvud, Tıbb 13, (3877).]

AÇIKLAMA:

1- Hadîste geçen *uzre* umumiyetle çocuklara ârız olan boğaz hastalığıdır. Yapılan bazı açıklamalar, şimdilerde anjin dediğimiz bademcik iltihaplanmasını hatırlatır. Diğer bir açıklamaya göre boğazda kanama yapan bir şişmedir. *İbnu Hacer* buna, küçük dilin düşmesi dahi dendiğini kaydeder. Bazıları *uzre* ile küçük dile yakın bir yeri kastettiğini de belirtir. Şu halde bunu *boğaz hastalığı*

[41] olarak mutlak bırakmak daha uygun olacak.

İ'lak da *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* devrinde, *uzre*'ye karşı uygulanan bir tedavinin adıdır. en-Nihâye'de yapılan açıklamaya göre boğazı (içten) şişen çocuklara, anneleri, parmakları ile şişin üzerine bastırarak (dağr), şişliği izale ederlerdi, i'lak işte bu ameliye ile yapılan tedaviye denmiştir.

Dağr: Boğaza parmakla bastırmak, dürtmek demektir. *İbnu'l-Esîr* der ki: *"Çocuk uzre'ye yakalanınca, kadın parmağını çocuğun boğazına sokar, parmağıyla o hastalıklı mekanı kaldırır ve sıkardı. (İşte bu ameliyeye dağr denmektedir.)" İbnu'l-Esir,* devamla der ki: *"Bu ameliyeden sonra, çocuğa (koruyucu mâhiyette bir de esma yazılı) muska takarlardı."*

Su'ût: Burun yoluyla verilen ilaç demektir. Hasta sırt üstü yatırılıp, başı geriye sarkması için omuzlarının altına bir yastık konur. Böylece damlatılan ilacın dimağa ulaşmasından emîn olunur. Tâ ki, tahrik edeceği hapşırmanın da yardımıyla hastalık veren madde dışarı atılsın.

2- Bu hadîste geçen ud-u Hindî, başka rivâyetlerde Kust (Küst)-u Hindî diye geçer. *Kust, Ahterî*'nin açıklamasına göre, topalak denen bir ot'dur. İlaç ve buhur olarak kullanılır.

Birkaç çeşidi vardır:

Kust-u Hindî denen çeşidi siyahtır, hafiftir, hoş bir tadı vardır.

Kust-u Şâmî, şimşir ağacı rengindedir. Bunun kokusu güzeldir.

Kust-u Bahrî: Bunun rengi beyazdır. Kokusu güzel ise de tadı acıdır.

3- *Resûlullah,* bu hadîslerinde çocukların boğazlarında sıkça rastlanan rahatsızlıklara o devrin örfünde câri bir nevi cerrâhî ve fiilî müdahaleyi tavsiye etmemekte, burun veya ağız yoluyla alınan damlalar tavsiye etmektedir. Hatta *Hz. Câbir*'den Ahmed İbnu Hanbel'de ve Sünen'lerde gelen bir rivayete bakılırsa, bu tavsiye başla ilgili ağrılar için de muteberdir: أَيُّمَا اِمْرَأَةٌ اَصَابَ وَلَدَهَا عُذْرَةٌ اَوْ وَجَعٌ فِى رَأْسِهَا فَلْتَأْخُذْ قُسْطاً هِنْدِياً فَتَحُكُّهُ بِمَاءٍ ثُمَّ تُسْعِطُهُ اِيَّاهُ **"Herhangi bir kadının çocuğuna boğaz rahatsızlığı veya baş ağrısı isabet ederse Kust-u Hindî alsın suda ezsin sonra çocuğun burnuna damlatsın."**

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Buharî'de gelen bir başka hadîste: اِنَّ اَمْثَلُ مَا تَدَاوَيْتُمْ بِهِ اَلْحَجَامَةُ وَالْقُسْطُ الْبَحْرِى **"Sizin başvurduğunuz tedavilerin en ideali hacamat olmak ve Kust-u Bahrî (kullanmak)dır"** buyurmuştur. Burun veya ağız yoluyla verilen bu ilaca teşvik sadedinde *Resûlullah aleyhissa-*

41) Bugünkü tıb diliyle *uzre* bademcik iltihabı (tonsillit) olarak da anlaşılabilmektedir.

lâtu vesselâm'ın şu uyarısı da Buharî'de yer alır: لاَ تُعَذِّبُوا صِبْيَانَكُمْ بِالْغَمْزِ مِنَ الْعُذْرَةِ وَعَلَيْكُمْ بِالقُسْطِ **"Çocuklarınıza, boğaz rahatsızlıkları için sıtma tedavisine başvurarak eziyet etmeyin, kust (damlası) uygulayın."**

4- Hadîs üzerinde değerlendirmede bulunan *Zührî, Resûlullah aleyhissâlatu vesselâm*'ın Kust-u Hindî'de yedi derde deva olduğunu belirttiği halde, bunlardan ikisini zikredip diğer beşinin hangi hastalıklar olduğunu belirtmediğine dikkat çeker. Ancak *İbnu Hacer*, tabiblerden naklen, Kust'un faydalarını sayar: *"İdrar söktürür, kadınlarda adet kanını tahrik eder. Mîde kurtlarını öldürür, zehiri ve dört günde bir gelen harareti (humma'r-rıb) ve diğer harareti defeder ve mideyi ısıtır, cima şehvetini artırır, (merhem gibi) sürmek suretiyle çiller giderilir."*

Tabiblerin gösterdiği faydalar yediyi geçer ise de bazı şârihler bu duruma: *"Yedi, vahiyle bilinenlerdir, tabiblerin ziyadeleri tecrübe ile bilinenlerdir. Aleyhissalâtu vesselâm, kesinliği sebebiyle yedi ile iktifa etmiştir"* diyerek cevap getirmişlerdir.

Bu duruma *İbnu Hacer*'in getirdiği yorum da burada kayda değer: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın hadîslerinde gelen "yedi" den murad, tedavide başvurulan belli başlı tarzlar da olabilir: Çünkü bunlar ya deriye sürmek (talâ), ya içmek, ya tekmîd (hasta uzvu, üzerine sıcak bir şey koyarak ısıtmak), ya tentîl (şifalı otu kaynatarak elde edilen su ile hastalıklı uzvu yıkamak), ya buhur yapmak, ya sü'ût (burna) damlatmak, ya da ledûd (ağız yoluyla almak)tan ibarettir. Bunlardan sürmek merhemlerle ilgilidir, zeytinyağında eritilir ve (dıştan) sürülür. Tekmîd de böyle. İçmede ilaç inceltilir, bala veya suya veya bir başka mâyie katılır. Tentîl de böyledir. Su'ût'da da ilaç zeytinyağında inceltilir ve burna damlatılır. Ledûd ve buhurlama ise izah gerektirmeyecek kadar açıktır. Bu yedi tarzdan her birinin tahtında muhtelif hastalıklar için faydalar var. Kendisine cevâmi' ul-kelim* [42] *verilen bir Zât'tan (Aleyhissalâtu vesselâm) bu mucizâne beyanın sudûru bizi hayrete düşürmez (ancak hayranlığımızı artırır)."*

3994 ١٠ــــ وعن ابن عباس رضى اللّٰهُ عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: عَلَيْكُمْ بِالإِثْمِدِ فَإِنَّهُ مِنْ خَيْرِ أَكْحَالِكُمْ: يَجْلُوا الْبَصَرَ، وَيُنْبِتُ الشَّعَرَ، وَكَانَ ﷺ إِذَا اكْتَحَلَ يَكْتَحِلُ فِى الْيُمْنَى ثَلاَثاً، يَبْتَدِىءُ بِهَا

42) *Cevâmi' ul-kelim*, az sözle çok geniş mânalar ifade eden özlü, veciz kelamlara denir. *Resûlullah* bu hali kendine Allah tarafından lutfedilen hasâisten biri olarak zikreder.

وَيَخْتِمُ بِهَا، وَفِى الْيُسْرَى اثْنَيْنِ].

10. **(3994)**- *İbun Abbâs radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"İsmid'i kullanmaya devam edin. Zira o, sürmelerinizin en hayırlısıdır. Görmeyi parlatır, saçı bitirir. "** *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm sürme çekince önce üç kere sağ gözüne çekerdi, onunla başlar, onunla bitirirdi. Sol gözüne de iki kere çekerdi."*

3995 ١١ـ وفى رواية: [كَانَ لَهُ مُكْحِلَةٌ، وَكَانَ يَكْتَحِلُ فِى كُلِّ لَيْلَةٍ ثَلاَثَةً فِى هٰذِهِ، وَثَلاَثَةً فِى هٰذِهِ]. أخرجه الترمذى والنسائى الأخيرة، والأولى رزين.

11. **(3995)**- Bir başka rivayette şöyle gelmiştir: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın bir sürmedanı vardı. Her gece şu gözüne üç, öbür gözüne de üç kere sürme çekerdi."* [Tirmizî, Libas 23, (1757), Tıbb 9, (2049); Nesâî, Zînet 28, (8, 150); İbnu Mâce, Tıbb 25, (3497); Ebu Dâvud, Libâs 16, (4061).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* burada göz sağlığı için sürme çekmeyi tavsiye etmekte ve sürme maddesi olarak *ismid*'i emretmektedir. *İsmid*, sürmede kullanılan bir taştır. Rengi kızıla çalan siyahtır. Hicaz memleketinde bulunur. Daha kalitelisi İsbahân'dan getirilendir. *İbnu Sîde, ismid* kelimesi ile sürme çıkarılan taş mı kastedilir, yoksa bizzat sürme mi kastedilir? Bu konuda âlimlerin ihtilaf ettiğini kaydeder. *Türbüştî* der ki: *"Bu madenî bir taştır. Ancak İsfehânî sürme'ye ismid dendiği olmuştur. Gözdeki yaşı ve cerahatları emer, gözün sıhhatini korur, gözün damarlarını bilhassa yaşlılarda ve çocuklarda takviye eder."*

İsmidle sürmelenmeyi tavsiye eden rivayetler Sahîheyn dışındaki hadîs mecmualarında gelmiştir. عَلَيْكُمْ بِالإِثْمِدِ فَإِنَّهُ مُنْبِتَةٌ لِلشَّعْرِ مُذْهِبَةٌ لِلْقَذَى مُصَفَّاةٌ لِلْبَصَرِ **"İsmid kullanmaya devam edin, çünkü o, saçı gürleştirir, çapağı giderir, görmeyi saflaştırır, (netleştirir)."** *Ebu Dâvud*'un bir rivayetinde, yatarken içerisine misk katılmış ismid'in sürülmesini tavsiye eder:

الْمُرَوَّحِ عِنْدَ النَّوْمِ إِنَّهُ أَمَرَ بِالإِثْمِدِ.

2- Sadedinde olduğumuz hadîs *Resûlullah*'ın sürme çekme usulünü göstermektedir:

★ İsmîdle sürme çekmekte,

★ Geceleyin yatmazdan önce çekmekte.

★ Her gözüne üçer sefer sürmektedir. Böylece herbirinde *"tek"* korunmuş olmaktadır. Ancak sola *"iki"*, sağa da *"üç"* kere çekerek, toplamın tek kılınması da caizdir. Evla olanın *üçer* kere olduğu belirtilmiştir.

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın sürdüğü ve ashabına tavsiye ettiği *"sürme çekme"* işinin süslenme gayesi gütmediği açıktır. Bu sadece sıhhî endişe gütmektedir. Zaten akşam yatacağı sırada buna yer vermesi maksadı göstermeye kafidir. Göz doktoru muhterem *Zeki Çıkman*'ın sürme üzerine açıklaması aynen şöyle:

"Sürmenin ana maddesi antimon'dur. Saf olarak İsfehân sürmesi (ismid) iyisidir. Kirpiklere sürülen sürme, kirpikleri siyahlatır. Sürmenin siyah olması güneş ışınlarından infraruj (ısı ışınları) tutmasına sebep olur. Böylece gözün içine fazla miktarda girmesine mâni olur. İnfraruj ışınları gözün içindeki uyum merceği (Lens) ve görmenin ilk uyarımlarını alan sinir tabakasına (retina) zararlı etki yapabilir. Örnek olarak, ay veya güneş tutulmaları çıplak gözle tâkip edilecek olursa, retina denilen bu sinir tabakasında yanmalar meydana gelebilir. Bunun sonucunda ise, görmenin onda dokuzu bozulur ve renk görme ve şekil görme de bozulmuş olur. Bu yönleri ile sürme kullanılması tavsiye edilir. Sürme ile ilgili olmak üzere günümüz tıbbının çok az şey bildiği malumunuzdur."

3996 ١٢ــ وعن رافع بن خديج رضى اللّهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: الحُمَّى مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ فَأَبْرِدُوهَا عَنْكُمْ بِالْمَاءِ]. أخرجه الشيخان والترمذى.

12. **(3996)**- *Râfi İbnu Hadîc radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Hararet, cehennemden bir kabarmadır. Hararetinizi [soğuk] su ile soğutunuz."** [Buhârî, Tıbb 28, Bed'ü'l-Halk 10; Müslim, Selam 83, (2212); Tirmizî, Tıbb 25, (2074).]

AÇIKLAMA:

1- *Kabarma* olarak çevirdiğimiz *feyh*, lügat açısından *hararetin şiddet kazanması, artması* manasına gelir. *Feyh* yerine muhtelif rivayetlerde, bu mânaya gelen *fevh* ve *fevr* gibi başka kelimeler de gelmiştir.

2- *İbnu Hacer*, hummanın çeşitleri olduğuna dikkat çektikten sonra insan-

daki hummânın yani yükselen hararetin cehenneme nisbeti hususunda âlimlerin ihtilaf ettiğini, bazılarının bunu hakikat kabul edip şöyle dediğini kaydeder: *"Ateşlinin vücudundan hâsıl olan alev, cehennemden bir parçadır. Allah Teâla Hazretleri onun zuhuruna; bazı sebepler takdir etmiştir, tâ ki kullar bununla cehennem ateşini mukayese edip kavrasınlar. Nitekim ferah, neşe ve lezzet gibi hoş şeyler de cennet nimetlerindendir. Allah Teala Hazretleri, bunları da ibret alınsın ve cennet nimetlerine delîl ve nümûne olsun diye izhâr etmiştir. Bu husus, Bezzar tarafından tahrîc edilen bir hadîste belirtilmiştir. Hadîsi Hz. Aişe rivayet etmiştir. Bu mevzuda, Ebu Ümame tarafından rivayet edilen bir hadîsi de Ahmed İbnu Hanbel kaydetmiştir:* اَلْحُمَّى حَظُّ الْمُؤْمِنِ مِنَ النَّارِ **"Yükselen harâret, mü'minin cehennemden alacağı nasibidir."** *İşte bu, soğutmayı emredip şiddet kazanan hararetin cehennemin bir kabarması olduğunu, Allah'ın cehenneme (biri yazda, biri kışta) iki nefes almasına izin verdiğini belirten hadîste olduğu gibi hakikati ifade eder."* Bazı alîmler şöyle der: *"Bu, teşbîh makamında bir haberdir, mânası ise "hummânın harareti, cehennem hararetinin bir benzeridir" demektir. Böylece cehennem hararetinin şiddeti hususunda nefisler uyarılmak istenmiştir. Bu şiddetli harâret cehennemin kabarmasına benzemektedir. (Kabarması diye ifade edilmiş olan) feyh ise, cehenneme yaklaşan kimseye hararetinden değen şeydir, nitekim hararetin su ile soğutulmasını emreden hadîste böyle ifâde edilmektedir."*

İbnu Hacer, önceki te'vilin evlâ olduğunu belirtir.

Ülemanın yorumlarını kaydettikten sonra şunu da biz ilave etmek isteriz: *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*, insanda normalin üstüne çıkan hararetin -ki hadîste *Hummâ* kelimesiyle ifade buyurulmuştur- insan sağlığına zararlı olduğunu belirtmek için cehennemle irtibat kurmuştur. Zira cehennemdeki ateş de insan için hayır değil, şerdir. Öyleyse, zararı olacak vücut hararetine cehennemin bir uzantısı denmesi ve böylece onunla cehennem arasında bir irtibat kurulması lisan-ı nübüvvete gayet muvafıktır. *Aleyhissalâtu vesselâm*, iyi, hayırlı şeyleri imanla, melekle, cennetle irtibatlıyarak beyan buyurduğu gibi, fena, zararlı ve çirkin şeyleri de şeytan, küfür, cehennem gibi kötü şeylerle irtibatlıyarak beyan buyurmaktadır.

3- HARARETİN SU İLE SOĞUTULMASI:

Resûlullah, sadedinde olduğumuz rivâyette, hastanın harareti arttığı takdirde, hâdisenin, kendi seyrine bırakılmayıp hâricen müdahale ile soğutulmasını emretmektedir. Soğutma vasıtası olarak tavsiye edilen şey sadedinde olduğumuz hadîste *"su"* dur. Bazı rivayetlerde *"soğuk su,"* bazılarında da *"zemzem suyu"* zikredilmiştir. Şu halde Mekke'de olan veya bulabilen için zemzem suyunu kullanmak ve hususen onu soğutulmuş olarak kullanmak en idealidir.

İbnu Hacer, zemzem suyunun da zikredilmesini, *Resûlullah*'ın, bunu te'min edebilecek durumda olan muhataplarını esas alarak yapmış olma gerçeğini anlayamayanların bazı yersiz itirazlarına ve onlara verilmesi gereken cevaba dikkat çeker. Bu maksadla *Hattâbi*'den bir iktibasta bulunur. Hadîslerde ve diğer dinî meselelerde meknûz olan bir kısım incelikleri görüp kavramadan, onları kendi kısır anlayışı çerçevesinde kabalaştırıp karikatürize ettikten sonra dil uzatan bâzısı câhil, bazısı mütecâhil kimselere her devirde rastlanacağı için bu hâle ibretâmiz bir örnek olsun diye bazı ufak kısaltmalarla, yapılan açıklamayı burada aktarmayı faydalı buluyoruz. İnşaallah, böylece kendimizin ve yakınlarımızın sağlığını ilgilendiren mühim bir tedavi metodunu da öğrenmiş olacağız. Kullanılan bazı tabirleri müsamaha ile karşılamak için ifadenin an az bin yıl önceye ait olduğunu göz önüne almak gerekir.

Hattâbî ve ona tabi olanlar der ki: *"Bazı kıt akıllı tabibler, bu hadîse itiraz ederek dediler ki: "Hummalı (ateşi yükselen) hastanın su ile yıkanması onu helak olmaya götürecek bir muhâtara (risk) getirir. Çünkü derideki mesâmatı (delikleri) büzerek buharı hapseder. Böylece harâret bedenin dâhiline akseder. İşte bu hal, (harareti daha da artırarak) ölüme sebep olur."* *Hattâbî*, onların bu itirazına şu cevabı verir: *"Kendisini âlim zanneden biri, hummaya yakalanınca galat ederek bedenini suya bandırdı. Harareti böylece vücudunun dâhilinde hapsederek, kendini neredeyse helaka atacak olan ağır bir hastalığa yol açtı. Hastalığını atlatınca, (hadîs hakkında) burada zikri hoş olmayan kötü laflar etti. Aslında onu bu duruma düşüren, hadîsin mânası hususundaki cehli idi."*

CEVABIMIZ ŞUDUR: Esasen bu menfi durum, hadîsin sıdkı hususunda şüphede olan bir kalbten sâdır olmuştu. Bu sebeple ona önce şunu sormalı:

Sen neye dayanarak hadîsten *"yıkanma"* emrini anladın? (Evet, hadîs hummayı su ile soğutun diyor, ama) hiç bir sahih rivayette bunun keyfiyeti yani nasıl olacağı sarîh olarak açıklanmamış. Hele yıkanarak soğutulacağı hiç mi hiç yok. Hadîste, sadece *"hummânın su ile soğutulması"*na irşâd edilmiş o kadar. Eğer yaşanan vak'alar, yahut tıb mesleği, her hummalının suya batırılmasının veya bütün bedenine su dökülmesinin hastaya zarar vereceğini ortaya koymuş ise, (hadîste) kastedilen bu değildir. *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*, suyun faydalı olacak bir şekilde kullanılmasını murad etmiştir. Öyleyse suyun soğutmada kullanılması için o şekilde aranması gerekir. *"Yıkanmak"*a başvurmayı emreden hadîste de aynı hal vâki olmuş, emir mutlak gelmiştir. Nitekim bir başka hadîste *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın *"mutlak bir yıkanma"* kasdetmediği, hususi bir tarzda yıkanmayı kastettiği ortaya çıkmaktadır. Bu mutlak emirleri kendisine hamledeceğimiz en uygun hummayı soğutma tarzı, *Hz. Ebu Bekri's-Sıddîk*'ın kızı *Hz. Esmâ*'nın *(radıyallahu anhümâ)* uyguladığı tarzdır.

Zira o, hummâlının bedenine, önü ile elbisesi arasına bir miktar su serperdi. İşte bu tarz, hummânın hafifletilmesinde izin verilmiş olan tedâvi şeklini teşkil ediyordu. Sahâbî ve bâhusus *Esmâ radıylallahu anhâ* gibi *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın evine çok sık uğrayan biri[43] bu meseledeki maksadı herkesten iyi bilir. Buharî'nin *İbnu Ömer*'den: *"Hummâ cehennemden bir kabarmadır, onu su ile söndürün"* şeklinde mutlak gelen soğutma hadîsini kaydettikten hemen sonra *Hz. Esmâ*'nın hadîsini kaydetmiş olmasındaki sır da bu olmalıdır. Bu, aynı zamanda Buharî'deki tertibin hârika yönlerinden biridir.

Biz burada *Hattâbî*'nin açıklamasına ara vererek temas ettiği hadîsi kaydediyoruz: *"Fatıma Bintu'l-Münzir anlatıyor: "Esmâ Bintu Ebî Bekr radıyallahu anhâ kendisine hummalı (ateşli) bir kadın getirilince, ona dua eder, suyu alıp yakasının iç kısmına dökerdi ve derdi ki: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, hummayı su ile soğutmamızı emrederdi."*

Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm, hummalı hastalara suyun nasıl tatbik edileceğini niçin açıklamadı? Meseleyi mücmel bırakmış olmasının sebebi nedir? gibi akla gelmesi muhtemel bir soruya cevap verme sadedinde *İbnu Hacer, el-Mâzirî*'den şu açıklamayı kaydeder: *"Şurası muhakkak ki, tıb ilmi ilimler arasında tafsilata en çok muhtaç olanıdır. Öyle ki, bir şey hastaya ilaç iken ona ârız olan mesela öfke gibi, mizacını kızdıran bir sebeple, az sonra, zehir olur. Ve böylece ilacı da değişir. Bunun örneği çoktur.* [44] *Öyleyse, bir halette iken bir şeyin bir kimseye şifa vereceği farzedilse, başka hallerde aynı şeyin ona veya bir diğerine aynı şekilde şifa vereceği söylenemez. Tabîbler şu hususta icma ederler: "Aynı bir hastalığın ilacı, yaş, zaman, âdet, önceki gıda, alışkanlığın tesiri ve tabiatının kuvvetine göre değişir."* Sonra yukarıda kaydettiklerimize benzer şeyler söyler. Hepsi derler ki: *"(Hadîste) vücudun tamamını yıkama ile ilgili bir sarahatin vârid olduğunu farzedecek olsak, bu sefer de şöyle cevap verilecekti: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yıkanma işinin hummânın atılmasından sonra yapılmasını murad etmiş olması muhtemeldir." Bu ise uzak bir ihtimaldir. Muayyen bir vakitte muayyen bir sayıda olması da muhtemeldir. Bu durumda o, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın vahiyle muttali olduğu hususiyetlerden olur. Bu durumda da tıb ehlinin bütün sözleri müzmahil olur. Nitekim Tirmizî, Sevbân rivayeti olarak Resûlullah'tan şunu tahrîc etmiştir:* **"Birinize humma gelecek olursa -ki o ateşten bir parçadır- kendisinden onu su ile söndürsün, akan bir nehrin içine girip dursun. Suyun**

---

43) *Hz. Esmâ radıyallahu anhâ, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın baldızı idi. Zira *Hz. Aişe*'nin kız kardeşi bulunuyordu.

44) Bugün tabibler şöyle demeyi prensip yapmışlardır: *"Hastalık yok, hasta var"*

akıntısını karşısına alsın ve sabah namazından sonra güneş doğmazdan önce: "Allah'ın adıyla, Allah'ım, kuluna şifa ver. Resûlünü tasdik et" diye dua etsin. Böylece üç günde, üç kere kendini suya batırsın. İyileşmezse beş gün devam etsin. Yine de iyileşmezse yedi gün, yine de olmazsa dokuz gün devam etsin. Hummâ, Allah'ın izniyle dokuzu tecavüz etmeden gider."

Tirmizî der ki: *"Bu hadîs garibtir." Ben de derim ki: "Senedinde Saîd İbnu Zür'a var. Bunun güven durumu ihtilaflıdır."*

(*Mâzirî* devamla) der ki: *"Bu, hummâların hepsine değil bazısına hastır, her yerdeki değil, bazı yerdekidir, her şahsa has değil bazı şahsadır. Bütün bu ihtimaller mevcuttur, çünkü Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın hitâbı bâzan âmm olur ki bu, çoğunluğu teşkil eder, bazan da hususi olur. Nitekim:* **"Büyük ve küçük abdest bozarken kıbleye yönelmeyin, ancak şarka veya garba yönelin"** *buyurmuştur.* **"Şarka veya garba yönelin"** *sözü, bütün arz ehline mahsus âmm bir hitap değildir. Bilakis bu, Medîne ve civarında bulunanlara hastır."* Nitekim bu husus Kitabu't-Tahâre'de geçti. Keza yukardaki tavsiyenin Hicâz ahalisi ile onları takip edenlere mahsus olması da muhtemeldir. Çünkü onlara ârız olan hummâların çoğu, hararetin şiddetinden (hava sıcaklığından) ileri gelen arazî hâdiselerdir. İşte hummânın bu çeşidine soğuk su, içilse de, yıkanılsa da fayda verir. Çünkü hummâ, kalbte yanan sonra da ruh ve damarlardaki kan vasıtasıyla bedenin tamamına intişar eden garib bir hararettir. Bu iki çeşittir:

1- *Arazî olan hummâ:* Bu, şişten veya hareketten veya güneş çarpmasından veya şiddetli yaz sıcağından ve benzeri birşeyden hâsıl olur.

2- *Marazî olan humma*'ya gelince, bu üç çeşittir:

Bu suretle kaydedilen açıklamanın devamında hummânın çeşitleri, tedavilerinin farklılığı sadedinde, eski tıb ilminin malumatı aktarılır.

İbnu Hacer, bu açıklamalarla, vücudda hâraretle tezahür eden çok çeşitli hastalıkların olduğunu, hepsi için tek bir tedavi usulünün gecerli olmayacağını, *Resûlullah*'ın hadîslerinde, prensip olarak *"su ile soğutma"* tavsiye edilmişse de nasıl soğutulacağı hususunda fazla mâlumat gelmeyişinin bu duruma bağlı olduğunu, bazı rivâyetlerdeki tasrihi belli şartlarla kayıtlayıp âmm kabul etmemek gerektiğini belirtir.

İbnu Hacer'in bu hususta belirtmek istediği hususlardan biri, su ile soğutma hususuna *Resûlullah*'ın verdiği ehemmiyete dikkat çekmektir. Bu maksadla şerhte şu rivayetleri de misal olarak kaydeder:

صَبُّوا عَلَىَّ مِنْ سَبْعِ قِرَبٍ لَمْ تُحَلَّلْ اَوْكِيَتُهُنَّ **"Üzerime, bağları çözülmemiş yedi kırba-**

dan su dökün."

إِذَا حُمَّ اَحَدُكُمْ فَلْيَشُنَّ عَلَيْهِ مِنَ الْمَاءِ الْبَارِدِ مِنَ السَّحَرِ ثَلاَثَ لَيَالٍ **"Birinizin ateşi artarsa, üç gece seher vaktinde üzerine soğuk su boşaltsın."**

اَلْحُمَّى رَائِدُ الْمَوْتِ وَهِيَ سِجْنُ اللّٰهِ فِي الأَرْضِ فَبَرِّدُوا لَهَا الْمَاءَ فِي الشِّنَانِ وَصُبُّوهُ عَلَيْكُمْ فِيمَا بَيْنَ الأَذَانَيْنِ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ قَالَ فَفَعَلُوا فَذَهَبَ عَنْهُمْ **"Humma ölümün öncüsüdür, o Allah'ın yeryüzündeki hapishanesidir de. Öyleyse, onun için suyu tuluklarda soğutarak (hazırlıklı olun). Ateş basınca iki ezan arasında yani akşam yatsı arasında üzerinize dökün."** *Râvi* der ki: *"Böyle yapıldığı oldu ve yapanların harareti geçti."*

İbnu Hacer, bu hadîsleri kaydettikten sonra der ki: *"Bunların hepsi, "Onu soğutun" emrini "sadaka vererek" diye te'vîl eden kimsenin görüşünü reddeder" der. Bu görüş hakkında İbnu'l-Kayyim şu açıklamayı yapmıştır: "Zannım o ki, hadîste hummânın su ile söndürülme emrini "su ile sadakada bulunarak" diye te'vîl eden kimseyi buna sevkeden husus şudur: "Hummâda suyu kullanma işi ona karmaşık bir iş geldi, o da böyle bir te'vile yöneldi.*[45] *Gerçi bu te'vilin de hoş bir yönü var. Zîra, ceza amel cinsindendir. Şöyle ki, o susuzun ateşini su ile söndürünce Allah da mükaafat olarak ondan humma ateşini söndürecektir. Ancak bu, hadîsin ifâde ettiği mâna ve işaretten çıkarılan bir yorumdur. Amma hadîste güdülen esas gaye bu değil, açıklandığı üzere, asıl murad suyun bedende fiîlen kullanılmasıdır....Nitekim İbnu Ömer de: "Humma geldiği zaman* اَكْشِفْ عَنَّا الرِّجْزَ *" diyerek hummanın kaldırılmasını talebetmiştir. İbnu Ömer ki, hummânın asıl itibariyle cehennemden olduğunu, kime isâbet ederse, onun bununla azablandırıldığını, bu azâbın, geldiği şahsa göre farklı bir mahiyet kazandığını, ezcümle mü'mine gelmişse günahlarına kefaret ve uhrevî ücretlerinde artma vesilesi olduğunu, kâfire gelmiş ise, yaptıklarından intikam alarak daha dünyada bir ceza kılındığını bildiği halde, hummânın kaldırılmasını Allah'tan istemiştir. Evet İbnu Ömer, hummaya maruz kalmadaki sevabı bildiği halde bunu talebetmiştir. Çünkü -kendini huzursuz eden bir musîbet olmadan da Allah Teâla Hazretlerinin günahlarını örtüp sevabını artırmaya kâdir olması hasebiyle- hummânın kaldırılmasını Allah Teâla Hazretlerinden talebetmenin meşruluğunu da biliyordu."*

---

45) Bu zât *İbnu'l-Enbârî*'dir. Bu zâta hummaya karşı su kullanma işinin karmaşık gelmesi, emrin tatbikini mutlak anlamış olmasından kaynaklanmış olmalıdır. Alimlerin yaptığı üzere işin üzerine tahkîk ve tahlîl ile gidilince, hummânın çok çeşitleri görülmekte, herbirine su kullanma zamanı, tarzı değişmektedir. Bu "*tarza*" dikkat edilmedi mi su kullanma işi zararlı olabilmektedir. Bunu *su tasadduku* olarak te'vil, işin içinden kolayca çıkma yoludur.

SUYUN SOĞUTMADA KULLANILMASI GÜNÜMÜZ TIBBINDA NASILDIR?

Bu hususta *Dr. Zeki Çıkman*'ın yaptığı açıklama şöyle:

"Su tedavisi, bu gün bir yerde ateşli hastalıklarda serum tedâvi olarak şekil değiştirmiştir.

Ateşli hastalık sebepleri çoktur. Bunlardan bir tanesi de hummadır. Hummanın günümüz tıbbındaki diğer adı ***sıtmadır.*** *Buna rağmen diğer hastalıklarda görülen ateşli durumlara humma denildiği vâkidir. Örnek olarak, aft humması, deride döküntülere sebep olan hastalıklardır (kızıl, kızamık, kızamıkçık, çiçek ve su çiçeği gibi). Emzirme ve doğum humması veya lohusa humması, malta humması (Brucellosis) Q humması (kenelerle geçer) gibi.*

Bütün bunlarda önemli olan ateşi düşürmektir. Ateşli hastalıklarda terleme hızlı olduğundan farkında olmadan vücut su kaybına uğrar. Bu su kaybı, belli limitlerin altında hayatı tehlikeye sokar. Bunun içindir ki, ya vücudun ateşini düşürerek su kaybına mani olunur, veya damar içine serum verilerek su kaybına mani olunur.

Ateş düşürürken iki şeye dikkat edilmelidir:

a- Ateş birden bire düşürülmemelidir. Aniden ateşin düşürülmesi, ani ölümlere varacak kadar, başka daha ağır hâdiselerin ortaya çıkmasına sebeb olur. Bunun içindir ki, ateş yavaş yavaş düşürülmelidir. Su ile yıkanmalı ve bunu aralıklı yapmalıdır. Bunu su pansumanı şeklinde veya suya girip çıkma şeklinde yapmak mümkündür. Devamlı su içinde bulunmak tehlikeli olabilir.

Kaldı ki, kullanılan suyun sıcaklığı da dikkate alınması gerekli olan bir başka husustur. Şöyle ki sıcaklığa bağımlı olarak su içinde az veya çok kalınabilir.

b- Ateşin tamamen düşürülmesi ise tedâvisi açısından zararlı olabilir. Çünkü hafif ateş vücuttaki savunma mekanizmasının daha iyi çalışmasını sağlar."

3997 ١٣ — وفى رواية للترمذى عن ثوبان رضى اللّٰه عنه: [إِذَا

أصَابَ أَحَدَكُمْ الحُمَّى فَإِنَّ الْحُمَّى قِطْعَةٌ مِنَ النَّارِ فَلْيُطْفِئْهَا عَنْهُ بِالْمَاءِ فَلْيَسْتَنْقِعْ فِى مَاءٍ جَارٍ وَلْيَسْتَقْبِلْ جِرْيَتَهُ فَيَقُولُ: بِسْمِ اللّهِ اَللّهُمَّ اشْفِ عَبْدَكَ وَصَدِّقْ رَسُولَكَ، وَذٰلِكَ بَعْدَ صَلاَةِ الصُّبْحِ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ، وَلْيَنْغَمِسْ فِيهِ ثَلاَثَ غَمَسَاتٍ ثَلاَثَةَ أَيَّامٍ فَإِنْ لَمْ يَبْرَأْ فِى ثَلاَثٍ فَخَمْسٍ فَسَبْعٍ فَتِسْعٍ، فَإِنَّهَا لاَتُجَاوِزُ ذٰلِكَ بِإِذْنِ اللّهِ تَعَالَى].

«فَيْحُ النَّارِ»: وهجها.

13. **(3997)**- *Tirmizî*'nin *Sevbân radıyallahu anh*'tan yaptığı bir rivayet şöyledir: *"(Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Size humma isabet ederse, hummâ ateşten bir parça olduğu için, derhal su ile söndürsün. (Şöyle ki:) Akmakta olan bir nehrin içine girsin Akıntıyı karşısına alıp dursun ve sabah namazından sonra ve güneşin doğuşundan önce şu duayı yapsın:** بِسْمِ اللّهِ اَللّهُمَّ اشْفِ عَبْدَكَ وَصَدِّقْ رَسُولَكَ **"Allah'ın adıyla! Ey Allah'ım, kuluna şifa ver ve Resûlün Hz. Muhammed'in sözünü doğrula!"**

Nehre üç gün, üç kere bansın. Üçte şifa bulamazsa, beş, yedi, dokuz (gün)e kadar çıksın. Zira humma Allah'ın izniyle dokuz (gün)ü tecâvüz etmez (şifa hasıl olur)." (46) [Tirmizî, Tıbb 33, (2085).]

3998 ١٤ــ وعن ابن عمر رضى اللّهُ عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: عَلَّمَنِى جِبْرِيلُ دَوَاءً يَشْفِى مِنْ كُلِّ دَاءٍ، وَقَالَ: نَسَخْتُهُ مِنَ اللَّوْحِ الْمَحْفُوظِ: تَأْخُذُ مِنْ مَاءِ المَطَرِ الَّذِى لَمْ يَجْرِ عَلَى سَقْفٍ فِى إنَاءٍ نَظِيفٍ، فَتَقْرَأُ عَلَيْهِ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ سَبْعِينَ مَرَّةً وَآيَةَ الْكُرْسِيِّ مِثْلَهُ، وَسُورَةَ الإِخْلاَصِ مِثْلَهُ. وَقُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ مِثْلَهُ. وَقُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ مِثْلَهُ. وَلاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّهُ وَحْدَهُ لاَشَرِيكَ لَهُ. لَهُ الْمُلْكُ. وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِى وَيُمِيتُ وَهُوَ حَىٌّ لاَ يَمُوتُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ. وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ

46) Hadisleri muhataplara göre değerlendirme gereğine iyi bir misal. Mesela bizde olduğu gibi soğuk memleketlerde bu tavsiyeye uymak risklidir.

قَدِيرٌ. ثُمَّ تَصُومُ سَبْعَةَ أَيَّامٍ وَتُفْطِرُ كُلَّ يَوْمٍ بِذٰلِكَ الْمَاءِ]. أخرجه رزين.

14. (3998)- *İbnu Ömer radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Cibrîl aleyhisselam bana, bir ilaç öğretti. Bu bütün hastalıklara devâdır. Ayrıca dedi ki: "Ben bu ilacı Levh-i Mahfuz'dan istinsah edip yazdım." (İlacı şöyle tarif etti:) "Dam üzerinden akmayan yağmur suyundan temiz bir kaba alırsın. Üzerine Fâtiha suresini yetmiş kere okursun. Bir o kadar da Ayetü'l-Kürsi'yi, bir o kadar da İhlas sûresini, bir o kadar Kul eûzu bi-Rabbi'l-Felâk'ı, bir o kadar Kul eûzu bi-Rabbi'n-Nas'ı, Lâ-ilâhe İllallâhu vahdehu lâ şerîke leh. Lehül mülkü ve Lehül hamdü yuhyî ve yümit ve hüve hayyun lâ yemutu bi-yedikel hayr ve hüve ala küllî şey'in kadîr'i okur. Sonra yedi gün oruç tutar ve her gün bu su ile orucunu açar."**

Rezîn ilâvesidir. Kaynağı bulunamamıştır. Câmi'u'l-Usûl muhakkiki *Abdulkâdir el-Arnavud: "Zayıflık veya mevzuluk alâmeti gözükmektedir"* der.

3999 ١٥ـــ وعن عائشة رَضِىَ اللّٰهُ عنها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إِنَّ التَّلْبِينَةَ تُجِمُّ فُؤَادَ الْمَرِيضِ. وَتُذْهِبُ بِبَعْضِ الْحَزَنِ]. أخرجه الشيخان.

15. (3999)- *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Telbîne (denen sütlü çorba) hastanın kalbini dinlendirir, hüznün bir kısmını götürür."** [Buharî, Tıbb 8, Et'ime 24; Müslîm, Selam 90, (2216).]

AÇIKLAMA:

1- *Telbîne* bir çorbadır. Terkîbi hakkında farklı yorumlar yapılmıştır. Süt demek olan *Leben* kelimesinden *sütleme* mânasında telbine denmiş olduğuna bakarak, âlimler çoğunlukla süt, un ve bal karışımı bir çorba diye tarif ederler. Hadîsin Buharî'de kaydedilen bir vechi, *Hz. Aişe*'nin bunu hem hastalara, hem de bir yakını öldüğü için acı çeken mahzunlara yedirdiğini gösterir. Rivayetin sonunda, *Hz. Peygamber*'den şöyle işittiğini kaydeder: **"Telbîne, hastanın kalbini rahatlatır, (üzüntü çekenin) bir kısım üzüntüsünü giderir."** Bir başka

vecihte **"... Muhammed'in nefsi yed-i kudretinde olan Zat-ı Zülcelâl'e yemin olsun telbîne, sizden birinizin karnını yıkar, tıpkı su ile yüzdeki kiri yıkadığınız gibi"** buyurur.

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm hasta için telbîne üzerinde ısrar eder, hasta bundan hoşlanmasa da yemesini tavsiye eder. Hatta Buharî'de de gelen bir rivayette telbineyi *el-bağîzu'n-nâfi* yani *faydalı düşman* olarak tavsif buyurur. Şârihler, *telbîne*nin *bağîz* yani düşman olarak ifâde edilmesini, hastaların diğer ilaçlar gibi bunu da hasımmış gibi sevmeme halleriyle izah ederler.

2- *Şârih el-Muvaffak el-Bağdâdî*, hadîste geçen fuâd (kalb)den muradın midenin başı olduğunu belirtir. *İbnu Hacer*, yaptığı nakilde, *el-Muvaffak*'ın kaynatılan arpa suyunun ve bilhassa arpa kepeğinin mîdeyi süratle zararlı maddelerden temizlemede pek müessir olduğuna, sıcak içildiği takdirde, mideyi daha iyi temizleyeceğine, daha kuvvetle nüfuz edip, hararet-i garîziyeyi daha fazla artıracağına dikkat çektiğini belirtir.

Sâhibu'l-Hedy demiştir ki: *"Telbine çorbası, (arpayı kaynatarak) yapılan çorbadan daha nâfidir. Çünkü telbîne, arpanın öğütülmesinden sonra (unundan) yapılmaktadır. Arpanın özü, öğütülünce ortaya çıkar. Bu ise daha besleyici, tesirde daha kuvvetli, mideyi daha ziyade temizleyicidir. Tabibler, bunun iyice kaynatılmasını tercih etmişlerdir. Zira böylece daha rakîk (ince), daha latif bir hal olarak hastanın tabiatına ağır gelmez. Ancak telbine'den, memleketlerin durumuna göre farklı şekillerde istifade yolları aranmalıdır. Bazan hastaya sadece güzel kaynatılmış arpa suyu daha iyi olabilir. Üzüntülü kimseye de öğütülmüş arpanın kaynatılmasıyla elde edilen su daha iyi olabilir. Nitekim bunlar arasındaki farklı hususiyetler belirtildi."*

"Telbîne'ye benzer şekilde yapılan herle adındaki çorba, kavrulmuş undan yapılmaktadır. Hastalara içirildiğinde terlemeyi artırarak ateşi düşürdüğü ve terleme ile vücuttaki toksin ve zehirlerin atılmasını sağladığı bilinmektedir." (Z. Ç.)

4000 ١٦ــ وعنها رضى اللّهُ عنها قالت: [كَانَ رَسُولَ اللّهِ ﷺ: إِذَا أَصَابَ بَعْضَ أَهْلِهِ الْوَعكُ أَمَرَ بِالْحَسَاءِ مِنَ الْخَمِيرِ فَيُصْنَعُ، ثُمَّ أَمَرَهُمْ فَحَسُّواْ مِنْهُ، وَيَقُولُ: إِنَّهُ لَيَرْتُو فُؤَادَ الْحَزِينِ، وَيَسْرُو عَنْ فُؤَادِ السَّقِيمِ كَمَا تَسْرُوا إِحْدَاكُنَّ الْوَسَخَ عَنْ وَجْهِهَا بِالْمَاءِ]. أخرجه

الترمذى وصححه.

«التَّلْبِينَةُ» حساء يتخذ من دقيق أو نخالة، وربما جعل فيه عسل.

ومعنى «تُجِمُّ فُؤَادَ المَرِيضِ» أى تنزيل عنه الألم، وعن المحزون الحزن.

ومعنى «يَرْتُو فُؤَادَ الْحَزِينِ» يشده ويقوّيه.

و«يَسْرُو عَنْ فُؤَادِ السَّقِيمِ» أى يكشف عنه ضرّه ويزيله.

16. **(4000)**- Yine *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, aile halkından birine humma (rahatsızlığı) gelince hamurdan çorba yapılmasını emrederdi ve çorba yapılırdı. Sonra hastalara emrederdi ve onlar da ondan ağır ağır içerlerdi. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm der di ki:*

"Çorba hüzünlü kimsenin kalbini takviye eder, hastanın kalbinden elemi çıkarır, tıpkı birinizin, su ile yüzünden kiri çıkarması gibi." [Tirmizî, Tıbb 3, (2040).]

4001 ١٧ــ وعن أنس رضى اللّه عنه: [أَنَّ نَاساً مِنْ عُرَيْنَةَ قَدِمُوا الْمَدِينَةَ فَاجْتَوَوْهَا فَبَعَثَهُمُ النبىُّ ﷺ إِلَى إِبِلِ الصَّدَقَةِ، وَقَالَ: اشْرَبُوا مِنْ أَلْبَانِهَا وَأَبْوَالِهَا فَشَرِبُوا فَصَحُّوا]. أخرجه الترمذى.

«اجْتَوَوُا الْمَدِينَةَ» أى استو خموها ولم توافقهم.

17. **(4001)**- *Hz. Enes radıyallahu anh* anlatıyor: *"Ureyne kabîlesinden bir grup insan Medîne'ye gelmişti. Burası sıhhatlerine iyi gelmedi, hastalandılar. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm da onları sadaka develerinin bulunduğu yere gönderdi ve:*

"Sütlerinden ve bevillerinden için!" *emir buyurdu. Onlar da içtiler ve iyileştiler."* [Tirmizî, Tıbb 6, (2043).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hâdise, Buharî, Müslim, Ebu Dâvud, Nesâî gibi diğer hadîs kitaplarında da muhtelif vecihleriyle rivâyet edilmiştir. Hadîs, *Hudûd Bölümü*'nde

geçtiği için, burada, tıbb bahsine girmeyen teferruata girmeyeceğiz. Orada kaynakları da tam olarak gösterdik (6. cilt 1587-1588. hadîsler).

2- Hadîsin tıbba giren yönünü anlama sadedinde vâkıayı kısaca bir özetliyelim: *İbnu Hacer*'in açıkladığı üzere, Medine'ye sekiz kişilik bir grup gelir: Bunlardan dördü *Ukl*, üçü *Ureyne* kabilesinden, biri de onlara katılmış bir başka kabileye mensup biridir. Medîne'ye inince, kendilerini rahatsız hissederek *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'dan barınma ve yemek talebederler. *Resûlullah* onlara imkan tanır ve açlıklarını giderir. Onlar da iyileşip, kendilerine gelirler. Bu birinci rahatsızlıklarının, yorgunluk veya açlık gibi yokluktan gelen herkeste bulunacak şeyler olduğu belirtilmiştir. Şu halde bir müddet ikamet ve istirahatle kendilerine gelip yorgunluğu atan bu yabancılar, Medîne'den yakınmaya, buranın hastalıklı (vahime) olduğunu söylemeye başlarlar. Bu durumun, onlar çölde yaşamaları sebebiyle, Medîne'nin havasına alışamayıp rahatsızlanmış olabilecekleriyle izah edilmiştir. Zira rutubetli olan Medîne'nin çölün kurak havasından gelenlere dokunduğu bilinen, müşâhede edilen bir husustur. Nitekim ilk hicret sırasında, Mekke'den gelen muhâcirler de Medîne'nin havasına uyum sağlayamamış ve hemen hemen hepsi hastalanmıştı.

Ancak bu hey'etin, sırf Medîne'nin havasına uymamaktan değil, orada umûmiyetle rastlanan *"hummâ"*ya yakalanmış olmaları sebebiyle de *Resûlullah*'a müracaat ederek sızlanıp Medîne'den şikâyet etmiş olmaları üzerinde durulmuştur. [47]

Her hâl u kârda *Aleyhissalâtu vesselâm*, onları sadaka develerinin yani hazineye ait onbeş kadar devenin otlatıldığı *el-Harra*'ya gönderir. Burada çöl havası hâkimdir. *Resûlullah* onları buraya gönderirken, develerin sütlerinden ve bevillerinden içmelerini tenbihler. Bedevîler, oraya varır, tenbihlenen hususlara riayet ederler ve iyileşirler. Ancak iyileşince büyük bir ihânete düşerek, çobanları öldürüp develeri sürüp kaçırmaya yeltenirler. *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* durumdan heberdar olunca, arkalarına tâkipci gönderip yakalatır ve ağır şekilde cezalandırır.

Hadîsenin özeti bu. Tefsilatı Hudud bölümünde geçti. Burada hadîsin bizi ilgilendiren kısmı, hastalıktan şifa bulmak için deve sidiğinin tavsiye edilmiş olmasıdır. *İbnu Abbâs*'ın rivayet ettiği bir başka hadîste de *Resûlullah* deve sidi-

47) *Hummâ*, hararetin artmasıdır. Pek çok hastalık böyle tezahür eder. Ureynelilerin yüzlerinin solduğu, karınlarının şiştiğine dair de rivayetler gelmiştir.

ğini tavsiye buyurmuştur: عَلَيْكُمْ بِأَبْوَالِ الإِبِلِ فَإِنَّهَا نَافِعَةٌ لِذَرِبَةِ بُطُونِهِمْ **"Develerin bevllerini tavsiye ederim. Çünkü deve bevlleri, (insanlardaki) mide bozukluklarına iyi gelir."**

3- SÜT BAHSİ:

Hadîslerde süt ve bevlde şifa olduğu bazan beraber gelir, bazan ayrı. Nitekim, ayrıca sütün ele alındığı bir hadîsi söz buraya gelmişken kaydetmek isteriz: عَلَيْكُمْ بِألْبَانِ الإِبِلِ وَالْبَقَرِ فَإِنَّهَا تَرُمُّ مِنَ الشَّجَرِ كُلِّهِ وَهُوَ دَوَاءٌ مِنْ كُلِّ دَاءٍ **"Size [berrî olan] deve ve sığır sütlerini tavsiye ederim Zira onlar sütü, bütün bitkilerden toplarlar, süt her hastalığa şifâdır"** buyurmuştur.

Münâvi, "Her bitkiden" tabirini *"tabiatı harr (sıcak), bârid (soğuk) ve rutubetli (ıslak) olan her çeşit bitkiden"* diye açıklar ve: *"Böylece deve sütü itidâle yakındır"* der. Hakîmut-Tirmîzî'den şöyle dediğini nakleder: *"Deve, bütün bitkilerden yemesi hasebiyle gıda yoluyla bütün nâfi şeyleri çemeder. İşte bu yeme, Allah için olan yemedir, nefsi için değil, şâyet yediklerinde seçim yapıp sadece hoşuna gidenleri yiyip öbürlerini terketse idi, bu yeyişi nefsi hesabına olacaktı ve eti de sıhhate değil hastalığa sebep olacaktı, zira bu halde şehvetle (oburlukla) yemiş olmaktadır."*

4- BERRÎ HAYVAN:

Burada, bilhassa günümüz için ehemmiyet arzeden bir inceliğe dikkat çekmek isteriz: Hadîs'in Câmi'u's-Sağîr'de yer alan bir vechinde عَلَيْكُمْ بِأَبْوَالِ الإِبِلِ الْبَرِّيَّةِ وَألْبَانِهَا **"Size "berrî" olan devenin bevl ve sütünü tavsiye ederim"** buyurulmaktadır. Yâni, sütünden veya bevlinden şifa umulacak deve rastgele bir deve değil, *berrî* olan devedir. Yani *Münâvî*'nin açıklaması ile *"temiz, tabiî kırlarda otlayan deve"* dir. Bir başka ifâde ile, sun'î yemlerle veya ağılda tek çeşit yemle beslenen deve değildir. İşte berrî olan deveden devâya sâlih süt veya bevl hâsıl olacaktır.

Kıyas yoluyla, her çeşit hayvanın sütünün sâlih ve şifabahş olabilmesi için, onların beslenme şartlarına dikkat etmek gerektiğini hadîsten çıkarabiliriz. Bilhassa günümüzde ağılcılık, besicilik gibi yeni teknikler sebebiyle, kırın tabiî otlarından mahrum olarak, sun'î yiyeceklerle beslenen havanların sütünden, hadîslerde vaadedilen şifayı bulamayınca hadîse dil uzatmak gerçekten cehâlet olur. Hatta hayvanlara et yaptırıcı, sütünü artırıcı bir kısım hormonların katıldığı tamâmen sun'î gıdaların verildiği göz önüne alınırsa onlardan şifa değil, hastalık bile kapılması tabiîdir. Burada kaydetmek isterim, hayvanların beslenmesi

üzerine ihtisasını yapmış bir üniversite mensubunu dinledim. Konferansında hayvan dışkısının besleyici yönü sebebiyle tekrar hayvanlara yedirilmesi gereğini söylüyor, bu hususta çalışmalar yapıldığını belirtiyordu. Tabiî bunlar İslam'ın fetva vermiyeceği şeyler.*Resûlullah,* hayvandan elde edilecek ürünlerin sağlıklı olması için hayvanın *"berrî"* olmasını tavsiye buyurmaktadır. Yani kırın temiz havasını alarak, temiz otlarından yiyerek, güneşi altında pişerek beslenmelidir.

"Ağıllarda beslenen ve sun'î yem kullanılan hayvanların etlerindeki tad az olduğu gibi, hareketsiz bir beslenme sonucunda etlerinde kanser yapan (kanserojen) maddelerinin çokluğu da bilinen bir gerçektir" (Z.Ç.)

5- SÜT VE BEVLDE ŞİFA MUTLAK MI?

Şu hususu da belirtelim ki, İslam âlimleri, hayvanlar belirtilen şartlara uygun olarak beslense bile sütünde veya bevlinde mutlak bir şifa bulunduğunu iddia etmezler. Şahsın hastalığı, mizacı, beslenme rejimi, bulunduğu bölge şartları gibi değişik durumlara bağlı, kayıtlı bir şifa vaadederek ihtiyatlı konuşmayı tercih ederler. Günümüzün getirdiği yeni ve sun'î durumlar, hîleler göz önüne alınınca ihtiyat payı daha da artar. Ülemâmızın ihtiyatına örnek olarak *Ebu Bekr İbnu'l-Arabî*'nin bir yorumunu kaydediyoruz: *"Deve süt ve bevllerinin bâzı ahvâlde, bazı hastalıklar için, bazı şahıslara, bazı beldelerde devâ olması mümteni (akla uzak) değildir. (Alimler) dediler ki: "En sâlih süt, kadın sütüdür, sonra eşek sütü, sonra deve sütü, sonra keçi sütü, sonra sığır sütü, sonra koyun sütü gelir ve bu en katısıdır." İbnu'l-Arabî* sözüne şöyle devam eder: *"(Sütlerin en efdalini belirtme hususunda) tıbbî tecrübeye dayanan bu tertibi zikretmeye sadedinde olduğumuz hadîs mâni değildir. Zira hadîs, bedevî muhataba, onların hastalığına en uygun olan süte işaret buyurmaktadır. Çünkü onlar bu süt üzere neş'et ettiler, bu sebeple, o süt, (yani deve sütü) onların bedenlerine muvafık düşer (ve şifabahş olur). Herkesce bilinip kabul edilen görüşe göre, sütlerin hepsi bir değildir, süt aldığımız hayvanın, sütü içen bedenlerin ihtilafına, hava durumuna, zamanlara, meralara, bölgelere göre sütler farklılıklar arzeder... Burada görüldüğü üzere, sâdece deve, koyun, keçi sütlerinin farklı hâsiyetler taşıması değil, söz gelimi bir deveden diğerine hayvan değiştikçe veya aynı devenin sütü, gıdası, mevsimi, bulunduğu bölge değiştikce sütündeki hâsiyetin değişeceğine dikkat çekilmektedir. Sütü alıcı durumda olan bünyeler de elbette aynı süte farklı aksülameller (reaksiyon) gösterebilecektir."*

6- NOT: Dinimiz açısından tecviz edilmese de insan sidiğiyle de tedaviye yer veren tıbbî bir tatbikatla ilgili şu bilgiyi kaydediyoruz. [48]

"Deve sidiğine benzer şekilde memleketimizin bazı yörelerinde de, enfeksiyöz hapatitin (sarılığın bir çeşidi) tedâvisinde hastanın kendi sidiğini değişik yollarla kendine içirirler. İçirme işi direkt yapılamıyorsa, kurutulmuş incir, sidik içine konulur, inciri, sidiği emdikten sonra hastaya yedirirler.

Bu konuda bir araştırma yapan Prof. Dr. Cahit Abaoğlu, sterile olarak alınan sidiği adaleye enjekte ediyor. Bu tip hastaların bundan istifade ettiğini tesbit ediyor.

Bu tatbikattaki tıbbî etkiyi şöyle izah ediyor: Hasta, idrarıyla bazı toksinleri (zehirleri) atıyor. Az dozda atılan bu toksinler, vücuda verildiğinde vücut buna karşı kuvvetli bir müdafa mekanizması kuruyor (panzehir=antikor) böylece hastalığa karşı kuvvet kazandığından hastalık da kısa zamanda iyileşiyor." (Z.Ç)

4002 ١٨ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عنهما قال: [قَالَ النبىُّ ﷺ: الشِّفَاءُ فِى ثَلاثَةٍ: شَرْبَةِ عَسَلٍ، وَشَرْطَةُ مِحْجَمٍ، وَكَيَّةٍ بِنَارٍ، وَأنْهَى أُمَّتِى عَنِ الْكَىِّ].

وفى رواي: [فِى الْعَسَلِ وَالْحَجْمِ الشِّفَاءُ]. أخرجه البخارى

18. (4002)- *İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Şifa üç şeydedir:**

★ **Bal şerbeti.**

★ **Kan aldırma.**

★ **Ateşle dağlama.**

Ancak ümmetimi dağlamaktan menediyorum."

Bir rivayette: **"Balda, hacamat olmada şifa vardır."** *denmiştir."* **[Buharî, Tıbb 3.]**

48) Dinimiz açısından tecviz edilmez diyoruz. Çünkü, insan sidiği *necâset-i galîza*'dır. **Halbuki deve sidiği ve diğer eti yenen dört ayaklı hayvanların sidiği necaset-i hafife'dir. Fıkıh açısından hükümleri bir değildir. Haram ve pis şeyle tedavi tecviz edilmez. Üstelik insan idrarı ile tedavinin sünnette örneği de yok.**

AÇIKLAMA:

Buharî bu hadîsi *"Şifa üç şeydedir"* başlığı altında verir, böylece bu husustaki kanaatini cezmen beyan etmiş olur. *İbnu Hacer, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın bu hadîsteki maksadının şifa veren maddeleri üçe hasretmek olmadığını zira başka maddelerde de şifa olduğunu belirtir. Nitekim çörek otu, süt, hurma gibi pek çok yiyecek maddesinin şifa yönü muhtelif hadîslerde mevzubahis edilmektedir. Öyleyse, burada Efendimiz, *Usulü'l-ilâç* denen tedavide başvurulan ana maddelere dikkat çekmektedir. *İbnu Hacer*, hadîsi devrinin tıp anlayışına tatbik edip, o anlayışa uygun bir şekilde izah etmek üzere şöyle devam eder. *"Çünkü imtilâî hastalıklar*[49]*ya demevî, ya safravî, ya balgamî, ya da sevdâvî'dir. Demevî olanların şifası kan çıkarmakla hasıl olur. Hacamat' ı zikretmiş olması Arapların buna çok yer vermelerinden, fasd (damar yarma), [Sülük koymagibi]*[50] *kan almayı ifâde eden diğer metodlardan çok, hacamat metoduyla kan aldırmaya alışmış olmalarındandır. Zira -fasd dahi her nekadar hacamat manasında ise de- Araplar çoğunlukla buna alışmamışlardı, hatta* شَرْطَةُ مِحْجَم *tabiri, fasd'ı da içine almış olsa bile. Keza, hacâmat usulüyle kan aldırma sıcak memleketlerde fasd usulüyle aldırmaktan daha pratiktir, fasd usûlü ise sıcak olmayan yerlerde hacamattan daha pratiktir."* [51]

Safravî imtila ve benzeri durumların devası müshille olur. *Aleyhissalâtu vesselâm*, balı mevzubahis etmekle buna uyarmış oldu. *Keyy'e* (dağlama) gelince, hadîste en son bu zikredilmiştir. Çünkü, fuzulî maddelerden çıkarılması en zor olanlar için buna başvurulur. *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm keyy*'de şifa olduğunu belirtmekle berâber, onu yasaklamaktadır. Bu hal, ya Arapların, dağ-

---

49) *İmtilâî hastalık* hasta edici, zararlı maddelerin vücuddaki birikimi ve çoğalmasıyla hâsıl olan hastalıklardır. Sözgelimi yara imtilâî değildir, zira vücudda zararlı olan bir maddenin birikimi mevzubahis değildir.

50) Bu misal *Aynî*'dendir.

51) *İbnu Hacer*, bir başka babta meseleyi Sâhibü'l-Hedy'den naklen daha geniş açar: *"Hacamat ve Fasd* **meselelerinin gerçeği şudur: Bunlar zaman, mekan ve mizac'ın ihtilâfına göre ihtilaf ederler. Şöyle ki:** *"Hacamat usulü, sıcak zamanlar, sıcak mekanlar ve kanı son derece olgun olan sıcak bedenlerde daha faydalıdır. Fasd ise bilakistir. Bu sebeple hacamat, bilhassa çocuklar ve fasd'a mukâvim olmayan kimselere daha faydalıdır." Muvaffak el-Bağdadî* de şöyle der: *"Hacamat bedenin sathını, fasd'dan daha iyi temizler. Fasd ise bedenin derinliklerini temizler. Hacamat çocuklar içindir. Sıcak memleketlerde hacamat, fasd'dan evlâdır ve tehlikelerden emîndir. Bu, birçok ilaçlardan müstağnî kılar. Bu sebeple hacamat lehinde pek çok hadîs vârid oldu, fasd hakkında değil."*

lama yoluyla hastalığın tamamen kaldırılacağına inanmaları sebebiyledir. Bu takdirde böylesi bir kanaati doğru bulmadığı için onları te'yid mânâsına gelecek olan *keyy*'i serbest bırakmayı doğru bulmamış olmalıdır. *Aleyhissalâtu vesselâm*'ı haklı çıkaran şu halleri vardı: Öyle olurdu ki, daha hastalık husule gelmeden, hastalığı temelden halleden inançları sebebiyle, dağlamaya başvururlar, böylece muhayyel bir tehlikeyi önlemek için kendilerini ateşle tazîbde acele ederlerdi. Bu davranışlarıyla çoğu kere, dağlama ile tedavisi gereken hastalık olmadan kendilerini dağlatmış olurlardı.

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın dağlamayı hem yasaklayıp ve hem de bizzat uygulamış olmasından şu neticeyi çıkarabiliriz: Dağlama ne tamamen terkedilmeli ne de yaygın şekilde kullanılmalıdır. Bilakis, onunla tedavi olunacağı kesinlikle anlaşıldı mı -şifanın Allah'tan geleceğine de itikad ederek- başvurulmalıdır. *Hz. Muğîre*'nin, Tirmizî'de gelen şu merfû rivayeti bu yoruma hamledilir: "*Kim dağlanır veya rukye yaptırırsa tevekkülü terketmiştir.*" *eş-Şeyh Ebu Muhammed İbnu Ebî Cemre* der ki: "*Aleyhissalâtu vesselâm'ın dağlama hakkında gelen bütün beyanlarının tamamından anlaşılan şudur: "Onda fayda da var, zarar da. Yasaklandığına göre, zarar yönü gâlibtir. Allah Teâla Hazretlerinin hamr (alkollüler) hakkında fayda olduğunu belirttikten sonra onu haram kılmış olması, bu yasağı andırır. Zira hamr'ın zararları, faydalarından çok fazladır.*" (52)

İbnu Hacer, bu üç meseleden her biri için müstakil bablarda açıklama yapacağını söyledikten sonra kendi devrinin tıb anlayışını aksettiren bazı açıklamalara geçer. Der ki: "*Bazıları, bu hadîsteki "şifa" dan muradın iki kısım olan hastalıktan bir kısmının şifasıdır" demektir. Zira bütün hastalıklar ya maddî, ya da gayr-ı maddî olmak üzere iki kısma ayrılır:*(53) *Maddî olanlar, -daha önce geçtiği üzere hârre ve bâride (sıcak olanlar, soğuk olanlar) diye ikiye ayrılır.*

Bu iki kısımdan her biri -rutbe (yaş), yâbise (kuru) ve mürekkeb (ikisinin karışımı) diye kısımlara ayrılsa da asıl olan harâret (sıcaklık) ve bürûdet (soğukluk)tur. Bu ikisi dışında kalanlar bunlardan birine tâbidir." Durum bu

---

52) *İbnu Ebi Cemre*'nin bu mütalaasına hak vermek mümkün değil. Nitekim müteakip açıklamalardan ifratı anlaşılacaktır.

53) *İbnu Hacer gayr-ı maddî hastalık* tabiriyle, az sonra görüleceği üzere bugün ruhî dediğimiz cünûn veya, stres dediğimiz psikolojik hastalıkları kasdetmiyor. Bilakis beden hararetinin artması şeklinde tezâhür eden ve hepsine *hummâ* denen ve mahiyeti o devirde açıklanamayan hastalıkları kastetmektedir. Mâmafih kendisi de "*mânevî*", "*rûhî*" gibi bir tâbir yerine *gayr-ı maddî* tâbirini kullanma zekâvetini göstermiştir.

olunca sadedinde olduğumuz haberde, bir misal vermek suretiyle tedavinin aslına dikkat çekilmiş olmaktadır: Hârre (sıcak) olan hastalık, kanın çıkarılması suretiyle tedavi edilir, zira kanın çıkarılmasında (hastalık veren) maddenin atılması (istifrâğ) ve mizâcın soğutulması mevzubahistir. Bâride (soğuk) olan hastalık, bal alınmak suretiyle tedavi olunmaktadır. Çünkü balda ısıtma, olgunlaştırma, parçalama, inceltme, sürdürme ve yumuşatma hassaları vardır. Böylece, zararlı maddeden kurtuluş rıfkla ve kolaylıkla hâsıl olur.

Dağlamaya gelince, bu, müzmin hastalığın tedavisine mahsustur. Çünkü müzmin hastalık bârid (soğuk) maddeden hâsıl olur ve çoğu kere uzvun mizacını bozar. Dağlanınca bu hastalık uzuvdan çıkar.

(Dağlama ile ilgili geniş açıklama 4018 numaralı hadîste gelecek.)

Gayr-ı maddî olan hastalıklara gelince bunların ilacına, hadîste: اَلْحُمَّى مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ فَابْرِدُوهَا بِالْمَاءِ **"Hummâ cehennemden bir kabarmadır, su ile onu soğutun"** denilmek suretiyle işaret edilmiştir.

★ HACAMAT NEDİR, NASIL YAPILIR?

Resûlullah'ın tıbbî sünnetinde mühim bir yer tutan hacamat, bu kitabımızda birkaç yerde geçti ve müteakip birkaç hadîste yine geçecek. Meselenin ehemmiyetine binaen burada kısa bir açıklama yapmak istiyoruz:

Hacamat, lügat olarak emmek mânasına gelen *hacm* kökünden gelir. Tıbbî tabir olarak *kan alma* diye tercüme edebiliriz. Bu işi yapana *hâcim* veya *haccâm* denir. *İhticam* kan aldırma talebidir. Mâmafih hacamat veya ihticam pratikte kan aldırma fiilini ifade için kullanılmaktadır. Kan alma işinde kullanılan âlete *mihcem* veya *mihceme* denir. Umumiyetle sığır boynuzundan yapılır, içi boş iki ağızlı bir alettir. Mihcem bazan haccam'ın emdiği kanı toplayan alete ve hatta kan almada deriyi yarmak üzere kullanılan ucu sivri alete de denir. Aslında bu yarma âletinin ismi mişrat'tır. Araplar, *mihcem* denen aletin üzerine tatbik edildiği deri kısmına *mahceme* demişlerdir.

Bu teknik bilgilerden sonra geçmişte uygulanan kan alma usulünü tarife geçebiliriz: Kan iki suretle alınmaktadır:

Deriyi yarmadan, deriyi yararak.

★ *Deriyi yarmadan yapılan hacamat: Mihcem* denen -ki umumiyetle boynuzdan yapılmıştır- alet alınır, geniş ağzı, kan alınmak üzere belirlenen yere tatbik edilir, haccâm da öbür ağzından aletin içindeki havayı ağzıyla emer. Alet

içerisinde hava azaldıkça kanın dahili tazyikinin de tesiriyle ince damarlardan kan aletin içine, deri mesâmatından akmaya başlar. Böylece hacâmat yapılan yerdeki kan tıkanıklığı izale olur, önceden duyulan ağrı, sızı hafifler veya tamamen kaybolur.

★ *Deri yarılarak yapılan hacâmat* (ki *İbnu Hacer fasd* olarak ifâde etti): Ucu sivri bir aletle -ki buna *mişrat* ve hatta *mihcem* de dendiğini belirtmiştik- kan almada kullanılacak mihceme denen âletin tatbîk edileceği derinin üzeri yarılır. Bu durumda, *mihceme*'nin havası emildikce kan bu yarılan yerden daha kolay ve daha çabuk akmaya başlar. *Semüre radıyallahu anh*'ın Taberâni'de gelen bir rivayeti *Resûlullah*'ın bu tarzda hacâmat olduğunu ifade eder: دَعَا النَّبِىُّ صَلّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَجَّاماً فَحَجَمَهُ بِقَرْنٍ وَشَرَطَ بِشَفْرَةٍ فَرَآهُ رَجُلٌ مِنْ بَنِى فَزَارَةَ فَقَالَ يَارَسُولَ اللّٰهِ عَلاَمَ تَدَعُ هٰذَا يَقْطَعُ لَحْمَكَ اَتَدْرِى مَا هٰذَا؟ هٰذَا الْحَجْمُ وَهُوَ خَيْرُ مَا تَدَاوَيْتُمْ بِهِ

"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bir haccâm çağırdı. O da Efendimizi bir boynuzla hacamat etti. (Bu maksadla) geniş ağızlı bir bıçak kullanarak (derisini) yarmıştı. Benî Fezârelî bir adam bunu görünce: "Ya Resûlallah niye bu adamı, etini kesmeye bırakıyorsun?" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Bu nedir biliyor musun? Bu hacamattır. Bu sizin başvurduğunuz tedavî yollarının en hayırlısıdır" *buyurdular."*

Araplar, zamanımızda da hacamata ehemmiyet verirler. Ancak bu maksatla boynuz değil, cam âletler kullanırlar.

★ ZAMANIMIZ TIBBINA GÖRE HACAMAT

"Hacamatçılar, özel hacamat aletleri kullanırlar: Bunlar bir hayvan boynuzu olduğu gibi bir bardak veya küçük kâselerdir. Bunların geniş tarafları vücudun herhangi bir yerine tatbik edildiği gibi diğer tarafındaki delikten, içindeki hava emilerek beklenir. Bunun üzerine vücut içindeki basınç bu boşluğa doğru gâlib gelerek deri altına kan toplanmaya başlar. Daha sonra, hacamat aleti buradan uzaklaştırılır ve deri yarılarak toplanan kan dışarı alınır. Bu metod aynı yere birkaç defa daha tatbik edilerek alınan kan miktarı artırılabilir.

Hacamat aletinin içindeki hava emilerek uzaklaştırıldığı gibi, içindeki hava ateş üzerine tutularak genleştirilir ve büyük bir kısmı uzaklaştırıldıktan sonra tatbik edilerek sahasına konulur.

Hacamat aleti soğudukça içindeki ısınmış hava da yoğunlaşarak emme tarzında bir vakum oluşturacaktır.

Fasd, damar yarma her insanın işi değildir. Bunu çok ehil insanların yapması gereklidir. Çünkü hayati damarı parçalayabilir veya çeşitli yollarla mikrop bulaştırarak mevzii *(lokal) ve bünyevi (genel) iltihaplara (enfeksiyonlara) yol açabilir.*

Hacamat bugünkü tıbbî deyimi ile kan aldırmak manasına gelmekle berâber bazı nüansları vardır.

Hacamat, hastalığın nev'ine göre değişik vücut bölgelerine tatbik edilmektedir. Bundan maksadın o bölgedeki kan hareketini arttırmak, kirli kanı alıp temiz kanın gelmesini sağlamak, o bölgeye özellikle yerleşmiş hastalık yapıcı maddeler varsa bunların uzaklaştırılması düşünülebilir. Tabîi bu bölgeye taze kan çekmekle kandaki tedavi edici maddelerin yine bölgede çoğalmasını sağlayacaktır.

Fasd bir yerde bugünkü tıbbi deyimle, kan aldırmanın eş anlamlısı (müteradif) kabul edilebilir. Bu şekilde kan aldırma olayının hacamatın yerini alıp almayacağının mütalaasını ileride yapılacak olan tetkiklere bırakacak olursak, temelde aynı şeyi yaptıklarını söylemek fazla bir cüretkârlık kabul edilmemelidir. Çünkü, ister hacamat veya fasd yoluyla kanı alınan kişinin kan yapıcı merkezleri uyarılarak, genç ve dinamik kan hücrelerinin oluşması sağlanır. Bu hücreler, solunum hücreleri (alyuvarlar-kırmızı kan hücreleri) veya müdafaa (akyuvarlar-beyaz kan) hücreleridir.

Bu yeni oluşan genç ve dinamik hücreler hastalıklara karşı daha amansız bir mücadele vererek, hastalıkların uzaklaşmasına sebeb olduğu gibi, çevre şartlarına karşı daha mukavim olmamızı sağlar ve vücuttaki işe yaramayan temel taşı niteliğindeki ihtiyar hücrelerin uzaklaşmasına ve bunların yerine genç hücrelerin yerleşmesine yardımcı olurlar. Yapılan gözlemlerde, kan aldıran kişide hastalıklara karşı mukavemetin geliştiği, baş ağrısının ortadan kalktığı, grip gibi ilacı bulunamayan hastalıklara yakalanmadığı müşâhade edilmektedir. Dolayısı ile kansere karşı mukavemetin ve AİDS'e karşı müdafaanın elde edebileceği de düşünülmektedir." (Z.Ç)

Hacamat hangi günlerde olmalıdır, aç karnına mı tok karnına mı olmalıdır, niçin? gibi açıklamalar az ileride 4014 numaralı hadîste gelecek.

4003 ١٩ ـ وعنه رضى اللّٰه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: خَيْرُ مَا تَدَاوَيْتُمْ بِهِ السَّعُوطُ وَالْحِجَامَةُ وَاللُّدُودُ وَالْمَشِيُّ]. أخرجه الترمذى.

«السَّعُوطُ» ما يستعط به فى الأنف.

«المَشِيُّ» شرب المسهل.

19. **(4003)**- Yine *İbnu Abbâs radıyallahu ahnüma* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdu ki:* **"Kendisiyle tedavi olduğunuz şeylerin en hayırlısı sa'ut (burun damlası), hacamat (kan aldırma), ledûd (ağızdan damlatma) ve meşiyy (müshil içmedir.)"** [Tirmîzî, Tıbb 9, (2048, 2049).]

AÇIKLAMA:

1- Daha önceki rivayette, **"şifa üç şeydedir"** diye hasr ifâde eden bir üslûbla başladıktan sonra *bal* şerbeti, kan aldırma ve dağlamayı nazar-ı dikkatlere arzeden *Aleyhissâlatu vesselâm,* burada tedavî olunan en hayırlı maddeler olarak, öncelikle, ağız ve burun yoluyla alınan bazı ilaçlarla kan aldırmayı göstermektedir. Şu halde belirtildiği üzere, önceki hadîsten maksad *hasr* değildir. Keza bu rivayette de hasr maksûd değildir. Hadîsin Tirmizî'deki aslında şu ziyâde mevcuttur: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm hastalanınca, ashabı ona ağız damlası verdi. Bu işten fâriğ oldukları zaman Aleyhissâlatu vesselâm:* **"Onlara da ilaç içirin!"** *emir buyurdular. İbnu Abbâs* der ki: *"Abbâs radıyallahu anhüma hâriç hepsine de içirdiler."* Görüldüğü üzere *İbnu Abbas* 3982 numarada kaydedilen vak'ayı rivâyetine ilave etmiş bulunmaktadır. Teysîr müellifi, bu ziyadeyi, önce geçtiği için burada terketmiş ve böylece rivayeti aslına nazaran telhîs ederek buraya almıştır.

2- *Meşiyy,* aslında *gitmek* demektir. *Müshil*in yani barsakları yumuşatarak ishale sebep olan ilacın *meşiyy* diye isimlenmesi, kişiyi sıkca helaya gitmeye mecbur etmesinden ileri geldiği belirtilmiştir, daha önce de belirttik. Müshilin ehemmiyeti hususunda günümüz tıbbı der ki: *"Yenilen gıdanın ince barsakların 2/3 üst kısmında sindirilmiş olarak daha aşağılara inmesi gerekir. Şayet sindirilmemiş bulunan gıda ince barsakların 1/3 alt kısmına ve kalın barsaklara ulaşacak olursa, toksinler (çeşitli*

zehirleyici maddeler), gaz yapıcı maddeler ve kanserojen (kanser yapan) maddeler (indol, indoksit gibi) meydana gelir. Bu maddeler ise vücudun daha çık rahatsız olmasına, hastalığın şiddetlenmesi ne veya hastalanmasına sebep olabilir. Bunların önlenmesinde, müshil kullanılarak zararlı maddelerin vücuttan uzaklaştırılması sağlanmış olur." (Z.Ç)

3- Hacamatla ilgili geniş açıklamayı 4006 numarada yapacağız.

4004 ٢٠ — وعن زيد بن أرقم رضى اللّهُ عنه قَالَ: [اكَانَ النبىُّ ﷺ: يَنْعَتُ الزَّيْتَ وَالْوَرْسَ مِنْ ذَاتِ الْجَنْبِ. قَالَ قتادة: يُلَدُّ بِهِ مِنَ الْجَانِبِ الَّذِى يَشْتَكِيهِ].

وفى رواية: «أَمَرَنَا رَسُولُ اللّهِ ﷺ أَنْ نَتَدَاوَى مِنْ ذَاتِ الْجَنْبِ بَالْقُسْطِ الْبَحْرِىِّ وَالزَّيْتِ]. أخرجه الترمذى وصححه.

20. **(4004)**- *Zeyd İbnu Erkam radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, zâtülcenb hastalığının tedavisinde zeytinyağı ve vers'i methederdi."*

Katâde derdi ki: "Zeytinyağı ağzın, hastalık hissedilen tarafından içirilirdi." Bir rivayette: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bize, zâtülcenbten kustu'l-bahrî ve zeytiyağı ile tedavi olmamızı emrederdi" denmiştir.* [Tirmizî, Tıbb 25, (2079, 2080); İbnu Mâce, Tıbb 17, (3467).]

AÇIKLAMA:

Bu hadîs, zâtülcenb'e karşı *Resûlullah*'ın vers ve zeytinyağını tavsiye ettiğini göstermektedir. *Vers:* Kâmus, bunun Yemen'de yetişen bir ot olduğunu, bir kere ekince, aynı kökten yirmi yıl çiçek açtığını, Türkçede *"alaçehre"* ve *"Yemen za'ferânı"* dendiğini, bununla bazı eşyaların sarıya boyandığını, bir kısım hastalıklara ilaç olarak kullanıldığını belirtir. *Ahteri,* bu otun sarı renkli olduğunu, ancak iyisinin *"kızıl ve yumuşak"*olduğunu ilave eder. *Ebu Hanîfe el-Lügavî,* bu otun *"tıbbî hususiyetinin kuvvetli harâret ve yubûset (kuruluk) olduğunu, iyi cinsinin kızıl, yumuşak ve az kepekli olduğunu çil, uyuz, basur gibi vücudun haricinde bulunan hastalıkların bundan sürülerek tedavi edildiğini, ayrıca kabızlık verici ve boyayıcı gücü olduğunu, içildiği takdirde alaca hastalığına iyi geleceğini, içilecek miktarın bir dirhem kadar olacağını, mizac ve faydaları*

yönüyle kust-i Hindîye yakınlık arzettiğini, bunun çiçeğiyle boyanan elbisenin, insanda cima gücünü artıracağını" belirtir.

Tekrar belirtelim: *Ledûd,* ağzın bir yanından ilaç damlatmaktır.

4005 ٢١ – وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما: [أنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ قَالَ: مَاذَا فِى الأَمَرَّيْنِ مِنَ الشِّفَاءِ: الصَّبِرِ والثُّفَّاءِ]. أخرجه رزين

«الصَّبِرُ»: معروف

و«الثُّفَّاءُ» الخردل، وقيل: الحرف

21. **(4005)**- *İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"İki şeyde ne çok şifa vardır: Sabır ve süfâ."**[*Rezîn* tahrîc etmiştir.]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, Câmi'u'l-Usûl'e *Rezîn*'in Kütüb-i Sitte dışından ilave ettiği rivayetlerden biridir. Hadîse mütedavil kaynaklarda rastlanamamıştır.

2- Burada geçen sabır, tevekkülün gereği *"tahammül"* manasını taşıyan *sabr* olmayıp şifalı bir otun ismidir. Dilimizde de *sabır* denilir. Bu otun usâresi (suyu), son derece acıdır. *Sabr* denince, bu otun usâresi kastedilir.

3- *Süfâ'* ise hardal otunun adıdır. Ancak *hurf* denen bir başka ota da süfâ diyen olmuştur. Dilimizde *hurf*'un karşılığı *"yüzerlik otunun tohumu"* dur.

Şu halde hadîs, pek acı olan *sabır* ile hardal (veya yüzerlik otu tohumunda) şifa olduğunu vurgulamış olmaktadır.

4006 ٢٢ – وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما: [أنَّ النَّبِىَّ ﷺ احْتَجَمَ، وَأَعْطَى الحَجَّامَ أجْرَهُ، وَاسْتَعَطَ]. أخرجه الشيخان، وأبو داود.

22. **(4006)**- *İbnu Abbâs radılallahu anhüma* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm hacamat oldu ve hacamatı yapan doktora ücretini ödedi ve ayrıca burun damlası da kullandı."* [Buharî, Tıbb 9; Müslim, Selam 76, (1202); Ebu Dâvud, Tıbb 8, (3867); Tirmizî, Tıbb 9, (2048).]

AÇIKLAMA:

1- Hacamatın kan aldırmak olduğu daha önce açıklanmıştır. *Sa'ut,* burna ilaç akıtmaktır. Şarihler bu ameliyeyi: *"Omuzların altına bir yastık koyup başı aşağı sarkıttıktan sonra burna ilaç damlatıp beyin içlerine* [54] *nüfuz etmesinin sağlanması"* diye tarif ederler. Bundan maksad hastalığa sebep olan zararlı birikimlerin akıntı yoluyla dışarı atılmasını sağlamaktır. Damlatılan ilaçla tahrik edilen hapşırma, arzu edilen akıntıya yardımcı olacaktır. Burna damlatılan şifalı mayi, sade olacağı gibi birkaç maddeden mürekkep bir karışım da olabilir. Hadis *Resûlullah'*ın bu çeşit tedavîye başvurduğunu ifâde etmektedir.

2- Rivayet *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'*ın hacamat usulüyle kan aldırdığını ifâde etmekten başka, doktora ücret verdiğini de takrîr etmektedir. Buharî'nin diğer bâzı rivayetlerinde *Resûlullah'*ın kan aldırırken ihramlı olduğunu, Mekke yolunda bulunduğunu tasrîh eder. Yani hacc veya umre için seferde olduğu bir sırada yol esnasında kan aldırmıştır.

3- *İbnu Hdcer,* tabiblerin hacamatla ilgili pek çok faydalar saydığını kaydeder. Hacamat yapılan uzva göre, hâsıl olacak faydalar farklılıklar arzetmektedir. Hacamat akciğer, karaciğer, dalak, baş, boğaz, göz, kulak, diş, burun, bacaklar, baldırlar, mide, vs. pekçok uzuvdaki muhtelif rahatsızlıklara fayda getirmektedir.

Not: Hacamatla ilgili daha geniş açıklama 4002 numaralı hadîste az önce geçti.

4007 ٢٣ـ وعن أم المنذر بنت قيس رضى اللّه عنها قالت: [دَخَلَ
عَلَيَّ رَسُولُ اللّهِ ﷺ وَمَعَهُ عَلِيٌّ رَضِىَ اللّهُ عنهُ وَعَلِيٌّ نَاقِهٌ، وَلَنَا دَوَالٍ
مُعَلَّقَةٌ، فقَامَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يَأْكُلُ مِنْهَا فَطَفِقَ عَلِيٌّ رَضِىَ اللّهُ عنهُ
يَأْكُلُ مِنْهَا، وَجِئْتُ بِهِ فقَالَ ﷺ: أَصِبْ مِنْ هٰذَا، فَإِنَّهُ أَوْفَقُ لَكَ].

أخرجه أبو داود والترمذى.

«النَّاقِهُ»: الذى قد ابلّ من مرضه ولم تتكامل صحته.

---

54) Tabir eskidir. *Beyinin içlerine ilacın nüfuzu* tabiri günümüzde haklı olarak yadırganabilir.

و«الدَّوَالِى»: أعذاق من بُسر.

«تُعَلَّقُ»: كلما أرطبت أكل منهاءَ واحدتها دالية.

23. **(4007)**- *Ümmü'l-Münzir Bintu Kays radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Beraberinde Ali radıyallahu anh olduğu halde Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm yanıma girdi. Ali bu sırada (geçirdiği bir hastalığın) nekâhet devresinde idi. Evimizde busr (hurma çağlası) salkımları asılı idi. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm ondan yemeye başladı. Ali de yemek üzere kalktı. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Ali'ye yönelerek:*

"Ağır ol, ağır ol! Sen daha nekâhet dönemindesin!" *dedi ve Ali bırakıncaya kadar tekrarladı."*

Ümmü'l-Münzir, **anlatmaya devam ederek:** ***"Ben arpa ve çöğender otun***-*dan yemek pişirip getirdim. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm:*

"Ey Ali, buyurdular, bundan al, bu sana daha faydalı!" [Ebu Dâvud, Tıbb 2, (3856); Tirmizî, Tıbb 1, (2038).]

AÇIKLAMA:

Bu hadîste, bazı hastalıklarda tatbîk edilmesi gereken perhîze bir örnek görülmektedir. *Resûlullah,* hastalıktan yeni çıkmış ve henüz sağlığına tam olarak kavuşamamış olan *Hz. Ali*'yi çağla hurmayı yemekten men etmektedir.

4008 ٢٤ـــ وعن سهل بن سعد رضى اللّٰهُ عنه قال: [لَمَّا جُرِحَ وَجْهُ النَّبِىِّ ﷺ يَوْمَ أُحُدٍ جَعَلَتْ فَاطِمَةُ رَضِىَ اللّٰهُ عنها تَغْسِلُ الدَّمَ عَنْ وَجْهِهِ وَعَلِىٌّ يَسْكُبُ عَلَيْهَا المَاءَ، فَلَمَّا رَأَتْ الْمَاءُ لاَيَزِيدُ الدَّمَ إلاَّ كَثْرَةً أَخَذَتْ قِطْعَةَ حَصِيرٍ فَأَحْرَقَتْهُ حَتّٰى صَارَ رَمَاداً فَأَلْصَقَتْهُ بِالْجُرْحِ، فَاسْتَمْسَكَ الدَّمُ]. أخرجه الشيخان والترمذى.

24. **(4008)**- *Sehl İbnu Sa'd radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Uhud savaşı sırasında yaralanınca, Hz. Fatıma radıyallahu anhâ, mubarek yüzlerinden kanı yıkamaya başladılar. Ali de Fâtıma radıyallahu anhümâ'ya su döküyordu. Fâtıma radıyallahu anhâ suyun kanı gittikce artır-*

dığını görünce bir parça hasır aldı. Onu yakıp iyice kül hâline gelince yaraya bastı. Böylece kan da durdu." [Buharî, Cihâd 80, 85, 163, Vudû 72, Megâzî 24, Nikâh 123, Tıbb 27; Müslîm, Cihâd 101, (1790); Tirmizî, Tıbb 34 (2086); İbnu Mâce, Tıbb 15 (3464).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, câhiliye devrinde bilinen tabâbete bir örnek olmaktadır: Külle kanın durdurulması. Rivâyette her ne kadar *hasır külü* mevzubahis edilmiş ise de, şârihler herhangi bir külün aynı fonksiyonu ifa edeceğini belirtirler. Nitekim halkımız hâla bu usule başvurur ve âcil durumlarda bir bez parçası yakarak yaraya basar. Her halde dikkat edilmesi gereken husus külün taze olmasıdır. Zira taze elde edilen kül mikroptan âridir. Bayatlamış, steril olmayan yerlere değerek kirlenmiş külden sakınmak gerek.

İbnu Hacer: "Derin olmayan yaranın su ile yıkanması câizdir, derin olursa suyun zararından emin olunamaz" der. Şüphesiz imkân elverdiği durumlarda yaranın su ile yıkanmasından kaçınmalı, yaraya zarar vermeyecek steril mâyilerle, en azından kaynatılmış su ile yıkanmalıdır. Aksi takdirde yaranın sudan mikrop kapması melhuzdur.

2- Sadedinde olduğumuz hadîs *Resûlullah*'ın Uhud savaşı esnasında yaralanma hâdisesini anlatmaktadır. Uhud savaşı müslümanların maruz kaldığı en ciddî ibtilalardan biri olmuştur. Bedir yenilgisinin kiniyle dolu olan Mekke müşriklerini birinci safhadaki mağlubiyetten sonra, müslümanları arka canibten gelecek tehdide karşı korumak üzere bırakılan *"okçuların düşman mağlub oldu, savaş artık bitti"* diyerek yerlerini terketmeleri üzerine, o ânı bekleyen *Hâlid İbnu Velîd* komutasındaki atlı birliğin, müslümanlara yaptığı âni baskın ile derlenip toparlanmış ve mukabil saldırı ile çok sayıda müslümanı şehid etmişti. Bu meyanda *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* da oldukça kritik anlar yaşamıştı: Yüzünün birçok yerinden yara almıştı. Azı dişi kırılmış, elmacık kemiklerinin üzerinden, alt dudağından, alnından yaralar almıştı. *Abdurrezzâk*'ın bir rivâyetine göre, o gün *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın vech-i mübareklerine yetmiş kadar darbe gelmiş, ancak Cenab-ı Hak, onların zararından korumuştur. Bu saldırıları yapanların başında *İbnu Kamî'a* adında bir müşrik gelmektedir.

3- Hadîsin delalet ettiği bir husus açıktır: Tedavinin cevazı.. Bu meselenin teferruatına bu bölümün baş kısmında temas ettiğimiz için burada tekrar ele almayacağız. Ancak, *Resûlullah*'ın bu tedavi ameliyesine itiraz etmemiş bulunmasının sarîh bir şekilde tedavinin cevazını gösterdiğini vurgulamayı gerektirir.

Hadîs, ayrıca, peygamberlerin bir kısım musibetlere, dünyevî meşakkat, bela ve elemlere maruz kalacaklarına da delil olmaktadır. Bu, hem onların ecirlerinin artması ve mertebelerinin yükselmesi hikmetine râcidîr, hem de din için ümmetlerinin bu çeşit ibtilalara katlanmaları, meşakkat ve musibetler karşısında sabır göstermeleri hususunda örnek olma maslahatına râcidir. Şer cephesinin geçici zaferlerine rağmen, neticede hüsran onlara, galebe hizbullahadır. Zira İlahi kanun Kur'an'da öyle tesbit edilmiştir: وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ **"Nihâî sonuç muttakîler içindir"** (A'raf 128).

4009 ٢٥ — وعن وائل بن حجر: [أَنَّ طَارِقَ بْنَ سُوَيْدٍ الْجُعْفِيَّ سَأَلَ النَّبِيَّ ﷺ عَنِ التَّدَاوِى بِالْخَمْرِ؟ فَنَهَاهُ، وَقَالَ: إِنَّهُ لَيْسَ بِدَوَاءٍ وَلٰكِنَّهُ دَاءٌ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذى.

25. **(4009)**- *Vâil İbnu Hucr radıyallahu anh* anlatıyor: *"Târık İbnu Süveyd el-Cu'fî radıyallahu anh, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a hamr (alkollüler) ile tedâvi hususunda sordu. Aleyhissalâtu vesselâm onu bundan men etti ve:*

"Hayır! O, deva değil, derttir!" *buyurdu."* [Müslîm, Eşribe 12, (1984); Ebu Dâvud, Tıbb 11, (3873); Tirmizî, Tıbb 8, (2047).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadîs tedavide *hamr*'ın kullanılması meselesine aydınlık getirmektedir. Meselenin açıklanmasına girmeden hamrın ne olduğunu kısaca belirtelim: Sekizinci cilt 161. sayfada genişçe açıkladığımız üzere *hamr*, aklı örten içkilerin müşterek adıdır. Bunu alkollü içecekler diye açıklayabiliriz. Alkolün girdiği her içkinin -veya gıda maddesinin- aklı örtücü yani sarhoşluk verici tesiri olduğuna göre *hamrı alkollüler* olarak anlamamız mümkün, makul ve hatta gereklidir.

Öyleyse, suali alkolün tedavide kullanımı câiz mi değil mi? diye sormak mümkündür. Biz, bugünkü farmakolojinin hükmünü nazar-ı dikkate almadan, İslam ülemâsının meseleye nasıl baktığını belirtmeye çalışacağız. (55) Çünkü, zamanımızda tıb ilmi, eskiden olduğu gibi, mutlak, değişmez prensiplere inan-

55) Günümüzde bir kısım ilaçlar ve bilhassa şuruplar alkolün belli bir nisbette karışımı ile elde edilmektedir. Tıbb ilmi en çok gelişme gösteren bir ilimdir. Günün birinde yeni bir terkibin geliştirilmesi ile bu tatbikattan vazgeçilmesi mümkündür. Biz bugünkü hali değişmez nihâî durum diye kabul edemeyiz. Esas

mıyor. Bugünkü doğru ve faydalı bilinen bir kısım tatbikatın zararlı olduğunun anlaşılabileceğini, ondan vazgeçilebileceğini peşinen kabul ediyor.

Hemen belirtelim ki, sadedinde olduğumuz hadîsin bu meseledeki tavrının kesin bir üslûbla menfi olmasına rağmen, dinin getirdiği başka nass ve prensipleri de değerlendiren İslam ülemâsı bu meselede tam bir görüş birliğine varamamıştır. *Nevevî hazretleri, Resûlullah*'ın **"O, deva değil, derttir"** sözünü şöyle açıklar: *"Bu ifade, hamrın kullanılmasının veya sirkeye çevrilmesinin haram olduğuna delildir"* diye hükmeder. Devamla der ki: *"Hadîste, hamrın devâ olmadığı, onunla tedavide bulunmanın haram olduğu hususunda sarâhat var. Çünkü o derttir. Ashabımız (Şafiîler) nezdinde sahih olan görüş, hamrla tedavinin haram olduğudur. Keza, susuzluğu gidermek için içilmesi de haramdır. Ancak boğaza takılan lokmayı geçirmek için hamrdan başka içecek bir şey bulunmama durumunda, hamra başvurmak gerekir. Zira bu halde, onunla şifâ kesinlik kazanmış olmaktadır. Tedavide ise, durum böyle değildir."*(56)

Ancak bazı âlimler, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın - 4001 numaralı hadîste izahı geçen- Ureynelilere deve sidiğiyle tedavi olmalarına vermiş olduğu ruhsatla mukayese yaparak zaruret hâlinde tedavide hamrın da kullanılmasını mubah addetmiştir. Bunlara göre: *"Deve sidiği haramdır, ancak, bazı hastalıklara dâ şifa olmaktadır, işte bu sebeple o haramın kullanılmasına Aleyhissalâtu vesselâm ruhsat tanımıştır."*

Ülemanın ekseriyet itibariyle hamrın tedavide kullanılmasına *"haram"* dediğini belirten *Hattâbî* yukarıda kaydettiğimiz kıyasla tedavide kullanılabilece-

•

---

olan ve değişmez gerçekleri ifâde eden vahye müstenid nebevî irşadlardır. Gerçek mahiyetiyle onun anlaşılmasına ehemmiyet vermek gerekir. İslam ülemâsı bu meselede ihtilaflıdır. Görüleceği üzere biz ilaç sanayiinde alkole *"hayır"* diyelim veya *"evet!"* diyelim diye bir teklif getirmiyoruz. Bu meselenin hâzık müslüman tabiblerce, her çeşit peşin hükümden âri olarak, ciddî şekilde araştırılması gerekmektedir. Bunu yaparken fukahânın yaklaşımı da gözden uzak tutulmamalıdır.

56) *Nevevî*, tedavide ilacın tesirinin yüzde yüz olmayıp zanna dayanma durumunu nazara vermektedir. Şu halde, boğazdaki lokmayı kaydırarak boğulmaktan kurtulma gibi şifa verme durumu kesinlik kazanan hallerde, *Nevevî*'ye göre hamrın isti'mali caizdir, başka hallerde değil.

ğine hükmedenlere şu cevabı verir: *"Derim ki: "Bu görüş sâhibinin birleştirdiği iki şeyi Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm tefrîk etmiş (ayrı ayrı değerlendirmeye tâbi kılmış), birinin "zararlı olduğu" na hükmetmiş, diğerine de "mubah" demiştir. Zararlı dediği "hamr" dır, mubah dediği de "deve sidiği" dir. Nass'ın aralarını tefrîk ettiği iki şeyi birleştirmek (aynı hükme tâbi kılmak) câiz değildir."*

Hattâbî, hamr mevzuunda *Resûlullah*'ın tavizsiz tavrını bir başka nokta-i nazardan değerlendirir. Ehemmiyetine binaen okuyucumuzun nazar-ı ibretle tedkiklerine arzediyorum: *"Keza, halk hamrı haram kılınmazdan önce çokça içiyordu. Herkes içki mübtelası olmuştu ve ondan alacağı keyfin peşinde idi. Haram edilince onun terki ve ondan uzaklaşılması çok zor geldi. Şerîat, hamr alana ceza takdir etmek suretiyle o hususta sert davrandı, tâ ki bundan vazgeçsinler ve içmeyi terketsinler. Bu sebeple, içmede, tedavide vs. her hususta kesin yasak koydu, tâ ki kimse temâruz ve tesâkum ederek (yani kendisinin hasta olduğunu ileri sürerek) hamrın alınmasını mubah addedip (yasağın ciddiyetini bozmasın, gevşeklik hasıl etmesin). Halbuki deve sidiği hususunda böyle bir endişe mevcut değildir, çünkü onu içmeye sevkeden herhangi bir sebep yoktur, insan tabiatı, deve sidiğini içmekten kendi kendine sıkıntı duyar ve iğrenir. Öyleyse (bu yönüyle temelden farklı) iki şeyi iltibasla birbirine kıyas etmek sahih değildir, doğru da olamaz."*

İbnu'l-Kayyim'in getirdiği bir izah da burada kayda değer. Merhum, haram edilmiş olan şeylerle tedavinin hem şeriat ve hem de akıl nazarında *"kabîh (çirkin)"* olduğunu belirttikten sonra, öncelikle şer'î yönünü ele alır ve haram şeylerle tedaviyi yasaklayan hadîsleri kaydeder -ki bunlardan biri sadedinde olduğumuz hadîstir, bir diğeri 3978'de kaydedilmiştir- sonra aklî yönünü ele alarak der ki:

"Allah Teâla Hazretleri hamrı pis olduğu için haram kılmıştır. Zira O celle şânuhu bu ümmete, temiz bir şeyi ceza olsun diye haram kılmamıştır. Temizi, ceza olarak, yahudilere haram kıldığını âyet-i kerime beyan eder: **"Yahudilerin haksızlıklarından, çoklarını Allah yolundan men etmelerinden, yasak edilmişken faiz almaları ve insanların mallarını haksızlıkla yemelerinden ötürü, kendilerine helal kılınan temiz şeyleri onlara haram kıldık..."** (Nisa 160).

Bu ümmete böyle bir ceza verilmediğine göre, haram edilenlerin hiç biri temiz değildir. Bu ümmete her ne haram edilmişse pis oldukları için haram edil-

miştir. Bunların ümmete haram edilmesi, ümmeti o şeylerin pisliğinden, zararından korumak içindir. Öyleyse hastalıklara, illetlere karşı hamrdan şifa aramak uygun düşmez. Bunların bertaraf edilmesinde tesiri olsa bile, hamrdaki kötülüğün kuvveti sebebiyle peşinden daha beter hastalıklar kalbte zuhur eder. Böylece, hamrla tedavi olan kimse, bedendeki hastalığın giderilmesine çalışırken, kalbinde hastalık kazanmış olur..."

Kaydedilen bu açıklama, haramlık ve helalliğin, dini bakımdan izafî olduğunu, yani Allah yasakladı ise pis addetmek, helal kıldı ise temiz addetmek gerektiğini göstermektedir. Dinin koyduğu hükümlerde aklî muhakeme yürütmek mahzurludur, teslimiyet esastır.

Bu meselede Hanefî âlim *Aynî* de Şâfi'iyyü'l-Mezhep olan *Nevevî* gibi düşünür: *"Şifa vereceği hususunda kesin bir kanaat hâsıl olursa haramla tedavi câizdir, tıpkı muzdar kişinin meyteyi (leşi) yemesi, boğazına lokma takılanın kaydırmak için veya susuzluktan ölecek olanın da susuzluk için hamrı içmesi gibi. Ancak hamr'dan şifa hasıl olacağı hususunda kesin kanaat hâsıl olmazsa, o durumda alınması mubah olmaz."* Keza der ki: *"Bir kimsenin, bir başkasının hastalığını ilmî gücüyle bildiğini ve bu hastalığın da hamr ile tedavi edilebileceğine hükmettiğini farzedecek olsak, bu durumda o kimsenin hamr içmesi mubahtır, tıpkı şiddetli susuzluk esnasında hamr içmesinin, açlık anında da meyte yemesinin mubah olması gibi."*

Ayni'nin bu mütâlaasına itiraz edilerek hamr ile, takılan lokmanın kaydırılması, susuzluğun giderilmesi kesin bir durum ama, tedavi ile şifanın husül bulması, helal şeyle dahi olsa kesin değildir; öyleyse, haramla tedaviyi susuzluk sırasında veya lokmasının kaydırılmasında içilen şarapla kıyaslamak fâsid bir **değerlendirmedir, itibar edilemez denilmiştir.**

İbnu Âbidîn, Reddü'l-Muhtâr'da der ki: *"Lokmanın, hamr ile boğazdan kaydırılması, hamr ile susuzluğun giderilmesi örneklerinde elde edilen fayda kesindir. Bu sebeple, şarap olduğu halde, bunu kullanmayıp susuzluktan ölen veya boğazına takılan lokma sebebiyle boğulan kimse günahkar olur. Tedavide durum böyle değildir. Çünkü, uygulanacak tadaviden fayda sağlamak kesin değil, zannîdir. Bu sebeple, bir kimse tedaviye başvurmasa ve ölse günahkar olmaz."*

İbnu'l-Arabî, Arızatu'l-Ahvazî'de şöyle der: *"Dense ki: "Tedavî zarurî bir haldir, zaruret ise haramları mubah kılar, öyleyse haramla tedavi mübah olmalıdır!"* Biz de deriz ki: *"Tedavi zarurî bir hal değildir. Zaruret, açlıktan*

ölüm korkusu getiren haldir. Tedavi olmak asıl olarak vacib değildir, öyleyse onda harama başvurmak nasıl mubah olur?"

Bütün bu farklı mütâlaalardan sonra Rahmeten lil-âlemîn olan *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın **"Ümmetimin ihtilafı rahmettir"** hadîsini hatırlatmak ve ihtilaflı meselelerde ümmet için kolaylık ve ruhsatın varlığı prensibi sebebiyle haram hükmünde cezmedilemiyeceği prensibini kaydetmek isteriz.

Ancak, dinin selameti, şüpheli şeylerden kaçmadadır.

★ HAMR HAKKINDA TIBBIN EN SON SÖYLEDİKLERİ

"Şeriatın "Haramlar niyyetlerle mubah olmaz" hükmünü de dikkate alarak, Hattâbi'nin görüşüne aynen katılmakta, aşağıdaki örnekler çerçevesinde gerek vardır kanaatindeyim. Şöyle ki:

a) Son birkaç yıla kadar dezenfektan (mikrop öldürücü) madde olarak bilinen alkol lehinde bir çok methü senâlar yapılmıştır. Bunun içindir ki, kolonya, kokusu yanında dezenfektan bir madde olarak isti'mal edilmektedir.

Son yapılan çalışmalarla, alkolün dezenfektan bir madde olmadığı anlaşılmıştır. Alkol bakteriyi protein bir kılıfla sararak, onun faaliyet ve üremesini kısa bir zaman için durduruyor. Daha sonra aktif pozisyona geçen mikrop, faaliyetine devam etmektedir.

Bunun içindir ki günümüz cerrahisinde dezenfektan olarak alkol terkedilmiş ve yerine başka maddeler ikame edilmiştir.

b- Viski gibi alkollü maddelerin kalb damarlarını genişleterek, kalbin beslenmesini sağlayacağı önceleri ısrarla söylenirken, yapılan araştırmalar bunun bir spekülesyon olduğunu, kalb damarlarını genişletmekle beraber, kan akış hızını ve hacmini düşürdüğünü ve dolayısıyla kalbin hayatiyetini tehdit ettiğini göstermiştir.

c- Soğuk havalarda alkol, damarları genişleterek ısınmaya sebep olduğu, dolayısıyla donmaya karşı alkol almanın faydalı olduğu söylenmişse de, bu şekilde vücut daha fazla ısı kaybederek donmanın daha erken oluştuğu görülmüştür.

d- Bir kadeh alkolün beyindeki en az bin nöronu (yani beyin

hücresini) yok ettiği bilinen bir gerçektir.

e- Ağız lakırtısını artırmasına rağmen seksüel yönden libido kaybına (seks gücünün düşmesine), erken inzal ve iki taraf için tatminsizliğe sebep olduğu yine bilinen bir gerçektir.

Bütün bu deliller, Hattâbî'nin ve İbni'l-Kayyim'in görüşlerinin isabetli olduğunu vurgulamaktadır." (Z.Ç.)

4010 ٢٦ — وَعن أَبى هريرة رَضِىَ اللّٰهُ عنهُ قال: نَهَى رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: [كُلِّ دَوَاءٍ خَبِيثٍ كَالسُّمِّ وَنَحْوِهِ]. أخرجه أبو داود والترمذى، وهذا لفظه.

26. **(4010)**- *Hz. Ebu Hüreyre radıyallahu anh* anlatıyor: ***"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm zehir ve benzeri her çeşit habîs ilaçtan yasakladı."*** [Ebu Dâvud, Tıbb 11, (3870); Tirmizî, Tıbb 7, (2046).]

AÇIKLAMA:

Hattabî'ye göre, ilaç ve diğer yiyecek maddelerindeki habâset yani kötülük iki cihettendir: Ya dinen pistir, necistir ki haram olduğuna hükmedilmiştir: Hamr, haram olan hayvanların etleri, pislikleri, bevlleri gibi. Bunların hepsi pis ve habîstir, Sünnetin istisna kıldığı deve sidiği dışında hepsinin isti'mali haramdır. Diğer cihet, koku, tad ve lezzetleridir. Bazı maddeler bu yönleriyle insan tabiatına meşakkat verir, tiksinti hasıl eder. Şu halde nefislerin duyduğu ikrah o maddelerin habisliğini teşkil eder. *Hattabî* ilaveten: *"Çoğunluk itibariyle ilaçların adları hoşa gitmeyen (kerîh) cinstentir. Ancak bazısı basızına nazaran daha hafif, tahammül edilmesi daha kolaydır, tiksindiriciliği daha azdır"* der.

4011 ٢٧ — وعن عبد الرحمن بن عثمان التيمى: [أَنَّ طَبِيباً سَأَلَ النَّبِىَّ ﷺ عَنِ الضِّفْدَعِ يَجْعَلُهَا فى دَوَاءٍ، فَنَهَاهُ عَنْ قَتْلِهَا]. أخرجه أبو داود والنسائى.

27. **(4011)**- *Abdurrahman İbnu Osman et-Teymî radıyallahu anh* anlatıyor: ***"Bir tabîb gelerek Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a ilaç yapımında kurbağayı kullanmaktan sordu. Resûlullah adamı kurbağayı öldürmekten nehyetti."*** [Ebu Dâvud, Tıbb 11, (3871); Nesâî, Sayd 36, (7, 210).]

AÇIKLAMA:

Rivayette, *Resûlullah*'ın sual sahibine, kurbağa etini ilaç olarak kullanmayı yasaklamıyor gibidir. Fakat öldürülmeleri yasaklanınca, dolayısiyle etlerinin ilaç yapımında kullanılmaları da yasaklanmış olmaktadır. Şârihler, kurbağa hakkında gelen yasağın, onun necisliği veya tiksinti verici olmasından ileri geldiğini, ilk akla gelen ihtimalin de onun haram ve dolayısiyle kesiminin ve yenmesinin gayr-ı caiz olduğunu belirtir.

4012 ٢٨ — وعن أبى كبشة الأنمارىّ رضى اللّهُ عنهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يَحْتَجِمُ عَلَى هَامَتِهِ، وَبَيْنَ كَتِفَيْهِ وَيَقُولُ: مَنْ أَهْرَاقَ مِنْ هٰذِهِ الدِّمَاءِ فَلاَ يَضُرُّهُ أَنْ لاَيَتَدَاوَى بِشَىْءٍ لِشَىْءٍ]. أخرجه أبو داود.

28. **(4012)**- *Ebu Keşbe el-Enmârî radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm başından ve iki omuzu arasından hacamat olur ve:*

"Kim bu kandan akıtırsa, herhangi bir hastalık için, bir başka ilaçla tedavi olmasa da zarar görmez!" *buyururdu."* [Ebu Dâvud, Tıbb 4, (3859); İbnu Mâce, Tıbb 21, (3484).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın iki ayrı yerden kan aldırdığını göstermektedir: Baş ve omuzları arası. Bu ameliyeler ayrı ayrı zamanlarda da, aynı zamanda da icra edilmiş olabilir.

2- *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* burada deri üzerinde zuhuru ehli tarafından teşhîs edilen alametlerle vücudda biriktiği anlaşılan zararlı kandan bir miktarının akıtılmasını, sıhhat için fevkalâde faydalı mülâhaza etmektedir. Bunu, hacamat olmanın bütün hastalıklara karşı herhangi bir ilaç almanın yerini tutacağını söyleyerek ifâde buyurur.

4013 ٢٩ — وعن أنس رضى اللّهُ عنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يَحْتَجِمُ فى الأَخْدَعَيْنِ وَالْكَاهِلِ]. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

29. **(4013)**- *Hz. Enes radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu*

vesselâm, boynunun iki tarafındaki damarlar ile iki omuzun ortasındaki damardan hacamat olurdu." [Ebu Dâvud, Tıbb 4, (3860); Tirmizî, Tıbb 12, (2052); İbnu Mace, Tıbb 21, (3483).]

AÇIKLAMA:

Kan akıtma için tatbik edilen ameliye, vücudun herhangi bir yerine rastgele uygulanmaz. Bilakis hastalığa göre kan alınacak belli yerler var. İşin ehli, sadece kanın nasıl alınacağını değil, beyan edilen rahatsızlığa uygun olan kan alma mahallini de bilir. Sadedinde olduğumuz rivâyet *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın başından ve boynunun iki tarafındaki damarlardan kan aldırdığını belirtir. *İbnu'l-Kayyîm* boynun etrafındaki iki ana damardan (el-ahdayn) yapılan hacamatın baştaki ve başta bulunan yüz, dişler, kulaklar, gözler, burun gibi organlarda hissedilen hastalıklara fayda sağladığını belirtir. *"Yeter ki der, hastalık, kan çokluğundan veya fesâdından veya her ikisinden meydana gelmiş olsun."*

Kan aldırırken, hastalığa uygun yerden aldırılmadığı takdirde âraz meydana gelebilir. Bu durumu, *Ebu Dâvud*'un bir rivâyeti örnekler: *Ma'mer* der ki: *"Ben hacamat olmuştum, aklım gitti. Öyle ki namazda, bana Fâtiha suresinin telkin edildiğini hissediyordum."* Şârihler bu hali, onun başından hacamat olmasıyla izah ederler. *Aliyyu'l-Kari: "Zehre karşı baştan hacamat olunur, Ma'mer ise zehirlenme olmadan baştan olduğu için hata etti ve bundan zarar gördü"* der. Hacamat ameliyesinde, hangi gün hangi saat daha uygun olur? meselesine müteakip hadîste temas edilecektir.

"Ahdayn denilen boynun iki tarafındaki damarlardan ve iki omuz arasından ve kafa çukurundan hacamat olmayı yasaklayan bir hadîsi şerîfi İbnu Mace'de görmekteyiz. Bu husus Cebrail aleyhisselam tarafından Peygamberimiz aleyhissalâtu vesselâm'a bildirilmektedir.

NOT: *Bilhassa boynun iki tarafındaki damarlar hayatî damarlardır. Bunların zedelenmesi hayatı tehlikeye sokabilir. Nâ ehil bir hacamatcı için bu, oldukça tehlikeli bir uygulamadır.*

Ma'mer'in ifadeleri umumî bir beyan değil, münferid bir vak'a olmalıdır. Zaten o, hangi gün hacamat olduğunu, tok karnına mı, aç karnına mı hacamat olduğunu, ne miktar kan aldırdığını, hacamatcının ehil olup olmadağını, kendisinin kan gördüğünde rahatsız

olup olmadığını... bildirmiyor. Bu sebeplerle Ma'mer'in tecrübesinin dikkate değer bir yönü olmamalıdır. Ferdî bir tecrübeden umumî hükme giderek pek çok hadîsle sâbit olan hacamat amelini reddetmek katiyyen mâkul değildir" (Z.Ç).

4014 ٣٠ــ وزاد الترمذى: [وَكَانَ يَحْتَجِمُ لِسَبْعَ عَشْرَةَ، وَتِسْعَ عَشْرَةَ، وَإِحْدَى وَعِشْرِينَ].

30. **(4014)**- *Tirmizî* şu ziyadede bulunur: *"(Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm) ayın onyedisinde, ondokuzunda ve yirmi birinde hacamat olurdu."* [**Tirmizî**, Tıbb 12, (2052.)]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, hacamat olacak kimsenin rastgele bir günde değil, kamerî ayın belli günlerinde hacamat olmasını tavsiye etmektedir. Böylece hacamat olma hâdisesine bir başka buud daha kazandırılmış olduğunu görmekteyiz.

ZAMAN SEÇİMİ:

Bu husus **Buharî**'de müstakil bir babta ele alınmaktadır. Bab başlığı şöyle: *"Kişi ne zaman hacamat olmalıdır? Ebu Musa geceleyin hacamat oldu."* **Buharî**, bu babta tek hadîs rivayet eder: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm oruçlu iken hacamat oldu."*

Buharî burada şunu ifade etmek ister: *"Hacamat olunacak zamanla ilgili bir kısım rivayetler var. Bazılarına göre, oruçlu iken hacamat olmamak gerekir, tâ ki oruca bir zarar gelmesin. Nitekim Ebu Musa, bu sebeple gece hacamat olmuştur. Ancak Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm oruçlu iken hacamat olmuştur. Öyleyse geceleyin de gündüzleyin de hacamat olunabilir." Buharî*'ye göre bu mesele ile alakalı rivayetler, kendi şartına uygun değildir, bağlayıcı hüküm ifâde etmezler. Öyleyse ihtiyaç duyulunca, her zaman hacamat olunabilir.

İbnu Hacer açıklamasını şöyle devam ettirir: *"Tabibler nezdinde, en faydalı hacamat ikinci veya üçüncü saatte icra edilenidir. Cima, hamam ve benzeri durumlardan hemen sonra, tok karına veya aç karına olmamalıdır."* **İbnu Mâce**'de hacamat olunacak günü tayin eden bir rivayet *İbnu Ömer radıyallahu anhüma*'dan kaydedilmiştir. Orada *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm:* فَاحْتَجِمُوا عَلَى بَرَكَةِ اللّٰهِ يَوْمَ الْخَمِيسِ وَاحْتَجِمُوا يَوْمَ الاِثْنَيْنِ وَالثُّلاَثَاءِ وَاجْتَنِبُوا الْحِجَامَةَ يَوْمَ الأَرْبِعَاءِ وَالْجُمُعَةِ

وَالسَّبْتِ وَالْاَحَدِ **"Allah'ın bereketi üzere perşembe günü hacamat olun. Pazartesi, salı günleri hacamat olun. Çarşamba, cuma, cumartesi ve pazar günleri hacamat olmaktan kaçının."**

İbnu Hacer, bu rivayetin zayıf olmakla beraber birçok tarikten geldiğini belirterek kuvvetlendiğini gösterir. *Ahmet İbnu Hanbel* hadisler sahih olmasa da, bu zikredilen günlerde hacamat olmayı mekruh addedermiş. *Hallâd*'ın anlattığına göre, bir kimse çarşamba günü hacamat olmuş, ancak bu husustaki hadîsi kaale almamanın cezası olarak *alaten* hastalığına yakalanmıştır. *Ebu Dâvud, Ebu Bekre radıyallahu anh* rivayeti olarak, onun, çarşamba günü hacâmat olmayı mekruh addettiğini ve *Resûlullah*'ın: **"Salı günü kan(ın bedende coşma) günüdür. Onda bir saat var ki, kan durmaz"**[57] buyurduğunu söyler. Ayın günleri hususunda bir kısım hadîsler gelmiştir. Bunlardan biri Ebu Dâvud'daki *Ebu Hüreyre hadîsi*dir. Orada *Aleyhissalâtu vesselâm:* مَنِ احْتَجَمَ لِسَبْعَ عَشْرَةَ وَتِسْعَ عَشْرَةَ وَإِحْدَى وَعِشْرِينَ كَانَ شِفَاءً مِنْ كُلِّ دَاءٍ **"Kim ayın onyedisinde, ondokuzunda ve yirmibirinde hacamat olursa her hastalığa karşı şifa olur"** buyurmuştur. Bu hadîs de muhtelif tarîklerden gelmiştir. *Hanbel İbnu İshak* der ki: *"Ahmed İbnu Hanbel, kan ne zaman heyecana gelirse, şu veya bu saatte olduğuna bakmadan hacamat olurdu."* Tabibler şu hususta ittifak etmişlerdir: *"Hacamat (kamerî) ayın ikinci yarısında, sonra da üçüncü çeyreğinde yapılırsa, bu birinci ve sonuncu çeyreklerde yapılandan daha faydalıdır" el-Muvaffak el-Bağdadî* der ki: *"Böyle olması, ahlât'ın ayın başında heyecanlı, sonunda da sâkin olmasındandır. Öyleyse evla olanı ayın ortasında olandan halas olmaktır."*

★ HACAMAT GÜNÜ

Hacamatla ilgili hadîslerde *Prof. Dr. Zeki Çıkman Bey*'in tesbit ettiği bir inceliği ve bazı yorumları aynen kaydediyoruz:

A- *Hacamat olunacak günlere temas eden hadîsler toptan değerlendirilecek olursa şu hususlar dikkatimizi çekmektedir:*

1) Pazartesi ve salı günleri her seferinde hacamat günü olarak tavsiye edilmekte,

2) Çarşamba gününde hacamat olunmaması ısrarla istenmekte,

3) Perşembe günü bazı hadîslerde tavsiye edilmekte, bazıla-

57) Bu ibarede kastedilen mâna 4017 numaralı hadîste gelecek.

rında edilmemekte,

4) Haftanın diğer günlerinde ise ısrarlı olmasa da tavsiye edilmemesi esas olmaktadır.

B- Diger taraftan kamerî takvim esas alınarak ayın 17, 19 ve 21. günlerinde hacamat olunması istenmekte, bilhassa 17'si ısrarla tavsiye edilmektedir. İbnu Abbas radıyallahu anhüma'dan gelen bir rivayette: مَنْ وَافَقَ حَجَامَتُهُ يَوْمَ الثُّلاَثَاءِ لِسَبْعَ عَشَرَةَ مَضَتْ مِنَ الشَّهْرِ فَلاَ يُجَاوِزْهَا حَتَّى يَحْتَجِمَ **"Kimin hacamatı ayın 17 salısına rastlarsa, sakın hacamat olmayı ihmal etmesin"** *buyurulmaktadır. Halbuki ayın 17'sinin salıya rastlaması senede bir veya birkaç kere ya olur ya olmaz.*[58] *Hele her ayın 17'sinin salıya rastlaması mümkün değil. Hadîslerde hacamat olmak için gün olarak salının, tarih olarak da ayın 17'şinin üzerinde, diğer gün ve tarihlere nazaran ısrar edilmiş olmasından başka, yukarıda metniyle birlikte kaydettiğimiz rivayet dahi ayın 17'sine rastlayan salı günü üzerinde ayrıca dikkatlerimizi çekmektedir.*

Öyleyse:

a) Programlı olarak, sıhhî bir tedbir maksadıyla hacamat olacak kimselerin acele etmeyip kameri takvime göre ayın 17'sine rastlayan salı günü kan aldırması tavsiye-i nebevî olmaktadır.

b) Çarşamba gününde hacamat olmamak ısrarla tavsiye edilmediğine göre, ayın 17'sine bile rastlasa terki evladır.

c) Eğer hacamat olmamayı gerektiren âcil durumlar varsa çarşamba dışında herhangi bir günde hacamat olunabilirse de ayın 17, 19 ve 21. günlerinde olması evladır.

d) Bu tarihlerden birine pazartesi veya salıyı rastlatmaya çalışılmalıdır.

e) Aciliyet halinde perşembe günü de tercih edilebilir.

f) Çok daha acil hallerde cuma, cumartesi, pazar günleri de hacamata başvurulabilir.

g) Böylece anlaşılır ki, normal hallerde ayın 17, 19 ve 21. gün-

58) Son altı yıldır yaptığım tedkiklerde umumiyetle yılda bir kere 17'si salıya rastladı, sadece 1990 yılında 3 defa salılar 17'ye rastladı.

lerinde her seferinde hacamat olunabilir diye bir kaide yoktur. Zira çarşambaya rastlama halinde o günlerde dahi kaçınmak esastır.

C- Hadîslerde gün ve tarih üzerine gelen ifadeler, bize, bir başka hususu hatırlatmaktadır. Şöyle ki: Zikredilen rakamlarla (yani ayın 17, 19 ve 21. günleriyle) ilgili zamanın dolunaydan sonra olması ve haftanın belli günlerinin tayin edilmesi şu hikmetlere mebni olabilir:

1) Bu rakam ve günlerin çakıştığı zamanlarda vücudumuzda müsbet yönde bazı hâdiselerin geliştiğini;

2) Çarşamba günü o tarihlerle çakışsa bile, bu günde vücudumuzu menfî (ters) yönde etkileyen bazı hâdiselerin geliştiğini ve bazı hastalıkların inkişâfı için ortamı hazırladığı veya bu günde vücudun mukavemetinin kırılabileceğine işaret edilmiş olabilir.

Hadîs-i şeriflerin metinlerine dikkat edilirse, beklenen hastalıklar (cüzzam ve baras) çarşamba günü hacamat olan herkeste görüleceği değil, bazılarında görülebileceğine işaret edilmektedir.

3) Günümüz tıbbı bu gün ve tarihlerin işaret ettiği zamanlarda ne gibi fizikî ve fizyolojik hâdiseler zincirinin husule geldiğini henüz bilmemektedir. Bu bilemeyişimiz, hal-i hazırdaki teknolojimizin yeterli incelik ve hassasiyete ulaşamadığını ve çok daha gerilerde olduğunu ortaya koyar.

4) Hadîs bize günümüz tıbbının eksikliğini ve birçok hususlarda yetersiz olduğunu da ilham etmektedir.

D- HACAMAT HANGİ HALDE OLMALI?

Hacamat aç iken yapılmalıdır. Çünkü bunun devâ (şifa ve tedavi edici) olduğu Râmuzu'l-Ehâdis*'te iki ayrı hadîste bildirilmektedir.*

Kaldı ki, Sahih-i Buharî*'deki bir hadis-i şerifte Peygamberimizin oruçlu olarak da hacamat olduğu bildirilmiştir .*

Yine Râmuz*'da, bir hadîs-i şerifte* **"tok karnına hacamat olmak derttir"** *buyurulmaktadır.*

İbn-i Mâce*'de, hacamatın aç karnına yapılması ayrıca tavsiye edilmektedir.*

Yukarıdaki ifadelerden şunlar anlaşılıyor:

a- Hacamat aç iken yaptırılmalıdır. Böylesi faydalıdır.

b- Tok karnına hacamat zararlıdır.

c- Oruçlu olarak hacamat yapılmasına cevaz, hem aç karına yapılabileceğine, hem de orucun bozulmayacağına delil olmaktadır.

Hacamatın aç karına yapılmasının tıbben izahı kolaydır: Aç iken kandaki total yağ ve kolesterol, glikoz (şeker) ve diğer zararlı bazı maddeler düşük seviyede bulunacaktır. Ayrıca böyle bir durumda kalb, karaciğer ve böbrekler daha rahat bir çalışma ortamı içindedirler.

Aç iken kan alındığında, damar içindeki kanın azalması, kan yapıcı merkezleri daha rahat ve kuvvetli olarak uyaracaktır. Böylece vücudumuz, genç ve çok kuvvetli kan ve müdafaa hücrelerine kavuşacaktır. Bu hücreler sâyesinde, daha rahat nefes alınacak, hastalık yapıcı her türlü küçük mikroorganizmalara karşı müdafaa sağlanacak, ihtiyar ve patojen (kanserojen) madde ve hücrelerin zararından korunacağız.

Tok karına olunca, kan, hem karın boşluğunda toplanmış olacağından, hem de tok halde kandaki zararlı maddelerin fazlalığı sebebiyle hacamat'ın faydalı olması düşünülemez. Kaldıki böyle bir durumda hacamat olmak baygınlığa ve daha başka kötü hadiselere de sebep olabilir.

Çünkü, tokluk halinde kan, karın boşluğuna göllendiği için hayati merkezlerimiz olan beyin ve kalbin beslenmesi zayıflamıştır. Böyle bir durumda hacamat yapılınca beyne, kalbe ve diğer hayatî hormon ve enzim yapan bezlere giden kan hacmi iyice düşerek, felç, enfarktüs ve bazı kalıcı rahatsızlıkların çıkması beklenebilir.

Oruçlu olarak hacamat yaptırmanın, orucu bozmaması günümüz tıbbına da büyük bir kolaylık sağlamıştır.

Şöyle ki, Ramazan-ı Şerif'te kan alınarak yapılacak tetkiklere fırsat vermektedir." (Z: Ç.)

KAN VERMEK HACAMATIN YERİNE GEÇER Mİ?

Zaman zaman şu soruyla karşılaşıyoruz:

-Bugün, ameliyat olan hastalar için, sağlıklı kimseler kan vermektedir. Sağlıklı kimse bununla hacamat olmuş sayılır mı?

- Elbette. hacamat olmak, gayesinden, rahatsızlığın cinsine göre uygulanacağı yer ve hattâ hacamat olunacak günün seçimine ve tarzına varıncaya kadar, kan vermeden ayrı bir hâdisedir. Ancak, kan vermenin de belli bir nisbette sıhhate vesîle olacağını kendi tecrübemle söyleyebilirim. Sol kolumda, kışları daha çok artan, hususen geceleri açıkta kaldığı takdirde iyice rahatsızlık veren bir ağrının, sol kolumdan verdiğim kandan sonra tamamen kesildiğini, aradan geçen üç yıla rağmen henüz bir kere olsun gelmediğini bizzat müşahede ettim.

4015 ٣١ ـ وعند الشيخين: [كَانَ النبىُّ ﷺ يَحْتَجِمُ وَلَمْ يَكُنْ يَظْلِمُ أحَداً أجْرَهُ].

31. (4015)- Sahîheyn'de gelen bir rivayette şöyle denir: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm hacamat olur, kimseye ücretinde zulmetmezdi."* [Buharî, İcâre 18; Müslim, Selam 77, (1577).]

AÇIKLAMA:

1- Burada ülemâ arasında cerayan eden bir ihtilafın delili gözükmektedir: Hacamat yapan doktora ücret câiz mi, değil mi? Bu husus münakaşa edilmiştir. Çünkü bazı rivâyetlerde *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm,* hacamat yapmaya mukabil alınan ücretin pis olduğunu belirtmiş ve hatta buna mukabil ücret ödemeyi yasaklamıştır.

Bu farklı rivayetler karşısında ülemâ ihtilaf etmiş, ancak cumhur, bunun helâl olduğuna zâhip olmuştur. *"Helâl"* diyenler sadedinde olduğumuz *İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ hadîsi*yle ihticâc etmişler ve demişlerdir ki: *"Evet bu, denâet olan bir kazançtır, ama haram değildir."* Bu kanaatte olanlar, yasaklayıcı rivâyetleri tenzîhe hamlederler.

2- Bazı âlimler neshe kanidirler: *"Önce haramdı, sonradan neshedilerek mübah kılındı"* derler. *Tahâvî* bu görüştedir. Ancak, bazı âlimler: *"İhtimalle nesih sübut bulmaz, neshe hükmetmek için kesin bir karîne gerek"* diyerek bu görüşü uzak kabul ederler.

3- *Ahmed İbnu Hanbel* ve bir grup âlim hür ile köle arasında bir tefrik yaparak: *"Kölenin bu hizmete mukabil ücret alması mutlak olarak mübahtır, ancak, hür kimsenin hacamat yapmayı meslek edinmesi mekruhtur, bu işten aldığı parayı kendisine harcaması haramdır, köle ve hayvanlara harcaması câizdir"* demişlerdir. Bunların delili Muvatta ve diğer Sünenler'de gelen *Muhayyısa hadîs*idir. Buna göre, *Resûlullah*'tan, kölesinin hacamat mukabili kazandığı parayı kullanma cevazı ister. *Resûlullah* reddeder, öbürü ihtiyacım var diyerek ısrar edince: إعْلِفْهُ نَضَّاحَكَ وَأَطْعِمْهُ رَقِيقَكَ **"Öyleyse onu develerine yem, kölelerine yiyecek parası yap!"** ferman eder.

4- Ülemânın kerahet-i tenzihiye'ye hamlettikleri bu hali, *İbnu'l-Cezvî* şöyle açıklamıştır: *"Haccâm'ın ücreti mekruh görülmüştür, çünkü bu ihtiyaç hâlinde müslümanın müslümana yapması vâcib olan yardımlara dâhildir. Bu durumda vâcib olan bir vazifesi mukabilinde ücret alması mekruhdur." İbnu'l-Arabî, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın haccâmın ücretini habîs ilan eden hadîs-i şerîfleriyle, haccâma ücret ödediğini beyan eden sadedinde olduğumuz hadîs arasını şöyle te'lîf eder: *"Eğer ücret malum belli bir iş mukabili ise bu caizdir, aksine meçhul bir işe mukabil ise caiz değildir, (yasak böyle bir durumla ilgili olmalıdır)."*

★ Hadîste hacâmatın mübah olduğu gözükmektedir. Tedavi gayesiyle kan alma metodları ve diğer tıbbî muamelelerin hepsi buna dahildir.

★ Tıbbî hizmetlere mukabil ücret caizdir.

5- *İbnu Hacer,* tahkik ederek, *Resûlullah*'a hacamat yapan kölenin *Nâfi' Ebu Tayyibe* adında biri olduğunu tesbit eder...

6- HACCAMIN ÜCRETİ NE KADAR? Sadedinde olduğumuz babta, haccâma ödenen ücretin miktarıyla ilgili bir rivayet olmamakla birlikte, mevzuun tavzihi ve ücretin kabarıklığı hususunda bir fikir vermek maksadılya Buharî'de gelen bir rivayeti kaydetmeyi uygun bulduk. *Hz. Enes* der ki: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, haccâm bir köleyi çağırıp hacamat oldu ve ona bir veya iki sa' yahut bir veya iki müdd [hurma] verilmesini emretti. Ayrıca ilgililere, bundan alınan verginin azaltılmasını söyledi. Verginin azaltılmasıyla ilgili rivayette Aleyhissalâtu vesselâm ne kadar vergi ödediğini sorar: "İki sa'!" deyince bir sâ'ının düşülmesini emreder." İbnu Hacer,* ücretin miktarı hakkında yukarıda kaydettiğimiz *"bir veya iki sa'"* şeklindeki tereddütteki sebebin bu rivayetle anlaşıldığını belirtir.

4016 ٣٢ـ وعن أبن عباس رضى اللّهُ عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: نِعْمَ الْعَبْدُ الْحَجَّامُ يُذْهِبُ الدَّمَ، وَيُخَفِّفُ الصُّلْبَ، وَيَجْلُو عَنِ الْبَصَرِ، وَقَالَ: مَامَرَّ النَّبِيُّ ﷺ لَيْلَةَ أُسْرِىَ بِهِ عَلَى مَلاَءٍ مِنَ الْمَلاَئِكَةِ إلاَّ قَالُوا: عَلَيْكَ بِالْحِجَامَةِ مُرْ أُمَّتَكَ بِالْحِجَامَةِ]. أخرجه الترمذى.

32. **(4016)**- *İbnu Abbâs radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Haccâm ne iyi kuldur; (fazla) kanı giderir, beli hafifletir, gözü parlatır."**

İbnu Abbas der ki: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Miraç gecesinde, meleklerden mürekkep bir cemaate her uğrayışında;* **"Hacamat olmaya devam et! Ümmetine de hacamat olmalarını emret!"** *derlerdi."* [Tirmizî, Tıbb 12, (2054).]

AÇIKLAMA:

Şarihler buradaki emrin *vücub* değil *nedb* ifâde ettiğini belirtirler. Yani melekler, kan aldırmanın sıhhat açısından ne kadar faydalı olduğunu vurgulamak için bu uyarıda bulunmuşlardır, bunu bir vecibe kılması için değil.

Hacamat tavsiyesi ile ilgili hadîslerde muhatabın yaşlılar olmadığı da belirtilmiştir. *"Çünkü derler, ihtiyarların bedenlerinde harâret azalmıştır." İbnu Sîrin: "Kişi kırk yaşına bastı mı artık hacamat olmayı bıraksın"* demiştir. Ancak *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın hacamat olmasıyla ilgili rivayetler Medîne dönemine aittir; yani elli yaşından sonraki devre.

Taberi, yaşlılıkta hacamat olmanın mahzurunu şöyle açıklar: *"Bu devrede artık ömrü azalmaya yüz tutmuş, bedenindeki kuvvet çözülmeye başlamıştır. Bu durumda, kan vererek zaafını artırması uygun olmaz."* Şârihler bu ihtiyâtî kaydı şöyle sınırlarlar: *"Bu tavsiye, hacamat olmaya ihtiyacın iyice ortaya çıkmadığı (ihtiyâtî bir tedbir olarak kan verme) durumuna hamledilir. Keza kan vermeye alışmamış kimse için de bu muteberdir. (Ancak kan vermesi gerektiği aşikar olursa, yaşa bakılmaz)."*

4017 ٣٣ـ وعن أبى بكرة رضى اللّهُ عنه: [أَنَّهُ كَانَ يَنْهَى أَهْلَهُ عَنِ الْحِجَامَةِ يَوْمَ الثُّلاَثَاءِ، وَقَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ قَالَ: إِنَّ يَوْمَ الثُّلاَثَاءِ

يَوْمُ الدَّمِ، وَفِيهِ سَاعَةٌ لاَ يَرْقَأُ]. أخرجه أبو داود.

33. **(4017)**- *Ebu Bekre radıyallahu anh*'tan anlatıldığına göre, bu muhterem sahâbî, ailesini salı günü hacamat olmaktan men ederdi. Derdi ki: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Salı günü kan günüdür. O günde bir saat vardır, kan durmaz."** [Ebu Dâvud, Tıbb 5, (3862).]

AÇIKLAMA:

Daha önce kaydedilen bazı rivayetlerde salı günü hacamat olunabilecek günler meyanında zikredildiği halde, bu rivayet salı gününde de hacamat olmamayı tavsiye etmekte, sebep olarak, o günün kan günü, yâni vücudda kanın heyecana ve galeyana geldiği bir gün olup, o günde kan almak üzere açılan yaradan kanın kesilmeyip akmaya devam etmesine sebep olan bir an bulunduğu gösterilmektedir. Bazı şarihler *"kan günü"* tabirini *"Hz. Âdem'in oğlu Kâbil'in kardeşi Hâbil'i öldürdüğü gün"* diye açıklamışlardır.

"Kanın o günde durmaması" tabiri bazı şarihlerce "Kişinin kan kaybından ölmesi demektir. Bu ifâde, bâzı hacamat ameliyelerinin kanın durmaması sonucu ölümle neticelenme hâdiselerine işaret olmaktadır" diye açıklanmış ise de, şu açıklama bize daha makul gelmektedir: "Hadîsteki ifâde, kanayan kanın durmayacağını değil, vücuttaki kan yapımının durmaksızın devam edeceğini ve vücutta kanın gereğinden fazla artacağını ifade etmelidir. Dolayısiyle hadîsten salı günü hacamat olmamaya değil, hacamat olmaya teşvik anlaşılmalıdır. Zaten hadîsin lafzının zahiri de böyle demektedir. Bu açıklamadan salı günü hacamat olmanın sıhhat için elverişli olduğu hükmüne varılır." (Z.Ç.)

4018 ٣٤ـ وعن جابر رضى اللّٰه عنه قال: [لَمَّا رُمِيَ سَعْدُ بْنُ مُعَاذٍ رَضِيَ اللّٰهُ عنهُ فى أَكْحَلِهِ حَسَمَهُ النَّبِيُّ ﷺ بِيَدِهِ بِمَشْقَصٍ، ثُمَّ وَرِمَتْ فَحَسَمَهُ الثَّانِيَةَ]. أخرجه أخرجه مسلم وأبو داود.

34. **(4018)**- *Hz. Câbir radıyallahu anh* anlatıyor: *"Sa'd İbnu Mu'âz radıyallahu anh kolundaki (can) damarından isabet aldığı zaman Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm onu elindeki uzunca bir demir çubukla bizzat dağladı. Ancak yarası tekrar şişti. Resûlullah da ikinci sefer dağladı."* [Müslim, Selam 75,

(2208); Ebu Dâvud, Tıbb 7, (3866).]

4019 ٣٥ـ وفى رواية الترمذى عن أنس رضى اللّٰه عنه قال: [كَوَى النَّبِىُّ ﷺ سَعْدَ بنَ زُرَارَةَ مِنَ الشَّوْكَةِ]. أخرجه

«الشَّوْكَةُ»: حمرة تعلق بالوجه وبالجسد.

35. **(4019)**- *Tirmizî*'nin *Hz. Enes*'ten yaptığı bir rivayette, *Enes radıyallahu anh* der ki: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, Sa'd İbnu Zürâre'yi sivilce sebebiyle dağladı."* [Tirmizî, Tıbb 11, (2051).]

4020 ٣٦ـ وعن عمران بن حصين رضى اللّٰه عنهما قال: [نَهَانَا رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ عَنِ الْكَىِّ فَابْتُلِينَا فَاكْتَوَيْنَا كَيَّاتٍ فَمَا أفْلَحْنَا، وَلاَ أنْجَحْنَا]. أخرجه أبو داود والترمذى.

36. **(4020)**- *İmrân İbnu Husayn radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bizi dağlama yapmaktan nehyetti. Ancak biz, (ona başvurmaya zorlayan) durumlarla karşılaştık. Birçok defalar dağlama yaptık. (Sünnete muhalefetimiz sebebiyle) rahatsızlığımızdan kurtuluş bulamadık."* [Tirmizî, Tıbb 10, (2050); Ebu Dâvud, Tıbb 7, (3865).]

AÇIKLAMA:

Bu hadîsler dağlama ile ilgili farklı hükümler beyan etmektedir. Bazıları dağlamayı nehyederken, 4018 numarada *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın bizzat dağlama ameliyesinde bulunduğunu görmekteyiz. 1403 numaralı hadîste, dağlamayı ümmetine nehyettiğini görmüştük. Dağlamadan nehyi ifâde eden başka rivayetler de vardır. Ancak orada *Hz. Peygamber*'in dağlamayı tedavi metodlarının başta gelenlerinden biri olarak takdîm ettiğini de görmüştük. Esasen, günümüzde bir kısım yaraların ve bazı hastalıkların tedavisinde uygulamaya konmuş olan ışınlama diatermi ve koterle yakma metodları da dağlamanın, günümüzün teknik imkanlarıyla modernize edilmiş bir nev'i olduğu düşünülecek olursa, *Aleyhissalâtu vesselâm* tıbbın esasını beyanda ifâde buyurduğu sözlerinin Kıyamete kadar muteber kalacağı söylenebilir.

2- Neylü'l-Evtar, bu mevzuda şu açıklamayı kaydeder: *"İbnu Raslân,*

ancak dağlama ile tedavi edilebileceği ve dağlama terkedildiği takdirde helâke götüreceği tebeyyün eden müzmin hastalıklara karşı dağlamanın gerekli olduğunu belirtir. Bu hükmüne delil olarak sadedinde olduğumuz hadîste işâret edilen hâdiseyi gösterir: Sa'd İbnu Muâz'ın kanı durdurulamamıştı. Aleyhissalâtu vesselâm kan kaybı sebebiyle helak olmasından korkarak onu dağladı, nitekim eli veya bacağı kesilenler kanı durdurmak için dağlanırlar."

İbnu Raslân, dağlama yasağını rivâyet eden *İmrân İbnu Husayn radıyallahu anh'le* ilgili olarak şu açıklamayı kaydeder: *"Aleyhissalâtu vesselâm'ın ona bunu yasaklaması onun hastalığının tabiatındandır. Çünkü o, basurdan müşteki idi ve dağlanacak yer tehlikeli idi, bu sebeple ona dağlamayı yasakladı. Şu halde yasaklama, tehlikeli bir hastalığa müsab olanlarla ilgilidir, umumî bir yasak değildir. Ayrıca Araplar, o zaman ilaçla tedavi edilemiyen hastalıklara şifa veren şeyin dağlama olduğunu zannediyorlar ve dağlanmaya başvurmayanın helak olacağına inanıyorlardı. İşte bu niyetleri sebebiyle onları bundan yasakladı.Oysa, şifayı veren Allah Teâla hazretleridir."*

İbnu Kuteybe der ki: *"Dağlama iki çeşittir:*

1- *Sıhhatli kimseye yapılan dağlama. Bu onun hastalığa tutulmaması için (koruyucu bir tedbir olarak) uygulanır. Hadîste gelen* لَمْ يَتَوَكَّلْ مَنِ اكْتَوَى **"dağlanan tevekkülü terketmiştir"** *sözü böylelerini kasdeder. Zira bu davranışlarıyla, kaderin hükmünü kendinden çevirmeye çalışmaktadır.*

2- *Uzuv kesilince kanı yakma veya bir başka yolla durmayan yaralara, kanını durdurmak için yapılan dağlama, bu durumda onun şifası Allah'ın takdiri ile bu dağlama ameyilesindedir.*

İyileşmeye de iyileşmemeye de ihtimali olan yaralar için yapılacak tedavi dağlamalarına gelince, bunlar mekruh olmaya daha yakındır. Hadîslerde dört çeşit dağlama mevzubahis olmaktadır."

Burada özet olarak temas edilen *dört çeşit dağlama*dan maksad:

1) Caiz olan, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın ruhsat verdiği dağlama.

2) Belirtilen sebeplerle yasaklanmış olan dağlama.

3) Terkedenlere takdir ve senâ ifâde edilen dağlama. Bir rivâyette cennete sualsiz gireceği belirtilen yetmişbin kişinin vasıflarından biri de dağlamayı terktir.

4) *Resûlullah*'ın adem-i muhabbetini beyan ettiği dağlama: Bir Sahiheyn

hadîsinde: **"Dağlanmamı sevmiyorum"** buyurulmuştur.

Şu halde, bu dört çeşit dağlama rivayetlerinin farklı durumlarla ilgili olduğu göz önüne alınırsa aralarında gerçek bir ihtilaftan söz edilemez. Her birinin bir vechi vardır.

3- Dağlamayı yasaklayan hadîslerle, ruhsat tanıyan hadîsler arasındaki teâruzu cem etmek gayesiyle yapılan bir başka açıklamayı Mirkâtu's-Suud'da görmekteyiz: *"Dağlama bazan, bunu gerektiren sebeplerin ortaya çıkmasıyla yapılır. Bu halde yapılması yapılmamasına üstünlük kazanır, çünkü bu durumda dağlama, kişiden zararı defedecektir. Bazan da sebepleri tahakkuk etmeden dağlamaya başvurulmaktadır. Nitekim, tabiatı izac ederek hastalığın cesede gelmesini önlemek için yapılan dağlama ile ilgili rivayetler gelmiştir. İşte bu çeşit dağlamanın terki, yapılmasına tereccüh eder (galebe çalar). Çünkü burda derhal görülecek büyük zarar vardır. Halbuki bir başka tedaviye başvurmakla hastalığı bertaraf etme imkânı mevcuttur."*

4- *Hattabî* der ki: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, Sa'd İbnu Mu'âz radıyallahu anh'ın yarasının kanını kesmek için dağlamıştır. Çünkü kan kaybına uğrayarak helak olmasından korkmuştu. İşte dağlama bu babta kullanılan bir metoddu. Bu, havas takımı ve halkın da çoğu tarafından bilinen bir ilaçtı. Araplar, buradaki faydayı bildikleri için çokça başvuruyorlardı. Onlarda şu cümle atasözü haline gelmişti:* آخِرُ الدَّوَاءِ الْكَيُّ: *"İlaçların sonuncusu dağlamadır." Dağlama, şeriatın meşru kıldığı ilaç ve tedavilere dâhildir."*

Hattâbî dağlamayı yasaklayan rivayetlerle ilgili yukarıda kaydedilenlere yakın açıklamalar yapar.

★ GÜNÜMÜZ TIBBINDA DAĞLAMA

"Zaralı patolojik dokunun uzaklaştırılmasında, kanamanın durdurulmasında veya ağrının giderilmesinde, dağlama muamelesinin kullanıldığına şahit olmaktayız.

Konuya bu açıdan bakıldığında, günümüzde dağlamanın mütemmimleri durumunda bazı uygulamaların var olduğu görülmektedir. Ancak başvurulan metod, vak'aya ve maksada uygun olarak farklı şekillerde gelişmiştir. Bunları sırasıyla sayacak olursak: Koter, diatermi (ısıtıcı, kesici, koagülatür), radyoterapi (nükleer ışınlama), infraruj ve ultraviole ve hatta cryo (dondurma) ile ilgili

uygulamaları gösterebiliriz. Bunların, az dozda tedavi edici etkileri yanında, yüksek dozlarda yararlı dokuları uzaklaştırıcı etkileri de vardır.

Sadece dağlama (bugün tam karşılığı olan koterizasyon) dokuyu yakarak pis koku çıkardığı gibi sonradan telâfisi güç olan veya hiç olmayan bazı estetik bozukluklara sebep olabilir. Bunun içindir ki, hadîslerde, tedavide etkinliği bildirilen dağlamanın yaygın olarak uygulanması hoş görülmemiştir. Öyleyse, dağlamanın müsbet sonuçlarını verecek, fakat menfi sonuçlarını ortadan kaldıracak veya azaltacak tekniklerin ortaya çıkmasının lüzumuna ayrıca işaret edilmiş olacağı kanaatindeyiz.

Bugün mevcut olan teknikler, dağlamanın sağladığı müsbet sonuçları, değişik etkileri ile ortaya koymaktadır. Koterin dışındaki uygulumalarda ön planda hasta olan hücreler etkilenirken, normal sağlıklı hücreler ya hiç etkilenmez veya az miktarda etkilenirler. Bu metodlarla, daha büyük yara açmadan ve sağlıklı doku ve hücreleri uzaklaştırmadan, patolojik (hastalıklı) doku ortadan kaldırılmış olacaktır.

Cryo'da (-20 derecenin altına aniden inme) neticede diğer uygulamaların sağladığı sonucu vermektedir. Bu anlatılanlar çerçevesinde anlaşılıyor ki, sevgili Peygamberimiz aleyhissalâtu vesselâm'ın işaret ettiği dağlama, günümüzde temel bir tedavi metodu olarak değişik tarzlar altında tekrar gündeme gelmiş ve dağlamanın sağladığı müsbet sonuçları toplamaya başlamış bulunmaktayız (Z.Ç.)

İKİNCİ BÂB

RUKYE VE MUSKALAR

(Bu babta dört fasıl var)

BİRİNCİ FASIL

RUKYE VE TEMİMELERİN (MUSKALARIN) CEVAZI

İKİNCİ FASIL

RUKYEDEN NEHİY

ÜÇÜNCÜ FASIL

TAUN VE VEBA

DÖRDÜNCÜ FASIL

GÖZ DEĞMESİ

BİRİNCİ FASIL

RUKYE VE TEMÎMELERİN (MUSKALARIN) CEVAZI

UMUMÎ AÇIKLAMA:

1- *Rukye bahsi,* kitabımızda çeşitli vesîlelerle geçti ve her seferinde kısaca açıkladık. Burada bazı ziyade bilgiye yer vereceğiz. *Rukye,* bir işin husulü için tabiat üstü güce başvurmak mânasına gelir. Eski Türkçemizde kısmen *afsun* kelimesiyle karşılanır. Kısmen diyoruz, çünkü *afsun* kelimesi dilimizde Mevahib-i Ledünniyye mütercimi merhum *Abdülbaki*'nin de belirttiği üzere daha ziyade büyücü ve cadıların bir kısım nâhoş amelleri için kullanılır. Şifâyâb olmak için okunan ayet-i kerime ve esmâ-i şerîfelere afsun denmez. Cahiliye devrinden bu yana Araplar, *rukye*'yi hem müsbet ve meşru hem de menfi ve gayr-ı meşru maksadlarla yapılan işlerin hepsi için kullanırlar. Biz müsbet ve meşru dediğimiz ameliyeyi *"okuma", "dua yoluyla tedavi";* bazan da *"üfürme"* tabirleriyle ifade ederiz. Öyleyse Arapçadaki *rukye*'yi hem *afsunlama,* hem de *dua ile tedavi* diye anlamamız daha muvafık olacaktır.

2- Yine daha önce temas edilmiş olan *temîme* (cem'i: temâim) de câhiliye geleneğinde mevcut bir tatbikattır, en-Nihâye'de: *"Câhiliye Araplarının çocuklara, göz değmesine karşı taktıkları boncuklar"* diye tarif edilir ve İslam'ın bunu yasakladığı belirtilir. Dilimizde *muska* kelimesiyle karşılanan *temîme*nin -müteakip açıklamalarda görüleceği üzere- dinimizce mutlak olarak yasaklandığını söylemek gerçeği aksettirmez. Alimler, meselenin bazı kayıtlar çerçevesinde meşruğuna hükmetmiştir.

3- Rukye ile tedavi bahsi bir kısım hurâfalara ve batıl inanç ve davranışlara açık bir kapıdır. Öyle ki, en ilmî, en medenî geçinen cemiyet halkları bile, günümüzde dahi bunun kıskacındadır. *Dr. Feridun Nafiz Uzluk* Batı cemiyetleri hakkında şu bilgiyi verir: *"Romatizmasını yenmek üzere cebinde bir patates veya bir tavşanın sağ ayağını taşıyan bir dost görmeyen var mıdır? Bu gibi uğurlara inanış hemen hemen umûmîdir. Bir yılan derisi, bir koyun aşığı, bir*

tabut çivisi, daha bir çok afsunlar âdet olmuş, hâla kullanılmaktadır. Görülüyor ki, bunlar Garp memleketleri içindir." Resûlullah'ın bu husustaki hassasiyeti, rukyeleri kontrolü bu sebeple ehemmiyet taşır.

4- Dua ile tedaviye giren bazı noktaları açıklamaya geçmezden önce şu hususu belirtmek isteriz: Rukye bahsi ile dua bahsi bazı noktalarda birbirine tedâhül eder. Biz burada duanın tedâviye müteallik yönünü, tedavi ile ilgili dualara temas eden hadîsleri ele alacağız. Dua meselesi, daha umumî bir mânada müstakil bir bölüm olarak geçti (6. ve 7. ciltlerde 1750-1899. hadîsler).

RUKYE MEŞRUDUR:

İslam ülemâsı, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın sünnetinde gelen birçok delile dayanarak *rukye*'nin meşruluğuna hükmetmiştir. *Rukye* dua ile tedavi olarak anlaşılınca, bela, musibet, hastalık gibi her çeşit kötü hallere karşı korunmak için Allah'a iltica ve dua etmeye teşvîk sadedinde vârid olan bütün hadîsleri rukyenin meşruiyyetine deliller olarak göstermek mümkündür. Bu sadedde gerçekten çok delil var:

★ Bizzat Kur'an-ı Kerîm'de Cenab-ı Hak: ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ **"Dua edin, icabet edeyim"** (Gâfir 60) emrederek; قُلْ مَا يَعْبَؤُا بِكُمْ رَبِّى لَوْلاَدُعَاؤُكُمْ **"Duanız olmazsa Allah nazarında hiçbir kıymetiniz yoktur"** (Furkan 77) buyurarak mutlak şekilde dua etmeye teşvik etmektedir. "*Dua*"nın manası "*Allah'tan istemek*" olduğuna göre bu ilahî dâvette -"*Bütün hastalıklardan şifa*" dâhil- her şeyin Allah'tan talebedilmesine bir çağrı vardır. Kaldı ki *Resûlullah* hastalıklarımıza Allah'tan şifa istemeye daha açık ifadelerle bizleri çağırmış, kendisi fiilî örnekler vermiştir.

★ Rukye ve duanın tıbb-ı nebevideki ehemmiyetli yerini anlamamız için şunu da bilmemiz gerekmektedir: Mevâhib-i Ledünniye'de, *Hz. Peygamber*'in tedavide başvurduğu ilaçlar başlıca üç nev'e ayrılır:

1- İlahî ilaçlar (edviye-i ilâhiyye).

2- Tabiî ilaçlar (edviye-i tabiiyye).

3- Her iki nevin birleştiği mürekkep ilaçlar.

Birinci nev'i öncelikle Kur'an teşkil eder. Sadedinde olduğumuz *rukye* ve *dua* da birinci nev'e dahildir. Kur'an-ı Kerîm'in şifa olma durumundan ayrıca söz edeceğiz.

★ İslam âlimleri, hadîslere dayanarak "*en nâfi ilaç duadır*" anlayışını

kendilerine prensip yapmışlardır: *"Dua, belanın düşmanıdır, onu sürüp çıkarır, henüz gelmemişse gelmesini önler, gelmiş ise hafifletir, dua mü'minin silahıdır"* derler.

Ülemamız, duanın kesin bir tedavi vasıtası olduğunu kabul ettikten sonra, tıpkı maddî ilaçların müessir olması için perhiz, soğuktan ve sıcaktan korunmak şeklinde bazı şartlara uymak gerektiği gibi duanın müessir olması için de riayet edilmesi icab eden bir kısım şartların varlığını da kabul ederler ve bunları nebevî irşadlardan hareketle tesbite çalışırlar:

★★ Her şeyden önce itikad'ın dürüst ve pak olması gerekir.

★★ Haram ve zulümden içtinab etmelidir.

★★ Dua ânında kalbi gaflet içinde olmamalı, tam bir teveccühle Allah'a yönelmeli, tazarru ve niyaz içinde bulunmalı. Yoksa ağzı okumakta ve duada olup kalbi yabanlarda olacak olsa nef'ini (fayda) müşâhede etmez, abes yere çalışır. Nitekim *Hâkim*'in bir tahricinde *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm:* وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ تَعَالَى لاَ يَقْبَلُ دُعَاءً مِن قَلْبٍ غَافِلٍ لاَهٍ **"Şunu bilin ki Allah Teâla Hazretleri, kalbi gâfil ve mâlâyâni ile meşgul kimsenin duasını kabul etmez"** buyurmuştur.

★★ Duadan önce bir miktar sadaka vermelidir.

★★ Dua, hâcetlerin makbul olduğu mübarek vakitlerde yapılmalıdır: Gecenin son üçte birinde,

★ Kıbleye karşı huşu ile yönelmiş olmalı.

★ Maddî ve mânevî pâklık içinde bulunmalı.

★★ Allah Teâla'ya hamd ve sena, *Resûlüne* salât ve selam ederek başlamalı.

★★ Tevbe ve istiğfara devam etmeli.

★★ Duada ısrar ve tekrar etmeli.

★★ Dua esnasında Hak Teâla'nın Esma-i şeriflerini zikretmek, Rahîm, Ker'im, Rahman, Şâfi, Kadîr gibi isimlerini çokca tekrar ile iltica etmeli, Kur'an'da ve hadîste gelen me'sur dualarla dua etmeli.

★ EN FAYDALI İLAÇ: KUR'AN

Tıbb-ı nebevî'nin en bariz hususiyetlerinden biri tedavide Kur'an-ı Kerîm'e müstesna bir yer vermiş olmasıdır. Mezkur Mevahib-i Ledünniye mütercimi bu hususu *"Hak Teâla Hazretleri izâle-i emrazda (hastalıkların tedavi-*

sinde) Kur'an-ı Azîm'den eam ve enfa' (bütün hastalıklarda geçerli daha müessir) bir deva inzal etmemiştir. Kur'an-ı Azîm marazlara şifa ve âyine-i kulûba ciladır" diyerek ifâde eder. Yani hem maddî ve hem de mânevî hastalıkların en faydalı bir ilacıdır.

Kur'an'ın bu yönünü tesbit eden âyetler vardır: وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْاٰنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ **"Biz Kur'an'dan mü'minler için bir şifa ve rahmet olan şeyi indiriyoruz"** (İsra 82). *Fahreddin-i Râzi hazretleri "Kur'an"* kelimesinin başında geçen مِنْ 'in teb'îz için değil, cins için olduğunu belirtir. Böyle olunca âyeti şöyle anlamak muvafıktır: *"Kur'an olarak indirdiğimiz âyetlerin hepsi mü'minlerin maddî ve mânevî her çeşit hastalıkları için şifadır."*

Kur'an'ın, manevî hastalıklarla ilgili tedavisi iki suretle olmaktadır. Zira mânevî hastalıklar ikidir:

★ Bir kısmı batıl itikadlardır. Bunlar yaratılış, insanın bidayeti, âkibeti, kader, uluhiyet, nübüvvet gibi iman esaslarına giren meselelerdir. Bu hususlarda İslam'ın tebligatına uymayan her inanış tarzı mânevi bir hastalıktır. Şu halde bu meselelerde Kur'an gerçek olanı delilleriyle birlikte zikrederek batıl mezhepleri ibtal etmiş, mü'minlerini sapıklıklardan korumuştur.

★ İkinci kısım manevî marazları kötü ahlaklar teşkil eder. Kur'an-ı Kerim onları da açıklayarak mü'minleri ahlaksızlıklara düşmemeleri için uyarmış, ahlak-ı hamîde denen faziletlere, mânevî kemallere irşad buyurmuştur. *Resûlullah*'ın **"Mekârim-i ahlak'ı tamamlamaya geldim"** derken kasdettiği *mekârim* Kur'anî ahlaktır.

Kur'an-ı Kerîm'in maddî hastalıklara şifa olmasına gelince, bu da inkarı mümkün olmayan bir durumdur. Müteakiben bir kısım rivayetlerde görüleceği üzere, bizzat *Resûlullah* Kur'an'la rukyede bulunmuş, maddî hastalıkların tedavisinde Kur'an'ı Kerim'den istifâde etmeleri için *Ashab-ı Güzîn*'i teşvik etmiştir. Hatta bâzı hadîslerinde Kur'an'dan şifa aramamayı eksiklik ilan etmiştir: مَنْ لَمْ يَسْتَشْفِ بِالْقُرْآنِ فَلاَ شَفَاءُ اللّٰهُ **"Kim Kur'an'la şifa talebetmezse, Allah ona şifa vermez"** buyurmuştur. Bu hadîs şu şekilde de anlaşılmıştır: **"Kur'an'la şifa talebetmeyene Allah şifa vermesin."**

Kur'an'da en az altı tane şifa ayeti vardır. قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبْهُمُ اللّٰهُ بِاَيْدِيكُمْ وَيُخْزِهِمْ وَيَنْصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ **"Onlarla muhârebe edin ki, Allah sizin ellerinizle onları azablandırsın, onları rüsvay etsin, size onlara karşı nusret versin, mü'minler zümresinin göğüslerini ferahlandırsın"** (Tevbe 14).

يَاأَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَتْكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ **"Ey insanlar, size Rabbinizden bir öğüt, gönüllerde olan (derd)lere bir şifa, mü'minler için bir hidâyet ve rahmet gelmiştir"** (Yunus 57).

وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْاٰنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ وَلاَ يَزِيدُ الظَّالِمِينَ اِلاَّ خَسَاراً **"Kur'an'dan mü'minlere rahmet ve şifa olan şeyler indiriyoruz. O, zâlimlerin ise sadece kaybını artırır"** (İsra 82).

قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا هُدًى وَشِفَاءٌ **"... De ki: "Bu, mü'minlere doğruluk rehberi ve gönüllerine şifadır"** (Fussilet 44).

4021 ١ـ عن عوف بن مالك رضى اللّٰه عنه قال: [كُنَّا نَرْقِى فِى الْجَاهِلِيَّةِ، فَقُلْنَا: يَارَسُولَ اللّٰهِ: كَيْفَ تَرَى فِى ذٰلِكَ؟ فَقَالَ: اعْرِضُوا عَلَىَّ رُقَاكُمْ، ثُمَّ قَالَ: لاَبَأْسَ بِمَا لَيْسَ فِيهِ شِرْكٌ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

1. **(4021)**- *Avf İbnu Mâlik radıyallahu anh* anlatıyor: *"Biz cahiliye devrinde afsunlama yoluyla tedavide bulunurduk. Bu sebeple: "Ey Allah'ın Resûlü! Bu hususta ne dersiniz?" diye sorduk. Bize:* **"Okuduğunuz duaları bana arzedin, bakayım!"** *buyurdular. (Biz de okuyup arzettik. Dinledikten) sonra:* **"İçerisinde şirk olmayan dua ile rukye yapmada bir beis yoktur!"** *buyurdular."* [Ebu Dâvud, Tıbb 18, (3886); Müslim, Selam 64, (2200).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, dua yoluyla hasta tedavi etmenin câiz olduğunu göstermektedir. Ancak okunan duada şirke müteallik bir ibare, bir kelam bulunmamalıdır. Alimler, Allah'ın isimleriyle, Kur'an ayetleriyle, bu mânada olan başka dualarla rukye yapmanın yani tedavi etmek ümidiyle hastaya okumanın caiz olduğunu söylerler. Küfür ifade eden veya mânası anlaşılamayan kelimelerle rukye caiz değildir, haramdır denmiştir.

4022 ٢ـ وعن جابر رضى اللّٰه عنه قال: [أَرْخَصَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ فى رُقْيَةِ الحَيَّةِ لِبَنِى عَمْرِو بنِ حَزْمٍ، وَلَدَغَتْ رَجُلاً مِنَّا وَنَحْنُ جُلُوسٌ

مَعَ رسولِ اللّهِ ﷺ عَقْرَبٌ، فقالَ رَجُلٌ يَارَسُولَ اللّهِ: أأَرْقِى؟ فقالَ: مَنِ اسْتَطَاعَ مِنْكُمْ أَنْ يَنْفَعَ أَخَاهُ فَلْيَفْعَلْ]. أخرجه مسلم.

2. **(4022)**- *Hz. Câbir radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Benî Amr İbni Hazm'a yılana karşı rukye yapma ruhsatı tanıdı. Biz Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm ile birlikte otururken bizden bir kimseyi akrep soktu. Bir adam: "Ey Allah'ın Resûlü, buna rukye yapayım mı?" diye sordu.* **"Sizden kim kardeşine faydalı olabilecekse hemen olsun"** *buyurdular."* [Müslim, Selam 60-61, (2198, 2199).]

4023 ٣ـ وعن أنس رضى اللّهُ عنه قال: [أَرْخَصَ لَنَا رَسُولُ اللّهِ ﷺ فِى الرُّقْيَا مِنَ الْحُمَةِ، وَالْعَيْنِ، وَالنَّمْلَةِ]. أخرجه مسلم، وأبو داود والترمذى.

3. **(4023)**- *Hz. Enes radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bize, zehire karşı, göz değmesine karşı, nemle kurduna karşı rukye yapmámıza ruhsat tanıdı."* [Müslim, Selam 58, (2196); Ebu Dâvud, Tıbb 18, (3889); Tirmizî, Tıbb 15, (2057).]

4024 ٤ـ وفى أخرى لأبى داود: [لاَرُقْيَةَ إلاَّ مِنْ عَيْنٍ، أَوْحُمَةٍ، أَوْ دَمٍ لاَيَرْقَأُ].

4. **(4024)**- *Ebu Dâvud*'un bir diğer rivayetinde: *"Rukye sadece göz değmesine veya zehire veya kesilmeyen kana karşı yapılır"* denmiştir. [Ebu Dâvud, 18, (3889).]

4025 ٥ـ وفى أُخرى له، عن سهل بن حنيف: [لاَ رُقْيَةَ إلاَّ مِنْ نَفْسٍ، أَوْحُمَةٍ أَوْلَدْغَةٍ].

«النَّمْلَةُ»: قروح تخرج بين الجنبين، وقد تخرج فى غير الجنب

و«النَّفْسُ»: العين التى تصيب الإنسان.

و«الحُمَةُ»: السمّ.

وتخصيص العين والحمة لا يمنع رقية غيرهما من الأمراض، فقد ثبت أن النبىّ ﷺ رقى بعض الصحابة من غيرهما، ومعنى الحديث: لارقية أولى وأنفع من رقية العين والسمّ.

5. **(4025)**- Yine *Ebu Dâvud*'un *Sehl İbnu Huneyf*'ten yaptığı bir diğer rivayetinde: *"Rukye sadece nefse (insana değen gözden), veya zehire veya sokmaya karşı vardır."* [Ebu Dâvud, Tıbb 18, (3888).]

4026 ٦ــ وعن ابن عباس رضى اللّهُ عنهما قال: [كانَ النبىُّ ﷺ يُعَلِّمُهُمْ مِنَ الحُمَّى، وَمِنَ الأَوْجَاعِ كُلِّهَا أَنْ يَقُولَ: بِسْمِ اللّهِ الْكَبِيرِ، أَعُوذُ بِاللّهِ الْعَظِيمِ مِنْ كُلِّ عِرْقٍ نَعَّار، وَمِنْ شَرِّ حَرِّ النَّارِ]. أخرجه أخرجه الترمذى

«نَعَرَ الْعِرْقُ» بالدم: إذا علا وارتفع.

6. **(4026)**- *İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, hummâ'ya ve bütün ağrılara karşı şu duayı okumamızı öğretmişti:* **"Bismillahi'l-Kebîri eûzü billâhi'l-Azîmi min külli ırkın na'arın ve min şerri harri'n nâr." "Ulu Allah'ın adıyla, kanla kabaran her bir damardan ve ateş harâretinin şerrinden büyük Allah'a sığınırım."** [Tirmizî, Tıbb 26, (2076).]

4027 ٧ــ وعن علىّ رضى اللّهُ عنه قَالَ: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ إِذَا أَتَى مَرِيضاً، أَوْ أُتِيَ بِهِ إِلَيْهِ قَالَ: أَذْهِبِ الْبَاسَ رَبَّ النَّاسِ، وَاشْفِ أَنْتَ الشَّافِى، لاَشِفَاءَ إِلاَّ شِفَاؤُكَ، شِفَاءً لاَيُغَادِرُ سَقَماً]. أخرجه

الترمذى.

«الْبَاسُ»: الشدة الأَلم.

«وَالْمُغَادَرَةُ»: الترك.

7. **(4027)**- *Hz. Ali radıyallahu anh*, anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bir hastaya geldiği veya kendisine bir hasta getirildiği zaman şu duayı okurdu:* **"Ey insanların Rabbi, acıyı gider, şifa ver, sen Şâfisin. Senin şifandan başka şifa yoktur. Senden hiçbir hastalığı hariç tutmayan şifa istiyoruz."** [Tirmizî, Da'âvat 122, (3560). Rivayet Buharî'de *Hz. Aişe'*den gelmiştir. (Mardâ 20, Tıbb 39).]

AÇIKLAMA:

1- Burada Cenab-ı Hakk, Kur'an'da geçmeyen bir isimle tesmiye edilmiştir: *Şâfi (şifa veren)*. Hadîs, böylece bunun cevazına delil olmuştur. Ancak ülemâ buna iki şart koymuştur:

1) Bu isim noksanlık itham etmemelidir.

2) Kur'an'da bir aslı olmalıdır. Nitekim, Şâfi isminin aslı vardır. Zira bir ayette وَاِذَا مَرِضْتُ يَشْفِينِ **"Hastalandığım zaman O bana şifa verir"** buyurulmuştur (Şuara 80).

2- Hadîs'te geçen **"Senin şifandan başka şifâ yoktur"** cümlesi, bütün şifaların Allah'ın takdîrine tevâfuk etmesiyle hâsıl olduğunu, O'nun takdiri, ilmi olmadan şifa olmadığını ifâde eder. Evet kavuşulan sıhhat sebebiyle gerçek teşekkür Rab Teâla'ya olmalıdır.

3- Hadîste bütün hastalıklardan şifâ istenmektedir. Halbuki hastalık, keffâretu'z-zünûbtur, yani hastanın günahlarının affına en iyi vâsıta. Bu durumda şifa taleb etmek onun aleyhine bir davranış değil mi? diye ülemâ meseleyi tezekkür etmiş ve şu hikmeti beyan etmiştir: *"Dua bir ibadettir. Ne sevâba ne de kefârete münafi değildir. Zira her ikisi de hastalığın bidayetinde ve sabretmek sonucu hâsıl olur. Dua eden ise iki hasenenin arasındadır: Ya maksûdu hasıl olacak, ya da ona bedel, faydalı olanın celbi veya zararının defedilmesi suretiyle maslahat verilecektir. Bunların hepsi de Allah'ın fazlındandır."*

4028 ٨ـ وعن ثابت بن قيس بن شَمَّاسٍ رضى اللّهُ عنه: [أَنَّ النَّبِيَّ

ﷺ دَخَلَ عَلَيْهِ وَهُوَ مَرِيضٌ، فَقَالَ: اكْشِفِ الْبَاسَ رَبَّ النَّاسِ عَنْ ثَابِتِ بنِ قَيْسِ ابنِ شَمَّاسٍ، ثُمَّ أَخَذَ تُرَاباً مِنْ بُطْحَانَ فَجَعَلَهُ فِي قَدَحٍ، ثُمَّ نَفَثَ عَلَيْهِ بِمَاءٍ، ثُمَّ صَبَّهُ عَلَيْهِ]. أخرجه أبو دواد.

8. **(4028)**- *Sâbit İbnu Kays İbni Şemmâs radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, ben hasta iken yanıma gelip şu duayı okudu:* **"Ey insanların Rabbi! Sâbit İbni Kays İbni Şemmâs'tan acıyı kaldır."** *Sonra (Medîne'nin) Buthân (nam vâdi)den toprak alarak bir kadehe koydu, üzerine su döküp nefes etti, sonra (su ile karışan bu toprağı) üstüme serpti."* [Ebu Dâvud, Tıbb 18, (3885).]

AÇIKLAMA:

1- Burada, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın farklı bir rukye tarzına şâhid olmaktayız. Önceki rivayetler, ziyaretine geldiği hastalara sâdece şifa duasında bulunduğunu gösterirken, bu sonuncuda *Buthân vâdisi*'nden toprak getirterek, üzerine su döküp bunun üzerine üfürüp (nefes edip) sonra da, su ile karıştırılıp nefeslenmiş olan bu toprağı hastanın üzerine serptiğini görmekteyiz. Şârihler, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın, büyük ihtimalle suyu önce ağzına aldığını, tükrüğü ile karıştırdıktan sonra toprağa püskürttüğünü belirtirler. Mâmafih, suyu ağzına almaksızın toprağa dökmüş, bu su-toprak karışımını, *Sâbit*'in üzerine serpmiş olabileceğine de bir ihtimal olarak yer verirler. Her hâl ve kârda, en son safhada su ile karışmış olan toprağı *Sâbit İbnu Kays*'ın üzerine serpmiştir.

Şârihler, birinci ihtimâli te'yîd eden bir rivayeti Sahîheyn'den gösterirler: *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Biri Resûlullah'a gelip bir rahatsızlığını arzettiği veya bir çıban veya yaradan muzdarib olduğu zaman, Aleyhissalâtu vesselâm parmağını şöyle yapar -ravilerden Süfyân şehâdet parmağını yere koyup sonra kaldırdı- ve derdi ki:* بِسْمِ اللّٰهِ تُرْبَةُ اَرْضِنَا بِرِيقَةِ بَعْضِنَا لِيُشْفَى بِهِ سَقِيمُنَا بِاِذْنِ رَبِّنَا **"Bismillah. Arzımızın toprağı birimizin tükrüğü ile Rabbimizin izniyle hastamıza şifa olacaktır."** Görüldüğü üzere bu rivayette, rukye sırasında tükrüğün toprakla beraberliği mevzubahistir.

2- Bu hadîsler, ülemâ arasında oldukca farklı yorumlara sebep olmuştur. Bazıları, toprak ve tükrükle ilgili o devrin tıbbî bilgilerini bu hadislere tatbik etmek isterken, bazıları bunlara karşı çıkmıştır. Farklı görüşleri özetlemeye çalışacağız.

a) *İbnu'l-Kayyim*, sadedinde olduğumuz *Ebu Dâvud hadîsi*ni şöyle değerlendirir: *"Bu kolay, herkesin yapabileceği faydalı mürekkep ilaçlardan biridir. Bu kolay bir tedavi usulüdür. Bu usulle yaralar ve taze cerahatlar tedavi edilir. Bilhassa tatbik edilecek başka bir ilaç bulunmadığı hallerde pek pratiktir, çünkü her yerde uygulanabilir."* *İbnu'l-Kayyim* kadîm tıp anlayışına uygun şöyle bir açıklama dahi ilave eder: *"Bilindiği üzere, hâlis toprağın tabiatı "bârid ve yâbis (soğuk ve kuru)dur, bilhassa sıcak memleketlerde ve sıcak mizaçlı kimselerde çabucak iyileşip, yaraların kapanmasını önleyen yara ve cerâhatlardaki rutubeti de alıcıdır. Yara ve cerâhatleri, çoğu durumda, sıcak olan kötü bir mizac tâkib eder. Böylece birkaç menfi durum bir araya gelir: Memleketin harareti, mizac(tan hâsıl olan harâret) ve yara. -Hâlis toprağın tabiatı ise soğuktur kurudur. Topraktaki bu tabiat, soğuk ve kurulukta, soğuk ve kuru olan bütün müfred ilaçlardan*[59] *daha öndedir. Böyle olunca, toprağın soğukluğu, hastalığın hararetine karşı gelir, bilhassa toprak yıkanmış ve kurutulmuş ise: Yarada (söylenen menfi durumların bir araya gelmesini) kötü rutubetin artması ve akıntı takip eder.*

Toprak aşırı kuruluğu sebebiyle bu rutubeti kurutur, akıntıyı giderir; soğukluğu sebebiyle de hararete mâni olur. Toprakla, bu söylenenlerden ayrı olarak başka faydalar da hasıl olur: Hasta uzvun mizacı itidâle kavuşur. Uzvun mizacı itidâle erince, onun tedbir edici kuvveleri güçlenir, Allah'ın izni ile uzuvdan elemi bertaraf ederler.

Sahiheyn'*den kaydedilen Hz. Aişe hadîsi'nin, Nevevi'ye göre mânası şudur: "Aleyhissalâtu vesselâm şehadet parmağına kendi tükrüğünü sürer sonra onu toprağa basar, böylece parmağına toprak yapıştırır bununla hastalıklı uzuv veya yara üzerine mesheder, bu esnâda da mezkur duayı -içerisinde Allah'ın isminin zikri ve işin Allah'a tefvîzi ve O'na tevekkül gibi hasletlerin hâsıl edeceği bereket bulunduğu için-okurdu. Böylece ilacın biri diğerine katılarak tesiri artırırdı."*

"Arzımızın toprağı" sözüyle acaba bütün yeryüzü mü maksuddur, yoksa Medîne toprağı mı?" diye bir soru hatıra gelebilir. Bazı âlimler: *"Maksad Medine toprağıdır, "birimiz" le de,-tükrüğünün şerefi sebebiyle- Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm kastedilmiştir"* der. Ancak diğerleri, bu durumda hadîsin hükmü'nün hususileşeceğini belirterek bu görüşe katılmazlar.

---

59) Müfred, mürekkep olmayan, tek cins demektir. Yani birkaç maddenin karıştırılmasıyla elde edilmemiş olan, sâde ilaç demektir.

İbnu'l-Kayyim devamla der ki: *"Şurası muhakkak ki toprakta birçok dertlere derman olan pek çok kötü hastalıklara şifa veren bir hassa vardır."* *Galinos* der ki: *"İskenderiye'de nice dalak hastaları ve karnı su toplayan kimseleri gördüm, bunlar ilaç olarak Mısır toprağını kullanıyorlar. Bacaklarına, uyluklarına, kollarına, sırtlarına ve kaburgalarına bundan sürüyorlar ve gözle görülen neticeler alıyorlardı."*

Galinos devamla der ki: *"Bu şekilde, (toprağı) sürme yoluyla tedaviye, sert ve yumuşak şişmelere karşı da zaman zaman yer verilmiştir."*

Yine der ki: *"Ben bir kavim biliyorum, vücutlarının tamamı, aşağıdan fazla kan kaybettikleri için şişmişti. Bu toprağı sürmek suretiyle gözle görülür netice aldılar. Bir başka kavm biliyorum, bazı uzuvlarına iyice yerleşmiş bulunan müzmin ağrılara karşı bu topraktan kullandılar. Onlar da iyileşti ve ağrıları tamamen kesildi."* Kitâbu'l-Mesîhî sâhibi der ki: *"Kebûs denen hurma ağacından sağılan bir toprak özü -ki sakız unudur- öyle bir öz ki yaraların etlerini temizler, yıkar ve bitirir ve yaraya son verir."*

O topraklarda bu hasseler olursa, yeryüzünün en iyi, en mübarek toprağı, Resûlullah aleyhissâlatu vesselâm'ın tükrüğü ile karışıp, O'nun Rabb Teâlâ'sının ismini okuyarak, neticeyi yine de Allah'a tefvîz ederek yaptığı rukyenin refakatini de kazanınca, ne kadar müessir bir hal alacağı anlaşılır."

İbnu'l-Kayyim bu uzun açıklamasının sonunu toprağın tedavi edici yönüyle ilgili gelen rivayetlerin, bütün topraklara yönelik umumî tıbbî bir irşâd olmaktan ziyade *Resûlullah*'ın tükrük ve duasıyla hususiyet ve müessiriyet kazanan vak'aları aksettirdiği kanaatiyle bağlıyor.

b) Bu hususta *Beyzavî* de şunları söyler: *"Gördüğüm bazı tıbbî açıklamalara göre, tükrüğün, mizacların olgunlaşması ve itidâle kavuşmasında rolü vardır. Keza vatan toprağının da mizacın muhafaza ve zararların definde rolü vardır. Hatta dediler ki: "Yolcunun, beraberinde, yaşadığı yerin suyundan bulunduramasa da toprağından bulundurması gerekir. Öyle ki farklı sularla karşılaşınca, bu suların vereceği zararlardan korunmak için o topraktan, su kabına bir miktar atmalıdır. Ayrıca, rukye ve azîmet (dua)ların, aklın künhüne ermekte âciz kalacağımız acîb tesirleri vardır."*

c) *Türbüştî* der ki: *"Toprak kelimesiyle sanki Hz. Adem aleyhisselam'ın yaratılışına işaret edilmiştir. Rikâ (tükrük) ile de nutfeye bir işârettir. Sanki Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm lisan-ı hâliyle şöyle tazarru etmiş olmakta-*

dır: **"Sen ilk aslı topraktan var ettin. Sonra onu bayağı bir sudan (mâ-i mehin'den) yarattın. Öyleyse başlangıcı bu olan kimseye şifa vermek sana kolaydır."**

d) Yukarıda kaydedilen -toprak hakkındaki- yunan menşeli telakkileri hadîslere tatbik ederek, toprağın mutlak olarak şifa vereceği görüşüne meyleden İslam âlimlerini tenkîd eden *Kurtubî hazretleri* der ki: *"Bu tedavî (tükrüğe toprak yapıştırarak uygulanan tedavi) tatbikatta uyulması gereken kanunlara riayet edildiği takdirde netice verir. "Uyulması gereken kanun" deyince toprak ve tükrüğün (karışımındaki) miktarları ile onu münâsib vakitlerinde kullanmaya devam etmeyi kastediyoruz. Halbuki, hadîsteki tavsiyede nefes etmek ve şehâdet parmağını yere koymak vardır. Parmağa ise, ilgisi ve tesiri olmayan şey yapışır. Halbuki bu ameliye, Allah'ın esması ve Resûlü'nün sünnetiyle teberrükten ibarettir. Parmağın yere konması ise, muhtemelen bunda mevcut olan bir hâsiyet için veya mûtad esbaba mubâşerette bulunarak, ilahî kudretin âsarını gizleme hikmetine binaendir."*

Şu halde, rukye bahsi, diğer birçok bahisler gibi, hadîslerden biriyle amel etmede istical edilmemesi gereken bir mevzudur. Büyük otoriteler bile farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu görüşlerden birini diğerine tercih gibi bir ölçüsüzlüğe düşmeyi tavsiye etmeden tekrar ediyoruz: Tıbb-ı nebevî bir ihtisas işidir. *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın sünnetinden, mütehassıslar bir kısım prensipler yakalayıp, farklı şartlarda, farklı bünyelerde onun tatbikatını gösterebilecekleri gibi bazı ilaç ve terkibler de ortaya çıkarabilirler. Tükrük ve toprakta tedavi edici bir hassa var mıdır, yok mudur? Günümüzde, buna *"var"* veya *"yok"* diyerek kısadan cevap vermeden önce araştırma yapmak gerekir. Kişi ile yaşadığı yerin toprağı arasında sıhhati ilgilendiren maddi bir bağ var mıdır, yabancı yerin suyu kişiye menfi tesirler hasıl eder mi etmez mi? Rukye, *Kurtubî*'nin dediği gibi sadece bir teberrükten ibaret ise, *Resûlullah* niçin *Buthâ vadisi*'nin toprağını isti'mal etmiştir? *Resûlullah*'ın bu davranışı gözönüne alınarak ve Medine'nin, toprağı iyice sterilize eden sıcak ikliminin o bölge toprağına kazandırdığı bir hususiyetten de söz edilerek, hadîsin hükmünü -en azından belli hastalıklar veya şahıslar için- kayıtlamak, kayıtlamış olan âlimlere de bir haklılık tanımak gerekmez mi? Bütün bu sorular, meselenin araştırmaya hâlen açık olduğunu söylemekte bize cesâret vermektedir.

Yâni tıbb-ı nebevîyi inkar mümkün değil, ancak onunla tedavîye yeltenme işi ihtiyat ve ihtisas gerektirmektedir, bunu da kabul etmeliyiz tıpkı ahkâm-ı

fer'iyyede fukahaya olan ihtiyaç gibi.

4029 ٩ــ وعن أبي سعيد الخدرى رضى اللّٰهُ عنه قال: [كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَتَعَوَّذُ مِنَ الْجَانِّ، وَمِنْ عَيْنِ الإِنْسَانِ، فَلَمَّا نَزَلَتِ الْمُعَوِّذَتَانِ أَخَذَ بِهِمَا، وَتَرَكَ مَاسِوَاهُمَا]. أخرجه الترمذى.

9. **(4029)**- *Ebu Sâ'îdi'l-Hudrî radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissâtu vesselâm cinlerden ve insanın göz (değmes)inden (çeşitli dualar okuyarak) Allah'a sığınırdı. Muavvizeteyn (Nas ve Felak sureleri) nâzil olunca bu iki sureyi esas aldı, diğerlerini terketti."* [Tirmizî, Tıbb 16, (2059); İbnu Mâce, Tıbb 33, (3511.)]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet Muavvizateyn surelerinin her çeşit şerden Allah'a sığınmak üzere okunacak dua olarak kâfi geldiğini göstermektedir. *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* bunlar gelmeden önce çeşitli dualar okunduğu halde, bunların nüzûlü ile diğer duaları terketmiş olmaktadır. *Muavvizateyn*'de *"göz değmesi"* mezkur olmadığı halde, bunların câmî bir üslubla gelmiş olması, cin ve insten gelebilecek her çeşit zararları içine almasına yetmiştir.

Şunu da ilave edelim: *Muavvizateyn* denince, bazı rivayetlere göre, *İhlas* suresi de kastedilmektedir. *"İhlas," Kulhuvallahu ahad* suresine denir.

4030 ١٠ــ وعنه رضى اللّٰهُ عنه قال: [أَتَى جِبْرِيلُ النَّبِىَّ ﷺ فَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ اشْتَكَيْتَ؟ قَالَ: نَعَمْ، فَقَالَ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلاَمُ: بِسْمِ اللّٰهِ أَرْقِيكَ مِنْ كُلِّ دَاءٍ يُؤْذِيكَ، وَمِنْ شَرِّ كُلِّ نَفْسٍ أَوْ عَيْنِ حَاسِدٍ، اللّٰهُ يَشْفِيكَ، بِسْمِ اللّٰهِ أَرْقِيكَ]. أخرجه مسلم والترمذى.

10. **(4030)**- Yine *Ebu Sa'îdi'l-Hudrî radıyallahu anh* anlatıyor: *"Cibrîl aleyhisselam Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yanına geldi ve: "Ey Muhammed, hasta mısın?" diye sordu.* **"Evet!"***cevabını alınca, Cibril aleyhisselam şu duayı okudu:* **"Bismillahi erkîke, min külli dâin yü'zîke ve min şerri külli nefsin ev aynin hâdisin. Allahu yeşfike, bismillahi erkîke. (Seni Allah'ın adıyla, sana eza veren bütün hastalıklara karşı, bütün kötü nefis ve hasedci göz-**

lere karşı sana okuyorum. Allah sana şifa versin, ben Allah'ın adıyla sana dua ediyorum).'' [Müslim, Selam 40, (2186); Tirmizî, Cenâiz 4, (972).]

AÇIKLAMA:

1- Burada geçen *"nefs"* ten maksad insan nefsi (= kötü insanlar) mânasına gelebileceği gibi, *"göz"* mânasına da gelir. *Göz* mânasına alındığı takdirde *göz* demek olan ikinci kelime *ayn*, te'kiden gelmiş olmaktadır.

2- Göz değmesiyle ilgili geniş açıklama az ilerde 4042-4045 numaralı hadîslerin sonunda gelecek.

4031 ١١ — وعن أبي الدرداء رضى اللّه عنه: [أَنَّهُ اشْتَكَى إِلَيْهِ رَجُلٌ احْتِبَاسَ الْبَوْلِ، فقَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَقُولُ: مَنِ اشْتَكَى مِنْكُمْ شَيْئاً فَلْيَقُلْ: رَبُّنَا اللّهُ الَّذِى فِى السَّمَاءِ تَقَدَّسَ اسْمُكَ، أَمْرُكَ فِى السَّمَاءِ وَالأَرْضِ، كَمَا رَحْمَتُكَ فِى السَّمَاءِ فَاجْعَلْ رَحْمَتَكَ فِى الأَرْضِ، وَاغْفِرْ لَنَا حُوبَنَا وَخَطَايَانَا أَنْتَ رَبُّ الطَّيِّبِينَ أَنْزِلْ رَحْمَةً مِنْ رَحْمَتِكَ وَشِفَاءً مِنْ شِفَائِكَ عَلَى هٰذَا الْوَجَعِ فَيَبْرَأَ، وَأَمَرَهُ أَنْ يَرْقِيَهُ بِهِ فَرَقَاهُ فَبَرَأَ]. أخرجه أبو داود.

«الْحُوبُ» بضم الحاء المهملة وفتحها: الأثم.

11. **(4031)**- *Ebu'd-Derdâ radıyallahu anh*'ın anlattığına göre, kendisine bir adam gelerek idrar tutukluğuna yakalandığını söyledi. O da adama: *"Ben Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'dan şöyle söylediğini işittim" dedi:* **"Sizden kim hastalanırsa şu duayı okusun: "Rabbunâ'llahu'llezî fi's- semâî tekaddese ismüke, emrüke fi's-semâî ve'l-ardı kema rahmetike fi's-semâî fec'al rahmeteke fi'l-ardı. Vegfir lenâ hûbenâ ve hatâyânâ. Ente Rabbu't-tayyıbîn. Enzil rahmeten min rahmetike ve şifâen min şifâike ala hâza'l vec'i fe yebreü. (Ey huzuru semavatı dolduran Rabbim! Senin ismin mukaddestir. Senin emrin arz ve semadadır, tıpkı Rahmetin semâda olduğu gibi. Arza da rahmetinden gönder ve bizim günahlarımızı ve hatalarımızı**

affet. Sen (kötü söz ve fiillerden kaçınan) bütün iyi kimselerin Rabbisin. Bu ağrıya, Rahmetinden bir rahmet, şifândan bir şifa indir, iyileşsin."

(Ebu'd-Derda radıyallahu anh, adama) bu duayı okumasını emretti. O da okudu ve iyileşti.". [Ebu Dâvud, Tıbb 19, 3892).]

4032 ١٢ ـ وعن عثمان بن أبى العاص رضى اللّه عنه: [أَنَّهُ اشْتَكَى إِلَى رَسُولِ اللّهِ ﷺ وَجَعاً يَجِدُهُ فِى جَسَدِهِ مُنْذُ أَسْلَمَ، فَقَالَ لَهُ: ضَعْ يَدَكَ عَلَى الَّذِى تَأَلَّمَ مِنْ جَسَدِكَ وَقُلْ: بِسْمِ اللّهِ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ، وَقُلْ سَبْعَ مَرَّاتٍ: أَعُوذُ بِعِزَّةِ اللّهِ وَقُدْرَتِهِ مِنْ شَرِّ مَا أَجِدُ وَأُحَاذِرُ. قَالَ: فَفَعَلْتُ ذٰلِكَ مِرَاراً فَأَذْهَبَ اللّهُ مَا كَانَ بِى، فَلَمْ أَزَلْ آمُرُ أَهْلِى وَغَيْرَهُمْ بِذٰلِكَ]. أخرجه مسلم ومالك وأبوداود والترمذى.

12. **(4032)**- *Osmân İbnu Ebi'l-Âs radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a müslüman olduğum günden beri bedenimde çekmekte olduğum bir ağrımı söyledim. Bana:* **"Elini, vücudunda ağrıyan yerin üzerine koy ve şu duayı oku!"** *buyurdu. Dua şu idi: Üç kere:* **"Bismillah"***tan sonra yedi kere,* **"Eûzu bi-izzetillahi ve kudretihi min şerri mâ ecidu ve uhâziru." "Bedenimde çekmekte ve çekinmekte olduğum şu hastalığın şerrinden Allah'ın izzet ve kudretine sığınıyorum"** *diyecektim.*

Bunu birçok kereler yaptım. Allah Teâlâ hazretleri benden hastalığı giderdi. Bunu ehlime ve başkalarına söylemekten hiç geri kalmadım." [Müslim, Selam 67- (2202); Muvatta, Ayn 9, (2, 942); Ebu Dâvud, Tıbb 19, (3891); Tirmizî, Tıbb 29, (2081).]

AÇIKLAMA:

1- *Tirmizî* ve *Ebu Dâvud*'un rivayetleri şu farkla başlar: *"Beni helak edeyazan bir ağrı sebebiyle (yatıyordum). Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm beni görmeye geldi. Bana, Aleyhissalâtu vesselâm dedi ki:* **"Sağ elinle yedi kere (ağrının üzerinden) meshet ve şu duayı oku: "Eûzu bi-izzetillahi ve ve kudretihi..."**

2- Bazı hastalıklara karşı rukye yapınca bu tarzı takip etmek gerekir: Yani rukyeyi yapan kimse hastanın ağrıyan yerinin üzerini sağ elle ovup mezkur

duayı yedi kere okumalıdır. Allah'ın izniyle neticesi görülecektir. Sadedinde olduğumuz rivayette *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*, hastanın kendi kendine okuyup rukye yapmasını tavsiye buyurmaktadır.

3- *Taberânî*'deki rivayette, yapılacak yedi mesh'ten her birinde mezkur duanın okunacağı söylenmiştir. *Hâkim*'in rivayetinde *Muhammed İbnu Sâlim* der ki: *"Sâbit el-Bünânî bana dedi ki: "Ey Muhammed, hastalanınca, elini ağrıyan yerin üzerine koy sonra:* **Bismillahi eûzu bi-izzetillahi ve kudretihi min şerri mâ ecidu min vec'î hâzâ"** *de! Sonra bunu tek olacak şekilde (3,5,7,9 gibi) tekrarla. Çünkü bana, Enes İbnu Mâlik rivayet etti ki Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm kendisine böyle öğretmiş."*

4- Rukye sırasında duanın tekrarının gerekli olduğu belirtilmiştir: *"Çünkü, denir, ilahî ilaçlarda ve tıbb-ı nebevî'de dahi tekrar, fuzulî maddeyi çıkarmada tabiî ilaçların tekrarı ne ise, hastalığın tedavisinde daha müessir ve daha mükemmel olmak için aynı şeydir. Bunlarda da tekrarı gereken Zikrullah, işin Allah'a tefvîzi ve Allah'ın izzeti ve kudretinden istiane vardır, yedide ise başka miktarda olmayan ayrı bir hassa vardır. Öyle ise tekrar gerekir."*

4033 ١٣ وعن أبي سعيد رضى الله عنه قال: [كُنَّا فِي مَسِيرٍ لَنَا فَنَزَلْنَا مَنْزِلاً، فَجَاءَتْ جَارِيَةٌ، فقَالَتْ: إنَّ سَيِّدَ الحَيِّ سَلِيمٌ لَدِيغٌ، وَإنَّ نَفَرَنَا غُيَّبٌ، فَهَلْ مِنْكُمْ رَاقٍ؟ فقَامَ مَعَهَا رَجُلٌ مَا كُنَّا نَأْبُنُهُ بِرُقْيَةٍ فَرَقَاهُ فَبَرَأَ، فَأَمَرَلَهُ بِثَلاَثِينَ شَاةً، وَسَقَانَا لَبَناً، فَقُلْنَا لَهُ: أَكُنْتَ تُحْسِنُ الرُّقْيَةَ؟ فقَالَ: لاَ مَارَقَيْتُهُ إلاَّ بِأُمِّ الْكِتَابِ، قُلْنَا: لاَتُحْدِثُوا شَيْئاً حَتَّى نَأْتِيَ رَسُولَ اللهِ ﷺ فَنَسْأَلَهُ، فَلَمَّا قَدِمْنَا ذَكَرْنَاهُ لَهُ، فقَالَ: وَمَا يُدْرِيكَ أَنَّهَا رُقْيَةٌ؟ اقسِمُوا وَاضْرِبُوا لِي بِسَهْمٍ]. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

«النَّفَرُ غَنَا»: الرجال خاصة، وأرادت أنهم غائبون عن الحى.

ومعنى «نَأْبُنُهُ»: أى نتهمه.

13. (4033)- *Hz. Ebu Sa'îd radıyallahu anh* anlatıyor: *"Biz, [Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın çıkardığı askerî] bir seferdeydik. Bir yerde konakladık. Yanımıza bir câriye gelip: "Obamızın efendisi Selim'i bir zehirli soktu. Onunla meşgul olacak erkekler de şu anda yoklar. Sizde rukye yapan biri var mı?" dedi. Bunun üzerine bizden rukye hususunda mahâretini bilmediğimiz bir adam kalkıp onunla gitti ve adama okuyuverdi. Adam iyileşti. Kendisine otuz koyun verdiler. Bize sütünden içirdi. Ona: "Yahu sen rukye bilir miydin?" dedik. "Hayır, ben sadece Fatiha okuyarak rukye yaptım" dedi. Biz kendisine "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a sormadan (bu verdiklerine) dokunma!" dedik. Medîne'ye gelince, durumu ona söyledik. Aleyhissalâtu vesselâm* **"Fatiha'nın rukye olduğunu (tedavi maksadıyla okunacağını) sana kim söyledi? (verdikleri koyunları paylaşın, bana da bir hisse ayırın!"** *buyurdular."* [Buhârî, Tıbb 39, 33, İcâre 16, Fedâilu'l-Kur'aâ 9; Müslim, Selam 66, (2201); Ebu Dâvud, Tıbb 19, (3900); Tirmizî, Tıbb 20, (2064, 2065).]

AÇIKLAMA:

1- Burada, birçok vecihten farklı ziyadelerle rivayet edilen bir hâdise anlatılmaktadır. Hadîsin bütünü nazar-ı dikkate alınarak çıkarılmış olan hükümlerden kaydedeceğimiz için. sadedinde olduğumuz vechindeki bazı eksikliklere dikkat çekeceğiz:

a) Hâdise *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın *Ebu Saîdi'l-Hudrî* komutasında gönderdiği otuz kişilik askerî bir birlikte geçer. Bunun hangi sefer olduğu, hangi yılda geçtiği açık değildir.

b) Birlik geceleyin bir Arap obasına uğrayıp kendilerini ağırlamalarını taleb ederler. Ancak onlar bunu kabul etmezler, yiyecek vs. vermezler.

c) Ancak bir müddet sonra, obanın efendisini akreb sokar. Bütün çarelere başvurarak tedavi etmeye çalışırlar. Ama nâfile, netice alamazlar.

d) Efendilerini kurtarmak için, son çare hüsnükabul göstermedikleri, yakınlarında konaklamış bulunan *"yabancılara"* da başvurmak zorunda kalırlar, gelip: *"Bize ulaştığına göre, sizin arkadaşınız bir nur ve şifa getirmiş"* diyerek yardım taleb ederler.

e) Ashab bu misafirperver olmayan yerlilere önce: *"Siz bize bakmadınız, biz de size bakmayacağız"* cevabını verir.

f) Onların ısrarı üzerine ücret taleb ederek pazarlıkla, otuz aded koyun karşılığında rukye yoluyla tedaviyi kabul ederler.

g) Rukye yapmak üzere, bu işin erbabı (profesyoneli) de olmayan biri, *Ebu Sa'îdi'l-Hudrî* gider, Fatiha suresini üç -veya yedi- kere okuyarak, adamın tedavi olmasını sağlar. Sadedinde olduğumuz hadîste râvi olan *Ebu Said* bir başka şahıstan bahsediyor gibi görünse de, başka rivayetlerin tahlili, burada kendisini kasdettiğini ortaya çıkarmıştır.

h) Onun başarısı o anda arkadaşlarını şaşırttığı gibi, bilahare *Resûlullah*'ı da hayrete düşürür ve: **"Sen Fatiha'nın rukye olarak okunacağını nereden biliyordun?"** diye sormasına mucib olur.

Ebu Sa'id, Aleyhissalâtu vesselâm'a: أُلْقِيَ فِي رَوْعِي *"İçimden öyle geçti"* cevabını verir.

ı) Bazı rivâyetlerde tedavinin akrep sokmasına karşı değil, tecennüne (deliliğe) karşı yapıldığı ifâde edilmiş ise de, meselenin tahkîki, bunun râvilerden biri tarafından bir başka hâdiseyle iltibas edilmesinden ileri geldiğini, bunun ayrı, öbürünün ayrı bir vak'a olduğunu ortaya çıkarmıştır.

i) Ashab, tedavideki başarı üzerine sütlerinden içmiş, koyunlarını almıştır. Koyunları aralarında pay edecekleri zaman bizzat tedaviyi gerçekleştirenin teklifi ile bunun helal olup olmadığını *Resûlullah*'a sormayı kararlaştırıp, pay etmezler.

j) Medîne'ye dönüşte vak'a *Aleyhissalâtu vesselâm*'a hikâye edilir. *Aleyhissalâtu vesselâm:* **"Sizin üzerine ücret almada en haklı olduğunuz şey Kitabullah'tır"** diyerek bunun caiz olduğunu ifâde eder ve -hatta bu cevaz hükmünü te'kiden- **"Bir hisse de bana ayırın!"** ferman buyurur.

2- HADÎSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜM VE FAYDALAR:

★ Kur'an-ı Kerîm'i rukye niyetiyle okumak câizdir. Âlimler, bu cevaza me'sur dua ve zikirlerle yapılacak rukyelerin de dâhil olduğunu, dahası, me'sûr dualarda gelenlere muhalif düşmeyen gayr-ı me'sûr dua ve zikirlerle de rukye cevazının buna dâhil olduğunu söylerler. Bunlar dışındaki şeylerle yapılacak rukyelerin lehinde ve aleyhinde bu hadîste bir açıklık yoktur.

★ Yolculuk sırasında köylülere misafir olmak, su başlarına inmek, onlardan hasbî olarak veya ücret mukabili ihtiyaç talebetmek caizdir.

★ İkram etmekten imtina edenlere, yardımcı olmayı reddetmek suretiyle

mukabele-i bilmisilde bulunmak câizdir. Zira Ashab, kendilerini ağırlamayanlara, aynıyla mukabelede bulunarak rukye yapmayı reddetmiştir. Buna Kur'an'da *Hz. Musa*'dan örnek gösterilmiştir: لَوْ شِئْتَ لَاتَّخَذْتَ عَلَيْهِ اَجْرًا *Hz. Musa* ile *Hz. Hızır* arkadaşlıkları sırasında uğradıkları bir köyden misafirlik talebederler, ama onlar kabul etmezler. Buna rağmen *Hızır*, o köyün yıkılmakta olan bir duvarını doğrultuverir. Bunun üzerine *Hz. Musa* **"Dileseydin buna karşı bir ücret alabilirdin"** (Kehf 77) der.

★ Kişinin kendine vâcib kıldığı bir işi yerine getirme örneği var: *Ebu Sa'îd radıyallahu anh* rukye yapıp mukabilinde kendisi ve arkadaşları için ücret almaya azmetti. *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* bu kararına uymasını emretti, o da aldığı malları arkadaşlarıyla paylaştı.

★ Aslı malûm olan hediyeye iştirak câizdıı.

★ Bir şeye rağbeti bilinen kimseden o şeyden hediyede bulunmasını talebetmek caizdir.

★ Zâhiri helal olan bir şeyi kabzedip, vâki olan şüphe sebebiyle onda tasarrufta bulunmaktan kaçınmak câizdir.

★ Nass bulunmayan hallerde içtihad câizdir.

★ Ashab'ın gönlünde Kur'an'ın, hususen Fâtiha'nın yüce makamı gözükmektedir.

★ Bir kimsenin mukadder rızkına, o rızkı elinde bulunduran mâni olamaz, nitekim Cenâb-ı Hakk, Ashab'a o oba halkının elindeki maldan rızık takdir etmiş, halbuki oba halkı önce onları ağırlamaya yanaşmamıştır. Ancak Cenab-ı Hak, akreb sokma hâdisesini sebep kılarak Ashab'ın onlar elindeki rızkını onlara ulaştırmıştır.

★ Hadîste bir başka yüce hikmet mevcuttur. Şöyle ki: Cenab-ı Hak, öncelikle, Ashab'ı ağırlamaktan imtina işinde baş çeken reisi cezalandırdı. Çünkü insanların âdeti, büyüklerin emrine uymaktır. İmtina sebebiyle reisleri hususî olarak cezalandırılınca, muvafık bir cezanın öbürlerinin tamamına geleceği tabiîdir. Reisin hususi cezaya uğramasında bir başka hikmet daha var. O da şudur: Kendisinden şifa istenen kimsenin dilediği şeyde -ne kadar çok da olsa- onun talebine uyulma sağlanmıştır. Zira, akrebin soktuğu kimse sıradan biri olsaydı, kendilerinden taleb edilen miktarı ödemeye gücü yetmezdi.

★ Rukye mukabilinde ücret almak caizdir.

★ Kur'an öğretmeye mukabil ücret alma hususunda ülemâ ihtilaf etmişse de umumiyetle cevazına hükmetmiştir. *Buharî*'nin kaydına göre, *Şa'bî: "Muallim belli bir şey verilmesini şart koşmaz, ne verilirse onu alsın"* der. *el-Hakem: "Muallim'in ücret almasını mekruh addeden hiç kimse görmedim"* demiştir. *Hz. Mu'âviye*'ye bu hususta sorulunca: *"Onun ücrete hakkı olduğu re'yindeyim"* der. *Hasan-ı Basrî* kendisini yetiştiren hocaya on dirhem ödemiştir. Bir başka rivayette *Hasan-ı Basrî*'nin, önceden ücret şartı koşmayı mekruh addetmekle birlikte: *"Muallimin yazı öğretmesi mukabilinde ücret almasında bir beis yok"* dediği rivayet edilmiştir. *Katâde*'nin: *"İnsanlar üç şey ihdas ettiler, bunlar üzerine ücret alınmaz: Damızlık aşırtmak, mal taksimi, ta'lîm"* dediği kaydedilir. Hanefiler ise rukye için ücreti caiz görseler de ta'lîm için caiz görmemişlerdir: *"Çünkü demişlerdir, Kur'an'ın öğretilmesi ibadettir, onun ücreti Allah'a aittir."*

İKİNCİ FASIL

RUKYEDEN NEHİY

4034 ١ـ عن عمران بن حصين رضى اللّٰهُ عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مِنْ أُمَّتِى سَبْعُونَ أَلْفاً بِغَيْرِ حِسَابٍ. قِيلَ: مَنْ هُمْ يَارَسُولَ اللّٰهِ؟ قَالَ: الَّذِينَ لاَيَكْتَوُونَ، وَلاَ يَسْتَرْقُونَ، وَلاَ يَتَطَيَّرُونَ، وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ، فَقَامَ عُكَّاشَةُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ فقَالَ: ادْعُ اللّٰهُ تَعَلى أَنْ يَجْعَلَنِى مِنْهُمْ قَالَ: أَنْتَ مِنْهُمْ، فَقَامَ آخَرُ، فَقَالَ يَانَبِىَّ اللّٰهُ: ادْعُ اللّٰهُ أَنْ يَجْعَلَنِى مِنْهُمْ؟ فقَالَ: سَبَقَكَ بِهَا عُكَّاشَةُ]. أخرجه مسلم.

1. **(4034)**- *İmran İbnu Husayn radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm:* **"Ümmetimden yetmişbin kişi (Mahşer'de) hesaba çekilmeden cennete girecektir!"** *buyurdular. Kendisine: "Ey Allah'ın Resûlü! Bunlar kimlerdir?" diye sual edildi.*

"Onlar, kendilerini dağlatmayanlar, rukyeye başvurmayanlar, teşâ'üme (uğursuzluğa) inanmıyorlar ve Rablerine tevekkül edenlerdir!" *buyurdu.*

Ukkâşe radıyallahu anh kalkıp: "Ey Allah'ın Resûlü! Dua buyur, Allah beni onlardan kılsın!" dedi. Aleyhissâlatu vesselam: **"Sen onlardansın!"** *müjdesini verdi. Bir başkası daha kalkıp: "Ey Allah'ın Resûlü! Beni de onlardan kılması için Allah'a dua ediver!" dedi. Aleyhissâlatu vesselâm:* **"O hususta Ukkâşe senden önce davrandı!"** *cevabını verdi."* [Müslim, İman, 371, (218).]

AÇIKLAMA:

Nevevî, bu hadîs hakkında şu açıklamayı sunar: *"Ülemâ bu hadîsin ifâde ettiği mâna hususunda ihtilaf etmiştir. İmam Mâzirî* der ki: *"Bazı alimler bu hadîsten hareketle tedâvinin mekruh olduğu hükmünü çıkardılar. Ama büyük çoğunluk bunun aksine hükmetmiştir. Bu husus, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'dan ilaçların ve yiyeceklerin faydası üzerine vârid olan çok sayıda hadîsi

delil olarak göstermişlerdir. Çörek otu, kust, sabır vs. bunlardandır. Keza Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın tedavi için bizzat ilaç kullanmış olmasını da delil olarak gösterdiler. Keza Hz. Aişe radıyallahu anhâ'nın Resûlullah'ın pekçok kereler tedavi olmasıyla ilgili haberleri, şifa için yaptığı dualar, Ashab'tan bazılarının rukye mukabili ücret almalarıyla ilgili hadîs hepsi tedavinin cevazına hükmedenlere delil olmuştur. Bu söylenenler sâbit olunca, sadedinde olduğumuz hadiste ifâde edilen rukye ile ilgili yasaklama hükmünü, ilaçların tabiatı icabı faydalı olduklarına itikâd edip işi Allah'a tefviz etmeyen kimselere hamletmek gerekir." Kadı İyaz der ki: *"Bu te'vili, hadîs aleyhinde konuşan birçokları benimsemiştir. Ancak bu te'vîl doğru değildir. Zira Aleyhissalâtu vesselâm bu kimselerin meziyet ve fazîlet sahibi olduklarını, cennete sorgusuz sualsiz gireceklerini onların yüzlerinin dolunay gecesindeki ay gibi parlıyacağını haber vermiştir. Eğer bu te'vilcilerin dediği gibi olsaydı, o kimselerin bu faziletlerle mümtaz kılınmamaları gerekirdi. Zira bu, bütün mü'minlerin müşterek inancıdır. Kim bunun hilafı bir itikada düşerse kâfir olur."*

Ülema ve ilm-i meânî âlimleri bu hususta tahlillerde bulundular. *Ebu Süleymân el-Hattâbî* ve bazıları, buradan rukyeye başvurmayı, Allah Teâla hazretlerine tevekkül edip, kazasına ve belasına rıza göstererek terkedenlerin kastedildiğini söylediler, Nitekim *Hattâbî: "Bu, imânda tahkîke erenlerin ulaşacağı en yüce mertebedir"* der ve bu görüşe zâhip olanları ismen zikreder. *el-Kâdı* der ki: *"Bu, sadedinde olduğumuz hadisin zâhiridir. Bu itikadın muktezası da şudur: Hadîste zikri geçen dağlama ve rukye ile (burada zikri geçmeyen) diğer tıp çeşitleri arasında bir fark yoktur."*

Dâvudî de şunu söyler: *"Hadiste kastedilen şey sıhhatli iken (hastalanmayayım diye) yapılanlardır. Zira, hastalığı olmayan kimsenin temîmeler (muskalar) taşıması, rukyeler isti'mal etmesi mekruhtur. Ama bunu, kendinde hastalık olan kimselerin kullanması câizdir."*

Bazı âlimler, kerahetin bir sebebe binâen, tedavi çeşitleri arasında sâdece rukyeler ve dağlama ile ilgili olduğunu söylemiştir: *"Çünkü derler, tedavi, tevekküle aykırı değildir, zira bizzat Aleyhissalâtu vesselâm ve pek çok selef büyükleri tedaviye başvurdular. Yeme, içme gibi her bir vâsıta açlık ve susuzluğun giderilmesinde kesin gerekli şeylerdir. Bunlara müracaat, mütekellimler nazarında tevekküle halel getirmez. Bu sebeple onlarla açlık susuzluk gibi zarurî ihtiyacın giderilmesi suretiyle sıhhate kavuşmak yasaklanamaz. İşte bundan dola-*

yı, ülemâ, kişinin kendi ve ailesinin gıdası için kazançta bulunmayı tevekküle aykırı bulmamıştır, yeter ki, rızkına olan güveni, kesbi sebebiyle olmasın ve bütün bunlarda işini Allah'a tefvîz etmiş olsun.

Tedavi ve dağlama arasındaki fark hususunda söz uzar. Kısaca söylemek gerekirse Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm her ikisini de mübah kılmış ve onları senâ buyurmuştur. Ancak ben, kifâyet miktarınca kısa bir hatırlatmada bulunacağım. Şöyle ki: Aleyhissâlatu vesselâm, kendisi için olsun, başkası için olsun tedaviye başvurmuştur. Kendisine dağ vurmamış, fakat başkasını dağlamıştır. Sahîh rivayette, ümmetini dağlamadan yasaklamış: مَا أُحِبُّ أَنْ أَكْتَوِى **"Dağlanmayı sevmiyorum"** *demiştir." Kadı İyaz*'ın sözü burada sona erdi. Doğruyu Allah bilir. Hadîsin mânasından zâhir olan, *Hattabî*'nin tercîh ettiği görüşle ona bu hususta muvafakat edenlerin görüşüdür, bunu az yukarıda kaydettik. Ondan çıkan sonuç şudur: Hadîste övülenler, Allah'a olan tefvîzleri mükemmel olup, başlarına gelen şeyleri bertaraf etmede sebeplere başvurmayan kimselerdir. Bu haletin fazîletinde ve bu hali taşıyanın üstünlüğünde şüphe yoktur. *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın gerek kendisi ve gerek başkası için tedaviye başvurmuş olma hadîsesine gelince, bu bize cevazı beyan içindir. Doğruyu Allah bilir.

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın, hadîste geçen **"Onlar... Rablerine tevekkül edenlerdir"** sözüne gelince: Halef ve seleften âlimlerin, buradaki tevekkülün hakikatı hususunda görüşleri ihtilaflıdır. *İmam Ebu Cafer et-Taberi* ve başkasının, bir kısım selef'ten hikaye ettiğine göre onlar: *"Tevekkül ismine, vahşi hayvan olsun veya düşman olsun Allah'tan başka hiçbir şeyin korkusu kalbine girmemiş, hatta, Allah'ın rızk hususunda kendine verdiği garantiye itimâd ederek rızk talebetme hususunda koşmayı terketmiş olandan başka kimse layık değildir"* demişlerdir. Bunlar görüşlerine, bu sadedde gelen bir kısım rivayetleri delil olarak göstermişlerdir. Bir grup âlim de şöyle demiştir: *"Bunun ölçüsü Allah'a güven ve O'nun kazasının nâfiz olduğu hususundaki yakîndir, yeyip içecek nev'inden zaruri olan şeyleri kazanmada Allah'ın Resûlünün sünnetine ittibâdır, peygamberlerin aleyhimusselam yaptığı gibi düşmandan kaçınmaktır." el-Kâdı İyâz* der ki: *"Bu görüş, Taberî'nin ve fukahanın tercih ettiği görüştür. Önceki görüş bir kısım tasavvuf ehlinin ve kalpler ilmi ve işâratle meşgul olanların görüşüdür. Bunlardan muhakkik olanlar cumhurun mezhebine yakın bir görüş benimsediler. Lakin onların nezdinde de tevekkül ismi, esbaba meyil ve ünsiyeti olanlara sahih olmaz. Aksine, sebepleri yapmak, Allah'ın sün-*

*netidir, O'nun hikmetidir, kişinin bir menfaati celb, bir mazarratı defedemiyeceği hususunda kesin bilgisidir. Her şey tek olan Allah'tandır." Kadı Iyaz'*ın sözü bitti.

el-İmam el-Üstâz Ebu'l-Kasım el-Kuşeyrî merhum der ki: *"Bil ki tevekkülün mahalli kalbtir. Zâhire göre hareket etmek kalbteki tevekküle zıt değildir, yeter ki kul, güvenin Allah'a olacağını bilsin. Bir şey zorlaşırsa bu O'nun takdiriyledir, eğer kolaylaşırsa bu da O'nun kolaylaştırmasıyladır." Sehl İbnu Abdillah et-Tüsterî* der ki: *"Tevekkül, kişinin kendisini Allah'ın dilediği şekle bırakmasıdır." Ebu Osman el- Cebrî* der ki: *"Tevekkül, Allah'a güvenle birlikte O'nunla iktifa etmektir."* Şu da söylenmiştir: *"Tevekkül azlığın ve çokluğun kişi nazarında müsâvi olmasıdır."* Doğruyu Allah bilir.

4035 ٢ـ وعن ابن مسعود رضى اللّٰه عنه قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ: إِنَّ فِى الرُّقَى وَالتَّمائِمِ وَالتِّوَلَةِ شِرْكاً، فَقَالَتِ امْرَأَةٌ: لاَتَقُولُوا هٰذَا لَقَدْ كَانَتْ عَيْنِى تَقْذِفُ فَكُنْتُ أَخْتَلِفُ إِلى فُلاَنٍ الْيَهُودِىِّ فَيَرْقِينِى فَتَسْكُنُ. قَالَ: عَبْدُ اللّٰهِ رَضِىَ اللّٰهُ عنهُ: إِنَّمَا ذٰلِكَ عَمَلُ الشَّيْطَانِ، كانَ يَنْخُسُهَا بِيَدِهِ، فَإِذَا رَقَاكِ كَفَّ عَنْهَا. إِنَّمَا كَانَ يَكْفِيكِ أَنْ تَقُولِى كَما كانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: يَقُولُ: أَذْهِبِ الْبَاسَ رَبَّ النَّاس أَنْتَ الشَّافِى، لاَشِفَاءَ إِلاَّ شِفَاؤُكَ شِفَاءً لاَيُغَادِرُ سَقَماً]. أخرجه أبو داود.

«التِّوَلَةُ» بكسر التاء وفتح الواو: ما يحبب المرأة إلى زوجها من أنواع السحر.

2. **(4035)**- *İbnu Mes'ud radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ı işittim, diyordu ki:* **"Rukyelerde, temimelerde (muskalarda), tivelelerde (muhabbet muskası) bir nevi şirk vardır. "** *Bunu işiten bir kadın atılarak, (İbnu Mes'ud'a): "Böyle söylemeyin, benim gözüm ağrıyordu. Falan yahudiye gittim geldim. O bana rukye yaptı. Ağrım kesildi" dedi. Abdullah İbnu Mes'ud radıyallahu anh tereddüt etmeden, "Bu (ağrı) şeytanın işiydi, o eliyle*

dürtüyordu, sana rukye yapılınca vazgeçti. Bu durumda sana Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm gibi, şöyle söylemen kâfidir: **"İzhebi'l-bâs Rabbe'n-nâs eşfi ente'ş-Şâfi, Lâ şifâe illâ şifâuke, şifâen lâ yuğâdiru sakamen. (Ey insanların Rabbi, acıyı gider, şifa ver, sen Şâfisin. Senin şifandan başka bir şifa yoktur, hiçbir hastalığı terketmeyen bir şifa istiyorum."** [Ebu Dâvud, Tıbb 17, (3883).]

AÇIKLAMA:

1- *Tivele,* dilimizde *"muhabbet muskası"* denen karı ile kocayı birbirine sevdirme gayesiyle yapılan sihirin adıdır. *Aliyyu'l-Kârî* şöyle tarif eder: *"Bu bir nevi sihirdir. Ya üzerine sihir okunan bir ipliktir, yahut yine üzerine sihir yazılan bir kağıttır, muhabbet veya bir başka maksadla yapılır."*

2- Rukye ve temîmelerin şirke nisbetini bunların açık veya kapalı şirke müncer olacak telakki ve inançların kaynağı olmalarıyla izah ederler. *El-Kâdi* der ki: *"Bunlara şirk ıtlak etmiş olması, ya Aleyhissalâtu vesselâm zamanında herkesçe bilinen ve cahiliye devrinden beri uyulagelmekte olunan şekli sebebiyledir ki bu şekil, şirki tazammun eden (içine alan, ihtiva eden) bir mahiyette idi; yahut da bunun kullanılması, onun tesir edeceğine olan itikâda delâlet etmesi sebebiyledir, bu inanç ise şirke götürür. (Çünkü hâdiseler Allah'ın yaratması ve izni ile husûle gelmektedir, onsuz muskanın, rukyenin tesiri olamaz.)"* Nitekim *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'dan mervi olan rukyede, bu çeşit sakat inançları tashîh ve izâle edici ibâre mevcuttur: "**"Ey insanların Rabbi, acıyı gider, şifa ver. Sen Şâfi'sin. Senin şifandan başka bir şifa yoktur..."**

4036 ٣ــ وعن جابر رضىَ اللّٰهُ عنه قال: [سُئِلَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ عَنِ النُّشْرَةِ فقَالَ: هُوَ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ]. أخرجه أبو داود.

«النُّشْرَةُ»: ما يحل به عن المريض ما خامره من الداء.

3. **(4036)**- *Hz. Câbir radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'dan nüşre hakkında sorulmuştu:* **"O şeytan işidir!"** *buyurdu."* [Ebu Dâvud, Tıbb 9, (3868).]

AÇIKLAMA:

1- *Nüşre* rukye'nin bir çeşididir. *İbnu'l-Esîr*, bunu *"Cin değmesine mâruz kaldığı sanılan kimsenin tedavisi için başvurulan bir rukye ve ilaç"* olarak tarif

eder ve bu rukyenin *nüşre* diye isimlenmesini, onunla kişiyi kaplayıp örten hastalığın çözülüp dağıtıldığına (neşredildiğine) inanılması ile izah eder.[60] Daha açık bir ifâde ile *nüşre*, cine tutulduğu zannedilen kimsenin cinlerini dağıtmak için yapılan rukyeye denmektedir. Görüldüğü üzere bir sihir çeşididir. Fethu'l Vedud'da, bunun sihir addedilmesi hususunda bir başka ihtimal ileri sürülür: *"Belki de, nüşre rukyesi, şeytan isimleri ihtiva ediyordu veya malum olmayan bir dille yapılmış idi, bu sebeple sihre nisbet edildi. Nüşre denmesi de, hastalığın onunla dağıtılması, belanın onunla inkişaf ettirilip açılmasından dolayıdır."*

2- *Nüşre*'nin *"şeytan işi"* olarak tavsifi, rukye hakkında önceki hadîste açıklanan aynı gerekçelere dayanır. Bir kere bu da câhiliye devrinden beri bilinen, uygulanan bir metoddur. O devirden intikal eden şeylerin İslamî ruha uygunluğu bir tesadüf işidir. Hele, böylesi cin tutması gibi gaybî, ruhanî meselelere müteallik olunca. Üstelik bu ameliye tedavi edici bir tesir maksadıyla yapılmaktadır. Hasıl olacak her çeşit neticenin Allah'tan bilinmesi gerekirken, cahiliye geleneği icâbı yapılan ameliyeden bilinmesi şirk olmakta, şeytan işi olmaktadır. Alimlerimiz, başka hadîslerin ruhsatından hareketle Kur'an ayetleri, esmâ-i ilahîye, Rabbânî sıfatlar, *Resûlullah*'tan mervî me'sur dualar ihtiva eden rukyelerin, nüşrelerin bir mahzuru olmadığını belirtmişlerdir. Şu halde *Resûlullah*'ın reddi, câhiliye tarzındaki rukyelerle, İslamî muhtevayı taşan nüşrelerle ilgilidir.

4037 ٤ـ وعن عيسى بن حمزة قال: [دَخَلْتُ عَلَى عَبْدِ اللّهِ بْنِ عُكَيْمٍ رضى اللّهُ عنه وَبِهِ حُمْرَةٌ، فَقُلْتُ: أَلاَ تُعَلِّقُ تَمِيمَةً؟ فَقَالَ: نَعُوذُ بِاللّهِ مِنْ ذلِكَ. قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ تَعَلَّقَ شَيْئاً وُكِلَ إِلَيْهِ].

أخرجه أبو داود.

4. **(4037)**- *İsa İbnu Hamza rahimehullah* anlatıyor: *"Abdullah İbnu Ukeym radıyallahu anh'ın yanına girdim. Kendisinde kızıllık vardı. "Temîme (muska) takmıyor musun?" diye sordum. Bana şu cevabı verdi: "Bundan Allah'a sığınırım. Zira Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm şöyle buyurmuştu:* **"Kim bir şey**

60) *Nüşre*, kelime olarak *neşr*'den gelir. *Neşr*, dilimize de girmiş bir kelimedir. Açmak, yaymak, neşretmek, çözmek gibi mânalara gelir.

takınırsa, ona havale edilir." [Tirmizî, Tıbb 24, (2073).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadîs, Teysîr'de Ebu Dâvud'a nisbet edilmekte ise de gösterdiğimiz üzere Tirmizî'de yer almaktadır. *Suyuti* el-Câmi'u's-Sağîr'de hadîsin *Ahmet İbnu Hanbel* ve *Hâkim* tarafından da tahrîc edildiğine işaret eder. Hadîsin Tirmizî'deki vechi ile yukarıda kaydedilen vechi arasında farklılıklar var. Orada *"Bundan Allah'a sığınırım"* yerine *"ölüm bundan daha yakın"* cümlesi yer alır.

2- Bu babta bir başka hadîs, *Ukbe İbnu Âmir radıyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir: مَنْ تَعَلَّقَ تَمِيمَةً فَلاَ أَتَمَّ اللّٰهُ لَهُ وَمَنْ تَعَلَّقَ وَدَعَةً فَلاَ وَدَعَهُ اللّٰهُ لَهُ **"Kim bir temîme takarsa Allah muradına erdirmesin, kim bir nazarlık[61] takarsa Allah nazardan saklamasın."**

3- Bir kimsenin taktığı şeye havale edilmesi, şifasının o şeye bırakılmasıdır. Şifayı veren Allah olduğuna, O'nun dışında hiç bir şey şifa veremiyeceğine göre, kişinin şifasının taktığı şeye bırakılması, şifasız kalması, umduğuna ermemesi demektir.

Münâvî'nin açıklamasıyla bundan murad şudur: *"Kim bir câhiliye temimesi takar ve bundan fayda umarak musibeti defedip bereket ve şifayı celbedeceğine inanırsa, bu davranışı haramdır, haramda ise devâ yoktur." Münavi* hadîsle ilgili açıklamalarına şöyle devam eder: *"Yahud, mezkur itikadlara düşmese bile, mânasını bilmediği şeyler ihtiva eden temîme takmasının hükmü de aynıdır, zira, kim Allah'ın sarîh isimlerini ihtiva eden bir şey takarsa bu câizdir, hatta matlûb ve mahbûbdur. Zira kim meselesini Allah'ın esmasına tevkîl ederse, Allah onun elinden tutar. İbnu'l-Arabî*'nin: *"Allah'ın isimleri ve Kur'an âyetleri hususundaki sünnet, onların yazılıp takılması değil, okunmasıdır"* sözü muteber değildir. Yahut mâna şöyledir: *"Kimin nefsi, Allah dışında bir mahluka takılır kalırsa, Allah o kimseyi bu mahluka havale eder, kim de ihtiyaçlarını Allah'a sunar ve O'na iltica eder ve bütün işlerini O'na tefvîz ederse, Allah onun bütün meselelerine kifayet eder, bütün uzakları ona yaklaştırır, bütün zorlukları ona kolaylaştırır. Kim de bir başkasına yapışır veya ilmine ve aklına güvenir, kendi güç ve kudretine itimad ederse Allah onu bu şeylere havale eder; kendi yardımından onu mahrum ve yoksun bırakır ve ihmal eder. Böylece istek-*

---

61) Nazarlık diye tercüme ettiğimiz *vede'a*, denizden çıkarılıp, nazar korkusuyla çocuklara takılan beyaz bir cisim (Nihâye).

leri gerçekleşmez, ümidleri yerine gelmez. Bu söylenenler, pek çok şer'î nasslar ve fiilî tecrübelerde kesinlik kazanmış bir husustur."

Hülasa temîme, rukye, muska, nüşre, vede'a gibi nazara, hastalıklara, kederlere vs.'ye karşı başvurulan her çeşit okuma ve takınma ile ilgili olarak gelen yasakların cahiliye âdabına uygun manasız veya küfür ifade eden bir muhtevada olanları ve mededi, te'siri onlardan bekler gibi bir inançla hareket etmeleri kastedilmektedir. Bu söylenen kirliliklerden pak olan İslamî muhtevalı, İslamî inanca uygun telakkiler içinde yer verilenler yasağın dışında kalmaktadır. Bu hususta ülemâ ittifak etmiştir. Buna daha bazı münferid karşı çıkmalar olmuş ise de ümmetin yolu ekseriyetin, cumhurun yoludur.

ÜÇÜNCÜ FASIL
TAUN VE VEBA

4038 ١ـ عن عائشة رضى اللّهُ عنها قالت: [سُئِلَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ عَنِ الطَّاعُونِ فَقَالَ: كَانَ عَذَاباً يَبْعَثُهُ اللّهُ تَعَالَى عَلَى مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ فَجَعَلَهُ اللّهُ رَحْمَةً لِلْمُؤْمِنِينَ، مَا مِنْ عَبْدٍ يَكُونُ فِي بَلَدٍ فِيهِ الطَّاعُونُ فَيَمْكُثُ فِيهِ لاَ يَخْرُجُ صَابِراً مُحْتَسِباً يَعْلَمُ أَنَّهُ لاَ يُصِيبُهُ إِلاَّ مَا كَتَبَ اللّهُ لَهُ. إِلاَّ كَانَ لَهُ مِثْلُ أَجْرِ شَهِيدٍ]. أخرجه البخارى.

1. **(4038)**- *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a tâundan sual edilmişti. Şu cevabı verdi:* **"O, sizden öncekilere Allah'ın gönderdiği bir azabtı. (Şimdi) Allah onu mü'minlere bir rahmet kıldı. Taun çıkan memlekette bulunan bir kul, kendisine Allah'ın takdir ettiği şeyin ulaşacağını bilip, sevap umuduyla sabredip orada kalır ve dışarı çıkmazsa, mutlaka ona şehîd sevabının bir misli verilir."** [Buharî, Tıbb 31, Enbiya 50, Kader 15.]

AÇIKLAMA:

1- *Taun*, eski lügatçilere göre, daha ziyade, ölüme sebep olan salgın hastalık manasında kullanılmıştır. Bu açıdan umumî ölümlere sebebiyet veren salgınların hepsine tâun denilmiştir.[62] Veba bu salgınların en yaygını olması se-

---

62) Veba, tarih boyunca büyük ölümlere sebep olmuştur: 1337-1339 yıllarında Orta Asya-Çin arasında 13 milyon; 1348'de Avrupa'da ortaya çıkan bir veba, halkın %28'ini; 1375'de %13'ünü etkisine almıştır. Tahminler Avrupa'da 25 milyon insanın veba'dan öldüğünü, Asya'da da bir o kadarının ona kurban gittiğini söyler. 1466'da Tesalya, Makedonya ve İstanbul'da; 1478'de Venedik'te veba salgınları olmuş, çok sayıda ölüme sebebiyet vermiştir. 1664-1665'de Londra'da çıkan bir veba 460 bin kişinin 100 binini alip götürmüştür. 1720-1722 yıllarında Marsilya'da 40 bin kişiyi öldürmüştür. 1878-1879 yıllarında Rusya'nın Volga havzasında; 1920'de Paris'te; 1930'da Cezayir'de görülen veba salgınları tarihin kaydettiği en son mühim salgınlardır.

bebiyle *"taun"*la *"veba"* ayrı manaya gelen iki kelime durumuna gelmiştir. Öyle ki bazı müellifler, *"Tâun vebadır"* demiştir.

en-Nihâye'de: *"Tâun, umumî bir hastalıktır, havayı ifsad eder, bu bozuk havayla da insanların beden ve mizaçları bozulur"* denmiştir. Eski ülemâdan *Ebu'l-Velid el-Bâcî*'nin açıklaması da kayda değer: *"Tâun, herhangi bir yerde insanlara gelen mûtad hastalıkların hilâfına, çok sayıda insana sirayet eden bir hastalıktır, o gelince, diğer vakitlerdekinin aksine, herkes aynı hastalığa yakalanmış olduğu halde, hastalıklar muhtelif olur." İbnu Sîna* da şu bilgiyi sunmuştur: *"Tâun zehirli bir maddedir, öldürücü şişler hasıl eder. Bu şişler vücudun yumuşak yerlerinde ve koltuk altlarında ortaya çıkar. En çok koltuk altı ve kulak arkasında veya burun yumuşağının yanında görülür..." İbnu Sina* vebanın sebebiyle ilgili, devrindeki telakkiye uygun açıklamalara geçer ki kaydetmeyi gerekli görmüyoruz. Zira veba, 1894 yılında keşfedilen mikrobuyla mahiyeti hakkında daha sağlıklı bilgiye kavuşulmuştur.

2- Bizim için burada, Veba mevzuunda *Resûlullah*'ın getirdiği tedbirler, onun va'zettiği beyanlar mühimdir. Sadedinde olduğumuz rivayet bunu, kâfirler için Allah'ın bir cezası olduğu halde, sabretmeleri şartıyla mü'minler için Allah'ın bir rahmeti olarak gösterir. Hadîs dikkatlice incelendiği takdirde, sabırdan maksadın, hastalık bulunduğumuz yerde zuhur etmişse *"bana da bulaşmasın"* endişesine kapılarak orayı terketmemek olduğu anlaşılır. Yani, bulunduğu beldede veba çıkan mü'min *"Allah'ın yazdığı bana ulaşır"* diye düşünüp orayı terketmeyecek, yerinde kalacaktır. İşte bu davranışı izhar eden kimse şehîd sevabı alacatır. Yine Buharî'de gelen bir başka rivayette *Resûlullah, "veba çıkan yere gitmemeyi"* de emretmiştir. Öyle ise *sabır*'dan hem vebalı yerden çıkmamayı, hemde vebalı yere gitmemeyi anlamak gerekecek ki bu, hastalığın yayılmasını önlemede en mühim tedbir olan *karantina*'dır.

3- Hadîste, vebanın kafirlere azab, mü'minlere rahmet olduğu belirtilmektedir. Bazı âlimler, âsi ve fâsıklar hakkında da rahmet mi, çünkü onlar da mü'mindir? diye bir soru sorup cevap aramışlardır. Asi için de rahmet olmadığı kanaatinde olan İslam alimleri derler ki: *"Asi"*den maksad *"büyük günah işleyen"* dir. Eğer o, isyanında ısrarlı bir halde iken tauna yakalanırsa, şehid olmaz. Çünkü, hakkında *"İşlemekte olduğu isyanın uğursuzluğu sebebiyle şehidlik derecesinin ikram edilmesine müstehak olmaz"* hükmünü vermemizi gerektiren şu âyet var. (Meâlen): **"Yoksa kötülük işleyen kimseler, ölümlerinde ve hayatlarında, kendilerini, iman edip salih ameller işleyen kimseler ile bir tutaca-**

ğımızı mı zannederler? Ne kötü hükmediyorlar" (Câsiye 21).

Ayrıca, İbnu Mâce'de *Hz. Ömer*'den merfu olarak gelen bir rivayet, vebanın insanların fahiş isyanları sebebiyle bir ceza olarak çıktığını ifâde etmektedir: لَمْ تَظْهَرِ الْفَاحِشَةُ فِى قَوْمٍ قَطُّ حَتَّى يُعْلِنُوا بِهَا اِلاَّ فَشَافِيهِمِ الطَّاعُونُ وَالْاَوْجَاعُ الَّتِى لَمْ تَكُنْ مَضَتْ فِى اَسْلاَفِهِمُ الَّذِينَ مَضَوْا **"Bir kavimde fuhşiyat (haramlar) zuhur eder ve alenen işlenirse, aralarında veba ve daha önce gelip geçmiş olan atalarında görülmeyen hastalıklar zuhur eder."**(63) *İbnu Hacer*, bu hadîs'in zayıf olduğunu belirtir, ancak başka benzer rivayetlerle kuvvet kazandığını da göstermeyi ihmal etmez ve vebanın insanların isyanına bir ceza olduğu hususundaki kanaatini izhar eder. Bütün bunlara rağmen *Hz. Enes*'ten gelen اَلطَّاعُونُ شَهَادَةٌ لِكُلِّ مُسْلِمٍ hadîsindeki ıtlakı esas alarak, "**"Asi olan müslümanda şehâdet ücreti alacaktır"** diyecekleri kesin bir dille reddetmez ve bu itiraza şöyle bir cevap verir: *"Günahlara batan mü'minin de şehidlik ücreti alması, kâmil mü'minin alacağı şehidlik ücretiyle eşit derecede olmasını gerektirmez. Zira şehidliğin dereceleri çoktur. Nitekim âsilerin derecesi de çok farklıdır. Asi vardır, Allah yolunda ila-yı kelimetullah için cihad sırasında, kaçarken değil, ileri atılırken mücâhid olarak ölen var. Allah'ın bu ümmet-i Muhammed'e olan rahmetlerinden biri de cezasını ta'cil ederek dünyada iken vermesidir. Bu durum, tâuna uğrayan kimseye şehid ecrinin gelmesine mâni değildir, hele çoğu bu günaha bulaşmamış iken musibet gelmişse.. Allah musibeti ayrım yapmadan herkese birden gönderir, çünkü fuhuş etmeyenler de münkeri kaldırma hususunda gerekli gayreti göstermemişlerdir. Nitekim Ahmed İbnu Hanbel'in tahric ettiği Utbe hadîsinde Aleyhissalâtu vesselâm der ki:* **"Üç çeşit ölüm vardır: Kişi var, malıyla canıyla Allah yolunda cihad eder, hatta düşmanla karşılaşır, onunla savaşırken öldürülür. İşte bu. Allah'ın Arşı altındaki çadırında müftehirdir, Ona, sadece peygamberler "peygamberlik" derecesiyle üstündürler. Kişi var, nefsini bir kısım hata ve günahlara atmıştır. O da nefsiyle, malıyla Allah yolunda cihâd etmiş, düşmanla karşılaşınca da öldürülünceye kadar çarpışmıştır. Böylece hataları silinmiştir. Çünkü kılıç hataları**

63) Hadîste geçen ve *"fuhşiyat (haramlar)"* diye tercüme ettiğimiz fâhişe kelimesi öncelikle *zina* manasını taşıdığı ve hatta bir başka hadîste: وَلاَ فَشَا الزِّنَا فِى قَوْمٍ قَطُّ اِلاَّ كَثُرَ فِيهِمُ الْمَوْتُ **"Bir kavimde zina artarsa ölüm de artar"** denmiş olduğu için birçoklarını, günümüzde zuhur eden AİDS hastalığı ile te'vile sevketmiştir. Çünkü AİDS, esas itibariyle zina ve lutîliğin meşruiyet kazanacak kadar yaygınlaşmasından zuhur etmiştir, henüz tedavisi bulunamamıştır. Ve kitleler halinde ölümlere sebep olacağı belirtilmektedir. *Resûlullah*'ın gerçekten büyük bir mucizesi ile karşı karşıyayız.

siler. Kişi vardır münâfıktır. Nefsiyle, malıyla ölünceye kadar cihad eder, bu ateştedir. Zira kılıç münafıklığın (günahını) silmez."

İbnu Hacer, devamla der ki: إنَّ الشَّهِيدَ يُغْفَرُ لَهُ كُلُّ شَيْءٍ إلاَّ الدَّيْنَ **"Şehidin (kula olan) borcu hariç bütün günahları affedilir"** *hadîsine gelince, bu hadisten şehidliğin bazı günahlara kefâret olmadığı hükmünü çıkarırız. Ancak bazı günahların varlığı, şehidlik derecesinin alınmasına mâni değildir. Şehidliğin mânası şudur: "Allah Teâla hazretleri -bunu kazanana- hususi bir sevab verir, ziyade bir ikramda bulunur." Öyleyse hadîs şu hususu açıklamış olmaktadır: Allah şehidden, kul hakları dışındaki günahlarını affeder. Eğer, şehîdin sâlih amelleri bulunduğu, şehidliğinin de haklar dışındaki günahlarına kefaret olduğu farzedilse, onun salih amellerinin, kul haklarını ödemede ona yardımcı olacağı, yine de kendisine şehidlik mertebesinin eksiksiz bâki kalacağı söylenebilir. Ancak, sâlih amelleri yoksa, o takdirde durumu, Allah'ın meşîetine kalmıştır. Doğruyu Allah bilir."*

4- Hadîste zikredilen *"sabret"*mek kaydı, veba karşısında alınacak mühim tavırlardan biri olmalıdır. Sabredilmediği takdirde *şehidlik* sevabının elde edilemeyeceği hükmü çıkarılmıştır. *İbnu Hacer* der ki:*"Sabrederek demek, kendisine üzüntü ve gam vermeyen, aksine Allah'ın kazasına razı olarak emrine teslim olan demektir. Bu hal, vebada ölene, şehâdet ecrinin husulü için şart kılınmıştır. Bu da, vebanın çıktığı yerde kalıp, oradan kaçmak gayesiyle bir başka yere gitmemektir. Nitekim bu, başka hadîslerde daha sarîh bir üslubla yasaklanmıştır."* (*İbnu Hacer*'in kastettiği hadîs müteakiben kaydedilecek.)

4039 ٢ ـ عن أسامة رضى اللّهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: إذَا سَمِعْتُمْ بِالطَّاعُونِ بَأرْضٍ فَلاَ تَدْخُلُوهَا، وَإذَا وَقَعَ بِأرْضٍ، وَأنْتُمْ بِهَا فَلاَ تَخْرُجُوا مِنْهَا]. أخرجه البخارى الثَّلاثَةُ وَالتِّرْمِزِى

2. **(4039)**- *Hz. Üsâme radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Bir yerde veba çıktığını duyarsanız oraya girmeyiniz, bulunduğunuz yerde veba çıkmışsa oradan ayrılmayınız."** [Buharî, Tıbb 30, Enbiya 50, Hiyel 13; Müslim, Selâm 92 (2218); Muvatta, Câmi 23, (2, 896); Tirmizî, Cenâiz 66, (1065).]

4040 ٣ ـ وعن يحيى بن عبد اللّهِ بن بجير قال: [أخْبَرَنِى مَنْ سَمِعَ

فَرْوَةَ بْنِ مُسَيْكٍ الْمُرَادِيَّ رَضِىَ اللّٰهُ يَقُولُ: قُلْتُ يَارَسُولَ اللّٰهِ عِنْدَنَا أَرْضٌ يُقَالُ لَهَا أَبْيَنُ هِىَ أَرْضُ رِيفِنَا وَمِيرَتِنَا، وَهِىَ وَبِيئَةٌ؟ فَقَالَ: دَعْهَا عَنْكَ، وَإِنَّ مِنَ الْقَرَفِ التَّلَفَ]. أخرجه أبو داود.

«الرِّيفُ»: الأرض ذات الزرع والخصب.

و«الْمِيرَةُ»: الطعام.

«وَالْقَرَفُ»: الدنوّ من الشىء، وكل شيء دانيته قد قارفته.

و«التَّلَفُ»: الهلاك أراد أن من قرب من المريض، ودنا منه تلف، وليس هذا من باب العدوى بل من باب الطب.

3. **(4040)**- *Yahya İbnu Abdillah İbni Bahîr* anlatıyor: *"Bana, Ferve İbnu Müseyk el-Murâdî radıyallahu anh'ın şu sözünü dinleyen zât haber verdi: "Ey Allah'ın Resûlü! dedim, yanımızda Ebyen denen bir yer var. Burası bizim ekim yerimiz ve geçim kaynağımızdır. Ancak vebalı bir yerdir. (Bize ne yapmamızı tavsiye edersiniz)?" Aleyhissalâtu vesselâm şu cevabı verdi:* **"Orayı tamamen bırak. Zira hastalığa yaklaşmada helak var!"** [Ebu Dâvud, Tıbb 24, (3923).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıdaki iki hadîs veba bulunan yere yakınlaşmama hususunda *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'dan varid olan sarîh hadîslerdendir. Alimler, bu davranışın teşâüm inancı olmayıp tıb olduğunu bilhassa belirtirler. *Hattabî, "Çünkü der„sâlih hava aramak, bedenlerin sıhhati için yardımcı vasıtalardan biridir. Bozuk hava da tabiblere göre bedenlerin hasta olması için en zararlı unsurlardan biridir. Her şeye rağmen bütün bunlar Allah'ın izni ve dilemesiyle cereyan eder."*

2- Önceki hadîste ifade edilen *"vebalı yere gitme ve vebalı yerden çıkma yasağı"* nın hükmü âlimlerce münâkaşa edilmiştir: Haram mı ifade ediyor, tenzih mi?

Bâzı alimler bunun caiz olduğuna hükmetmiştir.

Bu görüşü iltizam edenler, sahabeden bazılarının vebalı yerden çıkmalarına örnek verirler: *Ebu Musa el-Eşarî, Muğîre İbnu Şu'be* gibi.. Keza Tâbiîn'den *el-Esved İbnu Hilâl, Mesrûk...*

Bir grup alim vebalı yere girmek veya oradan çıkmanın tenzihen mekruh olduğuna, dolayısıyla tevekkülü galebe çalan kimselerin girip çıkmalarında bir mahsur olmadığına hükmetmişlerdir.

Bazı âlimler de, kaydedilen hadîslerin zahirlerini esas alarak, *"Bunlarda nehiy sabittir"* diyerek vebalı yere gitmenin veya öyle bir yerden çıkmanın *"haram"* olduğuna hükmetmişlerdir. Bu görüşte olan ülemâ, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'dan bu mesele üzerine gelmiş bulunan vaîd'i (şiddetli tehdîdi) de delil olarak göstererek, görüşlerini takviye ederler: Ahmed İbnu Hanbel ve İbnu Huzeyme'de gelen uzunca bir hadîste şu ibâre geçer: المقيم فيها كالشهيد والفارّ منها كالفارّ من الزحف **"Vebalı yerde ikâmet eden şehîd gibidir, oradan kaçan da cepheden kaçan gibidir."** Keza bir başka hadîste الفارّ من الطاعون كالفارّ من الزحف والصابر فيه كالصابر في الزحف **"Tâundan kaçan cepheden kaçan gibidir, tâunda sabreden cephede sabreden gibidir."** Bilindiği üzere, cepheden kaçmak büyük günahlardandır, yani haramdır. Ayrıca ülemâ, bir amele, haram olduğu belirtilen amellerinkine benzer şiddetli ceza takdirini (veya şiddetli ceza vaîdinin beyanını) o amelin de haram hükmüne girmesine delil yapmışlar ve bunu bir kaide olarak tesbit etmişlerdir.

Veba çıkan yere girmeme hususunda meşhur bir tatbikat *Hz. Ömer*'den rivayet edilmiştir. Buharî'de de yer almış olmasına rağmen, Teysir müellifinin buraya almadığı rivayetin tercümesini kaydediyoruz:

"İbnu Abbâs radıyallahu anhüma anlatıyor: *"Ömer İbnu'l-Hattâb radıyallahu anh Şâm'a (Suriye'ye müteveccihen yola) çıktı. Sarğ denen yere gelince Ebu Ubeyde İbnu'l-Cerrâh ve maiyetiyle karşılaştı. Bunlar bölgedeki İslam ordusunun komutanlarıydı. Hz. Ömer'e Suriye'de veba salgını çıktığını haber verdiler. Bunun üzerine Hz. Ömer (durumu ve alınacak kararı görüşerek, istişâre etmeye karar verdi ve): "Bana ilk muhacirleri çağırın!" emretti. Onlar geldiler. Hepsiyle istişare etti, onlara Suriye'de veba salgını çıktığını bildirdi. Nasıl davranılacağı hususunda görüş birliğine varamadılar. Bazıları: "Biz bir maksadla çıktık, buradan geri dönülmesini uygun görmüyoruz " diyordu. Bazıları da: "İnsanların geri kısmı ve Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın Ashab'ı seninle beraberdir. Bunları, vebanın üzerine sürmenizi münasip görmüyoruz " dediler. Hz. Ömer radıyallahu anh* onlara: *"Beni (bir müddet) yalnız bırakın!"*

dedi. Sonra: "Bana Ensârı çağırın!" emretti. Ben de onları çağırdım. Hz. Ömer onlarla da istişare etti. Ensar da Muhâcirler gibi fikir birliğine varamadılar, öbürleri gibi (bir kısmı gidelim, bir kısmı dönelim diyerek) ihtilaf ettiler. Hz. Ömer onlara da "beni (bir müddet) yalnız bırakın!" buyurdu. Sonra bana: "Burada Fetih muhacirlerinden olan Kureyşli yaşlılardan kim varsa bana onları çağır!" dedi. Onları da çağırdım. Bunlardan iki kişi olsun bir ihtilafa düşen olmadı. Hepsi aynı görüşte idi: "Biz, buradan toptan geri dönmeyi, hiç kimseyi vebanın üzerine göndermemenizi uygun görüyoruz!" dediler. Bunun üzerine Hz. Ömer, halka ilan etti: "Ben sabahleyin geri dönüyorum, peşimden siz de gelin!" Ebu Ubeyde İbnu'l-Cerrâh bu emri muvafık bulmayarak, "Yani Allah'ın kaderinden mi kaçıyorsun?" (diyerek itiraz etmek estedi). Hz. Ömer radıyallahu anh: "Ey Ebu Ubeyde! Bu sözü keşke başkası söyleseydi (de senden işitmeseydim). Evet biz Allah'ın kaderinden kaçıyor, Allah'ın kaderine iltica ediyoruz! Şimdi sen devenle seyahat ederken iki yakalı bir vadiye uğrasan, bunun bir yakası münbit ve otlu, ötekisi kıraç ve otsuz; burada deveni münbit tarafta otlatman Allah'ın kaderinden (değil de), kıraç tarafta otlatman mı Allah'ın kaderinden?" dedi. Bu sırada, bir ihtiyacı sebebiyle orada bulunmayan Abdurrahman İbnu Afv radıyallahu anh geldi. (Meseleye muttali olunca): "Bu hususta ben kesin bir ilim sahibiyim, zira Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın: **"Bir yerde veba olduğunu işitince oraya girmeyin, bulunduğunuz yerde veba çıkacak olursa, ondan kaçmak için orayı terketmeyin!"** *dediğini işittim!" dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer radıyallahu anh (kararlarındaki isabet sebebiyle) Allah'a hamdetti ve geri döndüler."*

Şunu da kaydedelim ki, *İbnu Hacer* bu rivayeti açıklarken, *Hz. Ömer*'in bilahare bu geri dönme kararına pişman olduğuna dâir bazı rivayetler de kaydeder.

Teferruata girmiyoruz. Ancak *Dr. Zeki Çıkman*'ın bir açıklamasını kaydediyoruz:

"Sirayet yoktur" ibaresi ile "veba bulunan yerden çıkmayınız, veba bulunan yere girmeyiniz" hadîs-i şerifleri birlikte mütâlaa edilecek olursa, iki kesin ifâdenin belirginliği ortaya çıkmaktadır:

1- *Allah'u Teâla takdir etmedikçe hastalık meydana gelmez. Bıçağın vazifesi kesmektir, buna rağmen Hz. İsmâil aleyhisselâm'ı kesmesi yasaklandığı için kesmezken, taşı emredildiği için kesmesi gibi... Emir ve takdir altında bıçak eti kesmezken, taşı kesmişti.*

Günümüz intaniye kliniklerinde yüzbinlerce doktor ve personel çalışmaktadır. Bunlar devamlı enfeksiyon viral hastalıklarla muhatap olmalarına rağmen, diğer klinik personellerine göre ölüm ve hastalık oranları eş değerdedir. Bu tesbit bile sâri hastalık iddiasının çürüklüğünü anlatmaya yeterlidir.

Şayet, temizlik ve dezenfeksiyon konularına dikkat edilmezse, her vaziyette olduğu gibi buralarda da hastalık insidansı (yüzdesi) artabilir. Bu da İslam'ın öngördüğü ve emrettiği temizlik şiarı ile ilgilidir.

2- İnsanlara karantina emredilmektedir. Bunun gerekçeleri şunlardır:

1) **"Veba bulunan yere girmeyiniz"** *ibaresi "kendi varlığınızı ve sıhhatinizi tehlikeye atmayınız" demektir.*

2) **"Veba bulunan yerden çıkmayınız"** *ibaresi:*

a- Hastalara yardımcı olmaktan uzak durmayınız ve kaçmayınız;

b- "Bünyenizde sessizce bulunan hastalık etkenini dışarıya taşıyarak, bağışıklığı bulunmayan insanlara bulaştırarak, onların sıhhat ve hayatlarını tehlikeye sokmayınız" ifâdelerini taşımaktadır. Kaldı ki, hasta yanında bulunan ve sıhhatli olan insanlar bu hastalıklara karşı mukavemet ve bağışıklık kazanmışlardır." (Z. Ç.)

DÖRDÜNCÜ FASIL

GÖZ DEĞMESİ

4041 ١ ـ عن ابن عباس رَضِىَ اللّٰهُ عنهُمَا قال: [قَالَ رسولُ اللّٰهِ ﷺ: العَيْنُ حَقٌّ، وَلَوْ كَانَ شَىْءٌ سَابِقٌ الْقَدَرَ سَبَقَتْهُ الْعَيْنُ، وَإِذَا اسْتُغْسِلْتُمْ فَاغْسِلُوا]. أخرجه مسلم والترمذى، ولم يذكر: العين حق.

1. **(4041)**- *İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Göz değmesi haktır. Eğer kaderi (delip) geçecek bir şey olsaydı, bu, göz değmesi olurdu. Yıkanmanız taleb edilirse yıkanıverin."** [Müslim, Selam 42, (2188); Tirmizî, Tıbb 19, (2063). Tirmizî'de **"Göz değmesi haktır"** ibaresi yoktur.]

4042 ٢ ـ وللشيخين وأبى داود وأبى هريرة رَضِىَ اللّٰهُ عنهُ: [أَنَّ النَّبِىَّ ﷺ قالَ: الْعَيْنُ حَقٌّ].

زاد غير البخارى: «وَنَهَى عَنِ الْوَشْمِ».

2. **(4042)**- Sahîheyn ve Ebu Dâvud'da *Ebu Hüreyre radıyallahu anh'tan: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın:* **"Göz değmesi haktır"** dediği rivayet edilmiştir.

Buharî dışındaki rivayetlerde: *"Dövme yapmayı da yasakladı"* ziyadesi vardır.[64] [Buharî, Tıbb 36, Libâs 86; Müslîm, Selam 41, (2187); Ebu Dâvud, Tıbb 15, (3879).]

4043 ٣ ـ وعن عائشة رَضِىَ اللّٰهُ عنها قالت: [كَانَ يُؤْمَرُ الْعَائِنُ أَنْ

---

64) Bu ifade yanlıştır. Bilakis, **"Dövme yapmayı yasakladı"** ziyadesini Buharî almış, diğerleri almamıştır. Sebebi ileride açıklanacak.

يَتَوَضَّأَ، ثُمَّ يَغْتَسِلَ مِنْهُ الْمَعِينُ]. أخرجه أبو داود.

3. **(4043)**- *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Gözü değene (âin) abdest alması emredilir, onun abdest suyu alınır, bununla göz değmesine uğrayan (maîn) yıkanırdı."* [Ebu Dâvud, Tıbb 15, (3880).]

4044 ٤ــ وعن محمد بن أبى أمامة بن سهل بن حنيف أنه سمع أباه يقول: [اغْتَسَلَ أَبِى سَهْلٌ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ بِالْخَرَّارِ فَنَزَعَ جُبَّةً كَانَتْ عَلَيْهِ، وَعَامِرُ بْنُ رَبِيعَةَ يَنْظُرُ إِلَيْهِ، وَكَانَ سَهْلٌ شَدِيدَ الْبَيَاضِ حَسَنَ الْجِلْدِ، فَقَالَ عَامِرٌ: مَا رَأَيْتُ كَالْيَوْمِ، وَلاَ جِلْدَ مُخَبَّأَةٍ عَذْرَاءَ، فَوُعِكَ سَهْلٌ مَكَانَهُ فَاشْتَدَّ وَعَكُهُ فَأُخْبِرَ رَسولُ اللّٰهِ ﷺ، وقِيلَ لَهُ: مَا يَرْفَعُ رَأْسَهُ وَكَانَ قَدِ اكْتُتِبَ فِى جَيْشٍ، فَقَالُوا: هُوَ غَيْرُ رَائِحٍ مَعَكَ يَارَسُولَ اللّٰهِ، وَاللّٰهِ مَا يَرْفَعُ رَأْسَهُ، فَقَالَ: هَلْ تَتَّهِمُونَ بِهِ أَحَداً؟ أَلاَ بَرَّكْتَ؟ اغْتَسِلْ لَهُ، فَغَسَلَ عَامِرٌ وَجْهَهُ وَيَدَيْهِ ومِرْفَقَيْهِ ورُكْبَتَيْهِ، وَأَطْرَافَ رِجْلَيْهِ، وَدَاخِلَ إِزَارِهِ فِى قَدَحٍ، ثُمَّ صَبَّ ذٰلِكَ المَاءَ عَلَيْهِ رَجُلٌ مِنْ وَرَائِهِ، فَبَرَأَ مِنْ سَاعَتِهِ]. أخرجه مالك.

«الْخَرَّارُ» بخاء معجمة وراءين مهملتين: موضع بقرب الجحفة.

و«الْمُخَبَّأَةُ»: المخدّرة.

و«الْعَذْرَاءُ»: البكر.

«وقوله «أَلاَ بَرَّكْتَ»: أى هلا دعوت له بالبركة.

و«دَاخِلُ الإِزَارِ» الطرف الذى يلى جسد المؤتزر.

4. **(4044)**- *Muhammed İbnu Ebî Ümâme İbni Sehl İbni Hanîf,* babasından şunları işittiğini anlatmıştır: *"Babam Sehl radıyallahu anh (Cuhfe yakınlarındaki) Harrâr nam mevkide yıkandı. Üzerindeki cübbeyi çıkardı. Bu sırada Âmir İbnu Rebî'a ona bakıyordu. Sehl, bembeyaz bir tene, güzel görünüşlü bir cilde sâhipti. Amir: "Ne bugünkü bir manzarayı, ne de böylesine ancak çadıra çekilmiş bâkirede bulunabilen bir cildi hiç görmedim" dedi. Sehl daha orada iken hummaya yakalandı ve rahatsızlığı şiddet peyda etti [ve yere yıkıldı]. Durum Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a haber verildi ve: "Başını kaldıramıyor " dendi. Halbuki Sehl orduya kaydedilmişti. "Ya Resûlallah o, sizinle gelemez Vallahi başını bile kaldıramıyor!" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm:* **"Onunla ilgili olarak herhangi bir kimseyi ittiham ediyor musunuz?"** *diye sordu. "Âmir İbnu Rebî'a var" dediler. Resûlullah, onu çağırtıp kendisine kızdı ve:* **"Sizden biri niye kardeşini öldürüyor? Niye bir "Bârekallah!" demedin? Onun için abdest al!"** *buyurdu. Bunun üzerine Âmir yüzünü, ellerini,kollarını, dizlerini ve ayaklarının etrafını ve izârının[65] içini bir kaba yıkadı. Sonra, bir adam bu suyu onun (Sehl'in)üzerine arkasından döktü; derken o ânında iyileşti."* [Muvatta, Ayn 1, (2, 938).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydedilen dört hadîs, birbirini tamamlar mahiyettedir ve aynı hükmü ifâde etmektedirler. Ülemânın açıklamalarına geçmeden mezkur hadîslerde ifâde edilen ana fikirleri şöyle özetliyebiliriz:

1) Göz değmesi haktır, inkar edilemez.

2) Göz değmesine karşı bazı tedbirler alınmalıdır.

3) Göz değmesine meydan vermemek için bir şey hoşa gidince *Barekallah* demek gerekir.

4) Göz değmesine uğrayan kimseyi, düştüğü rahatsızlıktan kurtarmak için gözü değen kimseye abdest aldırtıp, abdest suyunu bir kabta toplayarak gözzedeye dökmek gerekmektedir. Şu halde babın ilk hadîsinde (4041) geçen **"...Yıkanmanız taleb edilirse yıkanıverin"** emrini, *"Gözünüz değdi diye hükme varılarak gözzedenin tedavisi için abdest almanız istenirse, bu hususta aksilik çıkarmayın, bu maksadla usûlüne uygun tarzda abdest alarak abdest su-*

---

65) *"İzarının içi"* tabiri ile ne kastedilmiştir? Bu münakaşalıdır. Böğür, üzerine izar bağlanan kısım, izarla örtülen ön, avret mahallinden kinayedir, uyluk kısmı vs.

yunu verin" demektir.

Şimdi bunları açıklayalım:

1. Göz Değmesi Haktır:

"Göz değmesi haktır" sözünü âlimler, *"Bu inkarı mümkün olmayan bir hâdisedir"* diye anlamıştır. *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* göz değmesi hâdisesinin mevcudiyeti hususunda ikna edebilmek için kader meselesine atıf yapmıştır: **"Değiştirilmesi mümkün olmayan kaderi değiştirecek güçte bir şey olsaydı, bu göz değmesi olabilirdi, yani göz değmesi bu kadar kesin bir hâdisedir."**

Hadîsi açıklayan şârihler, meseleyi çeşitli yaklaşımlarla aklın kabul edeceği izaha kavuşturmaya çalışırlar.

İbnu Hacer, bir kısım kimselerin -hususen tabiatçıların- *"Göz, uzaktan nasıl bir faaliyetle, karşısındakine tesir edebilir?"* diye meseleyi inkar cihetine gittiklerini belirttikten sonra der ki: *"İnsanlar bir tabiatta değildir, çok çeşitli tabiatlara sahiptir. Bu, değici kimsenin gözünden çıkan bir zehir havadan geçerek gözzedeye ulaşmak suretiyle olabilir. Nitekim, bazı değici göze sahip olanların şöyle söylediği nakledilmiştir: "Hoşuma giden bir şey gördüğüm zaman, gözümden bir hararetin çıktığını hissederim." Bu hâdisenin bir benzeri şudur: (Bazı) hayızlı kadınlar vardır, ellerini süt kabına koydukları zaman süt bozulur, halbuki temizlik zamanında koysalar hiç bir şey olmaz. Keza böylesi kadınlar, hayız halinde bir bahçeye girseler, elini değmese bile birçok bitkiye zarar verirler. Bu meseleye başka benzer örnekler de var. Sözgelimi sapasağlam insan, göz ağrısı olan birine baktığı zaman o da göz ağrısına yakalanır. Keza bir cemaatte bir kimse esnemeye başlasa başkaları da esnemeye başlar. Bu hususlara İbnu Battâl işaret etmiştir. Hattabî der ki: "Bu hadîste gözün nefislere tesir eden bir güce sahip olduğu belirtilmiştir. Ayrıca hadîs, tabiatçıların "Varlık, beş duyu ile hissedilen şeylerden ibarettir, onun dışındakilerin hakikatı yoktur" şeklindeki iddialarını da çürütmektedir."*

Maziri, bunun ilahî bir kanunla cereyan ettiğini belirttikten sonra: *"Burada gözden çıkan görülmez gizli bir cevherin varlığından söz edilebilir mi, edilemez mi?"* diye sorar ve şöyle devâm eder: *"Bu muhtemeldir, kesin bir iddia ileri sürülemez. İslam'a intisab eden tabiatçılardan bazısı kesin olarak: "Bakanın gözünden, görülmeyen latif cevherlerin fışkırıp, gözzedeye ulaşıp derideki mesâmattan içeriye hulûl ettiğini, Hâlık Teâlâ'nın da, zehir içince helakı yarat-*

tığı gibi, bu hulûl ile birlikte helakı yarattığını" iddia eder. Ancak burada kesin iddiada bulunan hata eder. Bunun kat'î, tabiî bir şey olmaksızın bir adet-i ilâhî olması caizdir." İbnu Hacer bu açıklamayı takdîr eder.

Mâzirî, bizzat bazı tabiatçıların göz değmesini inkar edemeyip: *"Gözü değen kimsenin gözünden, zehirli bir kuvvenin fışkırıp gözzedeye ulaştığını, onu helak veya ifsad ettiğini, bunun ef'a yılanının nazarının isabeti nev'inden* (66) *inkarı mümkün olamayan bir hâdise olduğunu söylediklerini belirtir. "*

el-Mevâhibu'l-Ledünniye'de *Kastalânî,* göz değmesinin inkâr edilmemesi gereğine -*Mâzirî*'den naklen- bir başka yaklaşımla temas eder: *"Ehl-i bid'a'dan bazıları mânasız bir tavırla göz değmesini inkara yeltendiler. Halbuki:*

a) Zatında muhal olmayan;

b) Herhangi bir hakikatın ters yüz edilmesini netice vermeyen;

c) Bir delilin ifsadını gerektirmeyen bir şey, aklen câizdir. Öyleyse Şâri'-i mübîn Resûl-i Ekrem aleyhissalâtu vesselâm, (böyle aklen câiz olan) bir şeyi haber vermişse onu tasdik etmek gerekir. Bunu inkâr mânasız olur. Bunun inkârı ile âhirete müteallik haberlerini inkar arasında hiç bir fark yoktur." Böylece, sahih hadîsle sâbit olan bir meseleyi inkar etmenin dinî mahzuruna dikkat çekmiş olmaktadır.

Mevâhib-i Ledünniye'yi 1008 hicri senesinde (yani dörtyüz yıl önce) temiz bir Türkçe ile dilimize çeviren *Abdülbâki* merhumun meseleye kattığı bir açıklama, göz değmesini kavramada yardımcı olacağı için buraya aynen alıyoruz: *"Göz değmek dedikleri havâss-ı eşyâ kâbilindendir, bir eserdir, görünür ve lâkin sırrı bilinmez ve sebebi ne idiği Hak Sübhânehu ve Te'âla Hazretlerinden gayra mâlum olmaz. Görmez misin ki, mıknatıs demiri kendine çeker, sebebi ne idiğin kimse bilmez..."*

★ *İbnu Hacer*'in, **"Göz değmesi haktır"** hadisinden çıkardığı hükümler meyanında şunu da kaydetmemiz gerekmektedir: *"Göz değmesi, herhangi bir şeyin hoşa gitmesiyle hâsıl olur. Bakan kimse, hased etmiş olmasa da, baktığı kimseyi seven bir dostu da olsa, sâlih bir kimse de olsa."*

66) *Ef'â:* Engerek yani zehirli yılan demektir. Bunun bir nevinin bakışına uzaktan hedep olan canlının helak olduğu şöhret bulmuştur.

"Nazar hak olmakla beraber nasıl cereyan ettiğini bugünkü teknik imkanlar açıklayamamaktadır. Nazarın gerçek bir vakıa olduğu örneklerle sabittir. Buna benzer bir hâdise de, telapatidir. Telepati, arada herhangi bir vasıta olmaksızın uzaklarda bulunan iki kişinin haberleşmesidir.

Telepati hâdisesi, bugün gerçek bir tesbit olmasına rağmen nasıl cereyan ettiği bilinememektedir. Bu ve buna benzer hâdiseler, teknolojimizin yeterli hassasiyete ulaşmadığını ve tatminkar bir incelik arzetmediğini imâ etmektedir.

Nazar değen kişinin abdest suyunda şifa bulunduğunun sahih hadîslerle bize aktarılmış olması, iyi bir labaratuvar ve klinik çalışmasına davet etmektedir.

Derisi ile de solunum yapan insan, devamlı terleme de yapmaktadır. Bu ter ile birlikte, vücuttaki bazı zararlı maddeler (toksin ve antijenler) de atılmaktadır. Abdest suyu ile toplanan bu maddeler, nazar değen kişide aşı etkisi uyandırarak tedavi edici etkisinin olabileceği düşünülebilir." (Z.Ç)

2. Göz Değmesine Karşı Alınacak Tedbirler:

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm göz değmesinin hak olduğunu beyan edince, ondan korunmanın çaresini de beyan etmesi tabiîydi. Nitekim hadislerde buna yer verildiğini görürüz:

★ Muavvizateyn okumak.

★ Fatiha suresi ve Ayete'l-Kürsi okumak.

★*Resûlullah*'ın öğrettiği bazı duaları okumaktır.

Hadislerde gelen dualardan biri şudur:

اَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللّٰهِ التَّامَةِ مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ وَهَامَّةٍ وَمِنْ عَيْنٍ لاَمَّةٍ اَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللّٰهِ التَّامَّةِ الَّتِى لاَيُجَاوِزُهُنَّ بَرٌّ وَلاَ فَاجِرٌ مِن شَرِّ مَا خَلَقَ وَذَرَأَ وَبَرأَ وَمِنْ شَرِّمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا وَمِنْ شَرِّ مَا ذَرَأَ فِى الاَرْضِ وَمِنْ شَرِّ مَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمِنْ شَرِّ فِتَنِ اللَّيْلِ وَمِنْ شِرِّ طَوَارِقِ اللَّيْلِ والنَّهَارِ اِلاَّ طَارِقًا يَطْرُقُ بِخَيْرٍ يَارَحْمٰنِ

"Allah'ın tam kelimeleriyle, her bir şeytandan ve öldürücü zehir taşı-

yanlardan (Allah'a) sığınırım. Allah'ın tam kelimeleriyle -ki bunları ne iyi kimseler, ne de fâcir ve kötüler tecâvüz edemezler- Allah'ın yarattığı, varettiği vücud verdiği şeylerin şerrinden, gökten inenlerin ve göğe yükselenlerin şerrinden, yerde yarattıklarının ve yerden çıkanların şerrinden, gece fitnelerinin şerrinden, gece ve gündüz gelenlerin -hayırla gelenler hâriç- şerrinden Ey Rahman Rabbim sana sığınırım."

Hz. Cebrail aleyhisselam'ın Resûlullah'a okuduğu göz rukyesi şudur. بِسْمِ اللّٰهِ اَرْقِيكَ وَمِنْ كُلِّ دَاءٍ يَشْفِيكَ وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ اِذَا حَسَدَ وَمِنْ شَرِّ كُلِّ ذِى عَيْنٍ

Müslim'de gelen bir rukye şudur: بِسْمِ اللّٰهِ اَرْقِيكَ مِنْ شَرِّ كُلِّ شَيْءٍ يُؤْذِيكَ وَمِنْ شَرِّ كُلِّ نَفْسٍ اَوْعَيْنِ حَاسِدٍ اللّٰهُ يَشْفِيكَ بِسْمِ اللّٰهِ اَرْقِيكَ **"Allah'ın adıyla, sana eza veren her şeyden, her nefsin ve her hâsid gözün şerrinden sana rukye yapıyorum. Şifayı Allah verir, ben Allah'ın adıyla rukye yaparım."**

★ **FİİLÎ TEDBİR:** Göz değmesi, başkasının hoşlanıp gıpta ettiği bir güzellik sebebiyle vukua geldiği için, birçok büyükler, göz değmesine tedbir olarak güzellikleri izhar etmeyip, setretmeyi yani kişinin kendisini olsun evladını olsun fazla süsleyip dikkat çekmemesini tavsiye etmiştir. *İmam Begavî*'nin nakline göre *Hz. Osman* yakışıklı bir oğlan görünce, sahiplerine çocuğa göz değmemesi için yüzünü biraz karartarak çirkinleştirmelerini tavsiye etmiştir.

★ NAZARA KARŞI RESMÎ TEDBİR Mİ?

Nazar bahsinin İslam ülemâsı nezdindeki ciddiyetini gösteren bir husus, bazı âlimlerin bu meselede vermiş olduğu bir fetvadır. Bu fetvayı kaydetmeden önce şunu belirtmek isteriz: Nazar değmesi bahsine yer veren şârihlerimiz, bu fetvaya herhangi bir tenkid getirmek şöyle dursun, onu tasvib ifâde eden sözlerle aynen tekrar ederler. Pratikte bunun fiilî bir uygulaması olmuş mudur bilemiyoruz. Bu hususta örneğine rastlamadık. Sırf nazariyatta da kalsa fetvayı bilmede fayda olduğuna inanıyoruz:

"Bir bölge yetkilisinin (İmâm), gözü değen kimseyi bilmesi halinde halka karışmasını önlemesi ve evinde kalmasını sağlaması uygun olur. Şayet fakirse (ve kazanç için çıkmaya mecbursa) maişetini de sağlar. Zira onun zararı, cüzzamlının zararından daha fazladır. Hz. Ömer bir cüzzamlıyı halka karışmaktan men etmişti. Keza o, Resûlullah'ın cemaate gelmekten men ettiği sarımsak-soğan yiyenden daha fazla zararlıdır."

Nevevî der ki: *"Bu söz doğrudur, açıktır, muhalif bir görüş beyan eden*

kimse bilinmemektedir."

★ TECZİYE Mİ?

Resmî tedbir meyanında, âlimler, gözü değenin kadı tarafından cezalandırılması meselesini de münâkaşa etmiştir. *Kurtubî* der ki: *"Gözü değen kimse bir zarara sebep olsa onu tazmîn eder, ölüme sebep olursa, üzerine kısas veya diyet gerekir. Şayet bunun vukûu, bir âdet hâlini almış olacak şekilde ondan tekrarla vaki olmuşsa..." İbnu Hacer* der ki: *"Şâfi'îler, bu hususta kısasa hükmetmezler, bilakis, kısası yasaklarlar. Derler ki: "Böyle birisi öldürülmez, mühlik (zarar vermiş) de addedilmez."* Hatta *Nevevî*, er-Ravza*'da* der ki: *"Bu şahsa ne diyet ne de kefâret gerekir, çünkü hüküm, istikrar kesbetmiş umumî hallere terettüp eder, bazı ahvale tâbi olarak bazı şahıslarda görülen istikrar bulmamış hususî hallere değil. Nitekim, kişiden göz değme hadisesi, hased gayesi veya onun mazhar olduğu nimetin zevalini temenni etmesi halinde vâki oluyor. Keza, göz değmesinden neş'et eden şey, bazan o şahsa herhangi bir kötülüğün husûlüdür, bu kötülük hayatın zevâline has kılınamaz. O kimseye, göz değmesinin tesiriyle başka surette de bir kötülük gelebilir." İbnu Hacer* der ki: *"Buna ancak, sihirbazın öldürülmesiyle ilgili hüküm uygun düşer. Çünkü, bunun hali onun haline uygundur, ikisi arasında fark bulmak zaten zordur."*

3. Gözü Değen Ne Yapmalı?

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, kaydettiğimiz üzere göz değme hâdisesine karşı bir kısım önleyici tedbirler tavsiye eder. Bunların bazısı, gözü değen zâtla ilgilidir. Bu cümleden olarak *Aleyhissalâtu vesselâm,* böyle kimselere, hoşlarına giden bir şey gördüğü zaman, *bârekallah* diye tebrîkde bulunmalarını tavsiye etmektedir. 4044 numaralı hadîste bu husus işlenmişti. Nesâî ve İbnu Mace'de yine *Ebu Ümâme*'den gelen bir başka vecihte: إِذَا رَأَى أَحَدُكُمْ مِنْ أَخِيهِ مَا يُعْجِبُهُ فَلْيَدْعُ لَهُ بِالْبَرَكَةِ **"Biriniz kardeşinde hoşuna giden bir şey görünce ona bereket duası ediversin"** buyurulmuştur. *"Allah onu sana mübarek kılsın. Hakkında hayırlı kılsın"* mânasına gelen *bârekallah* duasının gözdeki değmesinden korkulan hassayı gidereceği beyan edilmiştir. *İbnu Abdilberr* der ki: *"Kişi, bu durumda* **"Tebârekallahu Ahsenu'l hâlikîn"; "Allahümme bârik fihi"** demelidir. *"Herhangi bir şey, hoşuna giden herkesin tebrîk duası okuması ona vâcibtir. Bereket duasında bulununca muhakkak surette mahzur bertaraf olur." el-Mâziri* der ki: *"Burada hâsıl olan tesir, izahı ve anlaşılması aklen mümkün olmayan hâdiselerdendir. Her bilinen şeyin mahiyetini kavramak aklın gücü dışındadır. Öyleyse mahiyeti anlaşılmadı diye bu hâ-*

disenin inkarı gerekmez. Müteşerrî yani şeriata bağlı, dindar biri bunu kabulde zorluk çekerse, kendisine: "Allah ve Resûlü daha iyi bilir" demesini tavsiye eder, tecrübenin bunu destekleyip, müşâhedenin de te'yîd ettiğini söyleriz. Fakat mütefelsif yani şahsî kanaatiyle hareket edip dinî kaynaklara itibar etmeyen biri, bu tedaviyi anlamakta zorluk çeker, inkara kalkarsa, onu kısa yoldan reddetmek en doğru yoldur. Çünkü, ona göre de ilaçlar, mahiyeti bilinmeyen bir kuvvetle tesîr hâsıl eder. Ve durumu bu olan yani nazarlarında mahiyeti meçhul olan şeye de havas ismini takarlar." *İbnu'l Kayyim* der ki: *"Bu keyfiyeti inkar eden, alay konusu yapan, şekke düşen, ona inanarak değil de bir tecrübe olsun diye başvuran ondan istifâde edemez. Tuhaf olan şudur: Tabîbler, eşyanın tabiatında, havâs dedikleri ve hastalıkların tedavisinde müessiriyetine inandıkları bir şeyin varlığını -bu hâsiyetin nasıl müessir olduğunu izah etmeksizin- akla vurmadan peşinen kabul ettikleri halde, sıra şer'î havass'a gelince iş değişiyor, câhil takımları bunu inkara kalkıyorlar. Üstelik bunu abdest suyu ile gözzedenin tedavisi arasında akl-ı selîm'in reddetmiyeceği kesin bir bağ olmasına rağmen yapıyorlar. Nitekim yılan zehirine karşı kullanılan panzehir de böyle; yılanın etinden yapılır. Öfkelenmiş nefislere tavsiye edilen ilaç da böyle: Öfkelinin bedenine eli koymakla öfkesi gider. Şu halde, bu göz değmesinin tesiri de beden üzerine düşen bir ateş parçası gibidir, sanki abdestle bu ateş söndürülmektedir. Ayrıca şiddetle nüfuz eden bu habîs keyfiyetin esiri, bedenin ince yerlerinde zuhur etmesi ve büklümlerin de en ince yerleri teşkîl etmesi sebebiyle, büklümlerin yıkanmasıyla o habîs keyfiyetin tesiri iptal edilmiş olur, hele buralar, şeytânî ruhların husûsi mekanlarını teşkil ederse."*

İbnu's-Sünnî'nin *Sa'îd İbnu Hakîm*'den rivayetine göre, *"Resûlüllah aleyhissalâtu vesselâm, kendi gözünden herhangi bir zarar değmesinden korkacak olursa:* **"Allahümme bârik fîhi (Allahım onu mübarek kıl)"** *derdi ve ona zarar vermezdi."*

Yine *İbnu's-Sünnî* ve *Bezzâr*'ın *Enes radıyallahu anh*'den yaptıkları bir tahriçte *Resûlullah* şöyle buyurmuştur: **"Kim bir şey görür, o da hoşuna giderse ve derhal "Mâşaallah lâ kuvvete illâ billah. (Allah istemiş, kuvvet sadece Allah'tandır) derse, (onun nazarı) zarar vermez."**

Şu halde bereket duasının tek bir formülü yok, muhtelif şekillerde yapılabilir. En müessiri, me'sur olanı yâni hadîslerde gelenidir. Dilimizde **mâşaallah, bârekallah** demek yerleşmiştir.

4. Nazar Değen Kimseye Yapılacak Tedavi:

1-Kişinin nazarı değmemesi için tavsiyede bulunan *Resûlullah,* her şeye rağmen nazar değmesine uğrayan *gözzede*nin tedavisine de reçete vermiştir. 4044 numaralı hadîs mezkur reçeteyi beyan eder. Kısaca şudur: *"Kimin gözü değmişse ona bir leğenin içinde abdest aldırıp, leğende toplanan su, gözzedenin üzerine dökülecektir."*

Ancak, hemen belirtelim ki, burada zikredilen *abdest,* tam bir namaz abdesti değil, 4044 numaralı hadîste görüldüğü üzere *bir nevi abdesttir.* Bazı hadîslerde *abdest* (vudû) kelimesi kullanılırken, bazılarında *gusül* ve *iğtisâl* kelimeleri kullanılmıştır. Şu halde bunu namaz abdesti veya cenabet guslü olarak anlamayacağız. Rivâyetlere göre bu *bir nevi abdest*'in tarifleri farklıdır. Bu tariflerden biri zikri geçen rivayette yapılmışsa da, bazı mübhem noktalar var. Sözgelimi, *"ayaklarının etrafı"* tabiriyle *"sağ sol ayaklarının parmak dipleri"*nin kastedildiği, bir başka rivayette açıklanmıştır. *Ebû Ümâme'den Zührî tarîkiyle* Nesâî ve diğer bazı kaynaklarda gelen bir rivayette şöyle anlatılır: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'la bir grup çıkmıştı, yanlarında ben de vardım. Bir su kaynağına geldik. Cuhfe'deki Harrar geçidine varınca Sehl İbnu Huneyf (açıkta) yıkandı. Beyaz tenli, beden ve endamca yakışıklı idi..."* Hâdiste 4044 numaradaki gibi anlatılır. Bazı farklılıklar şöyle: *"Resûlullah'ın emri üzerine Âmir yüzünü, ellerini, dirseklerini, dizlerini, ayaklarının yanlarını (parmaklarla birleşen yerleri), izârının iç kısmını bir kab içerisine yıkadı. Sonra birisi, bu suyu, hastanın arka tarafından başına ve sırtına döktü. Sonra kabı bıraktı. Bunu yapar yapmaz Sehl halkla birlikte hiçbir şey yokmuş gibi yürüdü."*

Şunu da belirtelim ki, bir kısım âlimler gözü değen kimsenin bu abdesti alması işine *vâcib* demişlerdir. Yani bu maksadla abdest alması taleb edildiği takdirde talebi reddetmez. *"Zira derler, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın* **"kardeşin için abdest al"** *veya* **"...yıkanıver"** *şeklindeki buyrukları vücub ifâde eder."* *Zürkâni* devamla der ki: *"Kimseye, kardeşine fayda verecek bir şeye mâni olması veya zarar vermesi uygun olmaz, hele bu zarar kendisi yüzünden olmuşsa. Aksi takdirde ona karşı cinayet işlemiş olur. Öyleyse nazarı değen kimseye bu sebeple gusletmesi (abdest alması) vâcibtir."*

2- GÖZ DEĞMESİYLE İLGİLİ BAZI MÜTEFERRİK HÜKÜMLER:

Şarihlerimizin beyan ettiği bazı hükümleri de mevzumuzun tamamlanması için kaydediyoruz:

★ Gözü değen kimse, bilindiği takdirde yıkanmaya hükmedilir.

★ Yıkanma faydalı rukyelerdendir.

★ Mâ-i müsta'mel (abdest suyu) temizdir.

★ Göz değmesi bazan ölüme sebep olabilir.

★ Kalbe, *"hususi guslün"* eseri en ince ve en çabuk nüfûz eden yerlerden ulaşır, bu su ile, gözün tahrîk ettiği ateş söner.

3- 4044 numaralı hadîsten açık yerde, avret yerleri açılmamak kaydıyla yıkanılabileceği hükmü çıkarılmıştır.

4- Yıkanan kimseye, avretine olmamak kaydıyla bakılabilir. Çünkü *Resûlullah, Râbi'a*'yı, baktığı için değil, rukye okumadığı için azarlamıştır.

5- Kişi bir şey hoşuna gidince **bârekallah** demede acele etmelidir.

6- DÖVME (VEŞM) YASAĞI: 4042 numaralı rivayetin sonunda, Buharî dışındakilerin *"Dövme yapmayı yasakladı"* ibaresine yer verdiği not edilmiştir. Aslında bu ziyadeyi Buharî kaydetmiş, Müslim ve Ebu Dâvud kaydetmemiştir. Ortada bir ifade hatası olduğu açık. *İbnu Hacer,* rivayette, birbiriyle irtibatı gözükmeyen iki ayrı mesele yer aldığı için, aslında bunların iki hadîs olabileceğini ve muhtemelen bu yüzden, Ebu Dâvud ve Müslim'in ikinci kısmı rivayete eklemediğini belirtir. Sonra Buharî'nin bunu niçin beraber zikretmiş olabileceğini araştırır. Der ki: *"Bu iki cümle arasında, benden önceki şârihlerin farkına varmadığı bir ilgiyi keşfettim. Şöyle ki: "(Dövme âdetinin yaygın olduğu muhitlerde) kişiyi dövme yaptırmaya sevkeden âmillerden biri de, sıfatında yapacağı değişiklikle göz değmesini önlemek gâyesidir."*

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm göz değmesini te'yid etmekle birlikte dövmeyi yasaklamaktadır. Öyleyse göz değmesine karşı, dövme yapma vs. gibi sünnette beyan edilmeyen tedbirlerin hiçbir faydası yoktur. Allah'ın takdir ettiği şey olacaktır.

7- GÖZ DEĞMESİ VE KADER:

Göz değmesi meselesi mevzubahis olunca, kaderle olan irtibatı gündeme gelmektedir. Alimler bu hususta da bir kısım açıklamalarda bulunarak göz değmesine inanmanın kader inancını haleldâr etmeyeceğini açıklarlar. *İbnu Hacer* der ki: *"Bu meselede Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâ'at inancına uyan nokta-i nazar şöyledir: Göz, bakan kimsenin bakması esnasında öbürüne zarar verir, bu doğrudur, ancak bu hâdise rastgele cereyan etmez; iki şahıs karşılaşınca birinden*

diğerine zarar gelmede cereyan eden ilahî âdetle meydana gelir." Bilhassa *Hattâbî* açık ifadelerle, felsefecilerin gözde mevcut, mahiyeti bilinmeyen bir *"mana"*nın karşı tarafta zarar hâsıl ettiği fikrinin yanlışlığına dikkat çeker. O, bu hâdisenin, zarar husulünde Allah'ın icra ettiği kanunla vukûa geldiğini belirtmede ısrar eder. Der ki: *"Allah âdetini, cisimlere ve ruhlara dercettiği bir kısım kuvvetlerin mevcudiyetiyle icra eder. Nitekim kişi, kendisine haya ettiği birisi baktığı zaman, duyduğu utanma ile yüzünde, daha önce bulunmayan şiddetli bir kızarma hâsıl olur. Korktuğu birisini görünce de yüzü sararır. Birçok insan korktuğu şeyi mücerred görmekle rahatsızlaşır ve kuvvetleri zaafa uğrar. Bütün bu cereyan eden hâdiseler Allah'ın ruhlarda yaratmış olduğu "te'sirler"den hâsıl olur. İşte bu "te'sirler"in, gözle olan irtibatının kuvveti sebebiyle vukûa gelen fiil göze nisbet edilerek göz denmiştir. Aslında bu fiilin vukuunda asıl müessir (te'sir sâhibi) göz değildir, tesir ruha aittir. Ruhlar tabiatca, kuvvetçe, keyfiyetce, havâsca çok farklıdırlar. Bir kısım ruhlar, kötülüğünün şiddeti ve keyfiyetinin habisliği sebebiyle, bedende sırf rü'yetle tesir hasıl eder, bunun ona ittisal peyda etmesi gerekmez.*

Hülasa te'sir, Allah'ın iradesi ve yaratmasıyladır, cismânî bir ittisâle münhasır değildir. Gerçi bazan ittisalle de olur, ancak bazan karşı karşıya gelmekle, bazan sırf bir görme ile, bazan da ruhun teveccühüyle hasıl olur. Bu cümleden olarak dualarla, rukyelerle, Allah'a iltica ile hasıl olan tesir gösterilebilir. Keza tevehhüm ve tahayyül ile de te'sirin vukûa geldiği bir gerçektir. Bakan kimsenin gözünden çıkan şey ise mânevî bir oktur, korumasız olan bir bedene değdi mi onda tesir meydana getirir. Beden korumalı olursa ok ona nüfuz etmez, belki de sâhibine geri döner. Maddî ok da böyle değil mi?"

(İKİNCİ İLAVE)
TIBB-I NEBEVÎ
TIBB-I NEBEVÎ, MAHİYETİ VE EHEMMİYETİ
(Tıbb-ı Nebevi'ye Yeniden Eğilmenin Gereği)

Zamanımızda tıp ilmi eski devirlere nazaran çok terakki kaydetmiştir. Her geçen gün yeni gelişmelere de sahne olmaktadır. Öyle gözüküyor ki, istikbalde en harika keşiflerin yapılacağı sahalardan biri tabâbet olacaktır.

Tıbbî inkişaflar, sadece daha müessir yeni ilaçlar bulmaya, teşhis ve tedâvide kullanılan yeni cihazlar keşfetmeye münhasır kalmıyor, prensip ve metodlara da şâmil oluyor. Nitekim bugün ilaçla tedâvi esasına dayanan alışılmış, mûtad Batı tipi tedâvî metoduna temelde aykırılık arzeden yeni metodlara şahid olmaktayız: Telkin, akapunktur gibi ilaçsız tedâvi metodlarına ilâveten *"bıçaksız ameliyat"* metodları da duyulmaya, katılmaya başladı. En azından yurdumuzda, bundan birkaç on yıl öncelerine kadar, Batı tipi tabâbetle bağdaşmayan her çeşit tedâvi usûlü kesinlikle reddedilir, *safsata, hurâfe, kocakarı işi* olduğu söylenirdi. Halbuki bugün, aynı şeyler karşısında *"halk tababeti"*, *"şifâlı otlarla tedâvi"* gibi daha munis, daha ilmî bir yaklaşım benimsenmiş bulunmaktadır. Bu gelişmeler karşısında, İslam âleminin geçmişte asırlarca müracaat kaynağı yaptığı ve milyonlarca insanın prensipleriyle şifâya kavuşturulduğu tıbb-ı nebevî'nin derin incelemelere konu edilmesi, diğer tıbbî metodlar seviyesinde geliştirilip sistematize edilmesi müslümanlara ciddî bir vazife olmaktadır.

Biz bu yazımızda, tıbb-ı nebevî hakkında toplu bir bilgi verebilmek için, onun dayandığı ana prensipleri belirtmeye çalışacağız. Göreceğiz ki, hakîkaten tıbb-ı nebevî,[1] nev-i şahsına münhasır tamâmen orijinal bir tababet çeşididir. Katı, değişmez esaslara dayanmaz. İnsanlar için faydalı olan bütün metodlara sinesinde yer verir. Zira insan mizacındaki farklılıkları kabul ederek, bu metod ve ilaçlardan mizaca uygun gelenin netice vereceğini kabul eder.

Tıbb-ı nebevî sahasında, mütehassıslarca sistematik çalışmalar yapıldığı takdirde, insanlığa orijinal tedâvi ve şifâ yolları sunulabileceğine inancımız tamdır.

1- HZ. PEYGAMBERİN SAĞLIĞA VERDİĞİ EHEMMİYET:

Dinimiz tarafından insanlara yüklenen dünyevî ve uhrevî bütün vazifelerin ifası her şeyden önce sağlığa bakar. Bu sebeple İslamiyet, *"mücerret hayat"* değil, *"sağlıklı hayat"* üzerinde durur.*Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'a göre, sarsılmaz bir iman demek olan *"yakîn"*den sonra kişinin en kıymetli serveti *"sıhhat"*idir. Bir hadîste şöyle buyurur: **"Allah'dan af ve âfiyet dileyin. Zira, hiçbir kimseye "yakîn"den sonra, afiyetten daha hayırlı birşey verilmemiştir."** Bir diğer hâdislerinde de: **"Allah'tan istenen şeyler arasında Allah'a en sevgili olanı afiyettir"** buyurur. Bir zat *"Hangi dua daha üstündür?"* diye üç ayrı gün sorar. *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* her dafasında: **"Rabbinden dünyada da âhirette de âfiyet vermesini iste"** diye cevap verir. Etrafındakilere pek çok kereler *"Allah'tan afiyet talebetmelerini"* tavsiye eden *Resûlullah*, şahsi dualarında, sıkca sıhhat talebetmek suretiyle fiilî örnek vermiştir.

Hemen belirtelim ki, *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'ın tebligatında dua, ulaşılması gereken bir hedefin gerçekleşmesinde birbirini tâkiben yapılması gereken birçok fiil ve buna bağlı olarak alınması gereken tedbirlerin ilkini teşkil eder. Yâni dua ile, hedef tayini yapmış, gerçekleşmesi gereken şeyi şuur hâline getirip programa almış oluruz. Ondan sonra bunun tahakkuku için yapılması gereken şeyleri icraya sıra gelir. Öyle ise âfiyet talebi demek, sıhhatli olmak için gerekli olan şartları yerine getirmek, fiilen tedbirler almak demektir: Hıfzıssıhha kaidelerine uymak, doktara gitmek, perhiz yapmak, ilaç almak, ameliyat olmak v.s..

2- KORUYUCU HEKİMLİK:

Tıbb-ı nebevî'yi birkaç prensibe irca' etmek istesek ilk prensip olarak *hıfzıssıhha* karşımıza çıkar.

Yâni, tedâvî olmak değil, *sağlığı korumak* veya *hastalanmamak için tedbirler almak* esastır. Gerçi öncelikle sıhhatin korunmasına bütün tababet sistemlerinde yer verilmiştir. Ancak dinimiz kadar bunu şuurla, ısrarla yapan başka sistem yoktur.

Hz. Peygamber *aleyhissalâtu vesselâm* önce sıhhati korumanın ehemmiyetini belirten uyarılarda bulunur: **"... hasta olmazdan önce sağlığın kıymetini, ölmezden önce hayatın kıymetini bil! "** gibi. Ayrıca sıhhati koruyucu pek çok prensipler vaz'eder. Bunlardan bir kısmı doğrudan doğruya, bir kısmı da dolaylı olarak sıhhati gaye edinir. Aşağıda kısa kısa üzerinde durulacağı üzere, meselâ temizlik, beslenme, spor ve istirahate giren emirler doğrudan hıfzıssıhha

ile ilgili olduğu halde namaz, oruç gibi ibâdetlerle, domuz eti başta olmak üzere bir kısım yiyecekler ve alkollü içki ve uyuşturucularla ilgili haram ve yasaklar da dolaylı olarak sıhhatin korunmasıyla ilgilidir.

★ TEMİZLİK:

"Temizlik imanın yarısıdır" hâdisinde ifadesini bulduğu üzere *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* temizliği İslam'ın yarısı ilan etmiştir. Öyle bir yarı ki, ikinci yarısının muteberliği buna bağlı. Temizlik olmadıkça, ne namaz, ne oruç, ne diğer ibâdetler hiçbiri makbul değildir. Nitekim hadîste **"Namazın anahtarı temizliktir"** buyrulmuştur.

Temizliğin dindeki ehemmiyetine binâen hâdis kitaplarında olsun, fıkıh kitaplarında olsun tamamına yakınında ilk bölümü Kitabu't-tahâre adını taşıyan temizlikle ilgili bahisler teşkil eder.

Maddî ve mânevî, rûhî ve bedeni her iki temizliğe berâberce yer veren İslam, maddî temizliği şu dört seviyede anlar ve emreder:

1- Elbise temizliği,

2- Beden temizliği,

3- Mekan ve mesken temizliği,

4- Çevre temizliği.

★ BESLENME:

Dinimiz sağlıklı beslenmeye de geniş yer vermiştir. Dinin ana kaynağında **"Yeyin, için, israf etmeyin"** denmiş olması bu mevzuun dinde kazandığı ehemmiyeti göstermeye yeterlidir.

Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm, yenecek şeylerin çeşidinden miktarına, hangi şeyleri hangi şeylerle berâber yemek gerektiğinden hangi çeşit rahatsızlıkta hangi çeşit yemeklerin yenmesi gereğine kadar çeşitli tavsiyelerde bulunur. Teferruata girmeden şu esaslara temas edebiliriz:

Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm yiyeceklerin mütenevvî olmasını emreder. Yani et, sebze, meyve, tahıl, yağ, tatlı, peynir, çiğ, pişmiş her çeşit gıda maddelerinden muvazeneli şekilde yenilmelidir. Müslüman her eline geçeni yiyemez, haram olan yiyecekler vardır. Sünnete göre, sabah ve akşam olmak üzere günde biri tercihen meyve olmak üzere iki seferden fazla yenmemelidir: Biri sabah biri akşam. *Aleyhissalâtu vesselâm,* **"akşam yemeğinin terki, ihti-**

yarlama [ve zayıflık] vesilesidir" diyerek akşamı terketmemeyi tavsiye eder. Mevzuyu tahlîl eden *Gazâlî*, İhya'da: *"Evla olanı, kişinin yiyeceğini ikiye taksim etmesidir. Ve bir seherde, bir de iftar vaktinde olmak üzere iki sefer yemelidir"* der. Bize öyle geliyor ki *Aleyhissalâtu vesselâm* işçiden zâhide kadar şartları farklı olan her sınıf insanın tâbi olabileceği beslenme rejimine örnekler vermiştir. Meseleyi bu genişlik ve ruhsat espirisiyle değerlendirmeden sadece zâhidâne rejimin esas olduğunda veya aksinde cezmetmek, nassları şahsî tercihimiz istikâmetinde yorumlamak olur. Bu hatalıdır. Mevzu üzerine gelen bütün rivayetlerin sıhhat durumlarını da nazar-ı dikkate alarak hakkını vermek gerekir. Bazı kefâretlerin ödenmesinde *"bir fakirin iki öyün yemeği"*nden hesaplanması veya *iki sefer doyurulması*, bir günlük öyün sayısı meselesine fukaha-i kirâmın cevabını teşkil eder.(67) Yenince az yemeli, iyice doyuncaya kadar da yememelidir. Yemekten önce ve sonra el yıkanmalıdır. Sohbet etmenin esas olduğu sofranın uyulması gereken âdâbı vardır. Bu bahisler, ***Yemek bölümü***'nde etraflıca açıklandı.

★ SPOR:

Dinimiz bilhassa beden sağlığı için spora yer verir. Ancak İslam'ın spor anlayışı bugünün anlayışından farklıdır. Zamanımızda, insanların yayın organları vasıtasıyla veya stadyumun seyirci tribününde oturarak spor oyunlarını takip etmeleri *"sporla meşguliyet"* kabul edilir. İslam, belli ölçülerle *"bizzat yapma"*ya spor der. İslam açısından ne milyonları oyalama mesleğini icrâ maksadıyla sahaya çıkan profesyonellerin yaptığına, ne de bunu gözleriyle takip edenlerin yaptığına *"spor"* denemiyeceği kanaatindeyiz.

İslam koşmak, yüzmek, ata binmek, ok talimi yapmak, güreşmek gibi faydalı meşguliyetleri teşvik eder. Bir hâdisde: **"İki hedef arasında koşan kimsenin her adımı için bir sevap vardır"** buyurulur. Bir başka hadîste: **"Ok yarışı yapın, (vücutça) sertleşin, yalın ayak yürüyün"** tavsiye edilir. Atıcılığa o kadar ehemmiyet verilmiştir ki, atıcılığı öğrendikten sonra unutanları *Hz. Peygamber:* **"Bizden değildir, bana isyan etmiştir"; "Allah'ın nimetine küfranda bulunmuştur"** gibi ağır ifadelerle tehdit etmiştir.

Bahis ve kumar karışmamak kaydıyla sportif yarışmalara müsaade eder, derece alanları mükâfaatlandırmayı hoş karşılar.

---

67) Bu mevzudaki müdellel bir tahlili Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye kitabımızda yaptık (S. 218-220).

★ **İSTİRAHAT:**

Vücudun sağlığını korumada istirahatin de yeri var. Kurân-ı Kerîm gecenin istirahata mahsus olduğunu bildirdiği gibi, gündüzleyin *kaylule* denen uykuyu da istirahat vakti olarak zikreder.

Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm muhtelif hadîslerinde aynı meşguliyetin insana bıkkınlık vereceğini belirtmiştir.

Ancak dinlenme konusunda bir husus, İslam'ın orijinalitesini teşkîl eder: Dinlenmenin vasıtası ne eğlencedir, ne de bomboş oturma. Kur'ân-ı Kerîm **"Bir işten çıkınca tekrar yorul"** (İnşirah 7) emreder. Yani *meşguliyet değiştirmek suretiyle dinlenmek.* Hadîslerde faydalı meşguliyetler: Geçimi kazanmak için çalışmak, ibadet etmek, ilim öğrenmek, nefis murâkebesi, tefekkür, ev işleri, ailevî meşgûliyet, eş-dost ziyareti, sohbet olarak belirlenmiştir. Şu halde bunların birbirlerini tamamlayacak şekilde programlanması, birinden yorulunca diğerini yaparak istirahatin temini gerekecektir. *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın Kur'ân meclislerinde şiir okutarak ashabı dinlendirdiği rivâyetlerde gelmiştir.

★ **İBADETLER:**

İslâm'da ibadetlerin de Tıbb-ı nebevînin bir parçasını teşkil ettiğini söyleyebiliriz. Namaz, oruç, hacc, zekat, dua, zikir gibi bütün ibadetlerin gerek beden ve gerekse ruh sağlığı yönünden hem koruyucu, hem de tedâvi edici tesirleri vardır. Bazıları herkesçe görülen, teyid edilen bir husustur. Sözgelimi namazın jimnastik yönü, orucun perhiz yönü, dua ve zikrin psikolojik telkin yönü, zekat, sadaka gibi yardımların insana psikolojik bakımdan getirdiği rahatlık ve huzur hali artık İslam'ın dışında kalan müşâhidlerce de te'yîd edilen bir husustur.

İbadetlerin bu yönüne *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* da pekçok hadîslerinde dikkat çekmiştir. Bir iki örnek verelim: Oruçla ilgili bahiste geçtiği üzere *Aleyhissalâtu vesselâm:* صُومُوا تَصِحُّوا **"Oruç tutun, sıhhate erin";** اَلصِّيَامُ نِصْفُ الصَّبْرِ **"Oruç sabrın yarısıdır"** buyurmuştur.

Namaz, maddî ve mânevî temizliğin, beden, elbise ve mekân temizliğinin kaynağıdır. *Resûlullah* musalli müslümanı evinin önünden akan nehirde günde beş kere yıkanıp paklandığı için hiç bir maddî kiri kalmayan kimseye benzetir. Namaz da insanı bu nehir gibi bütün kirlerden paklar buyurur. Hıfzıssıhhanın yani koruyucu hekimliğin ilk şartı temizlikten geçtiğine göre, hakkıyla kılınan

namaz bu meselede rakipsizdir.

Zekat bahsinde *Resûlullah*'ın اَلزَّكَاةُ قَنْطَرَةُ الْإِسْلَامِ **"Zekât İslam'ın köprüsüdür."** اِذَا اَدَّيْتَ زَكَاةَ مَالِكَ فَقَدْ اَذْهَبْتَ عَنْكَ شَرَّهُ **"Malının zekâtını ödedin mi, onun şerrini kendinden defettin demektir"** buyurarak günümüzü allak bullak eden zengin-fakir kavgası gibi ictimâî marazların zekâtla önleneceğini bildirmiştir. Şu hadîs de mevzumuz açısından ikna edicidir: **"Mallarınızı zekatla koruyun, hastalarınızı sadaka ile tedâvi edin, belâya dua ile karşı koyun."**

★ DUA:

Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm'ın sağlık taleb eden çeşitli duaları mevcuttur. Bunlar bir bakıma hastalanmadan önce sıhhatin kıymetini idrake ve onu korumak için gerekli tedbirlere sevkeden âmillerdir. Hangi hususta olursa olsun, dua etmek, meseleyi lisânen zikretmek onu şuur haline getirmek, kendimize proplem yapmak demektir. Binaenaleyh sıhhat talebiyle ilgili duaların hıfzıssıhhaya giren tedbirlere ilk adım olduğu muhakkaktır. Hadîslere göre **"Dua, ibâdetin özü ve iliğidir"; "Allah dua etmeyen kulunu sevmez"; "En hayırlı amel zikir ve duadır"; "Allah müslümanın her duasına cevap verir. Ya istediğini aynen verir, yahut onun bir misli kötülükten onu korur, yeter ki günah talebetmesin, sıla-ı rahmin gereğine aykırı bir istekte bulunmasın."**

Resûlullah hastalıklara, bunamaya, cünûna, musibetlere, deccalın şerrine vs. kısacası, hayat ve ölümün karşılaşacağı bütün fitnelere karşı Allah'ın yardımını, korumasını talebetmiştir.

★ HARAMLAR:

Dinimizin koyduğu haramları da koruyucu hekimliğin bir parçası sayabiliriz. İçkinin, uyuşturucuların, domuz etinin sağlık açısından zararları, fazla bir söze hacet kalmayacak kadar ulûm-i müteârife sırasına girmiştir.

Frengi, belsoğukluğu gibi zührevi hastalıklara ilâveten şimdilerde bütün insanlığı tehdîd eden AİDS hastalığının da başlıca âmilinin zina ve livâta olması İslâm'ın bu fiiller karşısındaki sert ve ciddî tavrının hikmetini bir kere daha herkese göstermiş olmaktadır.

Şüphesiz yasaklarımız içki, kumar, uyuşturucu ve zinadan ibâret değildir. Millî serveti üç beş zengin kasaya aktararak, bir tarafta sefâhat, öbür tarafta sefaleti artırma vasıtası olan *"riba"* (fâiz) de doğrudan veya dolaylı, ferdî ve içtimâî sağlığı bozan en mühim âmillerden biridir. Bu sebeple riba da İslam'ın en şiddetli yasaklarından biri olmuştur.

3- HASTALIK VE TEDAVİ YOLLARI

★ HASTALIK:

İslâm'a göre hastalık, وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ ayetinde (Bakara 155) haber verilen imtihan şartlarından biridir.

Yani insan diğer bir çok *musibet* gibi hastalıkla da imtihan olacaktır. *Aleyhissalâtu vesselâm:* مَا اَصَابَ الْمُؤْمِنَ مِمَّا يَكْرَهُ فَهُوَ مُصِيبَةٌ **"Mü'mine hoşlanmadığı her ne gelirse o bir musibettir"** diyerek, âyetin devamında geçen musibeti açıklamıştır. Müslümanın hastalık anlayışını tamamlamak üzere Cenab -ı Hak bir âyet-i kerîmede مَا اَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ اَيْدِيكُمْ **"Kişiye her bela ve musibet kendi kesbiyle yetişir"** (Şura 30) buyurmuştur. Bu beyan, tıbb-ı nebevi açısından ehemmiyet taşır. Zira kişi bu inançla, hasta olmamanın ön tedbirlerini alacaktır. Bâzı hadislerde bu tedbirlerden biri günah işlemekten, Allah'ın emirlerine isyandan kaçınmaktır. Zira bir çok musibetler, kişiye, işlediği günahlar sebebiyle gelmektedir. Bu ifade daha açık olarak müslümana şu inancı vermektedir: Musibete uğramamak -ve bu arada hasta da olmamak- isteyen kişi günah işlemekten kaçınmalıdır:

اَلاَ اَدُلُّكُمْ عَلٰى دَائِكُمْ وَدَوَائِكُمْ اَلاَ اَنَّ دَائَكُمُ الذُّنُوبُ وَدَوَاءَكُمُ الْاِسْتِغْفَارُ **"Hastalığınızı ve ilacınızı size açıklıyorum: Haberiniz olsun hastalığınız günahlardır, ilacınız da istiğfardır."** Böylece hastalıkların günahla, tedavinin de istiğfar ve dua ile irtibatına dikkat çeken *Resûlullah,* maddî ve tıbbî tedaviyi reddetmez. Ona da yer verip teşvik eder, esaslarını beyan eder.

★ TEDAVİ:

Tıbb-ı nebevînin, tedavi konusunda benimsediği birkaç esası şöyle sıralayabiliriz:

1) Hastalığı da şifayı da veren Allah'tır.

2) Allah her hastalığın şifasını yaratmıştır.

3) Hastalanınca şifâ aramalıdır.

4) Şifa için başvurulacak çeşitli tedâvi yolları vardır.

Şimdi bu hususları kısa kısa açıklayalım:

a) HASTALIĞI DA ŞİFAYI DA VEREN ALLAH'TIR:

İslâm'ın ilk ve ana prensibi olan *tevhid akîdesi* burada da karşımıza çıkar.

Yani, ister hastalık olsun, ister şifa olsun Allah'ın iradesi, bilgisi, meşîeti dışında cereyân eden tesâdüfî birşey değildir. İmtihan, ikaz, ceza, mükâfaat gibi pekçok gâye ve hikmetlere binaen hem hastalığı yaratmıştır, hem de şifayı. Ağaçtan yere düşen bir yaprak bile O'nun bilgisinden hâriç olmazsa, hilkat ağacının meyvesi, yeryüzünün halîfesi olarak yaratılan insanların sağlığını hem de binlercesinin birden hayatını ilgilendiren hastalıkların, salgınların O'nun bilgisinden hâriç kalması inanç mantığıyla bağdaşmaz. Kaldı ki, pek çok âyet ve hadîsler hastalık ve sağlığın Allah'tan olduğunu açık olarak ifâde eder. Bir ayet şöyle buyurur: **"Muhakkak ki sizi, biraz korku, biraz açlık ve mallardan, canlardan, ürünlerden biraz eksiltmekle deneriz, sabredenlere müjdele. Onlara bir musîbet geldiğinde: "Biz Allah'ınız ve elbette O'na döneceğiz"derler.** (Bakara 155-156).

Az ilerde açıklayacağımız üzere karantina usûlünü bir tedâvî metodu olarak tatbik etmek suretiyle hastalıkların sirâyetine inanan *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm,* hastalıkların Allah'dan olduğu fikrini zihinlerde tesbît maksadıyla çok çarpıcı bir üsluba başvurarak sirayeti inkar eder:

"Ne sirâyet vardır, ne uğursuzluk vardır, ne de (cahiliye devrinde inandığınız üzere öldürülenlerin başından çıkıp kan, kan, intikam! intikam! diye intikamı alınıncaya kadar bağıran hortlak ruh) hâme vardır. Bu inançların hepsi batıldır."

Dinleyenlerden biri: *"Nasıl sirâyet olmaz, hastalıklı bir deve sağlamların arasına girdi mi onlar da hastalanıyor"* der. *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* asıl maksadı tebliğ eder: **"Pekiyi hastalıklı deve nereden hastalık aldı?"**

Resûlullah'ın burada maksadı, ne sirâyeti öğretmek ne de inkâr etmek. Zîra görüldüğü üzere sirâyet zaten bilinmekte. O halde *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'ın o saatteki dersinin gâyesi, bilinmeyen bir hususu böyle bir metodla öğretmektir. Muhakkak ki dinleyenlerin ilk etapta kendisine itiraz edeceklerini de biliyordu. Gâye en güzel şekilde hâsıl olmuştu: Öyle ya, sürüyü hasta eden hastalıklı deve nereden hastalık almıştı?

b) TEDÂVİYE İNANÇ:

İslâm her hususta ümidsizlik ve ye'si reddeder. Tevbesi kabul edilmeyen günah olmadığı gibi, tedâvisi olmayan hastalık da yoktur. Bizce Tıbb-ı Nebevî'nin dinamiği denecek derecede ehemmiyetli bir prensibi, *tedâvîsiz hastalık yoktur* inancıdır.

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bu konuda çok kesin ve net konuşur: **"Allah, devası olmayan dert indirmemiştir, her hastalık için mutlaka şifâ da indirmiştir."** *Resûlullah'*a göre tedâvî gayretlerimizin neticesini görememek, derdimizin devâsızlığından değil, henüz şifa verici ilacına rastlayamamış olmamızdandır. Şöyle buyurur: **"Her hastalık için bir deva vardır. Eğer (tedâvî sırasında) hastalığa deva olan ilaca tesâdüf edilirse Allah'ın izni ile şifâ hâsıl olur."**

c) TEDAVİ OLMALI, ŞİFA ARAMAYA DEVAM ETMELİ:

Tedâviye inanmanın tabiî neticesi, hasta olunca şifa aramaktır. Madem ki, şifa var ve madem ki hastalık değil, *"sağlık ve hayatın korunması"* esastır, öyle ise hastalanınca tedâvi olma yollarına başvurmalıyız. İşte birkaç hadîs: **"Ey Allah'ın kulları, tedâviye devam edin, zira Allah her hastalık için şifa da yaratmıştır, şifâsı olmayan tek hastalık ihtiyarlıktır."**

Her hastalığa şifâ yaratıldığına göre, boşa giden gayretleri *"bu hastalık tedâvisizdir"* diyerek yeisle noktalamamak, belki şifayı bilen birine rastlayamadık diyerek, hayatın son ânına kadar deva aramaya devam etmek gerekmektedir. Nitekim bu konuda da *Resûlullah* şöyle buyurur: **"Allah her hastalık için şifa yaratmıştır. (Ancak, herhangi bir hastalığa neyin şifa vereceğini) bâzıları bilir, bazıları bilmez."**

★ TEDAVİ OLMANIN HÜKMÜ:[68] Bu husus ihtilaflıdır. Hanefîlere, Mâlikîlere göre mübahtır, terki günah değildir. Şâfiîler tedavi evladır der. *Ahmet İbnu Hanbel "Terki evladır"* der. Hanbelî alimler ekseriyetle bu meselede imamlarına muhalefet ederek *tedavî evladır* demiştir. *Nevevî,* Selefin cumhuru, halef'in âmmesi (tamama yakını) tedavinin efdaliyetine hükmettiğini belirtir. Bu ihtilafı, hem hadîslerdeki farklılıklarla izah etmek, hem de o devirlerdeki tıbbın teşhîs ve tedavi imkânlarındaki sınırlılıkla izah etmek mümkündür. Nitekim meseleyi, tedaviden alınacak neticeler açısından ele alan İslam âlimleri, hastalıktan tedâvi olmanın zaruri olup olmaması meselesine farklı cevap getirmişlerdir. Bunlara göre tedavi üç çeşittir:

1) *Neticesi kesin olanlar:* Su içmek, gıda almak gibi. Aksi takdirde susuzluk ve açlıktan ölüm mukadderdir. Hayatın korunması için buna uymak

---

68) Bu mevzu için, Hak Dini Kur'an Dili Tefsîrine bakılmalıdır: (9. cilt, S. 6396-6397).

"farz" dır. Tedavide hangi teşhislerin buraya sokulacağı doktorlarca değerlendirilecek bir husustur. Bu gruba giren bir hastalığın tedâvisini terketmenin tevekkül sayılmayacağı, ölüm korkusu olduğu takdirde haram olacağı belirtilmiştir. Nitekim İslam ülemâsı ölüme götürecek şekilde yeyip içmeyi terketmenin haram olduğunu söylemişlerdir. İntihar da haram kılınmıştır.

2) *Neticesi zann-ı galip verenler:* Umumiyetle kan aldırmak, ilaç almak gibi tıbbî muâmeleler bu gruba girer. Hiçbir ilaç için yüzde yüz müessir denemez, faydası olacağına zann-ı gâlible hükmedilir. Bu çeşit teşhislere uymak efdaldir. Bu tedâviye tevessül, tevekküle mâni değildir. Ancak terki de haram değildir. Duruma, şartlara göre, bazı şahıslar hakkında terki efdal olur.

3) *Neticesi şüpheli olanlar:* Alimler bu gruba giren tedâvinin neticesi için *mevhûm* derler, müsbet olma ihtimâli yüzde ellinin altındadır. *Rukye* ve *dua* ile tedâviyi burada mütâlaa ederler. Tevekkülün gereği olarak bu terkedilebilir. Bazı âlimler *"Tevekkülün şartı bu tedâvinin terkidir"* demiştir. Amma, duayı ibadet telakkî edip, hastalığı da, *"dua ibadeti"*nin vakti bilerek hastanın, hastalık vesilesiyle Cenab-ı Hakk'a iltiçası efdaldir. Bu telakki ile yapılacak duaya ayet-i kerîmenin (Gâfir 50) ve *Resûlullah*'ın teşvikleri pek çoktur. *"Tevekkül icabı bunun terki evlâdır"* denemez.

Şunu da kaydedelim, tedâvi için muska yaptırmak, taşımak, kaba ayet yazıp suyunu içmek gibi ameliyelerin cevâzında ihtilaf vardır. Büyücülük ise haramdır.

d) KADER İNANCI VE TEDAVİ:

Şifa için başvurulacak tedavi yollarına geçmeden, bir hususa temas edeceğiz: Kader inancı ile tedavi inancı arasında tezad yok mu? Bu husus her zaman hatıra gelebilir. Zira inanç esaslarımızdan biri *kader*'dir ve bunun ezelde yazıldığına ve değişmeyeceğine inanıyoruz. Tedâvi ise, gayretimize bağlı olarak şifa elde edeceğimiz inancına dayanır.

Bu sorunun cevabını bizzat *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* vermiştir: **"Tedâvi de kaderdendir."** Kaderimizde ne olduğunu sâdece Yaratan bilmektedir, biz ise bilemeyiz. Bizce meçhul olan şeyi, dinimiz, oturarak karşılamayı emretmiyor, arayarak karşılamayı emrediyor. Esas olan dine uymak olduğuna göre, kaderimizin Allah tarafından bilindiğine inanırken, hastalığımıza karşı şifâyı da arayacağız, zira emir böyle.

Nitekim bu hususta *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* zamanında bir

problem olarak hissedilmiş ve ortaya çıkan tereddüdü izâle için *Resûlullah*'a kadar gidilmiştir. İşte bir vakıa: *Ebu Hüsâme*, babasından şunu nakleder: *"Hz. Peygamber'e sordum: "Ey Allah'ın Resûlü, tedâvi için başvurduğumuz rukye, ilaç ve diğer korunma vasıtaları hususunda ne diyorsunuz? Bunlar Allah'ın kederinden bir şey değiştirir mi? Bunların faydası olur mu?" Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm şu cevabı verdi:* **"Onlar da Allah'ın kaderindendir. (Hastalığı yarattığı gibi şifâ sebebi olan devayı da O yaratmıştır."** *Hz. Peygamber'e bâzı bedeviler de: "Tedavî olmaya çalışmasak bize günah terettüp eder mi?"* diye sorarlar. Aldıkları cevap şu olur: **"Ey Allah'ın kulları, tedavi olunuz. Zira, Cenab-ı Hak, yarattığı her hastalık için bir de şifa yarattı..."**

Hz. Ömer'le ilgili misal de burada kayda değer. Şam'a giderken, yol esnasında, Suriye'de veba salgını çıktığını duyan *Hz. Ömer* geri dönme kararı verince, *"Allah'ın kaderinden mi kaçıyorsun?"* itirazına şu cevabı verir: *"Evet Allah'ın kaderinden kaçıyor, Allah'ın kaderine sığınıyoruz. Sen devenle berâber **bir vadiye insen, vâdinin bir yamacı yeşillik** ve otlu, **öbürü çorak ve otsuz olsa,** deveni otlu yamaçta gütsen, bu, Allah'ın kaderinden değil de otsuz yamaçta gütsen mi Allah'ın kaderindendir?"*

Netice olarak tekrar edelim: Kul değişmeyeceğine inandığı ve fakat ne olduğunu bilmediği kadere göre hareket etmekle mükellef değil. Dinimizin böyle bir emirde bulunması saçmalık olurdu. Mü'min Kur'an'da ve hadîste kendisine emredilen şeylere göre hareketle mükelleftir ve ona göre ecir alacaktır. Buraya kadar kaydettiğimiz hadîslerde görüldüğü üzere *Resûlullah* tedavi aramamızı emretmektedir. Bununla sorumluyuz. Şifayı Allah'ın vereceğine inanarak, meşru tedavi yollarına başvuracağız.

e) TEDAVİ YOLLARI:

Tıbb-ı nebevî'nin bir diğer husûsiyeti, tedavide değişik metodlara yer vermiş olmasıdır. Bugünkü Batı tıbbı bütün ağırlığını maddî medodlara verirken tıbb-ı nebevî maddînin yanı başında manevî metodlara da yer verir. Tedâvi metodlarındaki zenginlik ve renklilik, büyük ölçüde İslam'ın insan tabiatı hakkındaki telakkîsinden kaynaklanır. İslam'a göre insan, ruh ve bedenden meydana gelir. Öyle ise hastalıkların bir kısmı ruhî, bir kısmı bedenîdir. Ayrıca her insanın maddî ve mânevî terkîbi, mizacı, ictimâî ve fizîkî şartları bir değildir. Bütün bu değişkenler hastalığa ve dolayısiyle tedavîye müessirdirler. Neticede, bir kimseye uygun gelen bir ilaç, bir metod, aynı hastalığa yakalanan bir başkasına uygun gelmeyebilir veya tersi.. Bu temel telakkîdir ki *Hz. Peygamber'e:* **"Her**

hastalık için bir deva vardır. Eğer hastalığa deva olan ilaca tesadüf edilirse Allah'ın izni ile şifâ hâsıl olur" dedirtmiştir.

Başlıca tedavi yollarını şöyle sayabiliriz: Perhiz, kan aldırma, dağlama, ilaç, hava değişikliği, rukye, dua, sabır.

Şimdi bunları kısa kısa açıklayalım:

1. PERHİZ:

Bu, hastalara verilecek gıdaların miktar ve cinsi hususunda konan bâzı tahdidleri ifâde eder. Rivâyetler, ev halkından biri hastalanınca *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'ın ilk iş olarak gıdasıyla ilgilendiğini, su, un ve yağdan müteşekkil, hafif bir yiyecek olan çorba hazırlanmasını emrettiğini haber verir. Çorba için şöyle buyurmuştur: **"Çorba, hastanın kalbini kuvvetlendirir, hastalığını temizler, tıpkı sizden birinin su ile yüzündeki kiri temizlediği gibi."** Bir başka rivayette, **"bal, süt ve undan yapılan bir çorbanın karnı yıkayacağı"** yeminle ifade edilmiştir.

Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm hastalara ve hastalıktan yeni çıkanlara, gözünde iltihap olanlara hurma (gibi hararet verici gıdalar) yemeyi yasakladığı gibi, hastalık sebebiyle iştahı kesilenlere de gıda alma hususunda zorlamamayı emreder. Der ki: **"Hastalarınızı yemeye ve içmeye zorlamayın. Zira Allah onlara yedirip içirmektedir."**

Bu mevzu ile ilgili nebevî bir başka tavsiye, hastaya canının çektiği yiyeceklerden (zararlı olmayanlardan) behemahal vermektir.

2. KAN ALDIRMA:

Cahiliye devrinde rastlanan bir tedâvî metodudur. *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* bunu te'yid etmekle kalmamış bizzat kan aldırmış ve ashâbına da tavsiye etmiştir.

3. DAĞ VURDURMA:

Bu da Tıbb-ı Nebevîce te'yîd edilen İslam öncesi bir tedavi yoludur. Bazı hadîslerde tavsiye ve hatta tatbikatına rastlandığı halde, bazı hadîslerde de yasaklandığı görülür. Bu durumu, alimler, ızdırap veren, tehlikeli ve maharet isteyen bir tedâvi metodu olması hasebiyle, mecbur kalmadıkça, ehil kişi bulmadıkça başvurulmaması gerekir şeklinde yorumlarlar.

4. AMELİYAT:

Bugün tedâvinin vazgeçilmez ve son derece müessir vasıtalarından biri

ameliyattır. Belki de, o günün Arap cemiyetinde ve hatta komşu milletlerde tedâvîde bu metoda başvurulmadığından olacak *Hz. Peygamber*'in hadîslerinde bu bahse, ne lehte ne aleyhte yer verilmez. Gerçi, boğaz iltihabına yakalanan çocukları, tedavî için, bez dolanmış parmakla bademciklerinin alındığı ve *Hz. Peygamber*'in buna müdâhale ederek, bir nevi damla tatbikatı olan *ûd-ı hindîyi* (topalak) tavsiye ettiği rivayetlerde vardır. Buna dayanarak ameliyat metodunu yasaklamak mümkün değildir. İnşirah suresinde göğüs yarılmasından söz edildiği gibi, *Hz. Peygamber*'in muhtelif seferler, mucizevi tarzda göğsünün yarıldığı, içerisinin temizlenip, dikildiği ve hatta, dikiş izlerinin sonradan belli olduğu rivâyetlerde mevcuttur.

5. İLAÇ:

Bir kısım hastalıkların tedâvisinde ilaç esastır. İlacın o devirde bilinen her çeşidine hadîste rastlamak mümkündür: Ağızdan alınanlar, kulak, burun, göz ve boğaza damlatılanlar v.s.

İlaçların ham maddesi esas itibâriyle şifâlı otlardır. Bal, çörek otu, ud-i hindî, zeytinyağı, mantar, hasır külü, kına gibi çeşitli nebâtî maddeler hadîslerde zikredilmiştir.

★ **HARAM MADDEDEN İLAÇ:** *Hz.Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* haram edilen maddelerden ilaç yapılmayacağını beyan eder: **"Allah haram kılınan şeyde şifâ yaratmamıştır"; "Haramla tedâvide bulunmayın."** Şarabı tedavide kullanmak için müracaat edenlere: **"O, şifa değil, hastalıktır"** diyerek reddeder. Keza kurbağadan ilaç yapmak isteyen bir doktoru bundan men eder, çünkü kurbağa, öldürülmesi haram hayvanlardandır.

6. SU TATBİKİ:

Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm çeşitli hastalıkların hararetini düşürmek için vücuda soğuk su tatbikini tavsiye eder. Kendisini ölüme götüren hastalığı sırasında bile bunu bizzat tatbik etmiştir.

7. TEBDÎL-İ MEKAN:

İklim değişmesiyle hastaların bazılarını tedavi etmek için *Hz. Peygamber* tebdîl-i mekana başvurmuştur. Söz gelimi, Medîne'nin rutûbetli havasından rahatsızlanan bir grup bedevîyi, hazîne develerinin otlatıldığı yaylaya göndererek tedâvi olmalarını sağlamıştır. Yeni girdikleri evden hastalık ve uğursuzluk bulduklarını söyleyenlere de orayı terketmelerini tavsiye etmiştir.

8. RUKYE:

Cahiliye devrinde mevcut bir tedavi usulüdür. Dilimizde buna *okumak* veya *nefes etmek* denir. Bir kısım hadîsler bunu, -tevekküle aykırılığı haysiyetiyle- yasaklar. Ancak, *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'ın göz değmesi, zehirli hayvan ısırması, *nemle* denen yara kurduna karşı rukyeye başvurduğu da bilinmektedir.

İslam âlimleri farklı hadîsleri değerlendirerek, yasağın, *"rukye için okunan dua"* da câhiliye küfrünü devam ettiren elfazın varlığına hamletmişlerdir. Bu yasak bilhassa hicretten önceki döneme aittir. *Hz. Peygamber* Medine'de hastalara rukye yapmayı meslek edinenleri dinleyerek dualarında elfâz-ı küfür olup olmadığını kontrol eder ve olmayanlara izin verir.

Alimler rukyenin cevazında icma olduğunu açıklar. Şer'an yasak olan nefes, *"efsuncuların ve cinleri teshîr iddia eden cincilerin nefesidir."*

9. DUA:

Tıbb-ı nebevîde dua, daha önce temas ettiğimiz üzere sadece hastalıktan korunma safhasında başvurulan bir metod değildir. Hastalanan kimsenin tedâvisi sırasında da başvurulması gereken bir medoddur, çaredir. Az yukarıda kaydettiğimiz bir hadisin son kısmı şöyle idi: وَاَعِدُّوا لِلْبَلَاءِ الدُّعَاءَ **"Belaya dua ile karşı koyun."** Bu durumda kişi, bizzat kendisi için dua edip, Allah'tan şifa taleb edebileceği gibi, yakınları da ona dua edebilirler. Her iki çeşit dua da *Hz. Peygamber*'in tavsiyeleri arasında yer alır. **"Mü'minin mü'mine duası müstecabdır"** diyen *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın hastaları ziyaret ettiğinde şöyle dua ettiği belirtilir.: **"Ey inananların Rabbi! Şu hastalığı gider, şifâ ver, şifâ veren ancak sensin. Senin şifandan başka şifâ yoktur. Hiç bir hastalık bırakmayan şifa ile şifa ver."**

10. TEBDÎL-İ MEKAN:

Medîne'nin havası iyi gelmeyen *Ureynelileri Aleyhissalâtu vesselâm*'ın tedavileri için kıra gönderme örneğini değerlendiren İslam ülemâsı tebdîl-i mekan veya tebdil-i havanın da bir tedavi metodu olarak sünnette yer aldığını belirtmiştir. Buna başka örnekler de var.

11. KUVVE-İ MANEVİYEYİ TAKVİYE:

Alimler, bazı hadisleri, tedavide *moral takviyesi metodu* olarak değerlendirmiştir... اِذَا دَخَلْتُمْ عَلَى الْمَرِيضِ فَنَفِّسُوا لَهُ فِي الْاَجَلِ **"Bir hastanın yanına girince onu uzun yaşayacağı hususunda ümitlendirin. Bu (ümitlendirme) ka-**

deri değiştirmez ama hastanın gönlünü hoş eder" buyrulmuştur. *İbnu'l-Kayyim* der ki: *"Bu, tedavinin en şerefli bir çeşididir. Zira hastanın gönlünü hoş etmek onun tabiatını güçlendirir, kuvvetini harekete geçirir, garîzî harâretini uyandırır, hastalığın def ine yardımcı olur ve hafiflemesini sağlar."*

12. SABIR:

Hastalığı hafifletecek, hattâ tamamen bertaraf edip yokedecek vasıtalardan biri de sabırdır. İnsanların mala, cana gelecek çeşitli musibetlerle imtihan edileceğini bildiren az yukarıda kaydettiğimiz ayet-i kerîme, bu musibetlerin çaresini de gösterir: Zira ayetin sonunda **"Sabredenleri müjdele"** denilir. Ayetten anlaşılan o ki, gelen musîbeti asgari zararla atlatmanın yolu metaneti kaybetmemek, insanlara şikâyet etmemek, bağırıp çağırmamaktır. *Resûlullah* da hastalığa karşı sabretmeye teşvikte bulunmuştur. Kendisine hastalığına karşı Allah'tan şifa taleb edivermesi için başvuran bir kadına: **"Dilersen dua edeyim, Allah şifa versin, dilersen sabret cennet senin olsun"** demiştir. Tedaviye başvurulsa da hastalığın elemlerine karşı sabır esastır, çünkü tedavi hiçbir zaman kesin netice vaadetmez.

13. GAYR-İ MÜSLİM TECRÜBE:

Tıbb-ı nebevî'nin orijinal yönlerinden biri budur. Tedâvîde, insanlığın faydasını ortaya koyduğu tecrübelerinden istifade edilir. *Gayr-ı müslimlerin metodu veya ilacıdır alınmaz* diye bir prensip mevcut değildir. Bunu, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın henüz müslüman olmadığı belirtilen meşhur tabîb *Hâris İbnu Kelde*'ye gitmeyi tavsiye etmesi ifâde ettiği gibi, *gayle*(69) hakkındaki şu açıklaması daha sarîh olarak gösterir: **"Gayle'den nehyetmek istemiştim, sonra hatırladım ki, İranlılarla Bizanslılar bunu yapmaktalar ve çocuklarına da bir zarar olmamaktadır."** İslam âlimleri bu örneklere dayanarak tıbb'da ehl-i zimme'ye başvurmanın câiz olduğuna hükmetmişlerdir. Biz bunu, *İslam'ın herhangi bir prensibini rencide etmeyecek her çeşit beşerî tecrübeden istifâdeye cevaz* olarak anlayabiliriz. *İslâmî prensibe uygunluk* kaydına, yeni iddiaların değerlendirilmesinde İslam ülemâsının fetvasına olan ihtiyacı belirtmek için yer verdik. Aksi takdirde *"eski bir hakikatı tekrar etmektense yeni bir oyuncağı almak, böylece dini rencide etmek mevzubahis olur."*

---

69) *Gayle* (gıyle de denmektedir): Zevcin çocuk emzirmekte olan zevcesi ile cima yapmasına denir. Kadın hâmile kaldığı takdirde süt, onu emen bebeğe zararlı bir mahiyet kazandığı için Araplar bu hali hoş karşılamazlarmış.

4- TEDAVÎ EDİCİLER:

Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm, tedavî ediciler üzerinde de durmuştur. Bunların liyakatli olması gerekir. Liyakatli olmayan tedavici sebep olacağı kazadan sorumlu tutulacaktır.(70) Liyakat olunca, müslim-gayr-i müslim ayırımı yapılmadığı gibi kadın erkek ayrımı da söz konusu değildir. Hadîslerde gelen örneklerden hareket eden İslam âlimleri, yabancı bile olsa kadının erkeği, erkeğin de kadını tedavi edebileceğini, muayene için gerekli olan bakmak, elle dokunmak gibi ameliyelere yer verebileceğini hükme bağlamışlardır.

5- TIBBÎ TATBİKATI MURAKABE:

Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm tedaviye giren prensiplerin (liyâkatli ellerde yürümesi, yasak tedavi medodlarına başvurulmaması gibi) tatbikatını kontrol etmeyi de ihmal etmemiştir.

Ebu Dâvud'un bildirdiğine göre, Medîne'de hastalara rukye yapmakla tanınmış kimselerin okudukları duaları dinleyerek, kullandıkları elfazı kontrol etmiş, küfür ve şirk ifâde eden sözlerin bulunmadığından emin olunca onlara izin vermiştir. Cin dağıtmaya mahsus bir rukye çeşidini de (nüşre) içinde yer alan put, cin, şeytan isimleri sebebiyle yasaklamıştır.

Keza sünnetçi kadınları çağırtıp, sünnet sırasında dikkat etmeleri gereken incelikleri kendilerine açıklamıştır.

6- KAYNAKLAR:

Tıbb-ı nebevi'nin kaynağı bizce, ayet ve hadîslerdir. Gerek Kur'ân'da ve gerekse hadîslerde tıbbı ve sağlığı ilgilendiren pasajlar, doğrudan ve dolaylı işâretler, imalar hepsi tıbb-ı nebevî'nin gerçek kaynaklarını teşkil eder.

Belki de burada, bize itirazla, *"tıbb-ı nebevî"* üzerine yazılan birçok eserlerin varlığı hatırlatılacak. Biz gerek klasik devirlerde ve gerekse modern zamanlarda tıbb-ı nebevî üzerine verilen pek çok eserlerin varlığını bilerek tıbb-ı nebevînin gerçek kaynağını âyet ve hadîslerin teşkil ettiğini söylüyoruz.

Klasik dönemde yazılan eserlerde, hadîse dayanmayan birçok meseleler var. Bunlar bizi aldatabilir. Bazen eserin yazıldığı asrın tabâbet anlayışını, bazan bir kısım hükemâ sözlerini, halk tabâbetini, sağlıkla ilgili vecize ve atasözlerini hatta kadim yunan feylesoflarının tıbbî nasihatlarını bu kitaplarda, ger-

---

70) Doktorun sebep olacağı kazalar ve sorumluluklar çeşitli şartlara göre değişir. Burada teferruata girmeyeceğiz.

çekten hadîslerden alınmış olan meselelerle iç içe, yan yana buluruz.

Bütün bunlar, *tıbb-ı nebevî* adını taşıyan bir kitapta rastlanınca hepsini nebevî tıbtan zannetme gibi vahim sonuçlara götürecek durumlar ortaya çıkabilmektedir. Biz müslümanlar olarak *Resûlullah*'a nisbeti sahih olan rivayetlerin muhtevasına itimad eder, tıbbî müessiriyetinden, gerçeğin ifâdesi olduğundan endişeye düşmeyiz. Tıbb-ı nebevî kitaplarında görülmesi sebebiyle, bir atasözüne veya etıbba sözüne veya halk tabâbetine de aynı itimadı, aynı kudsiyeti göstermek bizi çifte zarara sokar; şöyle ki:

1. Butlanı günümüzde ortaya çıkmış eski bir tıb anlayışında ve onun gayr-ı müessir tatbikatında ısrar etmek.

2. Bu yanlışlığın mesuliyetini hadîslere yükleyerek gerçek tıbb-ı nebeviyi kusurlu bulmak ve itimadı sarsmak. Nitekim, zamanımızda *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın dinî olmayan bu gibi meselelerde yanılabileceğini ileri sürenlere, maalesef rastlanmaktadır.

Resûlullah her meselesinde vahye müsteniddir veya ikâz ve irşad-ı ilâhi'nin garantisi altındadır. Yanlış ve hatalı karara varma durumunda tâkip edilecek edeb hususunda âlimden câhile, devlet resinden dağdaki çobana varıncaya kadar bütün ümmete örnek vermek hikmetine binaen, *Resûlullah*'ın bazı *"yanılma"* ve *"içtihadından dönme"* örnekleri vardır. Bu örnekler tıbb-ı nebevîye hariçten giren ve fakat yanlışlıkla tıbb-ı nebevîden bilinen meselelerle istismar konusu yapılarak, bütün hadîsleri gözden düşürme faaliyetlerinde kullanılabilecektir. Bu sebeple biz, tıbb-ı nebevîyi sadece ve sadece Kur'an ve hadîse dayanarak yeniden tedvîn etmek, geliştirmek zorundayız.

"Bunu yaparken, tıbb-ı nebevî ile uğraşanlar, tıbbî konulara giren ayet, hadîs ve bunların varsa şerhlerini, günümüz tıbbı bulgu ve çalışmaları ile yan yana getirmelidir. Ayet ve hadîs-i şeriflerin ifadelerine uygun olan tıbbî bulgu ve çalışmalar doğru, ters düşüncelerin yanlış olabileceği kabul edilmelidir.

Tıbbın nevleri konusunda çalışma yapan kişi yanlışlığın nereden kaynaklandığını araştırmalı ve yapabileceği araştırmada buna işaret etmelidir.

Şöyle ki, son yıllara kadar Peygamberimiz Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın iltifat ettiği tereyağı konusunda aleyhte konuşan tıbbımız bugün lehte konuşmaya başlamıştır. Gerçek anla-

şılmıştır. Şeker hastalarına balı yasaklayan tıbbımız, bugün normal miktarda alınabileceğini vurgulamaya başlamıştır.

Perhiz hakkında yeterli fikre sahip olmayan günümüz tıbbı yeni yeni bu konuda ipin ucunu yakalamaya çalışmaktadır.

"Hastalarınızı yemeye içmeye zorlamayınız" *hadîs-i şerifindeki iştahsızlıkla ilgili arkada bulunan fizyolojik mantığı anlamakta hâlen güçlük çeken günümüz tıbbıdır" (Z.Ç).*

7- TIBB-I NEBEVÎ NASIL İHYA EDİLEBİLİR?

Tıbb-ı nebevînin günümüz şartlarında yeniden sistematize edilmesi düşünüldüğü taktirde takibedilmesi gereken metod bizce şudur: Bu çalışmayı öncelikle Arapçayı çok iyi bilen tabîbler yapmalıdır. Onlar Arapçadan başka hadîs ve tefsirle ilgili belli başlı ilimlerde yetişmelidirler. Bu meyanda, hadîs nazariyatının ve hadîs kaynaklarının da iyi bilinmesi gerekir. Arapça formasyonu olan bir hekimin hadîs nazariyatını öğrenmesi, kaynakları tanıması çok zor bir iş değildir. Ama Arapçayı bilen bir ilâhiyatçının tıbbî formasyon edinmesi kıyaslanamayacak kadar zordur.

Hatta şunu da ilave etmek isteriz: Zamanımızda tıbb-ı nebevî'nin mükemmel bir sisteme kavuşturulması bir ekip çalışmasıyla gerçekleşebilir. Bugün tıbbın pek çok ihtisas bölümleri var: Göz, kulak, dâhiliye, hâriciye, nisâiyye, çocuk, psikiyatri, nöroloji....gibi. Hadîsleri bu ihtisas sahiplerinden her birisi kendi zâviyesinden değerlendirecektir. Bir hadîsten psikiyatri mütehassısı tarafından keşfedilecek bir inceliğin, dâhiliyeci tarafından sezilemiyeceği söylenilebilir. Hele tıbbî formasyonu olmayan bir ilâhiyatcının hekimlerce sezilecek tıbbî incelikleri görmesi hiç beklenemez. Öyle ise, hadîslerdeki tıbbî yönleri arama ve sistematize etme işini hekimlerin teşkil edeceği bir hey'et ele aldığı taktirde, yüzbinleri bulan bütün hadîs rivâyetleri, yapılacak çalışmanın kaynağını teşkîl edecektir. Aksi taktirde, bir ilâhiyatcının yapacağı tıbb-ı nebevî çalışması hadîs kitaplarının *"kitabu't-tıb"*, *"kitâbu'l-marda"* gibi, tıpla alâkalı bölümlerinde yer alan hadîslerin dışına fazla çıkamaz.

Bu noktanın daha iyi anlaşılması için bir hâtıramı nakledeceğim: Bu eserimizin tıb bahsinde kıymetli katkılarını gördüğümüz *Dr. Zeki Çıkman* arkadaşım yıllarca önce tıbb-ı nebevî ile alâkalı bazı araştırmalar yapmak üzere bir vakıf kurma düşüncesinden bahisle, bu vakfın çalışmalarına esas olabilecek bir

tıbb-ı nebevî kitabının hazırlanması işini, hadîsci olmam haysiyetiyle bana teklif etmişti. Bir müddet düşündükten sonra, yukarıda belirttiğim gibi, işe yarar bir çalışmanın ortaya çıkması için tıbbî formasyon gerekeceğini açıklayarak özür beyan ettim. İlk anda bu işi yapabileceğimde ısrar etti ise de, bir başka karşılaşmamızda *"namazın göz sağlığına etkisini bildiren hadîs var mı?"* diye sordu. *"Göz tedâvisiyle ilgili hadîs çok ama, namazın göz sağlığına etkisinden bahseden hadîs hatırlamıyorum"* dedim. *"Var"* dedi ve *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın: **"Dünyanızda bana üç şey sevdirilmiştir..."** diye başlayan hadîsini hatırlatarak orada geçen **"... ve gözümün nuru namaz"** tabirini gösterdi. Ben: *"Burada "çok sevdiğim" manasında olmak üzere* **"gözümün nuru"** *demiştir. Bu Arapçada söylediğim maksadla kullanılan bir tâbirdir, nitekim biz de, çok sevdiğimiz bir şeye, "gözümün nuru" deriz. Bunun göz sağlığı ile ilgisini göremiyorum"* diye itiraz ettim.

Tabib arkadaşım, öyle açıklamalar yaptı ki bu hadîste yer alan tıbb-ı nebevî hususunda ikna oldum. Ezcümle, *"göz nuru"* denen görme gücünün her yaşta zinde kalabilmesi için gözün, uzak, yakın, çok uzak, çok yakın olmak üzere farklı mesafelere devamlı uyum temrini yapmak zorunda olduğunu, namazda iken ayakta, rükûda, secdede, oturma ve selam verme hallerinde çok farklı mesafelere bakarak gözün bu *"uyum temrini"*ni yaptığını, bazı göz bozukluklarını gidermek için tabiblerin kadınlara örgü tavsiye ettiklerini...vs. söyledi ve ilâve etti: *"Namazda gözleri kapamak niçin mekruhmuş, şimdi daha iyi anlaşılmalı."*

Ben bu açıklama ile göz nurumuzun büyük ölçüde namaza bağlı olduğunu anlamış olmaktan başka, müessir bir tıbb-ı nebevî çalışmasını ancak tabiblerin yapabileceğine dair düşünceme, mukni bir delil bulmuştum. Meseleyi şimdilerde daha da açan doktorumuzun açıklaması şöyle:

"Gözün namazdaki tâdîl-i erkânı, namazın karanlıkta kılınmasının mekruhluğu, gözlerin namazda kapalı olmasının mekruhluğu, gözümüzün katarakt ve glokom'dan (yani karasu hastalığından) korunması için hususî işâretler olup **"iki gözümün nuru namaz"** *hadîsi, namazın değer verilen, sevilen bir kıymet olduğunu anlattığı gibi, "iki gözüme nur veren namaz" ibaresinin de saklı olduğu kanaatindeyiz. Kişi sevdiği ile karşılaştığı zaman "seni görünce gözüm gönlüm aydınlandı" diyerek psikolojik bir sevinci ifşa ettiği gibi; namaz direkt olarak maddî gözümüzün sağlığında etkilidir.*

Gözün içindeki lens denilen uyumla ilgili merceğin anatomik, fizyolojik ve biyolojik hususiyetlerini bilenler bu ifadelerin gerçekliğini daha iyi anlayacaklardır.” (Z.Ç).

TALAK (BOŞANMA) BÖLÜMÜ

(Bu bölümde yedi fasıl var)

BİRİNCİ FASIL

TALAKTA KULLANILAN ELFAZ

İKİNCİ FASIL

DUHÜLDEN (GERDEKTEN) ÖNCE TALAK

ÜÇÜNCÜ FASIL

HAYIZLI KADININ TALAKI

DÖRDÜNCÜ FASIL

İCBÂR EDİLENİN (MÜKREH), DELİNİN, SARHOŞUN TALAKI

BEŞİNCİ FASIL

NİKAHDAN ÖNCEKİ TALAK

ALTINCI FASIL

KÖLE VE CARİYENİN TALAKI

YEDİNCİ FASIL

MÜTEFERRİK HÜKÜMLER

UMÛMÎ AÇIKLAMA

Tâlak, Arapçada, lügat olarak *bağı çözmek* mânâsına gelir. *Gönderme* ve *terketme* mânasına gelen itlâkdan müştaktır. Şer'î bir ıstılah olarak, kadınla erkek arasında evlenme akdi ile tesis edilen nikah bağının çözülmesidir. Görüldüğü üzere talâk, bu manasıyla lügavî medlûlüne muvafık düşmektedir.

İslam dini, hristiyanlığın aksine talâkı meşrû addeder, ancak hoş karşılamaz. Çünkü talak içtimaî bir yaradır, çocukların sahipsiz kalmasına, terbiyelerinin aksamasına, ferdler ve aileler arasına huzursuzlukların girmesine sebep olur. Bir cemiyette boşanma nisbeti, bir bakıma içtimaî huzurun göstergesi durumundadır. Aileler ne kadar sağlam ve ferdleri dayanışma içinde olursa, cemiyet de o kadar sağlam ve güçlü demektir. *Resûlullah* müslüman âilelere boşanmayı tavsiye etmez ve onu أَبْغَضُ الْحَلاَلِ إِلَى اللّٰهِ الطَّلاَقُ **"Allah'ın en ziyâde nefret ettiği mübah"** olarak tarif eder. Evet talâk dinimizde haram değildir, fakat Cenab-ı Hakk'ın en çok nefret ettiği bir cevazdır, imkân nisbetinde ondan kaçınmak gerekir.

Şunu da bilelim ki, İslam'da talâk bahsi çok teferruatı olan bir mevzudur. Gerek kadın ve gerekse erkeğin hukukunu korumayı hedefleyen prensipler, sınırlamalar vardır. Bu cümleden olarak âlimler talakı öncelikle, birkaç kategoride ele alırlar:

1- *Haram olan talak:* Bu *talâkü'l-bid'a*'dır, az ilerde kısaca temas edileceği üzere, farklı sûretlerde cereyan eder.

2- *Mekruh olan talak:* Kadın iyi bir hal üzere olduğu halde, mâkul, meşru bir sebep olmaksızın vukua gelen talaktır.

3- *Vâcib olan talak:* Bu da farklı sûretlerde cereyan eder, geçimsizlik sebebiyle, âyet-i kerimede zikri geçen iki hakemin (Nisa 35) boşanmaya hükmetmesi halindeki boşanma gibi.

4- *Mendub olan talâk:* Kadının iffetini bozması durumundaki boşamadır.

5- *Câiz olan talak:* Erkeğin kadını istememesi, cinsî yönden tatmin bula-

madığı için kadının külfetini çekmeye nefsinin razı olamaması halindeki boşamadır. *İbnu Hacer*, boşamanın bu çeşidini *Nevevî*'nin nefyettiğini kaydeder.

Bir başka açıdan talak üç kısma ayrılır:

1- *Sünnî talak* (طَلَاقُ السُّنَّةِ) : Bu, kadını tahâret (temizlik) müddeti içerisinde temasta bulunmadan boşamaktır. *İbnu Mes'ud*'dan gelen bir açıklama, Rabb Teâlâ'nın: فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ **"Kadınları iddetleri içerisinde boşayın..."** (Talak 1) emrinden maksat budur: *"Temizlik müddetlerinde, temas etmeksizin"* demektir. Bu tefsir, sâdece *İbnu Mes'ud*'a has değildir, Sahâbe ve Tâbiînden birçokları aynı görüştedir.

Sünnî talak, sünni-i hasen ve sünni-i ahsen kısımlarına ayrılır. Eğer boşama her tuhur müddetinde temasa yer vermeden üç kere tekrarlanırsa buna *sünni-i hasen* denir. Eğer duhûl edilmiş kadın, tuhur müddeti içerisinde bir talak-ı ric'î ile boşanır ve bu şekilde, iddetini tamamlarsa yani üç *hayız* müddeti tamam olursa boşanma tamamlanmış olur. Buna *sünni-i ahsen* denir.

2- *Bid'î talâk* (طَلَاقُ الْبِدْعَةِ) : Bu, kadını hayız halindeyken veya temizlik hâlinde temas yapmış olduğu halde boşamaktır. Bu durumda kadının hamile kalmış olma ihtimali bulunduğu için bu boşanma bid'at addedilmiştir.

3- Üçüncü kısımı sün'î veya bid'î vasıfları ile tavsif edilemeyen bir kısımdır: Henüz çocuk olan zevcenin veya âyise olan(yani hayızdan kesilmiş, hâmile kalma ihtimali kalmayan) zevcenin veya doğumu yaklaşmış hâmile zevcenin yahut da henüz duhûl edilmemiş zevcenin boşanması bu kısmı teşkîl eder. Hukukî durumu bilen bir kadının, kendi talebi üzerine vâki olan talakla, kadının talebiyle vâki olan hul' da buraya girer. Şâfiîler nazarında bu, talâktır.

Hayızlı kadını boşamak esas itibariyle haram ise de bazı şekilleri haram değildir. Şöyle ki:

★ Eğer kadın hâmile ise ve kan görmüşse Şafi'îlere göre, hayız gören hâmilenin boşanması bid'î değildir, hususen, boşama doğuma yakın vaki olmuşsa.

★ Hâkim efendiden boşarsa ve bu boşama hayız hâline rastlarsa.

★ İki hakemin boşaması usulünde, hakemler aradaki geçimsizliğin bertaraf edilmesi için buna karar vermişlerse.

★ Hul' (yani kadının talebi ile) gerçekleşen boşama. Zikredilen bu dört çeşit boşama, hayız sırasında vukûa gelse de haram sayılmaz.

BOŞANMAYA SEBEP OLAN HALLER

Din-i mübîn-i İslam, prensip olarak boşanmayı hoş karşılamaz ise de, bazı hallerde kadın ve erkek her iki tarafa da boşanma talebinde bulunma hakkı tanır. Buna fıkıhta *hıyâr-ı tefrika* denir. Hemen belirtelim ki, *hıyâr-ı tefrika* erkekden ziyade kadın için mevzubahistir. Çünkü erkek boşama yetkisine sâhip olması sebebiyle, *İmâm-ı Muhammed* gibi bazı fakihler, erkek için bir de *hıyâr-ı tefrika*nın mevzubahis olmasını gereksiz bulmuştur.

Bu husustaki teferruata girmeden, şunu belirtmek istiyoruz: Gerek erkekte ve gerekse kadında bulunan bir kısım özürler, hastalıklar, kötü huylar, mukâbil tarafa boşanmak üzere hâkime müracaat hakkı tanımaktadır. Bu ârazları şöyle özetleyebiliriz:

1) *Cinsî teması önleyen ârazlar:* Kadınlarda *karn, retak, fetk* denen hallerle erkeklerde hadımlık, innet (adem-i iktidar), mecbubiyet (erkeklik uzvu ve husyelerin kesilme hali)... gibi haller. Evlilikten asıl maksad olmamakla birlikte, aranan hususlardan birinin cinsî tatmin olması sebebiyle, taraflardan birinde buna mâni olan bir ârazın varlığı, mukabil tarafa boşanma hakkı doğurmaktadır.

2) *Hunûset:* Bir şahısta hem erkek ve hem de kadına ait tenâsül uzvunun varlığı.

3) *Cünûn* yani *delilik:*

4) *Bazı irsî bulaşıcı hastalıklar:* Bu grupta cüzzam, beres, zührevî hastalıklar zikredilir.

Bu ârazların evlilikten sonra mâlum olma veya vukûa gelme durumları, tedavi edilebilir veya edilememe durumları, delilikte olduğu üzere tahammül edilebilecek veya edilemiyecek derecelerde olmaları gibi farklı durumlar vardır. Fıkıh kitapları meseleyi yeterli genişlikte tahlil ederler. Biz burada işaret etmekle yetineceğiz.

5) *Geçimsizlik:* Karı veya kocaya boşanma hakkı getiren bir diğer husus *su-i imtizâc*tır, yani geçimsizlik diye ifâde ettiğimiz huzursuzluk halidir. Bu, çoğunlukla taraflardan birinin haddini tecâvüzden, su-i ahlaktan ileri gelir. Bazan bu haller her iki tarafta da bulunabilir. Her hal u kârda İslam dini geçimsizlik hâlini de boşanmada meşru bir sebep kabul etmiştir. Bu prensip, bilhassa boşama yetkisi olmayan kadın için avantajlı bir durum teşkîl etmekte ve hâkime müracaat hakkı tanımaktadır. Hâkim iki hakem tayin ederek meseleyi tahkik

eder, aralarını düzeltmeye çalışır, hakemlerin vereceği rapora (ve hatta hükme) göre karara varır.

Bu gruba geren haller meyânında erkeğin kadının hukukunu yerine getirmemesi: Mesela nafakasını te'min etmemesi, haksız yere dövmesi, tahkir etmesi, sövmesi, kadını terkedip konuşmaması zikredilebilir. Ancak kadın, kocasının yapacağı yeni evlilik sebebiyle, dinin kocaya tanıdığı tedîb hakkını kullanması sebebiyle muhayyerlik hakkı kullanamaz, şikâyete gidemez.

Şu hususu da tekrar etmek isteriz: İslam sayılan noktalarda talak meselesinde muhayyerlik hakkı tanımış ise de, bunun istismar edilmemesi gerekir. Zikri geçen bu ârazlar çoğu kere izafî değerlendirmelerdir. Aslolan evliliğin devamıdır. Evlilikle bir araya gelen insanların birbirlerinin eksikliklerine, nahoş taraflarına sabır ve tahammülü prensip edinmeleri gerekmektedir. *"Din bana hak tanıyor"* diye boşama veya mahkemeye gitmede isti'cal etmek ne İslâmî ne de insanî bir davranıştır. İslam ülemâsı, yukarıda belirtilen ârazların sübûtunda dahi sabır ve tahammülü tavsiye eder. Alimlerimize göre, evliliğin asıl gâyesi, *bir âile tesis etmek, karı ile koca arasında bir dayanışma, bir yardımlaşma ve ünsiyet vücûde getirmek*'tir. Cinsî tatmin, çocuk sahibi olmak gibi başka hususlar evliliğin semere ve meyvelerindendir. Öyleyse taraflardan birine gelen ârazla bu meyvelerden bir veya birkaçının hâsıl olmaması, evliliğin sona erdirilmesine sevketmemelidir. Yukarıda sayılan hastalıkların tedavisi, sakatlıkların giderilmesi, bulaşmalara karşı mukâbil tedbirlerin alınması bilhassa günümüz şartlarında imkân dâhiline girmiştir. Fakihlerimiz bu bahisleri günümüzün tıbbî şartlarında yeniden tedvin edecek olsa, yukarıda sayılan bir kısım ârazları *"Boşanmaya sebep olan haller"* listesinden çıkarabilirler.

HAKEMEYN:

Talak bahsinde bilinmesi gereken bir husus hakem meselesidir. Yani, karı-koca arasındaki geçimsizlikler, boşanmaya vardırılmadan halledilmesi gerekmektedir. Bunun da en iyi yolu biri erkek, diğeri de kadın tarafından seçilecek iki hakemin araya girerek, aradaki imtizaçsızlığın mahiyetini araştırıp hal yoluna gitmesidir. Bunlar barıştırma yollarını denerler. Her iki tarafa da nasîhat ederler. Hakemler, Hanefî, Şâfiî, Zâhirî imamlara ve *Ahmed İbnu Hanbel*'den bir kavle göre sadece barıştırma selahiyetine sâhiptirler. Boşandırmaya hükmedemezler. Mâlikilere göre, boşandırma yetkileri de vardır. Onlara göre kendile-

rine *hakem* denilmesi de bu selahiyetin bir delilidir[71] Ailevî geçimsizlikte hakem meselesinin ehemmiyetli bir yer tutacağını, meseleye Kur'an-ı Kerîm'de yer verilmiş olmasından da anlamaktayız: وَاِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَماً مِنْ اَهْلِهِ وَحَكَماً مِنْ اَهْلِهَا اِنْ يُرِيدَا اِصْلاَحاً **"(Eğer karı ile kocanın) aralarının açılmasından endişeye düşerseniz, o vakit (kendilerine erkeğin) ailesinden bir hakem, (kadının) ailesinden bir hakem gönderin. Bunlar barıştırmak isterlerse Allah aralarında(ki dargınlık yerine, geçime) onları (uyuşmaya) muvafık buyurur.."** (Nisa 35).

Hakemlerin erkek, reşîd, âdil, nüşûz hükümlerine vâkıf, hüküm verecekleri husûs hakkında fakîh olmaları şarttır. Bineanaleyh kadın, çocuk, mecnun, fâsık veya sefih olanların, nüşûz hükmüne vâkıf olmayanların hükme bağlayacakları hususun şer'î yönünü bilmeyenlerin boşanmaya veya evliliğin devamına dair verecekleri hüküm bâtıldır. Ancak fakîh olmayanlar ülemâ ile istişare yaparak hareket etmeleri hâlinde hükümleri mûteber olur.

TALAK (BOŞANMA) BAHSİNDE GEÇECEK BAZI TABİRLER

Daha önce de belirttiğimiz gibi, talak bahsi pek çok teferruata şamildir. Her bir tâli mesele için müstakil ıstılahlar vardır. Burada onların hepsine yer vermek bizi mevzumuzun dışına atar. Ancak, müteâkiben gelecek hadîslerin açıklanması esnasında kullanılacak bazı ıstılah ve tabirleri burada açıklamada gerek var:[72]

TALAKIN ÇEŞİTLERİYLE İLGİLİ TABİRLER

Boşama bahsinde en çok geçecek tabirlerin bir kısmı talak çeşitleriyle ilgilidir. Öncelikle onların kısaca açıklanması münasiptir. Bunlardan her biri yeri geldikçe genişçe açıklanacak. Talakın başlıca şu çeşitleri var:

1- Talak-ı Bâin.

2- Talâk-ı Ric'î.

---

71) *Ömer Nasuhî Bilmen* merhum, günümüz şartlarında, hakemeyn müessesesinin *"eimme-i Mâlikiye hazerâtının akvali vechile"* işletilmesini *"aile hayatı namına pek faideli"* görmektedir. (Istılâhât-ı Fıkhiye Kâmusu 2. cilt, S. 368.)

72) Açıklamaları ve tarifleri, *Ömer Nasuhî Bilmen* merhumun Istılâhât-ı Fıkhiye Kâmusu'ndan aldık. Ancak anlaşılır kılmak için bazı tasarruflarda bulunduk.

3- Talâku'l Bette.

4- Talak-ı Selâse.

a) Hul'.

b) Lian.

c) İlâ.

5- Zıhâr.

1. TALAK-I BÂİN:

Kesin boşamayı ifâde eden söz veya işâretle yapılan boşamadır. Erkek, bu suretle boşadığı hanımına tekrar kavuşabilmek için kadının rızasını almak, yeniden mehir ödemek ve nikah akdi yapmak zorundadır. Şu dört şekilde cereyan eden boşamalar *bâin*'dir:

1) Nikahtan sonra fakat temastan ve *halvet-i sahîha*'dan önceki boşama.

2) Kinâî sözlerle veya mübâlağa ve şiddet ifâde eden sözlerle yapılan boşama.

3) *Muhâla*'a yoluyla yani kadının isteği ile karşılıklı anlaşarak yapılan boşama.

4) Üçüncü boşama hakkını da kullanarak yapılan boşama.

2. TALÂK-I RİC'Î:

Fiilen evlenip karı-koca olduktan sonra, erkeğin zevcesini sarahaten veya işâreten üç adedine delâlet etmeyen sarih söz ve hareketle boşamasıdır. Bu çeşit boşamadan sonra, erkek tekrar nikah yapmaya ve mehir ödemeye muhtaç olmadan zevcesiyle normal âile hayatına dönebilir. Bu sûretle kişi, hanımını iki kere boşayabilir, üçüncü kere boşadı mı, hanım bir başkasıyla evlenip ondan da boşanmış olmadıkça bir daha karı-koca olamazlar.

3. TALÂKU'L-BETTE:

el-Bette, kesinlikle demektir.Talâku'l-Bette, *el-Bette* kelimesi kullanılarak yapılan bir talaktır: أَنْتِ طَالِقٌ اَلْبَتَّةَ *"Sen kesinlikle boşsun"* cümlesinde olduğu gibi. Şu halde bu ayrı bir talak çeşidi değil. İçerisinde rakam olmadığı, onun yerine *kesinlikle* mânâsına gelen *el-Bette* tâbiri olduğu için bu tabir *bâin* mi ifâde eder, *ric'î* mi ifâde eder, ihtilâf konusu olmuştur. Müteâkiben 4049. hadîste tafsilat gelecektir.

4. TALAK-I SELASE:

Nikah bağı üç talak üzerine müessesdir. Şu halde üç adedine mukarin bir söz veya işaretle yapılan talaktır. Bu talakla kadın-erkek arasında nikah bağı kalmaz; *beynunet-i kübra* denen kafî ve kesin ayrılık husule gelir.

A) HUL'(Hal' veya *muhâla'a* dahi denir): Geçimsizlik sebebiyle karı ile kocanın anlaşarak yaptıkları boşanma. Bu çeşit boşanmada umumiyetle kadın alacağı mehirden vazgeçmek, aldığı mehiri geri vermek veya kocasına başkaca bir ödeme yapmak gibi bir ivazda bulunur.

B) Lİ'AN (Mulâ'ane de denir): Karısının zina ettiği iddiasında bulunan fakat bunu dört şahitle ispat edemeyen koca ile, bunu inkâr eden kadın arasında cereyan eden boşanma şeklidir. Bunlardan her biri doğru söylediğini ifâde ettikten sonra, yalan söyleyene Allah'ın lânetini dilerler ve bunu tam dörder kere tekrar ederler. Bu lanetleşmelerden sonra hâkim onların evliliğine son verir.

C) İLÂ: Lügat açısından *yemîn etmek* mânâsına gelir. Istılah olarak zevceye en az dört ay süre ile takarrüb etmemek (temasta bulunmamak) üzere yapılan yemindir. Bu yemin bâzan belli bir müddet için yapılır, ki en azı dört aydır. Bazan ebedi olarak temasta bulunmamak üzere, bazan da vakit belli etmemek sûretiyle yapılır. Yeri gelince gerekli açıklama yapılacaktır.

5- ZIHAR (Müzâhare): Lügatte iki şey arasında bir mutâbakat ve mümâselet vücuda getirmek mânasınadır. *"Arka"* mânasına olan zahr'dan alınmadır. Istılah olarak *"Kocanın, hanımını neseb, reza (süt emme) veya müsâharet suretiyle müebbeten mahremi olan bir kadının kendisince bakılması câiz olmayan arkası, karnı, uyluğu gibi bir uzvuna zıhar maksadı ile benzetmesidir. Bu bir nevî boşamadır. Zira böyle bir teşbihte bulunan kimse kefârette bulunmadıkça hanımına cinsî temasta bulunamaz, şehvetle dokunamaz ve öpemez."*

RİC'AT (Rec'at da denir): Lügat olarak bir şeyi geri çevirmek, reddetmek mânâsına gelir. Başanma talebi olarak ric'î talaktan sonra, iddet içinde henüz baki olan nikahı kavlen veya fiilen devam ettirmektir. Bu sûretle zevciyet bağı devam ettirilmiş olur. *"Sen benim hanımımsın"*, *"sana geri dönüyorum"* gibi bir söz bu ric'ati sağlar. Hanıma temas veya şehvetle kucaklamak veya öpmek de fiilî bir ric'at sayılır.

TEFVÎZ-İ TALAK:

Talakda câri olan usullerden biri *tefvîz*'dir. Yani mükellef kimse, hanımını

boşama yetkisini bir vekîle veya bizzat zevcesinin velîsine tevdî edebilir. İşte bu tevdi işine *tefvîz* denir. Tefvîzde üç tabir kullanılır:

Tahyir, emr bi'l-yed, meşiyyet.

★ **TAHYİR:** Bu, kocanın, hanımına: إِخْتَرِى نَفْسَكِ *"nefsini ihtiyar et"* veya أَنْتِ مُخَيَّرَةٌ *"Sen muhayyersin"* demek suretiyle gerçekleşen tefvîzdir. Kadın bu durumda *"İhtiyar ettim"* veya *"Kendimi ihtiyar ettim"* veya *"Talakı ihtiyar ettim"* gibi boşanmayı ihtiyar ettiğini ifâde eden bir tabir kullansa boşanma hâsıl olur.

★★ Tahyirde sayı, tahyir suretiyle hâsıl olan boşama bain mi, ric'î mi ve adedi nedir? Bu husûs ihtilaflıdır.

Hz. Ali: "Kadın nefsini tercih ederse bâindir tekdir, kocasını tercih ederse ric'îdir, tekdir" demiştir.

Zeyd İbnu Sâbit: "Nefsini tercih ederse üçtür, kocasını tercîh ederse bain ve tekdir" demiştir. *İmam Malik* bununla amel etmiştir.

Hz. Ömer ve İbnu Mes'ûd: "Nefsini tercih ederse bâin ve tek'dir, kocasını tercih ederse bir şey gerekmez" demişlerdir. *Ebu Hanîfe* bunların fetvâsıyla amel etmiştir.

İmam Şâfiî: "Tahyir bir kinâyedir, öyleyse koca karısını muhayyer bırakırsa ve bununla hanımın kendisini boşamasını veya beraberliklerinin devamına karar vermesini murad etmişse ve kadın da kendisini ihtiyar ederek ayrılmaya karar vermişse, artık boşanırlar. Ancak kadın: "Ben nefsimi ihtiyar etmekle boşanmayı murad etmedim" derse sözü tasdîk edilir" der, bu ifadeden tahyirde *"nefs"* kelimesini tasrih etmesi gerektiği ifade edilmiştir.

★ **EMR-İ Bİ'L-YED:** Bu, kocanın, hanımına أَمْرُكِ بِيَدِكِ *"İşin kendi elindedir"* demesi sûretiyle beyan ettiği tefvîzdir. Bu suretle vâki olan tefvîze mukabil kadın da kocasına hitaben: *"Kendimi ihtiyar ettim"; "Nefsimi sana haram kıldım"; "nefsimi sana bâin kıldım"; "Sen bana haramsın"; "Sen benden boşsun"* gibi tabirlerden birini kullansa boşanma meydana gelir.

Tahyir ile emr bi'l-yed'e ait sözler birer kinayedir. Dolayısiyle bunlarla talâkın tefviz edilmesi niyyete veya delalet-i hâle mütevakkıftır. Meşiyyete ait sözler, sarih olduğundan niyet aranmaz.

★ **MEŞİYYET:** Erkeğin hanımına: طَلِّقِي نَفْسَكِ اِنْ شِئْتِ *"Dilersen nefsini boşa"* cümlesiyle yaptığı tefvîzdir. Bu iki sûretle yapılır: Ya *meşiyyet-i sarî-ha*'dır, hemen kaydettiğimiz cümle bunun örneğidir. Ya da *meşiyyet-i zımniy-ye*'dir: *"Nefsini tatlik et!"* cümlesi ile tefvîz edilen talak gibi. Bu cümlede *me-şiyyet* yani *dileme* keyfiyeti zımnen mevcuttur. Bu çeşit tefvîzde kadının boşan-ma arzusunu ifâde etmesiyle boşanma hasıl olur: *"Nefsimi boşadım"*; *"nefsimi bâin kıldım"*; *"nefsimi sana haram kıldım"* demesi gibi. Meşiyet suretiyle yapı-lan tefvîzde kadının *"Ben nefsimi ihtiyar ettim"* cümlesinin boşanma ifade et-meyeceği belirtilmiştir.

★ Tefvîzler ya mutlakdır, ya da zamanla mukayyeddir. Zaman da ya mu-ayyen ya da gayr-ı muayyendir. Mesela: *"Nefsini boşa"* sözü mutlak bir tefvîz-dir. *"Nefsini bugün boşa"* sözü muayyen bir zamanla mukayyed bir tefvîzdir. *"Nefsini ne vakit istersen boşa"* sözü ise, gayr-i mukayyed bulunan bir tefvîz-i âmmdır.

Mutlak tefvîzler meclis ile mukayyeddir. Zevce, böyle bir tefvîze muttali olduğu mecliste muhayyerdir. O mecliste kullanmadığı takdirde muhayyerliği kalmaz.

Mutlak tarzda yapılan tefvîzler kocaya nazaran lâzım (bağlayıcı), kadına nazaran gayr-ı lâzımdır (bağlayıcı değildir). Bu sebeple koca yaptığı tefvîzden rücu edemez, çünkü tefvîz, tevkil değil, temliktir. Kadın ise bu tefvîzi kabule mecbur değildir, dilerse reddeder.

Çok teferruatı olan bu mevzu fıkıh kitaplarından görülmelidir.

İDDET:

Lügat olarak tâdad, ihsa (saymak) ve müddet mânasına gelir. Istılah olarak bir erkek veya kadının boşanmadan sonra yeni bir evlenme yapamayıp bekle-mesi mânâsına gelir. Aynı zamanda beklemeleri gereken müddete de *iddet* denir. Boşanan bir kadın için üç hayız müddeti, kocası ölen kadın için de dört ay on gündür.

İddet erkek için de câri ise de, mutlak kullanılınca kadının iddeti kastedi-lir.

NOT: Bu umumî açıklama kısmında son olarak şunu belirtmek isteriz: Boşanma bahsi dinimizin çok ehemmiyet verdiği, hassasiyet gösterdiği bir mev-

zudur. Mü'minlerin bu hususta çok dikkatli olmaları gerekir. *Resûlullah aleyhissalâtu vesselam,* talakın hiçbir şaka kabul etmediğini belirtmiş, bilhassa Hanefî ülemâsı yanlışlıkla, gafletle bile ağızdan sarih bir ifadeyle bir tabir veya "*boşamaya delalet eden bir tavrın*" boşamaya sebep olacağına hükmetmiştir. Şüpheli bir durum vâki olduğu zaman, bu kitapta dermeyan edilen kısa açıklamalardan fetva çıkarılmayıp, meseleyi Talâk bahsini iyi bilen, diyâneti güven veren kimselere danışmalıdır. Aksi takdirde zina hayatı yaşanmış olma muhâtarası mevzubahistir. el-Iyâzu billah.

BİRİNCİ FASIL
TALAKTA KULLANILAN ELFÂZ

4045 ١ـ عن ابن عباس رضى اللّهُ عنهما قال: [إذَا قَالَ أَنْتِ طَالِقٌ ثَلاَثاً بِفَمٍ وَاحِدٍ فَهِىَ وَاحِدَةٌ]. أخرجه أبو داود.

1. **(4045)**- *İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ demiştir ki: "Bir erkek hanımına bir defada "Sen üç talakla boşsun!" dese, bu bir talâk sayılır."* [Ebu Dâvud, Talâk 10, (2197).]

4046 ٢ـ وفى رواية ذكرها رزين: [إذَا قَالَ: أَنْتِ طَالِقٌ. أَنْتِ طَالِقٌ. أَنْتِ طَالِقٌ ثلاَثَ مَرَّاتٍ، فَهِىَ وَاحِدَةٌ، إنْ أَرَادَ التَّوْكِيدَ لِلأُولى، أوْ كَانَتْ غَيْرَ مَدْخُولٍ بِهَا].

2. **(4046)**- *Rezîn*'in zikrettiği bir rivayette *(İbnu Abbâs* şöyle demiştir): *"Erkek hanımına (aynı anda üstüste): "Sen boşsun, sen boşsun, sen boşsun" diye üç kere söylerse, bu bir boşama sayılır, yeter ki bunlarla birinci defaki söylediği "Sen boşsun!" sözünü te'kîd etmeyi kastetmiş olsun veya, hanımıyla henüz gerdek yapmamış olsun."*

AÇIKLAMA:

1- Hadîsin anlaşılması için önce şu husus bilinmelidir: İslam şeriatine göre, nikah akdi kadınla koca arasında üç bağ te'sis eder. Bu bağlar varlığını koruduğu müddetçe evlilik devam eder. Boşama, bu bağların şer'î ölçüler çerçevesinde çözülmesiyle gerçekleşir. Bu bağlardan birinin veya ikisinin çözülmesi evliliğin yenilenerek devamına mâni değildir. Tek bağla da evlilik devam eder ve evliliğin sağladığı hak ve vazîfeler varlığını sürdürür. Hadîsten de anlaşılacağı üzere, erkeğin hanımına *"sen boşsun"* gibi boşanmayı icâb eden bir tabiri sarfetmesi bu nikah bağlarından birini ortadan kaldırır. Hadîste mevzubahis edilen mesele şudur: Kişi, bu cümleyi, *"üç"* rakamını ekleyerek *"Üç talakla*

boşsun" diyerek sarfetse, üç nikah bağının üçü de çözülmüş, kadın tamamen boşanmış olur mu?

Bu mesele ihtilaflı bir husustur. Çünkü müteakip hadîslerde görüleceği üzere *Resûlullah aleyhissalâtu vesselam* devrinde boşama, çoğunlukla her temizlik müddeti içerisinde bir kere olmak üzere üç temizlik müddetinde gerçekleşen bir hâdisedir; ikisinin veya üçünün de bir anda icrası bazı rivayetlere göre, pek mevzubahis değildir.

Sadedinde olduğumuz birinci rivayet, *İbnu Abbâs*'ın herhangi bir kayda yer vermeksizin, "*üç talak boşsun!*" şeklinde telaffuz edilen boşayıcı sözlerin bir boşamayı sağlayacağı kanaatinde olduğunu aksettiriyor. Ancak *Rezîn*'in ilâvesi olan ikinci rivayette ise bir anda sarfedilen üç ayrı boşamanın, "*bir*" sayılması için bazı şartlar kaydediyor:

★ Eğer erkek, üç talak niyeti taşımadan yani ikinci ve üçüncü "*boşsun!*" lafzını, ilk defa söylediği "*boşsun* " lafzını tekid etmek (pekiştirmek) için söylediyse üç boşama bir sayılır ve nikah bağlarından ikisi devam eder. Aksi halde üç sayılır.

★ Diğer bir şarta göre, erekek, henüz gerdek yapmadığı hanımını bu suretle boşamış ise, niyet aranmaz, bu üç talak, bir talak sayılır. Aksi halde gerdek yaptığı bir hanımı, tamamen boşamak niyetiyle üç kere üst üste "*sen boşsun* " dedi mi, bu üç ayrı talak sayılır ve hanımıyla boşanmış olurlar.

2- Kaydedilen rivayetler bu mânâları ifade ederler. Ebu Dâvud bu meselede *İbnu Abbâs*'ın kanaat değiştirerek, neticede diğer bir kısım sahâbi gibi üç talakla, kadının kocasıyla gerdeğe girmiş olsa da olmasa da boş sayılacağı ve bir başkasıyla evlenmedikçe eski kocasına helal olmayacağı görüşünde karar kıldığını belirtir. Ebu Dâvud'un kaydettiği rivayetlerden birine göre, *Muhammed İbnu İyâs* demiştir ki: "*İbnu Abbâs, Ebu Hüreyre ve Abdullah İbnu Amr İbni'l-As radıyallahu anhüm ecmaîn'den bâkire olan hanımını üç kere boşayan erkek hakkında sormuşlar, hepsi de: "Bu kadın, artık ona bir başka erkekle evlen(ip boşan)madıkça helal olmaz" cevabını vermiştir.*"

Azîmâbâdî, İbnu Abbâs'ın bu meseledeki farklı görüşlerini aksettiren rivayetleri şöyle özetler: "*Ebu Dâvud'un bunlara dikkat çekmekteki maksadı şunu belirtmektir: İbnu Abbâs, üç talâk'ın bir olacağına dâir fetvasını terketmiş ve şu görüşte karar kılmıştır: "Üç talaktan sonra, kadın bir başka erkekle evlenmedikçe kocasına geri gelemez." İbnu Abbâs'ın eski görüşünü aksettiren bir ri-*

vayeti Abdurrezzâk kaydeder: "Ma'mer bize Eyyub'tan haber verdigine göre Eyyub deki ki:"Hakem İbnu'l-Uyeyne, Zührî'nin yanına girdi, ben de onlarla beraberdim. Zührî'ye üç sefer boşanan bâkire hakkında sordular. Cevaben dedi ki: "Bundan İbnu Abbâs, Ebu Hüreyre ve Abdullah İbnu Ömer'e sordular, hepsi de: "Bir başka koca ile evlenmedikce ona helal olmaz" dediler." Eyyub devamla der ki: *"Bunun üzerine Hakem oradan ayrılıp Tâvus'a geldi. O mescidde idi. Üzerine eğilerek, İbnu Abbâs'ın bu meseledeki sözünü sordu ve Zührî'nin söylediklerini haber verdi. Ben Tavus'un bu söylenenler karşısında hayretinden ellerini kaldırdığını gördüm. Dedi ki: "Allah'a yemin olsun, İbnu Abbâs radıyallahu anh bu üç talakı bir sayıyordu."*

Diğer taraftan Muvatta'nın rivayetinde, henüz gerdek yapmadığı hanımını üç kere boşayan bir bedevînin durumu hakkında *İbnu Abbâs*'a sorulduğunu, *İbnu Abbâs*'ın fetvayı yanında bulunan *Ebu Hüreyre*'ye bıraktığını, onun da الْوَاحِدَةُ تُبِينُهَا وَالثَّلَاثَةُ تُحَرِّمُهَا حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجاً غَيْرَهُ *"Bir talak onun boşanmasını sağlar, üç talak ise, bir başka kocayla evlenmedikce eski kocasına haram kılar"* der. *İbnu Abbâs*'ın da aynı görüşte olduğu belirtilen rivayetin sonunda *İmam Mâlik rahimehullah: "Bizim nazarımızda da hüküm böyledir, dul bir kadınla birisi evlense ve henüz temasta bulunmamış olsa, bu kadın hakkındaki hüküm de bâkirenin hükmü gibidir, bir talak ayrılmayı gerektirir, üçü ise, bir başka erkekle evlenmedikçe ona haram kılar."*

Cumhur, bir anda verilen talakın üçünün de vâki olacağına hükmetmiştir. Hatta *İbnu Abdilberr* İcmâ'dan bahseder: *"Buna muhalefet şâzzdır. İltifat edilmez"* der. 4058 numarada daha geniş açıkama var.

4047 ٣ـ وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما: [أنَّ رَجُلاً قَالَ لَهُ: إنِّى طَلَّقْتُ امْرَأتِى مِائَةَ تَطْلِيقَةٍ، فَمَاذَا تَرَى عَلَىَّ؟ فقَالَ: طُلِّقَتْ مِنْكَ بِثَلاَثٍ، وَسَبْعٌ وَتِسْعُونَ اتَّخَذْتَ بِهَا آيَاتِ اللّهِ هُزُواً]. أخرجه مالك بلاغا.

3. **(4047)**- *İbnu Abbâs radıyallahu anhüma*'nın anlatığına göre, bir adam kendisine gelip: *"Ben hanımımı yüz talakla boşadım, bu hususta fikriniz nedir (bana bir şey gerekir mi)?" diye sordu. Benden şu cevabı aldı: "Kadın senden üç talakla boşanmıştır. Geri kalan doksan yedisi ile Allah'ın âyetleriyle alay etmiş oluyorsun."* [Muvatta, Talâk 2, (2, 552).]

AÇIKLAMA:

1- Hanımını üç talakla bir anda boşayanın talaklarının sahih olup, hanımın boş sayılacağı bu meselede *icma*'dan bahsedilebilecek bir çoğunluğun fikir birliğine sahip olduğu önceki rivayette açıklandı.

2- *İbnu Abbâs*, üçten fazla talakla boşamayı ciddiyetsizlik, dinin ahkamıyla istihza olarak tavsif etmektedir. Çünkü Rab Teâla talakı üç kılmıştır. Ağzından çıkanı tartmakla sorumlu olan müslüman, hanımını boşamaya karar verince üç talakla boşar, fazlası ne oluyor?

4048 ٤ــ وعن محمود بن لبيد رضى اللّهُ عنه قال: [أُخْبِرَ رسولُ اللّهِ ﷺ عَنْ رَجُلٍ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ ثَلاَثَ تَطْلِيقَاتٍ جَمِيعاً، فَقَامَ غَضْبَانَ، ثُمَّ قَالَ: أَيُلْعَبُ بِكِتَابِ اللّهِ وَأَنَا بَيْنَ أَظْهُرِكُمْ؟ حَتّى قامَ رَجُلٌ، فقَالَ يَارسولَ اللّهِ: أَلاَ أَقْتُلُهُ]. أخرجه النسائى.

4. (4048)- *Mahmud İbnu Lebîd radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselam'a bir adamın hanımını üç talakla birden boşadığını haber verdiler. Öfke ile kalkıp:* **"Daha ben aranızda iken Allah'ın kitabıyla mı oynanıyor?"** *buyurdu. Derken birisi kalkıp: "Ey Allah'ın Resulü, onu öldürmeyeyim mi?" dedi."* [Nesaî, Talâk 6, (6, 142).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet üç talağın birden verilmesinin dindeki yerini ifâde etmektedir: *"Allah'ın kitabıyla istihza etmek."* Şüphesiz, *Aleyhissalâtu vesselam*'ın bu ifadesi meselenin dinen ne kadar reddedilip, kabîh kabul edildiğini gösterir. *Resûlullah efendimiz*, bu sözüyle الطَّلاَقُ مَرَّتَانِ... وَلاَ تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللّهِ هُزُواً **"Boşama iki defadır, (bundan sonrası) ya iyilikle tutma ya da iyilik yaparak bırakmadır. ...Allah'ın âyetlerini de alaya almayın..."** (Bakara 229-232) ayetine işaret etmektedir. Bu ayetten, şer'î boşamanın toptan yapılmayıp fasılalı yapılması gereği anlaşılmıştır. İki kere boşama talâk-ı ric'i ifâde eder, buna rağmen evliliğin devamına karar verilebilir. Buna telmihan ayet-i kerime, **"(bundan sonrası) ya iyilikle tutma.."** demiştir. Boşamaya azmetmişse ikiden sonra, iyilik yaparak bırakmak gerekecektir.

2- Hadîste **"Allah'ın kitabıyla oynama"** tabiri küfür ifâde ettiği için, Ashab irtidad cezasının tatbikini istemiştir. Ancak, *Resûlullah* öldür emri ver-

memiştir. Çünkü gaye tevbih ve tağlizdir. Yani üç talakı birden vermenin kötülüğünü beyanla bundan zecrdir. Üç talakı birden verme hususunda imamlar biraz ihtilâf ederler. *Ebu Hanife, Mâlik, Evzaî, Leys rahimehümullah*'a göre bu bid'atdır. *Şâfiî, Ahmed, Ebu Sevr rahimehümullah*'a göre haram değildir, ancak onlara göre de evla olan ayrı ayrı yapılmasıdır. Hadîsin zâhiri tahrim ifâde eder. Cumhur, üçünü birden veren kimseye üç talakın birden vaki olacağında müttefiktir, bu hususta muhalif bir görüşün onlar nazarında hiç bir değeri yoktur.

4049 ٥ــ وعن عبد اللّٰهِ بن يزيد بن ركانة عن أبيه عن جده قال: [قُلْتُ يَارَسُولَ اللّٰهِ إِنِّى طَلَّقْتُ امْرَأَتِى الْبَتَّةَ، فَقَالَ: مَا أَرَدْتَ بِهَا، قُلْتُ: وَاحِدَةً، فقَالَ: وَاللّٰهِ مَا أَرَدْتَ بِهَا إِلاَّ وَاحِدَةً؟ قُلْتُ: وَاللّٰهِ مَا أَرَدْتُ بِهَا إِلاَّ وَاحِدَةً، فَقَالَ : هُوَ مَا أَرَدْتَ، فَرَدَّهَا إِلَيْهِ، فَطَلَّقَهَا الثَّانِيَةَ فِى زَمَنِ عُمَرَ، وَالثَّالِثَةَ فِى زَمَنِ عُثْمَانَ رضىَ اللّٰهُ عنهمَا]. أخرجه أبو داود والترمذى.

5. **(4049)**- *Abdullah İbnu Yezîd İbni Rükâne an ebihi an ceddihi* anlatıyor: *"Dedim ki: "Ey Allah'ın Resûlü, [vallahi] ben hanımımı kesinlikle boşadım."*

"Peki bununla ne kasdettin?" *diye sordu. "Bir (talak) kastettim" dedim. Bunun üzerine:*

"Bununla bir kastettiğine dair Allah'a yemin eder misin?" *dedi. Ben de: "Vallahi bununla sadece bir talak kastettim" dedim. Bunun üzerine:* **"O halde bu senin kastettiğin şekildedir!"** *buyurdu ve kadını ona geri verdi. O ise, hanımı ikinci kere Hz. Ömer radıyallahu anh zamanında, üçüncü kere de Hz. Osmân radıyallahu anh zamanında boşadı."* [Tirmizî, Talâk 2, (1177); Ebu Dâvud, Talâk 10, (2196), 14, (2206, 2207, 2208).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadîste *cedd (dede)* ile, *Rükâne*'nin kastedildiği belirtilmiştir. *Ebb (baba)* ile de *Ali İbnu Yezid İbni Rükâne* kastedilmiştir. *Rükâne de Abdu Yezîd İbni Hâşim İbni Abdi'l-Muttalib*'dir.

2- Hadîste geçen *el-bette* kesinlik demek, yani erkeğin, اَنْتِ طَالِقٌ اَلْبَتَّةَ *"Sen kesin boşsun"* demesidir. Bu talâka *talâku'l-bette* denir. *El-bette* yani *"ke-*

sinlikle" tabirinin içinde rakamı bulunmadığı için, takdir işi esas itibâriyle niyete bağlı kılınmıştır. Ebu Dâvud'un rivâyetinde bu kadının *Süheyme* olduğu tasrîh edilir.

Hattâbî der ki: *"Bu hadîs, birden fazla talakı kastetmemiş olma halinde talâku'l-bette'nin bir tek sayılması gerekeceğine, dolayısiyle bunun ric'î bir talâk olup, bâin olmadığına delalet eder. Kişi bununla iki veya üç talaka niyet ederse, hükmü niyete göredir."* *Aliyyu'l-Kâri, talâku'l-bette*'nin *Şâfi'î* nezdinde *"bir ve ric'î talak"* sayıldığını, onunla iki veya üçe niyet ederse *niyetinin* esas olduğunu, *Ebu Hanîfe*'ye göre de bir ve bâin sayıldığını, üçe niyet ederse üç olacağını; *Mâlik'e* göre ise üç olduğunu kaydeder. *Aynî,* Umde'de *Hz. Ali, İbnu Ömer, İbnu Müseyyeb, Urve, Zührî, İbnu Ebî Leyla, Evzâ'î, Ebu Ubeyd* gibi selefden bazılarının da *"üç"* dediklerini kaydeder.

el-Kâdî'ya göre hadîste şu faideler var:

★ Sözlerinin zâhiri, tekzib etmediği müddetce, kocanın iddia ettiği husus yemin edince tasdik edilir.

★ Kesinlikle (el-bette) tâbiri, talâkın adedinde müessirdir (yani birden fazla talâk ifâde edebilir), aksi takdirde *Aleyhissalâtu vesselam,* sadece bir talak kastettiğine dair yemin ettirmezdi. Nitekim Tirmizî'nin kaydettiği açıklamada *talâku'l-bette*yi *Hz. Ömer*'in bir talâk kabul ettiği, *Hz. Ali*'nin ise üç talak kabul ettiği belirtilir.

★ *"Kendisine yemin terettüp eden kimse, hâkim yemin ettirmezden önce yemin etmiş olsa, bu yemin muteber değildir. Şayet mûteber olsaydı Resûlullah, onun önceki yeminiyle yetinir, yemin teklif etmezdi."* *Hattâbî*'yi bu hükmü çıkarmaya götüren husus, rivâyetin Ebu Dâvud'daki bir vechidir. Zira orada *Rükâne radıyallahu anh, Resûlullah*'ın yanına meselesini arzetmek üzere varınca, *"vallahi ..."* diye yeminle başlıyor. Biz bu tabiri, tercümeyi köşeli parantez içerisinde dercettik.

★ Hâkimin, muttali olduğu menfi hallere şikâyetçi olmadan, muâheze ve hesaba çekme yetkisi vardır.

3- Son olarak şunu da kaydedelim: Bâzı âlimler, hadisteki ızdırab ve *Resûlullah* devrinde talakın tek olduğuna dair *İbnu Abbas rivayetine* muhalefet gibi sebeplerle ortaya çıkan zaafı sebebiyle, hadîsle amel etmenin, ihticacda bulunmanın mümkün olmayacağını söylemişitir.

4050 ٦- وعن ملك: [أنَّهُ بَلَغَهُ أنَّهُ كُتِبَ إلَى عُمَرَ بنِ الخَطَّابِ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ مِنَ الْعِرَاقِ: أنَّ رَجُلاً. قَالَ لإمْرَأتِهِ: حَبْلُكِ عَلَى غَارِبِكِ، فَكَتَبَ إلَى عَامِلِهِ: أنْ مُرْهُ أنْ يُوَافِيَنِى بِمَكَّةَ فِى الْمَوْسِمِ، فَبَيْنَمَا عُمَرُ يَطُوفُ إذْ لَقِيَهُ الرَّجُلُ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ، فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: مَنْ أنْتَ؟ فَقَالَ: أنَا الَّذِى أمَرْتَ أنْ أُجْلَبَ إلَيْكَ، فقَالَ لَهُ عُمَرُ: أسْألُكَ بِرَبِّ هٰذِهِ الْبَنِيَّةِ، مَاذَا أرَدْتَ بِقَوْلِكَ: حَبْلُكِ عَلَى غَارِبِكِ؟ فَقَالَ الرَّجُلُ: لَوِ اسْتَحْلَفْتَنِى فِى غَيْرِ هٰذَا الْمَكَانِ مَا صَدَقْتُكَ: أرَدْتُ بِذٰلِكَ الْفِرَاقَ فَقَالَ عُمَرُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ: هُوَ مَا أرَدْتَ]. أخرجه مالك.

6. **(4050)**- *İmam Mâlik*'e ulaştığına göre, *Ömer İbnu'l-Hattâb radıyallahu anh'a, Irak'tan yazılarak sorulmuştur: "Bir erkek hanımına: "Senin ipin (benim elimde değil), boynundadır (dilediğin yere gidebilirsin)" dedi. (Bunun hükmü nedir, hanımı boş mu değil mi?)" Hz. Ömer bunun üzerine oradaki me'muruna: "Hacc mevsiminde beni Mekke'de bulmasını emret!" diye yazdı. Hz. Ömer radıyallahu anh tavaf yaparken, adam yanına gelip selam verdi. Hz. Ömer ona: "Sen kimsin" diye sordu. Adam kendini tanıtarak: "Ben seni bulmamı emrettiğin (Iraklı) kimseyim!" dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer: "Ben sana şu Beyt-i Muazzama'nın Rabbi adına soruyorum: "İpin boynundadır!" derken ne kastettin?" dedi. Adam: "Sen bu mukaddes mekandan başka bir yerde yemin verseydin sana doğruyu söylemezdim. Ben bununla ayrılık kastetmiştim" dedi. Hz. Ömer radıyallahu anh: "Bunun hükmü senin kastettiğin şeydir" buyurdu."* [Muvatta, Talâk 5, (1, 551).]

AÇIKLAMA:

Rivayette geçen *"ipin boynundadır"* sözü talak ifâde eden kinâî tabirlerden biridir. İfade sahih olmadığından bu tabirle kastedilecek şey farklı olabileceği için terettüp edecek hüküm de farklı olacaktır. Bu sebeple *Hz. Ömer*, onunla neyi kastettiğini, onu söyleyen kimseye sorarak o sözün hükmünü tayin etmiştir. *İmam Mâlik* Müdevvene'de bunun üç talak sayılacağını söylemiştir. Kadınla gerdek edilmiş veya edilmemiş olması da belli olmadığı için her ikisi için de hükmün böyle olacağını söylemiştir.

4051 ٧ــ وعن نافع: [أَنَّ ابنَ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا كَانَ يَقُولُ: فِى الْخَلِيَّةِ وَالْبَرِيَّةِ، كلُّ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا ثَلاَثُ تَطْلِيقَاتٍ]. أخرجه مالك.

7. **(4051)**- *Nâfi* anlatıyor: *"İbn Ömer radıyallahu anhüma haliyye ve beriyye hakkında derdi ki: "Bunlardan her biri üç kere boşanmış sayılır."* [Muvatta, Talâk 7, (1, 552).]

AÇIKLAMA:

Buradaki *haliyye* ve *beriyye* kelimeleri boşama ifâde eden kinaye sözlerdendir. Lügat olarak *haliyye,* bağlandığı ipten boşanan deveye denmektedir. *Beriyye* de kocadan kurtulmuş olan kadın demektir. Şu halde bir erkeğin, karısına: أَنْتِ خَلِيَّة *"Sen ipinden kurtulmuş deve(ola)sın!"* veya أَنْتِ بَرِيَّة *"Kocadan halâs olmuş kadın (gibi) olasın"* gibi bir söz sarfetmesi, *İbnu Ömer*'e göre üç talak sayılmalıdır. *İmam Mâlik* bunların ve benzeri başka kinâî sözlerin, gerdek yapılan kadın hakkında üç talak sayılacağını, henüz gerdek yapılmayan kadın hakkında ise, bir mi, üç mü kastettiğinin sorulacağını, *"bir"* dediği takdirde yemin ettirileceğini söyler.

4052 ٨ــ وعن مالك: [أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ عَلِياًّ رضَى اللّٰهُ عنهُ كانَ يَقُولُ فِى الرَّجُلِ يَقُولُ لِامْرَأَتِهِ أَنْتِ عَلَىَّ حَرَامٌ: أَنَّهَا ثَلاَثُ تَطْلِيقَاتٍ].

8. **(4052)**- *İmam Mâlik*'e ulaştığına göre: *"Hz. Ali radıyallahu anhâ karısına: "Sen bana haramsın" diyen erkek hakkında: "Bu adam hanımını üç talakla boşadı" diyordu."* [Muvatta, Talâk 6, (1, 552).]

AÇIKLAMA:

Erkeğin karısına söyleyeceği *"sen bana haramsın"; "...haram olasın"* gibi sözlerin kaç talak ifade ettiği de münâkaşalıdır. *İbnu Abdilberr,* sekiz farklı görüş kaydeder. Bunlardan en şedidi *İmam Mâlik*'e aittir. Müdevvene'de: *"Niyetine bakılmaksızın, gerdek yapılmış hakkında üç talaktır"* demiştir. Rivayette görüldüğü üzere *Hz. Ali* de bu görüştedir. *Zeyd İbnu Sâbit* ve birçok Tâbiîn'in aynı görüşte olduğu belirtilir.

4053 ٩ــ وعن ابن عباس رضى اللّٰهُ عنهما: [أَنَّهُ قَالَ: مَنْ حَرَّمَ

امْرَأَتُهُ فَلَيْسَ بِشَيْءٍ هِيَ يَمِينٌ يُكَفِّرُهَا، وَيَقُولُ: لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي
رَسُولِ اللّٰهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ]. أخرجه الشيخان، اللفظ لهما والنسائى.

9. **(4053)**- *İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Kim hanımını (kendine) haram kılarsa, bu, (boşanma ifâde eden) bir şey değildir, bu söz bir yemindir, yemin kefaretinde bulunur. Nitekim âyet -i kerîme'de Cenab-ı Hak:* **"Allah'ın Resulünde sizin için güzel örnek vardır."** (Ahzâb 21) *buyurmuştur."* [Buharî, Talâk 8, Tefsîr, Tahrîm 1; Müslim, Talâk 19, (1473); Nesaî, Talâk 16, (6, 151).]

4054 ١٠ – وعنده: [أَتَى رَجُلٌ ابْنَ عَبَّاسٍ رضى اللّٰهُ عنهما فقَالَ:
إِنِّى جَعَلْتُ امْرَأَتِى عَلَىَّ حَرَاماً، فَقَالَ: كَذَبْتَ لَيْسَتْ بِحَرَامٍ، ثُمَّ تَلاَ
هٰذِهِ الآيَةَ: يَاأَيُّهَا النَّبِىُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللّٰهُ لَكَ ثُمَّ قَالَ: عَلَيْكَ أَغْلَظُ
الْكَفَّارَةِ: عِتْقُ رَقَبَةٍ].

10. **(4054)**- Yine Nesâî'de şu rivayet mevcuttur: *"Bir adam İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ'ya gelerek: "Ben hanımımı kendime haram kıldım! (Ne yapayım, hükmü nedir?)" diye sordu. İbnu Abbâs: "Yalan söyledin, o haram değildir" dedi ve şu âyeti okudu. (Mealen):* **"Ey Peygamber, Allah'ın sana helal kıldığını sen niye kendine haram ediyorsun?"** (Tahrim 1).

İbnu Abbas âyeti okuduktan sonra dedi ki: "Sen, bu sayılan kefâretlerin en ağırı olan köle âzadını yerine getireceksin." [Nesâî, Talak 16, (6, 151).]

AÇIKLAMA:

1- Burada Tahrîm sûresinin nüzûl sebebiyle ilgili bir açıklama gelmektedir. Hadîse göre, kişinin hanımına *"sen bana haramsın"* demesi, bir boşama değil, bir yemindir. Zira, *Resûlullah* da buna benzer bir söz sarfetmiş, bunun üzerine Tahrîm sûresi nâzil olmuştur. Bu sûrede talâk ahkâmı değil, yemini bozmakla ilgili ahkâm beyan edilmektedir.

Evet yukarıda kaydedilen *İbnu Abbâs rivayeti*nin ifâde ettiği mâna budur.

Bu kitabımızın dördüncü cildinde Tahrim sûresinin nüzul sebebini izah ederken kitaplarımızda birçok sebebin zikredildiğine işaret etmiş, *"sebeb-i*

nüzul'den değil esbab-ı nüzul'den bahsetmek" gerektiğine dikkat çekmiş, orada kaydedilen hadîs gereği bir tanesini yani bal şerbeti meselesini açıklamıştık (5. cilt, 333-337). Burada onu tekrar etmeyeceğiz. Ancak, mevzumuza girdiği için bir diğer sebebe işaret etmemiz gerekmektedir.

Tefsir kitaplarımızın geniş olarak yer verip açıkladıkları üzere, Tahrîm suresinin nüzûlüne, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın câriyesi *Mariye radıyallahu anhâ* sebep olmuştur. Şöyle ki: Nesâî ve Taberî'de *Hz. Enes* ve *Zeyd İbnu Eslem*'den gelen, birbirini tamamlayan bir kısım rivâyetlere göre, *Aleyhissalâtu vesselam*, bir gün, oğlu *İbrahim*'in annesi olan *Mâriye radıyallahu anhâ*-*ya* zevcelerinden birinin (*Hz. Hafsa*'nın) hücresinde temasta bulunur. Hücre sahibi *"Ya Resûlullah nasıl olur da benim odamda ve benim yatağımda..."* diyerek feveran eder. Bunun üzerine *Resûlullah* bunu sır tutması kaydıyla *Mâriye*'yi kendisine haram kılar. *Hz. Hafsa: "Ya Resûlullah, sana helal olanı nasıl haram kılabilirsin?"* diye sorar. *Hz. Peygamber* cevaben *Mâriye*'ye temas etmeyeceğine dair Allah'a yemin eder. İşte bu yemin üzerine Tahrîm sûresi nâzil olur. Meşhur tâbiî *Zeyd İbnu Eslem,* bu vak'ayı rivayet eder ve şu hükmü ekler: *"Bir erkeğin hanımına sarfedeceği* أَنْتِ عَلَىَّ حَرَامٌ *"Sen bana haramsın!" sözü lağv'dır (yani bu, talak gerektiren bir söz değildir), şayet yemin de etmişse, ona yemin kefareti gerekir."*

Şu halde *İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ* da aynı görüşü taşımakta ve sadedinde olduğumuz hadîs onun bu görüşünü aksettirmektedir. Tahrim sûresinin işaret edilen âyetinin devamında yeminlere karşı Allah'ın kefâreti farz kıldığı ifade edilerek, *Resûlullah*'a yemin kefareti ödeyerek yemininde ısrar etmemesi emredilir. Ayet şöyle: **"Ey peygamber, sen zevcelerinin hoşnudluğunu arayarak, Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin (kendine) haram kılıyorsun? (Bununla beraber üzülme), Allah çok mağfiret edici, çok esirgeyicidir. Allah yeminlerinizin keffâretle çözülmesini size farz kılmıştır.**

...Hani Peygamber, zevcelerinden birine gizli bir söz söylemişti. Bunun üzerine o (zevce) bunu ifşa edip de Allah da ona bunu açıklayınca Peygamber bunun (ancak) bir kısmını bildirmiş, bir kısmından da vazgeçmişti..." (Tahrîm 1, 3).

2- Yemin kefareti ile ilgili âyet Mâide sûresinde gelmiştir. Orada yemin kefareti olarak şu dört şey sayılır:

★ **Ailenize yedirmekte olduğunuzun orta (derece)sinden on yoksulu doyurmak,**

★ **Ya onları giydirmek,**

★ **Yahud bir köle azad etmektir.**

★ **Fakat kim bunları bulamazsa üç gün oruç (tutması lazımdır)"** (Mâide 89).

Bu sayılan dört şıktan biri, yemin edenin maddî durumuna göre uygulanacaktır. Sadedinde olduğumuz rivayet, bunlardan en ağırını, üçüncü sırada kaydedilen *"köle azad etme"* nin teşkîl ettiğini ifâde etmektedir. *İbnu Abbâs*'ın soru sahibine bu cezayı takdir etmesini *İbnu Hacer: "Onun zengin olduğunu anlaması"* yla îzâh eder.

3- Yapılan açıklamalar, meselenin fıkhî durumunu nazardan uzak tutmamalı. Önceki açıklamalarda da belirtildiği üzere, kişinin hanımını kendine haram kılmasının hükmü çok farklı yorumlara sebep olan bir meseledir. Haram kılınan gerdek yapılmış bir hanım mıdır, henüz gerdek yapılmamış bir hanım mıdır, hür bir kadın mıdır, cariye midir? bilinmesi gerekir. Ayrıca bu hususlarda ülemâ farklı hükümlere gitmişlerdir:

A) **Hür bir zevce içinse:**

★ Hanefî mezhebine göre, niyet esastır: *"Erkek bu sözüyle hanımını boşamayı niyet etmişse söz, bir talak-ı bâindir. Üç talakı niyet etmişse üç talaktır, ikiyi niyet etmişse iki talaktır. Hiç bir şey niyet etmemişse yemindir, kefaret gerekir. Yalan niyet etmişse lağv olur. Ne kefaret, ne talak hiç bir şey gerekmez."*

★ Şâfi'î mezhebine göre, erkek bu sözüyle karısını boşamayı niyet ederse talâk; zihâr niyet ederse zihâr; sâdece kadını kendine haram etmeyi niyet ederse yemîn kefareti lâzım gelir, fakat sözü yemîn değildir. Erkek, bu sözüyle hiçbir şey kasdetmediğini söylerse, -esahh olan kavle göre- yemin kefâreti gerekir. *Şâfi'î*'nin diger bir kavline göre bu söz *lağv*'dır, hiç bir şey terettüp etmez

★ *İmam Mâlik*'in meşhur sözüne göre kadına temas edilmiş olsun olmasın, bu sözle üç talak vâki olur. Erkek üç talaktan daha aza niyet ettiğini söylerse bu iddiası temas edilmemiş kadın hakkında kabul edilir, temas edilen hakkında kabul edilmez.

B) **Bu söz câriye (köle kadın) için söylenmişse:**

★ *İmam Azam*'a göre, câriye olsun, yemek gibi başka bir şey olsun farketmez. Erkeğin kendine haram ettiği şey artık ona haramdır. Sözünden dönmedikçe, buna bir hüküm terettüp etmezse de döndüğü vakit yemin kefareti vermesi

gerekir.

★ *İmam Şâfi'î* ye göre, cariyesine, *"Sen bana haramsın"* diyen efendiye, niyetine göre hükmedilir: Azad etmeyi kasdetmişse azad olur, kendine haram kılma kasdiyle söylemişse yemîn kefareti gerekir, ancak sözü yemin değildir. Hiç bir şeye niyet etmemişse yine yemin kefâreti gerekir.

★ *İmam Malik* cariyeye sarfedilen bu sözü *lağv* addeder ve bir şey gerekmiyeceğine hükmeder.

4055 ١١ــ وعن مالك: [أَنَّهُ بَلَغهُ أَنَّ رَجُلاً أَتَى ابنَ عُمَرَ رضىَ اللّٰهُ عنهما فقَالَ: إِنِّى جَعَلْتُ أَمْرَ امْرَأَتِى بيَدِهَا فَطَلَّقَتْ نَفْسَهَا، فَمَاذَا تَرَى؟ فقَالَ ابنُ عُمَرَ: أَرَاهُ كما قَالَتْ؛ فقَالَ يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمٰنِ: لاَ تَفْعَلْ. قَالَ: أَنَا أَفْعَلُ؟ أَنْتَ فَعَلْتَهُ].

11. **(4055)**- *İmam Mâlik*'e ulaştığına göre, bir adam *İbnu Ömer radıyallahu anhümâ*'ya gelerek: *"Ben, hanımımın işini kendi eline koydum, o da kendini (benden) boşadı. Bu hususta ne dersiniz?" diye sordu. İbnu Ömer radıyallahu anhüma: "Ben, kadının yaptığı gibi olduğuna kaniyim" deyince adam: "Ey Ebu Abdirrahmân, böyle yapma!" diye îtiraz etti. İbnu Ömer ise: "Bunu ben değil, sen yaptın!" diye cevap verdi."* [Muvatta, Talâk 10, (2, 553).]

AÇIKLAMA:

1- Hanımın işini kendi eline koymaktan maksad, talakı hanıma tefvîz etmektir. Bu tarza *emri-bi'l-yed* denir. أَمْرُكِ بِيَدِكِ *"İşin senin elindedir"* demekle sağlanmış olur. Böylece boşanma işi kendisine bırakılmış olan kadın, kocasına: *"Kendimi ihtiyar ettim"* veya *"Nefsimi sana haram kıldım"*, *"sen bana haramsın"* gibi boşanmayı ifâde eden bir sözle kararını ifâde etti mi artık boşanma gerçekleşmiş olur.

Tefvîz yoluyla talak hakkında bazı ilâve bilgileri Umumi Açıklamalar kısmında kaydettik.

4056 ١٢ــ وعن خارجة بن زيد قال: [كُنْتُ جَالِساً عِنْدَ زَيْدِ بنِ ثَابِتٍ فَأَتَاهُ مُحَمَّدُ ابنُ أَبِى عَتِيقٍ، وَعَيْنَاهُ تَدْمَعَانِ، فقَالَ لَهُ زَيْدٌ رضىَ

اللّٰهُ عنه: مَا شَأْنُكَ؟ فقال: مَلَّكْتُ امْرَأَتِى أَمْرَهَا فَفَارَقَتْنِى، فقال: مَا حَمَلَكَ عَلَى ذٰلِكَ؟ قَالَ. الْقَدَرُ. قَالَ زَيْدٌ ارْتَجِعْهَا إِنْ شِئْتَ، إِنَّمَا هِىَ وَاحِدَةٌ، وَأَنْتَ أَمْلَكُ بِهَا]. أخرجه مالك.

12. **(4056)**- *Hârice İbnu Zeyd* anlatıyor: *"Ben Zeyd İbnu Sâbit radıyallahu anh'ın yanında oturuyor idim. Muhammed İbnu Ebî Atîk gözlerinden yaşlar boşandığı halde ona uğradı. Zeyd radıyallahu anh: "Neyin var?" diye sordu: "Ben, dedi, hanımımın işini kendine bırakmıştım, o da beni bıraktı."*

"Peki (boşanma işini ona bırakmaya) seni sevkeden şey ne idi?" dedi. Muhammed İbnu Ebi Atik:

"Kader!" deyince, Zeyd: "Dilersen hanımına dönersin, zira bu bir (talak)dır. Sen ise ona (kadına) daha çok hak sâhibisin" fetvasını verdi." [Muvatta, Talâk, 12, (2, 554).]

AÇIKLAMA:

Daha önce de belirttiğimiz üzere tefviz suretiyle yapılan *talak ric'î* midir, *bâin* midir, bir midir, üç müdür? ihtilaf edilmiştir. Ancak umumiyetle niyete bağlı olduğu benimsenmiştir. Yani, boşama yetkisini veren erkek, bu sırada tek talaka veya iki veya üç talaka da niyet ederek kadına tefvîz edebilir. Bunu, tefvîz sırasında belirtmelidir. Kadın da, yetkisini kullanırken kaç talakla boşadığını belirtmelidir.

Tahyir sûretiyle yapılan *tefvîz* mutlak ise, üç talak icabetttiği kabul edilmiştir. Yani erkek, hanımına: *"Nefsini ihtiyar et"* der de,kadın da*"Nefsimi ihtiyar ettim"* dedi mi üç talak vâki olur.

Zürkânî'ye göre, sadedinde olduğumuz rivayet, bu meselede *Zeyd İbnu Sabit radıyallahu anh*'ın tahyir sûretiyle boşamada kadının mutlak olarak bir boşama hakkına sahip olduğu kanaatinde olduğunu göstermektedir. Çünkü rivayette, *Muhammed İbnu Atîk*'e *"Sen ona daha çok hak sâhibisin"* diyerek sahip olduğu diğer iki talak yetkisine işâret emiş olmalıdır.

4057 ١٣ ـ وعن مسروق قال: [مَا أُبَالِى خَيَّرْتُ امْرَأَتِى وَاحِدَةً، أَوْ مِائَةً، أَوْ أَلْفاً بَعْدَ أَنْ تَخْتَارَنِى، وَلَقَدْ سَأَلْتُ عَائِشَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا:

خَيَّرَنَا رسولُ اللّهِ ﷺ أفَكَانَ طَلاَقاً؟]. أخرجه الخمسة.

13. **(4057)**- *Mesruk rahimehullah* demiştir ki: *"O beni ihtiyar ettikten sonra hanımımı bir veya yüz veya bin defa muhayyer kılmama aldırmam. Nitekim Hz. Aişe'ye sordum da bana: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselam bizi muhayyer bırakmıştı. [Hepimiz onu ihtiyar ettik.] Bu, talak mıydı?" diye cevap verdi."* [Buhari, Talâk 5; Müslim, Talâk 25, 1477; Ebu Dâvud, Talâk 12, (2203); Tirmizî, Talak 4, (1179); Nesâî, Nikah 2, (6, 56).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, muhayyer bırakılan kadının kocasını tercih etmesi halinde her hangi bir şey gerekmeyeceğini ifade eder. Yani ne mehir vermek, ne de nikah tazelemek gibi bir şey mevzubahis değildir. Nitekim *Hz. Aişe,* soru üzerine, *Resûlullah*'ın zevcelerini muhayyer bıraktığını, kendilerinin de hep birlikte *Aleyhissalâtu vesselam*'ı ihtiyar ettiklerini, bunun bir boşama olmadığını ifâde etmiştir. Dört mezhebin dördü de bu hükümde ittifâk etmiştir.

Zeyd İbnu Sâbit, Hasan Basrî, Leys İbnu Sa'd gibi bazı âlimler de: *"Tahyîrin kendisiyle bâin talak hasıl olur, kadın zevcesini ihtiyar etse de etmese de"* demişlerdir. Bu görüşü ve bununla ilgili münâkaşayı *Hattâbi, İmam Mâlik*'ten hikâyeten nakletmiş ise de, *el-Kâdî,* bunun *İmam Mâlik*'ten rivâyetinin sıhhatini reddeder ve: *"Bu zayıf, merdud bir görüştür. Bunu söyleyenler, sadedinde olduğumuz hadisi görmemiş olmalılar. Görselerdi, söylemezlerdi"* der.

İKİNCİ FASIL

DUHÛLDEN (GERDEKTEN) ÖNCE BOŞAMA

4058 ١ـ عن طاووس: [أَنَّ أَبَا الصَّهْبَاءِ قَالَ لِابْنِ عَبَّاسٍ رضى اللّٰهُ عنْهُمَا: أَمَا عَلِمْتَ أَنَّ الرَّجُلَ كَانَ إِذَا طَلَّقَ امْرَأَتَهُ ثَلاَثاً قَبْلَ الدُّخُولِ بِهَا جَعَلُوهَا وَاحِدَةً؟ قَالَ ابنُ عَبَّاسٍ: بَلَى، كانَ الرَّجُلُ إِذَا طَلَّقَ امْرَأَتَهُ قَبْلَ أَنْ يَدْخُلَ بِهَا جَعَلُوهَا وَاحِدَةً عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ وَأَبِى بَكْرٍ، وَصَدْراً مِنْ إِمَارَةِ عُمَرَ، فَلَمَّا رَأَى النَّاسَ تَتَابَعُوا فِيهَا. قَالَ: أَجِيزُوهُنَّ عَلَيْهِمْ]. أخرجه مسلم، وأبو داود والنسائى.

1. (**4058**)- *Tâvus rahimehullah* anlatıyor: *"Ebu's-Sahbâ [adında birisi] İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ'ya [sık sık sualler sorardı]. Bir defasında: "Bir kimsenin, hanımını duhûlden (temastan) önce üç kere boşaması hâlinde, âlimlerin bunu, bir talak addettiklerini bilmiyor musunuz?" dedi. İbnu Abbâs radıyallahu anh şu cevabı verdi: "Elbette biliyorum. Resûlullah aleyhissalâtu vesselam, Hz. Ebu Bekir devirlerinde ve Hz. Ömer radıyallahu anhümâ'nın hilafetinin de ilk yıllarında, bir erkek hanımını, daha onunla temastan önce boşayacak olsa, bu bir tek talak addediliyordu. Hz. Ömer, insanların talaka düşkünlüklerini görünce: "Erkeklerin aleyhine olarak bu talaklara müsaade ediyorum" dedi."* [Müslim, Talâk 17, (1472); Ebu Dâvud, Talak 10, (2199, 2200); Nesâî, Talak 8, (6, 145).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadîs, *"kadına duhûlden sonra boşanma vâki oldu ise bunun üç talak, duhûlden önce vaki oldu ise tek talak olacağı"* na hükmedenler nezdinde hüccettir.

2- Bu hadîs, başka rivayetlere ve ülemânın umumiyetle benimsedikleri

hükme muhalefet ettiği için bir kısım itirazlara sebep olmuştur. Üç talak bahsinin günümüzde de zaman zaman münâkaşa edildiği, ve hattâ bir anda verilen üç talâkın, *Hz. Ömer*'den sonra *"üç ayrı talak"* kabul edilmeye başlandığı yanlış inancının hâlen mevcudiyeti sebebiyle, meseleye *Nevevî*'nin getirdiği açıklamayı tavzih edici küçük tasarruflarla aynen kaydediyoruz: Bu hadîs, müşkil hadislerden sayılmıştır. *Ülemâ,* hanımına: *"Sen üç talak boşsun"* diyen şahıs hakkında ihtilâf etmiştir. *Şâfiî, Mâlik, Ebu Hanîfe, Ahmed* ve selef ve haleften cemâhiru'l-ülemâ: *"Üç talak da vâki olur"* demişlerdir. *Tâvus* ve Ehl-i Zâhir'den bazıları: *"Bununla tek talak vâki olur"* demişlerdir. Bu görüş, *Haccâc İbnu'l-Ertât, Muhammed İbnu İshâk*'dan da rivayet edilmiştir. *Haccâc İbnu'l-Ertât*'tan meşhur olan görüş: *"Bununla hiç bir şeyin vâki olmayacağı"* dır. Bu, *İbnu Mukâtil*'in de kavli, *Muhammed İbnu İshâk*'tan da rivayettir. Bu zevât, sadedinde olduğumuz *İbnu Abbâs* rivâyetinden başka *İbnu Ömer*'in hanımını hayızlı iken üç talakla boşayıp buna itibar etmediğine dair rivayetle, *Rükâne hadîsi*nde, onun hanımını üç kere boşamasına rağmen *Resûlullah*'ın hanımına dönmeyi emrettiğine daîr gelen rivayetlerle de ihticac ederler. Cumhur ise: وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللّٰهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ **"Boşanma iki defadır. Ya iyilikle tutma ya da iyilik yaparak bırakmadır... Bunlar Allah'ın hudududur. Kim bunları aşarsa onlar zalimlerdir"** (Bakara 229) ayetiyle amel etmiştir. Ayetin başında, karılarını boşamak isteyenlere bunun usulü anlatılır, sonunda ise belirtilen usule uymayanların zâlimler olduğu ifade edilir. Cumhur der ki: *"Ayette temas edilen hududu aşıp nefse zulmetmenin mânası şudur: "Hanımını üç kere boşayan, sonradan pişmanlık duyar. Ancak beynûnet (kesin ayrılık) hâsıl olduğu için, bunun düzeltilmesi, dolayısiyle karısına dönmesi mümkün değildir. Eğer üç talak bir sayılsa idi, boşayan adam karısına dönebilir, pişman da olmazdı." Rükâne hadisi*ne gelince,[73] cumhur onu, bir başka tarîkten gelen vechiyle değerlendirir. Bu vechine göre: *"O, hanımını talâku'l-bette ile boşamıştı. Resûlullah aleyhissalâtu vesselam ona:* **"Sen bir talak kastettiğine yemin eder misin?"** *dedi. O da: "Vallahi tek talak kastettim" dedi."*

Bu da gösterir ki, kişi üçe niyet edince, üçü birden vâki olmaktadır. Aksi takdirde *Resûlullah aleyhissalâtu vesselam*'ın *Rükâne*'ye yemin teklîf etmesinin bir mânası olmazdı.

Muhâlif görüşte olanların kaydettikleri rivayete gelince, buna

73) Bununla 4049 numarada geçen rivayet kastedilir.

göre, *"Rükâne hanımını üç talakla boşadı ve bu üç talak bir sayıldı."* Bu rivâyet zayıftır. Zira ravileri arasında meçhul olanlar var. Bu meseleyle ilgili rivayetlerden sahîh olanı, *Rükâne*'nin hanımını *talâku'l-bette* ile boşadığını ve *el-bette* kelimesinin *"bir"*, *"iki"* ve *"üç"*e de delalet edecek mahiyette olduğunu ifâde eden rivayettir. Bu zayıf rivayeti yapan kimsenin, *el-bette* lafzının, *"üç"*ü'de iktiza ettiğine itikad edip, anladığı manâyı esas alan bir rivayette bulunmuş olması mümkündür, ancak burada bir galata düştüğü de açıktır.

*İbnu Ömer radıyallahu anhümâ hadîsi*ne gelince,(74) Müslim'in ve diğerlerinin zikrettiği sahîh rivâyetler onun hanımını bir defada boşadığını ifâde etmektedir. *İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ*'nın rivayetiyle (75) ilgili olarak verilen cevap ve tevilinde ülemâ ihtilaf eder. Esahh olan şu ki: İslam'ın başında (yani *Aleyhissasâtu vesselam* zamanında) bir kimse karısına *"sen boşsun, sen boşsun, sen boşsun"* der, ikinci ve üçüncü *"boşsun"* cümleleriyle te'kid düşünmüş ve ayrı bir boşamaya niyet etmemişse, tek bir boşamanın vukû bulduğuna hükmedilirdi. Nitekim *Resûlullah* devrinde bu çeşit ifadelerde ayrı bir boşama kasdı pek az olurdu, dolayısıyle bunun te'vilinde gâlib durum esas alınmış olmaktadır ki bu da *kasd-ı te'kid*'dir, kasd-ı talak değil. Ancak *Hz. Ömer* zamanında, insanlar değişti ve bu sîganın kullanımı arttı. Ayrıca bu sîgada geçen müteakip *"sen boşsun"*larla çoğu durumda *"yeni bir boşama"* kastedildi. Bundan ötürü, o zamanda mutlak bir şekilde kullanılmış olan *"sen boşsun"*larla, gâlib durum esas alınarak *"üç ayrı boşama"*ya hamledildi. Çünkü o asırda böyle bir söz işitilince akla ilk gelen, üç talâkın kastedilmiş olduğu idi.

Şöyle bir izah da yapılmıştır: *"Hadîsten maksad şudur: Resûlullah aleyhissalâtu vesselam devrinde, umumî âdet tek bir talakın verilmesi idi. Halbuki Hz. Ömer radıyallahu anh zamanında âdet değişti, insanlar bir defada üç talâkı birden vermeyi âdet edindiler. Hz. Ömer de bunu infâz etti. Durum bu olunca, rivayetler, aynı meseleye ait hükümdeki değişmeyi değil, aksine insanların adetlerindeki değişmeyi haber vermiş olmaktadırlar."*

Mazirî der ki: *"Gerçeği bilmeyen kimse, başlangıçta, bir defada verilen üç talakın bir sayıldığını, sonradan bu tatbikatın neshedilmediğini zanneder. Bu çok yanlış bir anlayıştır. Çünkü Hz. Ömer radıylallahu anh nesihde bulunmamıştır. Haşa huzurdan, kazara neshe tevessül etmiş olsaydı, Ashab radıyallahu*

---

74) Bununla 4061 numaralı hadîsi kastetmektedir.

75) Bununla 4045-4046 numaralı hadîs kastedilir.

anhüm, ona (bu usûle aykırı davranışı sebebiyle) (76) *şiddetle reddedip, karşı çıkarlardı. Nesh iddiasını ileri süren kimse, buradaki neshin Resûlullah devrinde cereyan etmiş bulunduğunu söyleyecek olsa, bu iddia daha makul olur, ancak, hadîsin zahirinden dışarı çıkar. Zira, böyle bir şey olsaydı, râvinin "bu hükmün, Hz. Ebu Bekir devri ile Hz. Ömer devrinin ilk yıllarına kadar devam ettiğini" söylemesi câiz olmazdı."*

Şöyle denecek olursa: *"Ashab nesh hususunda icma ederse, bu onlardan kabul edilir."* Cevabımız şu olur: *"Evet Sahâbenin icmaı makbuldür, ancak onların icmaları ile nâsih'e istidlal edilir. Kendi arzularıyla neshetmeleri meselesi mevzubahis olursa, maâzallah bu düşünülemez. Zira böyle bir kabul, onların hata üzerine icma etmeleri mânasına gelir. Halbuki onlar böyle bir duruma düşmekten masumdurlar."*

Şöyle denecek olursa: *"Böyle bir neshin varlığını Ashab'ın önceleri bilemeyip, Hz. Ömer zamanında farkına varmış olması da mümkündür?"* Deriz ki: *"Bu düşünce de yanlıştır. Çünkü, bu durumda, Hz. Ebu Bekir zamanında hata üzerine icmanın vaki olmuş bulunduğu manası çıkar. Halbuki usulcü muhakkikler, icmanın sıhhati için, o asrın inkırazını şart koşmazlar."*

Ebu Dâvud'un Sünen'inde gelen: *"Bu hüküm henüz gerdek yapılmamış olan kadın hakkındadır"* ifadesine gelince, bu hükmü, *İbnu Abbâs*'ın ashâbından bazıları ileri sürmüştür. Onlar dediler ki: *"Temas edilmemiş olana üç talâk vaki olmaz, çünkü böyle bir kadın bir defa* أنْتِ طَالِقٌ *"Sen boşsun"* denmekle *talâk-ı bâîn ile boş olur, ve "üç talakla" sözü, beynunet (yani kesin ayrılık) vukûa geldikten sonra söylenmiş olur, ayrılığın husûlünden sonra söylenen üç talakla sözüne yeni bir hüküm terettüp etmez."* Cumhur bu iddiaya karşı demiştir ki: *"Bu ifade yanlıştır. Bilakis, üç talakla sözü üzerine üç talâk vâki olur. Çünkü* أنْتِ طَالِقٌ *"sen boşsun" sözünün mânası sen tâlâk sâhibisin demektir. Bu söz bir talak için geçerlidir ve aded ifâde eder. Ama ondan sonra söylenen "üç" rakamı bunu tefsir eder ve adedin üç olduğunu açıklar. Ancak* Ebu Dâvud'*da geçen bu rivayet zayıftır. Bunu Eyyub es-Sahtiyanî meçhûl şahıslar yoluyla Tavus'tan, o da İbnu Abbâs'tan rivayet etmiştir. Bu vasıftaki bir hadîsle ihticac edilmez." Doğrusunu Allah bilir."* (*Nevevî*'nin açıklaması bitti.)

76) Usûle aykırı diyoruz, çünkü nesh yetkisi sadece *Hz. Peygamber*'e aittir. Başka kimse neshe yeltenemez.

4059 ٢ـ وعن محمد بن إياس بن البكير قال: [طَلَّقَ رَجُلٌ امْرَأَتَهُ ثَلاثاً قَبْلَ أَنْ يَدْخُلَ بِهَا، ثُمَّ بَدَا لَهُ أَنْ يَنْكِحَهَا، فَجَاءَ يَسْتَفْتِى فَذَهَبْتُ مَعَهُ فَسَأَلَ ابنَ عَبَّاسٍ وَأَبَا هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمْ فَقَالاَ: لاَنَرَى أَنْ تَنْكِحَهَا حَتّٰى تَنْكِحَ زَوْجاً غَيْرَكَ، فَقَالَ إِنَّمَا طَلاَقِى إِيَّاهَا وَاحِدَةٌ، فقالَ ابنُ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّٰهُ عنهُمَا: إِنَّكَ أَرْسَلْتَ مِنْ يَدِكَ مَا كَانَ لَكَ مِنْ فَضْلٍ]. أخرجه مالك، وهذا لفظه، وأبو داود.

2. **(4059)**- *Muhammed İbnu İyâs İbnu'l-Bukeyr* anlatıyor: *"Bir adam karısını, temastan (gerdekten) önce üç talakla boşadı. Sonra da onunla nikahının devamını uygun gördü. Fetva sormaya gitti, ben de beraberinde idim. İbnu Abbâs ve Ebu Hüreyre radıyallahu anhüm'ün yanlarına geldi. Onlar: "Senden başka bir erkekle evlenmedikce o hanımla evlenmen mümkün değil!" dediler. Adam, "İyi ama ben onu bir talakla boşadım" dedi. İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ: "Sen, kendine ait fazlalığı elinden bırakmışsın!" buyurdu."* [Muvatta, Talâk 37, 39, (2, 570, 571); Ebu Dâvud, Talâk 10, (2198). Bu metin, Muvatta'daki metindir.]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, *İbnu Abbâs*'ın bir anda verilen üç talâk'ın bir değil, üç talak sayılacağı kanaatinde olduğunu gösteren rivayetlerdendir. Dolayısiyle 4045 numaralı hadîste ifade edilen görüşe muarızdır. İşte *Ebu Dâvud*, bu çeşit rivayetleri gözönüne alarak, *İbnu Abbâs*'ın bidayette bir defasında verilen üç talâkın bir talâk sayılacağı kanaatini taşıdığı halde, sonradan fikir değiştirerek *"üç sayılacağı"* kanaatini benimsediğini söylemiştir.

4060 ٣ـ وعن عطاء بن يسار قال: [سَأَلَ رَجُلٌ ابنَ عَمْرِو بنِ الْعَاصِ رَضِىَ اللّٰهُ عنهُمَا عَنْ رَجُلٍ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ ثَلاَثاً قَبْلَ أَنْ يَمَسَّهَا، فَقَالَ عَطَاءٌ رَحِمَهُ اللّٰهُ فَقُلْتُ إِنَّمَا طَلاَقُ الْبِكْرِ وَاحِدَةٌ: فَقَالَ لِى عَبْدُ اللّٰهِ: إِنَّمَا أَنْتَ قَاصٌّ. الْوَاحِدَةُ تُبِينُهَا وَالثَّلاثُ تُحَرِّمُهَا حَتّٰى تَنْكِحَ

زَوْجاً غَيْرَهُ]. أخرجه مالك.

3. **(4060)**- *Atâ İbnu Yesâr rahimehullah* anlatıyor: *"Bir adam Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs radıyallahu anhümâ'ya, temastan (gerdekten) önce hanımını üç talakla boşayan kimsenin durumunu sordu. Atâ rahimehullah der ki: "Ben bâkirenin talâkı birdir" dedim. Ancak Abdullah bana dedi ki: "Sen hikâyecisin (kafadan attın). Bir talak, talâk-ı bâinle kadını boş kılar, üç ise, kadını bir başkasıyla evlenip ondan boşanıncaya kadar eski kocasına haram kılar."* [Muvatta, Talâk 33, (2, 570).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet *Abdullah İbnu Amr İbni'l-As radıyallahu anhümâ*'nın da bir anda verilen üç talâkın, temas edilmiş olsun olmasın, kadını üç talakla boş kılacağı kanaatinde olduğunu gösteriyor.

2- *Abdullah*'ın, *Atâ* ya sarfettiği: أَنْتَ قَاصٌ *"sen hikayecisin"* sözü, *"Sen bu meselenin fıkhî hükmünü bilmiyorsun. Kulağına gelen rastgele sözle fetva verdin"* mânasına gelir. Kâss, *"kıssa anlatan"* demektir. Dilimizde *hikayeci* tabiriyle karşılamamız uygundur. Bilenlerin, yaşlıların meydanlarda, köşe başlarında, çarşı-pazarda halkalar teşkîl edip tarihi kıssalar eyyâmu'l-Arap vs. anlatmaları, *Tâ-ha Hüseyin*'in bir nevi otobiyografisi olan *el-Eyyâm*'dan anlaşıldığına göre, yakın zamana kadar devam etmiş olan eski bir Arap geleneğidir.

ÜÇÜNCÜ FASIL
HAYIZLI KADININ TALAKI

4061 ١ـــ عن ابن عمر رضى اللّٰهُ عنهما: [أَنَّهُ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ وَهِىَ حَائِضٌ، فَسَأَلَ عُمَرُ رَضِىَ اللّٰهُ عنهُ النَّبِىَّ ﷺ؟ فَقَالَ: مُرْهُ فَلْيُرَاجِعْهَا، ثُمَّ يُمْسِكْهَا حَتّٰى تَطْهُرَ، ثُمَّ تَحِيضَ فَتَطْهُرَ، فَإِنْ بَدَا لَهُ أَنْ يُطَلِّقَهَا فَلْيُطَلِّقْهَا قَبْلَ أَنْ يَمَسَّهَا، فَتِلْكَ الْعِدَّةُ كَمَا أَمَرَ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ]. أخرجه الستة.

وفى رواية لمسلم: «مُرْهُ لَلْ يُرَاجِعْهَا، ثُمَّ لِيُطَلِّقْهَا، أَوْ حَامِلاً».

1. **(4061)**- *İbnu Ömer radıyallahu anhümâ*'dan rivayet edildiğine göre, *hanımını hayızlı iken boşamış, babası Hz. Ömer radıyallahu anh, durumu Resûlullah aleyhissalâtu vesselam'a sormuştur. Aleyhissalâtu vesselam da:* **"Ona emret, hanımına dönsün. Kadın temizleninceye kadar yanında tutsun. Sonra tekrar hayz olup temizleninceye kadar beklesin. Kadın temizlenince boşamak dilerse, temastan önce boşasın. İşte bu, azîz ve celîl olan Allah'ın (boşama hususunda) emir buyurduğu iddettir."**

Müslim'in bir rivayetinde: **"... Ona söyle, hanımına dönsün, sonra onu temizken veya hamile iken boşasın"** demiştir. [Buharî, Talâk 2, 3, 44, 45, Ahkâm 13, Tefsîr, Talâk 1; Müslim, Talak 1, (1471); Muvatta, Talâk 53, (2, 576); Ebu Dâvud, Talâk 4, (2179 - 2185); Tirmizî, Talâk 1, (1175); Nesâî, Talâk 1, 3, 4 (6, 137-141).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadîs muhtelif vecihlerle rivayet edilmiştir. Bazı rivayetlerde *Hz. Abdullah radıyallahu anh*'ın boşadığı hanımın *Âmine Bintu Gıfâr* olduğu tasrih edilmiştir.

2- Hadîste, kadının boşanması için **"Allah'ın emir buyurduğu iddet"** tabiri geçer. ***Resûlullah*** bu sözleriyle, Talak sûresinin ilk ayetine işaret etmektedir. Orada mealen şöyle buyrulmuştur: **"Ey peygamber, kadınları boşayacağınız vakit iddetlerine doğru boşayın. O iddeti de sayın. Rabbiniz olan Allah'tan korkun."**

Ayet-i kerîme'de zikri geçen iddet, sayılı âdet günleridir. Öyleyse, âyet-i kerîme bu müddetin nazar-ı dikkate alınmasını, rastgele boşama yapılmamasını emretmiş olmaktadır. Yani kadın, bir temizlik müddetini çıkaracak, o esnada kadına temas edilmeyecek, müteakip bir temizlik müddetine girince temastan önce boşayacak. Sünnî talakta bu, tam üç hayız müddetidir. Bu suretle kadının hamile kalıp kalmadığı da ortaya çıkmış olacaktır.

Şafi'îler, ayette geçen iddet (تِلْكَ الْعِدَّةُ) tâbirinden, boşanan kadınların iddetinin üç hayız müddeti olduğunu istidlal ettiler. Dediler ki: *"Resûlullah'ın, kadını tuhur halinde boşamayı emretmesi ve bunu iddet kılması ve hayz içerisinde boşamayı yasaklaması ve hayızı iddet olmaktan çıkarması sebebiyle sâbit olmuştur ki, kurû' zamanları*[77] *temizlik zamanlarıdır."* Hanefilere göre ise ayette geçen *kurû' zamanları* hayız zamanlarıdır. *Şâfi'î* görüşü benimseyenlere göre, iddetin nihayeti üç temizlik devresinden sonraki hayız kanının görülmesidir. Böylece iddet sona erer. İddetin üç hayız devresi olduğunu söyleyen Hanefilere göre iddet, kadının üçüncü hayızından yıkanması veya bir namaz vaktinin geçmesiyle sona erer.

Kadının, belirtilen üç tuhur müddetinin her birinde bir kere olmak üzere talaklarının tamamlanarak boşanmasına *sünni-i hasen* denir. Eğer birinci talakla üç tuhur müddetinin geçmesi, yani iddetinin tamamlanması sağlanırsa bu çeşit boşamaya *sünni-i ahsen* denir.

3- *Resûlullah aleyhissalâtu vesselam*'ın kadını tutmayı emretmesindeki hikmet nedir? Bu hususta ülemâ değişik sebepler teklif etmiştir:

★ *İmam Şâfi'î* şöyle açıklar: *"Bununla, kadını boşamış bulunduğu hayızdan sonra tam bir tuhur müddeti, arkasından da tam bir hayız müddetince tutarak istibrasını (hamile mi değil mi, bilinmesini) sağlamayı arzu etmiş olması muhtemeldir. Kadın, iddetinin hamilelikle mi hayızla mı geçeceğini böylece*

---

77) Kurû'dan maksad وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ ثَلٰثَةَ قُرُوءٍ **"Boşanan kadınlar bizzat kendileri üç kurû' müddeti beklerler"** (Bakara 228) ayetinde geçen kurû'dur. Bu kelime ezdaddandır. Yani zıd manalarda gelen kelimelerdendir. Hem temizlik devresi hem de hayız devresi mânasına gelir.

bilir. Erkek de kadını hamile olarak mı boşadığını bilir ve yaptığı işin câhili olmaz. Hâmile olduğunu anlayınca, ola ki, bu sebeple boşamaktan da vazgeçer."

★ Neylü'l-Evlâr'daki bir açıklamaya göre, *"Bundaki hikmet ric'atın talak garazıyla olmamasıdır. Eğer kadını, boşamanın kendisine helal olduğu bir müddet boyunca yanında tutarsa ric'atın faydası ortaya çıkar. Zira, bazan erkeğin, kadınla beraberliği uzar da erkek onunla cima yapar, böylece kadına karşı duyduğu husumet bertaraf olur ve boşamaktan vazgeçer."*

4- Hadîsin bazı vecihlerinde *Resûlullah*'ın *Hz. Ömer'e:* **"Ona emret, kadına rücû etsin, sonra temizlenince onu boşasın..."** dediği rivayet edilmiştir. Hanefiler bunu esas alarak, kadını, boşadığı hayızı takip eden tuhur müddeti içerisinde boşamanın câiz olduğu hükmüne varmıştır. *Ahmet İbnu Hanbel*'den yapılan iki rivayetten biri ve *Şafi'î*'den gelen iki veciten biri de böyledir. *Şafi'î*'den ve *Ahmed İbnu Hanbel*'den gelen ikinci rivayetlerle *İmam Ebu Yusuf* ve *Muhammed*'e göre bu tuhur içerisinde boşamanın yasak olması esastır.

5- Bazı rivayetlerde gelen **"...hâmile iken boşasın"** ziyadesini değerlendiren ülemâ, ekseriyet itibâriyle hâmile olduğu belli olan kadını boşamanın câiz olduğu görüşünde ittifak etmiştir. *Hattabî, "Hamileyi boşayan kimse sünnî talakla boşamıştır, hamilelik içerisinde ne zaman isterse o vakit boşar"* der. *Ehl-i Rey*'den *Ebu Hanîfe* ile *Ebu Yusuf rahimehumullah "iki boşama arasında bir ay bir müddet geçmelidir"* demişlerdir. *İmam Muhammed, Züfer* ve *Mâlik* ise, *"Hamile kadın, doğuruncaya kadar sadece bir talakla boşanmalıdır, bir talak verildikten sonra doğuruncaya kadar kadın bırakılır, diğer talaklar doğmadan sonra vâki olur"* demişlerdir.

6- Hadîste dikkatimizi çeken bir husus *Resûlullah aleyhissalâtu vesselam*'ın *Hz. Ömer*'e: **"Ona emret..."** buyurmuştur. Ülemâ, *"bir şeyin başkasına emredilmesi, emrinin verilmesi ile o şey emredilmiş sayılır mı?"* diye ihtilaf etmiştir. Bazı alimler bunun bir emir sayılmayacağına kâildir, bazıları tam aksine bunun emir olduğuna hükmetmiştir.

DÖRDÜNCÜ FASIL

İCBAR EDİLENİN, DELİNİN, SARHOŞUN TALAKI

4062 ١ـ عن أبى هريرة رضى اللّٰهُ عنهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: كُلُّ طَلاَقٍ جَائِزٌ إلاَّ طَلاَقَ الْمَعْتُوهِ، وَالْمُكْرَهِ، وَالْمَغْلُوبِ عَلَى عَقْلِهِ]. أخرجه الترمذى

1. **(4062)**- *Hz. Ebu Hüreyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselam buyurdular ki:* **"Mâtuh ve mükreh ve mecnunun talâkı hariç bütün talaklar câizdir."** [Tirmizî, Talâk 15, (1191).]

4063 ٢ـ وعن علىّ رضى اللّٰهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهُ ﷺ: كُلُّ طَلاَقٍ جَائِزٌ إلاَّ طَلاَقَ الْمَعْتُوهِ وَالمُكْرَهِ، وَقَالَ: أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ الْقَلَمَ رُفِعَ عَنْ ثَلاَثَةٍ: عَنْ الْمُجْنُونِ حَتّٰى يُفِيقَ، وَعَنِ الصَّبِىِّ حَتّٰى يُدْرِكَ، وَعَنِ النَّائِمِ حَتّٰى يَسْتَيْقِظَ]. أخرجه البخارى فى ترجمة.

2. **(4063)**- *Hz. Ali radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselam buyurdular ki:* **"Mâtuh ve mükreh'inki hariç bütün talaklar mûteberdir"** *ve ilave ettiler:* **"Bilmez misin, kalem üç (kişi)den kaldırılmıştır: İfakat buluncaya kadar "mecnûn"dan, idrak edinceye kadar "çocuk"tan, uyanıncaya kadar "uyuyan"dan."** [Buhari, Talâk 11. (Bab başlığında senetsiz olarak kaydedilmiştir.)]

4064 ٣ـ وفى أُخرى له عن عثمان رضىَ اللّٰهُ عنه: [لَيْسَ لِسَكْرَانَ، وَلاَ مَجْنُونٍ، طَلاَقٌ].

3. **(4064)**- Yine Buhârî'nin *Hz. Osman radıyallahu anh*'tan kaydettiği diğer bir rivayette şöyle buyrulmuştur: **"Ne sarhoşun ne de mecnunun talâkı muteber değildir."** [Buharî, Talak 11. (Bab başlığında senetsiz olarak kaydedilmiştir.)]

4065 ٤ـــ وله فى أخرى عن ابن عباس رضى اللّٰهُ عنهما قال: [لَيْسَ لِمُسْتَكْرَهٍ، وَلاَ لِمَجْنُونٍ طَلاَقٌ].

4. **(4065)**- Yine Buhârî'nin *İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ*'dan kaydettiği bir diğer rivayette şöyle buyrulmuştur: **"Ne müstekreh ne de mecnun'un talâkı mûteber değildir."** [Buhârî, Talâk, 11. (Bab başlığında senetsiz olarak kaydedilmiştir.)]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadîsler, kişinin hür iradesini şuurlu olarak kullanmadığı hallerde îka ettiği boşamanın hükmüne temas etmektedir. Son üç hadîs Buharî'de: *"İğlâk (gadab, icbar) ve ikrah haliyle, sarhoş ve mecnundan vâkî olan talak..."* diye başlayan bir bâb'ta senetsiz olarak kaydedilir.

2- Hadîslerde zikri geçen haller, kişinin iradesini normal olarak kullanmadığı durumları ifâde eder. Şöyle ki:

Ma'tûh: Yaşlılık sebebiyle aklî zaafa (ateh) uğramış kimseye denir. *Ma'tuh*'un dilimizdeki tam karşılığı *bunak*'tır.

Mükreh: Korku ile zorlanıp, bir işi yapmaya icbâr edilen demektir. Yâni irâdesi ve aklı ile hareket edemeyip şu veya bu tehdid altında iş yapan kimsedir.

Mecnun: Bilindiği üzere, aklî noksanlığı olan kimsedir, dilimizde karşılığı deli'dir.

Çocuk: Dinimize göre, büluğa ermemiş kimseler çocuk sayılır ve hukukî ehliyeti yoktur, hacr altındadır. Bu onun henüz aklî olgunluğa ermemiş olmasından ileri gelir.

Uyuyan: Bu da aklî kontrole sahip olunmayan haldir. Uykuda sarfedilen sözlere *konuşma* denmez, *sayıklama* denir.

Sarhoş: Bu, sekir verici yani alkollü bir şeyi içerek aklî kontrolünü kaybeten insan demektir.

Hülasa, zikredilen bu hallerin hepsi de, insan iradesini, aklın kontrolü altında hür olarak kullanamadığı hallerdir.

3- Bu hallerde kişinin fıkıh açısından sorumluluğu mevzuunda selef ülemâsının ihtilafı vardır. Yukardaki rivayetlere bakınca, bu altı meseleyi sorumluluktan istisna etmede hepsinin ittifak içinde olmadığı ilk nazara çarpan hususlardan biri olmaktadır. Ayrıca *Hz. Osmân*'a ve *İbnu Abbas*'a ait *Buharî rivayetleri* merfu değil, mevkuf olarak kaydedilmiştir. Şimdi bunların her biri hakkındaki ülemânın hükmünü belirtelim:

★ **MÜKREH**: İhtilaflıdır. *İbrahim Nehâî "mühreh'in talâkı muteberdir, çünkü bununla nefsini kurtarmıştır"* der. Ehl-i Rey (Hanefîler) de bu görüştedir. *İbrahim Nehâî: "Mükreh tevriye ile (kelime oyunu ile yanıltma) boşarsa talâk vaki olmaz"* demiştir. *Şa'bî: "Hırsızların zorlaması ile boşarsa vaki olur, sultan zorlarsa vâki olmaz"* der. Hırsızın öldürebileceği, sultan'ın ise öldürmeyeceği melhuz olduğu için bu ayrıma yer verir.

Ancak cumhur, mükreh'ten vâki olan söze itibar edilmemesi gerektiğine hükmetmiştir.

Bu görüşte olan *Atâ*, إِلاَّ مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالإِيمَانِ **"Gönlü imanla dolu olduğu halde zor altında olan kimse müstesna, inandıktan sonra Allah'ı inkâr edip gönlünü kâfirliğe açanlara Allah katında bir gazab vardır. Büyük azab da onlar içindir."** (Nahl 106) âyetine dayanır. *"Şirk, talâk'tan daha büyüktür"* der.

İmam Şâfi'î de bu görüşü benimser ve der ki: *"Allah Teâla hazretleri, zor altında küfrü telaffuz etmek mecburiyetinde kalanı affeder ve o kimseden küfürle ilgili hükümleri kaldırırsa, zor altında işlenen küfür dışındaki günahları haydi haydi affeder, çünkü günahların en büyüğü küfürdür. Öyleyse o affedildi mi ondan küçük olanların affı evleviyetle caizdir."*

★ SARHOŞ'un durumu da ihtilâflıdır. *Atâ, Tâvus, İkrime, Kâsım, Ömer İbnu Abdilaziz*'in sarhoşken verilen talâkın vaki olmayacağı kanaatinde olduklarını *İbnu Ebi Şeybe* kaydeder. *Rebî'a, Leys, İshâk, Müzenî ve Tahâvî*'nin de sarhoşun talâkı vâki olmayacağı kanaatinde oldukları; *Tahâvî*'nin: *"Ülemâ ma'tuh'un talâki vaki değildir demekte icma eder, sarhoş da sarhoşluğuyla ma'tuhdur"* dediğini *İbnu Hacer* kaydeder.

Ancak Tâbiinden *Saîd İbnu Müseyyeb, Hasan Basrî, İbrahim Neha'î, Zührî, Şâ'bî* gibi bir kısmı, sarhoşun talâkının vaki olduğuna hükmetmişlerdir.

Evza'î, Sevrî, İmam Mâlik, Ebu Hanîfe de bu görüştedirler. *Şâfi'î hazretlerin*den iki görüş rivayet edilmiştir. Esah olanı talâkın vukûudur. Hanbelî görüş ihtilaflıdır.

Sarhoşun talakı mutlak şekilde vâkidir diyenlerin nokta-ı nazarı şöyledir: *"Sarhoş, sekir vericiyi içmekle zâten Allah'a âsi olmuştur, isyanı sebebiyle ne hitaptan ne de günahtan kurtulamaz, çünkü ona namaz ve sâir vâciblerin ifası, sarhoşluğa düşmeden önce emredilmektedir."*

Tahavî bu görüşe şöyle cevap verir: *"Aklını kaybedene terettüp eden ahkâm -aklın gidişi, kendinden gelen bir sebeple veya kendi dışından gelen bir sebeple olmuş- farketmemelidir. Zira, namazı îfâdan aciz kalan kimsenin Allah'tan gelen veya nefsinden gelen bir sebeple âciz kalması arasında fark yoktur. Nitekim kendi ayağını kesen kimse de böyledir. Ondan namazın "kıyam" (ayakta durmak) farzı düşer." Tahâvî*'ye: *"Kıyam düşmemiş, kuûd'a (oturmaya) intikal etmiştir, namazla sarhoşluğun hükmü burada karışmaz, ayrıdır"*, diye itiraz edilmiştir.

İbnu Battâl der ki: *"Sarhoşta asıl olan akıldır, sarhoşluk ise, onun aklına ârız olan bir haldir. Öyleyse, ondan herhangi bir mefhumu ifâde eden her ne kelam vâki olursa -aklın gittiği sabit olana dek- asla hamledilir."*

İbnu Hacer, sarhoşu târif zımnında şunu söyler: *"Sarhoş bazan,* حَتّٰى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ **"Sarhoşken ne dediğinizi bilinceye kadar... namaza yaklaşmayın"** (Nisa 43) *âyeti mucibince, ayıkken söylemediğini söyler, yapmadığını yapar. Öyeyse, söylediğini bilen kimsenin sarhoş olmadığına ayette delil var."*

★ **HATA VE UNUTMA:** Bu vesîle ile şu hususu da kaydetmede fayda var: İslam âlimleri hangi hallerde talakın vaki olacağını tahlil ederken, kişinin ağzından hataen vaye nisyanen yani yanılarak ve unutarak talak ifade eden söz çıkacak olsa, talak vâki olur mu, olmaz mı hususunda münakaşa etmiştir. Bazı alimler, ayet ve hadîsten delil göstererek *"vaki olmaz"* derken, bazıları *"olur"* demiştir. *"Vaki olmaz"* diyenler رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا اِنْ نَسِينَا اَوْ اَخْطَاْنَا **"Ey Rabbimiz, unutur veya hatâ edersek bizi sorumlu tutma"** (Bakara 286) âyeti ile, İbnu Mâce'*de* gelen اِنَّ اللّٰهَ تَجَاوَزَ عَنْ اُمَّتِى الْخَطَأَ وَالنِّسْيَانَ وَمَا اسْتُكْرِهُوا عَلَيْهِ **"Allah Teâla Hazretleri ümmetimden yanılarak, unutarak, zorlanarak yaptıklarını affetmiştir"** hadîsine dayanırlar. Bilhassa bu rivayette, üç durumun hükmü bir tutulmuş, aralarında eşit kılınmıştır: *Hata, unutma, icbar* (ikrah). Cumhur bu hallerde nikah vakî olmaz görüşüne zâhip olmuştur. Hanefî-

ler, aksi kanaattedir: *"Bir kimse hanımına bir şey demek istese ancak yanlışlıkla ağzından "sen boşsun" cümlesi çıkıverse, hanımı boş olur."*

★ **MECNUN:** Mecnunun (delinin) fiillerinden sorumlu olmayacağı hususunda alimler icma etmişlerdir. Ayrıca talaklarının sayılmayacağı da sarîh rivayetler de gelmiştir.

★ **ÇOCUK:** Çocuğun talakı hususunda bazı ihtilaflar olmuştur. Bu belki de *"çocuk"* yani (tıfl ve sab'y) kelimelerinin doğumdan büluğa kadar olan safhadakilerin hepsi için kullanılmasından ileri gelmektedir. Halbuki bu yaşlar arasındaki küçüklerin hepsi aynı aklî ve olgunluk seviyesinde değildir. Nitekim *İbnu'l-Müseyyeb* ve *Hasan Basri*'nin: *"Çocuğun aklı eriyor ve temyiz edebiliyorsa talakının câiz olduğu"*nu söylerler. *Ahmed İbnu Hanbel "oruca dayanabilen çocuğa hadd tatbik edilebileceğini"* söyler. *Atâ* da oniki yaşına gelen çocuğun böyle olacağını söylemiştir. *İmam Mâlik de "büluğa yaklaşmışsa"* çocuğa bu ahkâmın câri olacağını söylemiştir. Ancak cumhur büluğa ermedikce çocuğun hukukî ehliyete sahip olmayacağına, dolayısiyle talâkının da caiz olmayacağına hükmetmiştir.

Buharî'nin bir rivayetinde *Hz. Ali*'nin كُلُّ طَلَاقٍ جَائِزٌ اِلاَّ طَلَاقَ الْمَعْتُوهِ *"Ma'tuh'unki hâriç, bütün talaklar caizdir"* dediği rivayet edilmiş ve buradan çocuğun talâkı da caizdir manasının çıkarılabileceğine dikkat çekilmiştir. Tirmizî, bu hadîsi, sonuna الْمَغْلُوبِ عَلَى عَقْلِهِ. ibaresinin ziyadesiyle merfu olarak kaydeder. Ülemâ yanlışlığa meydan vermemek için *ma'tuh*'tan muradın *en-nâkısu'l-akl* yani *aklı noksan kimse* olduğunu belirtir ve bu ibarenin içine *çocuk, deli* ve *sarhoş*'un girdiğini söyler.

Tekrar edelim: Cumhur, ma'tuhtan sadır olan talaka itibar edilmemesi gereğine hükmetmiştir.

Bu hadîse dayanan âlimler, MÜVESVİS'in de talakının vâki olmayacağına hükmetmiştir.

BEŞİNCİ FASIL

NİKAHDAN ÖNCEKİ TALÂK

4066 ١ ـ عن مالك: [أنَّهُ بَلَغَهُ أنَّ عُمَرَ بنَ الخطَّابِ، وَعَبْدَ اللّهِ بنَ مَسْعُودٍ، وَسَالِمٍ ابْنَ عَبْدِ اللّهِ، وَالْقَاسِمَ بنَ مُحَمَّدٍ، وَابنَ شِهَابٍ، وَسُلَيْمَانَ بنَ يَسَارٍ رضىَ اللّهُ عنهُمْ كانُوا يَقُولُونَ: إذَا حَلَفَ الرَّجُلُ بِطَلاَقِ المَرْأةِ قَبْلَ أنْ يَنْكِحَهَا ثُمَّ أثِمَ أنَّ ذلِكَ لاَزِمٌ لَهُ إذا نَكَحَهَا].

1. **(4066)**- *İmam Mâlik*'e ulaştığına göre, *Ömer İbnu'l-Hattâb* ve *Abdullah İbnu Mes'ud, Sâlim İbnu Abdillah, Kasım İbnu Muhammed, İbnu Şihab, Süleyman İbnu Yesâr radıyallahu anhüm* şöyle hükmediyorlardı: *"Kişi evlenmezden önce hanımını boşadığına dâir yemin eder de sonra (yeminini tutmayarak) günah işlerse, işte bu, evlenince o adama gerekli olur."* [Muvatta, Talâk 73, (2, 584).]

AÇIKLAMA:

Burada, henüz bekar iken, hanımının nikahı üzerine bir hususta yemin edip sonra o söylediğini yapamayarak hânis olan kimsenin durumu açıklığa kavuşturulmaktadır: Evlendiği takdirde hanımı boş olur. Bu mesele, bir şarta muallak olan talak'ın, o şart yerine getirilmediği takdirde vâki olacağına dair bahse girmektedir. Rivayette adı geçen zevat dışında başkaları da aynı görüşü paylaşmıştır.

Ancak cumhur, *Ahmed, Şâfi'î, Mâlik* gibi daha başkaları da böyle bir durumda talâk'ın vaki olmayacağına hükmetmişlerdir.

Ebu Hanîfe ve Ashâbı: *"Mutlak olarak vâki olur, çünkü bir şarta ta'lîk etmek yemindir, yeminin sıhhati, yemin edilen şeyin kendisine sahip olmayı gerektirmez, nitekim Allah Teâla'ya yapılan yemin de öyledir"* demiştir.

Görüldüğü üzere bu, ülemanın ihtilaf ettiği hususlardan biridir. *İbnu Abdilberr* der ki: *"Talak'ın vuku bulmayacağına dair birçok hadîs var ise de hadîsci-*

ler nazarında hepsi illetlidir. Gerçi, bazıları bu hadîslerden bir kısmının sahih olduğunu ileri sürmüştür. Bu rivayetlerden en sıhhatlisi Tirmizî ve *Kasım İbnu Esbağ*'ın merfu olarak rivâyet ettikleri şu hadîsle لاَ طَلاَقَ إلاَّ بَعْدَ نِكَاحٍ **"Talak nikahtan sonra caizdir"**; *Ebu Dâvud*'un rivayet ettiği: (لاَ طَلاَقَ إلاَّ فِيمَا يُمْلَكُ) **"Mâlik olunanın talâkı caizdir"** hadîsleridir. Buharî: *"Bu, evlenmezden önce boşama meselesindeki hadîslerin en sahihidir"* demiştir. Bu iki hadîsin hükmüne, muhalif taraf şu cevabı verir: *"Biz, onların hükmünü reddetmiyoruz. Zira onların delâlet ettikleri şey, nikahtan önce talakın olmaması keyfiyetidir, bu hususta ihtilâf yok. İhtilafımız, nikahtan önce ona uymaklığımızdadır."*

İbnu Abbâs'a: "Falan kadınla evlenirsem boş olsun" diyen kimse hakkında sorulunca: *"Bunun bir değeri yoktur, zira talâk, mâlik olunan şey hakkındadır"* cevabını vermiştir. Ona: *"Ama İbnu Mes'ud: "Bir kimse bir vakte talik ederek bir şey söylerse, dediğine göre hükmolunur" buyurdu"* denilmişti. *"Allah Ebu Abdirrahman'a rahmet kılsın, eğer dediği gibi olsaydı, Allah şöyle derdi: "Siz mü'min kadınları boşar sonra da onlarla evlenirseniz..."* cevabını verdi. Bu cevapta demek isteneni şu rivayette daha açık olarak görmekteyiz:

Taberânî'nin rivâyetine göre, *İbnu Abbâs*'a, *İbnu Mes'ud*'un: *"Kişi evlenmedeği kadını boşayacak olsa, bu talâk câizdir"* dediği ulaşmıştı. *İbnu Abbâs: "Bu görüşünde hata etmiştir. Zira Allah Teâla:* **"Mü'min kadınları nikah ettiğiniz zaman temastan önce onları boşarsanız..."** (Ahzâb 49) *diyor, ama, "Mü'min kadınları boşayıp sonra da nikahladığınız zaman..." demiyor"* diye cevap verdi.

4067 ٢ــ وعن ابن مسعود رضىَ اللّهُ عنه: [أَنَّهُ كانَ يَقُولُ فِيمَنْ قَالَ: كُلُّ امْرَأَةٍ أَنْكِحُهَا فَهِىَ طَالِقٌ إِذَا لَمْ يُسَمِّ قَبِيلَةً، أَوِ امْرَأَةً بِعَيْنِهَا فَلاَ شَىْءَ عَلَيْهِ إِلاَّ فِيمَا يَمْلِكُ]. أخرجه مالك.

2. **(4067)**- *İbnu Mes'ud radıyallahu anh, "Evleneceğim her kadın boştur"* diyen kimse hakkında derdi ki: *"Bu kimse, kadının mensup olduğu kabîleyi veya muayyen bir kadını ismen belirterek zikretmemişse, -malik olduğu hâriç- onun bu sözüne hiç bir şey gerekmez."* [Muvattâ, Talâk 73, (2, 585).]

AÇIKLAMA:

1- Hadîsin, matbu Muvatta nüshasındaki aslında *-mâlîk olduğu hâriç-* is-

tisnası mevcut değildir.

2- Hadîs hakkında *İmam Mâlik* der ki: *"Bu hadîs, (bu babta) işittiklerimin en sahihidir."* Ve şu açıklamayla devam eder: *"Bir kimse hanımına: "Şu şu işim olmazsa sen boşsun" , "...Nikahlandığım her kadın boştur." "...Malım sadaka olsun" der ve hânis olursa (yani yeminini yerine getirmezse) bu kimsenin durumu şöyledir: "Hanımı, dediği gibi boştur. Fakat, "...Nikahlandığım her kadın boştur" sözü ise, kadını ismiyle veya kabilesiyle veya yaşadığı yerle veya benzer bir şeyle iyice belirtmedikçe boşama terettüp etmez, dilediğiyle evlenebilir. Malını bağışlayana gelince, o malının üçte birini tasadduk eder."*

4068 ٣ــ وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده رضى اللّهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ لاَ طَلاَقَ، وَلاَ عِتْقَ، وَلاَ بَيْعَ إلاَّ فِيمَا يَمْلِكُ، مَنْ حَلَفَ عَلَى مَعْصِيَةٍ فَلاَ يَمِينَ لَهُ، وَمَنْ حَلَفَ عَلَى قَطِيعَةِ رَحِمٍ فَلاَ يَمِينَ لَهُ، وَلاَ نَذْرَ إلاَّ فِيمَا يُبْتَغَى بِهِ وَجْهُ اللّهِ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

3. **(4068)-** *Amr İbnu Şuayb an ebîhi an ceddihi radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselam buyurdular ki:* **"Boşama, azadlık, satış mâlik olunan şeyler için câizdir. Kim günah bir şey üzerine yemin ederse ona yemin yoktur. Kim sıla-ı rahmi keseceğim diye yemin ederse, ona da yemîn yoktur. Nezir de kendisiyle Allah'ın rızası taleb edilen şeyler üzerine yapılır."** [Ebu Dâvud, Talâk 7, (2190, 2191, 2192); Tirmizî, Talâk 6, (1181).]

4069 ٤ــ وعن ابن عباس رضى اللّهُ عنهما قال: [جَعَلَ اللّهُ الطَّلاَقَ بَعْدَ النِّكَاحِ]. أخرجه البخارى فى ترجمة.

4. **(4069)-** *İbnu Abbâs radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Allah talâkı, nikahtan sonraya koymuştur."* [Buharî, Talâk 9.(Bab başlığında senetsiz olarak kaydetmiştir.)]

AÇIKLAMA:

1- Ülemâ, yabancı kadın için yapılan talâk-ı nâciz'in muteber olmadığında icma eder. Ancak *"Falanca kadınla evlenirsem o boştur"* gibi bir şarta tâlik

edilen sözle yapılan talak, Sahabe, Tabiîn ve daha sonra gelenlerin cumhuruna göre, vâki olmaz.

★ *Ebu Hanîfe* ve *Ashâbı*'ndan talakın mutlak olarak caiz olduğunu söyledikleri rivayet edilmiştir.

★ *İmam Mâlik* -kendisinden meşhur olan- görüşünde, *Rebî'a, Sevrî, Leys, Evzâ'î, İbnü Ebî Leyla* da bu meseleyi tafsîl etmişler, *"Eğer kişi: "Falanlardan veya falan köyden nikah edeceğim her kadın boştur" dese talâk sahihtir, kadın boştur; ama, umûmi bir ifâde ile "alacağım kadınlar boştur" dese hiçbir şey gerekmez."* Bunlara göre, nikah vuku bulmadan talâk vâki olmaz.

2- Hadîs, kişinin sahibi olmadığı bir şeyi satamıyacağını, mülkiyetinde olmıyan bir köleyi azad edemiyeceğini ifade eder. Meselâ kendine ait olmadığı halde, *"Şu köleyi azad ettim"* dese bu söz lağvdır. O köleyi bilahare satın alsa yeniden azad etmedikce, eski sözüyle köle azad edilmiş olmaz.

3- Mâsiyet üzerine yemin, *"Şu günahı işleyeceğim"* diye yapılan yemindir. *Resûlullah* bir kardeşi ile küsmeye yemin etmeyi de bu gruba dahil ederek *"bu, yemin olmaz"* buyurmuştur.

Hattâbi, bu ifadenin iki mânâyâ geldiğini belirtir:

★ Bununla mutlak yemîni kastetmiş olabilir. Bu durumda mâna şöyle olur: *"Ona yemin yoktur"* yani yeminini tutarak paklanma yok, fakat hânis olarak kefaret öder. Nitekim bir hadîste *Resûlullah:* **"Kim bir mesele için yemin eder, sonra bunun aksini yapmanın daha hayırlı olacağını anlarsa, bu hayırlıyı yapsın ve ettiği yemini bozarak kefarette bulunsun"** buyurmuştur. Şu halde yemin etmişim diyerek zararlı şeylerde inatlaşmanın bir gereği yok. Rehberimiz, yemin dahi etmiş olsak faydalı varken faydasızda, çok faydalı varken az faydalıda direnmememizi emretmektedir.

★ Hadîsten anlaşılan ikinci mâna şu: *"Bu sözle yemine dayalı bir nezirde bulunmuş olabilir."* Bir kimsenin, *"şu işi yaparsam yemin olsun çocuğumu keseceğim"* demesi gibi. Bu yemin bâtıldır. Buna uymak câiz değildir. Bu yemin sebebiyle adama ne kefâret ne de fidye gerekmez. Keza iyilik ve Allah'a yaklaşmak gayesiyle çocuğunu kesmeyi nezreden kimse hakkındaki hüküm de böyledir. Burada nezir sahih değildir, böyle bir nezre uymak da gerekmez, bu sebeple kefâret ödemesi de gerekmez. Zîra bu nezir, nezir değil, yemin de yemin değildir.

Yapılacak nezir, Allah'ın rızası kazanılan şeylerden olmalı, *"...şu kadar oruç tutarım"; "...şu kadar namaz kılarım"; "...şu miktar sadaka veririm, kurban keserim, bağışta bulunurum"* gibi. Bunların her biri ibadete girer ve onlar Allah'ın rızasını kazanmak için yapılırlar.

ALTINCI FASIL

KÖLE VE CARİYENİN TALAKI

4070 ١ــ عن عائشة رضى اللّٰهُ عنها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: طَلاَقُ اْلأَمَةِ تَطْلِيقَتَانِ وَعِدَّتُهَا «وفى نسخة وقُرُوُّهَا» حَيضتانِ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

1. **(4070)**- *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselam buyurdular ki:* **"Câriyenin talakı iki talaktır, iddeti de** -bir nüshada: **"kurû'u da"- iki hayız müddetidir."** [Ebu Dâvud, Talâk 6, (2189); Tirmizî, Talâk 7, (1182); İbnu Mâce, Talâk 30, (2080).]

AÇIKLAMA:

1- Hür olanlarda talâk üç olduğu halde, hadîs, kölelerde bunun iki talâk olduğunu takrir etmektedir. *Hattâbi* der ki: *"Ülemâ bu meselede ihtilaf etmiştir. Bir grup, "talak erkeğe, iddet kadına aittir" der. Bu hüküm, İbnu Ömer ve Zeyd İbnu Sabit ve İbnu Abbâs radıyallahu anhüm'den de rivayet edilmiştir. Atâ da bu görüşü benimsemiştir. Bu aynı zamanda İmam Mâlik, Şâfiî, Ahmed ve İshak'ın da kavlidir. Bunlara göre, câriye şâyet hür bir kimsemin nikâhında ise, bunun talakı üçtür, iddeti de iki kurû'dur. Eğer hür bir kadın, kölenin nikahında ise bu kadının talâkı ikidir ve iddeti üç kurû'dur.*

Ebu Hanîfe ve Ashâbı'na ve Süfyan-ı Sevrî'ye göre, "hür kadın üç kurû' müddetince iddet bekler, hür veya kölenin nikahı altında olmuş farketmez, talakı da üçtür, iddette olduğu gibi câriye ise, hür veya kölenin nikahında olduğuna bakılmaksızın iddeti iki kurû, talakı iki talaktır. Hadîs, sâbit ise Ehl-i Irak için hüccettir, ancak hadîs ehli, bunu zayıf addederler, Hatta, kocasının köle olmasıyla da te'vil ettiler."

4071 ٢ــ وعن ابن عمر رضى اللّٰهُ عنهما. أَنَّهُ كانَ يَقُولُ: [إِذَا طَلَّقَ الْعَبْدُ امْرَأَتَهُ اثْنَتَيْنِ حَرُمَتْ عَلَيْهِ حَتّٰى تَنْكِحَ زَوْجاً غَيْرَهُ، حُرَّةً كَانَتْ

أَوْ أَمَةً، وَعِدَّةُ الْحُرَّةِ ثَلاَثُ حِيَضٍ، وَعِدَّةُ الأَمَةِ حَيْضَتَانِ]. أخرجه مالك.

2. **(4071)**- *İbnu Ömer radıyallahu anhümâ* derdi ki: *"Köle, hanımını iki talakla boşadı mı artık kadın, başka bir kocaya var(ıp ondan boşan)madıkça ona haram olur. Bu kölenin hanımı hür de olsa, köle de olsa hüküm böyledir. Hür kadının iddeti üç hayız müddeti, köle kadının iddeki iki hayız müddetidir."* [Muvattâ, Talâk 50, (2, 574).]

AÇIKLAMA:

Bu hadîs boşama meselesinde öncelikle kocanın nazar-ı itibara alındığını, iddet müddeti meselesinde ise kadının nazar -ı itibare alındığını göstermektedir.

4072 ٣ـ وعن أبى حسن مولى بنى نوفل قال: [قلت لابن عباس رضى اللّهُ عنهما. مَمْلُوكٌ كَانَتْ تَحْتَهُ مَمْلُوكَةٌ فَطَلَّقَهَا تَطْلِيقَتَيْنِ ثُمَّ عَتِقَا بَعْدَ ذٰلِكَ، هَلْ يَصْلُحُ لَهُ أَنْ يَخْطُبَهَا. قَالَ: نَعَمْ بَقِيَتْ لَهُ وَاحِدَةٌ، وَقَضَى بِذٰلِكَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

3. **(4072)**- *Ebu Hasan Mevlâ Benî Nevfel* anlatıyor: *"İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ'ya dedim ki: 'Bir köle, nikahı altında bulunan köle bir kadını iki talakla boşasa, sonra bunlar âzad edilseler, onunla yeniden evlenmek istemesi caiz olur mu?"*

İbnu Abbas radıyallahu anhüma sorumu şöyle cevapladı: "Evet! Ona bir talâk daha kalmıştır, Resûlullah aleyhissalâtu vesselam böyle hükmetti." [Ebu Dâvud, Talâk 6, (2187, 2188); Nesaî, Talâk 19, (6, 154, 155).]

AÇIKLAMA:

Hattabî der ki: *"Bildiğim kadarıyla âlimlerden hiç kimse bu hadîse uygun fetva vermedi. Hadîsin isnadı zayıftır. Ülemânın bu husustaki görüşü şöyedir: Köle kadın, bir kölenin nikânında ise ve kocası bunu iki talakla boşamışsa, bu kadın ona, bir başka kocaya gitmedikçe helal olmaz."*

4073 ٤ـ وعن نافع قال: [كَانَ ابنُ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عنهما يقولُ:

مَنْ أَذِنَ لِعَبْدِهِ أَنْ يَنْكِحَ فَالطَّلاَقُ بِيَدِ الْعَبْدِ. لَيْسَ بِيَدِ غَيْرِهِ مِنْ طَلاَقِهِ شَيْءٌ فَأَمَّا أَنْ يَأْخُذَ الرَّجُلُ أَمَةَ غُلاَمِهِ أَوْأَمَةَ وَلِيدَتِهِ فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْهِ]. أَخْرَجَهُ مَالِكٌ

4. **(4073)**- *Nâfi rahimehullah* anlatıyor: *"İbnu Ömer radıyallahu anhüma derdi ki: "Kim kölesine evlenme izni verirse, boşama yetkisi kölenin elinde olur. Onun boşama yetkisinden hiç biri başkasının elinde olamaz. Ancak, kişinin kendi kölesinin cariyesini veya câriyesinin cariyesini almasında bir günah yoktur."* [Muvattâ, Talâk 51, (2, 575).]

AÇIKLAMA:

Efendi kölesinin evlenmesine izin verince boşama yetkisi köleye ait olmaktadır. Fakat efendi kölesinin cariyesini alabilir, çünkü efendi, kölesinin malını alma yetkisine sahiptir.

4074 ٥ــ وعن سليمان بن يسار: [أَنَّ نُفَيْعاً مُكَاتَباً كَانَ لِأُمِّ سَلَمَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ ﷺ، أَوْ عَبْداً كَانَ تَحْتَهُ امْرَأَةٌ فَطَلَّقَهَا ثِنْتَيْنِ ثُمَّ أَرَادَ أَنْ يُرَاجِعَهَا فَسَأَلَ عُثْمَانَ وَزَيْدَ بنَ ثَابِتٍ رضى اللّهُ عنهما؟ فَقَالاَ، حَرُمَتْ عَلَيْكَ حَرُمَتْ عَلَيْكَ]. أخرجه مالك.

5. **(4074)**- *Süleyman İbnu Yesâr rahimehullah* anlatıyor: *"Nüfey' Resûlullah aleyhissalâtu vesselam'ın zevce-i pakleri Ümmü Seleme'nin mükâtebi idi veya, nikahında hür bir kadın olan bir köle idi. Nüfey' bu kadını iki talakla boşadı. Sonra kadını geri almak istedi. Durumu Hz. Osmân ve Zeyd İbnu Sâbit radıyallahu anhümâ'ya sordu. Bunlar: "O artık sana haram oldu, o artık sana haram oldu!" dediler."* [Muvatta, Talâk 47, (2, 574).]

AÇIKLAMA:

Mûkâteb, kazanacağı para ile hürriyetini satın almak üzere efendisiyle anlaşma yapmış bulunan köleye denir. Borcunu tamamen ödemedikçe hür sayılmaz. Öyleyse *Nüfey'* köledir. Köle olması haysiyetiyle, 4070 numaralı hadîste görüldüğü üzere, iki talak hakkı bulunan *Nüfey',* hanımını iki talâkla boşayınca bir üçüncü talâka hakkı olmadığı için *Hz. Osman* ve *Zeyd İbnu Sabit radıyallahu anhümâ,* kendisine, zevcesini geri alamıyacağını söylemişlerdir.

4075 ٦ــ وعن ابن عباس رضى اللّٰه عنهما قال: [طَلاَقُ الأَمَةِ خَمْسٌ: عِتْقُهَا وَطَلاَقُ زَوْجِهَا، وَبَيْعُ سَيِّدِهَا: وَهِبَتُهُ لَهَا: وَمِيرَاثُهَا]. أخرجه رزين.

6. **(4075)**- *İbnu Abbâs radıyllahu anhümâ* demiştir ki: *"Câriyenin boşanması beş suretle vukûa gelir: Âzad edilmesi, kocasının boşaması, efendisinin satması, efendisinin hibe etmesi, miras olmasıyla."* [Rezîn tahric etmiştir.]

4076 ٧ــ وعن عائشة رضى اللّٰه عنها قالت: [أَرَدْتُ أَنْ أُعْتِقَ عَبْدَيْنِ لِي زَوْجَيْنِ فَأَمَرَنِي رَسولُ اللّٰهِ ﷺ أَنْ أَبْدَأَ بِالرَّجُلِ قَبْلَ المَرْأَةِ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

وزاد رزين: «لِئَلاَّ يَكُونَ لَهَا خِيَارٌ»

7. **(4076)**- *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Ben, karı-koca iki kölemi azad etmek istemiştim. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm önce erkekten başlayıp sonra da kadını azad etmemi emretti."* [Ebu Dâvud, Talâk 22, (2237); Nesâî, Talâk 28, (6, 161).]

Rezîn, (*Resûlullah*'ın bu emrinin sebebini belirtmek üzere) şu ziyâdede bulunmuştur: *"...kadına hakk-ı hıyâr (erkeği kabul veya reddetme muhayyerliği) olmasın diye."*

AÇIKLAMA:

1- Önceki rivayet, câriyelerin kocalarından boşanma durumlarını ifâde etmektedir. Yani cariyeler evli iseler, sadece kocalarının *"boşamaları"* ile değil, sayılan diğer durumlarda da kocalarından boşanmış sayılacaklarını ifâde ediyor. Bu hadîs mevkuf ise de, *Hz. Aişe*'nin rivâyeti (4076), âzad etme şıkkına merfu bir örnek teşkil etmektedir: Eğer önce kadın âzad olursa ve rızası alınmadan efendisinden başkasıyla evlendirilmiş ise hür olmakla kalmayıp kocasından boşanmada muhayyer olacaktır. Bu durumda cariye kocasından ayrılmayı tercih edebilecektir. Bu sebeple *Aleyhissalâtu vesselam, Hz. Aişe*'ye önce erkeği azad etmesini tavsiye eder. Erkeğin âzad olması, nikahın feshini getirmez. *Aliyyu'l-*

Kârî: "Uygun olanı önce erkeği azad etmektir, çünkü erkek ekmel ve efdaldir veya, çoğunlukla kadın köle bir kocaya razı olmaz, erkek ise bilakisdir" diye açıklar. *Hattabî* der ki: *"Bu hadîs, câriyenin, bir kölenin nikahında olması halinde, azadlık sonunda, kadına muhayyerlik hakkının doğduğunu göstermektedir. Câriye, hür bir erkeğin nikahı altında iken, muhayyerlik hakkı bulunmuş olsaydı, "kocasının ondan önce azad edilmesi"nin bir mânası ve faidesi olmazdı."*

4077 ٨ـ وعنها رضى الله عنها قالت: [كان فِي بَرِيرَةَ رَضِيَ اللّهُ عنها ثَلاَثُ سُنَنٍ أُعْتِقَتْ فَخُيِّرَتْ فِي زَوْجِهَا، وَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ فِيهَا: الْوَلاَءُ لِمَنْ أَعْتَقَ، وَدَخَلَ وَالْبُرْمَةُ تَفُورُ فَقُرِّبَ إِلَيْهِ خُبْزٌ وَأُدْمٌ مِنْ أُدْمِ الْبَيْتِ فقَالَ: أَلَمْ أَرَ الْبُرْمَةَ تَفُورُ؟ قَالُوا: إِنَّهُ لَحْمٌ تُصُدِّقَ بِهِ عَلَى بَرِيرَةَ، وَأَنْتَ لاَتَأْكُلُ الصَّدَقَةَ. فقَالَ: هُوَ عَلَيْهَا صَدَقَةٌ، وَلَنَا هَدِيَّةٌ]. أخرجه الستة.

8. **(4077)**- *Yine Hz. Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Berîre radıyallahu anhâ'da üç sünnet vardı:*

1) *Azad edildi ve kocasını tercih edip etmemede muhayyer kılındı.*

2) *Resûlullah aleyhissalâtu vesselam onun hakkında:* **"Velâ, âzad edenedir"** *buyurdu.*

3) *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, tencere kaynarken eve girmişti. Kendisine ekmek ve evde bulunan katıktan bir sofra kuruldu.*

"Galiba bir tencerenin kaynadığını görüyorum" *buyurdu. Oradakiler: "Evet ama, bu Berîre'ye tasadduk edilen bir ettir. Sen ise sadaka yemiyorsun!" dediler. Aleyhissalâtu vesselam:* **"Bu ona sadakadır, (ama ondan) bize hediyedir!"** *buyurdu."* [Buharî, Talâk 14, Nikâh 18, Et'ime 31, Itk 10, Ferâiz 22, 23, 19, 25; Müslim, Itk 14, (1504); Muvattâ, Talâk 25, (2, 562); Ebu Dâvud, Talâk 19, (2233, 2235, 2236); Tirmizî, Radâ' 7, (1154, 1155); Nesâî, Talâk 29, 30 (6, 162, 163).]

AÇIKLAMA:

1- *Berîre radıyallahu anhâ Hz. Aişe*'nin cariyesi idi ve *Muğis* adında bir

köle ile evli idi. *Hz. Aişe, Berîre*'yi azad etmiştir. O azad olunca hakk-ı hıyârını kullanarak köle kocasından boşanmayı tercih etmiştir. Kocası ise, müteakip hadîste görüleceği üzere *Berîre*'yi hayret uyandıracak şiddetli bir sevgi ile sevmektedir. Ancak *Berîre, Resûlullah*'ın *Muğîs*'le evlenmesi hususundaki şefâatini kabul etmeyecek derecede kocasını sevmemektedir.

2- *Hz. Aişe radıyallahu anhâ,* bu hadîslerinde, *Berîre* vesîlesiyle üç ahkâmın teşrî edildiğini belirtir:

★ Azad edilince muhayyerlik hakkı tanınmış, o da bunu kullanmış ve köle olan kocasından ayrılmıştır. Bir rivayette, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselam*'ın *Berîre*'ye إنْ قَرِبَكِ فَلاَ خِيَارَ لَكِ **"(Muhayyer olduktan sonra hakkını hemen kullanmalısın. Aksi takdirde hıyâr hakkını kullanmadan önce kocan) sana temasta bulunursa muhayyerliğin kalmaz"** der.

★ *Hz. Aişe*'nin belirttiği ikinci teşriat, *Resûlullah*'ın: **"Velâ âzad edene aittir"** sözüdür. Velâ, hükmî ve hukukî bir akrabalıktır. Verâsete sebeptir. Velâ akidle te'sis edilirse *velâ-i muvâlât* denir. Azad etme ile hasıl olursa *velâ-i atak* denir.

Şu halde hadîs, *Berîre*'nin *velâ*'sının *Hz. Aişe*'ye ait olduğunu, onun hükmen *Hz. Aişe* ile akraba sayılacağını, şartlar tahakkuk ettiği takdirde veli olarak *Hz. Aişe*'nin *Berire*'ye mirasçı olabileceğini belirtmektedir. Ancak bu hüküm sâdece *Berîre -Hz. Aişe* arasındaki bir mesele olmayıp köle- âzad eden arasında umumî bir hükümdür, *Aleyhissalâtu vesselam* bu vesile ile teşrî buyurmuştur.

★ *Hz. Aişe*'nin belirttiği üçüncü teşrîat bir kimseye sadaka olarak verilen bir mal, o kimse tarafından hediye, bağış vs. tarzında tasarrufu hâlinde *sadaka olma* vasfını kaybedeceğidir. Bilindiği üzere *Resûlullah*'a ve âl-i beyt-i mükerremine *sadaka* kesin bir haramdır. Bu sebeple onlara devlet gelirlerinden *zekat-sadaka* bölümüne giren kısımdan maaş verilmez, pay ayrılmaz. İşte durumu bu olan *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, Berîre*'ye *sadaka* olarak gelen etten yiyor. Bunun ona sadaka olarak geldiği hatırlatılınca, **"Bu, Berîre'ye sadaka ise de, bize değil. Çünkü o, bize sadaka olarak vermiyor, kendi malından hediye etmiş olmaktadır..."** açıklamasında bulunuyor.

2- *Berîre*'nin kocası hür müdür, köle midir, rivayetlerde ihtilâf var. Bazısı hür, bazısı da köle olduğunu belirtir. Ancak köle olduğunu ifâde eden rivayetler esahh kabul edilmiştir.

Kocanın köle olduğunu esas alan bir kısım ülemâ: "*Cariye, hür kocanın*

nikâhında ise, azad olunca hakk-ı hıyârı olmaz, hakk-ı hıyâr köle kocanın nikahında ise doğar" diye hükmetmiştir. *Şâfi'î, Ahmed, Mâlik, İshak ve* cumhur bu görüştedir.

Berîre'nin kocasının hür olduğunu ifade eden rivayetleri esas alan bir kısım âlimler ise, câriye, hür kocanın nikahında olsa da, eğer efendisi tarafından cariyenin rızası hilâfına zoraki evlendirilmiş ise âzad edilince *hakk-ı hıyâr*'a sahip olduğuna hükmetmiştir. *Ebu Hanîfe* ve Ashabı, *Süfyan-ı Sevrî* bu görüştedir.

Delillerin münakaşasını gereksiz görüyoruz.

4078 ٩ــ وعن ابن عباس رضى اللّٰه عنهما قال: [إنَّ زَوْجَ بَرِيرَةَ كَانَ عَبْداً يُقَالُ مُغِيثٌ، كَأَنِّى أَنْظُرُ إِلَيْهِ خَلْفَهَا يَطُوفُ، وَدُمُوعُهُ تَسِيلُ عَلَى لِحْيَتِهِ. فقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ لِلْعَبَّاسِ: أَلاَ تَعْجَبُ مِنْ حُبِّ مُغِيثٍ بَرِيرَةَ، وَمِنْ بُغْضِ بَرِيرَة مُغِيثاً؟ فقَالَ لَهَا ﷺ لَوْ رَاجَعْتِيهِ؟ فَقَالَتْ: يَارَسُولَ اللّٰهِ يَأْمُرُنِى؟ قال: لاَ. إِنَّمَا أُشْفَعُ قالَتْ: لاَ حَاجَةَ لِى فِيهِ]. أخرجه الخمسة إلا مسلماً

9. **(4078)**- *İbnu Abbâs radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Berîre'nin kocası, Muğîs adında bir köle idi. Ben onu, Berîre'nin etrafında ağlayarak tavaf edercesine dolaştığını görür gibiyim. Gözyaşları sakallarını ıslatmıştı. Hatta Resûlullah aleyhissalâtu vesselam bir ara amcası Abbâs radıyallahu anh'a:* **"Muğîs'in Berîre'ye olan sevgisine mukabil, Berîre'nin Muğîs'e olan nefreti seni hayrete sevketmiyor mu?"** *buyurdu. (Muğîs'in hâline acıyarak) Berîre'ye:* **"Muğîs'e ric'at etmez misin?"** *diye şefaatte bulundu. Ancak Berîre kararlı idi: "Ey Allah'ın Resûlü, bunu emir mi buyuruyorsunuz? (Eğer, emirse hayhay.Hemen ayrılma kararımdan döneyim!)" dedi. Resûlullah:* **"Hayır! ben sâdece onun lehine şefaatte bulunuyorum!"** *deyince, Berîre: "Öyleyse ona ihtiyacım yok!" cevabını verdi."* [Buharî, Talâk 15, 16; Ebu Dâvud, Talâk 31, (2231, 2232); Tirmizî, Radâ' 7 (1156); Nesâî, Kudât 27, (8, 245).]

AÇIKLAMA:

Bu hadîsten, bâzı âlimler, hâkimin hüküm vermezden önce -veya sonra-

hasımlar arasında şefaatte bulunarak meselelerini sulh yoluyla halletmeye çalışmasının cevazına hükmetmişlerdir.

Rivayet ayrıca, *Resûlullah*'ın her ricasının kesin bir emir olmayıp, bazan ashab tarafından kabul veya reddedilebilecek bir şefaat mâhiyetinde olduğunu, Ashab'ın, kesinlik ifâde eden nebevî talepleri reddetmekten kaçındığını da göstermektedir.

4079 ١٠ ـ وعن مالك قال: [بَلَغَنِي أَنَّ حَفْصَةَ أُمَّ الْمُؤْمِنِينَ زَوْجَ النَّبِيِّ ﷺ رَضِيَ اللَّهُ عنها: أَعْلَمَتْ زَبْرَاءَ، أَمَةً كَانَتْ لِبَنِي عَدِيٍّ؛ عَتَقَتْ تَحْتَ عَبْدٍ، أَنَّهُ إِنْ سَكَتِّ فَلاَ خِيَارَ لَكِ. فقالَتْ: هُوَ الطَّلاَقُ ثُمَّ الطَّلاَقُ ثُمَّ الطَّلاَقُ. فَفَارَقَتْهُ ثَلاَثاً].

10. **(4079)**- *İmam Mâlik*'e ulaştığına göre: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselam'ın zevce-i pâkleri, ümmü'l-mü'minin Hafsa radıyallahu anhâ, Benî Adiyy'e ait bir câriye olan Zebrâ'ya -ki bir kölenin nikahı altında idi ve efendisi âzad etmişti- haber salıp yanına çağırttı ve dedi ki: [Şimdi sen, zevcin sana temas etmedikçe muhayyersin.] Eğer sükût edersen, muhayyerliğin kalmaz."*

Böyle bir hakkın varlığını öğrenen kadın derhal: "O boştur, yine boştur, yine boştur" diyerek kocasını üç talakla boşadı." [Muvattâ, Talâk 27, (2, 563).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisîn Muvattâ'daki aslı daha uygundur. *İbnu Deybe*, buraya aktarırken rivayet-i bil-mâna sûretiyle, ahkâm kısmını özetleyerek aktarmış. Mânanın bütünlüğü için gerekli gördüğümüz bir ibâreyi köşeli parantez içerisinde aktardık.

2- Rivayet, âzad edilen câriyeye, *Hz. Hafsa*'nın yeni durumda sâhip olduğu hak hususunda bilgi verdiğini göstermektedir.

3- *Hafsa validemiz, Zebrâ*'yı uyarırken *"Kocan sana temas etmedikçe muhayyersin, temas etti mi bu hakkın düşer (artık onu kullanamazsın)"* der. *Zebrâ* bunu öğrenince beraberliği arzu etmez ve üç talakla boşar.

İbnu Abdilberr der ki: *"Bu hususta Hz. Hafsa ve kardeşi İbnu Ömer radıyallahu anhüm'e Ashab arasında muhalefet eden var mı bilmiyorum. Berîre*

kıssasında, açık bir şekilde buna merfu bir delil rivayet edilmiştir."

Esasen *İmam Mâlik* de bu görüşü benimser ve azad edilen câriye, fikrini, kocasının temasından sonra beyan ederse kabul edilmeyeceğini, *"ben bilmiyordum, sonradan öğrendim"* gibi getireceği mâzeretin de muteber addedilemeyeceğini söyler.

YEDİNCİ FASIL
MÜTEFERRİK HÜKÜMLER

4080 ١ــ عن عبد اللّٰهِ بن عمر رضىَ اللّٰهُ عنهما قال: [طَلاَقُ السُّنَّةِ أَنْ يُطَلِّقَهَا طَاهِراً مِنْ غَيْرِ جِمَاعٍ]. أخرجه النسائى. قلت: وترجم بِهِ البخارى، واللّٰه أعلم.

1. **(4080)**- *Abdullah İbnu Ömer radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Talâku's-sünne (sünnete uygun boşama), kadını temizlik döneminde cimada bulunmadan yapılan boşamadır."* [Nesâî, Talâk 2, (6, 140).]

4081 ٢ــ وعن مالك قال: [سَمِعْتُ ابنَ المُسَيِّبِ وحُمَيدَ بنَ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بن عُوفٍ وعُبَيدَ اللّٰهِ بنَ عَبدِ اللّٰهِ بن عُتبةَ وسُلَيْمَانَ بن يَسَارٍ، كُلُّهُمْ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَاهُرَيْرَةَ رضى اللّٰهُ عنهُ يَقُولُ: سَمِعْتُ عُمَرَ رضىَ اللّٰهُ عنهُ يَقُولُ: أَيُّمَا امْرَأَةٍ طَلَّقَهَا زَوْجُهَا تَطْلِيقَةً أَوْ تَطْلِيقَتَيْنِ ثُمَّ تَرَكَهَا حَتَّى تَحِلَّ وَيتزوَّجَهَا زَوْجٌ غَيْرُهُ فَيَمُوتُ عَنْهَا أَوْ يُطَلِّقُهَا ثُمَّ يَرُدُّهَا الْأَوَّلُ، أَنَّهَا تَكُونُ عِنْدَهُ عَلَى مَا بَقِى مِنْ طَلاَقِهَا].

قال مالك رحمه اللّٰهُ: وتلك السنة التى لاخلاف فيها عندنا.

2. **(4081)**- *İmam Mâlik* anlatıyor: *"İbnu'l-Müseyyeb'i, Humeyd İbnu Abdir-rahmân İbni Avf'ı, Ubeydullah İbni Abdillah İbni Utbe'yi, Süleymân İbnu Yesâr'ı dinledim, hepsi de Ebu Hüreyre'nin şöyle söylediğini işitmiş olduklarını bildirdiler: "Ben Hz. Ömer radıyallahu anh'ı dinledim. Demişti ki: "Bir kadını kocası, bir veya iki talakla boşayıp, kadını (iddeti bitip de başkasına) helal oluncaya kadar bıraksa, kadın da bir başka erkekle evlense, bu ikinci koca ölse*

veya kadını boşasa, sonra kadın tekrar ilk kocası ile evlense, bu kadın onun yanında , önceden baki kalan talak(lar) üzerine olur."

İmam Mâlik der ki: *"İşte bu, hiç bir ihtilaf olmaksızın kabullendiğimiz sünnettir."* [Muvattâ, Talâk 77, (1, 586).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, bir kadın bir veya iki talakla boşanıp, iddetin dolması ile talâk-ı bâin hasıl olunca ikinci bir erkekle evlendikten sonra meşru şartlar çerçevesinde eski kocasına tekrar yeni bir evlilikle dönmesi durumunda, talak adedinin, önceki boşanmadan baki kalan miktar üzerine olacağını ifâde eder.

İmam Mâlik, Dâru's-sünne olan Medîne'de bu görüşün benimsendiğini belirtir. Eimme-i selâse, Sahâbe ve Tâbiîn'in cumhurları da bu görüştedir. Bunlara göre, ikinci koca, üçten aşağı talakları ketmedemez (yok edemez). Çünkü o, evlenmezden önce evvelkinin kadına ric'atine mani olamaz.

Ebu Hanîfe ve Sahâbe ve Tabiînden bazıları ise, ikinci kocanın, üçü kettiği gibi üçten aşağı talakları da ketmedeceği görüşündedirler. Öyle ise, bunlara göre kadın önceki kocaya döndü mü, bununla ismet-i kâmile üzere olur, yani üç talâk bağıyla evlenir.

4082 ٣ — وعن محارب بن دثار عن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال:
[قال رسول اللّه ﷺ: ما أحلّ اللّه شيئاً أبغض إليه من الطّلاق].
وفى أخرى «أبغضُ الْحلالِ إلى اللّهِ الطّلاقُ». أخرجه أبو داود.

3. **(4082)**- *Muharib İbnu Disâr, İbnu Ömer radıyallahu anhümâ'*dan naklen anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselam buyurdular ki:* **"Allah'ın, helal kıldıkları arasında en sevmediği şey talâktır."**

Bir diğer rivâyette ise şöyle gelmiştir: **"Allah'ın en sevmediği helal, talâktır."** [Ebu Dâvud, Talâk 3, (2177, 2178).]

AÇIKLAMA:

1- Burada, boşama meşru olmakla birlikte Allah'ın en çok nefret edip, sevmediği bir fiil olarak ifade edilmektedir. Şu halde hadîs, her helalin mahbûb (sevilen) bir şey olmadığını anlatmaktadır. Bu durumda, helalleri sevilen, sevilmeyen diye ikiye ayırmak mümkündür.

Şunu da belirtelim ki, *"boşama"* hadisesini mutlak olarak mekruh, çirkin, istenmeyen bir vakıa kabul etmek de doğru değildir. *Hattabî* şöyle der: *"Hadîste ifâde edilen kerâheti, boşamaya sevkeden sebeple açıklamak mümkündür. Geçimsizlik, boşanmayı gerektirecek ciddi bir şey olmaması gibi. Bu çeşit boşamalar çirkindir. Aslında "boşama" hâdisesi mutlak mânada çirkin değildir. Nitekim Allah talâkı mübah kılmış ve Resûlullah'tan da, bazı kadınlarını boşayıp tekrar rücu ettiği sâbit olmuştur. İbnu Ömer karısını seviyordu, ama babası Hz. Ömer, oğlu Abdullah'ın onunla beraberliğini istemiyordu. Durumu Resûlullah'a şikâyet etti. Aleyhissalâtu vesselam İbnu Ömer'i çağırttı ve:* **"Ey Abdullah, hanımını boşa!"** *diye emretti, o da boşadı. Resûlullah aleyhissalâtu vesselam Allah'ın hoşlanmayacağı emri vermez."*

2- *Münavî,* boşamanın kötülenmiş olmasını, ondan hâsıl olan menfi netîcelerle îzâh eder:

★ Birlik bağı kopmakta,

★ İsmet bağı çözülmekte, bundan da, ümmetin çoğalma sebebi olan *"nesil"* azalmaya uğramaktadır.

Boşanma, cemiyetin huzuruna da menfi tesir eder. Aileler, fertler arası tatsızlıklara sebep olur. Ayrıca, çocukların terbiye işi aksar.

Alimler, bu hadîsi açıklarken, talâkın hadd-î zâtında haram ve mekruh olmadığını, buna ârız olan hârici bir sebeple kötülendiğini belirtmeye gerek duyarlar. *Resûlullah*'ın *Îlâ hâdisesini* misal vererek: *"O aleyhissalâtu vesselam mekruh iş yapmaz!"* derler. Talakın kötülüğünü vaktine riâyet etmeden rastgele boşama ile de açıklayan var. Talâkın temizlik vakti içinde, temasta bulunmadan yapılması gerekir. Sünnete uymayan talaklar çirkindir. Hadîste: مَا بَالُ اَقْوَامٍ يَلْعَبُونَ بِحُدُودِ اللّٰهِ طَلَّقْتُكِ رَاجَعْتُكِ طَلَّقْتُكِ رَاجَعْتُكِ **"İnsanlara ne oluyor ki, hanımına "Seni boşadım, geri döndüm, boşadım geri döndüm" diyerek Allah'ın hududu ile oynarlar?"** buyurur. Bir başka hadîste de: **"Niye biriniz hanımına: "Seni boşadım, geri döndüm" der? Bu müslümanların boşaması değildir. Kadınları (boşayacaksanız) temizlik müddeti içerisinde boşayın."**

Tîbi der ki: *"Hadîste, bazı helalleri çirkin addetme, onlara buğzetmenin meşru olduğu, Allah'ın da onlara buğzettiği belirtilmektedir. Nitekim, özürsüz olarak evde kılınan münferid namaz, gasbedilen elbise içinde kılınan namaz da böyledir."*

Irakî der ki: *"Hadîs, Allah'ın birşeye buğzetmesinin onun haram olmasını*

gerektirmediğini de gösterir. Çünkü bazı şeyler vardır, Allah'ın buğzu sâbit olsa da, asıl vasfı helal olamaktır. Öyleyse hadîs, bir şeyde iki ayrı vasfın birleşebileceğine delildir: Allah'ın buğzu ve helallik. Bu iki vasıf, aralarında birbirine zıdlık arzetmezler."

Bir haberde geldiği üzere, şeytanın en ziyade sevdiği şey karı-koca arasını açmaktır.

Sadedinde olduğumuz hadîsteki buğz'dan murad, neticedir, mebde değil. Zira buğz, Allah'ın değil mahlûkatın sıfatlarındandır. Allah ondan münezzehtir. Benzer sıfatlarla ilgili prensip şudur: *"Gadab, rahmet, ferah, sürur, haya, tekebbür, istihzâ gibi nefsânî ârazların bir evveliyâtı bir de nihâyâtı vardır. Bunlar Allah Teala hakkında cisimlerin hâsseleri olan evveliyâta değil, gâyelere (nihâyetlere) hamledilir. Öyleyse, bu hususu hatırında iyi tut, çünkü o, çokca karşılaşacağın benzer şeylerde sana faydalıdır."*

4083 ٤ – وعن ثوبان رضى اللّٰه عنه قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ:
أَيُّمَا امْرَأَةٍ سَألَتْ زَوْجَهَا طَلاَقَهَا مِنْ غَيْرِ مَا بَأْسٍ فَحَرَامٌ عَلَيْهَا رَائِحَةُ
الْجَنَّةِ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

4. (4083)- *Sevbân radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselam buyurdular ki:* **"Hangi kadın, (çok ciddî) bir gerek yokken kocasına boşanma talebinde bulunursa, bilsin ki, cennetin kokusu kendisine haramdır."** [Ebu Dâvud, Talâk 18, (2226); Tirmizî, Talâk 11, (1187); İbnu Mâce, Talâk 21, (2055).]

AÇIKLAMA:

1- Kadının müracaatı ile hasıl olan boşamaya *muhâla'a* veya *hul'* denir. *Hul'* lügat olarak *elbiseyi çıkarmak* manasına gelir. Mecazî olarak, kadın erkeğin elbisesine teşbih edilmiştir. Boşanma bunun çıkarılması olmaktadır. Umumiyetle bunu sağlayabilmek için kadın kocaya bâzı maddi avantajlar sağlar: Mehirden vazgeçmesi, mehr-i mu'accel olarak aldıklarını iâde etmesi vs. gibi. Bunun belli bir miktarı yoktur. Prensip, her iki tarafın mutâbakatıdır.

2- *Hul'* usulünde boşanmaya ayet-i kerîme temas eder: **"Eğer onların Allah'ın sınırlarını hakkıyle muhâfaza ve ifa edemiyeceklerinden korkarsanız, o halde (kadının serbest boşanması için) fidye vermesinde (hakkın-**

dan vazgeçmesinde) ikisi üzerinde de vebal yoktur..." (Bakara 229).

3- *Cennetin kokusunu bulamaz* ifadesi şârihlerce iki manaya hamledilmiştir:

1) Burada zecr ve tehdîd, vaîd ve mübalağa tarîkine yer verilmiş olmaktadır, değilse kâfir olur, ebedî cennet yüzü göremez demek değildir.

2) Yahut *"cennetin kokusundan mahrumiyet"*, ebedi bir mahrumiyet değil, bazı vakitlerde mahrum kalmayı ifade eder. Şöyle ki: *"Cennetin kokusunu o kadın, muhsinlerin bulduğu ilk zamanlarda bulamaz"* demektir.

Hadîste, *asla bulamaz* mânası da mevcuttur. Bu üslub tehdidde başvurulan mübâlağadan biridir. Hadîslerde ve âyetlerde bunun örneğine sıkça rastlanır.

4084 ٥ـ وعن عائشة رضى اللّٰه عنها قالت: [كَانَ الرَّجُلُ يُطَلِّقُ
امْرَأَتَهُ مَا شَاءَ أَنْ يُطَلِّقَ، وَهِيَ امْرَأَتُهُ إِذَا رَاجَعَهَا وَهِيَ فِي الْعِدَّةِ، وَإِنْ
طَلَّقَهَا مِائَةَ مَرَّةٍ أَوْ أَكْثَرَ حَتَّى قَالَ رَجُلٌ لِامْرَأَتِهِ: وَاللّٰهِ لاَ أُطَلِّقُكِ
فَتَبِينِينَ مِنِّي وَلاَ أُووِيكِ أَبَداً. قالت: وَكَيْفَ ذٰلِكَ؟ قَالَ: أُطَلِّقُكِ،
فَكُلَّمَا هَمَّتْ عِدَّتُكِ أَنْ تَنْقَضِيَ رَاجَعْتُكِ فَذَهَبَتِ الْمَرْأَةُ فَدَخَلَتْ عَلَى
عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا فَأَخْبَرَتْهَا بِذٰلِكَ. فَسَكَتَتْ حَتَّى جَاءَ النَّبِيُّ ﷺ
فَأَخْبَرَتْهُ فَسَكَتَ. فَنَزَلَ الْقُرْآنُ: الطَّلاَقُ مَرَّتَانِ فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ
تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ. قالت عَائِشَةُ رضىَ اللّٰهُ عنها: فَاسْتَأْنَفَ النَّاسُ الطَّلاَقَ
مُسْتَقْبَلاً مَنْ كَانَ طَلَّقَ وَمَنْ لَمْ يَكُنْ طَلَّقَ]. أخرجه الترمذى.

5. **(4084)**- *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Erkek hanımını boşamak isteyince hemen boşuyordu. Erkek, yüz ve hatta daha çok kerelerde boşamış olsa, iddeti içerisinde iken, döndüğü takdirde kadın yine de onun hanımı olmaya devam ediyordu. Bu hal şu hâdiseye kadar devam etti. Bir adam hanımına: "Vallahi seni ne tam boşayacağım ne de himayeme alacağım, ebedî şekilde böyle tutacağım!" dedi.*

Kadın: "Bu nasıl olur?" deyince:

"Seni boşayacağım, iddetin bitmek üzere iken geri döneceğim. (Bu şekilde tekrar edeceğim) cevabını verdi. Kadın bunun üzerine Aişe radıyallahu anhâ'ya gidip durumu haber verdi. Aişe, Resûlullah gelinceye kadar cevap vermedi. Durumu O'na anlattı. Aleyhissalâtu vesselam da sükût buyurdular. Derken şu ayet indi. (Meâlen): **"Boşama iki def'adır. (Ondan sonrası) ya iyilikle tutmak, ya güzellikle salmaktır. (Ey kocalar! Boşandığınız zaman) onlara (kadınlara) verdiğiniz bir şeyi (mehri geri) almanız size helal olmaz..."** (Bakara 229). *Aişe radıyallahu anhâ* deki ki: *"Bunun üzerine halk [o günden itibâren] talâka [yeniden yönelip] gözden geçirdi, bir kısmı boşadı, bir kısmı boşamadı."* [Tirmizî, Talâk 16, (1192).]

AÇIKLAMA:

Hadîs, görüldüğü üzere, câhiliye devrinde câri, kadınlar aleyhine işlenen bir zulmü aksettirmektedir: Erkek kadını dilediği kadar boşayabilmekte, buna rağmen kendinde tutabilmekte, yeter ki iddeti dolmadan rücû etsin. Rücû etmediği takdirde *beynûnet* denen kopma hasıl olmaktadır.

İslam, talâkı ayet-i kerîme ile ikiye indirmiştir. İkiden sonra, erkek ya rücû edip boşama işine son verecek ya da üçüncü talakı kullandığı takdirde beynunet-i kübra hasıl olacak, kesin boşanma vukûa gelecektir.

Böyle bir bâin talak vukûa gelince kadın bir başkasıyla evlenmedikçe, eski kocasına nikahlanamaz.

4085 ٦ـ وَعَنْ إِمْرَانِ بْنِ حصين رضى اللّٰهُ عنهما. [أَنَّهُ سَأَلَهُ رَجُلٌ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ ثُمَّ وَقَعَ بِهَا وَلَمْ يُشْهِدْ عَلَى طَلاَقِهَا وَلاَ عَلَى رَجْعَتِهَا. فَقَالَ: طَلَّقْتَ لِغَيْرِ السُّنَّةِ، وَرَاجَعْتَ لِغَيْرِ السُّنَّةِ. أَشْهِدْ عَلَى طَلاَقِهَا وَعَلَى رَجْعَتِهَا وَلاَ تَعُدْ]. أخرجه أبو داود.

6. **(4085)**- *İmrân İbnu Husayn radıyallahu anhümâ*'nın anlattığına göre kendisine, hanımını boşayıp sonra da onunla cima yapan, kadını ne boşadığı ne de rücû ettiği hususunda işhâdda(beyanda) bulunmayan bir adam, durumunu sormuş, onun da cevabı şu olmuştur:

"Sen hanımını sünnî olmayan talakla boşamışsın, sünnî olmayan tarzda geri dönmüşsün. Boşadığına da, döndüğüne de işhadda bulun ve (şâhidleme işini) bir daha terketme." [Ebu Dâvud, Talâk 5, (2186); İbnu Mâce, Talâk 5, (2025).]

AÇIKLAMA:

Bu hadîsi esas alan bazı âlimler, talâk ve ric'at'a işhâd'ın vacib olduğuna hükmetmişlerdir. Ancak *Ebu Hanîfe,* Ashabı ve iki kavlinden birinde *Şâfi'î* ric'atte işhâd'ın vacib olmadığına hükmetmişlerdir. Bunlar *İbnu Ömer*'den gelen bir başka hadîsle amel ederler. O rivayette *Resûlullah aleyhissalâtu vesselam* فَلْيُرَاجِعْهَا **"rücû et"** der, fakat işhâd'ı zikretmez.

İmam Mâlik ve bir kavlinde Şâfi'î: "Ric'atte işhâd vacibtir" derler.

Bazı şarihler de bu rivayetle ihticac edilemiyeceğini çünkü ihticâca elverişli olmadığını, rivâyetin ihticacın câri olduğu bir meselede bir Sahabî sözü olduğunu, bu çeşit ifadelerin hüccet olmayacağını söylemiştir.

4086 ٧ـ وعن أبي هريرة رضى اللّه عنه قال: [قال رسول اللّه ﷺ: لاَيَحِلُّ لاِمْرَأَةٍ أَنْ تَسْأَلَ طَلاَقَ أُخْتِهَا لِتَسْتَفْرِغَ صَحْفَتَهَا وَلِتَنْكِحَ فَإِنَّمَا لَهَا مَا قُدِّرَ لَهَا]. أخرجه الستة.

7. (4086)- *Ebu Hüreyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselam buyurdular ki:* **"Bir kadının kız kardeşinin tabağındakini boşaltmak ve kendisi evlenmek için boşanmasını talebetmesi helal değildir. Kendine de (rızık, nafaka nev'inden Allah tarafından) takdir edilen şey vardır."** [Buharî, Nikâh 53, Kader 4; Müslim, Nikah 38, (1408); Muvatta, Kader 7, (2, 900); Ebu Dâvud, Talâk 2, (2176); Tirmizî, Talâk 14, (1190); Nesâî, Büyû 19, (7, 258).]

AÇIKLAMA:

1- Hadîste geçen kız kardeşinden maksad, din kardeşidir.

2- Bu hadîs, kendisi evlenmek gayesiyle bir başka karıyı kocasından ayırmak isteyecek kadınları bu çeşit davranışlardan yasaklamaktadır. *Tabağındakini boşaltmak,* kinayeli bir sözdür, ayırmayı, boşandırmayı kasteder. Hadîste geçen وَلْتَنْكِحْ ibaresi burada *"evlensin"* şeklinde emr-i gaibtir. Bazan وَلِتَنْكِحَ şeklinde gelmiş, *"evlenmek için"* manasını ifade etmiştir. Biz metinde bu mânaya tevcih ettik. Önceki şekil esas alınırsa mana *"evlensin"* olur ki, yapılan birçok tevcihlerden biri şöyledir: *"Kardeşinin boşandırılmasını isteyen bu kadın, bir başkasıyla evlensin, bu kocayı hanımına bıraksın"* veya, *"Bu kadın, eğer beraber olmaya sâlih ise, kız kardeşinin kocasıyla evlensin ve ona ortak (ku-*

ma) olsun, ama boşanmasını istemesin."

Hadîsin sonu şöyle te'vîl edilmiştir: *"Allah Teâla hazretleri, bu kadına takdir ettiği nafaka ve saireyi kendisine ulaştıracaktır, tek başına da olsa başkalarıyla da olsa, farketmez."*

4087 ٨ــ وعنه رضى اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: ثَلاَثَةٌ جَدُّهُنَّ جَدٌّ وَهَزْلُهُنَّ جَدٌّ: النِّكَاحُ، وَالطَّلاَقُ، وَالرَّجْعَةُ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

8. (4087)- Yine *Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselam buyurdular ki:* **"Üç şey vardır ki onların ciddisi de ciddi, şakası da ciddîdir: Nikâh, talâk, ric'at."** [Ebu Dâvud, Talâk 9, (2194); Tirmizî, Talâk 9, (1184).]

AÇIKLAMA:

Hattabî der ki: *"Ehl-i ilmin kahir çoğunluğu şu hususta itifak etmiştir: "Talâka delalet eden sarîh lafız, bâliğ, âkil bir insanın dilinden dökülecek olursa o bundan sorumlu tutulur."* Onun: *"Ben şaka yapıyordum"*; *"laf olsun diye söylemiştim"*; *"boşamaya niyet etmemiştim"* gibi mazaretler ileri sürmesi fayda vermez. Bu hükme, birkısım âlimler şu âyetten delil getirmişlerdir: وَلاَ تَتَّخِذُوا اٰيَاتِ اللّهِ هُزُوًا **"Allah'ın ayetlerini eğlence yerine tutmayın"** (Bakara 231). Denir ki: *"Eğer bu meselede halka suhulet gösterilmiş olsaydı, bunlarla ilgili hükümler muattal hale gelirdi. Öyle ki boşayan veya evlenen veya köle azad eden kimsenin "Ben bu sözümde şaka yapmıştım" demeyeceğinden emin olunamazdı. Bu davranışla da Allah'ın hükmü iptal olurdu. Bu ise câiz değildir. Bu hadîste zikri geçen şeylerden herhangi birini kim telaffuz ederse, hükmü ona terettüp eder. Aksi bir iddiada bulunsa ondan kabul edilmez. Bu üç şeyin zikri ferçle ilgili umûrun ehemmiyetini te'kid içindir."*

Bazı rivayetlerde şakası olmayan üç şeyin üçüncüsü olarak *Hâk* zikredilir: *"Üç şey vardır onlarda eğlence câiz değildir: talâk, nikâh, ıtâk... Kim bunları telaffuz ederse vâcib oluverirler."*

4088 ٩ــ وَعَنْ عَبْدِالرَّحْمنِ بْنِ عَوْفٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ: [أَنَّهُ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ فَمَتَّعَهَا بِوَلِيدَةٍ]. أخرجه مالك.

9. **(4088)**- *Abdurrahman İbnu Avf radıyallahu anh*'tan rivayete göre o, "*hanımını boşamış, ve onu bir cariye ile nimetlendirmiştir.*" [Muvattâ, Talâk 45, (2, 573).]

AÇIKLAMA:

Abdurrahman İbnu Avf radıyallahu anh'ın boşadığı hanım *Temâdır* adında bir kadındır. Başka rivayetler daha sarih bir ifâdeyle, *Abdurrahman İbnu Avf radıyallahu anh*'ın, boşadığı *Temâdır*'a seksen dinar değerinde siyahî bir câriyeyi bağışladığını belirtir. Böylece, âyette emredilen "*Güzellikle salma*"nın bir örneğine şahid olmaktayız. Şu halde kadın boşanmış olsa da onun gönlünü, rızasını alıcı bağışlar, ihsanlar yapılması gerekmekte, İslâmî edeb bunu emretmektedir.

UĞURSUZLUK VE FAL BÖLÜMÜ

4089 ١ـ عن بريدة رضى اللّٰه عنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ لاَ يَتَطَيَّرُ مِنْ شَىْءٍ، وَكَانَ إِذَا بَعَثَ عَامِلاً سَأَلَ عَنِ اسْمِهِ، فَإِنْ أَعْجَبَهُ فَرِحَ بِهِ، وَرُؤِىَ بِشْرُ ذٰلِكَ فِى وَجْهِهِ وَإِنْ كَرِهَ اسْمَهُ رُؤِىَ ذٰلِكَ فِى وَجْهِهِ. فَإِذَا دَخَلَ قَرْيَةً سَأَلَ عَنِ اسْمِهَا، فَإِنْ أَعْجَبَهُ فَرِحَ بِهَا، وَإِنْ كَرِهَهُ عُرِفَ ذٰلِكَ فِى وَجْهِهِ]. أخرجه أبو داود

1. **(4089)**- *Büreyde radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselam (halkın uğursuzluk çıkardığı) hiç bir şeyden uğursuzluk çıkarmazdı. Bir memur göndereceği zaman ismini sorardı, hoşuna giderse sevinirdi ve hatta bunun neşesi yüzünde görülürdü. İsimden hoşlanmazsa bu da yüzünden belli olurdu. Bir köye girecek olsa onun da isimini sorardı, hoşuna giderse sevinirdi, hoşlanmazsa, bu, yüzünden okunurdu."* [Ebu Dâvud, Tıbb 24, (3920).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselam*'ın Araplarda mevcut olan uğursuzluk inancını reddettiğini gösteren hadîslerden biridir. Uğursuzluk inancı, farklı tezâhürler altında pek yaygın olması sebebiyle, *Resûlullah* bunu ortadan kaldırma sadedinde pek çok beyanlarda bulunmuş, tavırlar takınmıştır.

Tetâyur, teşâüm gibi kelimelerle ifâde edilen uğursuzluğu reddeden *Aleyhissalâtu vesselam, tefâül* denen hayra yormaktan hoşlanırdı. Göndereceği memurun veya gireceği köyün isminin güzel olmasından memnun olması bundandır. Kötü isimden hoşlanmaması uğursuzluk duymasından değil, tefâülün ortadan kalkmasındandır.

Resûlullah tefâüle imkan tanımayan kötü isimleri güzelleriyle değiştirmiş-

tir. Bunların bazı örneklerini daha önce kaydetmiştik.(78)

Resûlullah sâdece çirkin olan şahıs isimlerini değil, köy ve geçit gibi başka isimleri de değiştirmiştir. *Aleyhissalâtu vesselam*'ın güzel isimle tefâül buyurmasının bir gayesinin, güzel isim koyma emrini mü'minlere benimsetme gayesine yönelik olduğu söylenebilir. Zira, çocuğa güzel isim verilmesine, *çocuğun babası üzerindeki haklarından biri* ilan edecek kadar ehemmiyet vermiştir. Bu emrin başka tedbirlerle de takviyesi gerekli idi.

Kötü ismin yasaklanmış olmasıyla ilgili olarak *İbnu Melek* bir başka yorum getirir. Kaydediyoruz: *"Sünnet, kişinin çocuğu ve hizmetçisi için güzel isimleri tercih etmesini gerektirir. Zira kötü isimler de bazan kadere tevâfuk eder. Sözgelimi, Allah'ın kazası, çocuğunu Hasâret (zarar) diye isimlendiren kimseye de gelecek olsa bu adama veya çocuğuna gelen zararın, bazı kimseler, o isim sebebiyle geldiğine itikad ederler ve uğursuzluk çıkarmaya yeltenirler, onunla oturup kalkmaktan ve beraberlikten kaçınırlar."*

Görüldüğü üzere, *Resûlullah*'ın iyi ismi tercih etmesi, güzel isimlerden tefâül edip sevinç izhar etmesi, kötü isimden uğursuzluk çıkardığı mânasına gelmez. Bilakis uğursuzluk çıkarma geleneği ile mücadele gayesini de taşır.

4090 ٢ — وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ إذَا سَمِعَ كَلِمَةً أعْجَبَتْهُ قال: أخَذْنَا فَألَكَ مِنْ فِيكَ]. أخرجه أبو داود.

2. **(4090)**- *Ebu Hüreyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu veselam hoşuna giden bir kelime işitince:* **("Âmin!"; "Dediğin çıksın!"; "Allah muradını versin!"** *mânasında olmak üzere):* **"Senin uğurunu kendi ağzından işittik!"** *buyururlardı."* [Ebu Dâvud, Tıbb 24, (3917).]

AÇIKLAMA:

Bu hadîs, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselam*'ın, hoşuna giden bir şey işitince أخذنا فألك من فيك buyurduğunu haber vermektedir. İbareyi kelimesi kelimesine tercüme edince mâna şu olur: *"Senin uğurunu ağzından aldık."* Dilimizde bu, fazla bir şey ifâde etmez. Öyleyse mânayı tam olarak anlamak için, bu sözü söylendiği makam ve muhatabı da göz önüne almamız, hatta aynı muhte-

78) 2. cilt 437-441. sayfalar.

vada gelmiş benzer başka rivayetleri de görmemiz gerekmektedir. Nitekim, *Ebu Nu'aym*'ın **et-Tıbb**'da kaydettiği bir rivayette, *Aleyhissalâtu vesselam*, hoşuna giden sözü sarfeden kimseye يَالَبَّيْكَ نَحْنُ اَخَذْنَا فَألَكَ مِنْ فِيكَ karşılığında bulunuyor. Burada, baştaki *"Yâ lebbeyk"* ibaresi, dilimizdeki *"Buyurun!"*; *"Baş üstüne!"*; *"Tamam!"*; *"Olsun!"* gibi tabirlerin yerine geçen bir sözdür. Öyleyse *Aleyhissalâtu vesselam* bu ifadeleriyle, güzel bir söz sarfeden muhatabını teşcî etmek, ferahlatmak, ümidini artırmak maksadına râci olmak üzere *"Senin uğrunu, karşılaşacağın iyi sonucu, senin ağzından işittik, muradına eresin!"* manasında bu ifadeyi kullanmıştır. Metnin tercümesini bu telakki çerçevesinde yaptık.

Müteâkip iki hadîsle ilgili açıklamalar bu anlayışımızın isabetliliğine delil olacaktır. رَبَّنَا لاَ تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا

4091 ٣ــ وعن أنس رضى اللّهُ عنه. [أَنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ: كَانَ يُعْجِبُهُ إِذَا خَرَجَ لِحَاجَةٍ أَنْ يَسْمَعَ يَا رَاشِدُ، يَا نَجِيحُ]. أخرجه الترمذى.

3. **(4091)**- *Hz. Enes radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselam, bir ihtiyacı görmek üzere (yola) çıktığı zaman yâ râşid (uğurlar olsun)! yâ necîh (hayırlı muvaffakiyetler) temennilerini işitmekten hoşlanırdı."* [Tirmizî, Siyer 47, (1616).]

AÇIKLAMA:

Bir iş için çıktığı zaman *Resûlullah*'ın işitmeyi arzu ettiği kelimeler *"Yâ râşid-yâ necîh"* dir. *Râşid*, dilimizdeki *rüşd*'den gelir, *doğru yolu bulan* demektir. *Necîh* de *ihtiyacı görülen* yani *muradına eren* demektir.

Bu tabirlerin dilimizdeki tam karşılığını bulmak için bu makamda söylediğimiz tâbirleri aramamız gerekir. Gayeli olarak yola çıkan kimseye, ayrılışı sırasında, *"Uğurlar olsun! Allah rast getirsin!"* deriz. Öyleyse *yâ râşid, ya necîh* -bazı rivayetlerde, yâ vâcid- gibi tabirleri *"İstikametten ayrılmayasın"*; *"Doğrulukta muvaffak olasın!"*; *"Güle güle"*; *"Hayırlı işler!"*; *"Hayırlı muvaffakiyetler!"* gibi hem dua, hem nezâket, hem örf ve âdab makamında söylenen sözlerimizle karşılamamız gerekecektir.

4092 ٤ــ وعن عروة بن عامر القرشى رضى اللّهُ عنه قال: [ذُكِرَتِ

الطِّيَرَةُ عِنْدَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ: فَقَالَ: أَحْسَنُهَا الْفَألُ، وَلاَ تَرُدُّ مُسْلِماً. فَإذَا رَأى أَحَدُكُمْ مَا يَكْرَهُ فَلْيَقُلِ: اللّهُمَّ لاَ يَأتِى بِالْحَسَنَاتِ إلاَّ أنْتَ، وَلاَ يَدْفَعُ السَّيِّآتِ إلاَّ أنْتَ وَلاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إلاَّ بِكَ]. أخرجه أبو داود.

4. **(4092)**- *Urve İbnu Âmir el-Kureşî radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselam'ın yanında uğursuzluktan bahsedilmişti. Buyurdular ki:*

"Bunun en iyisi fe'l (uğur çıkarma)dır. (Uğursuzluk inancı) bir müslümanı yolundan alıkoymasın. Biriniz, hoşlanmadığı bir şey görecek olursa şu duayı okusun: "Allahümme la ye'ti bi'l-hasenâtı illa ente ve lâ yedfe'u's-Seyyiâti illâ ente velâ havle ve lâ kuvvete illâ bike. (Allahım! Hayrı ancak sen verebilirsin, kötülüğü de ancak sen defedebilirsin. İbadet, çalışma, korunma vs. için muhtaç olduğumuz) güç ve kuvvet de ancak sendendir.)" [Ebu Dâvud, Tıbb 24, (3919).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm,* yanında *"uğursuzluk"* bahsi açılınca, uğursuzluğa inanmanın değil, uğura inanmanın daha iyi olduğunu söyler. Bu hususu *İbnu'l-Esir,* en-Nihaye'de şöyle açıklar: *"Resûlullah fe'l'*i yani uğur çıkarmayı sevmiştir, çünkü insanlar, Allah'tan hayır geleceği emelinde olur ve her bir zayıf veya kuvvetli sebeple bile Allah'ın yardımını ümîd ederlerse hayır üzere olurlar. (Beklediklerine eremeyerek) ümidleri boşa bile çıkmış olsa ümid onlar için yine de daha hayırlıdır. Çünkü Allah'ın rahmetine emel etmeyip, ümidlerini kesecek olsalar bu onlar için mutlak şerdir. Uğursuzluğa gelince, bunda Allah hakkında su-i zanda bulunmak, belanın gelmesini beklemek vardır. Tefâülün (uğura inanmanın) mânası şunun gibidir: Hasta bir adam var; işittiği bir sözle tefâül eder, yâni bir başkasının" *yâ sâlim (selâmete eresin)"* dediğini işitir veya yitiğini arayan bir adam da, bir başkasının *"Yâ vâcid (aradığını bulasın)"* dediğini işitir. O vakit birinin içine sıhhate kavuşacağı, diğerinin içine de yitiğini bulacağı hususunda bir ümid ışığı doğar... Nitekim *Resûlullah aleyhissalâtu vesselam'a: "Fe'l nedir?"* diye sorulunca: **"Güzel sözdür"** diye târif etmiştir.

2- *Resûlullah*, uğursuzluk inancının, müslümanı, yapacağı işten alıkoymamasını tavsiye etmektedir. Çünkü müslüman, hayır ve şer her şeyin Allah'tan olacağına inanması sebebiyle, ona terettüp eden ve muvafık olan şey, bütün, işlerinde Allah'a tevekküldür. Allah ve *Resûlü*nün emirlerine uyarak meşru şekilde esbâba tevessül eder, aklın, şeriatın ışığında elinden geleni yapar, neticeyi tevekkülle Allah'a bırakır. Karşısına çıkan kimseden, kuşun sağa veya sola uçmasından uğursuzluk çıkararak başladığı işi yarıda bırakıp geri dönmez. *"Uğursuzluk inancı bir müslümanı yolundan alıkoymasın"* ın manası budur.

3- *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*, insanlardaki bir zaaf sebebiyle, uğursuzluk inancından tamamen kurtulamıyabileceklerini nazar-ı dikkate alarak, bu hisse kapılanlara bir rukye (dua) tavsiye ediyor. Kişi öyle durumlarda bunu okuyup işine devam etmelidir.

4093 ٥ــ وعن ابن مسعود رضى اللّٰهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: الطِّيَرَةُ شِرْكٌ قَالَهَا ثَلاَثاً، وَمَامِنَّا إلاَّ. وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يُذْهِبُهُ بِالتَّوَكُّلِ].

أخرجه أبو داود والترمذى.

قوله «وَمَا مِنَّا إلاَّ» فِيه محذوف وتقديره، وما منا إلا من يعتريه التطير وتسبق إلى قلبه الكراهة فحذف ذلك اختصاراً واعتماداً على فهم السامع.

وقال سليمان بن حرب قوله: «وَمَامِنَّا» إلى آخره هو عندى من قيل عبد اللّٰهِ.

5. (4093)- *İbnu Mes'ûd radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselam buyurdular ki:*

"Uğursuzluk çıkarmak şirktir, uğursuzluk çıkarmak şirktir, uğursuzluk çıkarmak şirktir. (İhtiyarsız kalbine uğursuzluk vehmi gelip içinde bazı şeylere karşı nefret duyan) hâriç bizden kimsede bu yoktur. Lakin Allah onu tevekkülle giderir."[79] [Ebu Dâvud, Tıbb 24, (3910); Tirmizi,

79) Bu tercümenin parantez içerisindeki kısmı ile ilgili bir açıklama için bakınız: 9, 9.

Siyer 47, (1614).]

AÇIKLAMA:

1- Burada uğursuzluğa inanmak şirk ilan edilmektedir. Alimler şöyle izah ederler: *"Bir kimsenin kendisine zarar veren, fayda celbeden şeyler olduğuna inanması sebebiyle şirke düşer. Eğer bir de bu inancın mûcibiyle amel ederse sanki Allah'a şirk koşmuş olur ve buna şirk-i hafi denir. Bir de Allah dışında bir şeyin müstakillen zarar ve fayda vereceği itikadına düşerse bu şirk-i celî olur."* el-Kâdî der ki: *"Resûlullah bunu şirk olarak isimlendirdi, çünkü Araplar uğursuz addettikleri şeyi kötülüğün hâsıl olmasında müessir bir sebep biliyorlardı. Esasen esbaba tesir vermek şirk-i hafidir. Buna bir de cehâlet ve kötü itikad inzimâm edince durumun ne olacağı açıktır."*

2- *Resûlullah*'ın **"uğursuzluk çıkarmak şirktir"** diye üç kere tekrarı, mesele hususundaki zecri mübalağalı kılmak, müessiriyeti artırmak içindir.

3- Hadîsin sonunda, kalbe eski alışkanlıktan ötürü veya ihtiyarsız olarak uğursuzluk düşüncesinin ârız olması sebebiyle hasıl olacak zarar vehiminin Allah'a tevekkül sayesinde bertaraf olacağı belirtiliyor.

4094 ٦- وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عنهُ قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: لاَ عَدْوَى وَلاَ طِيَرَةَ، وَيُعْجِبُنِي الْفَأْلُ؟ قَالُوا: وَمَا الْفَأْلُ؟ قَالَ: كَلِمَةٌ طَيِّبَةٌ]. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

وزاد البخارى، قال: «وَيُعْجِبُنِي الْفَأْلُ الصَّالِحُ، الْكَلِمَةُ الْحَسَنَةُ»

6. **(4094)**- *Hz. Enes radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Ne sirayet (bulaşma), ne de uğursuzluk vardır. Benim fe'l hoşuma gider."** *Yanındakiler sordu: "Fe'l nedir?"*

"Güzel bir sözdür!" *buyurdu."*

Buharî'nin rivayetinde şu ziyade mevcuttur: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselam:* **"Benim,** dedi, **fe'l-i sâlih, güzel bir kelime hoşuma gider."** [Buharî, Tıbb 44, 54; Müslim, Selam 113, (2224); Ebu Dâvud, Tıbb 24, (3916); Tirmizî, Siyer 47, (1615).]

4095 ٧ــ وعن سهل بن سعد رضى اللّٰهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إنْ كَانَ ؟يَعْنِى الشُّؤْمَ) فى شَىْءٍ فَفِى الْفَرَسِ وَالْمَرْأةِ وَالْمَسْكَنِ]. أخرجه الثلاثة.

7. **(4095)**- *Sehl İbnu Sa'd radıyallahu anh: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselam buyurdular ki:* **"Bir şeyde (uğursuzluk) olsaydı, bu atta, kadında, meskende olurdu."** [Buharî, Cihâd 47, Nikah 17; Müslim, Selam 119, (2226); Muvattâ, İsti'zân 21.]

4096 ٨ــ وعن جابر رضى اللّٰهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لاَ عَدْوَى وَلاَ صَفَرَ وَلاَ غُولَ]. أخرجه مسلم.

يقال «الصَّفَرُ» حية فى البطن تصيب الإنسان إذا جاع فتؤذيه، وكانت العرب تزعم أنها تعدى، وقيل هو تأخير المحرم إلى صفر وهو النسىء الذى كانت الجاهلية تفعله فأبطله الإسلاما.

8. **(4096)**- *Hz. Câbir radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselam buyurdular ki:* **"Ne sirâyet, ne safer, ne de gûl vardır."** [Müslim, Selam 109, (2222).]

4097 ٩ــ وعن أبى هريرة رضى اللّٰهُ عنه قال: [قال رسولُ اللّٰهِ ﷺ: لاَعَدْوَى وَلاَ صَفَرَ وَلاَ هَامَةَ. قَالَ أَعْرَابِىٌّ: يَارسولَ اللّٰهِ، مَا بَالُ الإِبِلِ تَكُونُ فِى الرَّمْلِ كَأَنَّهَا الظِّبَاءُ فَيَأْتِى الْبَعِيرُ الأَجْرَبُ فَيَدْخُلُ فِيهَا فَيُجْرِبُهَا. فَقَالَ ﷺ: فَمَنْ أَعْدَى الأَوَّلَ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

9. **(4097)**- *Ebu Hüreyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselam buyurdular ki:* **"Ne sirayet, ne safer ne de hâme vardır!"** *Bunu işiten bir bedevî atılıp:*

"Ey Allah'ın Resulü! Öyle de, kumda geyik gibi olan develer, uyuzlu bir deve aralarına girince hepsine uyuz bulaşması nasıl oluyor?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselam şu cevabı verdi: **"Peki, birinciye kim sirâyet ettirdi?"** [Buharî, Tıbb 54; Müslim, Selam 101, (2220); Ebu Dâvud, Tıbb 24, (3911, 3912, 3913, 3914, 3915).]

4098 ١٠ وعن قطن بن قبيصة عن أبيه رضى اللّٰهُ عنه قال: [سمعت رسولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ: الْعِيَافَةُ وَالطِّيَرَةُ وَالطَّرْقُ مِنَ الْجِبْتِ]. أخرجه أبو داود.

«الْعِيَافَةُ» زجر الطير والتفاؤل بها كانت العرب تفعله.

و«الطَّرْقُ» الضرب بِالحصى وقيل هو الخط فى الرمل، وفى كتاب أبى داود: إن «الطَّرْقَ» الزجر.

و«العيافة» الخط.

و«الجِبْتُ» كل ما عبد من دون اللّٰهِ وقيل هو الكاهن والشيطان.

10. **(4098)-** *Katan İbnu Kubeysa babası radıyallahu anh*'tan naklen anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselam'ın şöyle söylediğini işittim:* **"İyafe, tıyere, tark sihirdendir."** [Ebu Dâvud, Tıbb 23, (3907).]

AÇIKLAMA:

1- Bu kaydedilen hadîslerde, *Resûlullah* devrinde yer verilen birçok uğursuz addetme nevlerinin zikri geçmekte ve hepsinin de *Aleyhissalâtu vesselam* tarafından reddedildiği, yasaklandığı görülmektedir: Bazı tabirlerin hemen hemen bütün hadîslerde tekrarla geçtiği için, bu hadîsleri birleştirerek, geçen tabirleri ayrı ayrı açıklamayı uygun bulduk. Açıklamayı sırayla yapacağız:

★ *ADVÂ adâ*'dan gelir, sirayet etmek yani hastalığın bulaşması demektir.

Öyleyse burada, hastalığın bulaşma hâdisesi inkar edilmektedir: لاَعَدْوَى yani *"Bulaşma yok!"* Halbuki daha önce, başka hadîslerde (4038, 4039) sirayetin kabul edilip, bulaşmayı önlemek için karantina tedbirinin vaz' edildiğini görmüş idik. Öyleyse burada te'vîle gerek vardır. Alimler bunu *"hastalığın Allah'ın bilgisinden hâriç olarak kendiliğinden bulaşma inancının reddedildiğini"* belirtirler. Yani asıl olan hastalığın sirayetidir. Bu kabul edilmekle beraber, sirâyet hâdisesinin Allah'ın iradesiyle, kazasıyla olduğuna inanılacaktır. Öyleyse hadîste, sirayete yüzde yüz gözüyle bakıp, hastalar kaderlerine terkedilmeyecek, onlara gereken insanî alâka ve yakınlık da ihmal edilmeyecek mânası mevcuttur.

★ *TIYARE*'nin izahı daha önce geçti. Ancak bu kelime bazen *tetayyur* şeklinde geçer. Bazı âlimler ikisi arasında fark görmüş, *tetayyur*'a uğursuzluk inancı, *tiyare*'ye de bu inançla ameldir demişlerdir.

Bu kelimeler *tayr* kelimesinden gelir; *"kuş"* demektir. Uğursuzluk çıkarma işi daha ziyade kuşların uçmasına göre yapıldığı için, mefhum, o kökten bir kelime ile tesmiye edilmiştir.[80] Ancak, Araplarda uğursuzluk inancı, bazıları hadîslerde görüldüğü üzere kuşlardan dışarı çıkmış, senenin bazı aylarına bile sirayet edecek şekilde vüs'at kazanmıştır.

★ *FE'L:* Dilimizdeki fal kelimesi buradan gelir. Fe'l delâlet ettiği mefhum itibariyle bizim *"fal"* dan farklı olduğu için, iltibası önlemek maksadıyla kelimenin aslî şeklini korumayı uygun gördük. *Fe'l*'in ne olduğunu bizzat *Resûlullah aleyhissalâtu vesselam* açıklamaktadır (4094. hadis): **Kelimetun tayyibetün.** Bununla, duruma göre *"hayırlı yolculuklar"*; *"İşin rast gitsin"*; *"Allah kavuştursun"*; *"Muradına eresin"*, *"Aradığını bulasın"* gibi nezaketen söylenen dua ve temenni cümlelerinin kastedildiğini daha önce (4090. hadis) açıkladık.

★ *SAFER: Resûlullah aleyhissalâtu vesselam*'ın **"yok"** diye reddettiği *safer*, *İbnu'l-Esîr*'in açıklamasına göre, bir yılandır: *"Araplar zannederdi ki karınlarında safer denen bir yılan var, acıkınca insanı sokar ve ezaya sebep olur."* Bunun, insan veya hayvan karnında bulunup sirayet ettiğine inanılan bir hastalık olduğu; bununla bizzat safer ayının kastedildiği, safer'e girilince uğursuzluğa uğranılacağına inanıldığı vs. de söylenmiştir. Şu halde hadîs, hepsini reddetmiş olmaktadır.

---

80) Kuşlarla ne suretle tetayyurda bulunulduğu daha önce genişçe izah edildi. Oraya bakılsın (9.cilt S.

★ *GÛL: İbnul-Esîr* bunu, *"Arapların çölde bulunduğuna inandıkları cin ve şeytanlardan bir nev"* olarak açıklar. Öyle bir nev ki, çok çeşitli renklere, şekillere bürünerek insanlara gözükür, yollarını şaşırtıp helâke atar. *Aleyhissalâtu vesselam* böyle bir şeyin olmadığını söylemiştir.

Bazı âlimler: *"Resûlullah "gûl" denen varlığı inkar etmiş değildir, ona izafe edilen çeşitli renklere bürünüp insanları aldatma gibi inançları reddetmiştir"* demişlerdir. Buna göre " لاَغُولَ *(Gûl yoktur)"* un mânası *"Gûl hiç kimseyi şaşırtamaz"* olur. Bu te'vîle şahid olarak şu hadîsi gösterirler: لاَغُولَ وَلٰكِنْ السَّعَالِى **"Gûl yoktur, seâli vardır."** Se'âli ise cinlerin sihirbazlardır. Öyleyse mâna şu olur: *"Gûl yok, ancak cinlerin sihirbaz takımı vardır, onlar insanın gözlerini boyayarak bir kısım iltibaslara sevkederler."*

★ *HÂME:* Birçok mânaya gelmektedir:

★★ Bir kuştur, bu kuşun baykuş olduğu da söylenmiştir. İnanca göre, bir kimsenin damına kondu mu oraya bela iner.

★★ Lügat olarak baş demektir, her şeyin başı. Arapların inancına göre, öldürülen kimsenin ruhu, başından bir kuş olarak çıkar,intikamı alınıncaya kadar *"beni sulayın, beni sulayın; kan, kan"* diye bağırır. İntikamı alınınca uçup gider.

★★ Arapların bir diğer inancına göre, bu ölenin kuş olup uçan ve *sadâ* diye isimlendirdikleri *"kemiği"* dir, *"Ruhu"* dur diyen de olmuştur.

Şu halde *Resûlullah* hem bunların varlığını reddetmiş, hem de bu inançların batıl olduğunu beyan etmiş olmaktadır.

★ *IYÂFE: Kuş falıdır.* Çeşitli şekillerde olabilir: Mesela kuş uçurulur, sağa giderse hayra, sola giderse şerre yorulur. Bazan önüne çıkan bir kuşun ismini veya cinsini değerlendirmek suretiyle tefâül edilir. Mesela ukâb dedikleri bir kuşla *"ikâb"* a, gurâb (karga) ile gurbete, hüdhüd ile hidâyete tefâül ederlerdi. Bu bâzan da kuşun arkasından bağırıp çağırmak suretiyle icra edilir. Kamus'taki tarifi şöyle: *"Kuş kısmıyla tetayyur ve tefe'ül eylemek mânasınadır ki bedevî âdetidir. Mesela kuşun ismini ve savtını (sesini) ve nüzûl ve mürûru mâkûlesi evzâ ve ahvâlini i'tibar edip zu'mlarına muvafık muktezâları üzere tefâ'ül ve teşâ'üm ederler." İbnu'l-Esîr*'in açıklaması daha vecîz olarak şöyle: *"Bu kuş falıdır, kuşun ismi, sesi ve geçtiği yerle tefâülde bulunmak (uğur veya uğursuzluk) çıkarmaktır. Arapların çokça başvurdukları bir adetleri idi."* Yine *İbnu'l-Esîr*'in açıklamasına göre aynı kökten ism-i fâil olan *âif*, bir nevi kâhin-

dir, fal beyan eden sezgi ve zannda bulunan kimsedir. Mesela *Şureyh*'in âif olduğunu yani isabetli sezgi ve zanlarda bulunan biri olduğunu örnek olarak kaydeder. Araplar zannında isabetli olana *kâhin,* sözünde tesirli olana *sâhir* dedikleri gibi, sezgi ve zannında yanılmayana da âif derlermiş.

Kısacası *Resûlullah aleyhissalau vesselâm* bunu sihrin bir çeşidi ilan ederek yasaklamıştır.

★ *TARK:* Bu kadınların çakıl vurarak icra ettikleri bir fal çeşididir. *İbnu'l-Esîr* bazılarının kum üzerine çizilen hatlarla yapılan kehâneti *tark* olarak isimlendirdiklerini kaydeder. Şu halde bu da bir kehânet çeşididir. *Resûlullah* bunu da yasaklamıştır.

★ *NEV':* Burada kaydedilen hadîslerde geçmiyor ise de, bu çeşit rivayetlerin bazılarında *Resûlullah aleyhissalâtu vesselam*'ın *nev'*i de yasakladığı belirtilir. *Nev'* yıldız demektir. Ancak nev'in yasaklanması, yıldızlarla ilgili batıl bir inancın yasaklanması demektir. Bu inanca göre biri şarkta, diğeri garbta iki yıldız var. Şarktaki doğunca onun mukabili de garbtan batmaktadır, yağmur ve rüzgar bu doğan veya batan yıldızların te'siriyle hasıl olmaktadır.

Bazı şârihler ise, nev'in, sabahın gelmesiyle menâzilü'l-kamerden bir yıldızın batmasından ibaret olduğunu söylemiştir. Bu yıldızlar yirmisekizdir. Her onüç gecede bir tanesi güneşin doğmasıyla mağribten batar, buna mukabil aynı anda bir diğeri doğudan doğar.

Resûlullah aleyhissalâtu vesselam, mâzinin karanlıklarından intikal edip, insanların kalplerinde tevhid nurunun bütün haşmetiyle doğmasına mâni olup onları küsufa tutup, lekeleyen, gölgeleyen bu hakikatsız inançların hepsine hâtime çekmiş, bâtıl olduklarını, şirk olduklarını, kesin bir dille, haram edilmiş bulunan sihr'in, kehânetin birer şubesi olduklarını açık şekilde ilan etmiştir. Ancak ne var ki, ilim asrı olmakla iftihar eden, ilmîliği, aydınlığı kimseye bırakmayan günümüz insanı bile hâla yıldız falları, çeşitli isimler altında tezahür eden falcılık ve kehânetlerle meşgul olmakta kendini aldatmakta, şarlatanlara soyulmaktadır.

2- Burada, 4095 numaralı hadîste temas edilen *at, kadın ve meskende uğursuzluk* meselesine de temas etmemiz gerekmektedir. Hadîste *Resûlullah:* **"Eğer bir şeyde (uğursuzluk) olsaydı, bu atta, kadında, meskende olurdu"** buyurmaktadır. Hadîs bu muhtevası ile eşyada uğursuzluğu kökten reddetmektedir. Ancak hadîsin bazı vecihleri لاَ عَدْوَى وَلاَ طِيَرَةَ وَإِنَّمَا الشُّؤْمُ فِي ثَلَثَةٍ الْمَرْأَةِ وَالْفَرَسِ وَالدَّارِ

"Ne sirayet ne de uğursuzluk yoktur. Uğursuzluk sâdece üç şeyde verdır: Kadında, atta, evde" şeklindedir.

Hadîsin bu vechi ile sadedinde olduğumuz vechi arasındaki teâruz açıktır. Birinde uğursuzluk toptan reddedilirken, diğerinde üç şeyde olduğu takrir edilmektedir. Ülemâ bu hususta farklı yorumlar beyan etmiştir. *Nevevî* der ki: *"Ülemâ bu hadîs hususunda ihtilaf etti. İmam Mâlik ve bir grup alim: "Hadîsin zâhirî manası esastır, Allah Teâla hazretleri bazan bir evde oturmayı zarar ve helâke sebep kılar. Muayyen bir kadın veya atın veya hizmetcinin ittihaz edilmesi de Allah'ın kazasıyla helak hâsıl edebilir. Öyleyse hadîsin manası, bazı rivayetlerde tasrih edildiği şekilde, bazan bu üç şeyden uğursuzluk hasıl olur demektir. Hattâbî ve pek çokları, bunun istisnâ manasında olduğunu, yani, "yasaklanmış olan uğursuzluktan istisna manasında olduğunu yani "oturulması hoşlanılmayan ev veya sohbetinden hoşlanılmıyan kadın, veya hoşlanılmayan at ve köle hâriç (uğursuzluk hiç bir şeyde yok). Öyleyse boşama, satma, terketme vs. yollarla onlardan ayrılmak gerekir" demiştir."*

İbnu'l-Esir'in yorumu şöyle: *"Hadîsin mânası şudur: Eğer hoşlanılmayan ve âkibetinden korkulan bir şey bulunsaydı şu üç şeyde olurdu. Uğurzuluğu bu üç şeye tahsîs etmiştir. Çünkü, Arapların sağdan ve soldan gelen kuş, geyik vs. gibi şeylerden uğur veya uğursuzluk çıkarma anlayışlarını iptal edince, buyurdu ki:*

"Eğer birinizin oturmaktan hoşlanmadığı bir evi veya beraberliğini istemediği bir kadını veya beslemesinden zevk almadığı bir atı varsa, bunlardan ayrılsın. Sözgelimi bir başka eve geçsin, hanımı boşasın, atı satsın." Ayrıca **"Evin uğursuzluğu, darlığı ve komşularının kötülüğüdür; kadının uğursuzluğu kısırlığıdır; atın uğursuzluğu, üzerinde cihad yapılmamasıdır"** *da denmiştir."*

İbnu Hacer'in za'fına dikkat çekerek kaydettiği bir *İbnu Ömer hadisi*nde *Resûlullah* şöyle buyurmuştur:

"Eğer at uysal değil hırçınsa o uğursuzdur, eğer kadın, daha önce bir başka kocaya gitmiş, şimdi eski kocasını özlüyorsa o da uğursuzdur. Ev ezan ve ikamet işitilemiyecek kadar mescidden uzaksa o da uğursuzdur. Eğer bu üç şey, bu vasıflardan uzaksa mubârektirler."

1099 ١١ ــ وعن أنس رضى اللّٰه عنه قال: [قَال رَجُلٌ يَا رَسُولَ

اللّٰهِ: إنَّا كُنَّا فِى دَارٍ كَثِيرٌ فِيهَا عَدَدُنَا كَثِيرٌ فِيهَا أمْوَالُنَا. فَتَحَوَّلْنَا إلى دَارٍ أُخْرَى فَقَلَّ فِيهَا عَدَدُنَا وَقَلَّتْ فِيهَا أمْوَالُنَا. فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: ذَرُوهَا ذَمِيمَةً]. أخرجه أبو داود.

11. **(4099)**- *Hz. Enes radıyallahü anh* anlatıyor: *"Bir adam dedi ki: "Ey Allah'ın Resûlü! Biz bir evdeydik, oradayken sayımız çok, malımız bol idi. Sonra bir başka eve geçtik. Burada sayımız da azaldı, malımız da."*

Resûlullah aleyhissalâtu vesselam: **"Burayı zemîm (addederek) terkedin!"** *buyurdular."* [Ebu Dâvud, Tıbb 24, (3924).]

AÇIKLAMA:

Bu hadîste, sanki *Resûlullah aleyhissalâtu vesselam*'ın evde uğursuzluk inancını te'yid ediyor mânası çıkmaktadır. Çünkü sual sahibi, geldikleri bu ikinci evde uğursuzluğa uğrayarak sayılarının azaldığını, mallarında kayıplara uğradıklarını beyan ederek bu ikinci evi terkedip etmeme hususunda fetva ve izin istemektedir. Uğursuzluk inancı, yasaklanmış olmasına rağmen, *Resûlullah* evi terketmelerine irşad buyuruyor. *İbnu'l-Esir*, evin zemîm addedilerek terkedilmesi *uğursuzluk inancıyla hareket etmek* değildir dedikten sonra: *"Evin zemîm (kötü) olmasının mânası "havası sizin için muvafık değil" demektir"* der. *Erdebilî*'nin el-Ezkâr'daki yorumu daha farklı: *"Bunun mânası şudur: "Onu terkedin" demek, "orası hakkında düştüğünüz sû-i zandan ve orada uğradığınız musibeti görmekten kurtulmak için bir başka yere geçin" demektir."*

Hattâbî ve *İbnu'l-Esîr* de şu kanaati beyan ederler: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, içlerine düşen, meskenleri sebebiyle belaya uğradıkları zannını iptal için onlara evlerini değiştirmeyi emretmiştir. Evlerini değiştirdiler mi bu vehmin kaynağı kuruyacak kalplerine giren şüphe onlardan uzaklaşacaktı."*

Şu halde, *Resûlullah*'ın bu hadîslerinden, insanın, imkan nisbetinde, hoşuna gidecek bir meskende oturmaya çalışması prensibi çıkarılabilmektedir. Ömrümüzün büyük bir kısmı evde geçmesi haysiyetiyle, onun komşuları, genişliği, havası, çarşı pazar, câmi, mektep gibi ictimaî müesseselere yakınlığı yönüyle uygun ve hoşa gidecek mahiyette olması son derece ehemmiyetlidir. Hatta *Resûlullah* bir hadîslerinde **"Kişinin saâdeti üç şeye bağlıdır: İyi kadın, iyi mesken, iyi binek"** buyurarak meskeni saâdetimizin temel unsurlarından biri

olarak tavsîf buyurmuştur.[81]

Şu halde sadedinde olduğumuz hadîsten evde teşâüm oduğunun ihsasını değil, evin saâdetimizdeki ehemmiyetinin takrîrini görmemiz gerekmektedir.

81) İslamî meskenle ilgili geniş açıklamayı 3. ciltte sunduk (S. 179 - 216).

ZIHÂR BÖLÜMÜ

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Zıhâr veya *müzâhere*, lügat olarak, arka mânasına gelen *zahr*'dan gelir. İki şey arasında bir mutâbakat ve mümaselet vücuda getirmek mânasınadır. Boşanma bahsinin bir ıstlahı olarak: Kocanın, hanımını neseb, reza (süt emme) veya müsâharet (evlenmeden hasıl olan akrabalık bağı) suretiyle müebbeden mahremi olan bir kadının, kendisince bakılması câiz olmayan arkası, karnı, uyluğu gibi bir uzvuna teşbîh etmesidir. Bu muamelede daha ziyade zahr (sırt) kelimesi kullanıldığı için *zıhâr* denmiştir. *Zahr* kelimesi çoğu kere, edeb icabı, karın ve tenâsül uzvu yerine kullanılmış olur.

Bu, bir nevi boşamadır. Zira helal olan hanımını, haram olan bir yakınına benzetmek suretiyle, onu kendisine haram kılmış olmaktadır, mezmum bir davranıştır.

Böyle bir benzetme muamelesinde bulunan kimseye, zıhar kefâretinde bulunmadıkça hanımı haram olur. Cinsî temas, öpme, şehvetle kucaklama ve lems (değme) gibi muamelelerde bulunamaz. Mesela bir kimsenin, hanımına: *"Sen bana annemin arkası gibisin"; "ben sana zıhâr ettim", "sen bana anam gibisin";*[82] *"sen bana anam gibi haramsın"* nev'inden sözler sarfeden kimse *zıhâr*-da bulunmuş olur.

Kefaret olarak şunlardan birini yapması gerekir:

★ Köle azad etmek.

★ İki ay muttasıl oruç tutmak.

★ Altmış fakire sabahlı akşamlı günde iki öğün olmak üzere yemek yedirmek.

---

82) Bu söz mutlak olduğu için zıhar niyetiyle söylenmişse tahrimiyete sebep olur. Aksi halde olmaz.

Bu üç şıktan birini tercih hakkı yoktur. Maddî imkanı olan, köle azad eder. Olmayan sıhhati elveriyorsa oruç tutar; değilse fakir doyurur.

Teferruat için ilmihal kitaplarına bakılmalıdır.

4100 ١ـ عن سلمة بن صخر البياضى رضى اللّهُ عنه قال: [كُنْتُ امْرَأً أُصِيبُ مِنَ النِّسَاءِ مَالاَ يُصِيبُ غَيْرِى فَلَمَّا دَخَلَ شَهْرُ رَمَضَانَ خِفْتُ أَنْ أُصِيبَ مِنِ امْرَأَتِى شَيْئاً يَتَتَابَعُ بِى حَتَّى أُصْبِحَ فَظَاهَرْتُ مِنْهَا حَتَّى يَنْسَلِخَ شَهْرُ رَمَضَانَ فَبَيْنَا هِىَ تَخْدُمُنِى ذَاتَ لَيْلَةٍ إِذْ تَكَشَّفَ لِى مِنْهَا شَىْءٌ. فَلَمْ أَلْبَثْ أَنْ نَزَوْتُ عَلَيْهَا. فَلَمَّا أَصْبَحْتُ خَرَجْتُ إِلى قَوْمِى فَأَخْبَرْتُهُمُ الْخَبَرَ. قَالَ: فَقُلْتُ امْشُوا مَعِى إِلى رَسُولِ اللّهِ ﷺ. قالُوا: لاَ وَاللّهِ فَانْطَلَقْتُ إِلى رسولِ اللّهِ ﷺ فَأَخْبَرْتُهُ. فقَالَ: أَنْتَ بِذَاكَ يَاسَلَمَةُ؟ قُلْتُ: أَنَا بِذَاكَ يَارَسُولَ اللّهِ مَرَّتَيْنِ وَأَنَا صَابِرٌ لأَمْرِ اللّهِ فَاحْكُمْ فِىَّ بِمَا أَرَاكَ اللّهُ قالَ: حَرِّرْ رَقَبَةً. قُلْتُ: وَالَّذِى بَعَثَكَ بِالحَقِّ نَبِياً مَا أَمْلِكُ رَقَبَةً غَيْرَهَا، وَضَرَبْتُ صَفْحَةَ رَقَبَتِى قَال: فَصُمْ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنَ. قُلْتُ: وَهَلْ أَصَبْتُ الَّذِى أَصَبْتُ إِلاَّ مِنَ الصِّيَامِ. قَالَ: فَأَطْعِمْ وَسْقاً مِنَ تَمْرٍ بَيْنَ سِتِّينَ مِسْكِيناً. قُلْتُ: وَالَّذِى بَعَثَكَ بِالحَقِّ نَبِياً لَقَدْ بِتْنَا وَحِشِينَ مَالَنَا طَعَامٌ. قَالَ: فَانْطَلِقْ إِلى صَاحِبِ صَدَقَةِ بَنِى زُرَيْقٍ فَلْيَدْفَعْهَا إِلَيْكَ. فَأَطْعِمْ سِتِّينَ مِسْكِيناً وَسْقاً مِنْ تَمْرٍ وَكُلْ أَنْتَ وَعِيَالُكَ بَقِيَّتَهَا. فَرَجَعْتُ إِلى قَوْمِى. فَقُلْتُ: وَجَدْتُ عِنْدَ كُمُ الضِّيقَ وَوَجَدْتُ عِنْدَ رسولِ اللّهِ السَّعَةَ وَحُسْنَ الرَّأْيِ وَقَدْ أَمَرَلِى بِصَدَقَتِكُمْ].

أخرجه أبو داود والترمذى.

1. **(4100)**- *Seleme İbnu Sahr el-Beyâzî radıyallahu anh* anlatıyor: *"Ben, bir başkasında rastlanmayacak derecede kadın mevzuunda zaafı olan (ve şiddetli*

ihtiyaç duyan) bir kimseydim. Ramazan ayı girince (tahammül edemeyip oruçlu iken) hanıma temas ediveririm diye korktum. Ve Ramazan boyu devam edecek bir zıhârda bulundum. Bir gece o bana hizmet ederken, onun bazı yerleri açıldı. Kendimi tutamayıp temasta bulundum. Sabah olunca yakınlarıma gidip durumu haber verdim. Ve: "Benimle Resûlullah aleyhissalâtu vesselam'a gelin (durumumu sorayım)" dedim."

"Vallahi hayır! Gelmeyiz!" dediler.

Resûlullah'a tek başıma gittim, durumu haber verdim.

"Yani sen böyle mi yaptın ey Seleme?" *buyurdular.*

Ben: "Evet, ben öyle yaptım! Evet ben öyle yaptım. Ancak Allah'ın emri karşısında sabırlıyım, Allah size her ne göstermişse onu bana hükmedin!" dedim. **"Bir köle azad et!"** *emrettiler. Ben: "Sizi hak peygamber olarak gönderen Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun şundan başka rakabem yok" deyip rakabeme elimle şaplattım."*(83) **"Öyleyse peş peşe iki ay oruç tutacaksın!"** *buyurdular. Ben: "Ama ben bu günahı oruç yüzünden işledim, (dayanamam)!" dedim.* **"Öyleyse buyurdular, altmış fakire bir vask kuru hurma taksîm et!"**

"Seni hak peygamber gönderen Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun (ben ve hanım, her) ikimiz aç ve yiyeceksiz olarak geceyi geçirdik" dedim. (Aleyhissalâtu vesselâm bu sözüm üzerine):

"Benî Zureyk'in sadaka mallarına bakan memura git, o miktar (hurmay)ı sana versin, sen altmış fakire yedir. Geri kalan bakiyeyi de sen ve iyâliniz yeyin!" *buyurdular. Ben kavmime döndüm. Onlara: "Sizden zorluk ve bed fikir gördüm. Resûlullah aleyhissalâtu vesselam'da ise genişlik ve güzel fikir buldum. Bana sadakanızdan verilmesini emretti!" dedim."* [Ebu Dâvud, Talâk 17, (2213); Tirmizî, Talâk 20, (1200), Tefsîr, Mücâdile 3295; İbnu Mâce, Talâk 25, (2062).]

AÇIKLAMA:

1- Burada, zıhârda bulunduğu halde yeminini tutmayan bir sahâbî'ye *Resûlullah aleyhissalâtu vesselam*'ın verdiği hükmü ve bunun tatbikatına bir örnek görmekteyiz.

---

83) Rakabe, köle demek ise de lügat olarak boyun demektir. Sahâbî, burada, *"azad edebilecek başka bir boynum (yani kölem) yok"* mânasında kendi boynuna eliyle şaplatıp: *"Bundan başka boynum yok!"* der.

2- *Vask:* Altmış sa'dır. Bir sa' ise 2, 20 ile 2, 650 litre arasında bir hacim ölçüsüdür.

3- Hadîs, kefâret olarak altmış fakirin doyurulmasını âmirdir. Nitekim *İmam Şâfi'î* ve *İmam Mâlik hazretleri* böyle hükmederler. Ancak *Ebu Hanîfe* merhum bir fakiri altmış gün doyurmakla da kefaretin yerine getirileceğine hükmetmiştir.

4- Bu hadisten hareketle *Sevrî, Ebu Hanîfe* ve Ashâbı bir fakir için hurma, darı, arpa veya kuru üzümden bir sa', buğdaydan da yarım sa' vermenin vacib olduğuna hükmetmişlerdir.

İmam Şâfi'î ise, bu hususta gelen ve *vask* yerine *arâk* tabiri geçen başka rivayetleri göz önüne alarak: *"Vâcib olan, her fakir için bir müdd miktarı vermektir"* demiştir. *Arâk* ise onbeş sa' miktarında bir hacim ölçüsüdür.

5- Hadîsin zâhirine göre, kişi her üç nev'ini de yerine getirmekten aciz de olsa kefâret yine de sâkıt olmamaktadır. Zira, adam köle âzad edemiyeceğini, üstüste iki ay oruç tutamıyacağını, altmış fakiri de doyuramıyacağını söyleyince, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselam,* ona, kefaretini yerine getirecek miktarda yardımda bulunmuştur. *İmam Şafi'î* ve *Ahmed İbnu Hanbel* böyle hükmetmişlerdir.

Bazı âlimler, bu durumda kefâretin düşeceğine hükmetmiştir.

Bazıları da, tafsîli esas almış, *"Ramazan orucunun kefâreti düşer, diğer kefâretler düşmez"* demiştir.

6- Köle azadı hususunda da ülemânın farklı bir değerlendirmesine dikkat çekmede fayda var: Hadîsin ıtlakını esas alan *Atâ, Nehâ'î* ve *Ebu Hanîfe rahimehumullah: "Kölenin mü'min olup olmamasına bakılmaz, herhangi bir kölenin azadı yeterlidir"* demişlerdir. *İmam Mâlik, Şafi'î* ve diğer bir kısım ülemâ: *"Kâfir kölenin azad edilmesi ne câizdir ne de yeterli"* demişlerdir. Bunlara göre, bu mutlak hadîs, katille ilgili kefareti beyan eden ayette *"iman"* şartı ile kayıtlanmıştır. Bu iddiaya: *"Bir hükmü, diğer bir meselenin hükmüyle kayıtlamak câiz olmaz"* diye cevap verilmiştir. Meselede bazı tafsîl daha varsa da, bu kadarını yeterli görüyoruz.

4101 ٢ــ ولأبِى داود فى أُخرى: [أَنَّ جَمِيلَةَ كَانَتْ تَحْتَ أَوْسِ بْنِ
الصَّامَتِ رضى اللّٰهُ عنهما. وكانَ رَجُلاً بِهِ لَمَمٌ. وَكَانَ إِذَا اشْتَدَّ لَمَمُهُ

ظَاهَرَ مِنَ الْمَرْأَتِهِ فَأَنْزَلَ اللّٰهُ فِيهِ كَفَّارَةَ الظِّهَارِ].

«التَّتَابُعَ» التهافت فى الشر واللجاج فيه ولا يكون إلا فى الشر.

ومعنى «نَزَوْتُ» وثبت عليها، وأراد به الجماع.

وقوله «بِتْنَا وَحْشِيْنِ» أى لاطعام لنا، يقال أوحش الرجل: إذا جاع، وتوحش: إذا خلا بطنه.

2. **(4101)**- Ebu Dâvud'un bir diğer rivayetinde şöyle denir: *"Cemîle, Evs İbnu's-Sâmit radıyallahu anhümâ'nın nikahı altında idi. Evs ise, kendisinde kadına karşı şiddetli istek bulunan birisi idi. Bu duygusu şiddet peyda edince (nefsini frenlemek maksadıyla) hanımına zıhârda bulundu. Bunun üzerine, Allah Teâlâ Hazretleri, onun hakkında kefâret-i zıhâr(la ilgili ayet)i inzal buyurdu."* [Ebu Dâvud, Talak 17, (2218).]

AÇIKLAMA:

1- *Cemîle radıyallahu anhâ*'nın hikayesi burada özet olarak görülmektedir. Ancak, hâdise muhtelif rivayetlerde tafsilatlı olarak gelmiştir. Buna göre, bir diğer adı *Huveyle* olan *Cemîle*, kocası *Evs radıyallahu anh*'ın zıhârda bulunması üzerine, telaşla *Resûlullah aleyhissalâtu vesselam*'a gelir, durumunu anlatır. *Cemîle*'nin telaşı, *zıhâr*'ın, câhiliye devrinde talâk sayılmasından ileri geliyordu.

Cemîle'yi dinleyen *Aleyhissalâtu vesselam:* **"Sen kocana haram oldun!"** *der. Cemîle: "Ama kocam talâk kelimesini kullanmadı"* derse de *Aleyhissalâtu vesselam:* **"Sen kocana haramsın"** cevabında ısrar eder. *Cemîle: "Meselemi Allah'a arzedeceğim!"* diyerek *Resûlullah*'a gider gelir, yüzünü semaya kaldırarak Allah'a şikayetlerde bulunur. *Resûlullah*, kocası hakkında onu teskîn etmeye, ikna etmeye çalışır: **"Allah'tan kork, o senin amcanın oğludur"** buyurur. Ama kadın direnmesine, gidip gelmelerine, Allah'a şikayetlerine devam eder. Derken âyet nâzil olur: **"(Habibim), zevci hakkında seninle direşip duran, (nihâyet halinden) Allah'a da şikâyet etmekte olan (kadın)ın sözünü (umulduğu vech ile) Allah dinlemiştir. Allah sizin konuşmanızı zâten işitiyordu. Çünkü Allah, hakkıyla işitici, kemaliyle görücüdür.**

İçinizden zıhar yapagelenlerin (karıları) onların anaları değildir. Anaları kendilerini doğuranlardan başkası değildir. Şüphe yok ki onlar her halde çirkin ve yalan bir laf söylüyorlar. Muhakkak Allah çok bağışlayıcı, çok mağfiret edicidir. Kadınlardan zıhâr ile ayrılmak isteyip de sonra dediklerini geri alacaklar (için), birbirleriyle temas etmezden evvel, bir köle azad etmek (lazımdır). İşte size bununla öğüt veriliyor. Allah ne yaparsanız hakkıyla haberdardır.

Fakat kim (bunu) bulamazsa, (yine) birbirleriyle temas etmezden evvel, fasılasız iki ay oruç (tutsun). Buna da güç yetiremezse altmış yoksul (doyursun). (Kefaretteki) bu (hafifletme) Allah'a ve peygamberine iman (da sebat) etmekte olduğunuz içindir. Bu (hükümler) Allah'ın (tayin ettiği) hadlerdir. (Bunları kabul etmeyen) kâfirler için ise elem verici bir azab vardır" (Mücâdile 1-4).

Ayet üzerine *Aleyhissalâtu vesselam:* **"Kocan bir köle azad edecek!"** *buyurur. Kadın: "Bunu bulamaz!" der. Aleyhissalâtu vesselam:* **"Öyleyse, peşpeşe iki ay oruç tutar!"** *buyurur. Kadın: "Ey Allah'ın Resûlü! Kocam yaşlı bir kimsedir, oruç da tutamaz!" der. Aleyhissalâtu vesselam:* **"Öyleyse altmış fakiri dorursun!"** *ferman eder. Kadın: "Onun tasadduk edecek bir şeyi de yok!" der. Bunun üzerine Resûlullah aleyhisssalatu vesselam* bir *arâk kuru hurma getirtir. Kadın: "Ey Allah'ın Resulü! Ben ona bir başka arâkla da yardım ederim " der.*

Aleyhissalâtu vesselam: **"İyi yaparsın, git, bununla kocan adına altmış fakiri doyur ve amca oğluna dön!"** *emreder."*

Ebu Dâvud: *"Bu rivayette, Cemîle'nin kocasıyla istişare edip, iznini almadan kocası adına kefâretini ödediği ve Resûlullah aleyhissalâtu vesselam'ın da bunu tecvîz edip te'yîd ettiği görülmektedir"* der.

2- Bu rivayet, zıhar yapan kimseye, kefarette bulunmazdan önce hanımına temasın haram olduğunu ifâde eder. Ülemâ bu hususta icma etmiştir. Şayet temas etmişse, kefâret düşmediği gibi, cezada artma da olmaz. *Salt İbnu Dînâr* der ki: *"On kadar fakîhe, kefareti yerine getirmeden hanımına temas eden kimsenin hükmü hususunda sordum. Hepsi de: "Tek bir kefaret öder " dedi."* Bu hususta dört imam da aynı görüştedir.

Şunu da belirtelim ki: *Hasan Basri* ve *İbrahim Nehâî* hazretleri.. *"Kefaret-*

ten önce temas eden erkeğe üç kefaret gerekir" demişlerdir. Diğer taraftan *Zührî, Saîd İbnu Cübeyr* ve *Ebu Yusuf* da,*"Temasla kefâretin düşeceğine"* kail olmuşlardır.

İLİM BÖLÜMÜ

(Bu bölümde yedi fasıl vardır)

BİRİNCİ FASIL

ALİMLERİN FAZİLETİ

İKİNCİ FASIL

İLME TEŞVÎK

ÜÇÜNCÜ FASIL

İLİM ÂDABI

DÖRDÜNCÜ FASIL

İLİM VE ÖĞRENME ÂDABI

BEŞİNCİ FASIL

HADÎS RİVAYETİ VE NAKLİ

ALTINCI FASIL

HADÎSİN YAZILMASI

YEDİNCİ FASIL

İLMİN KALDIRILMASI

UMUMÎ AÇIKLAMA

Son zamanlarda *ilim çağı, ilim cemiyeti* gibi tabirler yaygınlık kazandı. İnsanlığın artık otomasyon devrini de bırakıp ilim çağına geçtiği, geleceğin insanlığının *ilim cemiyeti* meydana getireceği söylenmektedir.

Bütün bu ifadeler ilmin ehemmiyetini vurgulamaya yöneliktir. İlim her devirde insanlık için gerekli olmuş, ilimle mücehhez insanlar ve cemiyetler, ilmen geri olanlara dâima üstünlüklerini korumuşlardır. Eğer, insanlık tarihi, ilim mikyasıyla bir taksime tâbi tutulacak ve illa da bir ilim devrinden bahsedilecekse, kanaatimizce bunu Kur'an vahyi ile başlatmak gerekir. Beşeriyete *"Oku!"* diye başlayan risalet-i Muhammediye böyle bir devreyi başlatmış, **"Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"** (Zümer 9); **"Allah içinizden inanmış olanları ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltsin..."**(Mücadele 11) gibi pek çok ayetlerle ilmin yüceliğine dikkat çekmiş, dünyayı isteyene de, âhireti isteyene de, hem dünya hem âhiret her ikisini de isteyene hep ilmin kesbedilmesini tavsiye etmiştir.

İslam dışı dünya, ilme olan ciddî ve alarmant çağrısını son yıllarda ele alarak geleceğin bir ilim çağı olacağını söylemiştir.

Bu Umumî Açıklama kısmında, ilim mevzuunda söylenmesi gereken hususları, kitabımızın birinci cildinde 402-469. sayfaları arasında genişçe işlediğimiz için oraya atıf yapmakla yetiniyoruz.

BİRİNCİ FASIL

ÂLİMLERİN FAZİLETİ

4102 ١ ـ عن أبي أمامة رضى اللّهُ عنه قال: [ذُكِرَ لِرَسُولِ اللّهِ ﷺ
رَجُلاَنِ عَابِدٌ وَعَالِمٌ. فقَالَ: فَضْلُ الْعَالِمِ عَلَى الْعَابِدِ كَفَضْلِى عَلَى
أَدْنَاكُمْ]. أخرجه الترمذى وصححه.

1. (4102)- *Ebu Ümâme radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselam'a biri âbid diğeri âlim iki kişiden bahsedilmişti.*

"Alimin âbide üstünlüğü, benim, sizden en basitinize olan üstünlüğüm gibidir" *buyurdu."* [Tirimizî, İlim 19, (2686).]

4103 ٢ ـ وفى رواية له، [ثُمَّ قَالَ: إِنَّ اللّهَ تَعَالَى وَمَلاَئِكَتَهُ وَأَهْلَ
السَّمٰوَاتِ وَأَهْلَ الأَرْضِ حَتّٰى النَّمْلَةَ فِى جُحْرِهَا وَالْحِيتَانَ فِى الْبَحْرِ
يُصَلُّونَ عَلَى مُعَلِّمِ النَّاسِ الْخَيْرَ].

2. (4103)- Yine Tirmizî'nin bir rivâyetinde şöyle gelmiştir: *"...Aleyhissalâtu vesselam sonra buyurdular ki:* **"Allah Teâla Hazretleri, melekleri, semâvat ehli, deliğindeki karıncaya, denizindeki balıklara varıncaya kadar arz ehli, halka hayrı öğretene mağfiret duasında bulunur."** (Hadîs Tirmîzî'nin aynı babındadır.)

AÇIKLAMA:

1- Burada *Resûlullah aleyhissalâtu vesselam, Aliyyu'l-Kârî*'nin açıklamasına göre, *âbid*'le farz ibadetlerini yapabilecek kadar ilmi olup, kâmil şekilde ibâdetini yapan kimseyi; alimle de, ibadetlerini eksiksiz yapmakla birlikte ulûm-ı şer'iyyeyi iyi bilen kimseyi kastettiğini belirtir.

2- Alimin şerefce âbide üstünlüğü, *Resûlullah*'ın şerefce en âmî bir sahâ-

beye üstünlüğüne teşbîh edilmiştir. *Aliyyu'l-Kârî* der ki: *"Burada Aleyhissalâtu vesselam ilmin fazîletini beyanda, mübâlağa üslübuna yer vermiştir. Zira,* **"...benim, en âlanıza üstünlüğüm gibidir"** *demiş olsaydı, bu ifade de ilmin fazilet ve şerefini belirtmede kâfi idi..."*

3- *Aliyyü'l-Kârî* hadîste geçen *meleklerle* Arş'ın hamelesi olan meleklerin kastedildiğini, *arz ehli* tabiriyle insanlar, cinler, hayvanlar, bütün canlıların kastedildiğini söyler.

4- Hadîste geçen يُصَلُّونَ 'yi *"mağfiret duasında bulunur"* diye tercüme ettik. Ancak *"her çeşit hayır ve bereket talebinde bulunurlar"* diye de anlamak muvafıktır.

5- *"Hayır öğreten"* ibaresindeki hayırdan öncelikle kastedilen şeyin *din ilmi* olduğu belirtilmiştir. Çünkü hem dünyada istikamete, hem de âhirette kurtuluşa vesiledir. Dolayısiyle her iki dünyanın da saadeti herşeyden önce dinin öğretilmesine ve öğrenilmesine bağlıdır. Günümüzde *"çalışmak da ibadettir"* diye ibadeti istiskal edici sözleri müslümanlar söylemezler. *"Farz ibadetlerini yapanların meşru çalışmaları da ibadettir"* dendiği takdirde dinimize uygun bir söz olur. Farzlarını yapmadan yapılan çalışmalar meşru bile olsa nursuzdur veya nuru güdüktür. Âhirete intikal eder mi bilemeyiz. Zira Cenab-ı Hak يَسْتَحِبُّونَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا عَلَى الْاٰخِرَةِ **"...Ahireti bildikleri halde dünyayı ona tercih ederler"** (İbrahim 3) mealindeki âyette âhirete inandığı halde âhiret için çalışmayı ihmal eden, yani *"ailemin nafakası için çalışmam da ibâdettir"* fetva-yı fasidesi ile kendini aldatıp farzları terkeden kimseleri kasdetmiş olmalıdır. Nitekim bir başka âyette **"âilenizin rızkını kazanmak ibadetinizin terkini meşru kılmaz"** irşadında olmak üzere Hakîm ve Kerîm olan Rabbimiz şöyle buyurmaktadır: مَا اُرِيدُ مِنْهُمْ مِنْ رِزْقٍ وَمَا اُرِيدُ اَنْ يُطْعِمُونَ **"(Herkesin rızkını veren benim, benim yarattıklarım için herhangi bir) rızık vermelerini taleb etmiyorum, (başkalarını) doyurmalarını da istemiyorum (ben onları bana ibâdet etmeleri için yarattım), rızkı veren, o pek çetin kuvvet sâhibi Allah'ın kendisidir"** (Zâriyât 57-58).

6- Şarihlerîmiz şu hususa da dikkatlerimizi çekerler: Hadîste dikkat çekilen *mağfiret duası*'na liyakat kesbedebilmek için *öğretme* işi *"hayır"*la kayıtlanmıştır. Yani her *öğretici,* hadîste vaadedilen hayra, berekete mazhar değildir, arz ve semâ ehlinin duasına layık değildir. *"Hayır"* öğreten buna layıktır. *Hayır* ise, kişiyi kurtuluşa götüren şeydir, Allah rızası için yapılan iştir.

7- Bu rivayet, efdaliyet sebebine de işâret etmektedir: İlmin hayrı yaygındır, sonsuzca sirâyet eder, ibâdetin hayrı kısadır, onu yapanla sınırlıdır, çünkü ilim nuru başkasına da geçen peygambere benzetilmiştir.

4104 ٣ـ وعن ابن عباس رضى اللّٰهُ عنهُمَا قال: [قال رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: فَقِيهٌ وَاحِدٌ أَشَدُّ عَلَى الشَّيْطَانِ مِنْ أَلْفِ عَابِدٍ]. أخرجه الترمذى.

3. **(4104)**- *İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselam buyurdular ki:* **"Tek bir fakih, şeytana bin âbidden daha yamandır."** [Tirmizî, İlim 19, (2083).]

AÇIKLAMA:

Burada fakîhin şeytan tarafından çok zor aldatılacağı ifâde edilmektedir. Çünkü fakih ilmiyle şeytanın aldatmalarına, iğvalarına kapılmaz, üstelik halka hayrı emreder, şeytanın hileleri hususunda halkı aydınlatır.

Bin rakamından murad, kesret yani çokluktur. *"Ne kadar çok olursa olsun âbidlerin aldatılmasında şeytan zorluk çekmez"* mânasındadır. Alimler bunun sebebini şöyle açıklar: *"Çünkü şeytan, insanlara ne zaman bir heva kapısı açar ve kalplerinde bir kısım şehvetleri uyandırır ve câzip hale getirirse onun hîlelerini bilen fakîh, doğru yolda gitmek isteyen, hayrı taleb eden sâlihlere şeytanın açtığı bu kapıyı kapatmanın yollarını öğretir ve böylece şeytanı hüsrana uğratır, gayesini boşa çıkarır. Abid ise, ibadetle meşguliyeti sebebiyle, şeytanın hîlelerinden gâfil olabilir." Şevkânî* bazılarınca zayıf sayılan şu hadîsi kaydeder: **"Allah indinde din ilmi kadar faziletli bir şey yoktur. Tek bir fakih, şeytana bin âbidden daha yamandır. Her şeyin bir direği vardır. Bu dinin direği fıkıhtır."** *Sehavî,* farklı tariklerden geldiği için, el-Makâsıd'da, *"hadîsin güçlendiğini"* söylemiştir.

4105 ٤ـ وعن أبى هريرة رضى اللّٰهُ عنه قَالَ: [سُئِلَ النَّبِىُّ ﷺ: أَىُّ النَّاسِ أَكْرَمُ عِنْدَ اللّٰهِ تَعَالَى؟ قَالَ: أَكْرَمُهُمْ عِنْدَ اللّٰهِ أَتْقَاهُمْ قَالُوا: لَيْسَ عَنْ هٰذَا نَسْأَلُكَ. قَالَ: فَيُوسُفُ نَبِىُّ اللّٰهِ ابْنُ نَبِىِّ اللّٰهِ ابْنِ خَلِيلِ اللّٰهِ. قَالُوا: لَيْسَ عَنْ هٰذَا نَسْأَلُكَ قَالَ: فَعَنْ مَعَادِنِ الْعَرَبِ تَسْأَلُونِى؟ قَالُوا:

نَعَمْ. قَالَ: فَخِيَارُهُمْ فِى الْجَاهِلِيَّةِ خِيَارُهُمْ فِى الإِسْلاَمِ إِذَا فَقِهُوا].

أخرجه الشيخان.

4. **(4105)**- *Hz. Ebu Hüreyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a Allah indinde en efdal insanın kim olduğu sorulmuştu:* **"Allah indinde en kıymetlileri en muttaki olanlardır!"** *buyurdular. "Biz bunu sormadık!" demeleri üzerine:* **"Öyleyse o, Halîlullah'ın oğlu, Nebiyyullah'ın oğlu Nebiyyullah'ın oğlu Yusuf'tur"** *buyurmuştu. Yine itirazla: "Hayır, bunu da sormadık" dediler. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm:* **"Siz bana Arap hanedanlarından mı soruyorsunuz?"** *dedi. "Evet (Ey Allah'ın Resûlü!)" dediler.* **"Onların cahiliye dönemindeki hayırlıları, fıkıh öğrendikleri takdirde, İslam'da da en hayırlılarıdır!"** *cevabını verdi."* [Buharî, Enbiya 8, 14, 19, Menâkıb 1, 25, Tefsîr, Yusuf 1; Müslim, Fezail 168, (2378).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'a, *"Allah indinde en kıymetli (ekrem) kimse"* sorulunca, Hucurat suresinin 13. ayetinde geçen إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللهِ أَتْقَيكُمْ ayetine muvafık olarak: **"İnsanların Allah indinde en kıymetlisi, en muttakî olanıdır"** diye cevap veriyor.

2- Hadîste *Hz. Yusuf*'un fazîleti de dile getirildikten sonra mesele hânedanlara geliyor. Gerçi hadîste *madenler* tabiriyle meseleye temas ediliyor. *İbnu Hacer*, burada *mâdenler* kelimesiyle *"kendilerine intisab ve iftihar edilen kökler (ecdâd)ın kastedildiğini"* belirtir. *"Bunu der, madenler olarak ifade etti, zira onlarda muhtelif istidatlar mevcuttur. Mamafih, onları madenlere benzetmesi, onların şeref kapları olmalarındandır, tıpkı mâdenlerin cevher kabı oldukları gibi."*

İbnu Hacer, hadîste şerefin dört kısımda beyan edildiğine dikkat çeker:

1) En efdal kimse, hem cahiliyede hem de İslam'da şeref sahibi olandır. Bunların cahiliye devrindeki şerefleri hem kendilerinde, hem de ecdadlarında beğenilen vasıfların bulunmasından ileri gelen güzel hasletleri taşımalarındandır. İslam'daki şeref ise, şer'an güzel olan hasletleri taşımalarından ileri gelir.

2) İkinci derecede yüce olan, öncekine din ilminde derinlik (tefakkuh) ilave etmesini bilendir. Bunun mukabili, cahiliyede şerefli olup, İslam'da (yeni

bir haslet ilave etmeden) eski şerefini devam ettirendir. Bu ise şerefte en düşük mertebedir.

3) Üçüncü kısım: Cahiliyede şerefli olmadığı halde İslam'da şerefli olan ve fıkıh (ilim) elde edendir. Bundan düşüğü, islam'la şereflenmekle kalıp ilim elde etme şerefini ilave etmeyendir.

4) Dördüncü kısım: Cahiliyede şerefli olup İslam'la da şereflenendir. Bu, bir öncekinin altındadır. Eğer fıkıh öğrenirse onun mertebesi cahil şerefliden üstün olur.

3- Hadîs, cahiliyeden çıkıp, İslam'a giren cemiyetlerde şeref statüsünün değişeceğini, eski şerefin korunmasının ve hatta daha da yüceltilmesinin mümkün olduğunu, bunun öncelikle ilme bağlı olduğunu ifade etmekle, ilim iktisabına teşvik etmektedir.

4106 ٥ـ وعن على رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: نِعْمَ الرَّجُلُ الْفَقِيهُ فِي الدِّينِ إِنِ احْتِيجَ إِلَيْهِ نَفَعَ، وَإِنِ اسْتُغْنِيَ عَنْهُ أَغْنَى نَفْسَهُ]. أخرجه رزين.

5. **(4106)**- *Hz. Ali radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Dinde fakîh (bilgili) olan kimse ne iyi kimsedir! Kendisine muhtaç olununca faydalı olur. Kendisine ihtiyaç olmayınca ilmini artırır."** [*Rezîn* tahric etmiştir.]

4107 ٦ـ وعنه رضى اللّهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ أَحْيَا سُنَّةً مِنْ سُنَّتِي أُمِيتَتْ بَعْدِى فَقَدْ أَحَبَّنِي، وَمَنْ أَحَبَّنِي كَانَ مَعِي]. أخرجه رزين.

6. **(4107)**- Yine *Hz. Ali radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Kim, benden sonra öldürülmüş olan bir sünnetimi ihya ederse beni seviyor demektir. Beni seven de benimle beraberdir."** [*Rezîn* tahric etmiştir.]

08 ٧ـــ وعن أبي الدرداء رضى اللّٰهُ عنه قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولَ: مَنْ سَلَكَ طَرِيقاً يطْلُبُ بِهِ عِلْماً سَلَكَ اللّٰهُ بِهِ طَرِيقاً مِنْ طُرُقِ الْجَنَّةِ. وَإِنَّ المَلاَئِكَةَ لَتَضَعُ أَجْنِحَتَهَا رِضىً لِطَالِبِ الْعِلْمِ، وَإِنَّ الْعَالِمَ لَيَسْتَغْفِرُ لَهُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِي الأَرْضِ وَالْحِيتَانُ فِي جَوْفِ المَاءِ، وَإِنَّ فَضْلَ الْعَالِمِ عَلَى الْعَابِدِ كَفَضْلِ الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ عَلَى سَائِرِ الْكَوَاكِبِ، وَإِنَّ الْعُلَمَاءَ وَرَثَةُ الأَنْبِيَاءِ، وَإِنَّ الأَنْبِيَاءَ لَمْ يُوَرِّثُوا دِينَاراً وَلاَ دِرْهَماً وَلٰكِنْ وَرَّثُوا الْعِلْمَ فَمَنْ أَخَذَهُ أَخَذَ بِحَظٍّ وَافِرٍ].

أخرجه أبو داود، وهذا لفظه، والترمذى.

7. **(4108)**- *Ebu'd-Derda radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın şöyle dediğini işittim:* **"Kim bir ilim öğrenmek için bir yola sülûk ederse Allah onu cennete giden yollardan birine dahil etmiş demektir. Melekler, ilim talibinden memnun olarak kanatlarını (üzerlerine) koyarlar. Semâvat ve yerde olanlar ve hatta denizdeki balıklar âlim için istiğfar ederler. Âlimin âbid üzerindeki üstünlüğü dolunaylı gecede kamerin diğer yıldızlara üstünlüğü gibidir. Âlimler peygamberlerin vârisleridir. Peygamberler, ne dinar ne dirhem miras bırakırlar, ama ilim miras bırakırlar. Kim de ilim elde ederse, bol bir nasib elde etmiştir."** [Ebu Dâvud, İlm 1, (3641); Tirmizî, İlm 19, (2683); İbnu Mâce, Mukaddime 17, (223).]

AÇIKLAMA:

1- Bu *Resûlullah*'ın ilmi tafdîl sadedinde beyan buyurduğu mühim hadîslerden biridir. İçerisinde ilmi ve âlimi tafdil edici değişik hususlara yer verilmektedir.

★ İlm için yola çıkana Allah cenneti kolaylaştırmaktadır.

★ Melekler, ilim tâlibine tâzim göstermektedirler.

★ Arz ve semada mevcut bütün hayat sahipleri tâlib-i ilme rahmet duası okumaktadırlar.

★ İlim ibadetten fevkalâde üstündür, kamerin yıldızlara üstünlüğü gibi...

★ Alimler peygamberlerin vârisleridir.

★ İlim elde eden, dünyada elde edilebilecek nasiblerin en ziyadesini elde etmiştir.

2- Meleklerin kanatlarını koyması ne demektir? Bu hususta alimlerimiz birkaç yorum getirmişlerdir:

★ Bir açıklamaya göre, bundan maksad hakkını tâzim, ilmini tevkîrdir (büyükleme). Zira bir başka âyette aynı tâbir bu mânada kullanılmıştır. وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ **"Anne ve babana acıyarak alçak gönüllülük kanatlarını ger"** (İsra 24).

★ Bazı alimler: *"Kanat koymadan maksad yanına inmek için uçmayı terketmektir"* demişlerdir. Nitekim hadîste مَا مِنْ قَوْمٍ يَذْكُرُونَ اللّٰهَ اِلاَّ حَفَّتْ بِهِمُ الْمَلاَئِكَةُ وَغَشِيَتْهُمُ الرَّحْمَةُ **"Allah'ı zikreden bir grup varsa mutlaka melekler sarar ve onları rahmet bürür"** buyurulmuştur.

★ Bazı alimler: *"Bunun mânası, ilim tâlibini, üzerinde, dilediği memlekete, istediği hedefe götürüp ulaştırmak için kanatları açıp yaymaktır"* demişlerdir.

★ Keza: *"Bunun mânası, ilim talebinde tâlibe yardım ve çalışmasını kolaylaştırmaktır"* dahi denmiştir.

3- Denizlerde balıklar(a varıncaya kadar bütün canlılar)ın âlime istiğfar etmesi mevzuunda *Hattâbî* der ki: *"Allah Teâla hazretleri, balık ve saîr bütün hayvanlar hakkında onların faydaları, maslahatları, rızıklarıyla ilgili bir ilmi âlimlerin dillerine koydu. Böylece hayvanlar hakkındaki haramlar, helaller nelerdir, onlar açıklamaktadır, hangi şeyler lehlerine ve faydalarınadır, hangi şeyler aleyhlerine ve zararlarınadır, insanlara âlimler bildirmekte, onlara iyilik yapılmasını, zarar vermekten kaçınılmasını vs. hep âlimler tavsiye etmekte, öğretmektedir. Buna binâen Allah, -kendilerine ülemânın bu şefkatli hizmetlerine bir karşılık olarak- istiğfar etmelerini hayvanlara ilham etmiş olmaktadır."*

4- Âlimlerimiz, bu hadîste beyan edilen fazîlete, farzları ve müekked sünnetleri yerine getiren ilim tâlibi ve âlimlerin mazhar olacağını, dünyevî maksadlarla ilim yapanların mazhar olamıyacağını belirtmede ittifak ederler. Keza *âbid*'den de murad, ibadetinin sahih olmasını sağlayacak gerekli ilme sahip olan, boş vakitlerini nâfile ibadetle geçirmek suretiyle kendisinde *âbidlik* galebe çalan kimsedir.

5- *el-Kâdı* der ki: *"Resûlullah'ın âlimi kamere, âbidi de yıldıza benzetmesinde şu incelik var: İbadetin kemal ve nuru âbidden başkasına geçmez, hep kendinde kalır, halbuki âlimin nuru başkasına geçer."*

6- Hadîste peygamberlerin dirhem ve dinar bırakmayacakları belirtilmiştir. Bunlarla dünyanın fâni olan her şeyi ifâde edilmiştir. Zira dirhem, *"gümüş"*; dinâr da *"altın"* para demektir. Bu iki şey bir değer birimi olmaları haysiyetiyle bütün dünyalıkları temsîl ederler. Bunların zikri diğerlerini sayıp dökmeye müstağni kılar. Resûller bu fâni dünyalıklardan ancak zaruret miktarında almışlar ve ölümlerinde de paylaşılacak herhangi bir maddî miras bırakmamışlardır, ta ki insanlar, onların tevarüs edilebilecek dünyalık peşinde oldukları vehmine kapılmasınlar.

7- Son olarak, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm,* ilmî bir nasîbin fevkalâde bir bereket, dünyalıkla ölçülemeyecek kadar ziyade bir hayır olduğunu belirtmekte ve bu bolluğa ermek isteyenleri teşvîk etmiş bulunmaktadır.

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın ilme olan bu övgülerini dünyaya ve tekniğe bakan ilim açısından ele alsak dahi doğruluğunu te'yidden kendimizi alamayız: Yeni bir teknik, yeni bir ilaç, yeni bir formül gibi, malûma ilave edilen yeni bir ilmî tefevvuk sahiplerine, hem ferd ve hem de millet olarak şerefler ve üstünlükler kazandırmaktadır. Bugün *"Nobel kazananlar"*; *"süperler"*; *"zengin ve ileri memleketler"* hep ilimde öncülüğü elinde tutan fertler ve milletlerdir.

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın ondört asır önce söylenmiş bu sözleri bile tek başına bir mucize ve nübüvvetinin hak olduğuna bir delil olmaktadır.

İKİNCİ FASIL

İLME TEŞVİK

4109 ١ ـ عَنْ حميد بن عبد الرحمن قال: [سمعت معاوية رضى اللّٰهُ عنه يقول: سمعت رسولَ اللّٰه ﷺ يقول: مَنْ يُرِدِ اللّٰهِ بِهِ خَيْراً يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ]. أخرجه الشيخان وأخرجه الترمذى عن ابن عباس.

1. **(4109)**- *Humeyd İbnu Abdirrahmân* anlatıyor: "*Hz. Muâviye radıyallahu anh'ı işittim, demişti ki: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın şöyle söylediğini işittim:* **"Allah kimin için hayır murad ederse onu dinde fakîh kılar."** [Buharî Farzu'l-Humus 7, İlm 13, İ'tîsâm 10; Müslim, İmâret 98, (1038), Zekât 98, 100, (1038); Tirmizî, İlm 1, (2647).]

AÇIKLAMA:

1- Hadîsin Buharî'deki vechi bazı ziyadeler ihtiva eder. Şöyle ki: **"Allah kimin için hayır murad ederse onu dinde fakih kılar. Ben taksîm ediciyim, esas veren Allah'tır. Bu ümmet Allah'ın emrini yerine getirmeye (Kıyamete kadar) devam edecektir. Allah'ın emri (Kıyamet) gelinceye kadar muhalifleri, ümmetime zarar veremiyecekler."**

2- *İbnu Hacer* bu hadîsin üç hüküm ihtiva ettiğini belirtir:

★ *Dinde tefakkuh (ilim sahibi olma)nın fazîleti.*

★ *İlmi veren gerçekte Allah'tır.*

★ *Bu ümmetten bazıları Kıyamete kadar daima hak üzere olacaktır.*

Devamla der ki: "*Birincisi ilimle ilgili bölüme muvafıktır, ikincisi, sadakalarla ilgili kısma muvafıktır. Bu sebeple de Müslim, hadîsi Zekât bölümünde tahrîc etmiştir, Buharî de Humus bölümünde tahric etmiştir. Üçüncüsü, Eşrâtu's-Sa'at (Kıyametin Alemetleri) ile ilgili bölümde zikredilmeye muvafıktır, nitekim Buharî, hadîsi İ'tisâm bölümünde de tahrîc etmiştir, zira hadîste, müçtehidin hiçbir vakit eksik olmayacağı hükmü mevcuttur.*"

3- Kıyamete yakın geleceği belirtilen *Allah'ın emri*'nden murad, kalbinde az da olsa iman bulunan herkesin ruhunu kabzedecek olan bir rüzgardır. Kıyamete yakın böyle bir rüzgarla mü'minler teslîm-i ruh ettikten sonra geriye şerirler hayatta kalacak ve -Kıyamet onların tepesine yıkılacak, Kıyametin korkunç hadisâtını ceza olarak onlar yaşayacaklardır.

4- Hadîs, fıkıh ilminin sâdece iktisabla olmayacağını, ilâveten Allah'ın lütfunun tecellisiyle olacağını ifâde etmektedir. Bu da, her halde ilmin Allah rızası için talebi şartına bağlıdır. Selef'i tekzîb etmek, dil uzatmak gayesiyle fıkıh öğrenmeye çalışanlara ilahî rahmetin hiç bir zaman açılmayacağı söylenebilir, çünkü niyette ihlas mevcut değil.

Alimlerimizin anladığına göre hadîs, ihlasla tefakkuh edip Allah'ın rahmetine mazhar olacakların, bu ümmet-i merhume'den Kıyamete kadar eksik olmayacağını ifade etmektedir.

5- *Buharî*, bu grubu, sünneti bilenlerin teşkîl ettiğinde cezmetmiştir. *Ahmed İbnu Hanbel: "Bunlar ehl-i hadîs değilse, başka kim olur bilemem!"* demiştir. *Kâdî İyaz: "Ahmed İbnu Hanbel, bu sözüyle ehl-i sünnet'i ve ehl-i hadîs mezhebine itikad edenleri kastetmiştir"* der.

Nevevî de şu kanaattedir:*"Bu taifenin Allah'ın emrini yerine getiren çeşitli mü'min fırkalar olması muhtemeldir: Mesela mücahid, fakîh, muhaddîs, zâhid, emr-i bi'l-ma'ruf, nehy-i ani'l-münker yapanlar gibi her çeşit hayra koşanlardan her biri bu taife olabilir. Ayrıca, bunların bir mekanda olmaları da şart değil. Bir arada olmaları da, her tarafta dağınık bulunmaları da câizdir. Keza bu taifelerden bir kısmının olup bir kısmının olmaması da caizdir, bu hayır fırkalarının yeryüzünden birer birer tükenerek en sona tek bir fırkanın kalması da caizdir. İşte, bunların hepsi inkıraz buldu mu Allah'ın emri (rüzgar) gelecektir."*

6- *İbnu Hacer* der ki: *"Bu hadîsin ifâde ettiği mefhum şudur: Kim dinde tefakkuh etmezse yani İslam'ın esaslarını ve bu esasların gerektirdiği teferruatı (furû'u) öğrenmezse hayırdan mahrum kalır."* Bu mânaya delil olarak, hadîsin Ebu Ya'la'da gelen bir vechindeki ziyadeyi kaydeder: وَمَنْ لَمْ يَتَفَقَّهْ فِى الدِّينِ لَمْ يُبَالِ اللّٰهُ بِهِ **"Kim dinde tefakkuh etmezse Allah ona kıymet vermez."** *İbnu Hacer*, hadîsin sened yönüyle zayıf olduğunu, ancak mânanın sahîh bulunduğunu belirtir ve: Zira der, kim dinînin meselelerini bilmezse ne fakîh (bilgili) olur, ne de fıkh tâlibi. Böylece *"Onun için hayır murad edilmemiştir"* diye tavsîf etmek muvafık olur. Bu durumda, ülemânın diğer insanlara karşı üstünlü-

ğünün açık bir şekilde ifâde edilmiş olduğu görülmektedir.

4110 ٢ — وعن أنس رضى اللّهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ خَرَجَ فِى طَلَبِ الْعِلْمِ فَهُوَ فِى سَبِيلِ اللّهِ حَتّٰى يَرْجِعَ]. أخرجه الترمذى.

2. (4110)- *Hz. Enes radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"İlim talebi için yola çıkan kimse dönünceye kadar Allah yolundadır."** [Tirmizî, İlim 2, (2649); İbnu Mâce, Mukaddime 17, (227).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah bu hadîslerinde ilim talebi için mü'minleri seyahate çıkmaya teşvîk buyurmaktadır. Bilhassa *Resûlullah* devrinin şartlarında seyahat hem meşakkatli ve hem de hayatî muhataraları (riskleri) olan bir iştir. Bu zahmet ve muhâtarayı göze aldıracak pek mergub sebeplere, muknî teşviklere ihtiyaç vardı. Hadîs, tefsir, siyer, tarih gibi rivayete dayanan ilimlerin gelişmesinde seyahatler zarurî idi. İslam medeniyetinin planlayıcısı ve mimarı mesabesinde olan *Aleyhissalâtu vesselâm* bu çeşit teşvikleri çokça yapmış ve böylece Sahâbe-Tâbiîn ve Etbauttâbiîn ve müteâkip İslam nesilleri seyahate gereken ehemmiyeti vererek İslamî ilimlerin tedvînini ve İslam medeniyetinin teşekkül ve terakkisini gerçekleştirmişlerdir.

Seyahatin ehemmiyetini müslümanların nazarında tesbit eden bir de Kur'ânî âmili yeri gelmişken hatırlatabiliriz: Kehf suresi 65-82 ayetleri arasında *Hz. Musa*'nın *Hz. Hızır* ile seyahat macerası hikaye edilir. Özetle *Hz. Musa,* **"Sana öğretileni bana, hayra götüren bir ilim olarak öğretmen için, peşinden gelebilir miyim?"** diyerek izin alır; deniz aşırı bir seyahata çıkarlar, gemiye binerler, köylere uğrarlar vs...

Aleyhissalâtu vesselâm'ın seyahate teşvikleri, ülemânın seyahatleri, seyahatlerle elde edilen neticeler gibi, mevzumuzu ilgilendiren bir kısım teferruatı birinci cilt 133-144 sayfaları arasında incelediğimiz için burada kısa kesiyoruz.

4111 ٣ — وفى أُخرى له عن سخبرة مرفوعاً: [مَنْ طَلَبَ الْعِلْمَ كَانَ كَفَّارَةً لِمَا مَضَى].

3. **(4111)**- Yine Tirmizî'nin *Sahbere radıyallahu anh*'tan kaydına göre, *Aleyhissalâtu vesselâm:* **"Kim ilim taleb ederse, bu işi, geçmişteki günahlarına kefâret olur"** *buyurmuştur."* [Tirmizî, İlim 2, (2650).]

AÇIKLAMA:

1- Bazı âlimler, buradaki ilimden maksadın amel edilecek şer'î ilim olduğunu söylemiştir. Hadîste *"ilim"* mutlak geldiği gibi, *"Allah rızası için"; "ümmet-i merhûmenin maslahatları için"* gibi başka kayıtlar da muvafıktır. Sûiniyetle veya sırf dünyevî niyetle öğrenilen ilim şer'î ilim de olsa kişiye fayda getirmez. Esas olan niyettir.

2- *Aliyyü'l-Kârî*'ye göre, hadîste dikkat çeken bir husus, hadîsin, kefâret veya hudud gerektiren bir kısım günahlara da şâmil olacak bir üslûbla mağfireti zikretmiş olmasıdır. Halbuki Kur'an ve bir kısım meşhur sünnetle sabittir ki bazı günahları temizlemenin yolu had cezası veya kısas veya maddî kefârettir. Öyle ise, ilim talebini, *"küçük günahlara karşı kefârettir"* diye kayıtlı olarak anlamak daha muvafıktır. Nitekim ülemâ: *"Zahire göre, kefâret:*

★ *Ya küçak günahlara,*

★ *Veya tedariki bulunmayan hukukullah'a,*

★ *Veya tedariki mümkün olmayan hukuku'l-ibâd'a hastır"* demiştir. Bu durumda mânanın şöyle olması muvafıktır: *"İlim talebi, kişinin günahlarına kefâret olacak, tevbe, işlenen zulmün telafisi vs. gibi şeylerin hepsine vesiledir."*

4112 ٤ — وعن عقبة بن عامر رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: تَعَلَّمُوا قَبْلَ الظَّانِّينَ، يَعْنِى قَبْلَ الَّذِينَ يَتَكَلَّمُونَ بِالظَّنِّ]. أخرجه رزين وعلقه البخارى.

4. **(4112)**- *Ukbe İbnu Âmir radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Zancılardan önce, ilim öğrenin yani zanlarıyla konuşanlardan önce."** [*Rezîn* tahric etmiştir. Buharî de bunu bir bab başlığında muallak (senetsiz) olarak kaydetmiştir. (Ferâiz 2).]

AÇIKLAMA:

1- Hadîsin Buharî'deki aslında, bu söz merfu değil, *Ukbe İbnu Âmir*'in

şahsî sözü olarak (قَالَ عُقْبَةُ بْنُ عَامِرٍ) kaydedilmiştir.

2- *İbnu Hacer*, bu rivayeti açıklama sadedinde der ki: *"Bu rivayette şu hususa işaret vardır: O asrın insanları, nass karşısında duruyorlar, onu tecâvüz etmiyorlardı. Bazılarından re'ye dayanan fetva nakledilse de bu, nisbeten azdı. Hadîste, re'ye göre konuşanların çoğalmasından hâsıl olacak fenalıklara karşı bir ihbar, bir inzar (korkutma) mevcuttur."* Şu da söylenmiştir: *"Bu hadîsin muradı, "Daha ilim indirâs etmemiş, ve bir ilme dayanmadan zannına göre konuşanlar çıkmamış iken..."* demektir.

4113 ٥ـ وعن أبى هريرة رضى اللّٰه عنه قال: [قال رسول اللّٰه ﷺ: تَعَلَّمُوا الْفَرَائِضَ وَالْقُرْآنَ وَعَلِّمُوا النَّاسَ فَإِنِّى مَقْبُوضٌ]. أخرجه الترمذى، وعن ابن مسعود بمعناه.

وزاد رزين: «وَإِنَّ مَثَلَ الْعَالِمِ الَّذِى لاَ يَعْلَمُ الْفَرَائِضَ كَمَثَلِ الْبُرْنُسِ الَّذِى لاَ رَأْسَ لَهُ».

5. **(4113)**- *Ebu Hüreyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Ferâizi ve Kur'an'ı öğrenin ve halka da öğretin, zira benim ruhum kabzedilecek (ve ben aranızdan gideceğim)."** [Tirmizî, Ferâiz 2, (2092).] *İbnu Mes'ud radıyallahu anh*'tan aynı mânada bir rivayet yapılmıştır.

Rezîn şu ziyadede bulunmuştur: **"Ferâizi bilmeyen âlimin misâli, baş kısmı olmayan bürnus gibidir."**

AÇIKLAMA:

1- *Ferâiz, "farîza"* nın cem'idir. Kesmek manasına olan *farz* kelimesinden alınmadır. Ayet-i kerîmede geçen نَصِيبًا مَفْرُوضًا ibaresinden alınarak, mirastaki pay mânasına kullanılmıştır. Şu halde *Feraiz* miras taksiminde vârislere düşen paylar demek olur. Böylece *Ferâiz ilmi* deyince, bu payların miktarlarını belirleyen, tesbit eden, bu meselelerle meşgul olan ilmi anlamak gerekecek.

2- *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* bu hadîste feraiz ilmini öğrenmeye teşvîk buyurmaktadır. Buna teşvîk eden başka hadîsler de var. *İbnu Mes'ud*'un bir rivayetinde *Aleyhissalâtu vesselâm* şöyle devam eder: فَإِنِّى امْرُءٌ مَقْبُوضٌ وَإِنَّ الْعِلْمَ

سَيُقْبَضُ حَتّٰى يَخْتَلِفُ الْإِثْنَانُ فِى الْفَرِيضَةِ فَلاَ يَجِدانِ مَنْ يَفْصِلُ بَيْنَهُمَا **"Ben gidici bir kimseyim. Bu ilim kaldırılacak. Öyle ki iki kişi ferâiz hususunda ihtilafa düşecek. Ancak, aralarında ihtilafı halledecek bir kimse bulamayacaklar."** Bir başka hadîste: تَعَلَّمُوا الْفَرَائِضَ فَإِنَّهَا نِصْفُ الْعِلْمِ وَاِنَّهُ اَوَّلُ مَايُنْزَعُ مِنْ اُمَّتِى **"Ferâizi öğrenin. Zira o, ilmin yarısıdır. Bilesiniz ümmetimden ilk çekip alınacak ilim de odur."**

Ferazile ilgili bölümde fazla açıklama gelecek (4706-4757 hadîsler).

4114 ٦ــ وعن أبى سعيد رضى اللّٰهُ عنه قال: [قال رسولُ اللّٰهِ لَنْ يَشْبَعَ مُؤْمِنٌ مِنْ خَيْرٍ يَسْمَعُهُ حَتّٰى يَكُونَ مُنْتَهَاهُ الْجَنَّةَ]. أخرجه الترمذى.

6. **(4114)**- *Ebu Sa'îd radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Mü'min, sonu cennet oluncaya kadar hayır işitmekten asla doymayacak."** [Tirmizî, İlim 19, (2687).]

AÇIKLAMA:

Bu hadîs, kâmil mü'minin bir vasfını beyan ediyor: Öğrenmeye doyamamak... لَنْ Arapçada devam üzere nefy ifade eder. Müntehası cennet olmak, *"ölmek"* demektir. Yani, *"mü'min-i kâmil, ölüp cennete girinceye kadar hayır işitmekten asla doymayacak, hayatta kaldığı müddetçe, son ânına kadar hayır işitmekten zevk almaya devam edecek"* demektir.

4115 ٧ــ وعن أبى هريرة رضى اللّٰهُ عنه قال: [قال رسولُ اللّٰهُ ﷺ: الْكَلِمَةُ الْحِكْمَةُ ضَالَّةُ الْمُؤْمِنِ فَحَيْثُ وَجَدَهَا فَهُوَ أَحَقُّ بِهَا]. أخرجه الترمذى.

7. **(4115)**- *Hz. Ebu Hüreyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Hikmetli söz mü'minin yitiğidir. Onu nerede bulursa, onu hemen almaya ehaktır."** [Tirmizî, İlim 19, (2688).]

AÇIKLAMA:

1- Hikmet, birçok mânaya gelen câmî bir sözdür. Burada da farklı anlamalar mümkündür. Mesela *İmam Mâlik* اَلْفِقْهُ فِى الدِّينِ *"din ilmi"* olarak anlar.

Ayet-i kerime'de Cenab-ı Hak: يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ **"Allah hikmeti dilediğine verir"** (Bakara 269) buyurur. Hikmeti: *"Temelleri nakil ve akılla sağlam kılınmış, içerisinde dakik hakikatlar bulunan ve manaları kargaşa, hata ve fesaddan korunmuş söz"* diye de tarif etmişlerdir.

2- *Hikmetli söz* diye tercüme ettiğimiz tâbir, aynı manada olmak üzere كَلِمَةُ الْحِكْمَةِ veya الْكَلِمَةُ الْحِكْمَةُ gibi farklı şekillerde rivayet edilmiştir.

Bu hadîsten şu manalar çıkarılmıştır:

★ Hakîm, hikmeti arar, bulursa, hikmete ehaktır, başka bir deyişle onunla amel edip, ona uymaya ehaktır.

★ Hikmetli sözü, bazan ona ehil olmayan bir kimse de söyleyebilir. Sonra bu kelime ehil olana rastlar, işte bu kimse, o kelimeye -yanında bulmuş olduğu kimsenin hasisliğine iltifat etmeksizin- söyleyenden ehaktır.

★ İnsanlar, mânaları anlamada, gizli hakikatları ortaya çıkarmada, rümuzlarla ifâde edilen esrarı açmada farlılıklar arzederler. Öyleyse, ayetlerin hakikatlarını ve hadîslerin inceliklerini anlamakta nâkıs kalanların, Allah'ın anlayış fehmettiği ve tahkik ilham ettiği kimseleri inkara kalkışmamaları gerekir. Tıpkı, kaybolan bir mal bulunacak olsa, kayıp sahibi ile o mal hususunda ihtilaf edilmediği gibi. Zira malı, sahibi alır, itiraz edilmez.

Veya, bir kayıp mal bulunsa, bu terkedilmez, alınır, ancak sâhibi araştırılır ve kendisine iade edilir. İşte dinleyici de böyledir. Manasını anlamadığı, künhüne vâkıf olamadığı bir söz işitse, o kimseye bunu zayi etmemesi, bilakis kendinden daha anlayışlı olana ulaştırması gerekir, ola ki o bunu anlar, veya onun anlamadığı mânalar istinbat eder.

Veya nasıl ki, yitik sahibini yitiğini almaktan alıkoymak helal olmaz, zira o buna ehaktır. Aynı şekilde âlime bir şeyin mânası sorulduğu zaman onu gizlemesi buna helal olmaz, yeter ki soranda bunu anlama kapasitesi görmüş olsun.

4116 ٨ـ وعن ابن عمرو بن العاص رضى اللّٰه عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: الْعِلْمُ ثَلاَثَةٌ، وَمَا سِوَى ذٰلِكَ فَهُوَ فَضْلٌ: آيَةٌ مُحْكَمَةٌ، أَوْ سُنَّةٌ قَائِمَةٌ، أَوْ فَرِيضَةٌ عَادِلَةٌ]. أخرجه أبو داود:

«الآيَةُ المحكمةُ» هى التى لا اشتباه فيها ولا إختلاف وما ليس بمنسوخ.

«وَالسُّنَّةُ القَائِمَةُ» هى الدائمة المستمرة التى العمل بها متصل لا يترك.

«والفَرِيضَةُ العَادِلَةُ» هى التى لاجور فيها ولا حيف فى قضائها.

8. **(4116)**- *İbn-i Amr İbni'l-As radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"İlim üçtür. Bunlardan fazlası fazîlettir. Muhkem âyet, kâim sünnet, âdil taksîm."** [Ebu Dâvud, Ferâiz 1, (2285); İbnu Mâce, Mukaddime 8,(54).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* sağlam ve gerçek ilmin üç olduğunu ifâde buyuruyor:

★ *Muhkem âyet:* Kur'an-ı Kerîm'in müteşâbih olmayan, mânası zâhir olan âyeti. Bu ayette herhangi bir iştibah, ihtilaf olmadığı gibi mensuh da değildir. Bu çeşit âyetler kesin ilim ifade eder.

★ *Kâim sünnet: Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'dan beri fâsılasız amel edilegelmekte olan, herkesçe fiilen tatbik edilmekte, yaşanmakta olan sünnet. *"Resûlullah'tan sıhhatli bir senetle sahih ve sâbit olan sünnet"* diye de tarif edilmiştir.

★ *Âdil farîza*'dan maksad, Kur'an-ı Kerim'de belirtilen nisbetlere uygun olarak taksîm edilen miras payıdır. Burada ilahî ölçüye uyulduğu için haksızlık mevzubahis olamaz. Herkese layık olduğu hakkı Allah vermiştir. Bazı alimler şöyle der: *"Hadîste geçen farîza'dan murad kendisiyle amel vacib olan her şeydir, âdile'den murad da Kur'an ve sünnetten alınan şeylere vücûb-i amel hususunda müsavi olan şeylerdir. Bununla, icma ve kıyas'a işaret edilmiş olmaktadır."*

2- *"Fazlası fazîlettir"* ibâresi, geri kalan ilimlerin öğrenilmesi zaruret değil, öğrenilmese de olur, öğrenilirse fazîlet sağlar demektir.

3- *Hattabi* der ki: *"Bu hadîste ferâiz öğrenmeye teşvîk var ve onun öğrenilmesinin öncelikle ele alınması istenmektedir. Muhkem ayet, Kitabullah'tır.*

Bu hususta ihkam (sağlamlık) şart koşmuştur. Zira ayetlerden bir kısmı mensuhtur, onlarla amel edilmez, nâsih olanlarla amel edilir. Kâim sünnet Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'dan rivayet edilenlerden sâbit olanlardır." *el-Farîzatu'l-âdile* hakkında az önce kaydettiğimize yakın bir açıklama kaydetmiştir.

4117 ٩ـ وعن أبى واقد الليثى قال: [بَيْنَا رسولُ اللّهِ ﷺ جَالِسٌ فى المَسْجِدِ إذْ أقْبَلَ ثَلاثَةُ نَفَرٍ فَأقْبَلَ اثْنَانِ إلى رسولِ اللّهِ ﷺ فَوَقَفَا عَلَى رسولِ اللّهِ ﷺ، فَرَأى أحَدُهُمَا فُرْجَةً فِى الْحَلْقَةِ فَجَلَسَ، وَجَلَسَ الآخَرُ خَلْفَهُمْ، وَأمَّا الثَّالِثُ فَذَهَبَ مُدْبِراً فَلَمَّا فَرَغَ رسولُ اللّهِ ﷺ قَالَ: ألاَ أُخْبِرُكُمْ عَنِ النَّفَرِ الثَّلاَثَةِ؟ أمَّا أحَدُهُمْ فَآوَى إلى اللّهِ فَآوَاهُ اللّهُ، وَأمَّا الآخَرُ فَأعْرَضَ فَأعْرَضَ اللّهُ تَعَالَى عَنْهُ]. أخرجه الثلاثة والترمذى.

9. **(4117)**- *Ebu Vâkid el-Leysî radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm mescidde otururken üç kişi çıktı geldi. İkisi Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a yönelerek önünde durdular. Bunlardan biri, bir aralık bularak hemen oraya oturdu. Diğeri de onun gerisine oturdu. Üçüncü kimse ise, geri dönüp gitti.*

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (dersinden) boşalınca buyurdular:

"Size üç kişiden haber vereyim mi? Bunlardan biri Allah'a iltica etti, Allah da onu himayesine aldı. Diğeri istihyada bulundu, Allah da onun istihyasını kabul etti. Üçüncüsü ise geri döndü, Allah da ondan yüz çevirdi." [Buhari, İlim 8, Salât 84; Müslim, Selam 26, (2176); Muvatta, Selam 4, (2, 960, 961); Tirmizî, İsti'zan 29, (2725).]

AÇIKLAMA:

1- Hadîsin bazı vecihlerinde *Resûlullah*'ın önünde bir halka olduğu tasrîh edilir. Ve buna dayanılarak ilim ve zikir meclislerinin halka şeklinde olmasının müstehab olduğuna hükmedilmiştir.

2- Hadîsten, önde olanın, boş yere oturmaya ehak olduğu, halkadaki boşlukları kapamanın müstehab olduğu istinbat edilmiştir. Nitekim namazda da

saflardaki açıklıkların kapatılması emredilmiştir. Öndeki boşlukların kapatılması için arkadakilerin cemaati yararak ilerlemesi caiz görülmüştür, yeter ki oturanlar rahatsız edilmesin. Nitekim ikinci zat, cemaat edebine uyarak, yer aramamış, arka kısma oturuvermiştir. *Aleyhissalâtu vesselâm* da onu: **"O, Allah'tan istihya etti (utanarak edeb tavrı takındı). Allah da onun bu utanma halini rızasına muvafık bularak kabul etti"** manasında beyanıyla takdir etmiştir.

İbnu Hacer, birinci zâtın davranışı ile ilgili olarak: *"Hayır arama yolunda müzâhame (sıkıştırma) yapana övgü vardır"* der. Ancak müzâhame yapmayıp arkadaşının gerisindeki müsait yere oturan da takdîr edilmiştir.

Hadîste takbîh edilen davranış üçüncü şahsın davranışıdır: İlim (veya zikir) meclisini terketmek. O meclisten, Allah da ondan yüz çevirmiştir. Allah'ın ondan yüz çevirmesi, ona gadab etmesi, rahmetini esirgemesidir.

Âlimler: *"Bu ayrılış özrürsüz ise, ayrılan müslüman ise.."* diye kayıtlar. Ancak o kimsenin münafıklardan biri olabileceği belirtilmiştir.

3- Alimler, hadîsten: *"Günahkarın hâlini, ondan zecretmek maksadıyla, haber vermenin câiz olduğu"* hükmünü de çıkarırlar ve bunun *gıybet* sayılmaması gerektiğini belirtirler.

4- Hadîs, âlimlerin mescidde zikir ve ilim halkaları kurmalarının, halkın da bu halkalara devam etmesinin faziletli bir amel olduğunu ifade edip teşvîkte bulunmaktadır.

ÜÇÜNCÜ FASIL

İLİM ÂDABI

4118 ١ ـ عن أبى هريرة رضى اللّهُ عنهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ سُئِلَ عَنْ عِلْمٍ فَكَتَمَهُ أُلْجِمَ بِلِجَامٍ مِنْ نَارٍ]. أخرجه أبو داود والترمذى، وهذا لفظه.

والمراد بذلك العلم الذى يلزم تعليمه ويتعين فرضه ككافر يسأل عن الإسلام والدين، وكحديث عهد بالإسلام يسأل عن الصلاة، وكمن جاء مستفتياً فى حلال وحرام فيلزمه تعليمه وجوابه. ومن منعه استحق الوعيد، وليس الأمر كذلك فى نوافل العلم التى لا يلزم تعليمها.

1. **(4119)**- *Hz. Ebu Hüreyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Kim, bir ilimden sorulur, o da bunu ketmedip söylemezse (Kıyamet günü) ateşten bir gem ile gemlenir."** [Ebu Dâvud, İlm 9, (3658); Tirmizî, İlim 3, (2651).]

AÇIKLAMA:

Bu ilimden maksad öğretilmesi gereken, farz olduğu açıkça bilinen ilimlerdir. Sözgelimi kâfir, İslam ve din hakkında bir şeyler sorsa bunun ketmedilmemesi gerekir. Keza yeni müslüman olmuş bir kimse namaz hakkında soracak olsa veya bir kimse gelip, haram-helal hakkında soracak olsa bütün bunların cevaplanması, öğretilmesi gerekir. Bildiği halde bunları cevaplamayan hadisteki tehdîde müstehak olur. Ancak hüküm, öğretilmesi gerekmeyen nâfile şeyler hakkında böyle değildir.

4119 ٢ــ وعن سهل بن سعد رضى اللّهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: واللّهِ لأَنْ يُهْدَى بِهُدَاكَ رَجُلٌ وَاحِدٌ خَيْرٌ لَكَ مِنْ حُمْرِ النَّعَمِ]. أخرجه أبو داود.

2. **(4119)**- *Sehl İbnu Sa'd radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Vallahi, senin hidayetinle bir tek kişiye hidayet verilmesi, senin için kıymetli develerden müteşekkil sürülerden daha hayırlıdır."** [Ebu Dâvud, İlm 10, (3661); Buharî, Ashabu'n-Nebi 9; Müslim, Fedâilu'l-Ashâb 34, (2046).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet Buharî'de daha uzun olarak kaydedilmiştir. Mezkur rivayetteki ziyadeye göre, hadîs, *Hz. Ali radıyallahu anh*'a Hayber'in fethi sırasında söylenmiştir. Fedail bölümünde (4407) geleceği için burada yer vermiyoruz.

2- *Na'am, "en'âm"*ın müfredidir, sığır, davar, gibi otlatılan hayvanların müşterek ismi ise de daha ziyade deve kastedilmiştir. *Humru'n-na'am* devenin güçlüsü kıymetlisi demektir, *el-ibilü'l-humru* tabiriyle Arap, en enfes malını ifâde etmiştir. Şu halde hadîste, bir kişinin hidâyetine sebep olmanın ehemmiyeti, getireceği sevap böyle bir teşbihle ifâde buyrulmuştur. Mâna: *"Bir kişinin hidayetine vesile olmakla elde edeceğin sevap, en kıymetli malı tasadduk ederek elde edeceğin sevaptan daha üstün"* demek olur.

4120 ٣ــ وعن أبي هرون العبدى قال: [كُنَّا نَاتِي أَبَاسَعِيدٍ الْخُدَرِيَّ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ فَيَقُولُ مَرْحَباً بِوَصِيَّةِ رَسُولِ اللّهِ ﷺ، إِنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ قَالَ لَنَا: إِنَّ النَّاسَ لَكُمْ تَبَعٌ، وَإِنَّ رِجَالاً يَأْتُونَكُمْ مِنْ أَقْطَارِ الْأَرْضِ يَتَفَقَّهُونَ فِى الدِّينِ. فَإِذَا أَتَوْكُمْ فَاسْتَوْصُوا بِهِمْ خَيْراً]. أخرجه الترمذى وضعفه.

3. **(4120)**- *Ebu Hârun el-Abdî* anlatıyor: *"Biz Ebu Sa'îd el-Hudri radıyallahu anh'a uğrardık. O bize: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın (bize) vasiyetine merhaba" (derdi ve ilava ederdi): Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm de-*

mişti ki: **"İnsanlar (dinde) size tabidirler. Size (aktar-ı âlemden yani) dünyanın her tarafından bir kısım erkekler gelip İslam dinini öğrenecekler. Onlar geldikleri vakit, onlara hep hayrı tavsiye edin."** [Tirmizî, İlim 10, (3661).]

AÇIKLAMA:

Burada, *Ebu Sa'îdi'l-Hudrî*'nin, hadîs vs. öğrenmek üzere, kendisine uğrayan *tâlib*lere *Resûlullah'ın vasiyeti* diye hitab ettiğini görmekteyiz: *"Ey Resûlullah'ın vasiyetleri! Hoş geldiniz, merhaba, buralarda rahat olasınız!"* mânasında bir hoşâmedî hitabı.

Niye böyle hitab ettiğini de açıklıyor: Çünkü *Efendimiz Aleyhissalâtu vesselâm*, vefatından sonra İslam'a giren nice diyarlardan insanların, dinlerini öğrenmek üzere *Daru's-sünne* olan *Medine*'ye veya sünnetin hameleleri durumunda olan *Ashâb-ı kirâm*'a fevç fevç geleceklerini haber vermiş, bu tâliblere iyi davranmalarını vasiyet etmiş, **"Sizler sünneti benden gördünüz, sözlerimi işittiniz, öğrendiniz, o hususlarda bana uydunuz. İnsanlar bunları öğrenmek üzere size gelince, siz de onlara iyi davranın, hayrı tavsiye edin, hayra uymalarını emredin, onlara nasîhat edin, dini eksiksiz öğretin"** manasında vasiyette bulunmuştur. Gerçekten de *Resûlullah*'ın bu ihbarı aynen çıkmıştır. Hatta *el-Alâî: "Bu, Efendimizin mucizelerinden biridir, aynen olmuş, bu sayede Allah dinini korumuştur"* der.

Bu hadîste, hariçte olanlara, dini öğrenmek üzere Medîne'ye, Ashab'a koşmak emredildiği gibi, Ashâb'a da bu gelenlere karşı iyi davranmaları, anlayışlı olup hüsn-ü kabul göstermeleri, iyi ağırlamaları tavsiye edilmiş olmaktadır.

Aleyhissalâtu vesselâm'ın bu vasiyeti, sadedinde olduğumuz rivayette de görüldüğü üzere gerçekten müessir olmuştur. *Münâvi* der ki: *"Bazı sahâbeler, kendisine bir tâlib gelince, ona: "Hoş geldin Resûlullah'ın vasiyeti!" diye hitab ederdi. Hadîsten bilistifade, tâlib'in, kendi katında insanların en azizi olduğunu, kendine ehlinden daha yakın bulunduğunu kabul ederdi. Bu sebeple, selef ülemâsı, hayatlarında ve ölümlerinden sonra halka faydalı olacak bir talebe avlayabilmek için içtihad ağları atarlardı. Ayrıca, talebelerine karşı fevkalâde mütevazî davranırlar. Onlar yanlarına geldikleri zaman hoşâmedî ederler, ikramlarda bulunurlar, hal ve hatırlarını sorarak gönüllerini alırlar, güler yüzle muamelede bulunurlardı..."*

Görüldüğü üzere, *Resûlullah*'ın bu tavsiyesi, İslam memleketlerinde tale-

belerin himayesine, onların hocalarıyla olan münasebetlerinin iyileşmesine müessir olmuş, ilmin artmasına, medeniyetimizin gelişmesine fevkalâde katkıda bulunmuştur. Evet tekrar ediyoruz, insanlık tarihinin iftihar edeceği İslam medeniyetinin birinci mühendis ve mimarı *Resulü Ekrem aleyhissalâtu vesselâm*'dır. Onun fiil ve sözleri, bu medeniyetin pek detaylı bir planını ve sonra da yapı taşlarını teşkil etmiştir. عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ وَاَصْحَابِهِ مِنَّا اَكْمَلُ السَّلاَمِ وَاَطْيَبُ التَّسْلِيمَاتِ

4121 ٤ــ عن يزيد بن سلمة الجعفى قالَ: [قُلْتُ يَارسولَ اللّٰهِ إِنِّى سَمِعْتُ مِنْكَ حَدِيثاً كَثِيراً أَخَافُ أَنْ يُنْسِيَنِى أَوَّلَهُ آخِرُهُ فَحَدِّثْنِى بِكَلِمَةٍ تَكُونُ جِمَاعاً. فَقَالَ: اتَّقِ اللّٰهَ فِيمَا تَعْلَمُ]. أخرجه الترمذى.

وزاد رزين: وَاعْمَلْ بِهِ «يُقَالُ كَلِمَةُ جِمَاعٍ» إِذَا جمعت كلمات.

4. **(4121)**- *Yezîd İbnu Seleme el-Cûfî radıyallahu anh* anlatıyor: *"Ey Allah'ın Resulü! dedim, ben senden pek çok hadîs işittim. Ancak bunlardan, sonradan işittiklerimin, önceden işittiklerimi unutturacağından korkuyorum. Bana (hepsinin yerini tutacak) câmî bir kelime söyle!"*

"Bildiklerinde Allah'a karşı müttakî ol (bu sana yeter)!" *buyurdular."* [Tirmizî, İlim 19, (2684).]

Rezîn şu ziyadeyi yaptı: "**...ve onunla amel et!**"

AÇIKLAMA:

Burada *Resûlullah*, istikamet üzere olmak için çok ilim gerekmediğini, az ilimle de insanın istikametini koruyabileceğini ta'lim buyurmaktadır. Zira, hadîse göre, istikametin temelini, ilim değil Allah korkusu teşkîl etmektedir. Gerçek bu değil mi? Dinimizin haramlarını, farzlarını bilmeyen çıkar mı? Ya bunları yerine getirenler? İşte bunlar az. Elbette ilmin getireceği kemal inkâr edilemez. Ama o da âmil olanadır. Bildikleriyle amel eden kişi ilimle kemâle ulaşır, her amelini mükemmel yapar ama, ameli olmayan kimseye ilim, ikinci bir vebal getirir. Şu halde öncelikle esas olan Allah'tan korkup amele koşmaktır.

4122 ٥ــ وعن ربيعة بن أبى عبد الرحمن قال: [لاَ يَنْبَغِى لِمَنْ عِنْدَهُ شَيْءٌ مِنَ الْعَلْمِ أَنْ يُضَيِّعَ نَفْسَهُ]. أخرجه البخارى تعليقاً.

5. (4122)- *Rebî'a İbnu Ebî Abdirrahmân* der ki: *"Yanında bir miktar ilim olan kimseye, nefsini zayi etmesi münasib düşmez."* [Buharî bab başlığında kaydetmiştir. (İlim 21).]

AÇIKLAMA:

1- Buharî bu hadîsi *"İlmin kalkması, cehaletin zuhur etmesi"* diye başlıklanmış bir babta muallak olarak kaydeder. Bu bab, esas itibâriyle ilme teşvîk için tanzîm edilmiştir. Çünkü ilmin kalkması demek, ülemânın yok olması, yerine âlimin yetişmemesi demektir. Değilse ilim, insanlara unutturulmak veya kalplerinden sökülüp alınmak suretiyle cemiyetten çıkacak değildir. *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* muhtelif hadîslerinde, ilme himmet gösterilmesi, ülemânın yetiştirilmesi hususuna dikkat çekmek, bunun ehemmiyetini duyurmak için *"ilmin kaldırılacağı"*, *"çekip alınacağı"* tehlikelerinden bahsetmiştir. Nitekim müteakiben yedinci fasılda ilmin kaldırılmasıyla ilgili bazı hadîsler göreceğiz.

2- Sadedinde olduğumuz hadîs maktû bir hadîstir. Çünkü, kâili (söyleyeni) Medine'nin meşhur fakihlerinden *Rebî'atu'r-Re'y*'dir, Tâbiîn'dendir. *Hz. Enes radıyallahu anh* ve başka sahâbîlerden hadîs almıştır. İçtihadla fazla meşgul olduğu için *Rebî'atu'r-Re'y* diye meşhur olduğu söylenir. 133-142 yılları arasında vefat etmiştir. Sünneti iyi bilen re'yde dirayetli bir kimse idi. *İmam Mâlik: "Rebî'a'nın vefat ettiği günden beri fıkhın tadı kalmadı"* demiştir.

3- *İbnu Hacer, Rebî'a*'nın bu sözden kasdettiği şey hususunda birkaç vecih kaydeder:

★ Kimde ilim için bir anlayış ve kabiliyet varsa, ona, nefsini ihmal etmesi ve ilimle meşguliyeti terketmesi yakışmaz, tâ ki, bu hal ilmin kalkmasına müeddi olmasın.

★ Veya maksadı, ehli yani liyakatliler arasında ilmin neşrine teşviktir, tâ ki âlim, ilmi başkasına aktarmadan önce ölmesin, zira bu suretle de ilim ortadan kalkmış olur.

★ Veya muradı, âlimin kendini ortaya çıkarması, herkese arzetmesi ve başkalarının kendinden ilim almasını sağlamasıdır, ta ki, ilmi (kendi ölümüyle) zayî olup gitmesin.

★ Şöyle diyen de olmuştur: *"Bundan muradı ilmi tazîm ve ona saygıdır. Öyleyse nefsini dünyalığa arzederek alçaltmamalıdır."*

DÖRDÜNCÜ FASIL

İLİM VE ÖĞRENME ÂDABI

4123 ١ـ عن عكرمة أن ابن عباس رضى اللّٰهُ عنهما قال: [حَدِّثِ النَّاسَ مَرَّةً فى الْجُمْعَةِ فَإِنْ أَبَيْتَ فَمَرَّتَيْنِ، وَإِنْ كَثَّرْتَ فَثَلاَثاً، وَلاَ تُمِلَّ النَّاسَ هٰذَا الْقُرْآنَ. وَلاَ أُلْفِيَنَّكَ تَأْتِى الْقَوْمَ وَهُمْ فِى الْحَدِيثِ مِنْ حَدِيثِهِمْ فَتَقُصَّ عَلَيْهِمْ فَتَقْطَعَ عَلَيْهِمْ حَدِيثَهُمْ فَتُمِلَّهُمْ، وَلٰكِنْ أَنْصِتْ. فَإِذَا أَمَرُوكَ فَحَدِّثْهُمْ وَهُمْ يَشْتَهُونَهُ. وَانْظُرِ السَّجْعَ مِنَ الدُّعَاءِ فَاجْتَنِبْهُ، فَإِنِّى عَهِدْتُ رسولَ اللّٰهِ ﷺ وَأَصْحَابَهُ لاَ يَفْعَلُونَ ذٰلِكَ]. أخرجه البخارى.

1. (4123)- *İkrime rahimehullah* anlatıyor: *"İbnu Abbas radıyallahu anhüma dedi ki: "İnsanlara haftada bir kere hadîs anlat. Buna uymazsan iki kere olsun. Daha çok yapmak istersen üç olsun. Sakın halkı şu Kur'an'dan usandırma! Halk kendi meselelerini konuşurken, senin onlara gelip, sözlerini keserek, bir şeyler anlatıp onları bıktırdığını görmeyeceğim. Onlar konuşurken sus ve dinle. Onlar sana gelip "Konuş!" diye talebte bulununca, istiyorlar demektir, o zaman konuşursun. Dua'da seci meselesine dikkat et ve ondan kaçın. Zira ben, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm ve Ashab-ı Kirâm'ın devrinde yaşadım, bunu yapmıyorlardı."* [Buharî, Da'avât 20).]

AÇIKLAMA:

1- Burada halkı irşad ve ta'lîmde mühim bir edeb beyan edilmektedir: Haftada bir çok kere değil, en ziyade üç kere irşad etmek. Normali bir defadır. Sebebi de açıklanmaktadır: Usandırmamak..

2- İkinci bir husus, tâlib olmayan, istek izhâr etmeyene de tahdîste bulunmamak. *İbnu Hacer* buna *mekruh* der.

3- Hadîs, ayrıca, insanların konuşmalarını keserek tâlimde bulunmayı da yasaklıyor. Alimler buradan hareketle *"İlim, isteyene, hırs gösterene öğretilmelidir"* demiştir. Öyleyse, ilmi neşredenler, önce öğrenmeye arzu uyandırıcı tedbirleri almalı, arzuların uyanacağı fırsatları kollamalı, ondan sonra anlatmaya geçmelidir. Bu durumlar göz önüne alınmadan yapılacak neşr-i ilim faaliyeti nefret uyandırır, akim kalır.

4- Hadîs, bir de duada *secî* denen nesirde kafiyemsi ses benzerlikleri kullanmayı yasaklamaktadır. Zira bunda bir gayr-ı tabiîlik (tekellüf) vardır. Ayrıca secî yapacak kelimeler mâna yönünden kısırlık, zıtlık getirebilir.

Bu sebeplerle ne *Resûlullah,* ne ashab, secîye özenmemişlerdir. Ancak tabiî şekliyle, kendiliğinden vâki olan secînin mekruh olmayacağı, burada belirtilen yasağa girmeyeceği de kabul edilmiştir. Nitekim hadîste bunun örnekleri var. Biri şöyle: اَللّٰهُمَّ مُنْزِلُ الْكِتَابْ سَرِيعُ الْحِسَابْ هَازِمُ الْاَحْزَابْ **"Allahümme münzilü'l- Kitab, serî'u'l-hisâb, hâzimul-ahzâb."Ey kitabı indiren, hesabı çabuk yapan, hizibleri dağıtan Allahım!..."**

Ezherî der ki: *"Secîli sözü Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın mekruh kılışının sebebi, onun kâhinlerin sözlerine benzemesidir."*

4124 ٢ــ وعن على رضى اللّٰهُ عنه قال: [حَدِّثُوا النَّاسَ بِمَا يَعْرِفُونْ أَتُحِبُّ ونَ أَنْ يُكَذَّبَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ]. أخرجه البخارى.

2. **(4124)**- *Hz. Ali radıyallahu anh* demiştir ki: *"İnsanlara anlayacakları şeyleri anlatın. Allah ve resulünün tekzîb edilmelerini ister misiniz?"* [Buharî, İlim 49.]

4125 ٣ــ وعن ابن مسعود رَضِىَ اللّٰهُ عنه قال: [مَا أَنْتَ بِمُحَدِّثٍ قَوْماً حَدِيثاً لاَتَبْلُغُهُ عُقُولُهُمْ إلاَّ كَانَ لِبَعْضِهِمْ فِتْنَةً]. أخرجه مسلم.

3. **(4125)**- *İbnu Mes'ud radıyallahu anh* diyor ki: *"Sen bir cemaate akıllarının almayacağı bir şey söylersen mutlaka bu, bir kısmına fitne olur."* [Müslim, Mukaddime 5.]

AÇIKLAMA:

1- *Hz. Ali* burada, muhatabın anlayacağı şeylerle irşad yapmayı, anlaya-

mıyacakları şeylerden bahsetmemeyi emretmektedir. Hadîsin bir başka vechinde "... وَدَعُوا مَايُنْكِرُونَ **"Anlaşılması zor olacak şeyleri de terkedin"** denmiştir.

2- Alimler bu hadîsten hareketle *"müteşâbih"* meselelerin ulu orta halka açıklanmasını mekruh addetmişlerdir.

İbnu Hacer, bir kısım hadîslerin tahdîs edilmesini (anlatılmasını) mekruh addeden Selef'ten örnekler verir:

★ *Ahmed İbnu Hanbel*, zâhiri sultana isyan etmeyi ifade eden hadîsleri;

★ *İmam Mâlik*, Cenab-ı Hakk'ın sıfatlarıyla ilgili hadisleri;

★ *Ebu Yusuf*, garâibe giren hadîsleri;

★ *Hz. Ebu Hüreyre* de halkın anlayamıyacağı endişesiyle bir kısım hadîsleri rivayet etmediğini söylemiştir ki bunların *Huzeyfe radıyallahu anh* tarafından rivayet edilen fitne ile ilgili rivayetler olduğu kabul edilmiştir.[84]

★ *Hasan Basri hazretleri, Hz. Enes radıyallahu anh*'ın *Resûlullah*'ın Ureynelilere verdiği cezaya müteallik haberi *Haccâc*'a anlatmasını hoş karşılamamıştır. Zira *Haccâc*, müslümanların kanını ölçüsüzce dökmede onu esas almış, hiç bir fıkhî usûle uymayan hükümler çıkarmıştır.

Rivayet edilip edilmeyecek meseleyi tesbitte ölçü, hadîsin zâhirinin bid'ayı takviye etmesidir. Aslında, bu çeşit hadîslerde zâhir murad değildir. Bu çeşit hadîslerin zâhirini almaya kalkılacağından korkulduğu durumlarda, o hadîsleri (veya meseleleri) rivayet etmemek daha iyidir.

---

84) *Ebu Hüreyre* der ki: *"Ben Resulullah aleyhissalatu vesselam'dan iki kap dolusu hadîs belledim. Bunlardan birini halka yaydım. Ötekine gelince, şayet onu yaymış olsam şu gırtlak kesilirdi."*

BEŞİNCİ FASIL
HADÎS RİVAYETİ VE NAKLİ

4126 ١ـ عن ابن مسعود رضى اللّهُ عنهُ قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: نَضَّرَ اللّهُ امْرَأً سَمِعَ مِنَّا شَيْئاً فَبَلَّغَهُ كَمَا سَمِعَهُ فَرُبَّ مُبَلَّغٍ أَوْعَى مِنْ سَامِعٍ]. أخرجه الترمذى وصححه.

«نَضَرَ اللّهُ امرأً» بتخفيف الضاد وتشديدها معناه: حسنه وجمله.

1. **(4126)**- *İbnu Mes'ud radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Benden bir şey işitip onu (artırıp eksiltmeden) işittiği şekilde başkasına ulaştıran kimsenin (Kıyamet günü) Allah yüzünü taze kılsın. Zira, kendisine ulaştırılan öyleleri var ki, bizzat işitenden daha iyi kavrar."** [Tirmizî, İlm 7, (2658).]

4127 ٢ـ وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللّهُ عنهُمَا قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ بَلِّغُوا عَنِّى وَلَوْ آيَةً، وَحَدِّثُوا عَنْ بَنِى إِسْرَائِيلَ وَلاَ حَرَجَ، وَمَنْ كَذَبَ عَلَىَّ مُتَعَمِّداً فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ]. أخرجه البخارى والترمذى.

قوله «حَدِّثُوا عَنْ بَنِى إِسْرَائِيلَ وَلاَ حَرَجَ» ليس فيه إباحة الكذب فى الأخبار عنهم ورفع الإثم عمن نقل عنهم كذبا، ولكن معناه الرخصة فى الحديث عنهم على معنى البلاغ وإن لم يتحقق ذلك بنقل الإسناد لأنه أمر تعذر لبعد المسافة وطول المدة.

2. (4127)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-As radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Bir ayet bile olsa benden başkasına götürün. Benî İsrâil (hikâyelerin)den de rivayet edin, bunda bir mahzur yok. Ancak kim bile bile bana yalan nisbet ederse cehennemdeki yerini hazırlasın."** [Buharî, Enbiya 50; Tirmizî, İlm 13, (2671).]

AÇIKLAMA:

1- Bu iki rivayet, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın, Ashâbını hadîs rivâyetine yapmış olduğu teşvîklere örnek teşkîl etmiştir. Şeriat-ı garrâmızın ikinci kaynağı olarak hadîsin ehemmiyetine mütenasib bir ciddiyet ve ısrarla *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* hadîslerin öğrenilmesine ve rivayet edilmesine gereken ihtimamı göstermiştir. Bu sadedde almış bulunduğu çeşitli tedbirleri eserimizin birinci cildinde genişçe izah ettik. Bilhassa 7-23. sayfaları görülmelidir.

2- Birinci hadîs, yapılacak rivayetlerin aslına uygun olması gereğini vurgulmaktadır. Anlamasa bile, nasıl işitti ise öyle rivayet etmesi istenmekte, doğrudan dinleyen, yeterince anlamamış olsa bile kendisine ulaştırılanın ondan daha iyi anlayabileceğine dikkat çekilmektedir. Bu sonuncu ifâde dahi, asla uygunluğa riayeti sağlmaya yöneliktir.

Resûlullah'ın hadîslerini rivayette, en mühim hususlardan biri asla uygunluktur. Alimler lafzî rivâyeti, manevî rivayete üstün kabul etmiştir. Ancak, manen rivâyete de cevaz verilmiştir, çünkü hadîsler, Kur'an vahiyleri gibi *Resûlullah*'ın sıkı kontrolü altında yazdırılmadı. Lafzî ve mânevî rivâyetle ilgili bir kısım teferruat da birinci ciltte kaydedildi (S. 103 ve devamı).

3- İkinci hadîste farklı bir husus, İsrailiyat'ın rivayetine cevazdır. Zira İsrailî hikayelerde bir kısım ibretler var. Bu hikâyelerin asla uygunluğu oldukça meşkuk bir durum arzeder. Bunlar zaman içinde uydurulmuş da olabilir. Bu, uydurma olma ihtimaline rağmen, *Resûlullah*'ın onları rivayet etmeye müsaade etmesi yalan rivayetlere ruhsat verme değildir. Uydurma hadîs rivayet etmenin hükmü de hadîste belirtilmiştir.

Şu halde, İsrâilî olduğu belirtilerek yapılan rivâyetler *"yalanı rivayet etme"* nin şümûlüne girmeyecektir.

4- *Resûlullah*'a yalan nisbeti yasaklayan rivayet çoktur ve mütevatirdir. Belki de en çok sahabe tarafından rivayet edilme şerefine bu hadîs ermiştir.

Resûlullah'ın, **"işittiğiniz şekliyle rivayet edin"** emriyle, **"Bana yalan nisbet eden cehennemdeki yerini hazırlasın"** tehdidini birleştiren, pek çok sahâbeyi, *Resûlullah*'tan duyduklarımı rivayet ederken aynıyla rivâyet edemez miyim, kendimden bir kelime mi katarım veya bir kelime eksik mi bırakırım, böyle olunca *Resûlullah*'a yalan nisbet etmiş duruma mı düşerim? diye fevkalâde ciddî endişeye sevketmiş, rivayet hususunda kendi kendini frenlemeye, az rivayet etmeye -ve hatta *Saîd İbnu Zeyd* örneğinde olduğu üzere- hiç rivayette bulunmamaya sevketmiştir.

Bu çeşit durumlar, bizim hadîse karşı olan güvenimizi artırmaktadır. Zira bunlar bir taraftan *Resûlullah*'ın tedbrini, diğer taraftan Ashab'ın bu tedbirlere riâyetini göstermektedir.

5- *İbnu Hacer*, İsrâilî hikâyelerden rivâyet izninin muahhar ve hatta, ahkamın ve dînî kaidelerin istikrar bulmasından sonraya rastladığını, daha önce fitne endişesiyle onlardan rivayet ve hattâ kitaplarının okunmasının dahi yasaklandığını belirtir.

6- *"Mahzur yoktur"* ibaresi ile şu mânaların kastedildiği belirtilmiştir:

★ Onlardan işittiğiniz acîb şeylere kalbiniz daralmasın, bu onların başına sıkça vâki olmuştur.

★ Onlardan anlatmamanızda da bir mahzur yok. Zira önceki حَدِّثُوا ifadesi emir sîgasıdır ve vücub ifade eder. Şu halde bu sîga ile vücub kastedilmediğine *"...mahzur yoktur"* ibaresiyle işâret edilmiştir.

★ Bundan murad, onların hikâyelerini anlatan kimsenin kullanacağı kötü kelimeler sebebiyle hatıra gelecek mahzurun ondan kaldırıldığını ifâde eder. Mesela âyette, onların *Hz. Musa*'ya söyledikleri إذْهَبْ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلاَ **"Sen ve rabbin, ikiniz gidin ve savaşın, biz burada kalacağız"** (Mâide 24) sözlerini nakil böyledir, benzeri edebsizliklerini nakilde mahzur yok demektir.

★ Benî İsrâil'den murad, bizzat İsrâil'in çocuklarıdır. Bunlar da *Hz. Ya'kub*'un evlatlarıdır. Böyle olunca murad, *"Onların, babaları Yusuf aleyhissalam'la olan kıssalarını anlatın"* olur. Ancak bu te'vilin en uzak te'vîl olduğu belirtilir.

★ *İmam Mâlik* der ki: *"Bundan murad onların güzel hallerinin anlatılmasının cevazıdır. Yalan olduğu bilinenlerin rivayeti câiz değildir."*

★ *"Onlardan, Kur'an ve sahîh hadîste gelmiş olan meselelerini tahdîs*

edin" demektir.

★ Onların hikayesi, inkıtâ, belâğ her ne suretle vaki olduysa öyle rivayete cevazdır, çünkü onları rivayette ittisal kurmak mümkün değildir. Ancak İslamî ahkâmı tesbit eden rivayetler böyle değil. Zira bunları rivayette asıl olan, *ittisal*'dir. Öbürü, zamanca uzaklık sebebiyle ittisal mümkün değil ise, beriki zamanın yakınlığı sebebiyle ittisal mümkündür.

★ *İmam Şafiî* der ki: *"Malum olduğu üzere, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm yalan haberin rivayetini tecvîz etmez. Öyleyse mâna: "Benî İsrail'den yalan olduğunu bilmediklerinizi rivayet edin. Size tecvîz edilenlerin onlardan rivayet edilmesinde sizin için bir mahzur yoktur. Bu Resûlullah'ın şu sözüne benzer:* **"Ehl-i kitap size bir rivayette bulunursa onları ne tasdik edin ne de tekzib."** *Sıdkı kesin olan şeylerin söylenmesi hususunda ne yasaklama, ne de izin vârid olmadı."*

7- Ehl-i sünnet ülemâsı, *Resûlullah*'a yalan nisbet etme karşısında tâvizsiz olmada ittifak eder ve büyük günahlardan addeder. *Şeyh Ebu Muhammed el-Cüveyni* daha da ileri gidip, *Resûlullah*'a yalan nisbet etmeye *küfür* hükmünü vermiştir. *Ebu Bekr İbnu'l-Arabi* de buna meyletmiştir. Başta *Kerramiye* olmak üzere sapık fırkalara mensup bazıları, dinî umûra hizmet, sünnet ehlinin yolunu güçlendirmek, tergib ve terhibe yardımcı olmak gibi gayelerle *Resûlullah*'a yalan nisbet etmenin câiz olduğunu söylemiş ve şöyle bir gerekçe ileri sürmüşlerdir: *"Bu hususta vaîd, Resûlullah'ın aleyhindeki yalan hakkında vârid oldu, lehindeki yalan için değil." İbnu Hacer* der ki: *"Bu bâtıl bir gerekçedir, zira vaîd Aleyhissalâtu vesselâm'dan yalan nakil hakkında gelmiştir, lehinde veya aleyhinde diye bir ayırım yoktur. Dinimiz ise, Allah'a hamdolsun kâmildir, yalanla tamamlanacak bir eksik yönü yoktur. Takviye görmek için yalana, batıla muhtaç değildir."*[1]

4128 ٣ـ وعن محمود بن الربيع رضى اللّه عنه قال: [عَقَلْتُ مِنْ رَسُولِ اللّهِ ﷺ مَجَّةً مَجَّهَا فِى وَجْهِى مِنْ دَلْوٍ مِنْ بِئْرٍ كَانَتْ فِى دَارِنَا وَأنَا ابْنُ خَمْسِ سِنِينَ]. أخرجه الشيخان.[1]

3. (4128)- *Mahmud İbnu'r-Rebî' radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın ben beş yaşlarımda iken, evimizin kuyusunun kovasından ağzına aldığı suyu yüzüme püskürttüğünü hatırlıyorum. "* [Buharî, İlim

18; Müslim, Mecâcid 54 (33).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadîsi *Buharî* *"Çocuğun hadîs dinlemesi ne zaman sahîh olur"* adını taşıyan bir babta kaydeder. Öyleyse hadîs, çocuğun daha büluğa ermezden önce hadîs dinleyebileceğini ve dinlediği hadîsin muteber addedilmesi için bülûğun şart olmadığını ifade etmektedir. Aksi takdirde beş yaşında görülen bir hâdisenin bilahare rivayeti makbul olmamalı idi.

Ancak şunu belirtelim ki bu husus biraz ihtilaflıdır. *Yahya İbnu Maîn*, hadîs dinleme yaşını en az onbeş kabul eder, delil olarak henüz büluğa ermemiş olan *İbnu Ömer*'in Uhud savaşına alınmayışını gösterir. Bu görüş *Ahmed İbn Hanbel*'e ulaşınca: *"Hayır, işittiğini aklında tuttu mu hadîs dinler; İbnu Ömer hâdisesi savaşla ilgilidir"* der.

Hatibu'l-Bağdadî el-Kifâye'de küçük yaşta öğrendiklerini sonradan rivayet eden ve muhaddislerce makbul addedilen zevattan örnekler verir.

Muhaddisler arasında esas olan görüş de budur: Temyiz halinde dinlediğini bilahare büluğdan sonra rivâyet etti mi makbuldür.

Buharî, bu rivayeti kitabına aldığına göre, o da küçük yaşta dinlemenin caiz olduğu görüşündedir.

2- Hadîste başka faideler de var:

★ İmam, arkadaşlarının evini ziyaret eder.

★ Ziyaret sırasında çocuklara şaka yapar.

★ Beş ve hatta daha küçük yaştaki çocuklar ilim halkalarına götürülebilir.

★ İlim meselesinde yaşa itibar edilmez, hitabedileni tam olarak anlama durumuna bakılır.

★ Fukaha temyiz yaşını 6-7 olarak tesbit eder.

4129 ٤ــ وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [حَفِظْتُ مِنْ رَسُولِ اللّهِ ﷺ وِعَاءَيْنِ فَأمَّا أحَدُهُمَا فَبَثَثْتُهُ فِيكُمْ. وَأمَّا الآخَرُ فَلَوْ حَدَّثْتُكُمْ بِهِ لَقَطَعْتُمْ هٰذَا الْبُلْعُومَ]. أخرجه البخارى

وقال «البلغوم» مجرى الطعام.

4. **(4129)**- *Ebu Hüreyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'dan iki kap ilim hıfzıma aldım. Bunlardan birini aranızda neşrettim. Ama diğerini söyleyecek olsam şu gırtlağımı kesersiniz."* [Buharî, İlm 42.]

AÇIKLAMA:

Ebu Hüreyre hazretleri, burada *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'dan öğrendiği hadîslerden bir kısmını rivâyet etmekten çekinerek ketmettiğini belirtmektedir. Ülemâ, neşredilmeyen ilmin, kötü emirlerin isim ve ahvalini ve çıkacakları zamanı beyan eden hadîsler olduğunu söylerler. *Ebu Hüreyre*'nin bunların bazılarına kinâye yoluyla işaret ettiği, ama tasrîh etmekten korktuğu söylenmiştir. Mesela şu sözü onlardan biridir: أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنْ رَأْسِ السِّتِّينَ وَإِمَارَةِ الصِّبْيَانِ **"Altmışın başından ve çocuğun başkanlığından Allah'a sığınırım."** Bununla *Yezîd İbnu Muâviye*'nin hilafetine işaret ettiği belirtilir. Çünkü, onun hilafeti hicretin 60. yılında idi. Allah *Ebu Hüreyre*'nin duasını kabul etmiş ve ruhunu bir yıl önce kabzetmiştir.

Ebu Hüreyre, "Gırtlağımı keserdiniz" sözüyle, zâlim idarecileri kastetmiştir. Ayıplarını işitmekten rahatsız olarak, hayatına kıyacaklarından korktuğunu belirtmiştir.

Hz. Ebu Hüreyre radıyallahu anh'ın rivayetten çekindiği fitne ile ilgili hadîsleri, *"Herkes hayırdan sorarken, gelip bana bulaşır mı korkusuyla ben senden sorardım"* diyen *Huzeyfe radıyallahuh anh,* kısmen rivayet etmiştir. *Ebu Hüreyre*'nin haklılığını, yani *Resûlullah*'ın fitne ile ilgili olarak çok sayıda ve pek teferruatlı açık beyanlarının bulunduğunu anlamak için, Ebu Dâvud'da yer alan bir *Huzeyfe hadîsi*ni kaydediyoruz. Der ki: *"Vallahi bilemiyorum, arkadaşlarım gerçekten unuttular mı, yoksa unutmuş mu görünüyorlar. Vallahi Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, Kıyamete kadar gelecek ve adamlarının sayısı üçyüz ve daha fazla olacak bütün fitne başlarını bize adıyla, babasının ve kabilesinin adıyla zikretti."*

4130 ٥ــ وعن أبي ذَرٍّ رَضِيَ اللّٰهُ عنه انه قال: [لَوْ وَضَعْتُمُ الصَّمْصَامَةَ عَلَى هٰذِهِ، وَأَشَارَ إِلَى قَفَاهُ، ثُمَّ ظَنَنْتُ أَنِّي أُنْفِذُ كَلِمَةً

سَمِعْتُهَا مِنْ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ قَبْلَ أَنْ تُجِيزُوا عَلَيَّ لَأَنْفَذْتُهَا]. أخرجه البخارى تعليقا.

«الصَّمَّامَةُ» والصمصام: السيف.

5. **(4130)**- *Ebu Zerr radıyallahu anh* demiştir ki: *"Eğer kılıncı şuraya koysanız -eliyle ensesini göstermiştir- ben bu esnada, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'dan işitmiş bulunduğum bir hadîsi, sizin işimi bitirmezden önce söyleyebileceğime kanaatim gelse onu mutlaka söylerim."* [Buharî, İlim 10.]

AÇIKLAMA:

Ebu Zerr radıyallahu anh'ın bu sözü, Ashabtan bir kısmının, *Resûlullah*'ın sözlerinden bildiklerini rivayette pervasız olduklarını söylemek, rivayet etmek hususunda ölüm dâhil hiçbir şeyden korkmadıklarını göstermektedir. İşte *Hz. Ebu Zerr* bu gruba girenlerden biridir.

Hz. Ebu Zerr, daha önce de temas ettiğimiz üzere ihtilalci, hak bildiğini dobra dobra söylemekten çekinmeyen bir mizaca sahiptir. Günlük hayatta sâdelik ve tevazuyu esas alan zâhid bir meşrebe mensup. Bu meşreb *Resûlullah*'ın şahsî hayatında da mevcut. *Ebu Zerr* ister ki, herkes bu meşreb üzere olsun, zira ona göre kâmil İslam budur. Bunu açıkça tebliğ eder. Sadeliği esas almayan debdebe ve israfa da yer veren idarecilere müdahale eder. Sert tepkiler gösterir. Sebep olduğu rahatsızlık Halîfe-i zişân *Hz. Osman-ı Zinnureyn radıyallahu anh efendimiz*e şikayet edilir. Medîne'ye çağırılan *Ebu Zerr*'e orada bazı kısıtlamalar tatbik edilir. O yine pervasız davranmaya devam eder. Sorulan soruları cevaplar, açıklamalar yapar. Fetva verme hususundaki yasaklamayı hatırlatan bir kimseye, cevab olarak sadedinde olduğumuz sözleri sarfeder: *"Allah'a yemin olsun, Resûlullah'tan duyduğum bir kelimeyi terketmem için kılıcı boğazıma dayasanız, siz kesme işini tamamlayıncaya kadar ben onu yine de söylerim."* (85)

Dârîmî'nin Müsned'inde, *Ebu Zerr radıyallahu anh*'ın, bu sözü, Mina'da *el-Cemretu'l-Vusta*'nın yanında, kendinden fetva sormak maksadıyla halkın etrafını sardığı bir hengâmda bir adamın gelerek: *"Sen fetvadan men edilmedin*

---

85) Bu rivayeti daha önce de kaydettik (Birinci cilt 57. sayfa). *Ebu Zerr*'in ihtilafı diğer bir sahabî *Hz. Muâviye* ile idi. Tevbe suresinin 34. ayetinin te'vili hakkında idi.

mi?" demesi üzerine, başını kaldırıp adama yönelerek: *"Yoksa sen benim müfettişim misin?.."* diye çıkıştıktan sonra sarfettiğini kaydeder.. Rivayetler arasındaki ihtilafa burada girmeyeceğiz.

ALTINCI FASIL
HADÎSİN YAZILMASI

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Hadîslerin yazılması bahsini, birinci ciltte etraflıca açıkladığımız için (S. 23-38, keza 113-132) burada nazariyetle ilgili teferruata girmeyip, sadece hadîslerin kısa meallerini ve zaruri durumlarda müphem noktaların kısaca tavzihini yapıp geçeceğiz. Bu meselede etraflı bilgi edinmek isteyenlere birinci ciltte işaret edilen bahisleri görmelerini tavsiye ediyoruz.

4131 ١ — عن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللّٰهُ عنهُمَا قال: [كُنْتُ أَكْتُبُ كُلَّ شَيْءٍ سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ فَنَهَتْنِي قُرَيْشٌ. وَقَالُوا: تَكْتُبُ كُلَّ شَيْءٍ وَرَسُولُ اللّٰهِ ﷺ بَشَرٌ يَتَكَلَّمُ فِي الرِّضَا وَالْغَضَبِ؟ فَأَمْسَكْتُ عَنِ الكِتَابِ حَتّٰى ذَكَرْتُ ذٰلِكَ لِرَسُولِ اللّٰهِ ﷺ. فَأَوْمَأَ بِإِصْبُعِهِ إِلَى فِيهِ وَقَالَ: اكْتُبْ فَوَالَّذِى نَفْسِي بِيَدِهِ مَا يَخْرُجُ مِنْهُ إِلاَّ حَقّاً]. أخرجه أبو داود.

1. **(4131)**- *İbnu Amr İbni'l-As radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Ben Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'dan işittiğim her şeyi yazıyordum. Kureyş bu işten beni men etti. Dediler ki: "Sen her (işittiğin) şeyi yazıyorsun, halbuki Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bir insandır, memnun ve öfkeli halde de konuşur."*

Bunun üzerine yazmaktan vazgeçtim. Sonra durumu Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a anlattım. Parmağı ile ağzına işaret ederek:

"Yaz, nefsimi elinde tutan zâta yemin olsun, ondan haktan başka bir şey çıkmaz!" *buyurdu."* [Ebu Dâvud, İlim 3, (3646).]

4132 ٢ـ وعن أبى هريرة رضى اللّٰه عنه قال: [شَكَا رَجُلٌ مِنَ الأَنْصَارِ إلى رسولِ اللّٰهِ ﷺ فَقَالَ: يَارسولَ اللّٰهِ إنِّى لأَسْمَعُ مِنْكَ الْحَدِيثَ فَيُعْجِبُنِى وَلاَ أَحْفَظُهُ؟ فقَالَ ﷺ: اسْتَعِنْ بِيَمِينِكَ وَأَوْمَأَ بِيَدِهِ إلى الْخَطِّ]. أخرجه الترمذى.

2. **(4132)**- *Ebu Hüreyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Ensârdan bir zat Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a (hafızasını) şikayet ederek dedi ki: "Ey Allah'ın Resûlü! ben senden hadîs işitiyorum, çok hoşuma gidiyor, ancak hafızamda tutamıyorum. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm ona şu cevabı verdi:*

"Sağ elini yardıma çağır!" *ve eliyle yazma işareti yaptı."* [Tirmizî, İlm 12, (2668).]

4133 ٣ـ وعن أبى هريرة رضىَ اللّٰهُ عنه قال: [خَطَبَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ فَذَكَرَ قِصَّةً فِى الْحَدِيثِ. فَقَالَ أَبُو شَاهٍ: اكْتُبُوا لِى يَارَسُولَ اللّٰهِ؟ فَقَالَ: اكْتُبُوا لأَبِى شَاهٍ]. أخرجه الترمذى وصححه.

3. **(4133)**- *Ebu Hüreyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (bir gün, halka) hitabetti, -(Ebu Hüreyre, hadîsin vürûdu ile ilgili) bir kıssa anlattı- (hadîste şu ibare de vardı:) "Ebu Şah dedi ki: "Ey Allah'ın Resûlü! (bu hutbeyi) bana yazıverin!" Bu taleb üzerine Aleyhissalâtu vesselâm:* **"Evet Ebu Şâh'a yazıverin!"** *emir buyurdular."* [Tirmizî, İlim 12, (2669); Buharî, İlm 39, Lukata 7, Diyât 8; Ebu Dâvud, İlm 3, (3649).]

AÇIKLAMA:

Hadîste işaret edilen kıssa, hadîsin vürûdu ile ilgili. Rivayetin Buharî'deki bir vechinde kıssa mevcuttur. Şöyle der: *"Huzâ'alılar, Mekke'nin fethedildiği senede, Benî Leys'ten birini, onların kendilerinden bir kimseyi katletmelerine mukabil olarak öldürdüler. Bu durum, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a haber verildi. Bunun üzerine bineğine atlayarak bir hitapta bulundu. Dedi ki:* **"Allah Mekke'den katli veya fiil'i engelledi."**

-Buharî *fiil* veya *katl* şekkinin hocadan geldiğini belirtir.- **Ancak Resûlullah'ı ve mü'minleri onlara musallat etti. Bilesiniz, Mekke'de kan**

dökmek benden önce kimseye helal değildi. Benden sonra da kimseye helal olmayacak. Bilesiniz, bana da, bir gündüzün belli bir ânında helal kılındı. Haberiniz olsun, o da şu ândır. (Mekke herkese) haramdır. Dikenine varıncaya kadar hiç bir otu yolunamaz, ağacı sökülemez, yerde görülen yitik mallar alınamaz, ilan etmek, sahibini aramak için alınabilir. Kim öldürülürse iki şıktan biriyle muhayyerdir: "Katil öldürülür veya öldürülen tarafın ailesine diyet ödenir."

(Resûlullah'ın bu hutbesi üzerine), Yemenlilerden biri gelerek: *"Ey Allah'ın Resulü! Bu hutbeyi bana yazıverin!" dedi. Resûlullah:* **'Ebu Fülâna yazıverin!"** *emir buyurdu. Kureyş'ten biri: "Ey Allah'ın Resûlü! İzhir'i yasaktan hâriç tutun, çünkü biz, onu evlerde ve kabirlerde kullanıyoruz!" dedi. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm da:* **"İzhir hâriç, izhir hâriç!"** *dediler..."*

Şu halde, sadedinde olduğumuz hadîste işaret edilen kıssa budur. Böylece *Ebu Şah*'ın, Mekke'nin fethedildiği gün *Resûlullah* tarafından irad edilen hutbenin metnini istediği anlaşılmış olmaktadır. *Resûlullah* bu metnin yazılıp *Ebu Şah*'a verilmesini emir buyuruyor. *Buharî*, bu rivayeti *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın, hadîslerin yazılmasına karşı olmadığını göstermek için kaydetmiş bulunmaktadır.

4134 ٤ ـ وعنه رضىَ اللّهُ عنهُ قال: [مَا كَانَ فِي أَصْحَابِ رَسُولِ اللّهِ ﷺ أَكْثَرُ حَدِيثاً مِنِّي إلاَّ مَا كَانَ مِنَ ابْنِ عَمْرٍو. فَإِنَّهُ كَانَ يَكْتُبُ وَلاَ أَكْتُبُ]. أخرجه البخارى والترمذى.

4. **(4134)**- Yine *Ebu Hüreyre radıyallahu anh* diyor ki: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın Ashabı arasında İbnu Amr hâriç, benden daha çok hadîs bilen yoktu. (Onun beni geçmesi şuradan ileri geliyordu:) O hadîsleri yazıyordu, ben ise yazmıyordum."* [Buharî, İlm 39; Tirmizî, İlm, (2670).]

4135 ٥ ـ وعن زيد بن ثابت رضىَ اللّهُ عنهُ قال: [أَمَرَنِي رسولُ اللّهِ ﷺ فَتَعَلَّمْتُ لَهُ كِتَابَ يَهُودَ بِالسُّرْيَانِيَّةِ، وَقَالَ: إنِّي وَاللّهِ مَا آمَنُ يَهُودَ عَلَى كِتَابِي. قَالَ: فَوَاللّهِ مَا مَرَّ بِي نِصْفُ شَهْرٍ حَتّى تَعَلَّمْتُهُ وَحَذَقْتُهُ فَكُنْتُ أَكْتُبُ لَهُ إلَيْهِمْ وَأَقْرَأُ لَهُ كُتُبَهُمْ إلَيْهِ]. أخرجه البخارى

وأبو داود والترمذى.

5. **(4135)**- *Zeyd İbnu Sâbit radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhis-salâtu vesselâm bana emretti, ben de onun için, Süryanice (yahudi) yazısını öğrendim. Şöyle demişti:* **"Allah'a yemin olsun, ben yazı işimde yahudiye emniyet edemiyorum!"**

(Zeyd) der ki: *"Allah'a yemin olsun bir ayın yarısı geçmeden, o yazıyı öğrendim ve hazâkat kazandım. Resûlullah'ın onlara olan mektuplarını yazıyor, onların gönderdiklerini de ona okuyordum."* [86] [Buharî, Ahkâm 40; Ebu Dâvud, İlm 2, (3645); Tirmizî, İstizân 22, (2716).]

4136 ٦ــ وعن المطلب بن عبد اللّهِ بن حنطب رضىَ اللّهُ عنهُ قال: [دَخَلَ زَيْدٌ بنُ ثَابِتٍ إلى مُعَاوِيَةَ رضىَ اللّهُ عنهمَا. فَسَألَهُ مُعَاوِيةُ عَنْ حَدِيثٍ فَأخْبَرَهُ بِهِ فَأمَرَ مُعَاوِيةُ إنْسَاناً يَكْتُبُهُ. فقَالَ زَيْدٌ: أمَرَنَا رسولُ اللّهِ ﷺ أنْ لاَ نَكْتُبَ شَيْئاً مِنْ حدِيثِهِ فَمَحَاهُ]. أخرجه أبو داود.

(4136)- *el-Muttalib İbnu Abdillah İbni Hantab radıyallahu anh* anlatıyor: *"Zeyd İbnu Sâbit Hz. Muâviye radıyallahu anhümâ'nın yanın girmişti. Hz. Mu'âviye ona bir hadîsten sual etti. Zeyd de hadîsi ona söyledi. Hz. Muâviye (orada hazır bulunan bir adama) hadîsi yazmasını emretti. Zeyd müdahalede bulunarak Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, hadîslerinden hiç bir şey yazmamamızı emretmişti" dedi. Bunun üzerine Hz. Muâviye yazılanı derhal imha etti."* [Ebu Dâvud, İlm 3, (3647).]

4137 ٧ــ وعن أبى سعيد الخدرى رضى اللّهُ عنه قال: [قال رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لاَتَكْتُبُوا عَنِّى شَيْئاً غَيْرَ القُرْآنِ، وَمَنْ كَتَبَ شَيْئاً غيرَ القُرْآنِ فَلْيَمْحُهُ]. أخرجه مسلم.

والإذن فى الكتابة ناسخ للمنع منه بإجماع الأمة على جوازه ولا

86) *Zeyd İbnu Sâbit radıyallahu anh*'ın yazı öğrenme hâdisesi daha etraflı olarak açıklanmış idi (1. cilt, s. 417-418).

يجتمعون إلا على أمر صحيح، وقد قيل إنما نهى أن يكتب الحديث مع القرآن فى صفحة واحدة فيختلط به فيشتبه.

7. (4137)- *Ebu Sa'îdi'l-Hudrî radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm şöyle emrettiler:* **"Benden Kur'ân dışında bir şey yazmayın. Kim, Kur'an'dan başka bir şey yazmış ise, onu imha etsin."** [Müslim, Zühd 72, (3004).]

AÇIKLAMA:

Genişçe açıklandığı üzere (1. cilt, 26-27, 33-35) bazı rivayetler hadîs yazmayı yasaklarken, diğer bazıları teşvîk eder, ruhsat tanır. Ülemâ yasağın kayıtlı olduğunu, -İslam'ın başında yazı bilenin az olduğu sırada, hafızası kuvvetli olanlara mahsus olarak- ruhsat ifade eden hadîslerin, öbürlerini neshettiğini belirtirler. Nitekim sadedinde olduğumuz hadîse şu açıklama eklenmiştir:

"Yazı izni, yazı yasağını, yazının cevazı hususundaki icma-ı ümmet ile neshetmiştir. Ümmet, hiçbir zaman sahih olmayan bir meselede icma etmez. "Resûlullah, hadîsi, Kur'an'la birlikte aynı sayfaya yazmayı yasaklamıştı. Çünkü bu durumda Kur'an'la hadîs birbirine karışır, müşkilata sebep olurdu" dahi denmiştir."

YEDİNCİ FASIL
İLMİN KALDIRILMASI

4138 ١ ـ عن ابن عمرو بن العاص رضى اللّهُ عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: إنَّ اللّهَ لاَ يَقْبِضُ الْعِلْمَ انْتِزَاعاً يَنْتَزِعُهُ مِنَ النَّاسِ، وَلَكِنْ يَقْبِضُ الْعِلْمَ بِقَبْضِ الْعُلَمَاءِ. حَتّى إذَا لَمْ يُبْقِى عَالِماً اتَّخَذَ النَّاسُ رُؤُساً جُهَّالاً، فَسُئِلُوا فَأَفْتَوْا بِغَيْرِ عِلْمٍ فَضَلُّوا وَأَضَلُّوا]. أخرجه الشيخان والترمذى.

1. **(4138)**- *İbnu Amr İbni'l-As radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Allah ilmi [verdikten sonra], insanların [kalbinden] zorla söküp almaz. Fakat ilmi, ülemâyı kabzetmek suretiyle alır. Ülemâ kabzedilir, öyle ki, tek bir âlim kalmaz. Halk da cahilleri kendine reis yapar. Bunlara meseleler sorulur, onlar da ilme dayanmaksızın [kendi reyleriyle] fetva verirler, böylece hem kendilerini hem de başkalarını dalâlete atarlar."** [Buharî, İlim 34, İ'tisam 7; Müslim, İlm 13, (2573); Tirmizî, İlm 5, (2654).]

AÇIKLAMA:

1- Köşeli parantez içerisindeki ziyadeler hadîsin başka vecihlerinden alınmıştır.

2- Burada *Resûlullah aleyhissalâtu vesselam*, farklı bir üslubla ilme teşvîk etmektedir: İlim müslümanlar arasından kaldırılacaktır. Ancak bu kaldırma işi, bilenlerin göğsünden mucizevî bir tarzda ilim çıkarılarak değil, âlimlerin birer birer ölmeleriyle olacaktır. Öyleyse İslam ümmeti böyle bir tehlikeyi gözönünde canlı tutarak, tedbirde kusur etmemelidir. Bunun tedbiri de yeni âlimlerin yetişmesi için gayret göstermektir: Mektep ve medreseler açmak, talabelere barınak temin etmek, burs vermek, onların ilmî gayretlerini artırmak için, derece alanlara mükâfaatlar vermek, eser verenleri madden ve mânen taltif ve tatmin

etmek gibi... Zamanımızda sportif faaliyetlerin gelişmesi için memleketimizde yapılan teşvîkleri görmekteyiz. Başarılı sporculara araba, villa, büyük meblağları bulan nakit para, alkış, şöhret... Bütün bunlar o sâhaya teşvîk etmek, himmetleri o istikamete yönlendirip kabiliyetleri o sahada tenmiye etmek, geliştirmek için yapılmaktadır. *Resûlullah* sadedinde olduğumuz hadîsle bu teşvîk seferberliğinin ilme yapılmasını irşad buyurmaktadır.

İbnu Hacer der ki: *"İlim taleb edenler varolduğu müddetce ilim kaldırılmaz." Hz. Enes*'in yaptığı bir rivayette, ilmin kaldırılmasının Kıyamet alâmetlerinden biri olduğu ifâde edilmektedir.

3- Hadîsin, *Ahmed İbnu Hanbel*'de gelen bir vechinde *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın bu meseleyi *Veda Haccı* sırasında beyan buyurduğu görülmektedir. *Ebu Ümâme'nin* rivayet ettiği bu hadîs şöyle: *"Veda Haccı'nda Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm şöyle buyurmuşlardı:* **"İlim kabzedilmezden -veya refedilmezden (kaldırılmazdan)- önce onu alın!"** *Bir bedevi: "İlim nasıl kaldırılır?" diye sordu. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm:* **"Bilesiniz, ilmin gitmesi onun hamelesi olan ülemânın gitmesi demektir"** *dedi ve bunu üç kere tekrar etti."*

İbnu'l-Münir der ki: *"İlmin göğüslerden çıkarılması da Allah'ın kudreti dahilindedir. Ancak bu hadîs, böyle bir hâdisenin olmayacağına delildir."*

4- Görüldüğü üzere hadîs, sâdece ilmin muhâfazasına teşvîk etmekle kalmıyor, aynı zamanda cahillerin iş başına getirilmemesini de ders veriyor.

★ Hadîs, fetvanın gerçek riyaset olduğuna delildir.

★ İlimsiz fetvaya cür'et edenler zemmedilmektedir.

★ Cumhur, her zaman müçtehidin bulunacağına hükmetmiş, *"müçtehidin yetişmeyeceği devir gelecek"* diyenlerin aleyhine hadîsten delil çıkarmıştır.

5- Ülemânın gitmesiyle ilmin de gideceği endişesine düşen *Ömer İbnu Abdilaziz,* âlimle birlikte onun kesbettiği ilmin kaybolmama çâresini ilmin yazı ile tesbitinde bularak hadîslerin tedvini için devlet emri çıkarmıştır. Bunun teferruatını Tedvîn bahsinde görmüştük (Birinci cilt, s. 113- 116).

4139 ٢ــ وعن أبى الدرداء رضىَ اللّهُ عنه قال: [كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللّهِ
ﷺ فَشَخَصَ بِبَصَرِهِ إلى السَّمَاءِ. ثُمَّ قَالَ: هٰذَا أَوَانٌ يُخْتَلَسُ الْعِلْمُ

مِنَ النَّاسِ حَتّٰى لاَ يَقْدِرُوا مِنْهُ عَلَى شَيْءٍ فَقَالَ: زِيَادُ بْنُ لَبِيدٍ الأَنْصَارِيُّ: كَيْفَ يُخْتَلَسُ الْعِلْمُ مِنَّا وَقَدْ قَرَأْنَا الْقُرْآنَ؟ فَوَا اللّٰهِ لَنَقْرَأَنَّهُ وَلَنُقْرِئَنَّهُ أَوْلاَدَنَا وَنِسَاءَنَا. فَقَالَ: ثَكِلَتْكَ أُمُّكَ يَازِيَادُ، إِنْ كُنْتُ لأَعُدُّكَ مِنْ فُقَهَاءِ الْمَدِينَةِ، هٰذِهِ التَّوْرَاةُ وَالإِنْجِيلُ عِنْدَ الْيَهُودِ وَالنَّصَارَى، فَمَاذَا تُغْنِي عَنْهُمْ؟ قَالَ جُبَيْرٌ: فَلَقِيتُ عُبَادَةَ بْنَ الصَّامِتِ رضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ فَقُلْتُ: أَلاَ تَسْمَعُ مَا يَقُولُ أَخُوكَ أَبُو الدَّرْدَاءِ رضِىَ اللّٰهُ عنهُ؟ فَأَخْبَرْتُهُ الَّذِى قَالَ: فَقَالَ: صَدَقَ؛ فَإِنْ شِئْتَ أَخْبَرْتُكَ مَا أَوَّلُ عِلْمٍ يُرْفَعُ؟ أَوَّلُ عِلْمٍ يُرْفَعُ مِنَ النَّاسِ الْخُشُوعُ يُوشِكُ أَنْ تَدْخُلَ الْمَسْجِدَ الْجَامِعَ فَلاَ تَرَى فِيهِ رَجُلاً خَاشِعاً]. أخرجه الترمذى.

«شَخَصَ ببصره» إذَا نظر إلى شىء دائماً فلم يردّ عنه نظره كنظر المبهوت والمغمى عليه.

و«الِاخْتِلاَسُ» الاستلاب، وأخذ الشىء بسرعة.

و«الثَّكْلُ» فقد الأمّ ولدها.

2. **(4139)-** *Ebu'd-Derdâ radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm ile beraberdik. Gözünü semaya dikti. Sonra:* **"Şu anlar, ilmin insanlardan kapıp kaçırıldığı anlardır. Öyle ki, bu hususta insanlar hiçbir şeye muktedir olamazlar!"** *buyurdular.*

Ziyad İbnu Lebîd el-Ensârî araya girip: "Bizler Kur'an'ı okuyup dururken ilim bizlerden nasıl kapıp kaçırılır? Vallahi biz onu hem okuyacağız, hem de çocuklarımıza, kadınlarımıza okutacağız!" dedi. Resûlullah da: **"Anasız kalasın, ey Ziyâd, ben seni Medîne fakihlerinden sayıyordum. (Bak) işte Tevrat ve İncil, yahudilerin ve nasranîlerin elinde, onların ne işine yarıyor (sanki onunla amel mi ediyorlar)?"** *buyurdu. Cübeyr der ki: "Ubâde İbnu's-Sâmit*

radıyallahu anh'a rastladım. Kardeşin Ebu'd-Derda ne söyledi, işittin mi? dedim.Ve ona Ebu'd-Derda'nın söylediğini haber verdim. Bana: "Ebu'd-Derda doğru söylemiş, dilersen kaldırılacak olan ilk ilmin ne olduğunu sana haber vereyim: İnsanlardan kaldırılacak olan ilk ilim huşu'dur. Büyük bir câmiye girip huşu üzere olan tek şahsı göremiyeceğin vakit yakındır!" dedi." [Tirmizi, İlm 5, (2655).]

AÇIKLAMA:

1- *Ziyad İbnu Lebîd,* aslen Medînelidir, Ensarî'dir. Ancak, hicretten önce Mekke'ye *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın yanına gelmiş, Efendimizle hicrete kadar orada ikamet etmiştir. Bu sebeple *"Muhacirî Ensarî"* lakabını almıştı. Akabe, Bedir, Uhud, Hendek vs. bütün gazvelere *Resûlullah*'la beraber katılmıştır. *Aleyhissalâtu vesselâm* Hadramevt'e âmil olarak göndermiştir. *Hz. Muâviye radıyallahu anh*'ın hilafetinin başlarında vefat etmiştir, *radıyallahu anh.*

2- *Ziyâd İbnu Lebîd,* hadîste *Resûlullah*'ın ilmin kaldırılacağına dair ihbarını hayretle karşılamakta: *"Biz ve çocuklarımız hep Kur'an okuyoruz, bu hal Kıyamete kadar da böyle devam edecek, nitekim Kur'an-ı Kerîm'de* إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ **"Kur'an'ı biz indirdik, onu biz koruyacağız"** (Hicr 9) buyrularak, *"Kur'an'ın Kıyamete kadar korunacağı ilâhi garanti altına alınmıştır, bu halde nasıl ilim kalkar?"* mânasında hayrete düşer. Ancak *Resûlullah*, İncil ve Tevrat'ın, Ehl-i Kitap arasında mevcudiyetine, onlar tarafından okunmakta olmasına rağmen, onların ahkâmıyla amel etmediklerini, dolayısıyla, sanki yokmuş gibi onlara hiç bir fayda sağlamadığını misal verir ve bu durumun Kur'an'ın da başına gelebileceğini hatırlatır. Bu hatırlatma ile *Resûlullah*, ilmiyle amel etmeyen âlimi *câhil* derecesine indirmiş olmaktadır. Dahası, böyleleri hımar durumundadır. Çünkü, Cuma suresinde, kitabı okuduğu halde amel etmeyenler, kitap yüklü hımara teşbih buyurulmuştur: **"Kendilerine Tevrat öğretildiği halde, onun gereğini yapmayanların durumu, sırtına kitap yüklenmiş merkebin durumu gibidir"** (Cuma 5).

Aliyyu'l-Kârî der ki: *"Yani onların İncil ve Tevrât'ı amel etmeden okumaları sebebiyle istifade etmedikleri gibi, ey müslümanlar siz de böylesiniz, (Kur'an'ın içindekileri anlayıp amel sahasına intikal ettirmedikçe, Kur'an'dan istifade edemezsiniz" demektir."*

3- *Huşû "ses"* ve *"göz"* de namazın edebine tam uyma halîdir. *Hudû* da bedenin edebi olduğu gibi...

4140 ٣ــ وعن عمر بن عبد العزيز رحمه اللّه [أنَّهُ كَتَبَ إلى أَبى بَكْرِ بْنِ حَزْمٍ: انْظُرْ مَا كَانَ مِنْ حَدِيثِ رَسُولِ اللّهِ ﷺ فَاكْتُبْهُ. فَإنِّى خِفْتُ دُرُسَ الْعِلْمِ وَذَهَابَ الْعُلَمَاءِ، وَلاَ تَقْبَلْ إلاَّ حَدِيثَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ وَلْيَفْشُوا الْعِلْمَ وَلْيَجْلِسُوا لَهُ. حَتّٰى يَعْلَمَ مَنْ لاَ يَعْلَمُ. فَإنَّ الْعِلْمَ لاَيَهْلِكُ حَتّٰى يَكُونَ سِرّاً]. أخرجه البخارى ترجمة

«يُفْشُوا» يظهروا.

3. **(4140)**- *Ömer İbnu Abdilaziz rahimehullah*'dan nakledildiğine göre, (Medîne valisi) *Ebu Bekr İbnu Hazm*'a şöyle yazmıştır: *"Bak. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın hadîsinden ne varsa yaz. Zira ben, ilmin kaybolmasından ve ülemânın gitmesinden korkuyorum. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın hadîsinden başka bir şey kabul etme. Alimler ilmi yaysınlar, ilim için (herkese açık yerlerde) halkalar teşkîl etsinler, tâ ki bilmeyenler de böylece öğrensin. Zira ilim, gizli kalmazsa helak olmaz."* [Buharî, İlm 34.]

AÇIKLAMA:

Bu hadîs, sünnetin tamamının, devlet eliyle resmen yazdırılması demek olan *tedvîn*'in başlamasını noktalar. *Ömer İbnu Abdilaziz*'in bu mektubu, bütün taşra vilâyetlerine gönderdiği bazı rivayetlerde tasrîh edilmiştir. Sadedinde olduğumuz rivayet, mektubun sâdece Medîne Vâlisi *Ebu Bekr İbnu Hazm*'a yazıldığını ifâde etmektedir.

Bu hadîs *Tedvîn* bahsinde açıklanmıştır. Fazla bilgi için oraya bakılmalıdır (1. cilt, 113-118).

AF VE MAĞFİRET BÖLÜMÜ

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Af ve *mağfiret* bahsinin *günah, tevbe* gibi başka bahislerle de ilgisi vardır. Bilhassa günah mefhumu olmak üzere bu tabirlere, geçmiş bahislerde zaman zaman temas edilmiştir. Esasen bunları birbirinden ayrı mütalaa etmek mümkün değildir. Sözgelimi insan günah işleme fıtratında yaratılmıştır, ama tevbe emredilmiştir. Cenâb-Hak tevbe edenleri sevmekte ve tevbeleri kabul etmekte, günahkarı affetmektedir. Böylece kul da kulluğunu anlamak suretiyle mânevî yükseklik kazanmaktadır.

Şu halde bu mefhumları, İslam'ın bu meseledeki umumî telakkileri çerçevesinde kavramaya çalışmak daha uygun olacaktır. Öyleyse meselenin anlaşılmasını, yaratılışla başlatıp insanın kemaliyle sonuçlanan bir vetîre çerçevesinde anlamak gerekecektir.

Yaratılış: İnsanoğlu, hayvan ve melek dediğimiz iki sınıf şuur ve hayat sahipleri arasında orta bir mevkidedir: *Hayvanlar,* şehvet (arzular) sahibi fakat aklı olmayan bir tabaka teşkil ederler. Akılları olmadığı için davranışlarını tabiî insiyaklarla -ki buna *içgüdü* diyoruz- yürütürler, bu yüzden sorumlulukları yoktur. *Melekler* ise, şuur ve hayat sahibi olmakla birlikte şehvetleri yoktur. Onların şerre kabiliyetleri de yoktur. Verilen vazifeleri yaparlar. Dereceleri ne düşer ne de yükselir, hep sabit kalır. İnsanlar ise, orta bir tabakadadır. Hayvanlarla müşterek olan şehvetlere de sahip, meleklerle müşterek olan akla da... Kendisine içgüdüye bedel şeriat verilmiştir, irade verilmiştir. İradesi ile şeriata uyarak aklını o yolda kullanırsa melekleri geçebilir. İradesi ile şehvete uyar aklını o yolda kullanırsa hayvanlardan aşağı düşer. Şu halde Cenab-ı Hak insana sonsuzca alçalma ve sonsuzca yükselme imkanı tanıyan bir fıtrat, bir mertebe vermiştir. Yükselmenin yolu, *ihtiyar* da denen irâde-i cüz'iyyesini kullanarak, şuurla dinin emrettiği şeyleri tercîh etmekten, aklını bu yolda kullanmaktan geçer. Alçalmanın yolu ise, şeriata değil, şehvetlere uymaktan, aklını o yolda kullanmaktan geçer. İnsanoğlunun bu kaçınılmaz kaderi en veciz şekilde *Tîn* suresin-

de beyan edilmiştir: "**Biz insanı en güzel şekilde yarattık. Sonra onu aşağıların aşağısına çevirdik. Ancak iman edip de güzel güzel amellerde bulunanlar başka. Çünkü onlar için kesilmez mükâfaatlar vardır**" (4- 6).

İnsanın, hayır-şer arasında imtihana maruz bir fıtrata sahip olduğunu *Gazali* şöyle ifade eder: *"Şer, insanın yaratılış toprağına katılıp yoğurulmuştur, çok nadir hallerde onu terkeder. Öyleyse insanın gayretlerinin hedefi, hayrını şerrine gâlib kılmak olmalıdır."*

Diğer mahluklar arasında böyle bir durumda yaratılan insan, şehvete uymakla şeriata uymak, inanmakla-inanmamak, hayır yapmakla-şer yapmak, iradesini iyi veya kötü istikamette kullanmak arasında imtihan edilecektir.

Bu imtihan onun kaçınılmaz kaderidir. Zira o, ne hayvandır ki, sadece şehvetine tabi olsun, ve ne de melektir ki sâdece hayra va akla tâbi olsun.

İmtihan müddeti, yani hayatı boyunca, insan, kötülük işlemekle imtihanı ebediyyen kaybetmiş olmadığı gibi, iyi iş yapmakla da kurtuluşu garanti etmiş değildir. İyilikten sanra kötülüğe düşebileceği gibi, kötülükten sonra da tekrar iyiliğe geçebilir.

İnsan bu iyilik-kötülük cepheleri arasında bir saat rakkâsesi durumunda olduğu için, Cenab-ı Hak tevbe emretmiştir. Kötülük yapınca tevbe etmelidir, Allah tevbeleri kabul eder, affeder, Allah'ın bellibaşlı sıfatları arasında rahmet (kullara acıma) vardır. *Tevvâb*, yani tevbeleri kabul edici olmak O'nun bir diğer vasfıdır.

Gafûr (günahları örtücü) olmak, *Afuvv* (bağışlıyıcı, cezayı terkedici) olmak gibi, Allah başka sıfatlara da sahiptir.

Şu halde, bu sıfatlarıyla da Cenab-ı Hakk'ın kullar tarafından idrak edilebilmesi için, o sıfatlarıyla Allah'a müracaatımızı gerektirecek hallere düşeceğiz demektir. Tıpkı hastalanınca *Şâfi*, rızka muhtaç olunca *Rezzâk*, âciz kalınca *Kadîr*... isimlerine müracaat ettiğimiz ve o sıfatlarıyla Allah'ı tanıdığımız gibi...

Şu halde günah, Allah'ın, insanlar tarafından bütün sıfatlarıyla tanınmasında zaruri olan vâsıtalardan biridir. İslam'ın günah görüşünün hıristiyanlarınki ile karıştırılmaması gerek. Onlar, insanoğlunun, *Hz. Adem*'le *Havvâ*'nın cennette yasak meyveden yemekle işledikleri günahı tevarüs ettiğine ve bu sebeple günahkar olarak doğduğuna inanır. İslam böyle demez, *"Her insan günahsız*

doğar ama günah işleyecek fıtrattadır. Büluğa kadar günahsız sayılsa da, günah işlemesi kaçınılmazdır" der. Bu telakkinin devamında, hıristiyanlar doğuştan gelen *aslî günah*tan kurtuluşu vaftiz (hristiyan) olmaya bağlar, İslam işlenen günahın tevbe ile affedilebileceğini söyler. Ayrıca tevbe doğrudan Allah'a yapılmalıdır, araya hiçbir mahluk konmaz, kişi her zaman her yerde tek başına tevbe edebilir. Şu günah affedilir, bu günah affedilmez diye bir ayırım yoktur. İhlasla, sıdkla, azimle, kesin kararla yapılan tevbe ile en büyük günahlar dahi affedilir. İslam'a göre en büyük günah, küfür veya şirktir. Küfür ve şirk'ten dönüş, tevhîde geliş demek olan tevbe en makbul tevbedir, mutlaka kabul edileceğine inanılan tevbedir. Şu halde İslam'a göre, af dışı tutulan bir günah yoktur. إِنَّ اللّٰهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعاً **"... Ey kendilerine kötülük edip (günahta) aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden umudunuzu kesmeyin. Doğrusu Allah günahların hepsini bağışlar. Çünkü O, bağışlayandır, merhametlidir"** (Zümer 53).

GÜNAHLA MANEVÎ MERTEBE KAZANMAK

İslam'ın günah telakkisinde son derece ehemmiyetli bir nokta var ki, buna diğer dinlerde net olarak rastlamak imkansızdır. Kişi işlediği günahla, Allah'a daha ciddi bir ilticaya, daha ihlaslı bir yönelişe geçebildiği için, işlemiş olduğu günah sebebiyle mânevî yükselişe erebilmektedir. Ayet-i kerîme bu mühim hakikatı *"günahların sevaba dönüştürülmesi"* diye ifâde etmiştir: إِلاَّ مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلاً صَالِحاً فَاُولٰئِكَ يُبَدِّلُ اللّٰهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ **"Meğer ki (şirkden) tevbe edip iyi amel (ve hareket)de bulunan kimseler ola. İşte Allah bunların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah gafûr ve rahîmdir"** (Furkân 70).

Bu mânayı açıklayan hadîsler var. Bunlardan biri 4142 numarada gelecektir: *Resûlullah* orada kişinin, yapmakta olduğu güzel ameller sebebiyle *"günah işlemiyorum"* havasına düşmesini, onun tevbe ve istiğfar gibi kulluğunu idrak ettirici son derece kıymetli bir ibadetten uzak kalmasına sebep olacağı için, günah işlemekten daha kötü bir ruh hali yani *ucûb* olarak tavsif etmekte, ümmeti için bundan korktuğunu ifâde buyurmaktadır. Evet, bu dinin sahibi, günah, sevab meselelerinde Allah namına beyanda bulunma yetkisine sahip yegane söz sahibi, Şârî olarak *"ucb"*un günahtan daha kötü bir şey olduğunu haber veriyor.

Bu, üzerinde durulması düşünülmesi, hakkıyla anlaşılması gereken bir husustur.

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm günahlara karşı mâsum (korunmaya mazhar) olmasına ve hatta Tevbe sûresinde geçmiş ve gelecek günahlarının affedildiği müjdesinin verilmiş olmasına rağmen, günde en az yüz sefer tevbe ettiğini ifade etmiş, günah işlemediği, tevbeye ihtiyacı olmadığı hatırlatılınca da, **"Allah'ın çok şükreden (şekûr) bir kulu olmayayım mı?"** diye cevap vermiştir. 4143 numaralı hadîsin şerhinde zikri gelecek olan خِيَارُكُمْ كُلُّ مُفَتَّنٍ تَوَّابٍ **"En hayırlınız tekrar tekrar günah işlediği halde tevbe edendir"** hadîsi de burada zikre değer.

Bazı ârifler demiştir ki: *"Resûlullah, burada, ümmetinin hayırlılarının, işlediği günahın aldatamadığı, Allah'ın affedici olduğunu unutturamadığı böylece tevbe ile O'na dönen kimseler olduğunu haber veriyor."* Bazı âlimler de: *"Bazı günahlar vardır, mü'min için, birçok ibadetten daha faydalıdır. Böylece, çok tevbe eden biri olur. Tevbeden ayrılmayan kimse ise, bu sayede Allah'ın sevdikleri arasında yer alır. Nitekim ayet-i kerime'de* إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ **"Muhakkak ki Allah tevbe edenleri sever"** (Bakara 222) *buyrulmuştur."*

Şu halde tevbede herkesin anlayamayacağı bir sır, insanı makbûl kullukta muvaffak eden bir iksir var. Bu sırrı anlayıp da günah lekelerine bulaşmadan tevbeyi kendine şiar edinenler mânevî kazançların bereketine ererler. Bunu idrak edemeyenler, günahlarla kirlendikten sonra bu kirliliğin şuuruna erip, ondan arınmak için tevbeye koşarsa, işte bunlara Cenab-ı Hak rahmetiyle yüce mertebeler vaadetmekte ki, bunlardan biri de günahların sevaba dönüşmesidir. *Bu nasıl olur?* diye tereddüde gerek yok. ilâhî ihbar öyledir, ilahi rahmet bu kadar geniştir; bize, inanıp teslim olmak, o zanla O'na koşmak gerek. Zira Rab Teâla Hazretleri, -bir hadîs-i kudsîde tebliğ edildiği üzere- kuluna, o kulun Allah hakkında beslediği zanna göre muamele edecektir. Öyleyse bize düşen, işlediğimiz günahların sevaba çevrilebileceğine inanarak sıdk ile, ihlas ile, tevbe-i nasuh ile tevbe etmek, yalvarmak, dergah-ı ilahide gözyaşı dökmektir.

KULLUK EDEBİ:

Burada şunu belirtmemiz gerekir: Yukarıda yapılan açıklamaları menfi istikamette anlayıp, bir kısım günahlara fetva yapmak da mümkündür: *"Öyle ya, [illegible]n günahlar sevaba dönüşebiliyor, önce günah işleyip sonra da tevbe etsek olmaz mı?"*

Böyle bir düşünce, her şeyden önce kulluk edebine yakışmaz. Cenab-ı Hakk'ı imtihan etmek, dinin ahkâmıyla alay etmek, ciddiye almamak gibi bir

mâna taşır. Bu halet-i ruhiye ile işlenen günahların tevbesi makbul olur mu; Cenab-ı Hakk'ın rahmetini celbedebilir mi, garantimiz yok. Zira bir başka ayet-i kerîme, affedilecek günahın cehaletle işlenmiş olma şartını zikretmektedir. اِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللّٰهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ **"Allah, kötülüğü cehâletle (bilmeyerek) yapıp da, hemen tevbe edenlerin tevbesini kabul etmeyi üzerine almıştır. Allah işte onların tevbesini kabul eder. Allah bilendir, hakîm olandır"** (Nisa 17).

Bu âyetle, daha önce kaydettiğimiz "**bütün günahları affeder**" ayeti arasında tezad mevcut değildir. Zira orada her çeşit, yani bilerek işlenen günahları da affedebileceği ifade edilmekte ise de, bu ayette, cehaletle işlenen günahların affına "*garanti*" verilmektedir. Ayrıca "*tevbe ederim*" düşüncesi ile günah işleyen kimse, tevbe etme fırsatı bulabilecek mi, ömrü vefa edecek mi, davranışı gadab-ı ilahiye dokunduğu takdirde Allah kendisine tevbeye dönüş fırsatı verecek mi, bunları da düşünmesi gerekir.

Hangi açıdan bakarsak bakalım, Allah'ın affedici oluşunu gözönüne alarak günah işlemek büyük bir aldanmadır. Kulluk edebine hiç uymamaktadır, böyle bir durumdan Allah'a sığınırız.

TEVBENİN EDEBİ:

Tevbemizin makbul olması hepimizin arzusudur. Bu sebeple âlimlerimiz, âyet ve hadîslerde gelen açıklamaları gözönüne alarak makbul tevbenin şartlarını tesbit etmeye çalışmışlardır.

Nevevi hazretleri şöyle der: "*Tevbe, lügat olarak dönüş (rücû) demektir. Öyleyse tevbe de günahtan dönüştür. Bu dönüşün (tevbenin) üç rüknü vardır:*

★ *Günahtan kopmak, kesinlikle terketmek.*

★ *Bu günahı işlediğine pişman olmak.*

★ *Bir daha o günahı işlememeye azmetmek, kesin karar vermek.*"

Nevevî devamla der ki: "*Eğer tevbe edilen günah, bir insanın hukukuna karşı işlenmiş ise, bir dördüncü rükün daha var:*

★ *Bu hak sahibi ile helallaşmak.*"

Nevevî şu kıymetli bilgileri vermeye devam eder: "*Tevbenin aslı nedâmettir, pişmanlıktır. Bu, onun en büyük rüknünü teşkîl eder. Ülemâ, bütün günahlardan tevbe etmenin vacib olduğunda ittifak eder. Ve tevbeyi, günah işler işle*

mez yapmak gerekir, geleceğe bırakmamalıdır. Günah büyük olmuş, küçük olmuş farketmez. Tevbe, İslam'ın en mühim prensiplerinden te'kid edilmiş esaslarından biridir. Ehl-i Sünnete göre şer'an, Mu'tezile'ye göre aklen vâcibtir. Bütün şartlarına uyularak yapılmış olsa bile, Ehl-i Sünnet'e göre, tevbenin kabul edilmesi Allah'a vâcib değildir. Ancak Allah'ın kerem ve fazlı ile kabul edeceği umulur. Allah'ın kabul edeceğini Mutezile'nin aksine şeriatla ve icma ile biliyoruz. Bir kimse bir günahına tevbe etse, o günahı, bilahare tekrar hatırlayınca tevbeyi yenilemek gerekir mi; bu hususta Ehl-i Sünnet ihtilaf etmiştir. İbnu'l-Enbarî: "Vacibtir" der, İmamu'l-Harameyn "Vacîb değildir" der. Bir kimse bir başka günahta musır olsa bile, bir günahtan yapacağı tevbe sahihtir. Bir kimse bir günaha karşı şartlarına uyarak sahîh bir tevbe yapsa, sonra bu günaha tekrar dönse, ona bu ikinci günah yazılır, önceki tevbesini ibtal etmez. İki meseledeki Ehl-i Sünnetin görüşü budur...

Ayrıca, kâfirin küfründen tevbesi, kesinlikle makbuldür. Diğer çeşit tevbeler kesinlikle makbul müdür, yoksa zannî midir, Ehl-i Sünnet bu hususta ihtilaf eder. İmamu'l-Haremeyn zannî olduğunu kabul etmiştir. Esahh olan görüş de budur."

TEVBENİN MAKBUL OLMASININ DİĞER ŞARTLARI

Yaptığımız tevbenin makbul olması için ülemânın koyduğu dört şartı *Nevevî*'den naklen kaydettik.Burada şunu da ilave etmemiz gerekmektedir: Tevbe, duanın bir çeşididir. Öyleyse dua bahsinde belirtilen şartlara da tevbe sırasında riayet etmek, tevbemizin makbul olma şansını artıracaktır:

★ Önce maddi sadaka vermek.

★ Mübarek mekanlarda (Ravza-i Mutahhara, Ka'be, Mescid-i Aksa, camiler, ön saf...gibi) yapmak.

★ Mübarek zamanlarda (Ramazanda, Kadir gecesinde, diğer mübarek gün ve gecelerde, cuma gününde, saat-ı icabe'de, her gün seher vaktinde, ilk vaktinde kılınacak farz namazların arkasında, abdest alınca kılınacak iki rek'at nafilenin peşinde...vs.) yapmak.

★ Tevbeye salavatla başlamak, salavatla bitirmek.

★ Kur'an ve hadîste gelen *(me'sur)* tevbelerle tevbe etmek.

★ Abdestli olarak tevbe etmek... vs.

4141 ١ عن أبى أيوب رَضِىَ اللّٰهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ:
لَوْ لاَ أَنَّكُمْ تُذْنِبُونَ لَذَهَبَ اللّٰهُ تَعَالَى بِكُمْ وَخَلَقَ خَلْقاً يُذْنِبُونَ فَيَغْفِرُ
لَهُمْ]. أخرجه مسلم والترمذى.

1. **(4141)**- *Ebu Eyyub radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Eğer siz hiç günah işlemeseydiniz, Allah Teâla hazretleri sizi helak eder ve yerinize, günah işleyecek (fakat tevbeleri sebebiyle) mağfiret edeceği kimseler yaratırdı."** [Müslim, Tevbe, 9, (2748); Tirmizi, Da'avat 105, (3533).]

4142 ٢ـــ ولمسلم عن أبى هريرة قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ:
وَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ لَوْ لَمْ تُذْنِبُوا لَذَهَبَ اللّٰهُ بِكُمْ وَلَجَاءَ بِقَوْمٍ يُذْنِبُونَ
فَيَسْتَغْفِرُونَ فَيُغْفِرُ لَهُمْ].

زاد رزين: «وَقَالَ رسولُ اللّٰهُ ﷺ: وَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ لَوْلَمْ تُذْنِبُوا
لَخَشِيتُ عَلَيْكُمْ مَا هُوَ أَشَدُّ مِنْهُ، وَهُوَ الْعُجْبُ».

2. **(4142)**- Müslim'de *Ebu Hüreyre*'nin bir rivayeti şöyledir: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Nefsim kudret elinde olan Zât'a yemin ederim ki, eğer siz hiç günah işlemeseniz, Allah sizi toptan helak eder; günah işleyen, arkadan da istiğfar eden bir kavim yaratır ve onları mağfiret ederdi."** [Müslim, Tevbe 9, (2748).]

Rezin şu ziyadede bulundu: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdu ki:* **"Nefsim elinde bulunan Zat-ı Zülcelâl'e yemin olsun ki, günah işlemediğiniz takdirde ondan daha büyük olan ucb'e düşeceğinizden korkarım."** [Bu rivayet, *Münzirî*'nin et-Terğîb ve't-Terhîb'inde kaydedilmiştir (4, 20).],

AÇIKLAMA:

Tîbî der ki: *"Hadiste, Allah hususunda aldananların vehmettikleri gibi, günah işlemekte berdevam olanlara teselli mevcut değildir. Zira, peygamberler aleyhimüsselam, insanları günahlara banmaktan kurtarmak için gönderildiler. Hadîs, Allah Teâla Hazretlerinin affını, günahkârları tevbeye teşvîk için onlara*

olan mağfiretini beyan etmektedir. Öyleyse hadîsten murad olan mâna şöyle olmalıdır: Allah Teâla, muhsin olanlara vermeyi sevdiği gibi, günahkâr olanları da affetmeyi sevmektedir. Buna, Allah'ın birçok ismi delalet eder: Gaffâr, Halîm, Tevvâb, Afüvv gibi. Yahud, kullarını tek bir şe'n üzere yaratmamıştır, nitekim melekler günah işlemekten uzak olarak yaratıldığı halde, insanlar farklı meyillerde yaratılmıştır. Bir kısmı hevâya meyyaldir, onun gereklerini yapma durumundadır. Allah, bu fıtratta olanları hevâya uymaktan kaçınmakla mükellef kılar ve ona yaklaşmayı yasaklar. Hevâ ile mübtela ettikten sonra tevbeyi öğretir. Eğer ibtilaya rağmen hevâya uymazsa ecri Allah'a aittir. Eğer yolu şaşırırsa, önünde tevbe vardır."

4143 ٣ — وعن أبى هريرة رضى اللّٰه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: فِيمَا يَحْكِى عَنْ رَبِّهِ عَزَّ وَجَلَّ. قَالَ أَذْنَبَ عَبْدٌ فَقَالَ: اللّٰهُمَّ اغْفِرْلِى ذَنْبِى. فقَالَ اللّٰهُ تَعَالٰى: أَذْنَبَ عَبْدِى ذَنْباً، فَعَلِمَ أَنَّ لَهُ رَباًّ يَغْفِرُ الذَّنْبَ وَيَأْخُذُ بِالذَّنْبِ. ثُمَّ عَادَ فَأَذْنَبَ. فقَالَ: أَىْ رَبِّ اغْفِرْلِى ذَنْبِى. فقَالَ اللّٰهُ تَعَالٰى: أَذْنَبَ عَبْدِى ذَنْباً، فَعَلِمَ أَنَّ لَهُ رَباًّ يَغْفِرُ الذَّنْبَ وَيَأْخُذُ بِالذَّنْبِ. ثُمَّ عَادَ فَأَذْنَبَ فقَالَ: يَارَبِّ اغْفِرْ لِى. فَقَالَ اللّٰهُ تَعَالٰى: أَذْنَبَ عَبْدِى، فَعَلِمَ أَنَّ لَهُ رَباًّ يَغْفِرُ الذَّنْبَ وَيَأْخُذُ بِالذَّنْبِ. اعْمَلْ مَا شِئْتَ فَقَدْ غَفَرْتُ لَكَ]. أخرجه الشيخان.

3. **(4143)**- *Hz. Ebu Hüreyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (bir hadîs-i kudsî'de) Rabbinden naklen buyururlar ki:* **"Bir kul günah işledi ve: "Ya Rabbi günahımı affet!" dedi.**

Hak Teâla da: "Kulum bir günah işledi; arkadan bildi ki günahları affeden veya günah sebebiyle cezalandıran bir Rabbi vardır."

Sonra kul dönüp tekrar günah işler ve: "Ey Rabbim günahımı affet!" der.

Allah Teâla Hazretleri de:

"Kulum bir günah işledi ve bildi ki, günahı affeden veya günah sebebiyle cezalandıran bir Rabbi vardır."

Sonra kul dönüp tekrar günah işler ve: "Ey Rabbim beni affeyle!" der. Allah Teâla da:

"Kulum günah işledi ve bildi ki, günahı affeden veya günah sebebiyle muâhaze eden bir Rabbi olduğunu bildi. Dilediğini yap, ben seni affettim!" buyurdu." [Buharî, Tevhîd 35; Müslim, Tevbe 29, (2758).]

AÇIKLAMA:

1- Âlimler umumiyetle tevbe ile istiğfar arasında bir fark gözetirler ve bu hadîsin açıklaması sadedinde bu farkı belirtmeye çalışırlar. *İbnu Hacer*'den kaydedeceğimiz müteakip nakiller ve yorumlarda bu husus görülecektir:

İbnu Battal demiştir ki: *"Bu hadîs, günahta ısrar eden kimsenin durumunun Allah'ın meşîetine kaldığını gösterir: Allah dilerse azab verecek, dilerse affedecektir. Affı, onun yaptığı haseneleri gâlib kılarak olacaktır. O haseneler de kendini affeden ve azab eden bir Rabbinin var olduğuna olan inancı ve buna binâen O'ndan mağfiret dilemesidir. Bu hususa şu ayet delalet eder:* مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا **'Kim bir hasene getirirse ona on misli ecir vardır"** (En'âm 160). *Tevhîd'den daha büyük bir hasene yoktur. Denirse ki: "Kişinin Rabbine istiğfarı kuldan vâki olan bir tevbedir." Cevaben deriz ki: "İstiğfar mağfiret talebinden daha ileri bir şey değildir. Onu, bazan günahta ısrarlı olan kimse de, tevbekâr da taleb eder. Hadîste, affedilmesini istediği günahta tevbekâr olduğuna delil yoktur. Zira tevbenin tarifi: Günahtan vazgeçmek, bir daha geri dönmemeye azmetmek ve ondan tamamen kopmaktır. Tek başına istiğfardan bu mâna anlaşılmaz."* Başka âlimler de şöyle demiştir: *"Tevbenin şartı üçtür: "Günahtan ayrılmak, pişman olmak, bir daha dönmemeye azmetmek." Günahtan vaz geçme tâbiri nedamet mânasını ifade etmez, bilakis o, kopma mânasına daha yakındır."* Bazı âlimler de: *"Tevbede, kendinden günahın vaki olması üzerine nedametin tahakkuk etmesi kâfidir, zira, bu (nedamet), ondan kopmayı ve bir daha dönmeme azmini gerektirir. Bu iki şey, nedametten neş'et eder, onunla birlikte bulunan diğer iki asıl değildir. Bu sadedde olmak üzere hadîste* اَلنَّدَمُ تَوْبَةٌ **"Nedâmet tevbedir"** *hükmü gelmiştir."*

Kurtubî, el-Müfhim'de der ki: *"Bu hadîs, istiğfarın faydasının büyüklüğüne, Allah'ın fazlının büyüklüğüne, rahmetinin, hilminin, kereminin genişliğine delalet eder. Fakat bu istiğfar, günahta ısrar düğümlerini çözen ve nedemati hâsıl eden bir dile mukârin olarak, mânası kalbte sabît olan istiğfardır. İşte bu, tevbenin tercümesidir. Buna şu hadîs şehadet eder:* خِيَارُكُمْ كُلُّ مُفْتَنٍ تَوَّابٍ

"Hayırlınız günaha düşmüş tevbekârdır." *Manası, "günahı tekerrür edip*[87] *tevbe eden kimse" demektir. Yani her ne zaman günah işlerse derhal tevbeye koşan kimsedir. Diliyle "estağfirullah!" deyip kalbiyle o günahta ısrar eden değil; böyle birisi, istiğfarı da istiğfara muhtaç olan kimsedir."*

İbnu Hacer bu hususa, *İbnu Ebi'd-Dünya'*nın *İbnu Abbâs'*tan tahriç ettiği şu merfu hadîsi şâhid olarak kaydeder: اَلتَّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ كَمَنْ لاَ ذَنْبَ لَهُ وَالْمُسْتَغْفِرُ مِنَ الذَّنْبِ وَهُوَ مُقِيمٌ عَلَيْهِ كَالْمُسْتَهْزِئِ بِرَبِّهِ **"Günahtan tevbe eden, günah işlememiş kimse gibidir, günahtan istiğfar edip işlemeye devam eden, Rabbi ile istihza (alay) eden gibidir."** Râcih olan şu ki, *"Günahtan istiğfar edip..."* diye başlayan kısım *İbnu Abbâs'*ın sözüdür. Evvelki kısım, İbnu Mace ve Taberânî'de *İbnu Mes'ud hadîsi* olarak kayedilmiştir. خِيَارُكُمْ كُلُّ مُفَتَّنٍ تَوَّابٍ hadîsini de *Deylemî,* Müsnedü'l-Firdevs'te *Hz. Ali'*den kaydetmiştir. *Kurtubî* der ki: *"Bu hadîsten elde edilen fâide şudur: "Günaha tekrar bulaşmaya yönelmek, tevbeyi bozmak olması haysiyetiyle ikinci sefer işlenen günah her ne kadar yeni başlamaktan daha kötü ise de, tevbeye avdet, onu ilk defa yapmaktan daha iyidir, çünkü tevbeye ikinci kere meyil, kerîm olan Allah'tan talebe devam ve istediğinde ısrar ve O'ndan başka affedicinin olmadığını itiraftır." Nevevî* de şunu söyler: *"Hadîste şu hüküm vardır: Günahlar, yüz kere, hatta bin ve daha çok kere tekrar edilse de kişi her seferinde tevbe etmişse tevbesi makbuldür. Veya bütün günahlardan bir tek tevbe ile tevbe etse yine de tevbesi sahîhtir."*

2- Hadîsin sonunda geçen *"Dilediğini yap..."* ibaresinin mânası: *"Günah işlemeye devam edip arkadan da tevbe ettikçe seni affederim"* demektir. Kitabu'l Ezkâr'da *er-Rebî' İbnu Haysem'*in şu sözü kaydedilmiştir: **"Estağfirullah ve etûbu ileyhi (Allah'tan mağfiret diliyor, O'na tevbe ediyorum)"** deme. Bu söz, yapmadığın takdirde yalan ve günah olur. Bilakis şöyle söyle: **"Allahümmağfir lî ve tüb aleyye. (Allah'ım, beni mağfiret et ve bağışla.)"** *Nevevî* der ki: *"Bu güzeldir, ancak,* **estağfirullah** *demenin mekruh olması ve bunu "yalan" la tesmiye muvafık olmaz. Zira,* **estağfirullah***'ın mânâsı Allah'ın mağfiretini taleb ediyorum demektir, bu yalan olamaz." İbnu Hacer,* bu meselede *Nevevi'*ye değil, *er-Rebî'*ye hak verir ve *"Tevbe edip de tevbesini yerine getirmemek Rebî'nin dediği üzere "yalan" dır"* der. Ayrıca *Rebî'*in, sadece **estağfirullah** kısmını değil her iki lafzı da kasdetmiş olmasının muhtemel olduğunu ve sözünün tamamının sahih olduğunu belirtir.

---

87) *Müfetten: Münâvî,* bu kelimeyi: *"Allah tarafından günahla imtihan edilen, sonra tevbe edip sonra günaha dönen, sonra tekrar tevbe eden"* diye açıklar.

3- İSTİĞFAR'la da ilgili olarak *İbnu Hacer* şu açıklamayı kaydeder: *"es-Sübkî el-Kebîr' in,* Hulbiyât'*ında gördüm, diyordu ki: "İstiğfâr, mağfiret talebidir, bu lisanla veya kalble veya her ikisiyle de olur. Birincisi faydalıdır, zira söylemek sükuttan hayırlıdır, hem de dil hayırlı söze alışır. İkinci de cidden faydalıdır. Üçüncü ise, her ikisinden daha faydalıdır, ancak kalb ve lisan, tevbe olmadıkça günahı temizleyemezler. Zira günahta musır olan âsi mağfiret diler de, bu, ondan tevbenin de olmasını gerekli kılmaz." Sübkî,* sözünü şöyle noktalar: *"İstiğfarın "tevbe" den farklı bir mâna taşıdığı hususunda söylediğim söz, kelimenin vaz' edilişi itibarıyladır. Ancak pek çok âlim nazarında gâlib olan husus* **estağfirullah** *lafzının tevbe mânasında olduğudur. Öyleyse kimin inancı böyle ise, bu kimse şüphesiz estağfirullah' la tevbe murad ediyor demektir."*

Sübkî son olarak der ki: *"Bazı alimler, "Tevbenin, istiğfâr olmadıkça eksik olacağını, tamam olması için mutlaka istiğfâr da gerektiğini söylerler ve bu kanaatlerine şu ayeti delil gösterirler:* وَاَنِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا اِلَيْهِ **"Rabbinizden mağfiret dileyin ve O'na tevbe edin ki..."** (Hud 3).

4144 ٤ ـ وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عنهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ:
يَقُولُ اللّهُ تَعَالَى: يَا ابنَ آدَمَ، إِنَّكَ مَا دَعَوْتَنِي وَرَجَوْتَنِي غَفَرْتُ لَكَ
عَلَى مَا كَانَ مِنْكَ وَلاَ أُبَالِي، يَا ابنَ آدَمَ لَوْ بَلَغَتْ ذُنُوبُكَ عَنَانَ السَّمَاءِ
ثُمَّ اسْتَغْفَرْتَنِي غَفَرْتُ لَكَ وَلاَ أُبَالِي يَاابنَ-آدَمَ إِنَّكَ لَوْ أَتَيْتَنِي بِقُرَابِ
الأَرْضِ خَطَايَا ثُمَّ لَقِيتَنِي لاَتُشْرِكُ بِي شَيْئاً لأَتَيْتُكَ بِقُرَابِهَا مَغْفِرَةً].
أخرجه الترمذى.

«والعنانُ» السحاب، وقيل ما عنّ لكِ منها. أى ظهر.

«وقُرَابُ الأرض» ما يقارب ملئها.

4. (4144)- *Hz. Enes radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Allah Teâla Hazretleri diyor ki: "Ey âdemoğlu! Sen bana dua edip, (affımı) ümîd ettikçe ben senden her ne sâdır olsa, aldırmam, ben seni affederim. Ey ademoğlu! Senin günahın semanın bulutla-**

rı kadar bile olsa, sonra bana dönüp istiğfar etsen, çok oluşuna bakmam, seni affederim. Ey âdemoğlu! Bana arz dolusu hata ile gelsen, sonunda hiç bir şirk koşmaksızın bana kavuşursan, seni arz dolusu mağfiretimle karşılarım." [Tirmizî, Da'avat 106, (3534).]

4145 ٥ ـ وعن جندب رَضِيَ اللّٰهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ: قال رَجُلٌ وَاللّٰهِ لاَيَغْفِرُ اللّٰهُ لِفُلاَنٍ. وَإِنَّ اللّٰهَ تَعَالَى قالَ: مَنْ ذَا الَّذِى يَتَأَلَّى عَلَيَّ أَنْ لاَ أَغْفِرُ لِفُلاَنٍ. فَإِنِّى قَدْ غَفَرْتُ لَهُ وَأَحْبَطْتُ عَمَلَكَ]. أخرجه مسلم.

و«التَّأَلِّى» الحلف واليمين

و«إحباطُ العَمَلِ» إبْطَاله وترك الجزاء عليه.

5. (4145)- *Cündeb radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Bir adam: "Vallahi Allah falancayı mağfiret etmiyecek!" diye kesip attı. Allah Teâla Hazretleri de: "Falancaya mağfiret etmiyeceğim hususunda yemin eden de kim? Ben ona mağfiret ettim, senin amelini de iptal ettim!" buyurdu."** [Müslim, Birr 137, (2621).]

AÇIKLAMA:

Nevevî der ki: *"Hadîste, Ehl-i Sünnet'in, Allah affetmek isteyince, tevbesiz de günahı affedebileceğine dair görüşüne delil vardır. Mutezile ise, bu hadîsle büyük günahların 'ameli ibtal edeceğine istidlal etmişlerdir. Ehl-i Sünnet, amelin ancak küfürle düşeceğine hükmetmiştir. Bu hadîsteki adamın amelinin ibtali meselesi "seyyiatının mukabili olarak düşmüştür de, mecazi olarak ibtal diye isimlenmiştir" şeklinde te'vil edilmiştir. Ehl-i Sünnet, ayrıca, adamın küfrü gerektiren bir başka amelinin cereyan etmiş olma ihtimalini de ileri sürmüştür. "Mâmafih, bu haber bizden önceki şeriatlerin birine aittir ve o şeriatte hüküm böyledir (büyük günahlar da ameli iptal ederdi)."*

4146 ٦ ـ وَعَنْ أَبى هريرة رضى اللّٰهُ عنه قال: [قال رسول اللّٰهِ ﷺ: كَانَ فِي بَنِى إِسْرَائِيلَ رَجُلاَنِ مُتَوَاخِيَانِ أَحَدُهُمَا مُذْنِبٌ وَالآخَرُ

فِي الْعِبَادَةِ مُجْتَهِدٌ. فَكَانَ الْمُجْتَهِدُ لاَ يَزَالُ يَلْقَى الآخَرَ عَلَى ذَنْبٍ. فَيَقُولُ: أَقْصِرْ. فَوَجَدَهُ يَوْماً عَلَى ذَنْبٍ. فَقَالَ: أَقْصِرْ. فَقَالَ: خَلِّنِي وَرَبِّي، أَبُعِثْتَ عَلَيَّ رَقِيباً؟ فَقَالَ لَهُ: وَاللّٰهِ لاَيَغْفِرُ اللّٰهُ لَكَ، أَوْقَالَ لاَ يُدْخِلُكَ الْجَنَّةَ. فَقَبَضَ اللّٰهُ أَرْوَاحَهُمَا فَاجْتَمَعَا عِنْدَ رَبِّ الْعَالَمِينَ. فَقَالَ الرَّبُّ تَعَالَى لِلْمُجْتَهِدِ: أَكُنْتَ عَلَى مَا فِي يَدَيَّ قَادِراً؟ وَقَالَ لِلْمُذْنِبِ: اذْهَبْ فَادْخُلِ الْجَنَّةَ بِرَحْمَتِي، وَقَالَ لِلآخَرِ: اذْهَبُوا بِهِ إِلَى النَّارِ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: تَكَلَّمَ وَاللّٰهِ بِكَلِمَةٍ أَوْبَقَتْ دُنْيَاهُ وَآخِرَتَهُ].

أخرجه أبو داود.

ومعنى «أَوْبقت» أهلكت.

6. **(4146)**- *Hz. Ebu Hüreyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Benî İsrail'de birbirine zıd maksad güden iki kişi vardı: Biri günahkârdı, diğeri de ibâdette gayret gösteriyordu. Âbid olan diğerine günah işlerken rastlardı da: "Vazgeç!" derdi. Bir gün, yine onu günah üzerinde yakaladı. Yine, "vazgeç" dedi. Öbürü:**

"Beni Allah'la başbaşa bırak. Sen benim başıma müfettiş misin?" dedi. Öbürü: "Vallahi Allah seni mağfiret etmez. Veya: "Allah seni cennetine koymaz!" dedi. Bunun üzerine Allah ikisinin de ruhlarını kabzetti. Bunlar Rabülâlemînin huzurunda bir araya geldiler. Allah Teâla Hazretleri ibadette gayret edene: "Sen benim elimdekine kâdir misin?" dedi. Günahkâra da dönerek: "Git, rahmetimle cennete gir!" buyurdu. Diğeri için de: "Bunu ateşe götürün?" emretti."

Ebu Hüreyre radıyallahu anh der ki: *"(Adamcağız Allah'ın gadabına dokunan münâsebetsiz) bir kelime konuştu, bu kelime dünyasını da, âhiretini de heba etti."* [Ebu Dâvud, Edeb 51, (4901).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadîs, amele güvenmemek gereğinde canlı bir örnek sunmaktadır. Yapılan hayırlı amellere rağmen nasıl bir sonla karşılaşılaşacağını kimse bilemez. Keza şer üzere olan kimselere karşı da peşin hükümlü olmamak, onların da hayırlı bir sonla bahtiyarlar zümresinden olabileceğini nazar-ı dikkate almak gerekmektedir.

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, bir *Müslim hadîsinde:* وَالَّذِى لاَ إِلٰهَ غَيْرُهُ إِنَّ أَحَدَكُمْ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ حَتّٰى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا إِلاَّ ذِرَاعٌ فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ فَيَدْخُلُهَا **"Kendisinden başka ilah olmayan zata yemin olsun, biriniz cennet ehlinin amelini işler işler, cennetle arasında bir zirâ'lık bir mesafe kala, kader galebe çalar, ateş ehlinin amelini işleyiverir ve ateşe gider. Biriniz cehennem ehlinin amelini işler işler, cehennemle arasında bir zirâ mesafe kala kader galebe çalar ve cennet ehlinin amelini işler ve cennete girer."**

Şu halde dinimizin amele güvenmemek, ölünceye kadar, Cenab-ı Hakk'ın rahmetinden ümid, gadabından da korku üzere olmak esastır. Âlimler, kesinlikle *"cennetliğim"* veya kesinlikle *"cehennemliğim"* demeyi büyük günahlardan addetmişlerdir. Bir başkası hakkında verilecek hüküm de böyle. Kimse hakkında kesinlikle *"cennetliktir"*, *"cehennemliktir"* gibi kesin hüküm verilemez. Bu gayba âşinâlık iddiası olur. Dinimizde kesinlikle cennetlik olduğu belirtilen belli sayıda insan vardır, onlara *Aşere-i Mübeşşere* (on müjdelenmişler) denir.

Şu halde sadedinde olduğumuz rivayet, bu İslâmî prensibi tesbit ve takrir etmektedir.

4147 ٧ـ وعنه رَضِىَ اللّٰهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: كَانَ رَجُلٌ يُسْرِفُ عَلَى نَفْسِهِ فَلَمَّا حَضَرَهُ الْمَوْتُ قَالَ لِبَنِيهِ: إِذَا أَنَا مِتُّ فَأَحْرِقُونِى ثُمَّ اسْتَحْقُونِى ثُمَّ ذَرُّونِى فِى الرِّيحِ. فَوَاللّٰهِ لَئِنْ قَدَرَ عَلَىَّ رَبِّى لَيُعَذِّبَنِّى عَذَاباً مَا عَذَّبَهُ أَحَداً. فَلَمَّا مَاتَ فُعِلَ بِهِ ذٰلِكَ. فَأَمَرَ اللّٰهُ الأَرْضَ فَقَالَ: اجْمَعِى مَا فِيكِ مِنْهُ. فَفَعَلَتْ: فَإِذَا هُوَ قَائِمٌ. فقَالَ: مَا حَمَلَكَ عَلَى مَا فَعَلْتَ؟ فَقَالَ: مَخَافَتُكَ يَارَبِّ. فَغَفَرَ لَهُ بِذٰلِكَ].

أخرجه الثلاثة والنسائى.

7. (4147)- Yine *Ebu Hüreyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Bir adam vardı, (günah işleyerek nefsine zulmetmekte) çok ileri idi. Ölüm gelip çatınca oğullarına dedi ki: "Ben ölünce, cesedimi yakın, külümü iyice ezin ve rüzgarın önünde saçın. Allah'a yemin olsun, eğer Rabbim beni bir yakalarsa hiç kimseye vermediği azâbı verir!"**

Ölünce, bu söylediği ona yapıldı. Allah'da arz'a emrederek:

"Sende ondan ne varsa bana toplayıver!" dedi. Arz da topladı. Adam ayakta duruyordu. "Sen böyle bir vasiyeti niye yaptın?" diye RabbTeâla sordu.

"Senden korktuğum için ey Rabbim!" cevabını verdi. Allah Teâla hazretleri bu cevap üzerine onu affetti." [Buharî, Tevhîd 35, Enbiya 50; Müslim, Tevbe 25, (2756); Muvatta, Cenâiz 51, (1, 240); Nesâî, Cenâiz 117, (4, 113).]

AÇIKLAMA:

1- Hadîs Buharî'de çeşitli vecihlerde gelmiştir ve her veçhinde birkısım farklılıklar mevcuttur.

2- Hadîste, adamın **"Rabbim beni bir yakalarsa"** *(kelimesi kelimesine: "Rabbim beni yakalamaya muktedir olursa"* demesi, ölümden sonra dirilme hâdisesini ve hatta, Allah'ın kudretini inkar manası taşıdığı halde, bu adamın aff-ı ilahiye mazhar olması, ülemânın münakaşasına sebep olmuştur. *Hattâbi* şöyle der: *"Adam dirilmeyi inkar etmiyor. Cahillik sebebiyle zannetti ki, kendine böyle yaparsa bir daha geri dönmeyecek ve azab görmeyecek. Nitekim bunu Allah'ın korkusundan yaptığını söylemekle imanını izhar etmiş olmaktadır."*

İbnu Kuteybe der ki: *"Mü'minlerden bir kısmı bazı sıfatlarda yanılırlar, bundan dolayı onlar tekfir edilmezler."*

İbnu'l-Cevzî bu görüşü reddeder ve: *"Kader sıfatının inkarı ittifakla küfürdür. Allah beni yakalamaya muktedir olursa" sözünün manası, daraltmak'tır. Nitekim* وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ *ayetinde de böyledir:* **"Allah kimin rızkını daraltırsa..."** *demektir" diye te'vîl eden de olmuştur "* der

Bazıları bu kimsenin Fetret devrinde olması sebebiyle imanın bütün şartlarını bilemiyeceği, bu sebeple bazı yanılgılara düşebileceği bizim açımızdan ciddî bir hata sayılabilecek yanlış sözler söyleyebileceği, bütün bunlara rağmen tekfir edilemiyeceği hususunu belirtmişlerdir.

Bazı âlimler, ye'sin dehşetinden ve üzerinde korkunun galebe çalmasıyla aklının gitmiş olacağından dolayı yanlış kelam ve davranışlara düşebileceği, o yanlış sözleri kasden, ifade ettiği manada söylemediğini, içinde bulunduğu hâlet icabı gaflet, zühûl ve unutma gibi, sâhibinin muâheze edilemeyeceği bir vasatta söylemiş olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Bu meyanda *"O şahsın şeriatinde kâfirin de mağfirete mazhar olmasının caiz olması"* gibi kabûlü mümkün olmayan te'vile bile yer veren olmuştur.

Hadîste, anlatılan vak'aya, işlenen günah ne kadar büyük bile olsa Allah'ın rahmetinden ümîd kesilmemesi gerektiği hakîkatının herkesçe anlaşılabilecek ve zihinlerde kolayca yer edebilecek canlı bir temsil, bir mizansen üslûbuyla anlatılmış olması da ihtimalden uzak değildir. Muhtevaya bu açıdan bakınca temsîlde hata olmaz prensibiyle detaya değil, maksada hasr-ı nazar edilir ve bir kısım tekellüflü tevillere gerek kalmaz.

4148 ٨ـ وعن أمّ الدرداء رضى اللّه عنها قالت: [سَمِعْتُ أبَا الدَّرْدَاءِ رضى اللّه عنه يَقُولُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَقُولُ: كُلُّ ذَنْبٍ عَسَى اللّهُ أنْ يَغْفِرَهُ إلاَّ مَنْ مَاتَ مُشْرِكاً، أوْ مُؤْمِنٌ قَتَلَ مُؤْمِناً مُتَعَمِّداً]. أخرجه أبو داود.

8. **(4148)**- *Ümmü'd-Derdâ radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Ebu'd-Derdâ radıyallahu anh'ı işittim. Demişti ki: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ı işittim, şöyle buyurdu:* **"Müşrik olarak ölenle, bir müslümanı haksız yere öldüren hâriç, Allah bütün günahları affedebilir."** [Ebu Dâvud, Fiten 6, (4270).]

AÇIKLAMA:

Bu hadîs, uzunca bir rivayetten bir parçadır. Hadîsin zahiri, bir mü'mini meşru bir sebep olmadan taammüden (bile bile, kasıdla) öldüren kimsenin mağfirete mazhar olamayacağını ifade etmektedir. Nitekim bu mânayı te'yîd eden ayet-i kerime de var: وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِناً مُتَعَمِّداً فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِداً فِيهَا **"Kim bir mü'mini taammüden öldürürse onun cezası ebedi kalacağı cehennemdir"** (Nisa 93). İşte bu, *İbnu Abbâs*'ın görüşüdür. Ancak selefin cumhuru ve Ehl-i Sünnetin tamamı ayette gelen hükmü tağlîze hamlettiler ve kâtilin tevbesinin de diğer günahkârların tevbesi gibi sahîh olacağını söylediler. Ve dediler ki: فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ *"Cezası cehennemdir"* sözünün mânası, *"Hak Teâlâ'nın* إنَّ اللّهَ لاَ يَغْفِرُ أنْ

يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَادُونَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ **"Allah kendisine şirk koşanı affetmez, bunun dışında dilediğini affeder"** *ayetine temessüken (uyarak), dilerse onu mükâfaatlandırır"demektir. Bu hususa delil doksandokuz kişiyi öldürüp sonra tevbe için râhibe gelince,"Bunun tevbesi yok" cevabı üzerine onu da öldürüp yüze tamamlayan İsrailli katildir. Bu durum, bu ümmetten öncekiler için sabit olursa, kendinden önce mevcut olan birçok ağır teklifler üzerinden kaldırılmış olan bu ümmet için evleviyetle mevcuttur."*

Yani, âlimler getirdikleri açıklamalara dayanarak bu hadîsin zâhiriyle amel etmezler, te'viliyle amel ederler.

ÂZAD ETME, MÜDEBBER KILMA VE MÜKÂTEBE YAPMA VE KÖLE İLE MUSAHABE (ARKADAŞLIK) BÖLÜMÜ

(Bu bölüm dört babtır)

★

BİRİNCİ BÂB
KÖLE ÂZAD ETMENİN FAZİLETİ

★

İKİNCİ BÂB
KÖLE İLE MUSAHABE VE KÖLE EDİNME ÂDABI

★ İYİ MUAMELE
★ KÖLEYİ AFFETMEK
★ KÖLEYİ DÖVME VE KAZF
★ KÖLEYİ TESMİYE

★

ÜÇÜNCÜ BÂB
ÂZAD ETME

★

DÖRDÜNCÜ BAB
MÜDEBBER KILMA, MÜKÂTEBE YAPMA

UMUMÎ AÇIKLAMA

Kölelik insanlığın eski bir müessesesidir. Bunu İslamiyet vaz'etmemiştir. Kölelik esas itibariyle savaştan kaynaklanmaktadır. Zira kazanan taraf, mağlub olan tarafı esir etmekte ve köleleştirmektedir. İslam geldiğinde bu müessese vardı.

İslam bunu tek başına kaldıramazdı, çünkü beynelmilel bir yaygınlığa sahip idi. Öyleyse bunun ilgası beynelmilel karşılıklı anlaşmalarla mümkün idi. İslam'ın bunu tek taraflı yasaklaması olamazdı. Zira savaşta elde edilen esirlere yapılacak muamele, her iki tarafın mutabakatı ile tesbit edilir. İslam, Batılıların yaptığı gibi hür insanları köleleştirmeyi kabul etmez. Bilindiği gibi, bugün Amerika'daki siyâhîlerin menşei Afrika'dan baskınlarla yakalanıp Amerika'da köleleştirilen hür insanlardır. İslamiyet bunu tecvîz etmez.

İslam kölelere birkısım haklar tanıyarak onların durumunu düzeltmiştir. Bazılarını hatırlatalım:

★ Kölelere okuma-yazma öğretilmesi teşvîk edilmiştir.

★ Mekteplerde muallimlerin köle-hür hiçbir çocuğa ayırım yapmaması, hepsine eşit muamelede bulunması emredilmiştir.

★ Kölelerin, efendisinin yediğinden yemesi, giydiğinden giydirilmesi tavsiye edilmiştir.

★ Kölelere hürriyete kavuşma fırsatları verilmiştir: Kefaret gerektiren birçok cezada ilk şık köle azad etmektir:

★★ Yemin kefareti.

★★ Zıhar kefâreti .

★★ Katl kefâreti.

★★ Oruç kafareti gibi

★ Mükâtebe, yani efendiyle anlaşarak hürriyetini kazancıyla satınalma an-

laşınası yapma hakkı. 4184 numaralı rivayette görüleceği üzere, bu, âyetle sabit olan bir haktır. Birçok âlimler kölenin mükatebe talebine efendinin itiraz hakkı olmadığı görüşündedir.

★ Mahkeme hakkı: Köle haksız muamaleye maruz kalırsa kadıya çıkabilir. Efendi köleye dilediği muameleyi yapamaz.

★ Hayat hakkı: Efendi köleyi öldüremez, işkence edemez, herhangi bir uzvunu sakatlayamaz. Aksi takdirde suçlu duruma düşer.

★ Mütaakiben görüleceği üzere köle azadı en hayırlı amellerden biri kılınmıştır. Kölelik statüsüne İslam'ın getirdiği bu iyileşme, tarihte İslam dışı memleketlerden kölelerin İslam beldesine kaçmasına sebep olmuştur.

İsalm tarihi, dinin getirdiği bu ıslah sayesinde kölelikten yetişen nice sultanlar, vezirler, valiler, askerî komutan ve fâtihler tanır. Hele âlim o kadar çok ki... Daha ilk asırda, Sahâbe ve Tâbiîn devrinde ilim hayatı köle asıllıların eline geçmiş durumdadır. Bir rivâyeti buraya kaydedeceğiz.

Zührî anlatıyor:

"Abdülmelik İbnu Mervân'ın huzuruna çıkmıştım. Bana: "Ey Zührî nereden geliyorsun?" diye sordu. Ben: "Mekke'den geliyorum" deyince, aramızda şu konuşma geçti:

"Mekke halkına mürşidlik edecek geride kim kaldı ?"

"Atâ İbnu Ebî Rabâh."

"Arap asıllı mı, mevâli mi?" (Mevali, âzadlı köle demektir.)

"Mevâlîdendir."

"Pekalâ Mekkelilere ne ile hükmeder?"

"Diyânet ve rivâyetle" (Hz. Peygamber'in sünneti ile.)

"Diyânet ve rivâyet ehli irşâd etmeye layıktır. Yemen ehline kim mürşidlik ediyor?"

"Tâvus İbnu Keysân."

"Arap asıllı mı, mevâliden mi?"

"Mevâlîdendir."

"Pekalâ onlara ne ile hükmedecek?"

"Atâ'nın hükmettiği ile (yani Diyânet ve Rivâyetle)."

"Öyleyse layıktır. Mısır ahâlisine kim mürşidlik edecek?"

"Yezîd İbnu Ebî Habib."

"Arap asıllı mı, mevaliden mi?"

"Mevâlîden."

"Şam ahâlisine kim mürşidlik ediyor?"

"Mekhûl."

"Arap asıllı mı, mevâliden mi?"

"Mevâlidendir, Huzeyl kabilesine mensup bir kadın tarafından azad edilmiş, (Sûdan asıllı) Nûbî bir köledir."

"Cezîre ahâlisine kim mürşidlik ediyor?"

"Meymûn İbnu Mihrân."

"Arap asıllı mı, mevâliden mi?"

"Mevâlidendir."

"Horasan ahalisine kim mürşidlik ediyor?"

"Dahhâk İbnu Müzâhim."

"Arap asıllı mı, mevâliden mi?"

"Mevâliden."

"Basra ahalisine kim mürşidlik ediyor?"

"el-Hasan İbn Ebi' l-Hasan (Hasan Basri) Hazretleri."

"Arap asıllımı mevâliden mi?"

"Mevâliden."

"Helâk olasıca, Kûfe' ye kim mürşidlik ediyor?"

"İbrahim en-Nehaî."

"Arap asıllı mı, mevâliden mi?"

"Bu Arap asıllıdır."

"Ey helâk olasıca Zührî, beni biraz ferahlattın. Allah'a kasem olsun, mevâlî, Araplar üzerine efendi olmuş bulunuyor. Araplar minberin dibinde otursun da mevâli üstüne çıkıp bunlara hutbe okusun ha (olacak şey değil)!"

"Ey mü'minlerin emîri, bu, Allah'ın takdîridir. O'nun dinini kim tatbik eder korursa, efendi olur, kim de tatbik etmez, elden kaçırırsa zelil olur.!"

BİRİNCİ BÂB
KÖLE ÂZAD ETMENİN FAZİLETİ

4149 ١ـ عن أبى هريرة رضى اللّٰه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: أَيُّمَا رَجُلٍ أَعْتَقَ امْرَأً مُسْلِماً، اسْتَنْقَذَ اللّٰهُ تَعَالَى بِكُلِّ عُضْوٍ مِنْهُ عُضْواً مِنَ النَّارِ].

زاد فى رواية أُخرى: «حَتَّى فَرْجَهُ بِفَرْجِهِ». أخرجه الشيخان والترمذى

1. (4149)- *Hz. Ebu Hüreyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Kim bir müslüman erkeği azad ederse, onun her bir uzvuna mukabil, bunun bir uzvunu Allah ateşten azad eder."**

Bir diğer rivayette şu ziyade var: **"... hatta fercine mukabil fercini..."** [Buharî, Itk 1; Müslim, Itk 24, (1509); Tirmizî, Nüzûr 19, (1547).]

4150 ٢ـ وعن واثلة بن الأسقع رضى اللّٰه عنه قال: [أَتَيْنَا رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ فى صَاحِبٍ لَنَا أَوْجَبَ: يَعْنِى النَّارَ بِالْقَتْلِ. فَقَالَ: أَعْتِقُوا عَنْهُ يُعْتِقِ اللّٰهُ بِكُلِّ عُضْوٍ مِنْهُ عُضْواً مِنَ النَّارِ]. أخرجه أبو داود.

2. (4150)- *Vâile İbnu'l-Eska' radıyallahu anh* anlatıyor: *"Kendisine -katl sebebiyle ateş- vacib olan bir arkadaşımızla Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a gelmiştik.*

"Ona bedel bir köle azad edin, Allah da onun her bir uzvuna bedel sizden bir uzvu ateşten azad etsin!" *buyurdu."* [Ebu Dâvud, Itk 13, (3964).]

AÇIKLAMA:

1- Bu iki rivayet köle azad etmenin faziletini beyan etmektedir: Azad en, azad ettiği kölenin her bir uzvuna mukabil bir uzvunu cehennem ateşin-n korumaktadır. Kur'an-ı Kerim'de فَكُّ رَقَبَةٍ (**fekkü rakabe**) tabiri de bu ɜseleye temas eder. Bir hadîste **fekkü rakabe**, *"kölenin hürriyetine kavuşma nde ona yardımcı olmak"* olarak açıklanır. Rabbimizin *"zor geçidi aşmak"* ırak tavsîf ettiği **fekkü rakabe** (Beled 11-13)'nin *azad etme* manasına da gel-ği söylenmiştir. Azad olmasında yardımcı olmak *"zor geçidi aşmak"* kıyme-de ise, bütünüyle azad etmek çok daha kıymetli bir amel olmalıdır.

2- Nesâî'nin bir rivayeti şöyledir: **"Hangi müslüman, iki köle müslü-an kadını azad ederse, onlar bunun ateşten kurtuluşunu sağlarlar, onlar-ın iki kemik bunun bir kemiğine bedel olur. Hangi müslüman kadın, bir dın müslümanı azad ederse, onun hürriyeti, bunun ateşten azadlığına bep olur."** Bu hususta başka rivayetler de var.

3- Rivayetler azad etmenin faziletini ifade ederler, ancak erkeğin azad ilmesi kadının azad edilmesinden daha kıymetli olmaktadır. *İbnu Hacer* nun sebebini: *"Çünkü, kadının hür kılınması, çoğu kere onun zâyi olmasına bep olmaktadır. Halbuki erkeğin hürriyete kavuşmasında, kadında bulunma-n bazı umumî mânalar mevcuttur: Kaza (hâkimlik yapma) yetkisi, cihâd, şe-det gibi erkeklere mahsus ammeye bakan menfaat ve yetkiler var."*

4- Hadîste geçen *"Allah onun herbir uzvuna mukabil, bunun bir uzvunu ɜşten halas eder"* ifadesi, tam istifadenin olması için kölenin eksiksiz olması-ı, bütün uzuvlarının mevcut bulunmasının gereğine bir işarettir. *Hattâbî*, iğ-ılik gibi, bir menfaat sağlayan eksikliğin, elde edilen o menfaatle telafi edile-ğine dikkat çekmişse de, *Nevevî* ve diğer alimler eksiksiz olanın azad ilmesinin her halukârda *evlâ* olacağını söylemiştir.

5 - *İbnu'l-Münîr*, kefâret olmak üzere azad edilecek kölenin müslüman ol-ısı gereğine hadîste işaret olduğunu belirtmiştir. *"Zira der, kefaret ateşten rtarıcıdır, öyleyse, bunun ateşten kurtulmuş biriyle olması gerekir."*

İKİNCİ BAB
KÖLEYLE MUSAHABE VE MUÂMELE ÂDABI

★ İYİ MUAMELE

4151 ١ ـ عن أبي بكر رضى اللّهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لاَ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ سَيِّءُ الْمَلَكَةِ]. أخرجه الترمذى.

1. **(4151)**- *Hz. Ebu Bekr radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Kötü muamele sâhibi cennete giremez."** [Tirmizî, Birr 29, (1947).]

4152 ٢ ـ وعن رافع بن مكيث رضى اللّهُ عنه. وكان من جهينة قد شهد الحديبية مع رَسُولِ اللّهِ ﷺ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: حُسْنُ الْمَلَكَةِ نَمَاءٌ، أَوْ قَالَ يُمْنٌ، وَسُوءُ الْخُلُقِ شُؤْمٌ]. أخرجه أبو داود.

«النَّمَاءُ» الزيادة. و«اليمن» ضد الشؤم

2. **(4152)**- *Râfi' İbnu Mekîs radıyallahu anh* -ki Cüheynelidir, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* ile birlikte Hudeybiye seferine katılmıştır- anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"İyi muamele artmadır *-veya* **uğurdur** *dedi-* **kötü huy da uğursuzluktur."** [Ebu Dâvud, Edeb, 133, (5162, 5163).]

AÇIKLAMA:

1- Hadîste geçen *hüsnü'l-melcke, "köleye iyi muâmele etmek"* mânasına gelir.

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, emri altında bulunan kimselere, efendi

durumunda olan büyüğün iyi muamele etmesini tavsiye etmekte, bunu *uğur* olarak tavsîf etmekte, kötü muameleyi de *uğursuzluk.* Şârihler: Efendi, emri altındakilere iyi davranırsa onlar da samimî hislerle, severek, isteyerek güzel hizmet ederler. Böylece karşılıklı muhabbet, saygı doğar. Bundan da huzur ve bereket hâsıl olur. Kötü davranış da aksi bir netice hâsıl eder ki, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* bunu, uğursuzluk diye tavsîf etmiştir.

2- Köleye iyi muameleyi tavsiye eden *Ebu Dâvud hadîslerinden* birkaçını kaydediyoruz: كَانَ اٰخِرُ كَلَامِ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الصَّلَاةُ الصَّلَاةُ اِتَّقُوا فِيمَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın ölmezden önce söylediği en son sözü:* **"Namaz, namaz, ellerinizin sahib olduğu köleler hususunda Allah'tan korkun!"** *oldu."* اِخْوَانُكُمْ جَعَلَهُمُ اللّٰهُ تَحْتَ اَيْدِيكُمْ فَمَنْ كَانَ اَخُوهُ تَحْتَ يَدِهِ فَلْيُطْعِمْهُ مِمَّا يَاْكُلُ وَالْيَكْسُهُ مِمَّا يَلْبَسُ **"Köleleriniz kardeşlerinizdir. Allah onları sizin ellerinizin altına(emaneten) koymuştur. Öyleyse kimin elinin altında kardeşi varsa, ona, yediğinden yedirsin, giydiğinden giydirsin, yapamıyacağı işi buyurmasın, buyurduğu takdirde yardım etsin."**(88)

مَنْ لَطَمَ مَمْلُوكَهُ اَوْضَرَبَهُ فَكَفَّارَتُهُ اَنْ يُعْتِقَهُ **"Kim kölesine tokat atar veya döverse bunun kefareti onu azad etmesidir."**

★ KÖLEYİ AFFETMEK

4153 ١ — عن ابن عمر رضى اللّٰه عنهما قال: [جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رسولِ اللّٰهِ ﷺ فَقَالَ: يَارسولَ اللّٰهِ كَمْ أَعْفُو عَنِ الْخَادِمِ؟ فَصَمَتَ ﷺ. ثُمَّ سَألَهُ، فَقَالَ: يَارَسُولَ اللّٰهِ كَمْ أَعْفُو عَنِ الْخَادِمِ؟ فقَالَ: اعْفُ عَنْهُ فِى كُلِّ يَوْمٍ سَبْعِينَ مَرَّةً]. أخرجه أبو داود والترمذى.

1. **(4153)-** *İbnu Ömer radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Bir adam Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a gelerek: "Hizmetciyi ne kadar affedeyim?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm susup cevap vermedi. Adam tekrar:*

"Ey Allah'ın Resûlü! Hizmetcimi ne kadar affedeyim?" diye sordu. Bu

---

88) Bir rivayette de **"gündüz iş buyurursa gece buyurmasın, gece buyurursa gündüz buyurmasın"** emredilir.

sefer: **"Her gün yetmiş kere affet!"** *cevabını verdi."* [Ebu Dâvud, Edeb 133, (5164); Tirmizî, Birr 31, (1950).]

4154 ٢ ـ وَعن الْمَعْرُورِ بْنِ سُوَيْد قَالَ: [رَأَيْتُ أَبَا ذَرٍّ وَعَلَيْهِ حُلَّةٌ وعَلٰى غُلاَمِهِ مِثْلُهَا. فَسَأَلْتُهُ عَنْ ذٰلِكَ. فقَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ: هُمْ إِخْوَانُكُمْ وَخَوَلُكُمْ جَعَلَهُمُ اللّٰهُ تَعَالٰى تَحْتَ أَيْدِيكُمْ. فَمَنْ كَانَ أَخُوهُ تَحْتَ يَدِهِ فَلْيُطْعِمْهُ مِمَّا يَأْكُلُ وَلْيُلْبِسْهُ مِمَّا يَلْبَسُ وَلاَ تُكَلِّفُوهُمْ مِنَ الْعَمَلِ مَا يَغْلِبُهُمْ. فَإِنْ كَلَّفْتُمُوهُمْ فَأَعِينُوهُمْ عَلَيْهِ].

أخرجه الخمسة إلا النسائى.

«الخَوَلُ» حشم الرجل وأتباعه.

2. **(4154)**- *Ma'rûr İbnu Süveyd rahimehullah* anlatıyor: *"Ebu Zerr'i gördüm, üzerinde bir takım (hulle) vardı, kölesi de aynı şekilde bir takım giyiyordu. Bunun sebebini sordum. Bana şu cevabı verdi: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'dan şöyle söylediğini işitmiştim:*

"Onlar sizin kadeşleriniz ve yakın adamlarınızdır. Allah Teâla Hazretleri onları ellerinizin altına (emâneten) koymuştur. Kimin kardeşi eli altında ise,yediğinden yedirsin, giydiğinden giydirsin,yapamayacağı iş buyurmayınız, eğer buyurursanız onlara yardım edin." [Buharî, İman 22, Itk 15, Edeb 44; Müslim, Eyman 40 (1661); Ebu Dâvud, Edeb 133, (5157, 5158, 5161); Tirmizî, Birr 29, (1946).]

AÇIKLAMA:

Nevevî der ki: *"Hadîste gelen "yediğinden yedirme, giydiğinden giydirme" emri vecîbe değil, istihbab ifâde eder. Efendiye vâcib olan, kölenin yiyecek ve giyeceğini ma'ruf üzere te'mindir. Ma'ruf demek bölgenin, şahısların âdetlerine, durumlarına uygun olarak demektir. Bu, efendinin yediği ve giydiği cinsten de olabilir, daha düşük de olabilir, daha fevkinde de olabilir. Hatta efendi, âdete muhalefet ederek, kendisi, zühd veya cimrilik sebebiyle emsâlinden daha düşük bir seviye ile iktifa edecek olsa, kölesine cimrilik etmesi, rızası olmadan kendisi gibi olmaya zorlaması helal olmaz."*

4155 ٣ـ وعن أبى هريرة رضى اللّٰهُ عنهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إذَا أتَى أحَدَكُمْ خَادِمُهُ بِطَعَامِهِ، فَإنْ لَمْ يُجْلِسْهُ مَعَهُ فَلْيُنَاوِلْهُ لُقْمَةً أوْ لُقْمَتَيْنِ، أوْ أكْلَةً أوْ أكْلَتَيْنِ فَإنَّهُ وَلِيَ حَرَّهُ وَعِلاَجَهُ]. أخرجه البخارى، وهذا لفظه، وأبو داود والترمذى.

3. **(4155)**- *Hz. Ebu Hüreyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleysalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Birinize hizmetcisi yemeğini getirince, u beraber yemek üzere oturtmayacaksa, hiç olsun bir iki lokma veya bir yiyecek versin. Zira yemeğin hararet (pişirme) ve muamele (zahmeti)ni ;ekmiştir."** [Buharî, Et'ime 55, Itk 18; Tirmizî, Et'ime 44, (1854); Ebu ıvud, Et'ime 51, (3846); Müslim, Eymân 42, (1663).]

AÇIKLAMA:

1- Hadîste geçen *"lokma"* veya *"yiyecek"* tabirleri ravinin bir tereddüdü ıaktadır, aynı mânada kullanılmıştır.

2- Hizmetciye *bir iki lokma* verilmesi, yemeğin azlığı veya çokluğuna 'e, şartlara göre az veya çok miktarda yapılacak ikramı ifade eder.

3- Bu hadîs daha önce *Ebu Zerr*'den kaydedilen rivayette ifâde edilen *ndi ile köle arasında eşitlik sağlama* meselesinin bir istihbab olduğunu, yede ve giymede eşitliği sağlamak veya köleyle beraber yemenin efendinin ihınna bırakılan müstehab bir tavır olduğunu ifade eder. *İbnu Hacer* der ki: *ınu'l-Münzir bütün ilim ehlinden şunu nakletmiştir: Vacib olan, efendinin kö-ɛ, o bölgede emsalinin çoğunlukla yediğinden yedirmektir, katık ve giyecek ı de hüküm böyledir. Efdal olanı hizmetciyi de ortak etmek ise de, efendi îs olanları kendine ayırabilir."*

İÇİNDEKİLER

TALAK (BOŞANMA) BÖLÜMÜ

İKİNCİ BAB